

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА**

Лідія Василівна Сліпчишин

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-
ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ
(ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ
ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

Монографія

Львів СПОЛОМ 2018

УДК 37.015.31[-057.87:377]:62:37.016

С 47

Рекомендовано до друку Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 2 від 25.10. 2018 р.)

Рецензенти:

Литвин А. В., доктор педагогічних наук, професор;

Петренко Л. М., доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник;

Руденченко А. А., доктор педагогічних наук, доцент.

Науковий редактор: **В. П. Тименко**, доктор педагогічних наук, професор.

Сліпчишин Л.В.

С47 Теоретичні та методичні основи розвитку художньо-технічної творчості учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти у процесі навчання технічних дисциплін : монографія / Л. В. Сліпчишин. – Львів : СПОЛОМ, 2018. – 420 с.

ISBN 978-966-919-442-8

У монографії розглянуто теоретичні та методичні основи розвитку художньо-технічної творчості учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, спрямованої на особистісне та професійне зростання та підвищення їхньої техніко-технологічної та загальної культури.

Монографія є науковою працею теоретичного і практичного характеру, в якій здійснено аналіз сучасного стану підготовки майбутніх робітників до творчої професійної діяльності. У ній висвітлено вітчизняний і зарубіжний досвід розвитку художньо-технічної творчості, що дозволяє усвідомити її роль як інструменту адаптації випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти на ринку праці. Обґрунтовано методологічні основи художньо-технічної творчості майбутніх робітників і висвітлено вплив естетично спрямованої інформації на розвиток їх особистості. Запропоновано авторську концепцію художньо-технічної творчості в професійній (професійно-технічній) освіті, відповідно до якої цей вид творчості розвивається за адаптаційним механізмом з урахуванням професійної спрямованості, доповнювальності та наступності, використовуючи естетичний потенціал технічних дисциплін, професій і дидактичного навантаження організаційних форм навчання. Висвітлені науково-методичні основи розвитку художньо-технічної творчості майбутніх робітників в умовах урочної роботи та після уроків. Наведено актуальну інформацію про заклади професійної (професійно-технічної) освіти, які мають напрацювання з розвитку професійно орієнтованої творчості.

Для керівників освіти і закладів професійної (професійно-технічної) освіти, педагогів професійної (професійно-технічної) та позашкільної освіти, методистів, керівників гуртків, студентів педагогічних закладів вищої освіти і дослідників проблеми творчого розвитку майбутніх робітників в освітньому процесі.

ISBN 978-966-919-442-8

© Лідія Сліпчишин, 2018

© НПУ імені М. П. Драгоманова, 2018

© В-во «СПОЛОМ», 2018

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП	6
Розділ 1. ХУДОЖНЬО-ТЕХНІЧНА ТВОРЧІСТЬ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.	16
1.1 Творчість у професійній діяльності як виклик сучасності.....	16
1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження.....	30
1.3. Педагогічний аналіз сучасного стану проблеми підготовки майбутніх кваліфікованих робітників до творчої професійної діяльності.....	46
1.4. Вітчизняний і зарубіжний досвід розвитку художньо-технічної творчості майбутніх робітників.....	63
Висновки до першого розділу 1.....	86
Розділ 2. ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ХУДОЖНЬО-ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ	89
2.1. Сучасні концепції та теорії розкриття творчих здібностей особистості.....	89
2.2. Естетично спрямована інформація як чинник впливу на розвиток творчості особистості.....	115
3.3. Методологічні основи художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників.....	135
Висновки до другого розділу	160
Розділ 3. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ.	163
3.1. Художньо-технічна творчість у професійній (професійно-технічній) освіті як реалізація принципу наступності неперервної дизайн-освіти.....	163
3.2. Концепція художньо-технічної творчості у професійній (професійно-технічній) освіті.....	187
3.3. Психолого-педагогічне обґрунтування художньо-технічної творчості.....	208

3.4. Моделювання розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників у системі професійної (професійно-технічної) освіти.....	225
3.5. Педагогічні умови розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників.....	244
Висновки до третього розділу	260
Розділ 4. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ	
	264
4.1. Теоретичні підходи до конструювання інтегрованого змісту для розвитку художньо-технічної творчості учнів у контексті професійної діяльності.....	264
4.2. Організація художньо-технічної творчості в системі професійної (професійно-технічної) освіти.....	285
4.3. Методика розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників в освітньому процесі.....	301
Висновки до четвертого розділу	325
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	329
ДОДАТКИ.....	342
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	375

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ДС П(ПТ)О – державний стандарт професійної (професійно-технічної) освіти

ЗП(ПТ)О – заклад професійної (професійно-технічної) освіти

ЗПЗСО – заклад повної загальної середньої освіти

ЗУН – знання, уміння, навички

ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології

П(ПТ)О – професійна (професійно-технічна) освіта

ПТНЗ – професійно-технічний навчальний заклад

ПТО – професійно-технічна освіта

ПТУ – професійно-технічне училище

ТЕ – технологічна етика

ТЕс – технологічна естетика

ТЗН – технічні засоби навчання

ТЗУЯ – технологічні знання, уміння, якості

ТМ – технологічне мислення

ТС – технологічний світогляд

ТТК – техніко-технологічна культура

ХЕК – художньо-естетична культура

ХТТ – художньо-технічна творчість

ВСТУП

Сьогодні в освіті відбуваються значні зміни, пов'язані з реалізацією важливих засад принципу гуманізації, зокрема, формування у тих, хто навчається, цілісного бачення світу, забезпечення особистісного розвитку, врахування індивідуальних нахилів і задатків, створення умов для розкриття обдарованостей, професійного самовизначення і самореалізації.

У реаліях сьогоденного життя людину розглядають як матеріалізований капітал, накопичення і зростання якого має відбуватись упродовж усього життя. У цьому контексті професійна освіта виконує низку важливих функцій, а саме економічну, адаптивну, розвивальну, загально-освітню, компенсуючу та соціокультурну. Комплексна реалізація цих функцій забезпечує творчий розвиток фахівця і сприяє його особистісному та професійному вдосконаленню. Постійні зміни у виробництві змушують фахівців дбати про власну конкурентоспроможність, набуваючи нових компетентностей та освоюючи нові сфери професійної діяльності. Тому в сучасній професійній освіті намагаються створити умови для виходу випускників на ширший профіль. Це відповідає сучасним поглядам на процес формування робітничих кадрів, який, на думку багатьох учених [10; 108; 109; 277; 278; 361; 362; 518; 563], має змінитись у напрямі підготовки відповідальних, самодостатніх і творчих фахівців. Відповідно до міжнародної практики впровадження компетентнісного підходу базовими для будь-якої діяльності є надпредметні компетентності, які за своєю природою є синтетичними і гнучкими, набуваються з різних джерел і з часом перетворюються у важливий для людини засіб. До таких компетентностей відносяться й ті, що формують творчий підхід у діяльності людини. Творчість і креативність працівників визнано важливими елементами інноваційного розвитку економіки і суспільства.

Нині вже бачимо прорив у тому, як результати українського винахідництва, створені молодими людьми, освоюють світові ринки. У цьому контексті у влади та українських виробників з'явилося бажання перевести захоплення учнів творчою діяльністю, особливо майбутніх робітників, в економічну площину. Проте, на рівні первинної професіоналізації важливішим є виявити і розвинути творчий потенціал, даючи можливість майбутньому робітнику усвідомити свої шанси на успіх і у зв'язку з цим побачити перспективи.

Світовою тенденцією є встановлення гармонійної взаємодії людини з технологічним суспільством, яка відбувається через освіту впродовж усього життя. Оскільки зміст освіти поряд з творчістю працівників забезпечує

інноваційний розвиток економіки, в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 [344] передбачена модернізація змісту всіх рівнів освіти на основі Національної рамки та компетентнісного підходу з орієнтацією на сталий розвиток суспільства. Важливим моментом у розвитку професійної освіти стало прийняття нового Закону «Про освіту» [345], який дав можливість повною мірою наблизити вітчизняну освіту до провідних світових тенденцій розвитку науки й виробництва. Перш за все це стосується удосконалення технологічної освіти, яке почалось із впровадження Концепції розвитку освіти України на період 2015-2025 рр. [190], Концепції кваліфікацій [337] розвитку професійної освіти і навчання в Україні (2010–2020 рр.) [191], Концепції технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів [192; 193], Концепції профільного навчання в старшій школі [189], що дало новий поштовх до появи нового покоління стандартів професійно-технічної освіти.

В Україні вже тривалий час відбувається модернізація професійної (професійно-технічної) освіти, викликана потребою наблизити економіку країни до рівня європейських і світових досягнень, Європейської системи забезпечення якості професійної освіти та підготовки [92; 553–555]. Завдяки мережі EQAVET систематично поновлюється інформація щодо забезпечення якості в європейських системах професійного навчання. 21 листопада 2017 році відбувся 2-й форум мережі EQAVET, метою якого було обговорення шляхів підвищення якості постійного професійного зростання тих вчителів і тренерів, які працюють у напрямі безперервної професійної освіти та підготовки. В рамках форуму відбувся також Європейський Тиждень професійних навичок, упродовж якого учасники мали можливість обмінятися досвідом роботи і практичними підходами до підвищення якості постійного професійного зростання педагогів і тренерів, тобто тих, хто навчає майбутніх робітників. У контексті розвитку ідеї проведення Форумів захід 2018 року має показати привабливість професійної (професійно-технічної) освіти для молоді, яка прагне побудувати стійку кар'єру. Цей шлях потребує перегляду основних засад формування змісту професійної підготовки з урахуванням впровадження профільної старшої школи.

У процесі неперервної освіти відбувається приріст технологічного змісту, який лежить в основі кожної професії. Творча діяльність фахівця будь-якого профілю передбачає його здатність спроектувати, сконструювати і виготовити продукт відповідно до суспільно зумовлених вимог споживачів і стандартів якості. Оскільки кожна річ матеріального виробництва, незалежно від призначення, неодмінно поєднує чисто утилітарну функцію з естетичною, в промисловому виробництві можна виділити низку компонент, які відображають важливі аспекти, пов'язані з виготовленням матеріальних речей:

проектування й конструювання виробів, соціальна, моральна та естетична компоненти. Це зумовлює потребу інтегрування естетичної інформації у зміст технологічної освіти і, залежно від профілю підготовки, художньо-мистецького осмислення продуктів промислового виробництва, яке втілюється у результатах художньо-конструкторській діяльності.

Художньо-проектна діяльність (дизайн) спрямована на організацію виробництва, предметно-просторового середовища, промислового виробництва різних речей і предметів з високими споживчими властивостями й художньо-естетичними якостями, тому залучення учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти під час навчання до такої діяльності сприяє не лише формуванню професійної компетентності, але й залучає до художньо-технічної творчої діяльності, формує основи дизайн-освіти з урахуванням професійної спрямованості. Актуальність професійно спрямованої дизайн-освіти полягає в тому, що в творчому процесі під впливом емоційно-почуттєвої сфери змінюється функціональна роль особистості, і вона може вийти за межі окресленого простору, позбувшись стереотипів мислення. Під час такого процесу здійснюється естетична діяльність, яка розвиває здатність особистості відчувати форму, колір, матеріал, вміння образно мислити, вдаватися до аналогій, асоціацій, з'являється прагнення так організувати свою працю, щоб вона приносила насолоду. У цьому аспекті для розвитку творчого професійного мислення майбутніх кваліфікованих робітників набуває важливості художньо-технічна творчість.

Сьогодні вже сформувалася неперервна дизайн-освіта, в якій реалізується принцип наступності: у дошкільних закладах, у початковій, основній та старшій школах, спеціалізованих середніх і вищих освітніх закладах. Основи художньо-технічної творчості, які закладені дошкільною і початковою дизайн-освітою, поглиблюються на наступних ланках освіти. У цьому ланцюжку професійна (професійно-технічна) освіта представлена лише художніми закладами, в яких розвиток художньої творчості традиційно розглядається як необхідна умова формування і розвитку професійної компетентності. Проте сучасне виробництво потребує робітників високої кваліфікації, які володіють інтегрованими знаннями і комплексними трудовими вміннями, мають розвинуті творчі здібності та професійні якості, високу загальну культуру, формуванню яких сприяє художньо-технічна творчість.

Вивчення запитів суспільства щодо підготовки сучасних фахівців, стану професійної діяльності кваліфікованих робітників на різних за типом виробництва підприємствах, узагальнення практики зайнятості випускників на ринку праці, аналіз підготовки майбутніх кваліфікованих робітників до творчої професійної діяльності в закладах професійної (професійно-технічної) освіти

дали змогу виявити невідповідність між вимогами суспільства збагатити інтелектуальний, творчий і культурний потенціал майбутніх кваліфікованих робітників на основі всебічного розвитку здібностей та невідповідністю їх підготовки до творчої, зокрема, художньо-технічної діяльності. Це спричинило низку суперечностей різного характеру:

на теоретико-методологічному рівні – між постійним зростанням уваги суспільства до самореалізації особистості у професійній діяльності та творчості як її інструментального засобу і відсутністю теоретико-методологічного і психолого-педагогічного обґрунтування художньо-технічної творчості як складової професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників;

на дидактичному рівні – між необхідністю врахування сучасних концепцій та педагогічної практики щодо забезпечення розвивального характеру навчання на основі індивідуалізації та недостатньою увагою до педагогічних засобів його реалізації;

на методичному рівні – між зростаючою потребою у формуванні конструктивного професійного мислення майбутніх кваліфікованих робітників, здатних адаптуватися до вимог ринку, та неврахуванням естетичного впливу на розвиток їхніх проектно-конструкторських вмінь і відповідно недостатнім рівнем забезпечення умов розвитку художньо-технічної творчості в процесі навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти;

на особистісному рівні – між прагненням учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти до творчої художньо-технічної діяльності професійного характеру та недостатньою обґрунтованістю теоретичних і методичних засад її розвитку.

Ці суперечності окреслюють проблему вивчення стану теорії та практичних напрацювань з розвитку художньо-технічної творчості учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти та переосмислення концептуальних підходів до її розвитку для професій технічного профілю. Досвід професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників до творчої діяльності відображає не лише техніко-технологічні зміни в галузях, орієнтацію на розвиток творчості та загальної культури, але й потребу в опануванні дизайнерської думки, завдяки якій відбувається поліпшення якості продуктів професійної діяльності. Дисертаційне дослідження спрямоване на розв'язання виокремлених вище суперечностей.

Проблеми розвитку особистості, її здібностей, готовності до майбутньої творчої професійної діяльності завжди були в центрі уваги психолого-педагогічних досліджень, зокрема в таких напрямках, як: методологічні основи професійної підготовки (І. Зязюн, Б. Гершунський, В. Кремень, В. Лутай); теорії змісту навчання (А. Ашеров, Г. Гребенюк, С. Гончаренко, В. Краєвський,

І. Лернер, О. Ляшенко, О. Романовський, В. Ягупов); педагогіки і дидактики професійної освіти (С. Батишев, В. Безрукова, О. Дубасенюк, О. Коваленко, Н. Кузьміна, Н. Ничкало, В. Радкевич Д. Чернілевський); інтеграції змісту навчання в професійній підготовці кваліфікованих робітників (А. Беляєва, М. Бєрулава, І. Козловська, М. Костюченко, Я. Собко, Ю. Тюнников); організації освітнього процесу в ЗП(ПТО) (В. Васильєв, Р. Гуревич, М. Махмутов, А. Шаркизянов, Л. Шевчук); методичні системи навчання (В. Безпалько, В. Бондар); концептуальні положення розвитку дизайн-освіти (С. Алексєєва, В. Бойчук, Н. Колесник, Л. Оршанський, В. Прусак, В. Тименко, В. Трофімчук, А. Чебикін, О. Хмельовський) і технічної естетики (Р. Земпер, Ф. Рело, Дж. Рескін, Ю. Соловійов, П. Татіївський); методологічні засади розвитку особистості (Б. Ананьєв, Л. Виготський, П. Гальперін, О. Леонтєв, В. Рибалка, О. Ткаченко), психології праці (І. Баклицький, Є. Клімов, І. Періг, В. Шадріков); психологічні аспекти творчої діяльності (Д. Богоявленська, О. Діса, В. Дружинін, І. Калошина, Б. Клег, В. Моляко, В. Роменець, М. Холодна); педагогічні аспекти творчої діяльності учнів (О. Кучерявий, Л. Левандовська, О. Марченко, С. Сисоєва); гуманістичний підхід до навчання і виховання молоді, до розвитку творчих здібностей (І. Бєх, Г. Васянович, Б. Гершунський, А. Макаренко, О. Музальов, В. Сухомлинський, К. Ушинський), психолого-педагогічні засади обдарованості особистості (О. Антонова, В. Кушнір, В. Моляко, О. Музика, В. Федорова, А. Хуторський); організації роботи учнів з технічної, художньо-прикладної і художньої творчості в закладах загальної середньої та позашкільної освіти (Ю. Бардашевська, О. Биковська, П. Гороль, Й. Гушулей, М. Зиновкіна, В. Подоляк, Ю. Столяров, І. Фуштей, О. Шестопалюк, О. Щирбул) та в закладах професійної (професійно-технічної) освіти (В. Ковальчук, В. Мельник ті ін.).

Актуальність дослідження зумовлена тим, що: застосування засобів дизайну у навчанні сприяє інтелектуальному розвитку особистості учня, оскільки понятійні структури, які є інтегральними когнітивними утвореннями, через компоненти репрезентують усі типи мисленнєвої діяльності, отже, і розвитку конструктивного мислення; вивчення художніх основ у контексті професії значно підвищує творчий потенціал учнів, розвиваючи не тільки різні типи мислення, але й підвищуючи вмотивованість і загальну успішність, впливає на формування професійно-культурної компетентності, сприяє підвищенню професіоналізму, підвищує загальнокультурний рівень особистості; художньо-технічна творчість розглядається як важливий етап підготовки кваліфікованого робітника до майбутньої проектно-конструкторської діяльності у контексті професійної творчості; впровадження в освітній процес закладів професійної

(професійно-технічної) освіти професійно орієнтованої дизайн-освіти забезпечує реалізацію принципу наступності у неперервній освіті.

В основу дослідження покладено концептуальне положення про те, що художньо-технічна творчість майбутніх робітників є важливим чинником реалізації творчого потенціалу особистості та етапом у розвитку професійної творчості, сприяє формуванню та вдосконаленню системи техніко-технологічних і художніх знань, технічних і художніх конструктивних умінь майбутніх кваліфікованих робітників у контексті професійної діяльності, підвищенню рівня їх підготовки на сучасному етапі. У цьому аспекті важливо враховувати відповідність типу особистості типу професійного середовища, що є ознакою можливих професійних досягнень і задоволення власною працею. Тому навчання художніх основ професійної діяльності з урахуванням цієї відповідності розглядається як необхідна умова підготовки майбутніх кваліфікованих робітників в системі професійної (професійно-технічної) освіти.

Концепція дослідження спирається на такі положення:

1. Найважливішою ознакою позитивних змін у суспільстві є інноваційний розвиток держави, що відображає збалансовану взаємодію можливостей науки, техніки і виробництва, яка досягається завдяки активізації творчого потенціалу її суб'єктів. Нові підходи до професійної підготовки кадрів формуються відповідно до тих явищ, які характерні для сучасного суспільства, зокрема, це стосується сучасних уявлень про активність, конкурентоспроможність і мобільність суб'єктів на ринку праці. В основі нових підходів до освітньої діяльності лежить орієнтація на розвиток здібностей, різних видів мислення та адаптаційних можливостей майбутніх суб'єктів на ринку праці. Залучення майбутніх фахівців до різних видів творчості формує вміння адекватної оцінки власного творчого потенціалу та баченню перспективи професійного зростання.

2. Успіх і ефективність діяльності людини багато в чому залежить від умов, створених для її творчого розвитку в закладі освіти. Досить рання професіоналізація майбутніх робітників часто звужує уявлення про власні можливості, що викликає незадоволення вибраною професією, негативно впливає на професійний інтерес, а значить і на творчу активність. Завданням професійної (професійно-технічної) освіти є максимальне створення умов для реалізації особистісного потенціалу майбутніх кваліфікованих робітників, що дозволить їм успішно самореалізуватися в професії та житті. Важливим засобом виховання творчої особистості майбутнього кваліфікованого робітника є естетично збагачене середовище, в якому здійснюється творча діяльність. Художньо-технічна творчість є засобом виявлення художньо-естетичного аспекту технічних професій, що відкриває можливість реалізації вторинної професіоналізації і, як наслідок, підвищує шанси на ринку праці.

3. Конструктивні властивості технічних систем здійснюють естетичний вплив на людину, поєднуючи функціональну і зовнішню красу. Вивчення технічних дисциплін у закладі професійної (професійно-технічної) освіти спрямоване на усвідомлення майбутнім кваліфікованим робітником необхідності інтеграції досягнення функціональності виробу, раціонального вибору матеріалу і технології виготовлення та розробки його естетичного вигляду. Остання складова вивчається у тому разі, коли є інтегрована професія за типом «людина-техніка-образ». В інших випадках художньо-естетичний аспект професії опановується в заходах після уроків, основним з яких є гурток.

4. Художньо-технічна творчість майбутніх кваліфікованих робітників технічних професій, яка опановується під час навчання технічних дисциплін, тісно пов'язана з роботою учнів після уроків як в межах закладу, так і в рамках системи професійної (професійно-технічної) освіти. Вона є засобом соціалізації учнів, екстеріоризації їхніх творчих здобутків, результатом роботи педагогічного колективу з професійного виховання. Завдання педагогів полягає у тому, щоб розкрити та активізувати творчий потенціал особистості, залучаючи до професійно орієнтованої творчості, допомогти нарощуванню можливостей і використанню ресурсів кожного учня під час навчання, викоринювати стереотипи, які утруднюють самореалізацію майбутнього кваліфікованого робітника.

5. У професійній (професійно-технічній) освіті з метою створення умов для професійної самореалізації та вдосконалення освітній процес організується на засадах: особистісно орієнтованого навчання, що спирається на принципи індивідуалізації та диференціації; орієнтації на компетентнісний підхід, застосування якого сприяє формування не лише ключових і предметних, але й фахових і соціальних компетентностей; наступність навчального змісту і вимог щодо його засвоєння між старшою школою та вимогами професійної (професійно-технічної) і вищої освіти, урахування профільності в старшій школі та змін, які вносить ринок праці в професійну діяльність; посилення творчої складової професійної підготовки; засвоєння змісту освіти не лише з урахуванням вікових можливостей учнів, але й перспективами їх розвитку як особистостей та професіоналів.

Ураховуючи широкий спектр аспектів проблеми розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників, основними підходами в нашому дослідженні є: *компетентнісний*, що окреслює професійне середовище, в якому художньо-технічна творчість є важливим інструментом підвищення професійно-культурної компетентності; *інтегративний*, який дозволяє розглядати техніко-технологічні та художні знання, технічні й художні конструктивні вміння як цілісне інтегративне утворення, основу

художньо-технічної творчості, що утворюється завдяки інтегративним зв'язкам професійно орієнтованих дисциплін із дисциплінами естетичного спрямування; *синергетичний*, який орієнтує на відкритість педагогічної системи, а значить і на міждисциплінарність вирішення її проблем; *системний*, який дозволяє не лише виявити чинники впливу на розвиток художньо-технічної творчості, але й створити ефективну методичку її розвитку; *культурологічний*, який передбачає врахування сучасних соціальних і освітніх вимог до формування в учнів цілісної професійної картини, яка відображає всі компоненти професійної діяльності, включаючи й естетичний; *аксіологічний*, який дозволяє виявити співвідношення внутрішнього смислу діяльності з зовнішньою спонукою до дій, відображає динамізм ціннісних орієнтацій, пов'язаний з мобільністю та адаптацією фахівця на ринку праці, його розуміння професійних цінностей; *діалогічний*, який зумовлений діалогічною природою мистецтва та художнього спілкування, завдяки чому відбуваються внутрішні процеси осмислення та інтеріоризації художніх вражень, вироблення ставлення не лише до художніх речей, мистецтва, але й продуктів праці, самовизначення у світі культури і включення до процесу її творення; *особистісно орієнтований*, який спрямовує на врахування психолого-педагогічних та організаційних умов розкриття творчих можливостей і розвитку творчих здібностей учнів відповідно до типу особистості та типу професійного середовища.

Концептуальні положення дослідження втілені у **загальній гіпотезі**, яка полягає в тому, що якість і конкурентоспроможність майбутніх кваліфікованих робітників можна підвищити у процесі професійної підготовки, якщо: буде обґрунтована, розроблена і впроваджена у освітній процес закладів професійної (професійно-технічної) освіти модель розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників з метою розкриття їх творчих здібностей; освітній процес у закладі професійної (професійно-технічної) освіти буде організовано на основі поєднання засобів традиційного і естетичного впливів; організація художньо-технічної творчості здійснюватиметься з урахуванням педагогічних умов, які впливають на розвиток творчих здібностей учнів, а також відповідно до типів особистості та професійного середовища; застосування засобів для формування системи інтегрованих техніко-технологічних і художніх знань, розвитку технічних і художніх конструктивних вмінь учнів базуватиметься на методичці розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників; художньо-технічна творчість майбутніх кваліфікованих робітників розвиватиметься на основі реалізації всіх видів і форм навчальної діяльності та після уроків в системі професійної (професійно-технічної) і поза-шкільної освіти; змістове наповнення художньо-технічної творчості здійснюватиметься відповідно до типів особистості та професійного середовища.

Філософським підґрунтям дослідження є положення, що відображають: взаємодію, взаємозв'язок і взаємозумовленість соціальних і педагогічних явищ і процесів, що ґрунтуються на принципах науковості, системності, об'єктивності, єдності свідомості та діяльності; розкриття сутності та вирішення суперечностей з використанням пізнавальних засобів, властивих методологічній діяльності, зокрема: аналізу та синтезу, абстрагування і конкретизації, диференціації та інтеграції, ідеалізації та узагальнення, порівняння, умовиводів, використання категоріально-понятійного апарату як засобу мисленнєвої діяльності. А також концептуальні положення щодо гуманізації, наступності, єдності й взаємозв'язку загальноосвітньої підготовки з професійною, емоційної насиченості, інтеграції професійної підготовки, естетичного виховання та розвитку творчого потенціалу особистості в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Методологічною основою наукового дослідження є положення нормативно-законодавчої бази щодо освіти в Україні: Національної доктрини розвитку освіти, Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Національної рамки кваліфікацій, законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Про професійну (професійно-технічну) освіту», «Про позашкільну освіту», Державного стандарту професійно-технічної освіти, Державного стандарту загальної освіти, а також Концепції розвитку освіти України на період 2015–2025 років, Концепції профільного навчання в старшій школі, Концепції технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України, Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексної програми художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах, Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки та інших нормативних документів Міністерства освіти і науки України.

Теоретичною основою дослідження стали такі види джерел: фундаментальні праці зарубіжних і вітчизняних науковців з філософії, психології, педагогіки та культурології (Ю. Бабанський, Г. Балл, І. Бех, Л. Виготський, С. Гончаренко, І. Зязюн, М.Каган, В. Кремень, В. Кудін, В. Лутай, М. Скаткін та ін.); дослідження з проблем розкриття творчого потенціалу і розвитку творчості особистості (О. Антонова, П. Гальперін, І.Калошина, І.Кучерявий, С. Рубінштейн, С. Сисоєва, В. Семиченко та ін.); дослідження проблем організації творчої діяльності учнів ПТНЗ під час та після уроків (Ю. Бардашевська, О. Биковська, А. Король, Г. Попова та ін.); концептуальні положення дизайну (О. Генісаретський, В. Глазичев, В. Даниленко, Є. Лазарєв, В. Муніпов, І. Рижова, В. Сидоренко, А. Столетов,

П. Татіївський, О. Хмельовський та ін.); неперервної дизайн-освіти (С. Алексєєва, В. Бовсунівський, С. Кожуховська, В. Корсунський, Ю. Легенький, О. Максименко, А. Руденченко, В. Прусак, Р. Силко, В. Слабко, Р. Сулейманов, В. Тименко, В. Тягур, О. Фурса, А. Чебикін, В. Чуніна та ін.); напрацювання науковців з проблеми художньо-технічної творчості (В. Вдовиченко, В. Галашев, І. Герасименко, О. Маркова, М. Піддячий, В. Пірайнен, О. Плуток та ін.).

В основу дослідження художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників лягла багаторічна робота автора в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, на курсах підвищення кваліфікації працівників системи професійної (професійно-технічної) освіти та співпраця з закладом позашкільної освіти, що дало можливість з наукових позицій виявити основні суперечності проблеми творчого розвитку особистості учнів і обґрунтувати її розв'язання з урахуванням історичного досвіду успішних закладів, аналізу зайнятості на ринку праці, результатів психолого-педагогічних досліджень та педагогічної практики.

Автор висловлює глибоку вдячність усім, хто своєю участю, словом і підтримкою допоміг завершити дослідження:

академіку-секретарю Відділення професійної освіти та освіти дорослих НАПН України, доктору педагогічних наук, професору, дійсному члену НАПН України Н. Г. Ничкало за наукову підтримку і віру в успіх;

науковому консультанту – доктору педагогічних наук, професору В.П.Тименку за корисні поради, розуміння і практичну допомогу впродовж усього часу дослідження;

керівництву та науковцям Львівського навчально-наукового центру професійної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за підтримку науково-педагогічної роботи;

керівництву Львівського державного будинку техніки за багаторічну співпрацю з розвитку творчого потенціалу майбутніх робітників;

керівникам закладів професійної (професійно-технічної) освіти Волинської, Івано-Франківської, Львівської, Рівненської та Тернопільської областей за надання можливості проводити дослідження.

Автор висловлює вдячність рецензентам за уважне і вимогливе ставлення до цієї праці та слушні зауваження, що посприяло її вдосконаленню, – доктору педагогічних наук, професору А.В.Литвину, доктору педагогічних наук, старшому науковому співробітнику Л.М.Петренко і доктору педагогічних наук, доценту А.А.Руденченко.

РОЗДІЛ 1.

ХУДОЖНЬО-ТЕХНІЧНА ТВОРЧІСТЬ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ ЯК ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ: ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

1.1. Творчість у професійній діяльності як виклик сучасності

У ХХІ ст. зросла важливість звернення до культурних основ суспільства, на базі яких розвиваються розумові здібності, творча уява, знання й уміння, що у різних країнах можуть бути джерелом порівняльних переваг. Втіленням цих переваг є сучасні винаходи і технології [564]. У дослідженні природної та соціальної дійсності відкриття і винаходи є творчими відгуками, які змушують усвідомлювати й визнавати увесь спектр складнощів творчої практики. У цьому разі ідея творчості наповнена динамічним смислом, що визначає актуальність творчої діяльності людини [273, с. 40-41]. У результаті творчої діяльності в будь-якій професійній сфері відбувається вихід за існуючі горизонти досвіду, коли наслідування переростає в інновацію, тобто в створення. Щоб цей процес у фахівця був систематичним, необхідно сформувати стійку мотивацію до творчості, яка б активізувала його особистісний потенціал.

Глобальні техніко-технологічні зміни спонукають до використання нових підходів до створення і розвитку виробничих систем і підготовки для них кадрів. В економіці України, яка до цього часу перебуває в зоні переходу від четвертого до п'ятого устрою, спостерігаються явища, характерні для перебудови галузевої структури, зокрема відмирання багатьох професій і виникнення нових. Більшість сучасних професій, в тому числі й робітничих, потребують навичок творчої праці.

Особливістю сучасності є те, що зміна технологічних устроїв ініціюється інноваціями, які збурюють економіку та сприяють виникненню нових галузей, професій і спеціальностей. Це актуалізує потребу модернізувати систему освіти на нових засадах. Український філософ В.Мельник ще у 1994 р. відзначав, що відомі знання втілюються у виробництво тільки тоді, коли цього вимагає практика [252, с. 74], але вже станом на 2009–2015 рр. американський економіст, дослідник теорії складності Б.Артур наголошує: «кілька простих властивостей технологій породжують систему елементів (технологій), що змінюються, і кожен новий елемент, створений на основі попередніх елементів, викликає заміну, і всі вони викликають появу сукупності вимог, які постійно змінюються, – попит на інші елементи, що в цілому спрямовується і структурується властивостями і можливостями домінуючих груп актуальних для свого часу явищ» [16, с. 30]. Через складність сама економіка постійно себе творить,

формуючи нові структури, і надає можливості для постійного пошуку рішень. Усі науки стають відкритими, набувають процедурного характеру, стають важливими комбінаторна логіка, алгоритмічне, критичне та творче мислення. Але лідерські позиції на міжнародному ринку не можна утримати, якщо освітня система країни не буде спрямована на відповідну стратегічну мету, а населення не буде готове користуватися результатами такої економіки [17].

Як зазначає В.Гнатюк, нині у системі «людина – техніка» змінюється методологія інженерної діяльності, вона орієнтується на гармонійне поєднання сутностей технічних виробів, які пов'язані між собою змістом. Вектор розвитку техніки пов'язаний з неперервним процесом зміни форм, в ході якого оптимізуються нові та закріплюються існуючі корисні ознаки, а сама техніка ускладнюється [95, с. 33–35]. У контексті цієї думки можна дійти висновку про те, що якість життя суспільства як гуманітарна цінність залежить від рівня техніко-технологічної культури населення, яка спирається на нову методологію інженерної діяльності. Саме інженерне мистецтво здатне об'єктивувати фундаментальні рушійні сили технічної еволюції, застосовуючи для цього найсучаснішу інформацію з провідних галузей знань.

Сама технологія розглядається, як «спосіб життя, спілкування і мислення; вона є сукупністю умов, що в цілому панують над людиною, але не контролюються нею» [2, с. 91]. Небезпека цієї сутності технології виявляється в тому, що технологія сприймає різноманітні цілі та цінності, використовує будь-які можливості для власного практичного застосування. Людина може використати технологію для досягнення своїх цілей, але за правилами самої технології. Такий стан ускладнює етичну орієнтацію технологій та актуалізує проблему контролю технологічного розвитку. Загроза для людей полягає в тому, що знайомство з сучасними технологічними процедурами призводить до забуття попередніх. «Разом з ними зникає цілий комплекс здібностей, вмінь, навичок, розумових і навіть емоційних настанов, пов'язаних з людськими стосунками» [2, с. 97]. У цьому процесі відбувається руйнування культурної ідентичності, втрачаються традиції, що викликає занепокоєння перш за все у менш розвинутих країн. З цього приводу становить інтерес політика розвинутих держав, спрямована і на техніко-технологічний розвиток, і на збереження власних культурних цінностей. Вартою уваги є стратегія в освіті, озвучена керівником Музею науки та інновацій в м. Бостон (США): «Тим, що ми є на вершині лідерства, ми зобов'язані добре підготовленим, високо-креативним американцям, які продовжують поповнювати інженерну галузь» [530]. Зміст цього висловлювання вказує на провідні напрями, на яких суспільству необхідно зосередити увагу: лідерство, професійна підготовка і

високий рівень творчих здібностей. Кожен з цих напрямів орієнтує на підходи, яких потрібно дотримуватись в освітній і культурній політиці держави.

Безперервність змін є основою зростання ефективності в системі «людина–суспільство–природа» [251, с.4]. Провідною силою, здатною перетворити, раціоналізувати діяльність технічними і технологічними засобами, є людський прогрес. Оскільки розум людини розглядається як самостійна суб'єктивна реальність, що діє за власними законами і принципами, зростає актуальність виявлення особливої ролі духовного чинника у створенні раціональних схем діяльності, передусім через постановку смисложиттєвих цілей та юдей. Ключовою фігурою у створенні таких схем є творча людина, тому ефективність сучасного суспільства має ґрунтуватися не просто на знаннях, але на інтелекті, творчості та духовності людей.

Як зазначено в Указі Президента України (2013 р.) «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», ключовим завданням освіти у XXI столітті є розвиток мислення, орієнтованого на майбутнє. З цією метою державна політика орієнтує на зосередження зусиль у двох напрямках: *перший* – підвищення доступності якісної, конкурентоспроможної освіти відповідно до вимог інноваційного сталого розвитку суспільства, економіки; *другий* – забезпечення особистісного розвитку людини згідно з її індивідуальними здібностями, потребами на основі навчання протягом життя. У контексті теми дослідження можна виділити такі *завдання*: оновлення цілей і змісту освіти на основі компетентнісного підходу; перебудова освітнього процесу на засадах розвивальної педагогіки, спрямованої на раннє виявлення та найбільш повне розкриття потенціалу (здібностей) у дітей, з урахуванням їх вікових і психологічних особливостей; побудова ефективної системи національного виховання на засадах загальнолюдських, полікультурних, громадянських цінностей, забезпечення розвитку дитини, формування соціально зрілої творчої особистості, громадянина України і світу, підготовка молоді до свідомого вибору сфери життєдіяльності; забезпечення системного підвищення якості освіти на інноваційній основі, сучасного психолого-педагогічного та науково-методичного супроводження навчально-виховного процесу; посилення мовної, інформаційної, екологічної, економічної, правової підготовки учнів та студентів; використання виховного потенціалу системи позашкільної освіти як основи гармонійного розвитку особистості; розвиток та підтримку системи роботи з обдарованою і талановитою молоддю; урізноманітнення напрямів позашкільної освіти, вдосконалення її організаційних форм, методів і засобів навчально-виховного процесу. У професійній (професійно-технічній) освіті провідним завданням є розроблення та впровадження державних стандартів професійно-технічної освіти з професій

широких кваліфікацій; оновлення та затвердження оптимального переліку професій з підготовки кваліфікованих робітників (скорочення їх кількості на основі інтеграції) [344]. Отже, творчість стає сучасним інструментом адаптації майбутнього фахівця до змінних умов ринку праці.

Як зазначено в Законі України «Про освіту» (Ст.15), метою професійної (професійно-технічної) освіти є не лише формування і розвиток професійних компетентностей, необхідних людині для роботи за певною професією у відповідній галузі, але й забезпечення її конкурентоспроможності та мобільності на ринку праці [345]. Тому для системи професійної (професійно-технічної) освіти важливо визначити можливі способи і шляхи виконання цієї мети. Одним із таких шляхів є поєднання профілів підготовки, які є взаємно доповнювальними і відповідають вимогам роботодавця.

Система професійної (професійно-технічної) освіти розвивається за закономірностями складної системи, тому їй властиві ознаки як підпорядкованої (в системі освіти і виховання), так і керуючої системи. У цьому контексті розвиток творчості в ній мав би враховувати закон необхідного різноманіття (У. Ешбі), зміст якого полягає в наступному: «Найфундаментальнішим поняттям синергетики є поняття «різниці», що означає або дві речі відчутно різні, або одна річ змінилась із часом» [521, с. 21]. У сьогоденні розумінні цей закон Г. Бейтсон інтерпретує наступним чином: «жодна система не може виробити нічого нового, якщо не має у своєму складі деякого джерела випадкового» [29, с. 188]. Для розвитку професійно орієнтованої технічної творчості це означає, що в освітньому процесі необхідно створювати ситуації, в яких майбутні фахівці контактують із джерелом протилежної – художньої – діяльності (і навпаки для художньої творчості). Щоб компенсувати психологічні незручності іншої діяльності, на думку К. Шеннона, потрібно мати достатньо інформації з різних дисциплін і сфер діяльності. Метою створення такої інформаційної системи є потреба знайти спільне розуміння через подолання невизначеності [511].

Розвиток професійної творчості фахівця обумовлюється інформаційним обміном між двома процесами, з яких перебіг першого визначається зв'язком теорії професії з дійсністю, а другого – активністю обмінів між спеціалізаціями (фахами) в професії та між різними професіями. Потреба в розвитку творчості викликана станом суспільства, який формується і коригується як загальними закономірностями його розвитку, так і внутрішніми закономірностями цього процесу в професії. У цьому контексті постає питання про співвідношення наукових основ професії і практики, інтелекту і практичних умінь майбутнього фахівця, яке змінюється адекватно до розвитку науки, техніки й технології в сучасних умовах.

Щоб передбачити спрямованість змін у суспільстві, науковці здійснюють прогноз розвитку техніки й технологій та виявляють сфери діяльності, в яких можуть з'являтися інновації. Оскільки виробники прагнуть втілювати інновації, спостерігається тенденція до зменшення розмірів підприємств і посиленню уваги до творчого потенціалу працівників.

Під час дослідження проблеми соціетальних типологічних просторів із метою визначення головного напрямку змін у суспільстві, Т. Заславською було виділено тріаду координатних осей, яким відповідають важливі характеристики: *ефективність інституційної системи, якість соціально-групової структури та рівень людського потенціалу*. Під останньою характеристикою вона розуміла «готовність і здатність національної спільноти до активного саморозвитку, своєчасної та адекватної відповіді на виклики зовнішнього середовища та успішної конкуренції з іншими суспільствами» [137, с. 8]. Зростання людського потенціалу є найбільш фундаментальним і стратегічним результатом усіх реформ, які проводяться в суспільстві. Роль інституційної структури полягає в створенні соціально-правових умов для відтворення та використання цього потенціалу. Соціально-групова структура суспільства диференціює можливості реалізації діяльнісного та творчого потенціалу населення, тому в разі великої поляризації суспільства значна частина людського потенціалу залишається нереалізованою. Оскільки з трьох соціетальних характеристик найбільш інерційною є остання, увага суспільства звертається на систему освіти, завданням якої є вплив на якість людського потенціалу і моніторинг її змін.

На основі аналізу праць щодо структури людського потенціалу Т. Заславська виділила чотири компоненти, які характеризують його взаємозв'язок з основними аспектами функціонування суспільства: соціально-демографічний, соціально-економічний, соціокультурний та діяльнісний. *Соціально-економічний* потенціал є інтеграцію двох складових, з яких перша відображає рівень кваліфікації та професіоналізму активних громадян, ступінь реалізації їх ресурсів, а друга – рівень запитів, потреб, соціальної захищеності шансів на життєвий успіх. Важливим є *соціокультурний* аспект людського капіталу, спрямований на переважання цінностей самостійності, незалежності, успіху, готовності і здатності до взаємодії для досягнення загальних цілей. У загальній структурі потенціалу особливу роль відіграє *діяльнісний* компонент, який є важливим індикатором інноваційності суспільства, де громадяни мають можливість реалізувати свої соціальні та творчі потенції [137].

Серед різних напрямів розвитку людського капіталу заслуговує на увагу той, що спрямований на суб'єкта діяльності: «на зростання здібностей людини, її спроможності досягати визначеної мети» [256]. А кінцевою метою діяльності

є результат використання матеріальних ресурсів, в якому віддзеркалюються сформовані у людини здібності.

Стратегічна основа розвитку особистості в ринкових умовах пов'язана з модернізацією освіти, яка здійснюється з урахуванням сучасних загальноцивілізаційних тенденцій: *перша* – формування загального економічного простору, інформаційного поля, інтенсивного обміну результатами матеріального і духовного виробництва; *друга* – формування позитивних умов для індивідуального розвитку людини та її самореалізації [203, с. 408]. Для реалізації творчого потенціалу людини освітня система має орієнтуватись на людино- і дитиноцентризм та інноваційність.

Досліджуючи проблеми професійної (професійно-технічної) освіти в Східній Європі, експерти Світового банку виділили три важливі особливості, що негативно впливають на розвиток самої системи та на перспективи для випускників: висока вартість спеціалізованої освіти, низька ефективність через ранню спеціалізацію, заохочення нерівних можливостей через поділ за рівнем освіти та доходів батьків. Іншою проблемою є вузькогалузева спрямованість програм підготовки робітників, що пояснюється історичним часом їх реалізації: підготовка робітників в умовах планової економіки проводилась для підприємств масового і серійного виробництва з врахуванням галузевого спрямування. На основі узагальнення світових тенденцій щодо системи П(ПТ)О були запропоновані основні напрями змін [499, с. 118], з яких важливими у контексті нашого дослідження є: реструктуризація вузькопрофільного переліку спеціальностей, впровадження нових ширших профілів підготовки кваліфікованих робітників; орієнтація змісту освіти на формування загальних компетентностей; зміна процесу і методологій навчання, підготовка студентів до можливих організаційних і технологічних змін у процесі праці.

Отже, актуалізується потреба в знаходженні інтегруючого чинника, який дав би можливість вирішити проблему виходу на ширший профіль підготовки робітників, сформувати ті компетентності, які підвищують адаптаційний потенціал випускників, стимулювати розвиток творчих здібностей та заохочувати їх до вдосконалення. Таким інтегратором, на нашу думку, є *професійно орієнтована художньо-технічна творчість*. У цьому контексті профілі підготовки за робітничими професіями мають неоднакові можливості.

Потреба у самовираженні орієнтує людину на отримання, накопичення та використання специфічних знань, які дозволяють їй у будь-яких сферах діяльності знаходити творчі рішення. Якщо ці знання не можна засвоїти під час навчання, людина шукає можливості для спеціалізованої освіти (в межах закладу, де вона навчається, або поза його стінами). Прагнення освоїти певну професію частіше пов'язане з позитивними ефектами, які може забезпечити

робота, а не з потребами ринку праці. Тому в умовах перенасичення ринку за найпопулярнішими професіями можна вирізнитись лише за рахунок додаткових знань, вмінь, компетентностей. А для цього людина має стати частиною певної системи навчання [135].

Для організації та забезпечення функціонування ефективної системи розвитку використовують процесний підхід, під яким розуміють послідовність дій, які створюють додаткові цінності, перетворюючи вхідні елементи на вихідні за допомогою різних ресурсів. Якість цього процесу визначається такими показниками, як ефективність, результативність і гнучкість. Застосовуючи категорії процесного підходу, потрібно розрізняти основні та допоміжні процеси, які по-різному спрямовані на кінцевий результат. У контексті розвитку художньо-технічної творчості в закладі професійної (професійно-технічної) освіти основний процес буде мати місце тоді, коли продукція є результатом інтеграції двох професій, що належать до різних типів професійного поля, наприклад, коваль ручного кування і виробник художніх виробів. Якщо ж немає підстави для прямої інтеграції, тоді розвиток художньо-технічної творчості відбувається в рамках допоміжного процесу, в який включається гурткова робота, конкурси фахової майстерності, фестивалі, виставки та інші заходи роботи після уроків.

У контексті закономірностей сучасної освіти було проведено аналіз наукових праць у таких аспектах: трансформація суспільства, економіки та їх вплив на вимоги до професійної освіти [137; 201; 202; 256; 326; 327; 354], якість професійної освіти [71; 129; 135; 298; 299; 362; 485], модернізація професійної (професійно-технічної) освіти відповідно до світових тенденцій [108; 278; 361, 499; 518], розвиток творчих здібностей особистості в освітньому процесі [4; 13; 14; 53; 54; 266; 267; 366], позашкільна і спеціалізована освіта [42; 43; 47; 62; 235; 357; 358]. Було виявлено особливу увагу науковців до спеціалізованої освіти, яка спрямована на формування компетентностей у відповідній сфері професійної діяльності та здобувається у різних формах (формальної, неформальної та інформальної) освіти.

Освіта є одним із вирішальних чинників адаптації сучасної людини до трансформаційної економіки. Оскільки важко передбачити, які знання, компетентності в майбутньому будуть джерелом конкурентної переваги, в процесі здобування професії необхідно мотивувати учнів (студентів) отримувати додаткові знання і свідомо готуватися до набуття нових умінь, виявляючи при цьому бажання, прагнення і наполегливість [354, с.24]. Співвідношення теоретичного і практичного рівнів у різних напрямках професійної діяльності впливають на стан формування техніко-технологічної культури суспільства та зацікавленість у технічній освіті.

Протягом другої половини ХХ століття відбувався активний розвиток технологій, які радикальним чином вплинули на розвиток виробництва особливо у тих країнах, які мали для цього передумови. Перш за все цей вплив позначився на тому, що технологічна освіта стала привабливою для молоді цих країн, потребу в ній відчуло все суспільство. У контексті діалектичного зв'язку між явищами паралельно почав набувати сили процес гуманітаризації, який орієнтувався на професійно-естетичне, етичне, економічне, екологічне та правове виховання молоді, що у свою чергу дало поштовх до дослідження різних аспектів технологічної культури сучасного працівника. А сама технологічна освіта почала змінюватись у напрямі культуровідповідності, суттєво впливаючи на формування мислення особистості, орієнтуючи на гуманістичні цінності як провідний критерій перетворювальної діяльності людини. Це означає, що технологічна культура має стати важливою особистісною якістю сучасного фахівця незалежно від того, в якій галузі він працює. Питання її розвитку тісно пов'язане із зацікавленістю молоді в технологічній освіті, а для учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти ця зацікавленість перетворюється в мотивацію оволодіти не просто фахом, але й такою діяльністю, яка допоможе адаптувати його до потреб ринку. Оскільки в технологічній освіті інтегруючим чинником є творча проектна діяльність, в освітньому процесі закладів професійної (професійно-технічної) освіти увага має звертатися на проектно-технологічну підготовку тих, хто навчається і здобуває фах, а також на тенденції, що визначилися на ринку праці щодо механізмів професійної адаптації та засад інтеграції професій. Як показує досвід європейських країн, а також деяких закладів в Україні, в технічних професіях набуває актуальності художньо-естетичний аспект, який в професії реалізується через художньо-технічну творчість.

В. Пузанов, розглядаючи проблему взаємодії інтелекту та майстерності в культурній формації дизайну (як стану), дійшов висновку про те, що його повний культурний цикл у розвитку проходить по черзі три етапи (формації): *монокультури*, в якій інтелект і майстерність роз'єднані; *інтракультури*, в якій «формується потужні пограничні утворення у вигляді традиційних дисциплін, що засвоїли ідеологію дизайну» (інженерного, ергономічного, педагогічного тощо); *екстракультури*, що представляє проектну культуру в довершеному стані, в якому ідеологія і практика стають загальним набутком [256, с.28]. Відповідно третій етап ґрунтується на інноваційній діяльності, яка потребує «підживлення» інноваторами.

Для професійної освіти і навчання це означає необхідність приділяти більше уваги ознайомленню майбутніх фахівців із закономірностями розвитку і принципами функціонування техніки взагалі і сучасної зокрема, а також

створенню в освітньому закладі умов для реалізації нових ідей, проектів, раціоналізаторських пропозицій, які виникають в учнів (студентів) під час навчання як самостійно, так і при допомозі педагогів. Щоб такі ідеї (проекти, пропозиції) в них з'являлися, необхідно в освітньому закладі створити творче середовище, сформувати відповідний педагогічний колектив і впровадити систему роботи з організації творчої діяльності учнів (студентів).

Оскільки для більшості працездатних людей професійна діяльність у житті є провідною, постає питання про формування в особистості професійної творчо орієнтованої самосвідомості ще в освітньому закладі. Майбутній фахівець у стінах освітнього закладу не лише здобуває теоретичні та практичні фахові знання, набуває практичних вмінь, але й має засвоїти основи творчого підходу до виконання професійної діяльності.

Аналізуючи розвиток професійної освіти і навчання в Україні в контексті європейської інтеграції, Н. Ничкало дійшла висновку про те, що завдяки неперервній освіті з'явилась можливість відійти від шаблону суспільної думки, відповідно до якого ознакою кращого шансу на успішне життя є короткий шлях «школа – ВНЗ – престижна робота». Саме завдяки тому, що в неперервній освіті з'явилося багато варіантів закінчення ступенів навчання з одночасною упорядкованістю їх послідовності, значна кількість випускників освітніх закладів може реалізувати свій творчий потенціал за тією траєкторією, яка більше підходить під його ситуацію [277, с.68]. Винятково важливе значення має теза, що за такого підходу, якщо талант є, він завжди прокладе собі дорогу.

Оскільки економічна функція неперервної професійної освіти є однією з найважливіших для економіки країни, набуває особливої значущості питання виявлення чинників формування робітничих кадрів у контексті економічних закономірностей зв'язку виробництва і навчання. Реалії суспільно-економічного життя такі, що навіть у специфічних сферах відбуваються швидкі зміни, змушуючи працівників упродовж власного життя змінювати кілька разів професію, адаптуючись до змін. Це свідчить про те, що майбутнє потребує підготовки не лише до специфічної роботи, а й формування готовності до участі в неперервному і нескінченному процесі змін. Проте важливим моментом у цьому процесі є те, що, коли людина змінює професію внаслідок незадоволеності попередньою, вона втрачає набутий статус і нівелює здобутий досвід. У новій професії їй доводиться все починати спочатку. Відповідно до сучасного підходу в освіті опанувати широкий профіль чи багатопрофільну діяльність необхідно в той спосіб, який відповідає зміні напряму вимог до знань, вмінь і компетентностей працівника. Тому важливо, щоб потребу в постійній адаптації до змін відчували і розуміли самі працівники. Найкраще цій умові відповідає

модульно-компетентнісний підхід. Країни, в яких зароджувались технологічні революції, вже довели його ефективність.

Аналізуючи проблему формування робітничих кадрів в Україні, Р.Капченко виділив негативні чинники, які впливають на цей процес [159]:

1. Суспільство надто рано вимагає від дітей вибору професії, не враховуючи той факт, що від її вибору залежить гідне життя в майбутньому.

2. Освіта не вчить жити успішно, наявність диплому ще не дає гарантії достойного заробітку, тому часто покидають навчання обдаровані й талановиті.

3. Держава здійснює першочергову підтримку не того сектору, який стоїть у витоків виробництва – робітничих кадрів, а того, який у пошуках великих прибутків сприяє виникненню в суспільстві фінансової пригніченості (банківський сектор).

4. Наявні методи формування, розвитку і використання робітничих кадрів створили негативний імідж робітничим професіям.

Для виходу із ситуації, що склалась, Р.Капченко пропонує звернути увагу на ті чинники, які повинні позитивно вплинути на процес формування робітничих кадрів [159], зокрема:

1. Уникнення вузької спеціалізації праці в обраному напрямі. Людина має намагатися розвиватися в ньому, застосовуючи творче мислення, допитливість і прагнення до відкриттів, тим самим запускаючи резервний механізм творчої діяльності.

2. Розвиток економіки мав би базуватись не на чисто статистичному підході (якими ресурсами і в якій кількості володіє держава), а на тих ідеях, в основі яких лежать інформація та інтелектуальна праця.

3. Реальний рівень зарплати необхідно гнучко прив'язати до реального внеску продуктивної праці, тобто за рахунок віддачі самого працівника, а не вдосконаленого обладнання чи здешевлення енергії (зросла продуктивність праці робітника тому, що він освоїв новий метод, застосувавши свої інтелектуальні можливості чи творче мислення).

4. Викорінити можливість застосування подвійних стандартів до виплати зарплати. Спонукаати громадян відмовлятися від тимчасової вигоди, надаючи перевагу перспективі.

5. Сформувані, в першу чергу в молоді, потребу бути фінансово незалежними і реально втілювати її, починаючи з перших кроків професійного життя.

6. Усунення синдрому «боязкого професійного дармоїда», коли працівники вірять, що їхню життєву безпеку здатна зберегти робота зі стійким рівнем заробітку.

7. Відповідальність освітніх закладів за результати навчання.

Сьогодні соціально-економічний розвиток суспільства ставить нові завдання перед освітньою галуззю стосовно підготовки такого фахівця, який здатний адекватно реагувати на підвищення вимог до виконання професійної діяльності. Це потребує від особистості виявлення самостійності у здійсненні дій, відповідальності за прийняті рішення, готовності до неперервного професійного вдосконалення, яке супроводжується вивільненням її творчого потенціалу. Оскільки творча праця є складною, залучати до неї необхідно в умовах освітнього середовища, що, на думку В. Моляко, дозволить процес виховання і самовиховання творчої особистості зробити свідомим, цілеспрямованим і контрольованим [263, с. 49].

Сучасні соціокультурні та соціально-економічні ситуації складаються таким чином, що людина повинна володіти адаптивним потенціалом, підґрунтя якого закладається різними моделями виховання і навчання, а протягом життя підживлюється додатковими знаннями, які здобуваються у рамках формальної, неформальної та інформальної освіти. Однією з актуальних проблем професійної педагогіки є організація умов для отримання додаткових знань і набуття вмій, орієнтованих на самореалізацію в творчій діяльності починаючи з перших кроків у професії. Інтегрований освітній процес на різних рівнях освіти передбачає раннє виявлення і розвиток індивідуальних здібностей особистості. Вона тісно пов'язана з освітньою діяльністю в закладі професійно-технічної освіти, проте відрізняється від останньої тим, що учні мають право вибору її напрямів і темпів навчання.

Основа творчого зростання особистості майбутнього робітника закладена вже в самій діяльності, яка є інтегративною і поєднує її різні аспекти. Ці аспекти певною (але не однаковою!) мірою розвиваються під час професійної підготовки. За рівнем розгортання компонентів діяльності до них відносять: орієнтувальний, пізнавальний, цільовизначальний, технологічний і рефлексивний аспекти. А за ступенем творчої активності діяльність поділяють на репродуктивну і продуктивну (активну, творчу). Межею між ними є мета і спосіб її встановлення: активність ініціюється зовнішнім стимулом чи самостійно визначена робітником. У діяльності залежно від її видів виділяють такі інваріантні сторони, як: пізнавальну, перетворювальну (проектувальну та практичну), ціннісно-орієнтувальну, спілкування та естетичну. Потенціал особистості розкривається різною мірою залежно від того, якому виду діяльності надається перевага. Ступінь розкриття потенціалу залежить, в першу чергу, від мотивів, цілей та умов, а коригується потребами, інтересами, світоглядом, переконаннями, установками, життєвим досвідом, особливостями окремих психічних функцій, якостей і властивостей особистості, які є базою для формування психологічної системи діяльності [506].

Якщо створені умови для одночасної реалізації зазначених видів діяльності при достатньому рівні здібностей до них та сформовані базові психологічні елементи діяльності, то буде мати місце різнобічний розвиток фахівця-практика, який супроводжується розкриттям його потенціалів. Потенціал особистості визначається: *пізнавальний* – обсягом і якістю наявних знань про зовнішній світ, природу, суспільство, людину, про себе та рівнем розвитку пізнавальних умінь; *ціннісно-орієнтувальний* – набутою системою ціннісних орієнтацій (ідеали, життєві цілі, переконання, прагнення) в різних сферах життєдіяльності; *перетворювальний* – проектувальними і технологічними уміннями, виробленими внаслідок зовнішніх впливів і освоєних самостійно, рівнем розвитку творчих здібностей; *комунікативний* – мірою і формами товарищескості особистості, характером, формою і міцністю контактів, які встановлює вона з іншими людьми; *естетичний* – прагненням до досконалості процесу і продукту діяльності людини, вільним виявом власних пізнавальних і творчих здібностей і сил, який супроводжується отриманням задоволення. Проте, людина найповніше розкриває свій потенціал в інтегративній діяльності, в якій достатньо повно в єдності представлені всі види діяльності при провідній ролі перетворювальної. Здійснюючи естетичне освоєння професійного світу, фахівець розкриває свій творчий потенціал і створює суспільно важливі речі. У контексті цих міркувань стає очевидною необхідність включення учнів як майбутніх кваліфікованих робітників в естетичне освоєння професійної сфери діяльності, але цей процес мав би бути системним [424, с. 33–35].

У прозовому творі Г. Гессе «Гра в бісер» Гра розглядається як метафора взаємозв'язку між різними науками і мистецтвами, що «розвинулась у своєрідну універсальну мову, з допомогою якої гравці можуть змістовними знаками віддавати духовні вартості й сполучати їх одну з одною». Ця Гра допомагає «гармонійно поєднувати дві ворожі одна одній теми чи ідеї, ..., до того ж особливу увагу звертали на те, щоб у такій партії обидві теми чи тези були цілком рівноправні й виконані безсторонньо, а з тези чи антитези в якомога чистішому вигляді був виведений синтез» [91, с.25].

Для педагогіки значення цієї думки розкривається тезою автора про те, що різні суперечності, що виникають під час пошукової діяльності, «закладені не в об'єкті, а в суб'єкті, що наприклад, митець, схильний до фантазії, не тому уникає чистої математики або логіки, що він якоюсь мірою ознайомився з нею і може розповісти про свої спостереження, а тому, що інстинктивно схиляється в інший бік. ... А прямувати треба туди, де є довершеність, треба прагнути до центру, а не до периферії. Запам'ятай: можна бути суворим логіком чи графіком і водночас мати душу, повну фантазії і музики» [91, с.48]. Стосовно

праці робітника технічної професії можна знайти багато прикладів, коли якість виконання підвищується через її естетичне сприйняття.

У сфері творчості полюсами є художня і технічна творчість, для яких притягуючим ядром є проектна культура, уявлення про яку поглиблюються відповідно до соціокультурних і соціально-економічних змін в суспільстві. Проектно-технологічна культура суспільства тісно пов'язана з культурними явищами і процесами, в яких вона проявляється через різні предмети праці.

Кожен, хто бере участь у створенні предметного світу, повинен мати дизайнерську свідомість (професійний дизайнер, інженер, технік, робітник), яка розвивається за допомогою різних проектів, що передбачають не лише технічне вирішення завдання, але й врахування його естетичного виміру. Це означає, що будь-який об'єкт техніки має відповідати законам технічної естетики, багатьом умовам внутрішнього і зовнішнього ринків, естетичним смакам суспільства, відображати зростання його культури і запитів. Оскільки основною ознакою сучасної техніки є її орієнтація на людину, ця особливість має бути відображена певним чином в освітньому процесі. Особливо це стосується розуміння робітниками ергономічної складової виконуваної роботи. У цьому контексті стає актуальною проблема удосконалення змісту професійної (професійно-технічної) освіти з його орієнтацією на розвиток в учнів ЗП(ПТ)О не лише технічної, але й художньо-технічної творчості як основи проектної культури.

Очікування і пошук творчих елементів в майбутній професії обумовлюють особливе до неї ставлення. Звичайно, різні робочі місця надають нерівні можливості для творчості. Тому формування творчого ставлення до різних видів професійної діяльності, стимулювання потреби в творчості і розвитку здібностей до професійної творчості є необхідними елементами системи професійного навчання і професійного виховання особистості. Будь-яка діяльність включає момент творчості. Тому необхідно виховувати однаково пошану до різних видів професійної праці: від підготовчих видів діяльності до випуску готової продукції. Чи набуде професійна діяльність відтінок творчості, багато в чому залежить від самої особистості учня.

Як зазначає Л. Яременко, самовдосконалення і саморозвиток людини відбуваються в креативній процесуальності, яку забезпечує освітній процес закладу позашкільної освіти [528, с.100]. Творчий розвиток особистості в освітньому закладі відбувається тоді, коли є контакт з предметним середовищем. Відповідно, професійний творчий розвиток майбутнього фахівця потребує контакту з професійним середовищем, яке спонукає вирішувати проблеми (удосконалити, розробити, створити). У рамках додаткової освіти

розвиток професійної творчості відбувається тоді, коли заклади професійної (професійно-технічної) та позашкільної освіти тісно співпрацюють [402; 406].

У XXI столітті в суспільній свідомості почалося переосмислення традиційних цінностей, спрямоване на розвиток і реконструкцію досвіду, який стосується всіх аспектів культури (наука, виробництво, мистецтво). Оскільки засвоєння культурного досвіду відбувається у двох напрямках – культурної спадщини та актуального культурного досвіду, важливе значення має динамічний баланс між ними. Це означає, що, з одного боку, відсторонення майбутнього фахівця від спадщини будь-якого характеру негативно впливає на розвиток його творчого потенціалу, а з другого боку, професійна підготовка може бути якісною лише у тому разі, коли вона здійснюється з орієнтацією на ті галузі знань, які сприяють новітнім науковим відкриттям. Сьогодні культурний інститут – музей – змінює традиційну діяльність і активно включається в процес підвищення технологічної культури населення. Як зазначає С. Троянська, завдяки музейній педагогіці відкриваються широкі можливості через зміст актуальної культури (в тому числі й у контексті будь-якої професійної сфери – енергетики, машинобудування, автомобілебудування тощо) можна побачити способи та алгоритми модернізації класичних зразків і можливий шлях розвитку вже засвоєного досвіду. Тому звернення до культурної спадщини має на меті пробудити творчість людини [472, с.7].

Таким чином, аналіз розглянутих вище фактів і думок дає підстави стверджувати, що актуальною проблемою сучасної освіти є створення фундаменту для професійної діяльності, яка затребувана динамічною економічною системою і виробництвом. Це передбачає постійне відстеження інновацій в науках і співпрацю державних, наукових і виробничих структур, у результаті чого формується новий підхід до якісної освіти.

У сучасній професійній освіті відбувається переорієнтація освітнього процесу на узгодження потреб різних векторів – особистості, держави і роботодавців. На процес гармонізації цих потреб впливають чинники, що з різних боків сходяться на особистості фахівця, окреслюючи ті якості, властивості, компетентності, які складають стратегічну основу його розвитку. Найважливішим з них є творчий потенціал особистості. Виявлено, що додаткові уміння художнього спрямування претендентів на робочі місця стають визначальними для працевлаштування.

Рівень досягнень учнів у професії під час освітнього процесу в закладі професійної (професійно-технічної) освіти залежить від місця творчості в педагогічному процесі: використання можливостей кожної навчальної дисципліни, професійно-практичної підготовки, вільного від навчання часу. Заняття технічною чи художньою творчістю потребує наявності в учнів

спеціальних здібностей, а особливістю художньо-технічної творчості є те, що вона розглядається як художньо-проектна діяльність, яка інтегрує інженерне (техніко-технологічне) та художнє мислення стосовно предметного світу, на які можна цілеспрямовано впливати.

Найефективнішим механізмом розвитку художньо-технічної творчості є інтеграція професій за типом професійного поля «людина–техніка–образ». У рамках концепцій технологічної освіти та художньо-технічної творчості актуалізується потреба залучення учнів закладів професійно-технічної освіти до художньо-проектної діяльності професійного спрямування.

1.2. Понятійно-категоріальний апарат дослідження

У продукті творчості розрізняють два аспекти розгляду: *предметний*, пов'язаний з фізичним перетворенням об'єкту та його внутрішнім станом, і *духовний*, який інтегрує духовну та інтелектуальну енергії, витрачені на його виготовлення, з ціннісним ставленням. «Особливість людської діяльності виявляється насамперед у тому, що вона переводить виміри, параметри, якості природно-космічних процесів у складники людської життєдіяльності і навпаки – людські потреби, наміри та виміри – у реальні, фізичні речі та процеси» [311, с. 325]. Тому людина в духовно-практичній діяльності, що інтегрує матеріальний і духовний види праці, намагається створювати особливі символічні форми, які репрезентують вищі цінності людини (філософські, мистецькі, релігійні). Ця думка поглиблюється І. Надольним, який вважає, що в умовах багатоваріантних підходів до розуміння світобудови творчий синтез необхідно розглядати як універсальний принцип активності людини, а продукт творчості – як результат синтезу діяльностей. Чинники, які знаходяться поза творчою діяльністю (концептуальні підходи до визначення творчості, естетичні та моральні ідеали, ціннісні установки та орієнтири), впливають на характер, спрямованість і формоутворення продуктів праці. Тому їх необхідно враховувати при визначенні особливостей кожного виду діяльності [486, с. 297–313].

Творчість як синтез різних діяльностей характеризується гетерогенністю, тобто неоднорідністю за складом різних частин. На основі праць [80; 148; 280; 303; 370; 371; 486, с. 297–313] нами здійснено класифікацію видів творчості за ознаками і виділено характерні особливості відповідних діяльностей. До ознак поділу було віднесено: *стрижневий вид діяльності, об'єднання сфер творчої діяльності, методи, предмети, результат, суб'єкти, структуру творчого процесу* (дод. А).

Як наголошує І. Надольний, природа творчості має подвійну природу, оскільки вона, з одного боку, як результат синтезу духовних видів діяльності

реалізується в предметно-практичній сфері, а з іншого – об'єкт творчості постійно впливає на творця, змушуючи його до пошуку нових підходів, цілей і завдань [486, с. 309].

Художньо-технічна творчість як діяльність спрямована на різні типи творчої діяльності – художню і техніко-технологічну, тому її інтегративний характер пов'язаний з доцільністю застосування відносно цих сфер. Системотвірним чинником цього виду творчості є проектна культура фахівця, яка містить такі утворення, як компетентність та майстерність.

Поняття «дизайн» в перекладі з англійської мови має значення предметного і діяльнісного характеру: *предметного* – задум, ескіз, креслення, рисунок, узор, проект, план, конструкція; *діяльнісного* – проектувати, конструювати, планувати, малювати, ескізувати [134, с. 150], а також художнє конструювання предметів, оформлення інтер'єрів та проектування естетичного вигляду промислових виробів, яке за своєю суттю в сучасному розумінні є вужчим за дизайн [119, с. 222]. Вузьке розуміння терміну «дизайн» пов'язане з професійною діяльністю і означає художньо-проектну діяльність, під час якої розробляють промислові вироби з високими споживчими та естетичними якостями, створюючи тим самим комфортне середовище для життєдіяльності людей.

І. Ригова, розглядаючи методологічні засади взаємозв'язку дизайну, мистецтва і техніки, пропонує розглядати дизайн як один із засобів гуманізації техногенного середовища, створеного людством протягом останніх століть, як галузь діяльності, що в сучасному суспільстві починає відігравати роль засобу. Вона запропонувала визначення дизайну, як: «специфічного соціокультурного феномена, що являє собою проектну, творчо-перетворюючу діяльність, спрямовану на предметне середовище родового буття людини з метою формування гармонійного відношення людини до природи, світу і самої себе, яка спирається на відповідні когнітивні компетенції щодо взаємоузгодження несуміжних, утилітарно-прагматичних та екзистенційно-антропологічних вимірів предметного світу людського буття» [369, с. 7]. Через художню складову відбувається одухотворення матеріального буття, а реалізується цей процес відповідними компетенціями, що допомагають взаємно узгодити несуміжні виміри предметного світу (технічний і художній аспекти об'єкта праці).

Як зазначає В. Рунге, дослідження артефактів дизайнерської діяльності дають основу для розробки методології дизайн-проекування.

Одним із показових прикладів, на його думку, є підхід Роберта Гука до створення оптичного мікроскопу в другій половині XVII століття: поєднання технічного вирішення завдання (створення високоточного приладу) з втіленням поглядів епохи на естетичну досконалість та економічну оптимальність [381, с. 6-7]. У подальшому сформувалось поняття необхідності застосування інтегративного підходу до узгодження функціональних, структурно-компонентних та естетичних проблем в процесі підготовки виробу до виробництва. Реалізація підходу починалась від висунення концептуальної ідеї та закінчувалась на виробництві.

Протягом тривалого періоду економічне відтворення ґрунтувалось на праці ремісників, якість якої визначалась виробничими традиціями відносно форми, структури, оздоблення і технології виготовлення. Ці традиції закріплювались розумінням канону, тобто еталону кінцевого продукту, який інтегрував вимоги до матеріалу, технології та естетичної міри. Формувався канон довільно, виконуючи суспільно важливу функцію загальнокультурного нормування і регулювання діяльності [381, с. 8]. При переході від ремісничого виробництва до машинного для формування задач і конкретного змісту проектування основним джерелом інформації був прототип, який в процесі проектування вдосконалювався і перетворювався в кінцевий продукт. Проте насичення ринку необхідними товарами могло відбуватись лише за умови врахування вимог різних груп населення до споживчих якостей виробів. Вирішення цього завдання підштовхнуло розробників до перегляду підходу до формоутворення предметного середовища, до різноманітних експериментів, які ґрунтувались на прагматизмі та практичній доцільності [381, с. 9].

Оскільки дизайн вирішує комплексну проблему, яка характеризується багат шаровістю, багатовекторністю, торкається різноманітних соціально-економічних і духовних питань, В. Рунге запропонував виділити групи споріднених чинників, кожен з яких є важливим в проектувальній діяльності: *перша група* – чинники, які спрямовують проектування на задоволення утилітарних запитів споживачів продукції (техніко-функціональні параметри, зручність і комфорт, безпека експлуатації, гармонійність форми, відповідність навколишньому середовищу); *друга група* чинників стосується технологічних проблем (конструктивне рішення, технологія виготовлення, матеріали, економічна доцільність і технологічність структурних елементів); *третья група* чинників пов'язана з маркетингом (цільові

групи на ринку, тенденції моди, запити і потреби, врахування галузевої конкуренції, просування продукту на ринку, реклама і зворотній зв'язок з споживачем) [381, с. 10].

Особливий вплив на розвиток предметного світу має людський чинник, який проявляється у двох важливих напрямках: *удосконалення буття людини*, що супроводжується появою нескінченної низки виробів, які покращують життя відповідно до смаків, моди тощо; *удосконалення засобів праці*, які полегшують професійну діяльність людини. Про те, якими процесами і явищами супроводжується розвиток предметного світу, метафорично висловився В. Рунге: «Одягнути на техніку естетичний намордник дозволяє дизайн – специфічна художньо-технічна проектна діяльність, що мала гостру соціальну спрямованість» [381, с. 26].

Уважне вивчення причин аварій, катастроф, виробничого браку виявило сліди впливу людського чинника, що сприяло виникненню наукової дисципліни ергономіки. Провідна мета ергономіки – виявити закономірності створення оптимальних умов для високопродуктивної праці та високоефективної життєдіяльності; оптимізувати знаряддя, умови і технологічні процеси праці. Її основним об'єктом вивчення є система «людина – машина» [89, с.170].

Як зазначають В. Муніпов і В. Зінченко, ергономічне мислення сучасної людини відкриває шлях до тісної інтеграції науки, техніки й виробництва, результатом чого є підвищення споживчої вартості промислових виробів, які задовольняють потреби, переваги й смаки споживачів. Основним принципом проектної діяльності вже стає не лише увага до нововведень, але й максимальна увага до людини через конструкцію засобів діяльності в професійній діяльності чи в побуті. Оскільки центральним механізмом економічного розвитку є підприємництво, в ньому ергономіка і дизайн виконують важливу роль [268, с. 7-8].

У різні епохи, починаючи від доісторичних часів, з'являлись ті чи інші винаходи, що мали в собі значний потенціал розвитку, реалізація якого пов'язана з творчою діяльністю людини, її прагненням одночасно раціоналізувати схеми професійної діяльності, удосконалювати вироби, дотримуючись *естетичної міри* (папір, зброя, годинник, книга, швейна машина, автомобіль і т. д.) [105; 121; 152; 260; 300; 364; 387; 484; 514]. Історія зберегла імена багатьох, хто долучився до винайдення цих речей, а аналіз кола їх професійних інтересів дозволяє констатувати, що *творили вони методами, властивими як технічній, так і художній*

творчості, використовували знання з інших галузей знань [231]. Найяскравіші особистості поєднували в собі різні обдарованості і займались багатoproфільною діяльністю (найбільш відомим є Леонардо да Вінчі) [158].

Сьогодні, маючи багату джерельну базу, в кожній галузі можна визначити технічні системи, особливості їх розвитку та особистостей, причетних до цього процесу. Проте, не кожен виріб здатний революційно або довготривало впливати на інші галузі. Одним з таких виробів є швейна машина, яка сприяла швидкому розповсюдженню моди в легкій, взуттєвій галузях, у побутовому обслуговуванні. Приміром, Політехнічний музей (м. Москва, Росія) має колекцію з 200 швейних машин, 50 з яких експонувалось на виставці «Техніка і Мода» в 2003 році. На ній було представлено колекцію машин, які відрізнялись конструктивними особливостями, дизайном і можливостями. Автор статті образно описує еволюцію зовнішнього вигляду швейної машини: «її корпус то вигинався витонченою дугою, то випростувався, різноманітними і надзвичайно гарними були литі чавунні платформи. ... З роками дизайн машин спрощувався. Їх корпуси і футляри, починаючи з другої половини ХХ століття, перестали розписувати вручну, відійшли в минуле художнє фігурне литво, інкрустація перламутром, різнобарвні зображення відомих осіб, різьба по дереву та інші засоби вишуканості. Так завжди буває, коли виробництво речей ставлять на потік, вони уніфікуються. Шкода.» [30]. Оці прикінцеві слова свідчать про те, що масовість виготовлення виробів здатна негативно впливати на їх якість через відчуження виконавця, який не сприймає власний виріб із високих ціннісних позицій.

На практиці спостерігається нечіткість термінології, тому виникла проблема дослідити зв'язок художньо-технічної творчості та дизайну з позицій системно-ієрархічного принципу, враховуючи рівень узагальненості поняття. Щоб встановити цей зв'язок, необхідно цілісно проаналізувати поняття «художньо-технічної творчості» у контексті естетичної, художньої та технічної діяльності з позицій філософії, естетики, психології, формоутворення і мистецтва.

В. Власов запропонував концепцію, яка розв'язує антиномію між техніко-естетичною та художньою діяльністю на основі єдиної теорії формоутворення. Зокрема, він наводить історичний аналіз зміни форми та функцій предметів, які: «спочатку виникали як прості конструкції у відповідь на формування утилітарних потреб, потім, відповідно до розвитку та ускладнення, трансформувались у форми, що мають

естетичну цінність, а з часом – в художні образи тих самих форм» 72, с. 35]. У цьому розмірковуванні простежується закономірність: все вибагливіші потреби споживачів спонукають до розвитку і ускладнення форм конструкцій, одночасно змінюючи якість естетичного вирішення від загальноприйнятого ідеалу до рівня мистецтва. У техніко-естетичній діяльності, предметній за суттю, основним інструментом змін є конструкція, а в художній – композиція.

Перехід від творчої діяльності нижчого рівня до дизайну пов'язаний з розвитком духовних запитів людини. У художньо-технічній діяльності відбувається розвиток у двох напрямках: в першому – увага зосереджується на конструюванні речі (розробка конструкції); у другому – здійснюється зовнішня обробка у контексті художньо-декоративного рішення (композиційне рішення).

Ця думка ілюструється таблицею 1.1.

Таблиця 1.1

**Системно-ієрархічний підхід до аналізу поняття
«художньо-технічна творчість»**

Галузь знань /діяльність	Технічна діяльність (матеріал, конструкція, технологічний процес)	Естетична діяльність (образ, стилі)	Художня діяльність (композиція, зміст культури)
Філософія	визначає фізичну сутність предмету на елементарному, структурному та функціональному рівнях	визначає психічну сутність предмету на відчуттєвому, почуттєвому та мотиваційному рівнях	визначає духовну сутність предмету на образному, інтелектуальному та моральному рівнях
Естетика	враховує технологічні та механічні характеристики при роботі з матеріалом	враховує естетичні характеристики при роботі з матеріалом	виготовляється виріб у певному стилі
Психологія	створюється технічний образ (креслення)	виникає емоційно-чуттєвий образ	створюється художній образ
Формоутворення	виготовляється	виготовляється	створюється

	проста конструкція	естетично приваблива конструкція	художній образ форми
Мистецтво	вибираються технологічні техніки та здійснюється їх удосконалення	створюється об'єкт за естетичними критеріями	створюється ціннісний для культури об'єкт

Щоб піднятися до рівня духовно наповненого змісту речі, потрібно почати з виявлення творчого підходу до простих речей на рівні художньо-технічної творчості, а саме: художньо-технічна творчість має місце тоді, коли у виробі раціонально змінюють конструкцію і форму, в результаті чого він відзначається оригінальністю і художньо-естетичним вирішенням, перетворюється у ціннісний для культури об'єкт. Оскільки бажання змінюються досить часто, то виникає ситуація, на яку свого часу звернув увагу французький філософ Ж. Бодрійяр: кількість побутових речей стрімко зростає, все більше з'являється потреб, новостворені речі все швидше вмирають, а людина в повсякденному житті не здатна до кінця усвідомити технологічну реальність речей, які її оточують [55, с. 10]. Посередня людина не здатна, а фахівець повинен на рівні своєї професійної компетентності розуміти зв'язок зовнішнього вигляду і функцій виробу з технологією його виготовлення.

Еволюція дизайну від технократизму до дизайну «людського духу» пройшла три етапи становлення сучасної дизайнерської думки: *перший* – адекватне досягнення найбільшої ефективності інженерно-технічної, конструктивної та естетичної сторін діяльності, ефективності впливу дизайну на різноманітні сторони життєдіяльності людини; *другий* – глибоке переосмислення завдань дизайну, сутності і соціального функціонування технічних і естетичних сторін об'єктів дизайну; *третій* – формування теоретичного формату дизайн-діяльності, який акцентує увагу на соціальних і антропологічних факторах згідно з принципом «зроби себе сам» [369, с. 20]. Зміна завдань на кожному етапі розвитку впливає на освітню стратегію.

Дизайн у технократичному суспільстві акумулює життєвий досвід і альтернативні екзистенційні стани, розкріпає людський дух, сприяє виявленню креативної сутності суб'єкта, матеріалізуючи його потреби та інтереси. Аналіз творчих форм діяльності свідчить про певну алгоритмізацію дизайнерської діяльності: від механізму наслідування соціального досвіду до розкриття творчих можливостей, до формування здібностей і розкриття

талантів кожної особистості. Цей висновок є актуальним для освітніх стратегій, оскільки вже в початковій школі необхідно створювати умови для засвоєння учнями соціального досвіду, в процесі чого вони шукають власну дорогу до майбутньої професії.

Сьогодні існує багато визначень дизайну, які відрізняються рівнем науковості (розробленості поняття) та емоційністю.

На думку Є. Лазарева, необхідно розглядати дизайн як техніко-естетичну систему діяльності, яка є цілісною, гнучкою, діалектичною і суперечливою. В основі цієї системи діяльності лежить художнє конструювання, яке в свою чергу є цілісною, багатоаспектною системою проектної діяльності. Щоб дослідити всі структурні елементи і зв'язки між ними на різних рівнях, які забезпечують гармонійність і цілісність дизайну, він пропонує здійснити аналіз естетичного та утилітарного аспектів техніко-естетичної діяльності. Адаже у кожному з них є свої категорії, що дозволяють фіксувати зміни в дизайні: в утилітарному аспекті – форма, функції, матеріал (їх зміни у головних творчих напрямках в просторі та часі); в естетичному аспекті – розвиток категорій образу та стилів [217, с. 3-6]. Він здійснив типологію і виділив такі напрями техніко-естетичної діяльності, як оформлювальний (декоративізм), проектно-оформлювальний (стайлінг) та дизайн (проектно-конструктивний напрям).

Свого часу Є. Лазарев звернув увагу на те, що існуючі педагогічні настанови не орієнтують на вивчення художнього конструювання як цілісної багатоаспектної системи проектувальної діяльності. Це негативно відбилося на творчості, яка втратила опору на культуру, а її результат виявився естетично незавершеним. Він запропонував три взаємно перехідні концепції, в яких закладено системне розуміння дизайну, суб'єкт якого ініціює техніко-естетичну творчість у своїй професійній діяльності. З позицій системного підходу поняття «дизайн» розглядається в різних аспектах: як *історично і культурно* необхідне явище розвитку суспільного виробництва і споживання; як *проектний етап* створення предметно-технічних систем, на якому він органічно з'єднується з інженерним конструюванням, здійснює гармонійне структуроутворення елементів і зв'язків цих систем з метою створення комплексів техніко-естетичних властивостей відповідно до сьогонішнього ціннісного ідеалу матеріально-естетичної культури; в *методичному плані* він є творчістю, що ґрунтується на глибоких знаннях і високій культурі; вимагає наявності у всіх суб'єктів техніко-естетичної діяльності творчих здібностей і можливостей, які гарантують якісне

виконання роботи; орієнтує на *інтегративність* мети, наукову обґрунтованість, колективну роботу, методичну обумовленість, що сприяє отриманню гармонійного результату; *створює* якісні об'єкти, що відзначаються естетичною завершеністю і виразністю, що гарантує задоволення матеріальних і духовних потреб, оскільки орієнтує на культуроцентризм у сприйнятті предметного світу і зв'язків людини з ним у рамках матеріально-естетичної культури суспільства [217].

За своїми проявами в суспільному житті категорія «дизайн» присутня в споживчій, ринковій та культурній сферах.

У контексті проектної культури термін «дизайн» означає будь-який прояв проектного мислення в сучасній культурі суспільства. Цей прояв може бути у двох напрямках – у *діяльності* і в *продукті*. Відповідно змінюється і зміст поняття «дизайн»: у *діяльнісному* аспекті – це перманентність творення «обрисів людського буття», в *матеріальному* аспекті – оновлений «смісл» продукту. Як зазначає О. Приступа, при проектуванні виробів провідним чинником змін є формоутворювальний, адже він пов'язаний з основними інструментами виробництва – матеріалом, конструкцією і технологічним процесом. На його думку, через працю людина «набуває здатності не тільки здійснювати свою мету відповідно з сутністю, з міркою того чи іншого предмета, а й вбачати в ньому свою людську сутність, свою суспільну природу [331, с. 17]. У сферу виробництва і споживання через проектування передається зміст культури, тому, враховуючи гуманітарну спрямованість на людину, постає проблема реалізувати проектний потенціал особистості. Для її вирішення у цьому процесі необхідно забезпечити умови для формування спрямованості мислення на інновації та художнє освоєння дійсності.

У праці про сучасні напрями розвитку дизайну О. Приступа наводить різні визначення дизайну, серед яких, у контексті нашого дослідження, можна виділити кілька. Отож, *дизайн* – це: *по-перше*, проект, образ, задум, ідея, незвичайність нестандартність діяльності, намір, план, мета, творчий задум, креслення, розрахунок, конструкція, ескіз, малюнок, візерунок, композиція, мистецтво композиції, витвір мистецтва; *по-друге*, теорія (технічна естетика) та практика (художнє конструювання); *по-третьє*, творчий метод, процес і результат художньо-технічного проектування промислових виробів, їх комплексів і систем, орієнтованого на досягнення найбільш повної відповідності створюваних об'єктів і середовища в цілому можливостям і потребі людини, як утилітарним, так і естетичним; *по-четверте*, поєднання

естетичних і технічно-конструкторських засад у проектуванні певних об'єктів; *по-п'яте*, область творчої діяльності, що пролягає в проектуванні наочного світу штучного середовища, в створенні зручних і красивих речей. Основна мета художнього конструювання – це естетизація техніки [331, с. 93].

Спробу розкрити зміст дизайну як напряму практичної естетики було зроблено Ю. Білодідом і О. Поліщук. Вони показали багатоплановість дизайну і можливість його застосування в економічній, технологічній та інших нехудожніх діяльностях у різних напрямках: для створення і модернізації виробів у напрямі підвищення зручності та привабливості; для створення комфортного, гармонійного предметно-просторового середовища; для формування іміджу виробника, торговельної марки, продукту, послуги, громадського діяча чи політичного лідера [51, с. 92]. Це орієнтує зміст дизайну на системний, комплексний розгляд будь-якого об'єкта, що виготовляється або застосовується.

О. Плуток розглядає проектно-художню творчість учнів як педагогічну технологію активізації пізнавальної діяльності, спрямовану на розвиток їх креативності та формування особистісних і творчих якостей. Ця технологія дає можливість під час навчання в основній школі прилучити учнів до засвоєння матеріальних і духовних цінностей, які сприяють вихованню творця [317, с. 32]. За її визначенням проектно-художня діяльність характеризується: «активністю, спрямованою на проектування, конструювання і виготовлення художніх виробів, які мають об'єктивну чи суб'єктивну новизну, задовольняють утилітарно-естетичні потреби особистості та за змістом і формою відповідають вимогам художньої культури свого часу; синтез мистецтва і технічної творчості» [318, с. 6]. Ефективне володіння цією технологією потребує підготовки педагогів з урахуванням принципу фундаменталізації та інтеграційного підходу до формування системи знань і вмінь із спеціальних дисциплін, оскільки художнє проектування є специфічним видом діяльності, під час якої «художня і технічна творчість акумулюється в єдиний процес перетворення, удосконалення дійсності» [317, с. 33]. Запропонований нею спецкурс «Основи проектно-художньої творчості учнів основної школи», в якому передбачені практичні роботи для набування досвіду художнього проектування студентами, виконує інтеграційну функцію. Вона підкреслила важливу ознаку проектно-художньої творчості учнів основної школи, яка полягає в суб'єктивності її новизни для кожного з них.

У контексті підготовки майбутніх вчителів початкових класів до організації творчої роботи учнів Н. Колесник розглядає художньо-технічну творчість, як діяльність, у процесі якої: «створюються нові матеріальні й духовні цінності засобами образотворчого, декоративно-прикладного мистецтва, трудового навчання, етнопедагогіки, дизайн-освіти; формуються художні й технічні знання, уміння, навички в різних видах художньо-технічної діяльності», залучення до якої розглядається як «складний комплексний багатofункціональний процес, орієнтований на усвідомлення мотивів, потреб в організації художньо-технічної творчості; оволодіння знаннями, вміннями, навичками художньо-технічної творчості у процесі навчально-пізнавальної, навчально-практичної та самостійної діяльності; розвиток емоцій, формування цінностей, рефлексій; оволодіння технологіями організації навчально-виховного процесу. [184, с. 8-9]. Таке визначення художньо-технічної творчості орієнтує на формування утворення, в якому органічно поєднуються психологічний, художній та технічний аспекти, відповідно його наповнення буде залежати від системи освіти, яку здобуває особистість.

В. Тягур розглядає дизайн, як «різні види проектної художньо-технічної діяльності, мета якої розробка промислових виробів (матеріальних об'єктів) з високими споживчими властивостями й естетичними якостями та формування гармонійного предметного середовища, виробничої й соціально-культурної сфери [477, с. 89-90]. Таке визначення поняття є високого ступеня узагальнення, яке для різних систем освіти (дошкільна, повна загальна середня, позашкільна, спеціалізована, професійно-технічна і вища) відрізняється, бо в кожній з них має свої особливості.

Аналізуючи сучасну українську дизайн-освіту, В. Тягур виділяє її недоліки, що потребують, на його думку, усунення: недостатнє використання потенціалу етнодизайну, особливо його трудових і духовних традицій; вивчення різних видів дизайну відбувається зазвичай у художніх школах та в мистецькій вищій школі; недостатньо вивчається дизайн на науковому рівні, незважаючи на його важливу суспільну роль; недостатньою є творча співпраця практиків і теоретиків дизайну, що негативно відображається на системному розвитку цієї сфери; низька поінформованість фахівців із різних видів дизайну про роботу і досягнення один одного [477, с. 91]. У контексті виділених недоліків, на нашу думку, важливим завданням є залучити до дизайн-освіти усі заклади професійної (професійно-технічної) освіти, а не лише

ті з них, де учні здобувають професії художнього профілю і в навчальних планах яких передбачено вивчення дисциплін художнього циклу. Ключовими ознаками, які поєднують системи освіти, є: проектна діяльність, орієнтація на високі художньо-естетичні якості предмету праці, реалізація творчого потенціалу та екстеріоризація здобутків виконавців.

Протягом ХХ ст. провідними фахівцями в сфері проектування товарів робились спроби визначення сутності поняття «дизайн». Оскільки ця сфера має глибинні інтегративні зв'язки з іншими (економіка, ергономіка, естетика, маркетинг), з виявленням і розвитком цих зв'язків виникала проблема уточнення поняття. Особливу увагу необхідно звернути на спільність і відмінність дизайну в промисловості і в ремеслах. Спільною ознакою є необхідність проектувального і технологічного процесів, проте в умовах виробництва конструювання відокремлене від виготовлення, а в ремеслі форму продукту визначає творець у процесі його створення. Звідси впливає різний підхід до навчання, орієнтованого на опанування ремесла чи роботу на підприємстві. Залучення учнів до художньо-технічної творчості на рівні ремесла у першу чергу активізує розкриття творчого потенціалу особистості, а в підготовці фахівців для промисловості додатково посилюється увага до ускладнення проектно-технологічної діяльності та її змісту, на її адаптаційні можливості.

Працюючи з основними інструментами виробництва, фахівець (робітник) має можливість реалізувати свою людську сутність через художньо-проектну діяльність, але на відповідному до освіти рівні. Якщо створений ним виріб викликає у нього задоволення, це швидше спонукає його до творчості. У цьому процесі своєрідним каталізатором є розвинуте образне мислення, яке завдяки властивостям образа (предметність та образність) дає можливість акцентувати увагу на різні грані предмету (виробу). Встановлення гармонійного балансу між предметністю та образністю є своєрідною естетичною грою уяви.

Практичне втілення естетичної гри передає П. Гуле де Монто, описуючи роботу «Школи художнього скла», яка була освітнім проектом, через який держава підтримувала життя і традиції стародавнього ремесла, адже: «Щоб виготовляти якісне скло, потрібні хороші майстри, навіть у країнах з дорогою робочою силою», а в реальному житті «складна для розуміння естетична компетентність завжди втілена у формі професіоналізму, який постійно загрожує, як і дуалізм, приховати від нас смисл витвору мистецтва» [106, с. 369]. Це

означає, що високий професіоналізм виробника сприяє високій якості виробів, робить їх доступнішими і зменшує їх вартість як витворів мистецтва.

У професійній (професійно-технічній) освіті готують фахівців здебільшого для задоволення потреб промислових підприємств, зокрема, це стосується технічних професій, основою для яких є технічні та технологічні дисципліни. Сучасні вимоги до професійної підготовки в закладах П(ПТ)О актуалізують потребу залучення учнів до проектно-технологічної діяльності, в якій особлива роль відводиться формуванню проектних умінь. Оскільки на рівень вимог до підготовки фахівця до професійної діяльності впливає стандарт освіти і модель випускника, здобування робітничих технічних професій не передбачає окремого вивчення основ проектною діяльності, тим більше у контексті художнього конструювання. Цей недолік сьогодні частково компенсується через уведення загальноосвітнього предмету «Технології» в навчальний план ЗП(ПТ)О та в інших видах діяльності. Орієнтація на художньо-естетичний аспект професії потребує спеціалізованих знань. Учні, які здобувають у закладах професійно-технічної освіти технічні професії, такі знання зазвичай опановують у рамках формальної, неформальної та інформальної освіти, яка здійснюється після уроків. Тому для виявлення і розвитку творчих здібностей учнів необхідною умовою є створення інтегрованого освітнього процесу, в якому вони можуть реалізувати власний потенціал на рівнях творчості та її екстеріоризації (на професійно-теоретичній, професійно-практичній підготовці та в гуртковій роботі).

Отже, у роботі *художньо-технічна творчість* нами розглядається, як практична інтегрована діяльність, спрямована на виготовлення нового об'єкту, в якому доцільно поєднуються художній та технічний аспекти на основі інтеграції образного, візуального та раціонального мислення, ґрунтовних знань із різних сфер та розуміння механізмів їх взаємодії, враховуються художньо-естетичні критерії під час вибору технологічних технік для його виготовлення. Якість виконання роботи визначається розвинутим конструктивним творчим мисленням і сформованістю художньо-естетичної та техніко-технологічної культури виконавця. Ця діяльність є малою творчістю, яка створює продукт робітничої праці як звичайну духовно-матеріальну цінність або розвиває і вдосконалює існуючі об'єкти, розробляє нові прийоми, способи, методи і засоби перетворювальної діяльності.

У психології діяльності вміння розуміють як готовність людини виконувати будь-яку роботу, використовуючи знання і навички. Для виробництва базовими видами вмінь є конструктивні, операційні та організаційно-технологічні [123, с. 468-469], в той час, як художня діяльність має виражені особливості і потребує спеціальних умінь [280, с. 394].

У свій час К. Юнг, аналізуючи поняття «конструктивне», писав, що суб'єкт, працюючи зі своїм досвідом, може застосовувати конструктивний метод. У цьому випадку він є інтуїтивним методом, який дозволяє за допомогою асоціативного мислення розробити загальний сенс продукту несвідомого, збагатити й поглибити його на основі порівнянь, досягнути ясності, яка потрібна для розуміння [522].

Дослідження проблеми формування і розвитку конструктивних вмінь людини здійснюється у різних аспектах, адже конструктивна діяльність як вид продуктивної праці становить інтерес у багатьох сферах життєдіяльності людини: психічній, педагогічній, економічній тощо. Відповідно вивчаються особливості конструктивної діяльності у цих сферах, оскільки вони пов'язані з виявленням творчого потенціалу особистості фахівців.

Як зазначає В. Моляко, першою спробою виділити основні дії в пошуку творчих рішень були дослідження психолога С. Василейського, який запропонував дванадцять методів розумового конструювання. Базовим поглядом на конструктивну творчу діяльність є стратегіальна концепція творчої діяльності, орієнтована на домінуючі спрямованості діяльності з вирішення конкретних завдань (пошук аналогів, комбінаторні дії, реконструктивні дії, випадкові підстановки та універсальні дії [264, с. 25]. Уміння оперувати такими стратегіями формується конструктивним мисленням.

Розглядаючи особливості конструктивного мислення в процесі розв'язання творчих геометричних задач у молодших школярів, Н. Латиш його визначає, як: «творчий вид діяльності, що полягає у розв'язуванні творчих конструктивних задач, передбачає перетворення актуальної інформації відповідно до умов і вимог задачі та має на меті створення конструкції відповідної структури чи функції» [219, с. 251].

В. Тименко звертає увагу на те, що особливістю мислення молодших школярів є наочно-образне, яке доповнюється наочно-дійовим, а з переходом дітей в іншу вікову групу і в старших класах тісно взаємодіє з логічним. У цьому процесі учні оволодівають конструктивними вміннями за умов наявності психолого-дидактичного

і мотиваційно-процесуального забезпечення, яке об'єднує: зміст інтегрованих предметів мистецького і технологічного профілів, комплексну розробку навчального предметного середовища, зорієнтованого на особистісно значущий світ професій, взаємодоповнюваність технічного мислення й образної уяви в процесі ігрового проектування, організацію активних та інтерактивних способів взаємодії учителя й учнів у процесі початкової дизайн-освіти. У контексті дизайн-освіти, на його думку, конструктивними вміннями необхідно вважати ті вміння, які: «характеризуються свідомим виконанням учнями інтегральних дій, спрямованих на створення предметів матеріально-художньої культури мовленнєвотворчими, образотворчими і предметно-перетворювальними засобами у процесі проектно-ігрової діяльності» [459, с. 56]. Формування конструктивних умінь відбувається завдяки взаємодії та взаємодоповнюваності вербального, сенсорного та структурного інформаційних аналогів.

Повноту дій конструктивного мислення можна зрозуміти, виходячи зі структурних компонентів образного і логічного мислення, які розглядалися у працях [60; 82; 85; 205; 294; 500], а саме: образне мислення об'єднує психологічну, порядкову, композиційну, метричну і проєктивну підструктури, логічне – аналітичну, комбінуючу, аналогізуючу, інтегруючу та системоутворюючу. Взаємодія цих підструктур відбувається за механізмом переходу образу в поняття і навпаки.

Через синкретизм (тобто неподільність) художня діяльність поєднує в собі основні види діяльності, а саме: пізнавальну, комунікативну, перетворювальну і ціннісно-орієнтувальну. Якщо вони інтегруються, то з'являється новий вид цілісної діяльності, який вже не можна розкласти на складові. Він тяжіє до мистецтва, а набута якість – це художність. Отже, сходження в професійній діяльності через підвищення художності означає перехід від практичної діяльності до духовної [280, с. 395-396].

Важливі для творчої діяльності вміння по суті є базовими для професійної діяльності. До них ми відносимо такі вміння: ставити мету, визначати завдання, мотивувати діяльність, створювати умови для діяльності, планувати, працювати з джерелами інформації, спостерігати, уважно сприймати інформацію, логічно і критично осмислювати інформацію, виділяти головне, раціонально запам'ятовувати, розв'язувати проблеми. Ці вміння є засадничими, тому в сукупності вони характеризують конструктивні вміння, які є основою

компетентності (зокрема в технологічній діяльності – це проектно-технологічна компетентність). У технічній творчості ці вміння спрямовуються на роботу з техніко-технологічною інформацією, внаслідок чого отримуються техніко-технологічні знання і формується предметний образ. Відповідно в художній творчості вміння спрямовані на роботу з естетичною, художньою інформацією і на основі отриманих художніх знань формується художній образ.

Оскільки художньо-технічна творчість базується на конструктивних вміннях, доцільно їх визначити для обох видів творчості та виділити спільні вміння (табл.1.2).

Таблиця 1.2

Конструктивні вміння художньо-технічної творчості

КОНСТРУКТИВНІ ВМІННЯ		
Художня творчість	Спільні вміння	Технічна творчість
Художньо-конструктивні вміння		Технічно-конструктивні вміння
Вміння працювати з матеріалом, формою, кольором, лінією, світлом.	Проектувати.	Вміння поділити виріб на функціональні вузли, конструктивні елементи, деталі та складати у новому поєднанні.
	Конструювати.	
	Практично виготовляти.	
	Уміння шукати найкраще рішення.	
Уміння складати вузли і деталі у новому поєднанні з урахуванням художньо-естетичного і ергономічного аспектів.		
<i>Інтегративне утворення художньо-технічних конструктивних вмінь, які є базовими для художньо-технічної творчості.</i>		

Отже, для здійснення художньо-технічної творчості людина має бути залучена до двох видів діяльності, які мають свої особливості. Ці особливості закладені в змісті дисциплін, передбачених професійним блоком навчальної програми. Оскільки мислення як вища форма пізнавальної діяльності є багатограним, у процесі взаємодії його процесів і механізмів виникає відповідний продукт у різних формах реалізації. У художньо-технічній творчості результатом конструктивного мислення є продукт уяви у вигляді організованої системи образів, створений на основі суджень, понять і висновків художньої та технічної творчості і наповнений почуттєво-емоційним змістом.

Розвиток художньо-технічної творчості в процесі вивчення технічних дисциплін в закладі професійної (професійно-технічної) освіти полягає в тому, що, починаючи від першого курсу учні вчаться виявляти «природну» естетичність матеріалів, інструментів, деталей, виробів, які є предметами і засобами праці в їхній професійній діяльності. А згодом через задачі на проектування і конструкторські задачі вчаться опредмечувати естетичність у різних формах, переважно через творчі роботи, що готуються до оприлюднення.

Враховуючи те, що перехід до художньо-технічної творчості супроводжується пошуком особистістю ціннісного смислу професійного предмету творчості, в ній як діяльності можна виділити мотиваційно-ціннісний, інформаційно-діяльнісний та рефлексивний компоненти.

Умови для розвитку художньо-технічної творчості в процесі вивчення технічних дисциплін створюються для всього учнівського колективу, проте вибір є індивідуальним. Найчастіше розвиток реалізується в умовах роботи предметного чи професійно орієнтованого гуртка.

1.3. Педагогічний аналіз сучасного стану проблеми підготовки майбутніх кваліфікованих робітників до творчої професійної діяльності

Статус держави визначається двома інтегральними показниками – *науково-технічним рівнем розвитку виробництва та здатністю до технологічного розвитку*, тому в здійсненні економічних перетворень найважливіша роль відводиться підготовці фахівців різного рівня. Науково-технічна революція на сучасному етапі свого розвитку призвела до такої ситуації, при якій зайнятість людини найчастіше визначається її активністю, адаптивністю і творчістю. В умовах конкуренції на ринку праці виграє той, хто постійно працює над своїм професійним удосконаленням.

Сучасна соціально-економічна ситуація в світі склалась таким чином, що саме економічна сфера багато в чому визначає якість підготовки фахівців. Тому освітній процес у закладах професійної (професійно-технічної) освіти спрямований на підготовку кваліфікованого робітника відповідно до вимог технологічного розвитку галузей економіки, формування творчої, ініціативної особистості, високого рівня професійної компетентності, здатної до самоорганізації та самореалізації у професійній діяльності, готової до вирішення виробничих і соціально-економічних завдань.

Нестабільність у професійній діяльності, як показує досвід розвинених країн, виникає під впливом науково-технічного прогресу і призводить до появи певних тенденцій на ринку праці: виникнення регіональних особливостей,

пов'язаних із розміщенням продуктивних сил; зміна організаційних структур, викликаних появою нових галузей і професій; зростання ролі підготовки кадрів, готових до нових вимог і умов на виробництві; потреба в інтеграції професій, яка ґрунтується на вимогах і умовах сучасної організації праці; зростання ролі підприємництва і креативного потенціалу кадрів у зайнятості населення.

Досліджуючи умови створення конкурентного середовища, науковці переважно розглядають економічну та фінансову складові, оскільки потужність економіки країни традиційно пов'язують з рівнем розвитку техніко-технологічної бази. Проте сьогодні такій важливій складовій економіки як культурна, що суттєво впливає на розвиток техніко-технологічної бази, з боку влади приділяється не виправдано незначна увага. У той час як джерелом цивілізаційного поступу вчені [185; 242; 327; 505] визнають знання і талант, завдяки яким культура інтегрується в техніко-технологічну базу економіки. Важливо пам'ятати, що: «Культура має свою ціннісну природу та ефективність. Швидше за все, саме творча культура з її мотиваційною енергетикою та смисловою інтегральністю може бути основою суспільного устрою» [200, с. 125]. Відповідно творча складова діяльності сучасної людини перетворюється у вирішальний чинник суспільних процесів [259; 445, с. 245-261], завдяки якому може з'явитися складний для імітації конкурентоспроможний продукт, з'являться конкурентні переваги, підвищиться мобільність населення.

У кожній професійній діяльності є провідний орієнтир для особистості – займатися конкретною справою, якій притаманні системотвірні смисли і цінності. Ці смисли і цінності мають здатність видозмінюватись залежно від того, які провідні ідеї збуджують суспільство. Яким би не було суспільство, має існувати ґрунт для розвитку потенціалів кожної людини, її самореалізації в різноманітних сферах людської діяльності.

Дослідження в різних сферах науки [10; 17; 46; 281; 327] вказують на те, що зміна технологічних укладів значно змінює стратегії розвитку країн, впливаючи на всі напрями життєдіяльності суспільства – від економіки до культурних стилів. Зміни починаються з нововведень, які виникли в тих галузях, що можуть стати передовими, локомотивними. Відповідно в економічній системі виділяють дві групи галузей, які відрізняються підходом до підготовки кадрів та формування їх компетентності – *локомотивні* та *адаптивні*. Оскільки професійна освіта проектується під впливом соціального замовлення, то її розвиток відбувається за відповідною стратегією. У локомотивній стратегії суб'єкт дистанціюється від наявних умов його діяльності, які завжди вмотивовано можна змінити. Ця стратегія орієнтує на технологічний прорив, що вимагає великих вкладень у галузь, де він очікується, а також вважається базовою стосовно загальних задач модернізації освіти. На

думку А. Андрєєва, стратегії адаптивного типу, яка є доповнювальною до локомотивної стратегії, вдало відповідає компетентнісна модель освіти. За рахунок адаптації узгоджуються завдання попередньої освітньої ситуації з тими, що виникли на даний час [10, с. 24]. Результат цього процесу проектується в систему професійної (професійно-технічної) освіти.

У результаті пошуку інноваційних шляхів сучасного розвитку країни було виявлено тенденції змін у системі професійної освіти, а саме: «...інтеграція освіти, науки і виробництва, проектно-цільовий підхід до організації професійної освіти; розвиток креативного характеру професійної освіти; формування та розвиток регіональних систем неперервної професійної освіти; взаємодія ринку освітніх послуг з ринком праці; підвищення якості професійної освіти [351, с. 43]. Особливістю цих тенденцій є їх залежність від конкретних завдань ланок неперервної освіти відповідно до рівня розвитку та адаптації до трансформації соціально-економічної структури суспільства. Зміна завдань призводить до домінування однієї з тенденцій.

Адаптація до умов, що швидко змінюються, може відбуватися у напрямках, які відповідають елементам системи у стані розвитку, тобто спадковості, мінливості та механізму відбору. Спадковість розглядається як збереження традицій, пов'язується з інваріантами та повільними змінами в системі. Водночас під впливом інновацій чи нововведень у системі з'являються нові елементи, які дозволяють їй адекватно змінюватись. Від правильного вибору інновацій залежить ефективність механізму адаптації до змінних умов. Тому система професійної освіти в умовах нестійких процесів змін у виробництві має розвиватися за різними траєкторіями, але в рамках коридору можливостей, які створює для цього суспільство [240, с. 336].

Як зазначає В. Биков, у час техніко-технологічних змін основною метою освітніх систем має бути: «забезпечення індивідуальної траєкторії формування і розвитку неповторної особистості учня, яку характеризує глибоко усвідомлені цінності демократичного громадянського суспільства, відповідальна й активна позиція громадянина своєї країни, високі моральні якості, сучасна дослідницька і практично спрямована навченість» [45, с. 13]. Це свідчить про необхідність уважного ставлення педагогів до виявлення здібностей та обдарованостей учнів та створенню умов для їх реалізації.

Сьогодні стратегічною метою професійної освіти є формування особистості, яка володіє реальною компетентністю, здатною до виявлення самості, конкурентоспроможною на ринку праці. Організація такої системи освіти обумовлює застосування якісно нового підходу – проектно-цільового, з позицій якого можна теоретично і практично обґрунтувати варіанти розвитку процесів і явищ, що сьогодні спостерігаються в освітній системі. Тому освіта і

професійна діяльність розглядаються як цілеспрямовані системи, для яких суттєвими ознаками є незавершеність і здатність до взаємодії з середовищем. За законами діалектики ці ознаки забезпечують динаміку розвитку системи [351, с. 46]. Практично процес розвитку ініціюється неузгодженістю реальної життєвої ситуації з метою системи.

Відповідність між ринками праці та освітніх послуг і потребами особистості фахівця встановлюється за допомогою проектування цілей, які не тільки є системотвірним чинником системи, але й розглядаються на різних рівнях. Стратегічні цілі пов'язані зі становленням системної цілісності трьох найважливіших складових сфер діяльності людей в суспільстві – освітою, наукою і виробництвом. А ступінь досягнення тактичних цілей є орієнтиром успішності професійного становлення фахівців в умовах ринку. У цьому контексті професійна освіта спрямовується на: «формування в того, хто навчається, професійної компетентності, яка забезпечує його конкурентоспроможність на ринку праці, здатність до ефективної роботи за фахом на рівні світових стандартів, готовність до постійного професійного зростання, соціальної та професійної мобільності» [351, с. 51]. Остання якість стає особливо важливою у зв'язку з виникненням різноманітних проблем на шляху до знаходження свого місця в житті та діяльності.

Вже тривалий час у світовому масштабі спостерігається криза соціально-економічної системи, яка пов'язана з переходом до нового технологічного устрою та нових алгоритмів розвитку виробництва. Якщо в умовах четвертого устрою провідним було масове виробництво, система професійної освіти, зокрема технічної, була спрямована на підготовку фахівців вузького і широкого профілів, при переході до вищих технологічних устроїв змінюються локомотивні та адаптивні галузі, а також пропорції професій, що мають значення для економіки країни. Як зазначає А. Новиков, у сучасних умовах жодна професія не може «забезпечити увесь технологічний цикл того чи іншого виробництва», а ускладнення технологій призводить до того, що «попередні професії забезпечують лише один-два щаблі великих технологічних циклів, а для успішної роботи та кар'єри людині потрібно бути не лише професіоналом, але й бути здатною активно та грамотно включатися в ці цикли» [281, с. 61]. Тому людина має виявляти активну життєву позицію, швидко орієнтуватись у соціально-економічних змінах і завжди бути готовою до опанування нової професії.

Інтеграційні процеси, що відбуваються в сучасному виробництві, сприяють розвитку нової тенденції в професійному розподілі праці – інтеграції професій. Інтеграція на основі спорідненості змісту професій з'явилася в результаті високого рівня розподілу праці, вдосконалення рівня розвитку

виробництва і змін у виробничій діяльності робітників. Підставою для такої інтеграції є поступове обмеження основних видів діяльності в межах окремих професій, їх відокремлення від другорядних, визначення спорідненості їх змісту, що склався в процесі раціонального об'єднання функціональних принципів засобів праці. Це найпоширеніша форма інтеграції професій. Проте інші умови діяльності потребують другої форми інтеграції – інтеграції неспоріднених професій. Тенденція об'єднання професій за другою формою з'явилася тоді, коли виникли комплексні проблеми при виконанні складних робіт, які потребують об'єднання професій, неспоріднених за принципом дії виробничого устаткування з його частинами. У таких випадках потрібна багатопрофільна спрямованість підготовки робітників. Ця тенденція в інтеграційному процесі яскраво виявляється саме в даний час.

Інтеграція як явище почалась із проблеми якнайповнішого задоволення потреб виробництва в підвищенні зайнятості на робочих місцях, розширенні зони обслуговування і взаємозамінності робітників. Доцільним організаційним механізмом було визнано суміщення функцій різних професій. У 60-х рр. суміщення функцій різних професій було звичайним явищем у комплексних бригадах, що організовувались у цехах підприємств; у 70-х рр. почала реалізовуватись інтеграція номенклатурних робітничих професій, яка ґрунтувалась на аналізі розвитку змісту і характеру праці робітників; у 80-х рр. викристалізувались дві форми інтеграції робітничих професій залежно від основної підстави для неї. Форми інтеграції: перша – інтеграція на основі спорідненості змісту професій; друга – інтеграція неспоріднених за змістом професій, необхідних одному робітнику в трудовій діяльності. У 90-х рр. почала набувати популярності друга форма інтеграції. З початком ХХІ ст. додався вплив сучасних економічних реалій: почало різко скорочуватись масове виробництво, створюючи умови для дрібносерійного та одиничного виробництва. У цих виробництвах ефективним механізмом стабільності є інтеграція професій [403].

Враховуючи вихідні умови для реалізації другої форми інтеграції, можна дійти висновку, що її можна застосовувати лише на етапі вторинної професіоналізації, адже учні закладів професійної (професійно-технічної) освіти, які прийшли навчатись після закладу загальної середньої освіти, мають недостатню базу для освоєння багатопрофільної професії. Це завдання можна ефективно вирішувати через модульне навчання [261]. Нині в професійному навчанні ґрунтом для вторинної професіоналізації стає поєднання різних основ типів професійної діяльності за особливостями предмета праці.

Сучасні економічні умови внесли в організацію професійної підготовки свої корективи: по-перше, залежно від регіонів країни суттєво зменшилась

кількість великих і середніх підприємств, що відбилося у затребуваності робітничих кадрів; по-друге, змінилася орієнтація моделі підготовки робітника щодо робочого місця – від підготовки на конкретне місце на конкретному підприємстві до робітника для підприємств галузі; по-третє, кризова ситуація висвітлила недоліки у професійній підготовці робітників, пов'язані з умінням працювати на сучасному обладнанні, застосовувати новітні технології, виявляти особистісну креативність; по-четверте, в ринковій економіці кожен фахівець має бути гнучким відповідно до зміни кон'юнктури ринку і при потребі переходити до багатопрофільної та підприємницької діяльності.

У контексті перспективи поняття «інтеграції професій» розглядають у взаємозалежності розвитку теорії загальнотехнічної підготовки зі змінами в сучасній номенклатурі професій. Ці зміни розглядають за критеріями масовості, складності та міжгалузевого характеру інтеграції. Інтеграція професійної діяльності відбувається у таких напрямках [212, с. 46-49]: розширення видів робіт в рамках одного виду діяльності (наприклад, електрогазозварник освоює газоплазмове напилювання; токар працює по розширеній номенклатурі операцій на різних типах верстатів, застосовуючи нові інструменти і пристосування); розширення видів діяльності за рахунок поєднання функцій робітників суміжних професій і спеціальностей, що входять в єдиний технологічний цикл (наприклад, продавець стає консультантом і касиром; апаратник виконує роботу слюсаря по контрольно-вимірювальних приладах і автоматиці; шофер здійснює слюсарно-ремонтні роботи; маляр-штукатур-плиточник об'єднує три вузькі професії); перехід на вищий ступінь діяльності у зв'язку з удосконаленням устаткування, яке використовується, (наприклад, верстатник стає оператором; апаратник, займаючись переважно управлінням процесом з дистанційного пульта, стає оператором). За рахунок концентрації споріднених або близьких спеціальностей розширюються межі професій, утворюючи інтегровані професії ширшого профілю або нові професії. Перших два напрями можна розглядати як інтеграцію професій по горизонталі, а третій – по вертикалі.

У цьому контексті слушною є думка В. Радкевич про те, що: «Останнім часом вітчизняні підприємства, бізнес-компанії дедалі більше мають потребу в універсальних робітниках, котрі володіють кількома професіями і видами робіт, характерними для всіх виробництв. Все це потребує істотного підвищення якості професійної освіти і навчання кваліфікованих робітників на засадах інтердисциплінарності та гнучкості їхніх структурних і змістових компонентів. Йдеться не просто про одноразову переорієнтацію з архаїчних професій на нові, а створення механізмів, які забезпечать постійне врахування динамічно змінних потреб ринку праці» [362, с. 4-5]. Вона зазначає, що інтеграцію професій

здійснюють за ознаками науково-технічної, психолого-фізіологічної та дидактичної близькості. Для останньої ознаки необхідна спорідненість знань, умінь і навичок з трьох груп загальноосвітньої, загальнотехнічної та частково спеціалізованої професійної, що забезпечує успішне виконання споріднених трудових функцій [362, с. 5].

При швидких змінах на ринках праці, товарів і послуг постає проблема вибору правильної та своєчасної стратегії щодо напряму інтеграції професій. У контексті синергетичного підходу «своєчасність» і «доцільність» керуючих впливів на інтеграцію професій апробується перш за все майбутніми контурами структур-атракторів, тобто цілей розвитку діяльності з урахуванням виходу за її межі. Якщо ці впливи відповідають також якостям, здібностям і обдарованостям особистості, яка є системою, що самоорганізовується, то буде мати місце феномен резонансу. Він розглядається, як конфігураційно правильний вплив на людину, який спричинює «багаторазове підсилення творчої активності людини, розкриває необмежені потенції людської психіки і свідомості» [172, с. 69].

А. Новиков пропонує розглядати рівні активності людини у двох напрямках – *особистісного зростання і діяльнісному*, взаємозв'язок яких дає уявлення про рівень виховання творчо активної особистості. До рівнів особистісного зростання він відносить ситуативну, надситуативну і творчу активність, які відрізняються простором прикладання активності, її тривалістю, виходом за межі вимог ситуації, ступенем самостійності у постановці проблеми та її вирішенні. Ці ж рівні можна розглядати у діяльнісному аспекті: операційний (ситуативний) – для вирішення часткових задач людина виконує окремі операції; тактичний (надситуативний) – людина вирішує поточні задачі в змінених умовах, застосовуючи для цього увесь комплекс наявних засобів; стратегічний (творчий) – поряд з операційними і тактичними компонентами людина ще виявляє й такі особистісні якості, як високі пізнавальні та аналітичні вміння, широкий кругозір, комунікативні здібності і т.д. [281, с. 72-73]. Тому відслідковування розвитку майбутньої діяльності дає можливість виділити необхідний рівень творчої активності, види творчості та особистісні якості, щоб потрапити у резонанс із зовнішніми впливами (соціально-економічними вимогами, орієнтованими на технологічний розвиток людства).

Завдяки науковим дослідженням у психології праці сьогодні все частіше як підставу для інтеграції професій вибирають багаторівневу психологічну класифікацію професій [21, с. 187-189; 170.], зокрема її перший рівень. У межах першого рівня, який відповідає системі класифікації професій Є. Клімова, інтеграція професій може бути пов'язана з мультиобдарованістю особистості. На думку В. Рибалки, п'ять основ для класифікації професій, запропоновані

свого часу Е. Клімовим, є досить загальними та умовними. З метою зменшення ступеню загальності вчений запропонував зменшити вагу «несуттєвих» для кожної групи додаткових основ шляхом більш однозначного розуміння сутності кожної групи професій в аспекті провідної основи та зменшення обсягу кожної групи професій, а також за рахунок збільшення кількості груп і основ їх виділення в систематизації з допомогою включення в додаткові групи професій провідних п'яти основ» [382, с.195]. Цей шлях конкретизації призвів до появи нових груп професій (з п'яти до п'ятнадцяти груп), що дозволяє точніше визначити групи професій та відповідні їм здібності та обдарованості. Треба зазначити, що під тиском соціально-економічних реалій вже тривалий час багато фахівців будують професійну кар'єру таким чином, виявляючи високий ступінь мобільності.

У роботі Г. Малинецького [241] висловлюється думка про можливість існування простих систем, здатних до цілеспрямованої, доцільної поведінки в мінливому середовищі, адаптації до зовнішніх впливів за рахунок самоорганізації в системі освіти, освітніх процесах зокрема. Цей підхід до психологічної конкретизації груп професій дозволяє усвідомити провідну роль самоорганізації в такій складній системі як професійна освіта.

В економічній системі суб'єкти відносин розглядаються як вузли, між якими виникають зв'язки. Якщо в більшості вузлів немає можливості створити багато зв'язків, суб'єкти вибирають найбільш цінні та важливі, що самоорганізуються у мережеві структури. Крім того, зростає важливість достатньо легкого переходу від вузла до вузла. Розглянутий підхід виявився зручним у багатьох сферах діяльності. Виграш такої стратегії в професійній діяльності полягає в тому, що чим більше здібностей, обдарованостей (вузлів) задіяно, тим ефективніше працює фахівець, маючи змогу швидко адаптуватися до вимог ринку праці.

Сьогодні когнітивні технології допомагають людині ефективно виконувати комплекс власних здібностей, кожна з яких може розглядатися як ступінь свободи. Створення стійких зв'язків між цими ступенями підвищує мобільність фахівця в професійній діяльності, сприяє варіативності професійної кар'єри. Здатність до самоорганізації, до виявлення параметрів порядку в різноманітних ситуаціях дозволяє людині змінювати стратегії поведінки, зокрема й в професійній діяльності. Такі стратегії властиві адаптивним галузям і відповідним професіям. Як наслідок з'являються інтегровані професії, які стають ефективним механізмом адаптації до особливостей ринку праці. Але освоєння нових видів продукції часто супроводжується інтеграцією виробничих процесів і застосуванням нових технологій, які: «вносять корективи в

кваліфікаційні характеристики робочих місць, стандарти освіти та інші освітні компоненти [351, с. 53], що також актуалізує потребу в інтеграції професій.

У загальному в професійній діяльності техніка й спосіб виробництва пов'язані з творчим мисленням і творчою перетворювальною діяльністю людини, в якій технологія є універсальним способом, що формує алгоритм діяльності. Цей алгоритм складається з двох компонентів: *основного*, що включає процеси проектування і виробництва, та *допоміжного*, який відображає етапи перетворювальної діяльності і за суттю є варіативним. Щоб виконувати професійні функції, фахівець має добре знати знаряддя праці в конкретній діяльності та володіти навичками, вміннями і прийомами їх застосування. Оскільки кожна професія має технологічну основу, професійний розвиток фахівців пов'язується з її розширенням і поглибленням, тобто її приростом. Таким чином створюються передумови для широко- і багато-профільної діяльності, які, у свою чергу, лежать в основі інтеграції професій.

Аналіз змісту технологічної культури, якою мають володіти майбутні фахівці технічних професій, показує наявність значної кількості інформації, що відсутня в стандартах професійно-технічної освіти. Однак недостатність знань і вмінь відповідного характеру у випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти стає відчутною у разі пошуку роботи, адаптації до ринкових умов, навчання у закладах вищого рівня. У першу чергу це стосується проектно-технологічної діяльності, технічної й технологічної естетики, які є підґрунтям художнього конструювання. Це актуалізує потребу залучення майбутніх робітників до професійно орієнтованої художньої діяльності.

У професійному навчанні в закладі професійної (професійно-технічної) освіти обмежуючим чинником є модель майбутнього фахівця, яка ґрунтується на стандарті професійно-технічної освіти. Аналіз професій, за якими можна готувати в ЗП(ПТ)О [165; 166], за типами професійних полів дав можливість виділити для технічних професій найбільш доцільні фахи для інтеграції. Як виявилось, це підстава «людина + техніка + образ» та «людина + техніка + знак + образ» для таких професій: фрезерувальник – гравер (слюсарний, друкарських форм, шрифту); коваль ручного кування – коваль художнього кування – коваль дорогоцінних металів; коваль – штампувальник – ливарник художніх виробів (металів, пластмас і т.д.); лицювальник синтетичними матеріалами – лицювальник – мозаїст – сатинувальник; каменотес – розпилювач каменю (виробництво художніх виробів); столяр – різьбяр; чеканник – монтувальник виробів з дорогоцінних металів; складув – складув художніх виробів і т.д.

Потреби ринку актуалізують застосування механізму інтеграції, а роботодавець ініціює, які фахи інтегрувати. Зокрема, заслуговує на увагу досвід

Львівського вищого професійного художнього училища, яке тісно співпрацює з роботодавцями. Результатом співпраці стала підготовка за новими інтегрованими професіями – «реставратор декоративних штукатурок і ліпних виробів, лицювальщик-плиточник» (будівельно-реставраційне відділення) та «реставратор виробів з дерева, столяр» (художнє відділення, підтримка німецького Фонду імені Є. Шьока). Через реалізацію художнього аспекту професійної діяльності можна частково розв'язати сучасні проблеми зайнятості населення і зокрема молоді, яка навчається в закладах професійно-технічної освіти, створюючи умови для вторинної професіоналізації.

Якщо в закладі загальної середньої освіти ключовим предметом для реалізації проектної діяльності в технічному, художньо-технічному і художньому аспектах є «Технології», то в професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників цей процес більше переноситься на роботу після уроків, а також поза межами освітнього закладу, яку в більшості областей проводить заклад позашкільної освіти. З'єднувальною ланкою, інтегруючим чинником між роботою на уроці, після уроків та поза межами закладу є проектна діяльність.

Останнім часом у професійній (професійно-технічній) освіті спостерігається тенденція інтеграції технічного і художнього аспектів професії, наприклад, «коваль ручного кування – виробник художніх виробів» в технічному ЗП(ПТ)О і «коваль художнього кування – коваль ручного кування» відповідно в художньому училищі. У зазначеному поєднанні професій закладено потужний потенціал інтелектуального і творчого розвитку фахівців. Це пояснюється тим, що розвинуте образне мислення дозволяє фахівцю в продукті праці побачити різні грані та нюанси, які формують його образність, а за рахунок раціонального та евристичного мислення конструювати якість, яка визначає його предметність. Позитив інтеграції технічного і художнього аспектів професії полягає у тому, що зростає ймовірність більш повного використання потенціалів особистості, підвищення показників працевлаштування випускників, а недолік – виникає конкуренція між закладами технічного і художнього спрямування щодо абітурієнтів. Проте, як зазначає А. Новиков на підставі власних спостережень, якраз поєднання «технічної робітничої професії або професії техніка з вищою гуманітарною освітою дають найбільшу стійкість особистості на ринку праці, та й взагалі найбільшу стійкість у житті» [281, с. 121]. Тобто, цілеспрямований гуманітарний вплив на фахівця технічного профілю стимулює розвиток ціннісно-мотиваційної, інтелектуальної та емоційної сфер особистості, його суб'єктивних якостей, що забезпечує успіх у професійному і власному житті та здатність адаптуватися до потенційних змін у зовнішньому середовищі. Таку ж властивість має художній

вплив. Зокрема, у світлі європейської програми «Креативна Європа» (на період 2014–2020 рр.) [515] ковальство розглядається одним із найстаріших елементів економічного зростання. Але подібні елементи мають виражений регіональний аспект і пов'язані з креативним потенціалом населення. Інструментом регіонального розвитку вважається організована виставкова діяльність, на якій і виявляються інноваційні продукти [315]. Це означає, що в різних регіонах є свої особливості, які можна використати в професійній підготовці. У стандарті професійно-технічної освіти для зварників, приміром, допускається використовувати регіональний компонент.

Творча особистість визначається як суб'єкт творчих соціальних відносин і продуктивної творчої діяльності з притаманними їй розвиненими, системно пов'язаними творчими якостями, які забезпечують створення нових, суспільно значущих результатів [77; 183, с. 144; 398, с. 44–45]. Розвиток такої особистості, її творчих здібностей відбувається тоді, коли має місце творча спрямованість освітнього процесу під час і після уроків. З цією метою в закладах професійної (професійно-технічної) освіти створюється система творчого ставлення до навчальної та навчально-професійної діяльності. Як показує практика, активність учнів зростає тоді, коли вони залучені до професійно орієнтованої творчості.

Участь учнів у творчій діяльності професійного спрямування має різну мотивацію, що потрібно обов'язково враховувати педагогам, вибираючи форми її організації. За новизною результатів для учня розрізняють: творчість для себе, для себе і групи, для себе, групи та усіх інших. Психологічною основою такої мотивації є рівні пізнавальних потреб особистості: від інтересу через переконання до прагнення. Емоційні прояви пізнавальних потреб відображають значущість результатів для людини. Інтерес до професійної творчості змушує учня шукати шляхи прикладання свого потенціалу і, залежно від змісту мотивів, він може впливати на соціальну спрямованість процесу творчості.

Як вважає К. Дрозденко, у разі недостатньо розвинутих за змістом мотивів, тобто коли переважають прості мотиви, можна припустити, що існують проблеми з цілісністю особистості: відсутність єдності особистих і суспільних інтересів, низький рівень ідейної та моральної вихованості [123, с. 396]. Щодо учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, то їхня творча діяльність має бути зорієнтована на отримання результату, який може бути оприлюднений у різних формах. А в подальшому педагоги мають впливати на мотивацію учнів таким чином, щоб зблизити особисті та суспільні інтереси. Лише при збігу цих інтересів з'являється справжня творчість. Професійний інтерес до творчості виникає тоді, коли його характер змінюється з тимчасового на постійний. Тому організація творчої діяльності учнів з урахуванням принципів систематичності та системності

дозволяє педагогам пробудити в них інтерес до творчості та сприяти його трансформації в професійний інтерес.

Для професійної (професійно-технічної) освіти характерною є така форма оприлюднення результатів творчих досягнень, як демонстрація, яка відбувається через участь учнів у виставках, фестивалях чи конкурсах. Виставка – це публічний показ спеціально відібраних предметів творчості учнів, що виставлені для огляду в певному місці. Якщо мета виставки – виявити кращі зразки творчості, то це вже є виставка-конкурс, виставка-продаж. Найбільшої популярності в П(ПТ)О набули такі форми, як: свято ремесел, обласні свята професійної (професійно-технічної) освіти, «Великодні дзвони», виставки художньо-прикладної та технічної творчості. Кожна така виставка демонструє досягнення учнівських колективів закладів професійної (професійно-технічної) освіти у різних видах творчої діяльності.

Для художньо-прикладних робіт характерним є вплив модних тенденцій щодо ручних робіт – підставки для квітів, світильники та інше. Часто трапляється так, що на виставці представлені однакові роботи, виготовлені за схемами, які продаються в магазинах. Справжня творчість починається тоді, коли учні не користуються готовими схемами, а самі проектують виріб. У протилежному випадку має місце лише репродукція.

Щодо технічної творчості, то теж в більшості випадків має місце лише виготовлення макетів, відтворення інструментів, приладів тощо, а роботи, які потребують напруженої роботи технічної думки, проектного мислення, практично відсутні. У роботі гуртків технічної творчості з'явилась тенденція виготовляти вироби, що більше відповідають художньо-технічній творчості: ковані вироби, речі, виготовлені за допомогою художнього зварювання, або, при виготовленні яких застосовувались різні техніки.

Значний потенціал розвитку творчості учнів закладений у фестивалях, оскільки ця форма відзначається тим, що присвячена досягненням певного виду діяльності. Тематика робіт задається наперед, тому фестиваль дійсно дає можливість визначити кращі роботи учнів, а моніторинг досягнень за роками дозволяє виявити розвиток творчості чи його відсутність в учасників. Результати моніторингу становлять інтерес для всіх учасників, адже вони дають можливість виявити тенденції у розвитку явища і, залежно від їх характеру, приймати відповідні рішення і проводити необхідні заходи. На нашу думку, в рамках фестивалю доцільно проводити і конкурс методичних розробок з різних видів творчості. Це дало б можливість не тільки виявити тих педагогів, які сприяють розвитку творчого, конструктивного мислення в учнів, але й створити банк розробок технічно та художньо цікавих робіт, якими могли б користуватися всі зацікавлені, зберігаючи при цьому пріоритет розробників. Одночасно відбувалося б накопичення так необхідного сьогодні методичного забезпечення. З іншого боку, серед таких

розробок є багато практично орієнтованих, які зацікавили б відповідних споживачів, проте на рівні освітнього закладу не продуманий механізм їх виробництва і реалізації.

Сьогодні вже зрозуміло, що розвиток конструктивного, творчого (технічного, дизайнерського) мислення може відбуватися тоді, коли учні беруть активну участь у створенні конкретних виробів. Проте практика виявляє проблеми на цьому шляху. Однією з цих проблем є відсутність системи роботи педагогів з розвитку конструктивного мислення і творчості в учнів. Ця проблема розпадається на інші, які тісно пов'язані між собою: при виготовленні об'єкта творчості учні переважно залучені до стадії виготовлення, тому й не мають навичок проектування і конструювання, або вони розвинуті на низькому рівні; несистемні знання з основ технічної творчості в тих педагогів, які з різних причин ведуть гуртки; практично відсутній опис досвіду закладів П(ПТ)О з організації творчої роботи на сучасному етапі, коли немає базових підприємств, існують проблеми з матеріально-технічним забезпеченням тощо; не можна сказати, що відсутня методична література з організації творчої діяльності, проте вона видається в дуже обмеженій кількості і доходить до незначної кількості закладів професійної (професійно-технічної) освіти; рівень організації творчої діяльності в освітньому закладі залежить від серйозного ставлення керівництва до цього у контексті забезпечення системної роботи як з популяризації науково-технічної, художньої, художньо-технічної творчості, так і безпосередньої творчої діяльності. На жаль, у закладах П(ПТ)О сьогодні більше експлуатується рівень популяризації творчості.

Таким чином, оприлюднення результатів творчої діяльності учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти є важливим кроком до самореалізації учнів. Якщо предмет творчості пов'язаний з професійною сферою, це вже крок до професійної майстерності та компетентності. Цінність полягає в тому, що спроба зроблена ще в закладі професійної (професійно-технічної) освіти. Оскільки професійна самореалізація відбувається через участь у різних формах оприлюднення власних досягнень, педагогам треба допомагати учням: широко залучати учнів до проектування і конструювання предметів творчості, до дизайнерських рішень; проводити роботу з керівниками гуртків щодо підготовки методичних розробок, готових до реалізації; активізувати роботу з опису досвідів організації творчої діяльності тих освітніх закладів, які демонструють високий рівень досягнень учнів; популяризувати нові інноваційні форми організації творчої роботи учнів. Але складнощі полягають у тому, щоб зробити цей процес системним і систематичним.

Отже, залучення учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти до художньо-технічної творчості переслідує інтегровану мету: виявити і розкрити обдарованості учнів; сформулювати основи проектної діяльності; розвинути технологічну і художньо-естетичну культуру в контексті

професійної діяльності. Таким чином у майбутніх фахівців будуть сформовані необхідні знання і вміння, технологічна культура, що допоможуть адаптуватися до вимог ринку. У цьому процесі ефективним механізмом є інтеграція, орієнтована на художній аспект професій. В Україні є варті уваги приклади залучення учнів професійно-технічної освіти до художньо-технічної творчості та здійснення освітнім закладом інноваційної діяльності.

Відповідно до Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті [243], Державної цільової програми роботи з обдарованою молоддю на 2007-2010 роки [334], Законів України «Про професійно-технічну освіту» [348] і «Про позашкільну освіту» [347] та з метою підготовки учнів до майбутньої професійної творчості, створення педагогічних умов для надання системної підтримки обдарованій молоді, її всебічного розвитку з урахуванням змін на ринку праці і попиту на нові професії створюються нові структури для позашкільної освіти – малі академії на базі освітніх закладів, освітніх установ, будинків техніки чи творчості. В умовах дефіциту часу на навчання і зростання обсягів інформації з метою оптимізації засвоєння навчальної інформації професійного спрямування особлива увага звертається на можливості діяльності учнів після уроків.

Проблема формування і розвитку творчої особистості учнів після уроків у закладах позашкільної освіти розглядалась у працях О. Биковської [47; 48], Л. Ковбасенко [176], О. Максименко [236; 237]; Г. Пустовіта [357; 358], Т. Сущенко [451; 452]]. Проте в професійній (професійно-технічній) освіті є свої особливості. Як показує аналіз стану організації творчої діяльності учнів закладів П(ПТ)О, у практичній реалізації цей процес не відповідає завданням, які висувають виробництво, суспільство і життя.

Заклади позашкільної освіти є важливим компонентом освітньої та культурної сфери, які сприяють процесу соціальної адаптації та самореалізації особистості учня, незалежно від того, де він навчається – у закладі загальної середньої чи професійної (професійно-технічної) освіти. Особливістю ЗП(ПТ)О, який функціонує в системі професійної (професійно-технічної) освіти області, є те, що він має гуртки з професійним спрямуванням.

Станом на 2015 рік в Україні кількість гуртків у державних будинках художньої та технічної творчості залишились у 14 областях. У 661 гуртку займалось 14976 учнів, серед яких у 177 науково-технічних гуртках – 2802 учні. Вже у 2016 році перестав існувати такий будинок у Білій Церкві. Спостерігається тенденція до скорочення гуртків взагалі і технічних зокрема. У 2017/2018 н. р. за даними експертної групи з питань позашкільної освіти директорату інклюзивної та позашкільної освіти (О. Савицька) лише 38,5% дітей охоплено гуртковою роботою. Переважно це популярні гуртки

робототехніки, моделювання, леґо і т.д. У будинках творчості, що належать системі П(ПТ)О, відсутні фінансові можливості для таких гуртків.

Освітній процес такого закладу позашкільної освіти, як Будинок творчості (техніки), має свої особливості. Адже основи його роботи закладені позашкільною педагогікою, об'єктом вивчення якої є дозвіллева діяльність. Проте об'єднуючою ланкою – метою, для закладу професійної (професійно-технічної) освіти і Будинку техніки як позашкільного закладу, є розвиток творчої особистості учня, майбутнього робітника. Робота в гуртку сприяє освоєнню позашкільної освіти, яка на відміну від навчання в закладах П(ПТ)О, характеризується самореалізацією учня поза жорсткими рамками навчальних програм, регламентованих термінів навчання і визначених темпів. Як зазначає О. Биковська, позашкільна освіта: «не стільки надає людині шлях до розширення загальної освіти (його поглиблення, вдосконалення) в рамках діючої освітньої системи, скільки реалізує право на свідому участь у пошуку сенсу свого життя» [48, с. 126]. Щоб учень ЗП(ПТ)О став у майбутньому професіоналом, основу для цього закладають педагоги закладу і майстер виробничого навчання зокрема. Оскільки рівень творчої діяльності фахівців у професійній сфері значною мірою залежить від їх політехнічної підготовки, важливою складовою якої є робота в гуртках технічної творчості, вивчення основ технічної творчості стимулює широке застосування міжпредметних зв'язків і утворення системи професійних знань і вмінь. Вони сприяють формуванню образу продукту праці, інтегрального, творчого мислення, створенню програми поведінки у невизначених проблемних (політехнічних) ситуаціях, успішності професійної діяльності.

Будинок техніки є закладом профільної позашкільної освіти, який організовує дозвіллеву діяльність учнів за певними напрямками, маючи для цього компетентних фахівців. Проте для низки гуртків, особливо технічного спрямування (художньо-технічного), доцільно залучати до керівництва ними визнаних майстрів своєї справи. Адже майже у кожному з закладів професійної (професійно-технічної) освіти працюють переможці бодай одного з конкурсів фахової майстерності серед майстрів виробничого навчання. Ці педагоги завжди мають в арсеналі своїх доробок те, що можна передати іншим. Для цього організовується і координується робота з раціоналізаторства і винахідництва на базі такого закладу позашкільної освіти, яка може охоплювати всі заклади професійної (професійно-технічної) системи області. Очевидно, що ефективність цієї діяльності залежить не лише від наявності відповідних кадрів, їх готовності до проведення занять з технічної, художньо-технічної творчості, але й її навчально-методичного забезпечення.

У контексті реалізації інтеграції професій типів «Л + Т + О» наведемо

приклад Івано-Франківського ВПУ № 21 машинобудівного профілю. Маючи досвід у виготовленні індивідуальних виробничих проектів, педагоги училища застосовують його в роботі з учнями: продуктивно працюють гуртки технічної та художньо-технічної творчості; учні залучаються до раціоналізаторської та винахідницької діяльності, про що свідчать патенти, які вони отримали (1 – на винахід, 4 – на корисну модель, 4 – на промисловий зразок). Велика увага педагогічного колективу приділяється роботі з технічно і художньо обдарованими учнями, яка, в більшості випадків, для технічних професій проводиться після уроків.

Уперше в Україні заклад розпочав підготовку з інтегрованої професії «виробник художніх виробів з металу; коваль ручного кування», під час освоєння якої учні вивчають різноманітні техніки художньої роботи з металом (карбування, просічка, художнє травлення, інкрустація). Вони мають можливість в процесі професійної підготовки готуватись до художньо-технічної творчості: виготовляють ковані вироби для інтер'єрів та екстер'єрів, а також різні декоративно-пластичні речі за власними розробками, сувенірні вироби (рамки, шкатулки, обкладинки, інкрустовані металом). Учні мотивовані професійно вдосконалюватись, адже в більшості випадків вони знаходять роботу на підприємствах, де є ковальські майстерні, а першим кроком до визнання є участь у регіональному конкурсі, в подальшому – міжнародному ковальському фестивалі «Свято ковалів».

У закладі професійної (професійно-технічної) освіти музей виконує специфічну роль, оскільки його робота сприяє вирішенню проблеми виховання свідомого громадянина, майбутнього творчого фахівця, який пам'ятає витoki своєї професійної майстерності та людей, які допомогли їй формуватися. Взаємодія базової професійної та додаткової освіти відбувається в музеї за рахунок інтеграції мистецтва, дисциплін професійного і гуманітарного циклів. У цьому контексті додаткова освіта має спиратись на потреби майбутніх фахівців, дотримуватись наступності, скеровувати учнів на творчу продуктивну індивідуальну чи колективну діяльність.

У квітні 2016 року МОН України видало наказ «Про підсумки проведення огляду музеїв при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних і професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України». Відповідно до цього наказу загалом в Україні було зареєстровано 4200 музеїв. По областях: Харківська – 338, Сумська – 276, Хмельницька – 274, Дніпропетровська -274, Київська – 272, Закарпатська -205, Волинська – 176, Львівська 121, Івано-Франківська -101, Чернівецька – 76. За типами освітніх закладів: загальної середньої освіти – 3711 (88,4%), закладів професійно-технічної освіти – 196 (4,76%). За профілями

музеїв: краєзнавчі – 739 (17,8%), літературні 178 (4,2 %), мистецькі – 45 (1,7 %), етнографічні – 637 (16,2 %), технічні – 10 (0,24 %), галузеві – 34 (0,81 %) [346]. Вражає надзвичайно низька кількість технічних і галузевих музеїв, які повинні свідчити про рівень творчих здобутків закладів. У цьому контексті вирізняється вартий уваги досвід двох закладів у Львівській області, які створили музеї, збираючи протягом багатьох років кращі роботи учнів і педагогів, а також результати роботи гуртків технічної творчості.

Музей Львівського міжрегіонального вищого професійного училища залізничного транспорту є зразком технічного і галузевого музею. Довголітнім керівником музею був старший майстер В. Маханьков, який склав список найбільш важливих діючих моделей, виготовлених в гуртках технічної творчості протягом 1950-2000 років – 68 експонатів [424, с. 70-78]. У наступні роки експозиція музею збагатилась новими зразками художньо-технічної та технічної творчості, яких станом на 2018 рік стало вже понад 90 (дод.Б).

Музей Художнього професійно-технічного училища імені Й.П.Станька – це зразок одночасно галузевого і мистецького музею. За всю історію існування закладу (від 1896 р.) було кілька спроб формувати експозицію музею, але з різних причин вони не вдавалися. Остання спроба в 1948 р. була вдалою, оскільки в закладі бракувало наочних посібників, які столичне керівництво рекомендувало виготовляти силами майстрів і кращих учнів після уроків. Серед цих посібників обов'язково мали бути зразки художніх меблів і різьблених виробів. Перший запис у книзі відгуків датується 18 жовтня 1964 року. Станом на 2010 р. було зафіксовано 282 експонати систематизованих по розділах: 1. Яворівська різьба (55 екс.). 2. Яворівський народний розпис (36 екс.). 3. Класична рельєфна різьба і скульптура (171 екс.). 4. Вироби з рогами (12 екс.). 5. Вироби з металу (8 екс.). Упродовж 2010-2017 рр. музей поповнився новими матеріалами різного характеру [425, с. 107-109].

Таким чином, аналіз досвіду роботи з технічної (художньо-технічної) творчості в закладах професійної (професійно-технічної) освіти свідчить про низку проблем, які виникли вже в сучасних умовах. До них можна віднести наступні: старіння педагогічних кадрів, які мають великий досвід у технічній (художньо-технічній) творчості, відсутність матеріального забезпечення занять, незадовільний доступ до навчально-методичної літератури з питань технічної та художньо-технічної творчості, недостатня готовність педагогів (особливо молодих) до керівництва гуртками технічної (художньо-технічної) творчості, періодичність популяризації виробів, виготовлених учнями, недостатня координація діяльністю закладів П(ПТ)О з технічної (художньо-технічної) творчості; низька мотивація до створення професійно орієнтованих музеїв. У багатьох закладах, які мали традиції в розвитку технічної творчості учнів не

збережені зразки творчості учнів.

Сьогодні актуальною проблемою професійної (професійно-технічної) освіти є залучення учнів як майбутніх фахівців до технічної та професійно орієнтованої художньо-технічної творчості. Її можна розв'язати, організовуючи творчу діяльність учнів спільними зусиллями закладів професійної (професійно-технічної) та позашкільної освіти, зокрема Будинку творчості (техніки), обравши для цього відповідну форму організації. Перспективним напрямом дослідження є визначення і розробка необхідного науково-методичного і навчально-методичного забезпечення організації творчої діяльності учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти в умовах роботи обраної форми організації, наприклад, малої академії, яка, на відміну від всеукраїнської Малої академії, відрізняється тим, що спрямована на професійний розвиток і вдосконалення, сприяє підвищенню професійної компетентності учнів, продовжує роботу з розвитку здібностей майбутніх кваліфікованих робітників, поглиблення знань із спеціальних і загальнотехнічних предметів, розвитку професійних умінь і навичок.

1.4. Вітчизняний і зарубіжний досвід розвитку художньо-технічної творчості майбутніх робітників

Традиції професійної підготовки на українських землях сягають часів Київської Русі, але в подальшому розвиток відбувався під впливом тих країн, до складу яких вони входили. За впливом на освітні процеси в Україні XIX–початку XX століття можна виділити західні землі, які входили до Австро-Угорщини і Польщі, та решта земель, що входили до Російської імперії. До початку XIX ст. у більшості випадків застосовувалось учнівство при ремісничих цехах та індивідуальне учнівство, проте в деяких осередках почали виникати перші ремісничі школи.

Як зазначає І. Лікарчук, у XIX столітті в Україні швидшими темпами розповсюджувались сільськогосподарські знання, в той час, як професійна підготовка кадрів для промислового виробництва здійснювалась дуже повільно. Практично Російська імперія не займалась проблемою підготовки кадрів для промисловості, а привілей готувати кадри в технічних школах віддала в приватні руки та громадським організаціям, залишаючи за собою право погодження програм навчання з відповідним міністерством, відділом освіти і губернатором. Станом на 70-і рр. XIX ст. на території Правобережної та Лівобережної України були відкриті школа штейгерів у Лисичанську (1873 р.), гірниче училище в Горлівці (1873 р.) та портова реміснична школа в Миколаєві (1880 р.). Оскільки в останній чверті XIX ст. почала швидшими темпами

розвивались промисловість, виникнула гостра потреба у відповідних кадрах. Зокрема, за період 1860-1884 рр. кількість машинобудівних підприємств в Україні зросла з 20 невеликих за розміром до 75 заводів. Проблема загострилась з переходом від ручної праці до машинної [226, с. 11-12].

Зразком для Східної Європи завжди були освітні процеси, що перебігали в більш розвинутих європейських країнах – Англії, Франції та німецьких краях. Поштовх до розвитку освітньої системи дали: технічні винаходи та вдосконалення, які суттєво вплинули на ремісничу продукцію; виникнення галузевого поділу промисловості; відкриття перших європейських політехнік.

Спочатку ці впливи проявилися в Чехії, Моравії та Нижній Австрії. У першій половині XIX ст. були створені Технічні інститути в Празі (1806 р.) і Відні (1809 р.) для забезпечення промисловості кваліфікованими фахівцями. Проте, з точки зору розміщення таких закладів на території Австро-Угорської монархії впадала в око їх відсутність у Галичині.

Формування системи освіти протягом XVIII–XX століть у Галичині дуже залежало від соціально-політичних подій і відбувалося складно. В австро-угорському періоді (1772–1918) виділяють три етапи, пов'язані з політичними подіями та культурними вимогами населення, яке жило в Галичині. Протягом 1772–1848 рр. тривав етап формування народної освіти краю в умовах австрійської частини монархії, який відзначався перенесенням німецької моделі освіти на новий ґрунт. Після Весни народів у Європі виділяють другий етап – конституційний (1848–1861), коли почалася боротьба за створення народних шкіл, але з власною мовою навчання, релігією, програмами і вчителями. У зв'язку з етнічними особливостями та складністю в централізованому управлінні Галичина отримала автономію в межах Австро-Угорської монархії, що поклало початок третього етапу, який протривав до 1918 року, до часу, коли Польща отримала незалежність.

Саме на третьому етапі почала прискорено розвиватися система освіти і кожна нація, що проживала в Галичині, отримала можливість виховувати молодь, готувати її до самостійного життя і майбутньої професійної діяльності, виходячи із власних потреб.

У Львові в 1817 році була створена реальна школа, в якій здійснювалась професійна підготовка фахівців нижчого рівня з технічних професій і комерції за трирічною програмою. Отримання освіти вищого рівня потребувало продовження навчання за кордоном [562 с. 101–102]. У 1844 р. (за іншим джерелом у 1843 р. [532, с. 20]) була створена Технічна академія у Львові з дворічним навчанням за технічним і річним для торговельного профілю. Підготовка технічних фахівців проводилась на інженерному та будівельному відділах.

Перша Міжнародна виставка промислових товарів відбулась в 1851 р. у Лондоні. Вона на тривалий час (практично до кінця століття) вплинула на розвиток промисловості, торгівлі та фахової освіти в Європі. Виставка показала: високий технологічний рівень англійського виробництва; якість виготовлення англійських товарів, що перетворило їх у стандарт для інших; результативність професійної освіти, особливо у сфері оздоблення (рисунок орнаменту) [562, с. 123].

Провідною метою функціонування перших міжнародних виставок було зібрати в одному місці досягнення з різних галузей і країн, які відображали тогочасний рівень розвитку науки, техніки, технології та мистецтва і були взірцем для виробництва і споживання. Оскільки виставка тривала обмежений час, виникла потреба у створенні нової інституції, де ці досягнення можна було б не лише оглядати, але й вивчати протягом тривалого часу. Такою інституцією став музей.

Відповідно до досвіду освітньої діяльності музеїв у ХІХ – першій половині ХХ ст. умовно виділяють дві групи музеїв – *професійні* та *освітні*. Кожна з них спрямована на виконання власної мети і завдань. Професійні музеї виникли з двох причин: перша – цікавість населення до промислового мистецтва; друга – потреба виготовляти вироби за стандартами якості. Мета професійних музеїв стала орієнтуватись на підготовку кадрів: музей мав скласти зразкову колекцію виробів для навчання ремісників; вибрані зразки виробів, експонатів мали прищеплювати учням і відвідувачам хороший смак і розвивати його; демонструвати технологічні процеси виготовлення виробів [444, с. 47–50].

У багатьох осередках розвитку промисловості почали створюватись промислові музеї, деякі з них у подальшому розділились на спеціалізовані музеї, а незначна частина перетворилась у провідні музеї, що формували єдину науково-технічну політику в своїх країнах: у Лондоні (Science Museum – Музей науки, 1857 р.), у Відні (Technisches Museum – Технічний музей, 1863 р.), у Кракові (Muzeum Techniczno-Przemysłowe – Технічно-промисловий музей, 1868 р.), у Москві (Політехнічний музей, 1872 р.), у Мюнхені (Deutsches Museum von Meisterwerken der Naturwissenschaft und Technik – Німецький музей шедеврів природознавства та техніки, 1903 р.) та інші. У кожному з них, крім постійних експозицій, організовувались різноманітні виставки, які переслідували різну мету: показати якісний розвиток предмету розгляду, історичний аспект розвитку, продемонструвати досягнення, оприлюднити колекції і т. д.

Роль експозицій міжнародних і крайових виставок полягала в тому, щоб засвідчити розвиток економіки та різних суспільних сфер життя. Всесвітня виставка, що проходила у Відні в 1873 р., започаткувала традицію демонстрації

перед суспільством досягнень промислових підприємств і сільських господарств не лише різних країн, але й окремих земель (країв). Завдяки участі в такій виставці край мав можливість показати свій потенціал, досягнення і рекламувати те виробництво, яке є для нього свого роду «брендом».

Перша Львівська виставка виробів краю, яка відбулася в 1877 р., показала велику відсталість Східної Галичини як сільськогосподарського регіону, що виникла з різних причин: вивіз дешевої сировини не сприяв розвитку відповідних галузей; дуже низький приток іноземних і навіть власних капіталів; заповнення ринку у великих кількостях дешевими, виготовленими машинним способом, товарами. Представники освіченої верстви населення краю вихід із невтішної ситуації вбачали у «поліпшенні дрібного виробництва завдяки підвищенню кваліфікації працівників, підготовлених у фахових школах» [562, с. 123].

Уже Загальнокрайова виставка, яка проходила у Львові в 1894 р., стала свідченням економічного поступу, який зробила Галичина від 1877 року. Для виставки було побудовано 125 спеціальних будівель і павільйонів, у яких було розміщено близько 2870 позицій (за каталогом): устаткування для різних галузей та їх вироби. Найбільшими були Промисловий і Машинний павільйони: у першому було виставлено широкий спектр виробів різних галузей та моделей; у другому – технологічне оснащення. Мистецьку частину виставки представляли 800 експонатів, дві тематичні групи і чотири павільйони. Оскільки демонстрація експозицій передбачала ще й освітню мету, виставку відвідували шкільні екскурсії з усіх куточків краю [132]. На ній також були представлені мистецькі вироби, виготовлені працівниками фахових шкіл.

Після успіху Віденської промислової виставки 1873 року у Галичині стараннями А. Баранецького в Кракові та графа В. Дзедушицького у Львові почали створюватись промислові музеї та регулярно проводитись навчання молоді з фахових шкіл – у Кракові на курсах, а у Львові в багатопрофільній промисловій школі, заснованій в 1877 році. А. Баранецький вважав, що музей має служити не лише для фахово-промислових цілей, сприяти розвитку ремесел, промисловості, торгівлі, але й працювати на підвищення добробуту населення. Відповідно до статуту музею його мета – розвиток промисловості з особливим акцентом на ручні роботи в технічному та художньому напрямках. Для реалізації цієї мети при музеї було організовано: колекції зразкових виробів і візерунків, школа рисунків і моделювання, технічно-хімічна лабораторія, бібліотека, майстерня для відливання з гіпсу, лекторій, видавництво і конкурси [539; 540, с. 18]. Заслуговує на увагу той факт, що в рамках видавничої діяльності музею почала з'являтися література, яка виконувала дидактичну функцію, зокрема, у 1878 р. було випущено перший альбом, в якому були

представлені фотографії гіпсових форм архітектурних деталей. Через три роки в Парижі було надруковано другий альбом, який містив взірці для геометричних рисунків, виконаних за допомогою циркуля. Із часом у музеї було зібрано велику кількість фахової літератури з технічної та художньої сфер, якою могли користуватися всі хто бажав, перш за все митці, інженери і фахівці вужчих профілів. Протягом року в музеї зразки виготовляли кілька десятків осіб. Як писала «Biblioteka Warszawska», великою заслугою А. Баранецького є те, що він намагався донести до ремісників необхідність підвищувати професіоналізм не застосуванням механізмів, а розвивати в собі дослідницькі вміння, оскільки поліпшення та винаходи треба шукати під час вивчення різних візерунків [568, с. 183].

Після 1905 р. освітня політика Краківського промислового музею змінилась: було вирішено поділити роботу музею на технічний та художній аспекти його діяльності. Відповідно до нового проекту музей повинен мати великий зал, оснащений найсучаснішим обладнанням, в якому краківські ремісники мали б вивчати нові типи машин, сучасні технологічні процеси і методи організації праці. Одночасно в його приміщенні мають проводитись різні курси для майстрів, розташовуватись профільні поради. У 1907 році при Музеї було створено Крайовий інститут підтримки ремесел і промислу. Згодом було реорганізовано бібліотеку, розроблено цілісну програму курсів майстрів, створено першу зразкову палітурну майстерню, проводилась низка професійних курсів для ремісників Кракова і краківського округу [540, с. 46]

У 1853 р. у Львові була створена недільна промислово-торговельна школа, в якій навчали ремесел, ведення ремісничої, художньої та торговельної діяльності. З кожним роком зростала кількість учнів школи, що свідчило про цікавість до фахової освіти. Тому в 1859 р. львівський магістрат вирішив її фінансувати, а з 1862 р. львівські торговельні заклади почали вкладати кошти в навчання майбутніх фахівців. У 1866 р. з дозволу губернатора створено нову повноцінну школу, яка мала три відділення – хімічне, будівельне та механічне які в 1869 р. об'єднали в один навчальний заклад. У 1874 р. з ініціативи професора Львівської технічної академії Ю. Захарієвича при цій школі було створено Промисловий музей, а при ньому школу рисунку і моделювання [253, с. 237; 546]. Станом на 1889 рік завдяки зусиллям працівників бібліотека музею нараховувала 856 творів у 1520 томах. Переважно це були дуже цінні та дорогі, розкішно ілюстровані праці з різних промислових галузей. Крім того, музей мав 1288 гравюр і 864 світлини. У 1888 р. музей завершив видання останніх зошитів добре відомої в краї публікації «Wzory przemysłu domowego włościan na Rusi». Це 10 зошитів, які містять 107 таблиць, 350 типів різних зразків домашньої орнаментики [546].

За австрійським законодавством утримання фахових шкіл здійснювалося приватним коштом [562, с. 123–124]. Ця обставина по-різному вплинула на розвиток фахових шкіл у Західній та Східній Галичині.

Західна Галичина була більш промислово розвинутою. Власники промислових закладів, вкладаючи кошти у фахову освіту, досить швидко індустріалізували виробництво, що суттєво вплинуло на якість продукції, підвищило рівень життя населення. У той час як у Східній Галичині кошти на фахову освіту дитини витрачались, але після закінчення закладу вона не могла знайти роботу. Це була одна з причин, чому багато фахових шкіл, проіснувавши кілька років, занепадали. Школа могла існувати довше в тому разі, коли готувала фахівців для виду виробництва, товари якого користувалися попитом. Підтвердженням цієї думки є факт існування в Західній Україні закладу професійної (професійно-технічної) освіти, заснованого в 1896 р., який існує дотепер (ДНЗ «Художнє професійно-технічне училище імені Й.П.Станька», смт Івано-Франкове, Яворівський р-н, Львівська обл.) (дод. В).

У другій половині ХІХ ст. в Австро-Угорщині в галузі промислової політики активно почало розвиватися самоврядування, з'явилися промислові об'єднання і спілки, а також товариства, які підтримували розвиток виробництва. Ці інституції виконували низку функцій: сприяли сталому і рівномірному розвитку промисловості; звертали увагу на регіональний розвиток; підтримували місцевих товаровиробників; популяризували місцеві вироби за кордоном; збирали статистичні дані щодо розвитку виробництва і торгівлі в краї.

Із 1904 р. у Галичині почало діяти самостійне загальнокрайове промислове об'єднання «Ліга промислової допомоги». Серед обов'язків Ліги були такі, які мали відношення до підготовки фахівців: підтримка тих Товариств, що дбають про розвиток крайової промисловості, надають поради, допомогу, вказівки; займаються розвитком якнайширшої реклами виробів крайової промисловості, перш за все тих, що вирізняються якістю, ціною та іншими ознаками, не поступаються закордонним виробам; підтримка зусиль щодо підвищення усвідомлення суспільством стану та умов розвитку крайової промисловості; співпраця і допомога у створенні спілок і підприємств для заробляння коштів населенням, збір та оприлюднення статистичних відомостей щодо розвитку галузей виробництва і торгівлі в краї; сприяння зростанню промислової освіти населення; видавництво журналів, газет, брошур, навчальної літератури, каталогів; організація різноманітних заходів, метою яких було активізувати і спрямувати наукову і суспільну думки на розв'язок важливих суспільно-економічних проблем; організація пересувних виставок крайових виробів [543, с. 99-101].

Пересувні виставки виконували важливу роль не лише в промисловій освіті населення, але й у його профорієнтації. Ліга розробила графік переміщення виставки краєм, допомагала з організацією перевезень і проведенням самих виставок. Організатори виставок намагалися мотивувати молодь працювати, цікавитися різними видами виробництва та торгівлею, а для унаочнення цих бажань організовувалися студентські майстерні (*warsztaty studenckі*). У звіті Ліги за період від 15.08 1908 по 31.12 1909 рр. зазначено, що спочатку виставки щорічно зупинялися в 40 різних місцевостях, але у звітному періоді були внесені зміни до річної програми пересування. Ці зміни сприяли ширшому і більш рівномірному охопленню населення: було вибрано 12 повітів, в кожному визначено 12-15 вузлових пунктів серед містечок і більших сіл. Щомісяця по черзі виставка пересувалась територією одного повіту. Протягом звітнього періоду пересувна виставка мала 127 зупинок, її відвідало 193000 осіб, серед яких було 95000 молоді, що прослухали 508 годин лекцій. У рамках виставки проводились лекції і студентські майстерні, метою яких було: «готувати таким способом ґрунт для зерна практичної, реальної роботи» [560, с. 7]. Цікаве і актуальне нововведення було впроваджено на Промисловій та сільськогосподарській виставці в місті Ярославі: організаційний комітет видав «Щоденник виставки», який разом із звітом виставки утворили досконалий підручник, взірець для наслідування організаторам виставок [560, с. 8]. «Ліга промислової допомоги» орієнтувала свою діяльність перш за все на підтримку польського населення.

Громадські культурно-освітні та господарські товариства («Просвіта», «Рідна школа», «Сільський господар», «Народна торгівля», «Ревізійний союз українських кооперативів» (РСУК), «Взаїмна поміч Українського вчительства») сприяли залученню української молоді і населення до економічного життя краю. Як зазначає З. Гіптерс, в економічній освіті ХІХ – першої половини ХХ ст. на західноукраїнських землях роль виставок оцінювалася дуже високо, зважаючи на їх вплив на практичну діяльність особистості, оволодіння фаховими знаннями, вміннями й навичками, розвиток здібностей та задатків, на економічну освіту [93, с. 44]. Тому проведення виставок та участь у них розглядалися як необхідна умова у боротьбі за економічну незалежність.

Із здобуттям незалежності (1918 р.) у Речі Посполитій почалась активна робота щодо реформування освіти. Одним із пріоритетних завдань нової освіти було залучення молоді до праці, тому Міністерство віровизнань і публічної освіти рекомендувало шкільним радам різного підпорядкування (міським і повітовим) проводити роботу щодо підготовки щорічних виставок кращих робіт в освітніх закладах різних типів. Важливо підкреслити вимогу, яка ставилась міністерством до відбору робіт учнів: *уникати експонатів, зроблених*

спеціально для виставок. Особлива увага приділялась роботам учнів фахових шкіл: вони мали продемонструвати оригінальність творчих задумів, рівень техніки виконання та позитивно впливати на престиж закладу освіти.

У Кракові пройшов II Галицький промисловий з'їзд (28–30 вересня 1917 р.), який зібрав науковців, промисловців і педагогів, що мали прийняти важливі рішення для розвитку економіки західноукраїнських земель. Із аналітичною доповіддю про стан підготовки фахівців для промисловості у Галичині виступив професор Львівської Політехніки Е. Гаусвальд. Він підкреслив, що виховання талантів для промисловості залежить не лише від хороших шкільних систем, але більшою мірою від загальних господарських стосунків і звичаїв населення. Тому проходження практики під керівництвом компетентного працівника потрібного профілю «як у мистецтві, може стати найкращою школою для здібної молоді» [541, с. 72-73]. На його думку, в Галичині в деяких галузях склались хороші умови для розвитку промислової підготовки на належному рівні, є осередки різних галузей промисловості, створена така промислова атмосфера, яка дуже позитивно впливає на підготовку і формування нових талантів, розкриває в них прихований потенціал і здібності та скеровує досить рано у потрібному напрямі.

У своїй доповіді Е. Гаусвальд визначив засоби та організації, потрібні для поширення промислової підготовки: «Політехніки та інші вищі школи (Академії). Школи промислові, ремісничі і торговельні. Школи реальні, особливо оснащені американськими майстернями і лабораторіями «школи для ручних робіт». Фабричні школи. Технологічні майстерні, доступні для всіх. Майстерні для інвалідів, жінок і т.д. Учнівство на фабриках і в ремісників. Додаткове практичне навчання, особливо для обслуговування машин. Школи і курси доповнювальні, вечірні. Курси на канікулах. Професійні товариства (технічні, промислові, економічні), читання, дискусії, реферати, комісії, внески, петиції, проекти реформ і приписів. З'їзди промислові та професійні. Спілки промисловців і працівників. Відвідування фабрик на батьківщині та за кордоном. Фахові журнали про промисловість, технології, управління промисловістю, торгівлю. Видавництва відповідних профілів. Бібліотеки технічні та промислові. Популярні лекції та курси з метою поширення відомостей про галузі промисловості, суспільство. Промислове середовище, особистий приклад. Промислова і господарська культура» [541, с. 74]. Він також навів класифікацію державних, крайових і приватних шкіл, яка діяла станом на 1917 рік (дод. Д) [541, с. 91–95].

Аналіз змісту Урядових вісників для крайової шкільної ради у Львові (1920-1921 рр.), Урядових вісників для львівського шкільного округу (1921-1923 рр.) та Урядових вісників Кураторії львівського шкільного округу за

період 1924-1939 рр. [535; 536; 537] дає уявлення про ситуацію в освіті в розвитку. В перші роки після надання незалежності Польщі та українсько-польської війни 1918-1919 рр. увага уряду була спрямована на створення нової системи освіти, яка вже мала ґрунтуватись на нових засадах порядку і ментальності. Про нагальність змін свідчить хоча б той факт, що у 18 номерах за 1920 рік друкувались циркуляри і розпорядження стосовно наведенню порядку у всій системі освіти, а з перших випусків за 1921 рік значна увага була приділена фаховому шкільництву. У наступні роки освіта орієнтується на творчий розвиток молоді, на її ознайомлення з новими технічними і технологічними досягненнями. Оскільки в цьому процесі активна роль належала педагогам, керівництво багатьох діючих педагогічних організацій прийняли спільне рішення створити умови, щоб якнайбільша кількість осіб від освітніх закладів потрапила на Загальноокрайову виставку в Познані, яка мала відбуватися 16.05 – 30.10 1929 р. [549; 551; 552, с. 195].

За результатами Загальноокрайової виставки в Познані було видано чотири томи матеріалів, в яких наводилась детальна інформація про все, починаючи від підготовки до її завершення. Останній том присвячений опису експозицій виставки, які були представлені у різних формах таким чином, щоб максимально привернути увагу відвідувачів. Однією з найважливіших форм був показ продукції за допомогою рухомих машин, адже відразу реалізовувалось дві мети: «... схилення публіки до уважнішого огляду стенду та ознайомлення з виробництвом та його складним обладнанням» [550, с. 35]. У більшості виставкових стендів переважали діючі моделі. Особливо підкреслювався той факт, що: «більшість рухомих і нерухомих моделей була виконана учнями фахових шкіл. Плодами їх праці було багато моделей в павільйоні Міністерства Комунікації, модель прокатного стану для бляхи на стенді Гути Бісмарка, моделі у відділі фахових шкіл та інші» [550, с. 36]. Все це було свідченням уважного ставлення держави до фахового шкільництва, створення умов для розвитку творчих здібностей і професійного становлення молоді.

Починаючи з 1933 р., Головне статистичне управління Польщі почало видавати окремі видання, присвячені розвитку системи освіти, оскільки актуальними були потреби, з одного боку, знати її результати, а з другого – закласти основи для подальшої статистики в галузі освіти. У статистиці поділ учнів фахових шкіл проводився за іншими напрямками: гірничий, мінеральний (мінеральні багатства), металевий, механічний, хімічний, текстильний, шкіряний, деревний, споживчий, одягу, будівельний, художній та інші специфічні фахи; а також за формою власності (державні, приватні, на місцевому бюджеті), за рівнем освіти (нижчий, середній двох рівнів і вищий).

Як показали статистичні дані, станом на 1930/31 н.р. найменше учнів навчалось за кошт місцевого самоврядування (2518), а за держаний і приватний – майже порівну (11810 і 11177), у деревообробних школах навчалось 1937 учнів, а в художніх – 833. У 1931 році вперше було надруковано список фахових шкіл, до якого входило 355 чоловічих шкіл, які готували для 62 фахів, і 436 жіночих шкіл для 36 фахів [559].

Роботу з організації українських фахових шкіл у Галичині у період 1922–1939 рр. очолило Товариство «Рідна школа» при тісній співпраці з Товариствами «Просвіта» і «Сільський господар», Союзом українок і Ревізійним союзом українських кооперативів. [446, с. 89]. Вони дбали не лише про те, щоб українська молодь усвідомлювала потребу вчитись, але й розуміла необхідність пізнати «основи рідного стилю ремесла», тоді й нація не пропаде [530, с. 6].

У 1932 р. розпочалась реформа системи освіти в Польщі. У Законі про систему освіти (11.03. 1932 р.) фаховій освіті було присвячено 12 статей. Фахова освіта складалась з таких організаційних структур: *фахові школи* – школи доповнювальні, школи професійного пристосування, фахові школи основного (засадничого) типу (нижчі, професійні гімназії, професійні ліцеї, школи майстрів і наглядчів); *професійні курси*. Як зазначає Ю. Мйонсо, виділення в фаховій освіті гімназій і ліцеїв переслідувало не лише її удосконалення і зближення із загальною освітою, але й тактичну мету – пропагування в певному сенсі елітної фахової освіти. Наголошувалось також на ролі в цих закладах виховної та загальнокультурної функцій [545, с. 113].

У 1934 році була проаналізована ситуація на ринку праці, в галузях економіки і в професійній освіті з урахуванням основних осередків, процесу виробництва, характеру праці та психофізичних якостей майбутніх фахівців. В результаті аналізу було встановлено, що для багатьох видів шкіл гімназійний і ліцейний організаційний тип не підходить через специфіку праці. Зокрема, це стосувалось тих професій, які потребували більше практичної підготовки (кухарі, взуттєвики, чоловіче кравецтво), а також для деяких профілів – швейного, галантерейного, поліграфічного, сільськогосподарського. Ліцеї деревообробні були замінені на Ліцеї лісового господарства [556, с. 199–204]. З точки зору організації навчання більшість професійних гімназій не передбачали спеціалізацій на старших курсах, а для шкіл ліцейного типу – об'єднувались споріднені напрями підготовки.

Детальне вивчення нової класифікації, наведеної в [557] дозволяє зробити висновок, що окремо не був виділений художній профіль, а види шкіл з художньою орієнтацією розпорочені по різних профілях. Наприклад, ювелірно-золотарська школа потрапила до металевого профілю шкіл

промислового спрямування, забавкарська школа – до галантерейного, креслярсько-рисункові школи – до поліграфічного і т.д. Найкращою моделлю визнавалась така, за якою профіль школи відповідає профілю професії.

В економічному розвитку та пов'язаних разом із ним різних подій Російська імперія орієнтувалась на Західну Європу, де мала тісні зв'язки з Німеччиною. Успіхи міжнародних і національних виставок в Європі спонукали до проведення подібного заходу в Москві. З ініціативи членів Імператорського товариства прихильників природознавства, антропології та етнографії, яке було створене при Московському університеті, в 1870 р. був заснований Музей прикладних наук (Політехнічний музей) [320]. Члени Товариства декларували необхідність створення музею, адже, на їх думку, в кожній державі, де державний устрій ґрунтується на тверезих, розумних засадах, існує потреба в необхідності розумового, морального і матеріального розвитку. У свою чергу це актуалізує необхідність матеріалізувати розповсюдження просвіти і різнобічних наукових спеціальних знань у різних формах.

Як підтвердив досвід західноєвропейських країн, найкращим способом формування експозицій музею є виставки. У 1872 р. була організована велика міжнародна Політехнічна виставка (11.06–13.09), яку відвідало 750 тис. осіб. Виставка мала 25 відділів, в яких взяло участь 12 тисяч учасників, з них 2 тис. – закордонні. Основною метою виставки був збір експонатів для створення фондів Музею прикладних наук. Разом із Музеєм при різних музейних відділах і лабораторіях були створені самостійні бібліотеки, які в подальшому об'єднались у фундаментальну політехнічну бібліотеку. Треба зазначити, що завдяки засновникам Музей став задавати державно орієнтовану політику в галузі просвіти населення та освіти, яка реалізується дотепер.

Яскравим прикладом розвитку художньо-технічної творчості в Російській імперії є діяльність відомого промисловця Ф. Сан-Галлі. У 1853 р. він відкрив у Санкт-Петербурзі маленьку механічну майстерню, де працювало 12 осіб, яка з часом перетворилась в один з найбільших у Росії заводів, що виготовляв складні замовлення. Вигравши тендер на виготовлення металевих частин церкви у Царському Селі, майстерня з 1864 р. змінює напрям діяльності і починає виготовляти чавунні вироби. Сьогоднішній вигляд Санкт-Петербургу прикрашають мереживні чавунні вироби, виготовлені в цехах ливарного заводу Ф. Сан-Галлі. Власник заводу піклувався про робітників та їх сім'ї, а багато дітей, що відвідували школу при заводі, надалі поповнювали лави працівників

заводу. Вироби ливарного заводу завжди були окрасою виставок, які проходили у Москві [283].

У 1919 р. Музей змінив назву на Центральний інститут політехнічних знань, залишившись і надалі науково-дослідним і науково-просвітницьким закладом. З'явився і новий напрям діяльності, пов'язаний з наближенням до потреб промисловості. У 1923 р. було закрито Навчальний відділ, який, на думку народних комісарів, відображав методи дошкільної та шкільної роботи дореволюційного періоду.

Протягом 20-х рр. відбувався пошук формату взаємодії Музею з Показовою виставкою досягнень народного господарства. Остаточо було вирішено залишити Музей в освітньому відомстві, а Виставку – в економічному. Таким чином, в 1929–1930-х рр. Музей втратив науково-дослідницький напрям і перетворився в центр підвищення кваліфікації робітників, технічної пропаганди та політехнічної освіти, методичної політики для інших технічних музеїв.

Виставка досягнень народного господарства постачала музей кращими експонатами, завдяки чому в 1937 р. виникли відділи, які відображали розвиток основних галузей господарства країни. Відповідно на виставку потрапляли і кращі роботи учнів професійної школи з технічної та художньої творчості.

У 1947 р. було прийняте нове Положення про музей, згідно з яким Державний політехнічний музей став центральним науково-просвітницьким і науково-дослідним закладом в галузі розповсюдження науково-технічних знань. Починаючи з 1950 р., Музей розгорнув інтенсивну виставкову діяльність, пов'язану з демонстрацією зразків нової техніки, новими технологічними процесами, пропагандою досвіду великих промислових підприємств і новаторів виробництва [320].

Станом на 1920 рік в Україні остаточно утвердилась радянська влада. Проте структура освітньої системи України та Росії відрізнялись. У Радянській Росії на базі колишніх загальноосвітніх закладів здійснювалась розбудова політехнічної школи, в Україні пріоритет надавався соціальному вихованню та широкій професіоналізації населення. Система професійної освіти поділялась на нижчу (масову) і вищу, які взаємодіяли на засадах прямих і зворотних зв'язків: прямі зв'язки виникали по вертикалі в закладах освіти різного рівня для конкретної галузі виробництва. Іншим видом зв'язків були горизонтальні, які означали однотипність закладів у кожній вертикалі. Чіткість розмежування на основі цих зв'язків мала на меті за без-

печити наступність навчальних планів і вимог до організації освітнього процесу та єдності управлінської, методичної та виховної систем.

У 1920-1929 рр. заклади нижчої професійної освіти поділялись на три групи: професійні школи, школи робітничої молоді (фабрично-заводське учнівство) та різні курси. Професійні школи готували кваліфікованих робітників для промислового виробництва (масового і кустарного), будівництва і транспорту. У школах фабрично-заводського учнівства отримувала професійну і загальну підготовку молодь, яка працювала. Останній тип школи як організаційно-педагогічна форма до 1940 р. вважався найбільш прогресивним: школа фабрично-заводського учнівства не успадкувала від дореволюційної системи освіти традицій і формувалась на нових засадах. Народний комісаріат освіти України фактично займався організацією системи освіти в країні. Серед питань, якими він займався, були, зокрема, такі: організація комісій зі складання навчальних планів і програм, технічних рисунків і таблиць; влаштування музеїв, виставок, бібліотек; організація комісій (термінологічних, з видавництва технічної літератури, підручників). У 30-х рр. підготовка кваліфікованих робітників відбувалась у складних соціально-економічних умовах, проте були й позитивні зрушення, зокрема: розросталась мережа закладів професійно-технічної освіти різних типів; обґрунтовувався зміст різних профілів, визначались кваліфікаційні вимоги до підготовки кадрів. До типів професійних шкіл, які працювали на промисловість належали: індустріально-технічні профтехшколи, кустпромшколи та навчально-ремісничі майстерні, художні профшколи. Особливістю художніх профшкол було те, що вони не здійснювали підготовку лише з художніх фахів. Вони доповнювали масове індустріальне навчання, поєднуючи мистецтво з індустріальним виробництвом відповідно до особливостей округи. Найбільше серед них було художньо-керамічних і художньо-деревообробних [296, с. 36-42].

У пошуку кращої освітньої моделі українські педагоги звернули увагу на німецький досвід створення єдиної школи у контексті реформування організаційної структури шкільництва Німеччини, натхненником якої був педагог-новатор Г. Кершенштайнер. Однією з найважливіших ділянок його роботи на посаді керівника відділу освіти в Мюнхені була організація нових за формою та змістом доповнювальних фахових шкіл та реорганізація народного шкільництва за принципом трудової школи [65, с. 66]. Порівнюючи думки Г. Кершенштайнера про єдину школу з думками українських педагогів, Г. Васькович наголошує на тому, що вони близькі, проте є відмінність у їх реалізації, спричинена

соціально-економічними умовами. Якщо для німецької системи характерна еластична диференціація шкіл, то в Україні не можна мати єдиного плану навчання, шкільництво повинно мати єдину загальну організацію з великою внутрішньою диференціацією [65, с. 28]. Особливо актуальною проблемою того часу в Україні було державно-громадянське виховання, тому необхідно було інтенсивно розвивати позашкільну освіту, щоб залучати молодь до суспільної праці [65, с. 93].

У 40-х рр. ХХ ст. в СРСР та в Україні зокрема зросло число закладів професійно-технічної освіти, проте недостатньою була кількість викладачів спеціальних і загальних технічних дисциплін та майстрів виробничого навчання. У більшості закладів ці дисципліни викладали інженери, що не мали спеціальної педагогічної підготовки. Цей факт різко вплинув на науково-методичний рівень і якість професійної підготовки. Щоб виправити становище, керівництвом освіти було прийнято рішення створити відповідні заклади вищої світи для підготовки викладацько-інструкторського персоналу.

У жовтні 1940 р. Указом Президії Верховної Ради СРСР була прийнята постанова «Про державні трудові резерви СРСР». Вона забезпечувалася двома важливими заходами: по-перше, щорічною мобілізацією міської та сільської молоді чоловічої статі у віці 14–15 років для навчання в ремісничих і залізничних училищах і 16–17 років – у школах фабрично-заводського навчання; по-друге, встановлення плати за навчання в старших класах середньої школи та вищих навчальних закладах. Основне завдання цих заходів – зменшити кількість бажаючих здобувати вищу освіту на користь професійно-технічної освіти. В УРСР до грудня 1940 року було організовано 316 закладів трудових резервів, у яких навчалось 130 тис. учнів за 400 професіями. [227, с. 63-66].

З приходом радянської влади в Західну Україну в 1939 р. територія Східної Галичини була поділена між Польщею та СРСР. На радянській території в 1939 р. у м. Кременець Тернопільської обл. було створено першу школу механізації сільського господарства, в 1940 році – перше ремісниче училище у Львові на 300 учнів. Станом на 20.06 1941 р. за даними газети «Українська дійсність» у Галичині функціонували 71 професійна школа, а також 5 шкіл сільськогосподарського профілю [446, с. 283].

В умовах німецької окупації на польській території у 1939 р. у жовтні почали виникати місцеві українські комітети для представлення українських інтересів перед німецькою владою. Одним із напрямів діяльності та видів праці Українського Центрального Комітету (голова В. Кубійович) була допомога у вирішенні питань організації нових шкіл, забезпечення їх педагогічними кадрами, опрацювання навчальних програм, організація курсів підвищення

кваліфікації вчителів і перекваліфікації, організація дошкілля, опіка бурсами, але в межах того, що дозволяла нова система освіти [479, с. 3443-3444]. Таким прикладом може бути відновлення роботи професійної школи деревного промислу в м. Яворові біля Львова. Основним аргументом щодо відкриття школи була необхідність забезпечити дошкільнят українськими іграшками. Дозвіл на відновлення школи був одержаний, але з умовою одночасного відкриття ще й кравецького відділу. Школа працювала протягом 1942–1944 рр. включно до травня [438, с. 479-480].

На окупованій території були знищені майже всі приміщення шкіл та училищ, вивезено майно та обладнання, тому після звільнення першочерговим завданням держави було відновлення мережі освітніх закладів системи трудових ресурсів. Станом на 1 січня 1944 р. у 24 областях України відновили роботу 78 училищ і 83 школи ФЗН, а через рік вже було 175 училищ і 324 школи ФЗН [117]. Після звільнення у 1944 р. почали відновлювались і організовувались школи та училища, що мали готувати кадри для новостворених підприємств, або які відновлювали роботу в областях. У багатьох готували майбутніх робітників для деревообробного, меблевого, металевого і сільськогосподарського профілів, що, з одного боку, враховувало традиції області, а з другого – тогочасні потреби. Протягом 1944 року відновили роботу заклади художнього профілю – Косівське та Львівське художньо-промислове училища, Кролевецький технікум художніх промислів, Дегтярівська художньо-текстильна школа майстрів; в 1945 р. – Решетилівська школа майстрів художньої промисловості. У серпні 1945 року було прийняте рішення РНК СРСР про створення училищ для підготовки кадрів для художньої промисловості та художньо-оздоблювальних робіт. Вже 1 вересня 1945 року в УРСР було відкрито 8 художніх училищ у різних містах (Донецьк, Київ, Кременчук, Львів, Одеса, Харків тощо).

У післявоєнні роки в закладах професійно-технічної освіти відчувався брак дидактичного забезпечення для якісного навчання учнів, тому силами гуртківців під керівництвом викладачів і майстрів виготовлялась наочність, значна частина якої в багатьох закладах (особливо технічних профілів) зберігається ще й дотепер.

У професійно-технічній освіті велика увага приділялась технічній творчості, під час якої розвивались творчі здібності, формувалось творче мислення, здійснювалась підготовка молоді до самостійної професійної діяльності. Про це свідчить участь гуртківців у виставках технічної та художньої творчості, починаючи від закладу і закінчуючи найвищим рівнем – участю у Виставці досягнень народного господарства в Москві. Виставка була створена за рішенням Ради Міністрів СРСР в травні 1958 на базі колишніх

всесоюзних виставок – промислової, сільськогосподарської та будівельної. Мета виставки: ознайомлення та впровадження найсучасніших досягнень науки, техніки, культури і передового досвіду у всіх галузях; навчання працівників усіх галузей народного господарства передових методів виробництва. За таким принципом пізніше створювались виставки в республіках Союзу. Зокрема, в Києві Виставка досягнень була відкрита в липні 1958 р. Брати участь у виставках було престижно, адже це свідчення високих здобутків підприємств, закладів, установ, винахідників, раціоналізаторів, творчих фахівців галузей. Системність і систематичність виставок позитивно впливала на зростання здобутків у різних галузях. Однією із форм роботи були семінари з обміну досвідом для різних галузей, зокрема й стосовно освітніх питань [69; 284].

У грудні 1972 р. у Москві на Виставці досягнень народного господарства було проведено Всесоюзний семінар «Обмін досвідом середніх професійно-технічних училищ, що готують кваліфікованих робітників для залізничного транспорту», на якому порушувалось питання технічної творчості. У багатьох виступах підкреслювалось те, що одночасно з добре організованими виробничим і теоретичним навчанням, дуже важливо розвивати в учнів допитливість, творчу ініціативу, любов до своєї професії ще й після уроків. Найефективнішим засобом для досягнення цієї мети є гуртки технічної творчості та предметні гуртки. У [424, с. 51-59] наведено доповідь старшого майстра Львівського технічного училища № 4 (тепер Львівське міжрегіональне вище професійне училище залізничного транспорту) В. Маханькова, в якій він відзначив недоліки, що стримують розвиток технічної творчості учнів. Порівняння цих недоліків із сучасним станом вказують, що більшість цих проблем існують і тепер.

Як показує власний досвід, спостереження та аналіз багаторічних звітів про участь учнів у роботі після уроків, у гуртках технічної творчості завжди мала місце й художньо-технічна творчість.

Протягом 60–70 рр. у багатьох областях інтенсивно розвивалась мережа ПТО. У цей же період в Україні успішно розвивається промислова кооперація, про що свідчить зростаюча потреба її закладів у кваліфікованих робітниках. Підтвердженням якості підготовки майбутніх робітників є участь закладів освіти у виставках високого рівня. У 1962 році учасниками ВДНГ СРСР стали колективи Чернівецького і Яворівського училищ. Успіхи на виставках цих училищ активізували пошуки нових форм і методів роботи з учнями, які опановують професії художнього профілю.

У 1966 році виходить Постанова Ради Міністрів СРСР від 14 серпня «Заходи про подальший розвиток народних художніх промислів», відповідно

до якої в училищах мають організовуватися факультативні заняття зі спеціальних дисциплін, влаштовуватися виставки учнів і педагогів, проводитись конференції, зустрічі з митцями. Основна мета – підвищити творчу активність учнівського і педагогічного колективів закладу, якість професійного навчання і сприяти оприлюдненню здобутків закладу. Можливість підвищити якість професійного навчання фахівців для народних промислів забезпечувалась упровадженням єдиного навчального плану, а її реалізація залежала від професійного рівня педагогічного колективу.

Із метою моніторингу процесу розвитку народних художніх промислів Держплан УРСР і Виставка передового досвіду в народному господарстві УРСР у 1977 р. організували на території Виставки постійно діючу експозицію виробів народних художніх промислів із демонстрацією прийомів роботи майстрів-художників. На замовлення вказаних державних установ Держкомітет РМ України сприяв виданню низки альбомів і каталогів виробів різних художніх промислів, монографій, написаних на основі досліджень, тощо.

У серпні 1974 року вийшла Постанова ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Перелік професій робітників вищих розрядів, яким за рівнем кваліфікації потрібна середня спеціальна освіта». Проте самого переліку професій не було. Протягом наступних років цей перелік був складений Науково-дослідним інститутом праці, уведений в ЄТКД робіт і професій робітників та оприлюднений вже Постановою від 02.09. 1977 року [285]. Відповідно до цієї Постанови до таких професій відносились не лише професії технічного, але й художнього профілю: рекламно-оформлювальні та макетні роботи; загальні професії виробництва музичних інструментів, виготовлення іграшок; загальні професії виготовлення художніх та ювелірних виробів – виготовлення художніх виробів із металу, виготовлення художніх виробів із каменю, виготовлення художніх виробів із бурштину, виготовлення скульптурних виробів, виготовлення виробів народних художніх промислів тощо.

Професійна (професійно-технічна) освіта є своєрідним індикатором економічного розвитку держави. Протягом 60–80-х років в економіці України почали наростати гальмівні процеси, нагромаджуватися кризові явища. Економіка розвивалася переважно за рахунок екстенсивних чинників, а система планово-розподільної економіки не могла забезпечити переважання інтенсивних чинників економічного розвитку. Недоліки стосувалися того, що навчально-виробничий процес був відірваний від реальних умов виробництва. Щоб усунути ці недоліки, було рекомендовано з нового навчального року розробити переліки обов'язкових для виконання вправ і робіт, розробити і затвердити учнівські норми часу, здійснювати контроль за якістю та обліком навчальної діяльності, стабільністю освітнього процесу, дисципліною.

У квітні 1984 р. було прийнято Постанову «Про основні напрями реформи загальноосвітньої і професійної школи», реалізація якої передбачала: оновлення змісту освіти, затвердження єдиного типу середньої школи з 11-річним навчанням, уніфікацію та реорганізацію ПТУ різних типів у СПТУ, проголошення курсу на строгу наступність навчання і виховання, повне використання можливостей СПТУ для підвищення якості підготовки робітничих кадрів [293]. Міністерства спільно з базовими підприємствами мали розробити нові програми виробничого навчання і виробничої практики учнів, сприяти проходженню практики в складі кращих бригад, залучати до роботи наставників і новаторів виробництва. Тісна співпраця базового підприємства з профтехучилищами позитивно вплинула на якість підготовки майбутніх робітників, оскільки таким чином відбувалася ефективна інтеграція навчальних закладів із виробництвом і наукою, учні опановували сучаснішу техніку, ніж мали заклади, та на практиці знайомилися з дією економічних законів. Одночасно відділи з винахідництва і раціоналізаторства підприємств співпрацювали з закладами професійно-технічної освіти, зокрема викладачами дисциплін професійного блоку, майстрами виробничого навчання і керівниками гуртків технічної творчості. Результатом співпраці було виготовлення різноманітних моделей, переважно діючих, які експонувались на різних виставках. Традиційно в гуртку починали з виготовлення моделей діючого навчального обладнання.

Разом із Законом «Про державне підприємство (об'єднання)» (1987 р.) у нових економічних умовах зростає роль підприємств у забезпеченні виробництва робітничими кадрами з відповідною кваліфікацією. Тепер на роботу училищ почали діяти чинники, здатні суттєво вплинути на якість підготовки робітників: *по-перше*, базове підприємство дбає про оновлення верстатного парку закладів, оснащення новим обладнанням, адже випускник має прийти і *вже вміти* працювати на сучасному обладнанні; *по-друге*, введення компетентних спеціалістів базових підприємств у склад комісій для випускних екзаменів і конкурсів фахової майстерності, завдання яких моніторити якість професійної підготовки і вчасно виявляти недоліки в ній; *по-третє*, зміни на ринку є актуальними для підприємства і постійно відстежуються, тому потрібно дбати, щоб випускники, які приходять на роботу, були готові до них (навчальний відділ на підприємстві організовував роботу з підвищення рівня кваліфікації майстрів виробничого навчання і викладачів спецдисциплін); *по-четверте*, на підприємствах відбувається адаптація молодих робітників до професійного середовища, практично реалізується економічна компетентність, основи якої закладаються в освітньому закладі. З позитивного боку треба зазначити те, що базове підприємство допомагало гуртківцям

матеріальним забезпеченням, фаховими порадами, оформлювати рацпропозиції та отримувати патенти.

Особливістю випускників закладів професійно-технічної освіти художнього профілю є те, що вони можуть працювати у різних типах виробництва – одиничному, дрібносерійному і серійному, а також індивідуально займатись творчою діяльністю. Тому на базових підприємствах залишались працювати ті випускники училищ, які планували професійно та кар'єрно зростати у напрямі діяльності підприємства. Випускники художніх училищ деревообробного профілю мали можливість професійно зростати в напрямках деревообробки (як технологічні працівники), в художньому конструюванні (як художники-дизайнери), або їх поєднувати (що траплялось рідше).

Із 50-х рр. ХХ ст. у художньому конструюванні меблева промисловість почала орієнтуватися на функціоналізм і максимальну практичність меблів, адже в населення були проблеми з облаштуванням власного життєвого простору: малогабаритні квартири, перенаселеність житла, проблеми з купівлею меблів тощо.

У 70-х роках, в першу чергу художниками-дизайнерами, почали проводитись активні пошуки способів підвищення художньої виразності меблів. Почали з'являтися цікаві меблеві гарнітури, які важко було придбати у вільному продажі, тобто потреба населення перевищувала можливості виробництва. Тому взаємовигідною була співпраця художніх училищ, що готували столярів і різьбярів, із базовими підприємствами деревообробного профілю. З часом, у кінці 80-х років, у меблевому виробництві спостерігається тенденція до виготовлення меблів невеликими партіями, але вже вищого художнього рівня [126, с. 50]. Для виготовлення художніх меблів промисловим способом потрібні були працівники з відповідною освітою та естетичним смаком, тому при прийомі на роботу перевагу надавали випускникам саме художніх закладів освіти.

Зростання уваги до якості підготовки фахівців художнього профілю, народних художніх промислів і ремесел, зокрема тих, які працюють в галузі художньої обробки дерева, спонукали Міністерство народної освіти на основі пропозицій управлінь народної освіти розглянути питання щодо надання статусу «художнього» тим освітнім закладам, які традиційно готували таких фахівців. Наказом Міністерства народної освіти УРСР № 214 від 12.12. 1991 р. у Західній Україні статус «Художнє професійно-технічне училище» було присвоєне ПТУ № 14 смт Івано-Франкове Львівської області, а в 1992 р. на основі наказу № 63 від 08.07. – Стрийському ПТУ № 16.

У системі професійно-технічної освіти велика увага завжди приділялась роботі учнів після уроків: якщо спочатку вона була дуже регламентована та орієнтувалась на ідеологію, то з часом стала більш цікавою і змістовною. Починаючи з 70-х років ХХ ст., Держкомітетом СРСР по професійно-технічній освіті видавалась велика кількість праць методичного характеру, в яких узагальнювався досвід роботи кращих училищ. Серед форм роботи після уроків слід відзначити ті, що спрямовувались на всебічний розвиток особистості та любов до професії. У цьому допомагав предмет «Естетика», в плані якого була тема з технічної естетики. Відомо, що в багатьох училищах потенціал цієї теми використовувався не лише для вивчення основ культури праці на робочому місці, естетизації виробничого середовища, але й художньої розробки моделей і пристосувань у гуртку технічної творчості. У багатьох випадках робота з виховання любові до професії зосереджувалась у технічних і предметних гуртках. Результатом серйозної роботи у цих гуртках були перемоги на виставках технічної та художньої творчості. Відповідно до профілю базових підприємств у гуртках виконувались роботи з художнього литва і кування (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька області), виготовлення меблів (Львівська, Івано-Франківська області), моделі діючих машин, установок в училищах при машинобудівних підприємствах.

У контексті «Концепції розвитку професійної освіти України» (1991) творчість людини розглядалась як важливий інструмент життєвих і професійних успіхів, тому в педагогічній і методичній роботі викладачів і майстрів виробничого навчання відбувається орієнтація на розвиток творчого потенціалу, здібностей, мислення учнів, виховання творчої волі, відхід від формально-логічної діяльності. Освітній процес у закладах професійно-технічної освіти збагачується за рахунок упровадження методів творчої діяльності, інтерактивних, дослідницько-пошукових методів тощо. Велика увага педагогів приділяється піднесенню загальнокультурного рівня учнів, формуванню художньо-естетичної культури та національної свідомості [188].

Постановою Верховної Ради № 103/98 від 10.02. 1998 р. уперше було прийнято Закон України «Про професійно-технічну освіту», який визначив правові, організаційні та фінансові засади функціонування і розвитку професійно-технічної освіти як важливої складової державної освітньої системи [348]. Відповідно до задекларованих у цьому законі засад були затверджені наступні важливі для ПТО документи: Концепція Державного стандарту професійно-технічної освіти України (рішенням колегії МОН від 27.05.98) [186]; Положення про професійно-технічний навчальний заклад (постанова Кабміну України від 05.08.98) [324]; Положення про ступеневу професійно-технічну освіту (постанова Кабміну України від 03.06.99) [325]; Положення про

вище професійне училище та центр професійно-технічної освіти (наказ МОН України № 225 від 20.06 2000) [323].

Відповідно до прийнятих документів і зокрема атестації встановлювалося три ступені професійно-художньої освіти, яким відповідають три атестаційних рівні закладів професійно-технічної освіти художнього профілю. Перший ступінь забезпечує формування кваліфікації з технічно нескладних професій в освітніх закладах першого рівня атестації (художні школи, навчально-курсів комбінати). Кваліфікації з масових робітничих професій народних художніх промислів і ремесел формуються на другому ступені в освітніх закладах другого рівня атестації (професійно-художнє училище і художнє професійно-технічне училище). В освітніх закладах третього рівня атестації формуються високого рівня кваліфікації зі складних науковомістких професій і напрямів мистецтва (вищі професійні училища, вищі художні професійні училища і Центри ПТО). Така структуризація освітніх закладів вплинула на зміст навчання і зміни в професіях, що знайшло своє відображення в Класифікаторі професій ДК 003–95.

У березні 2006 р. Департамент професійно-технічної освіти МОН України затвердив річний план заходів щодо поліпшення підготовки фахівців художніх промислів і ремесел, зокрема: «... розширити мережу ПТНЗ художнього профілю; розробити проект орієнтовного положення про структурний підрозділ ПТНЗ – навчально-виробничу майстерню (студію) з художніх промислів і ремесел; забезпечити розроблення та видання підручників, навчальних посібників, проведення Всеукраїнських конкурсів фахової майстерності для учнів, які оволодівають професіями художнього спрямування; організувати підготовку фахівців із професій художніх промислів і ремесел із числа незайнятого населення, а також допрофесійну підготовку учнів основної та старшої школи; розширити взаємодію ПТНЗ художнього профілю з підприємствами, організаціями художнього спрямування та досвідченими народними майстрами; створити в регіонах постійно діючу мережу виставок–ярмарок виробів художніх промислів і ремесел, виготовлених учнями; організувати поширення досвіду кращих навчальних закладів художнього профілю тощо» [360, с. 94]. Із 2006 р. деякі професійні художні ліцеї, які проводили активну роботу з підготовки фахівців художнього профілю, отримали статус вищих художніх професійних училищ.

Розглянуті вище документи засвідчили той факт, що Україна визнала знання і талант інструментами, які допомагають інтегрувати культуру в техніко-технологічну базу економіки, де творча складова діяльності сучасної людини перетворюється у вирішальний чинник суспільних процесів. Виготовлення культурними індустріями унікальних товарів і послуг дозволяє

отримати конкурентну перевагу, що є актуальним у сучасних ринкових умовах. Тому активізація творчого потенціалу є ключовим чинником у формуванні креативних регіонів.

Нині в кожній сфері спостерігається підвищення кількості творчих людей, що дозволяє значно швидше реагувати на потреби ринку, легше освоювати нові реальності, пристосовуватися до них, створювати принципово нові продукти, які будуть потрібні не лише сьогодні, але й у майбутньому. Цей феномен ґрунтується на визнанні факту, що творчість може бути не лише «високою», але й «середньою», й «низькою» [200, с. 133]. Синергічний ефект використання фахівців, здатних здійснювати ці види творчості, виявляється у заповненні технологічних розривів між діями в складному процесі виготовлення креативністю різного ступеню.

У червні 2013 р. Указом Президента України було затверджено важливий документ «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», мета якої проаналізувати основні здобутки в освітній галузі за останні 10 років, виявити причини труднощів реалізації прийнятих рішень, визначити стратегічні напрями модернізації галузі відповідно до викликів сучасності, поставити завдання, виконання яких спрямоване на підвищення якості освіти, визначити механізми і шляхи реалізації національної доктрини [344]. У контексті завдань цього документу в професійній освіті відбуваються зміни, орієнтовані на провідну ознаку сучасності – сталий розвиток в умовах інтеграційних і глобалізаційних процесів. Це означає, що країна є відкритою до світу і використовує кращі здобутки інших. Захисним механізмом у цьому процесі є регіоналізм, який ґрунтується на традиціях і оберігає території від культурного розмивання.

Метал, дерево та інші матеріали, які застосовують в художньо-технічній творчості, мають внутрішню експресивну сутність, виявити і вивільнити яку може той фахівець, який вміє витримати міру між технічним і художнім у виробі. Таким був О. Мерцалов, робітник юзівського металургійного заводу (Донеччина), який у 1884 р. викував із суцільної рейки пальму. У 1900 р. вона отримала нагороду на Всесвітній виставці у Парижі. Нині оригінал знаходиться в Москві, а в Донецьку – копія. У ХХ ст. вона стала символом Донецька.

Творчі здобутки художньо-технічної творчості репрезентуються через різноманітні заходи. В Україні вже традиційними стали фестивалі професійної художньо-технічної творчості, зокрема, ковальські: в Бердянську («Сталева хвиля»), в Івано-Франківську (Свято ковалів), у Львові («Залізний лев»), у Рівному («Металева серце України»), в Опішні (Національний фестиваль ковальського мистецтва «ВакулаФест»).

Якщо до ХХ ст. в Україні були чітко виражені осередки художньої роботи з матеріалами, то у новому тисячолітті у багатьох регіонах креативність населення матеріалізувалась вже на нових засадах. Перш за все гостро постало питання екологічності, особливо для обробки металу. З метою збереження пам'ятників історії, мистецтва і техніки актуальним стало питання їх реставрації.

Із початком ХХІ ст. визначились основні світові тенденції у розвитку художньо-технічної творчості, які спостерігаються і в Україні.

Залучення учнів закладів загальної середньої та професійної освіти, що знаходяться переважно в осередках розвитку промисловості, до занять у спеціалізованих школах (художньої роботи з металом або деревом, будівельними матеріалами). Переважно це країни з давніми традиціями обробки металу та дерева (Німеччина, Нідерланди, Франція, Польща). У молоді є розуміння пошуку бізнесу для застосування власного креативу та можливості заробляти засоби для життя. Щоб задовольнити цю потребу, в багатьох країнах створюються авторські школи, які пропагують свої досягнення та методики навчання. Однією з найвідоміших в Європі є школа ковальства в Нідерландах, заснована Хуубом Сенсеном.

Завдяки можливостям Інтернету розширились можливості знаходження інформації стосовно художньо-технічної творчості: використання сучасних технологій в обробці матеріалів; особливості технологічної обробки виготовлення і реставрації виробів; колекції перлин інженерної та мистецької думки; відомості про різні фестивалі, майстер-класи, чемпіонати тощо. Враховуючи художньо-естетичний та технологічний потенціал матеріалу, найбільше уваги приділяється художнім аспектам кування, зварювання, лиття та художній обробці дерева. З'явилися нові стилі в обробці матеріалів, зокрема, стиль «стимпанк», в якому виготовляють фантастичні вироби, стилізовані під технології та винаходи ХІХ століття; кінетичні скульптури тощо.

Таким чином, аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду розвитку художньо-технічної творчості дозволяє зробити такі висновки. Художньо-технічна творчість є невід'ємною складовою професійної підготовки фахівців технічних і художніх профілів. На виробництві вона є одним із засобів підвищення естетичної цінності виробу, а в закладах професійної (професійно-технічної) освіти вона тісно пов'язана з технічною творчістю. Залучення учнів ЗП(ПТ)О до творчості завжди було актуальним, адже участь у творчому процесі розвиває допитливість і творчі здібності, зароджує любов до професії. Оцінка творчих успіхів учнів є важливим стимулом для розвитку професійної майстерності, яка лежить в основі професійної компетентності. Оскільки зміст

навчальної програми визначений державним стандартом, велика надія покладається на роботу учнів після уроків.

Висновки до першого розділу

Актуальною проблемою сучасної освіти є створення фундаменту для професійної діяльності, яка затребувана динамічною економічною системою і виробництвом. Розвиток техніки й технологій призводить до змін у суспільстві, що потребує уваги до тих сфер діяльності, в яких можуть з'являтися інновації. Характерною особливістю впровадження інновацій є поява тенденцій до зменшення розмірів підприємств і посиленню уваги до творчого потенціалу працівників.

У сучасній професійній освіті відбувається переорієнтація освітнього процесу на узгодження потреб різних векторів – особистості, держави і роботодавців. Гармонізація цих потреб дозволила визначити стратегічну основу розвитку фахівця, окреслюючи затребувані якості, властивості та компетентності. Встановлено, що поряд із соціально-економічним потенціалом фахівця, який інтегрує рівень кваліфікації та професіоналізму з рівнем запитів, потреб і шансів на життєвий успіх, важливими є також соціокультурний аспект людського капіталу, спрямований на самостійність, незалежність, успіх, та діяльнісний аспект, який є важливим індикатором інноваційності суспільства, де громадяни мають можливість реалізувати свої соціальні та творчі потенції.

Найважливішим показником розвитку фахівця є реалізація творчого потенціалу, яка виявляється через результати його праці. Виявлено, що додаткові уміння претендентів на робочі місця підвищують конкурентоспроможність і часто стають визначальними для працевлаштування. У зв'язку з цим світовою тенденцією у сфері професійної (професійно-технічної) освіти стали реструктуризація вузькопрофільного переліку спеціальностей і впровадження нових ширших профілів підготовки кваліфікованих робітників. Для кваліфікованих робітників технічних професій додатковими вміннями є уміння художнього спрямування, що дає підстави для інтеграції професій. У цьому контексті однією з актуальних проблем професійної (професійно-технічної) освіти є організація умов для отримання додаткових знань і набуття вмінь, орієнтованих на самореалізацію в творчій діяльності, починаючи з перших кроків у професії.

Рівень досягнень учнів у професії під час навчання в закладі професійної (професійно-технічної) освіти залежить від місця творчості в освітньому процесі: використання можливостей кожної навчальної дисципліни, професійно-практичної підготовки, вільного від навчання часу. Заняття

технічною чи художньою творчістю потребує наявності в учнів спеціальних здібностей, а особливістю художньо-технічної творчості є те, що вона розглядається як художньо-проектна діяльність, яка інтегрує інженерне (техніко-технологічне) та художнє мислення стосовно предметного світу та гармонійно розвиває творчі здібності особистості.

Доведено, що професійно орієнтована художньо-технічна творчість стимулює розвиток творчих здібностей та заохочує до вдосконалення, дозволяє сформуванню ті компетентності, які підвищують адаптаційний потенціал випускників. У цьому контексті профілі підготовки за робітничими професіями мають неоднакові можливості. Найефективнішим механізмом розвитку художньо-технічної творчості є інтеграція професій за типом професійного поля «людина–техніка–образ». Тому в рамках концепцій технологічної освіти та художньо-технічної творчості актуалізується потреба залучення учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти до художньо-проектної діяльності професійного спрямування.

Мислення як вища форма пізнавальної діяльності є багатограним, тому завдяки взаємодії його процесів і механізмів виникає відповідний продукт у різних формах реалізації. У художньо-технічній творчості результатом конструктивного мислення є продукт уяви у вигляді організованої системи образів, створений на основі суджень, понять і висновків художньої та технічної творчості і наповнений почуттєво-емоційним змістом. Перехід від творчої діяльності нижчого до вищого рівня пов'язаний з розвитком духовних запитів людини. У художньо-технічній діяльності відбувається розвиток у двох напрямках: у *першому* – увага зосереджується на конструюванні речі (розробка конструкції); у *другому* – здійснюється зовнішня обробка у контексті художньо-декоративного рішення (композиційне рішення). Тому для здійснення художньо-технічної творчості майбутній кваліфікований робітник має бути залучений до двох видів діяльності, кожна з яких має свої особливості. Ці особливості закладені в змісті дисциплін професійного блоку навчальної програми.

Аналіз досвіду роботи з технічної (художньо-технічної) творчості в закладах професійної (професійно-технічної) освіти виявив низку проблем, які виникли вже в сучасних умовах: старіння педагогічних кадрів, які мають великий досвід у технічній (художньо-технічній) творчості, відсутність матеріального забезпечення занять, незадовільний доступ до навчально-методичної літератури з питань технічної та художньо-технічної творчості, недостатня готовність педагогів (особливо молодих) до керівництва гуртками технічної (художньо-технічної) творчості, періодичність популяризації виробів, виготовлених учнями, недостатня координація діяльністю закладів професійної

(професійно-технічної) освіти з технічної (художньо-технічної) творчості; низька мотивація до створення професійно орієнтованих музеїв.

Аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду розвитку художньо-технічної творчості показав, що науковці, промисловці та педагоги завжди розуміли значущість виховання талантів для промисловості та які чинники впливають на цей процес. Визначальними чинниками є умови для професійної підготовки на належному рівні, позитивна атмосфера, що впливає на підготовку і формування нових талантів, розкриває в них прихований потенціал і здібності та скеровує досить рано у потрібному напрямі. Оцінка творчих успіхів майбутніх кваліфікованих робітників є важливим стимулом для розвитку професійної майстерності, яка лежить в основі професійної компетентності. Особлива увага приділяється до тих видів діяльності в освітньому процесі, які розвивають допитливість, творчі здібності, професійні вміння і навички, сприяють любові до професії.

РОЗДІЛ 2.

ФІЛОСОФСЬКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ХУДОЖНЬО-ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ

2.1 Сучасні концепції та теорії розкриття творчих здібностей особистості

Протягом усього часу розвитку культури творчість людини завжди була в центрі уваги мислителів, науковців і педагогів. Якщо спочатку висловлювались окремі думки і висувались ідеї, що виникали з практики, то з часом найбільш відповідні з них природі творчості знайшли своє підтвердження в педагогічній практиці і є актуальними до цього часу. «Вічність цієї проблеми зосереджена в самому динамізмі становлення реальних здібностей людини, в їх безмежно різноманітних лініях формування, виявленнях, застосуванні» [35, с.12]. Отже, чим більше нових думок, теорій і концепцій виникне в суміжних із педагогікою наукових галузях щодо творчості людини, тим більшою буде джерельна база глибоких знань про те, як людина повинна пізнавати і творчо перетворювати дійсність.

Процес здобування психолого-педагогічних знань про сутність людини, її потенціал та його реалізацію впродовж її життя є тривалим і пов'язаний з розвитком не лише науково-технічного прогресу, але й тих наук, що прямо або опосередковано вивчають людину. Вивчення джерельної бази дає підстави виділити у цьому процесі чотири періоди розвитку вітчизняної психолого-педагогічної думки стосовно різних аспектів творчості людини [412]:

перший період (20–50 рр. ХХ ст.) – характеризується загальним інтересом до проблем психології та педагогіки творчості (розвиток творчих здібностей, їх природа, чинники розвитку, закономірності творчого процесу в різноманітних видах діяльності, особистість та її потенціал і здібності); дослідження проблеми діяльності;

другий період (60–90 рр. ХХ ст.) – порушуються у науковій сфері філософські та загальнотеоретичні проблеми творчості, а саме: становлення та самореалізація творчої особистості, мотиви її діяльності, здійснюється системне вивчення творчих здібностей взагалі та до певних видів діяльності зокрема;

третій період (90– кінець. ХХ ст.) – пропагуються в освіті ідеї розвивального, особистісно орієнтованого навчання, учіння та виховання; актуалізуються розвивальна, особистісно орієнтована та проблемна моделі навчання, що відкриває шлях до формування та розвитку в педагогічному процесі творчої особистості; в обігу науковців і практиків з'являються поняття «творчість» і «креативність», які потребують встановлення між ними

відношення; пропонуються різноманітні педагогічні технології як альтернативи в навчанні; має місце системне дослідження проблем психології та педагогіки дошкільного виховання, загальноосвітньої та професійної (професійно-технічної та вищої) шкіл, виховання, післядипломної освіти;

четвертий період (початок ХХІ ст. – дотепер) – відзначається інноваційними і новаторськими підходами до навчання, учіння та виховання; в педагогічній психології сформувалися напрями за типологічними групами об'єктів, орієнтовані на розв'язання прикладних проблем – психологія дошкільного виховання, психологія навчання і виховання у шкільному віці, психологія професійно-технічної освіти, психологія вищої освіти, психологія післядипломної освіти, а в педагогіці – педагогіка праці, педагогіка мистецтва, музейна педагогіка, медіальна педагогіка, андрагогіка та ін.; в соціальній сфері надається перевага творчій особистості; роботодавці беруть активну участь у розвитку креативності працівників.

Розглянемо основні сучасні концепції та теорії розкриття творчих здібностей особистості.

Як зазначено багатьма вченими (В. Дружинін, Г. Костюк, Й. Лангмеєр, А. Петровський, К. Платонов, Б. Теплов, В. Шадріков), здібності є самостійними особистісними утвореннями, якими люди відрізняються між собою. У такому утворенні можна виділити мотиваційну, когнітивну та практичну компоненти. Це означає (за Б. Тепловим), що розвиток здібностей відбувається в діяльності (діяльностях), для виконання якої (яких) потрібно мати задатки і стимул, що переростає в мотивацію, знання і вміння, яких не мають інші. Для успішної та продуктивної діяльності потрібне поєднання різних здібностей. Загальні та спеціальні здібності співіснують, доповнюють і збагачують одні одних [457]. Ця теза набуває особливої актуальності у навчальній діяльності, коли високий рівень загальних здібностей є компенсатором недостатніх спеціальних здібностей учнів до певної діяльності. Особистість для розвитку здібностей має набір потенціалів, які: «перетворюються в реальні здібності, коли під впливом вимог діяльності вони починають складатися у взаємодіючу систему якостей, завдяки якій і досягається успіх діяльності» [139, с. 145]. Тому нові здібності особистості можуть формуватись при виконанні тих видів діяльності, які актуалізовані зовнішнім середовищем.

Холістична концепція творчості пояснює творчу поведінку людини взаємозв'язками між переживаннями, подіями та її загальною продуктивністю. Цієї концепції притримувались такі дослідники, як М. Вертгаймер, К. Дункер, Р. Муні. Їх дослідження показали, що мають існувати різні типи творчості, а значить і здібності до них [34, с. 197]. Одним із засновників гештальтпсихології

вважають психолога М. Вертгаймера, який також був педагогом-новатором. У своїх педагогічних пошуках він відштовхувався від того, що необхідно позбутись будь-якого формалізму стосовно інтерпретації процесів мислення, розвитку та досягнень учнів у навчанні і більше уваги звертати на внутрішні чинники і зв'язки в особистості.

До *кондиціоналістського напрямку* належали такі дослідники, як А. Осборн, С. Медник. Вони вважали, що творець вичерпує запас асоціацій набагато повільніше, ніж той, хто не займається творчою діяльністю. У 40-х рр. ХХ ст. А. Осборн запропонував застосовувати мозковий штурм як метод колективної творчості у пошуку інноваційних ідей. Сьогодні цей метод є базовим для інших завдяки своїй універсальності та продуктивності [34, с. 197].

Концепція творчості як психічного процесу Я. Пономарьова ґрунтується на тому, що психологічний механізм творчості функціонує між двома сферами, які проникають одна в другу та обмежені інтуїтивним і логічним мисленням, перехід між якими відбувається через дискурсивне мислення. Творчі здібності є самостійними і не залежать від інтелекту [329, с. 183-186].

До структуралістського напрямку можна віднести *концепцію креативності* Дж. Гілфорда та Е. Торренса. Досліджуючи творчу поведінку людини, Дж. Гілфорд визначив її головні ознаки: оригінальність, семантичну гнучкість, образну адаптивну гнучкість і спонтанну семантичну гнучкість. Під креативністю він розумів загальну творчу здібність, в основі якої лежать операції перетворення, імплікації (утворення висновку з двох висловлювань)) та дивергенції (процес мислення в різних напрямках). Згодом він виділив параметри креативності, які лягли в основу його методики дослідження здібностей, переважно дивергентних. Дослідження здібностей у цьому напрямі продовжив Е. Торренс, який під креативністю розумів здатність гостро сприймати недоліки, прогалини у знаннях, різні дисгармонії. У *концепції редуції творчих здібностей до інтелекту* розглядався взаємозв'язок рівня розвитку інтелекту з творчими здібностями. Як показали дослідження Л. Термена, високий рівень інтелекту не гарантує творчі досягнення. За *концепцією Р.Стернберга* інтелект бере участь у вирішенні нових задач, але творча поведінка людини виявляється лише в перетворенні зовнішнього середовища [124, с. 183-188].

Більше відомостей про розвиток творчих здібностей дають концепції, які орієнтовані на *особистість*, зокрема, *концепції К. Роджерса* і *А. Маслоу, С. Франкла, «Я-концепція»*.

К. Роджерс розробив феноменологічний напрям психології особистості, провідною ідеєю якого є здатність людини до побудови власного життя

відповідно до своєї «Я-концепції». Поведінка людини залежить від її суб'єктивного досвіду, який людина будує в своїй системі координат. Важливою точкою відліку є її «Я-концепція», оскільки протягом життя разом із поглибленням і розширенням суб'єктивного досвіду змінюється і «Я-концепція». Щоб зрозуміти людину, необхідно глянути на світ її очима. Однією з важливих ознак повноцінного життя особистості є її креативність [187].

Відповідно до *гуманістичної теорії особистості* людина прагне приносити добро і користь суспільству, використовуючи для цього свої можливості. Зростання потреби приносити добро супроводжується наростанням прагнення до самоактуалізації, самовираження, розкриття своїх здібностей. В ієрархії потреб А. Маслоу найвищий рівень відповідає потребі в самоактуалізації, яку пов'язують із розвитком, реалізацією здібностей і талантів, орієнтацією на гуманістичні цінності, потягом до духовного зростання [274, с. 244-245]. Як відзначає А. Маслоу, для поведінки самоактуалізації характерними ознаками є: самовідданість, існування вибору до особистісного зростання, самість, відповідальність, сміливість відстояти свою думку, бажання бути кращим у міру можливостей, вміння позбавлятися ілюзій, розуміння власного місця в житті. У процесі самоактуалізації важливими віхами є переживання емоційного піднесення, сила яких залежить від спілкування і взаєморозуміння. У цьому контексті, досягнути взаємного розуміння важко, бо: «Якщо я люблю Бетховена і чую дещо в його квартеті, чого ти не чуєш, як мені навчити тебе це чути? Я чую дещо дуже гарне, а в тебе замислений вигляд, ти чуєш лише звуки. Що мені зробити, щоб ти почув цю красу?» [244]. Далі вчений робить висновок про те, що головною проблемою в навчанні є не заучування, демонстрація чогось, а навчити бачити красу навколишнього світу і отримувати задоволення від діяльності, яка її створює. І в нових концепціях, на його думку, навчання за допомогою мистецтва треба розглядати як різновид методу психологічного зростання особистості учня [244].

Теорія логотерапії та екзистенційного аналізу В. Франкла інтегрує вчення щодо прагнення до смислу, життєвого смислу та свободі волі. У ній прагнення до пошуку і реалізації смислу розглядається як властива усім людям вроджена мотиваційна тенденція, яка є основним двигуном поведінки і розвитку людини. Він увів поняття про цінності, тобто смислові універсалії, які викристалізувались в історичному процесі. Вони допомогли людині узагальнити шляхи надання смислу життю: по-перше, що ми даємо життю (у розумінні нашої творчої праці); по-друге, що ми беремо від світу (в розумінні переживання цінностей), по-третє, яку позицію ми займаємо стосовно долі, яку не можемо змінити. Звідси впливають три групи цінностей: цінності

творчості, цінності переживання і цінності відношення. У життєдіяльності людини головними цінностями є перші [391, с. 276].

Відповідно до *концепції індивідуального стилю діяльності* Б. Теплова людина в житті вибирає певний стиль діяльності: позитивний, який допомагає досягти успіху в діяльності, або негативний стиль, завдяки якому, в особистості закріплюються погані звички і риси характеру. Щоб уникнути появи негативних звичок і рис, необхідно виявити потенційні можливості та задатки особистості та їх спрямувати на формування основних позитивних якостей. Цей процес одночасно передбачає підвищення самооцінки, зміну внутрішньої установки на позитив, підвищення усвідомленості дій (усунення ефекту неадекватності) та формування пізнавального інтересу. Залежно від задатків спостерігається неоднакова динаміка розвитку здібностей, тому педагоги вибирають різні шляхи розвитку здібностей. Успішне виконання конкретної діяльності забезпечується відповідними знаннями, уміннями, навичками, які в сукупності формують здібності. На рівні розвитку здібностей впливає взаємозв'язок між репродуктивною та творчою діяльністю, оскільки: «будь-яка репродуктивна діяльність включає елементи творчості, а творча діяльність включає й репродуктивну, без якої вона неможлива» [123, с. 535-536].

На початку 30-х років ХХ ст. С. Рубінштейн сформулював *принцип творчої самодіяльності*, за яким суб'єкт при допомозі актів власної творчої самодіяльності та різних діянь сам виявляється, розкривається, створюється і визначається, тобто через спрямованість діяльності можна його формувати. Щодо творчості, то в процесі творчої діяльності створюється і сам творець, і розвиваються всі складові культури: «Творчою є будь-яка діяльність, яка створює дещо нове, оригінальне, що при цьому входить не лише в історію розвитку самого творця, але й в історію розвитку науки, мистецтва і т.д» [376, с. 639]. За правильної організації педагогічної роботи навчання і виховання дають «освітній» ефект, який полягає в тому, що разом із засвоєнням знань відбувається розвиток мислення, формується характер, внутрішнє ставлення до зовнішніх впливів.

Дослідження діяльності та творчості в будь-якій галузі є важливими проблемами, оскільки вони становлять для суспільства практичний інтерес. У творчій діяльності фахівців різних галузей спостерігаються спільні риси, знання яких дозволяє зрозуміти природну основу творчої діяльності. Проте для такої діяльності характерні й специфічні риси, пов'язані з різними інтелектуальними задачами, відмінними навичками, техніками і формами творчості в кожній професійній сфері. Через те, що багато вчених і тих, кого називають творчими особистостями, з власного досвіду засвідчують раптовість знаходження правильного рішення проблеми, широко дискутується питання про те, чи

творчість є працею. На думку С. Рубінштейна, творчість, включена у працю, відкриває новий аспект у проблемі діяльності в цілому. Цей аспект пов'язаний з тим, що в творчій діяльності відбувається те, що називають «грою» творчих сил особистості, коли «розщеплені моменти або сторони діяльності, які перетворилися на різні її види, не зливаючись переходять один в одного, утворюючи єдине ціле». Як наслідок з'являється продукт праці, в якому простежується відбиток його творця. Вершинним моментом у його творчості може бути збіг об'єктивної та особистісної значущості в продукті праці [376, с. 650]. Аналізуючи творчість М. Римського-Корсакова, С. Рубінштейн сформулював думку, яка пояснює наступність у розвитку творчості: «В творчому розвитку художника спостерігається діалектика його творчих задумів і його техніки: нові творчі задуми для свого здійснення вимагають іноді оволодіння новими технічними засобами; оволодіння новими технічними засобами створює нові творчі можливості, відкриває простір для нових творчих задумів, а нові творчі задуми потребують подальшого розвитку і вдосконалення техніки і т.д.» [376, с. 647–648]. Учений робить висновок про те, що в художній творчості наполеглива, напружена, часто копітка праця, ніяк не виключає того, що сам процес створення художнього твору, його оформлення часто є відносно короткочасним актом найбільшої напруги і підйому всіх духовних і фізичних сил творця.

Вивчаючи психологічну структуру людини як особистості та суб'єкта діяльності, Б. Ананьєв звернув увагу на те, що багато спеціальних здібностей людини є довговічнішими за ті, в яких домінують психомоторні функції. Наприклад, професійне життя в спорті коротше, ніж в мистецтві чи науці. Ще більше спеціальні здібності пов'язані з загальною обдарованістю людини, яка є основною потенційною характеристикою людини як суб'єкта пізнання. На його думку, працездатність, здібності, обдарованість і життєздатність належать до різних груп потенціалів розвитку людини. Тому потрібно побудувати *загальну модель резервів і ресурсів особистості*, які проявляють себе в найрізноманітніших напрямках залежно від реального процесу взаємодії людини з життєвими умовами зовнішнього світу і структури особистості самої людини. Особливо важливо здійснити комплексне дослідження різних груп потенціалів і тенденцій розвитку особистості для суб'єктів конкретної масової діяльності, які б прояснили взаємозв'язки і взаємозалежності між працездатністю, спеціальними здібностями, загальною активністю та інтересами особистості, її характерологічними властивостями, сукупності як актуальних, так і потенційних характеристик [7].

О. Леонтьєв [220, с. 45, 84-85] зазначив, що для виникнення в людини якісних психічних новоутворень, приміром, творчих здібностей, необхідними

умовами є: зовнішня предметна діяльність, що здійснюється з певною метою; власні дії людини; інтеріоризація діяльності. Мисленнєвий компонент психіки має аналогічну до діяльності структуру, тому інтелектуальна і практична діяльності здійснюються за допомогою операцій.

Оскільки потенціал є ймовірністю того, що здібність досягне найвищого рівня, актуальною проблемою є встановлення меж і ступенів розвитку здібностей. Чеський психолог Й. Лангмеєр виділив основні напрями розвитку здібностей та межу, за якою вроджені задатки перетворюються в здібності і розвиваються. Як основні напрями розвитку здібностей він виділив: мислення поняттями (логічне мислення), індуктивне судження, просторові здібності, перцептивні здібності, пам'ять, мануальні здібності (спритність), художній та музичний таланти [123, с. 536].

За *теорією Г. Гарднера* інтелект розглядається як біопсихологічний потенціал людини, який вона використовує для переробки інформації з метою вирішення проблем або створення продуктів, що цінуються у певному культурному середовищі та активізуються культурним оточенням. Для ініціювання потенціалу мають спрацьовувати такі чинники, як: цінності культури; можливості, що надає культура; особисті рішення зацікавлених осіб використати ці можливості [20, с. 9-10]. Важливим висновком із цієї теорії є те, що існує різноманітність способів демонстрації обдарованості як у межах одного, так і усіх видів інтелекту. Але для цього необхідно забезпечити відповідні умови.

Досліджуючи природу людських можливостей та способи їх активації, Г. Гарднер встановив, що для переробки інформації людина активізує біопсихологічний потенціал, який він називає *інтелектом*. Учений розумів інтелект як сукупність кількох відносно автономних інтелектів, які підлягали визначенню за певними критеріями. Тривале вивчення проблеми дозволило автору дійти висновку про те, що людський мозок і розум є різними поняттями, вони складаються з множини модулів (органів, інтелектів), кожен з яких діє за своїми правилами і є відносно автономним [87, с. 22]. У його розумінні інтелект не можна виміряти (на противагу психологам, які визначали IQ), проте можна створити умови для його активізації. Важливою є думка Г. Гарднера про відсутність зв'язку інтелектів з художньою чи нехудожньою діяльністю: «Жоден з видів інтелекту сам по собі не є ні художнім, ні нехудожнім. Краще було б сказати, що за бажанням людина може використати кілька видів інтелектів з естетичною метою. ... але якщо люди відрізняються своїми інтелектуальними профілями,

розумно було б врахувати ці відмінності при складанні навчальних програм» [87, с. 13]. Для успіху освітніх програм важливо враховувати особистість та її мотивацію, а також пов'язані з навчанням емоції, цінності та культурний контекст [87, с. 661]. Основними чинниками впливу на розвиток інтелекту є: цінності певної культури; можливості, які надає культура; особистісні рішення усіх причетних до активізації інтелекту (учня, родини, педагогів, керівництва [20, с. 8-9].

Розглянуті концепції та теорії свідчать про значну складність психологічних процесів, які супроводжують творчість. Дослідження В. Моляко процесів проектування і конструювання, за висловом академіка В. Давидова [265, с. 3], здійснили прорив у галузі вивчення творчості. У *концепції творчої людини* В. Моляко людина розглядається як така, що досягла вищого рівня розвитку, є підготовленою до життя в цілому і до конкретного виду діяльності, до «зміни стилів поведінки, до пошуку виходу з кризових станів, до найбільш конструктивної раціональної поведінки» в станах на межі чи в умовах катастрофи [265, с. 379]. Концепція об'єднує основні положення щодо вивчення стратегій і тактик творчої діяльності, рівнів творчої активності, творчої обдарованості і таланту, геніальності. Застосовуючи творчий потенціал у конкретній діяльності, людина реалізується як особистість [265, с. 379].

Концепція творчої людини орієнтується на *парадигму організації творчої конкретної діяльності людини у різних сферах* (парадигму творчості), відповідно до якої діяльність організовується з урахуванням наступних принципів: адекватного оцінювання, проектування (формування гіпотези або гіпотез), конструювання конкретних структур і функцій, апробації нових продуктів (рішень), реалізації та тиражування продуктів творчої діяльності. Ця парадигма ґрунтується на *теорії стратегіальної організації творчого процесу* і передбачає виконання наступних цілеспрямованих дій: «актуалізувати наявні знання, потрібні для розуміння нової задачі; спрямувати пошук проекту рішення; винайти «поточні технології» рішення; використати ці технології в умовах нової задачі; оцінити отримане рішення» [265, с. 383]. Для педагогічної практики ця парадигма дає розуміння того, що вся система освіти, залежно від масштабу організації дій (від рівнів освіти і до окремої дитини, учня), має орієнтуватись на формування творчої особистості, яка «володіє стратегіями рішення нових задач, здатна внести у свою діяльність відповідні зміни залежно від конкретних умов і власних можливостей» [265, с. 384] і за якими приховуються такі складові цілісно особистості, як інтелектуальні, вольові та емоційні якості, що інтегровані творчими здібностями.

У роботі [140] розглянуті проблеми розвитку творчих здібностей та обдарованості особистості з позицій дії на них вікових, соціально-

психологічних і суб'єктно-ціннісних чинників. Особливості розвитку вивчались за допомогою розроблених методик (КАРУС), вивчення динаміки здібностей (МВДЗ) і ціннісної свідомості (МВЦС), що дало можливість використати отримані результати в освітньому процесі, орієнтованому на розкриття творчого потенціалу обдарованої особистості.

Відповідно до *концепції ціннісного розвитку особистості* інтеріоризація цінностей відбувається тільки в діяльності. У творчій діяльності інтегруються ті види діяльностей, в яких людина прагне визнання. Мисленнєві стратегії, вироблені в творчій діяльності, мають здатність переноситись у нові види діяльностей. Розглядаючи ціннісну свідомість людини, О. Музика наголошує на тому, що необхідно розрізняти *потенційні* цінності (конструкти) та *актуальні* цінності. Конструкти можуть бути випадковими утвореннями, що суттєво не впливають на ціннісну свідомість. У той час, як діяльнісні та моральні цінності стають регуляторами суб'єктних цінностей. Важливість утворення суб'єктних цінностей полягає в тому, що вони як особистісне утворення відображають індивідуальний шлях розвитку людини «через індивідуальні особливості розвитку здібностей в унікальних для кожної людини соціальних групах і життєвих ситуаціях» [266, с. 45]. Суб'єктно-ціннісний аналіз відрізняється від інших підходів до творчості тим, що припускає: у розвитку творчих здібностей необхідно враховувати взаємодію особистісних вікових і соціальних чинників; розвиток творчої обдарованості обумовлений становленням її ціннісної свідомості; особистість може творчо розвиватись тоді, коли є ціннісна підтримка [266, с. 46]. Розвиток творчих здібностей відбувається тоді, коли людина займається реальною справою, в результаті чого з'являється реальний результат. Поштовхом до діяльності є потреба у визнанні, яка має реалізовуватись за допомогою творчих стратегій.

Спираючись на роботи О. Леонтьєва щодо закону взаємозв'язків між елементами діяльності, І. Калошина його конкретизувала і репрезентувала як *закон уподібнення наступних компонентів в ланцюжку попереднім* (ланцюжок: мета, предмет, знаряддя, операція, продукт). Цей закон можна застосувати і до творчої діяльності в будь-якій сфері, в чому виявляється його універсальність [156, с. 10-11]. Крім того, слід увагу звернути на той факт, що як у творчій, так і репродуктивній діяльності людина не винаходить власних знарядь, власних засобів одержання об'єктивно нового продукту, оскільки знаряддя і засоби є соціально обумовленими. У творчій діяльності вона застосовує вже соціально перевірений «інструментарій» – окремі положення і цілі концепції, що створюються в різних галузях знань. І. Калошина є автором *концепції*

управління творчою діяльністю, яка відкриває можливості ефективного вирішення творчих задач у різних предметних галузях за допомогою методологічних знань з позицій діяльнісного підходу. На її думку, головний зміст творчої діяльності визначається не методами вирішення творчих задач, а механізмами і структурою творчої діяльності: *зі структури творчої діяльності випливають механізми, а з них методи*. У контексті діяльнісного підходу цими механізмами є: підведення відомих і невідомих явищ у задачі під категорії мікроелементів нової структури; розкладання відомих явищ у задачі на елементи, що їх конструюють; встановлення нових взаємозв'язків між невідомими і відомими явищами в даній задачі; побудова невідомого явища, тобто способу вирішення задачі, на основі відомих явищ і нових встановлених взаємозв'язків [156, с. 5-6].

Розглядаючи взаємозв'язок професійної культури та компетентності у контексті творчої професійної діяльності, Г.Балл зауважує, що професійна компетентність не обов'язково охоплює професійну культуру, яка завдяки суб'єктивному компоненту може вийти за межі компетентності. Збільшення вимог щодо рівня розв'язку творчих задач зменшує шанси на досягнення професійної компетентності без цього вміння. Передумовами цієї ситуації є: творча професійна діяльність, володіння стратегіями творчої діяльності, особистісні знання, здобуття яких є заслугою людини, професійна інтуїція, яка розвивається завдяки розв'язанню творчих професійно орієнтованих задач. Якщо фахівець хоч на базовому рівні опанував знання щодо основ творчої діяльності, її стратегій, робить спроби розв'язувати професійні проблеми, керуючись інтуїцією, він збільшує свої шанси досягнути вищої професійної компетентності [24].

У результаті аналізу захищених робіт з педагогіки за період 2002-2017 рр, в яких досліджувався той чи інший аспект творчості, можна дійти висновку про те, що найбільше досліджувалась творчість старшокласників, майбутніх педагогів, студентів закладів вищої освіти та учнів початкової школи. У тематиці робіт вималювалися дві тенденції, які визначаються зовнішньою (перша група) і внутрішньою (друга група) стороною соціальної активності людини, що має пряме відношення до її творчості. За особливостями тематики ці роботи можна поділити на чотири групи [412].

Перша група робіт стосується соціокультурного життя особистості. Оскільки людина є суб'єктом соціокультурного життя, вона має мати ті соціально значущі якості (в тому числі й професійні), які дозволять їй самореалізуватися в житті. До цих якостей входять й творчі якості, завдяки яким людина виявляє творчу активність (спрямована назовні, тобто на суспільство, на його потреби), творчу самостійність (у виконанні соціально

значущої діяльності), творчо саморозвивається (у суспільстві краще адаптується людина, яка постійно застосовує творчий підхід до вирішення проблем різноманітного плану), виробляє творче ставлення і творчий стиль діяльності (що особливо цінується роботодавцями), займається творчою навчальною чи професійною діяльністю (реалізація мети навчання і діяльності з орієнтацією на потреби суспільства, виробництва тощо). Сюди також можна віднести роботи, в яких розглядаються різноманітні засоби для розвитку творчості.

У другій групі робіт, звернених до внутрішньої сторони соціальної активності людини у контексті її творчості, розглядаються: творчість особистості як вияв її активності, творчий потенціал, творчі здібності, творче мислення, творча уява, творча воля, розвиток творчих здібностей та обдарованості. Є роботи, присвячені розгляду креативності особистості, застосуванню креативного підходу, розвитку креативних якостей. Оскільки ці поняття не тотожні, є потреба чіткішого розгляду їх сутності та визначенню педагогічних засад їх розвитку.

Третя група робіт стосується розгляду різних аспектів творчості в освітніх закладах різного типу: в початковій, основній та старшій школах; у закладах позашкільної освіти; у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, коледжах, закладах вищої освіти різних профілів; у післядипломній освіті.

До четвертої групи робіт можна віднести ті, які розглядають проблему розвитку творчості в освітньому процесі закладу (на заняттях, після занять), у закладах позашкільної освіти, в професійній діяльності.

На основі розгляду захищених робіт можна дійти висновку про те, що найчастіше вони орієнтовані на відокремлений від особистості розвиток мислення, уяви, обдарованості (розумової, технічної, інтелектуальної сфер тощо), в той час, як важливо освіту спрямовувати на формування повноцінної творчої особистості. Для реалізації такого завдання необхідно, щоб педагогічна система та освітній процес трансформувалися на основі тих психологічних положень щодо розвитку творчої особистості, які обґрунтовані психологами.

В умовах сучасних негативних явищ, які охопили практично всі сфери людської життєдіяльності в глобальному масштабі, **творчий потенціал людини розглядається**, як: «духовно-діяльний феномен, що передбачає актуалізацію людської потенційності щодо створення культурних цінностей через активне перетворення оточуючої дійсності. Для його реалізації необхідними є наявність наступних факторів: духовна потенційність (духовність, людське «Я», мотиви, цінності, ідеали) та діяльність як прояв людської активності задля перетворення потенційності в реальність» [207, с. 186]. Відсторонення людини від світу і самої себе призводить до відчуження,

внаслідок якого особистість не може розвинути власний внутрішній світ і втрачає потенціал. Лише особиста духовність людини, підсилена суспільною духовністю, здатна подолати відчуження і допомогти їй стати самодетермінованою в творчості [422].

У процесі саморозвитку з особистістю відбуваються метаморфози, тобто перетворення. Завдяки розумінню метаморфоз людина пізнає світ в його різнобічності та розмаїтості, осягає метаморфозні основи Всесвіту, викристалізовує ті цінності, які є справжніми, вічними. Якщо процес їх усвідомлення є активним для особистості, то вона може досягнути досить високого рівня творчості. Значущість метаморфоз полягає в тому, що вони мають освітній ресурс і здатні докорінно змінити ціннісно-світоглядну сферу людини. У цьому аспекті важливими є використання, окрім освітніх задач, також і «літературно-вербальних психотерапевтичних катарсичних метаморфоз, ознайомлення з якими та емоційно-образне переживання яких суб'єктами навчально-виховного процесу забезпечить їм особистісний метаморфозний розвиток, суть якого полягає не тільки в утвердженні метаморфозного світобачення, але й діалектично протилежний аспект – здатність протистояти деструктивно-маніпулятивним метаморфозам, у тому числі й таким, які відбуваються на рівні цілих соціумів» [78, с. 522]. Діючи таким чином на учнів, педагогічний вплив активізує роботу не лише лівої, але й правої півкулі, що призводить до інтеграції теоретичної та наочно-емоційної стратегії сприйняття дійсності, досягненню на її основі стану «надсвідомості», тобто фактичної мети розвитку.

Креативність і творчість належать до понять, які перетинаються, але не є тотожними: креативність включає творчість, проте кожне з них попри значну спільність має й часткову відмінність. Хоча поняття «креативність» широко використовується, проте відсутній єдиний підхід до його розуміння, відповідно й немає єдиної концепції креативності. Проблема креативності сьогодні вивчається у двох напрямках: дослідження загальнопсихологічних і концептуальних засад спрямованості людини працювати по-новому, виявляючи креативність як здатність; дослідження, орієнтовані на виявлення та опис особистісних якостей і здібностей до творчості. Креативність розглядалась у працях психологів і педагогів О. Антонової [14], Д. Богоявленської [54], О. Вознюка [75; 77], М. Воллаха і Н. Когана [355], Дж. Гілфорда, В. Дружиніна [124], О. Дубасенюк [], А. Лаверта, Н. Сидорчук, С. Степанова, Р. Стернберга, Е.П. Торренса, Н. Хазратової та ін.

Як одна з функцій мозку креативність властива кожній людині, що через нестимульовану зовні пошукову і перетворювальну діяльність виявляє творчу активність, результатом якої може бути створення чогось нового. Американські

психологи Ф. Баррон і Д. Харрінгтон узагальнили підсумки дослідження креативності за період 1970–1980 рр. Ними було встановлено, що:

1. Креативність розглядається як здібність адаптивно реагувати на необхідність у нових підходах і продуктах.

2. На створення нового продукту впливає особистість творця та сила його внутрішньої мотивації.

3. Специфічними властивостями креативності, її процесу і продукту є: оригінальність, адекватність задачі, валідність, спроможність, форма, яка на момент дії є правильною, оригінальною і доречною.

4. Креативні продукти мають різноманітну природу [312, с. 37-38].

Креативність як здатність до нестандартного мислення характеризується важливими показниками – продуктивністю та якістю продукту мислення. Проблемні ситуації, що виникають у діяльності людини, будуть вирішені тоді, коли вони стануть стимулами до виявлення власної креативності і спрямують мислення і діяльність виконавця на отримання продуктивного результату.

Як вважає П. Попов, відмінність між творчістю і креативом полягає в тому, що творчість породжує дещо якісно нове, неповторне та унікальне з суспільно-історичної точки зору, а креативність є технологічною компонентою творчості [330]. Креативність є вродженою здібністю кожної людини, а креатив – це інноваційна діяльність, частковим випадком якої є творчість. У контексті готовності людини до інноваційної діяльності, елементами якої є креативність і творчість, викликає занепокоєння той факт, що засвоєння соціального досвіду учнями в процесі навчання в школі (а студентами у закладах вищої освіти) сприяє формуванню позиції конформізму, який У. Еко розглядає, як: «прояв нездатності середньої людини звільнитися від формальних систем, що нав'язані їй ззовні, а не набуті завдяки власному дослідженню реальності, ... результат пасивного засвоєння тих норм розуміння і судження, які ототожнюються з «хорошою формою» ... на рівні естетичних смаків і педагогічних принципів» [520, с. 169-170.]. Опозицією до креативності стає репродуктивність, тобто робота за шаблоном чи схемою, незалежно від галузі застосування.

Креативність створює внутрішні передумови для творчості, спираючись на природні задатки, а формування і розвиток творчості відбувається завдяки якостям, набутим під впливом зовнішніх чинників. Як зазначає С. Сисоєва, творча особистість формується у творчій діяльності та спілкуванні при забезпеченні відповідних умов [397, с. 144]. Оскільки формування творчої особистості є тривалим процесом, на перших етапах якого важливу роль відіграють батьки й педагоги, для майбутньої творчої професійної діяльності набуває актуальності розвиток творчої свідомості й самосвідомості учнів ще на етапі навчання в закладі професійної (професійно-технічної) освіти.

Зовнішнім проявом креативних процесів, що перебігають у мисленні людини, є її самоактуалізація. Природа глибоко укорінила в людині потребу в самоактуалізації, яка може реалізуватися лише через творчість. Тому кожному, хто став на цю стежку, необхідно вміти слухати свій внутрішній голос, через нього розпізнавати потреби і власну сутність. На думку К. Роджерса, для творчої людини неважливими є соціальні наслідки її творіння. Щоб уникнути спокуси творити «злі» речі, суспільство придумує норми, правила й закони, відповідно до яких адаптуються й креативні особистості, спрямовуючи свою творчу енергію на створення соціально важливих продуктів [373, с. 129]. У контексті самоактуалізації креативної особистості набувають важливості її цінності та переконання: конкретна людина реалізує свої можливості у тих умовах, які є реально, пристосовується до них, але не поступається власними цінностями. Із історії відомо багато прикладів, коли митців визнавали як непересічну творчу особистість лише після їх відходу у кращий світ (наприклад, самобутній український художник Никифор (Епіфаній) Дровняк із Криниці).

Дослідження категоріально-поняттєвого поля креативної освіти [75; 454] у контексті творчості, обдарованості та креативності показали, що на рівні конкретно-наукової методології можна розв'язати проблему наявності в різних науках парних синонімічних категорій, залучивши фундаментальну парну категорію «актуальне-потенційне» та категорію «півкульова асиметрія» відповідно до концепції функціональної асиметрії півкуль та універсальної парадигми розвитку. У разі адаптації синонімічних категорій до опозиції «актуальне-потенційне» розв'язок проблеми виглядає наступним чином: «обдарованість – латентна, потенційна правокульова категорія, яка, будучи актуалізованою, реалізується як талант, що, у даному випадку, є реалізованою обдарованістю», а творчість як процесуальну категорію розуміють як «реалізовану креативність (що постає певними якостями, властивостями особистості), як креативність у дії, коли креативність можна розуміти як здатність бути творчим» [75, с. 53]. Зроблено важливий для педагогіки висновок про те, що *людська обдарованість є потенційною якістю, яку потрібно не формувати, а актуалізувати*. У контексті цього запропоновано розведення категорій відносно їх належності до дійсного і можливого: **потенційно-можливі** – креативність, розум, обдарованість; **актуально-дійсні** – творчість, інтелект, талант [75, с. 54]. Як зауважує О. Антонова, сьогодні відсутня єдина модель (структура) креативності, проте у її вивченні психологи та педагоги роблять акцент на важливості особистісних рис [14, с.40].

У розвинених країнах економісти вважають, що національне багатство на 2/3 залежить від людського капіталу, в основі якого лежить творчість особистості. З цією метою роботодавці звертають увагу на відповідні програми, що передбачають розвиток креативності працівників, а також розробляють системи заохочувальних стимулів. Кожен працівник на цих підприємствах знає, що його зусилля на творчу діяльність завжди будуть оцінені.

Для творчого зростання потрібен фундамент, який не лише відкриє справжній духовний шлях самореалізації, а й дозволить особистості вийти за рамки звичного життя. Таким фундаментом можуть бути принципи духовності, реалізація яких сприяє якісним трансформаціям людини у напрямі позитивних зрушень у ставленні до життя і розвитку особистого творчого начала.

Незалежно від того, в яких галузях працюють фахівці, спостерігається посилення елементів креативності у всіх професіях. Тобто, створюються такі ситуації, коли фахівець має звернутися до власної креативності за пошуком нової ідеї. Оскільки така потреба може виникати спонтанно або часто, необхідно вміти актуалізувати нестандартне, оригінальне мислення на рівні горизонтальних зв'язків, коли часто змінюються види діяльності, але з однією метою – раціонально організувати виконання задач і розподілити власні ресурси. З цією метою необхідно переглянути управління власною діяльністю у контексті категорії часу. Розподіл власних дій в часі можна розглядати як соціальну конструкцію, яка підпорядковується принципу структурування часу. Управління власною креативністю передбачає оптимальне застосування філософії, яка закладає основи сприйняття, стратегії та технології.

Інноваційний підхід до організації власної діяльності ґрунтується на усвідомленні того, що дефіциту часу не буває, спостерігається лише відсутність вміння бачити, куди воно непродуктивно витрачається. У контексті креативної діяльності це означає, що треба вміти визначати пріоритети за ситуацією, ідентифікувати себе з професією, будувати графік власного життя відповідно до своїх особливостей і потреб, прагнути до результативності.

Якщо розглядати особистість як модель, що складається з підсистем, то ефективність її діяльності буде залежати від вміння керувати кожною з них, зокрема: «доцільно виділити п'ять систем управління креативністю – саморегуляцію, аналіз, адаптацію, раціоналізацію і розвиток особистості, здатної створювати значущі нові форми, якість яких затребувана тут і сьогодні» [200, с. 169]. Реальна оцінка визначення ефективності роботи здійснюється аналізом її питомої ваги у витратах часу. Ця інформація дозволяє виявити непродуктивні витрати та причини їх виникнення, а також причини успіхів і невдач. Коли особистість усвідомлює ці причини, вона прагне раціоналізувати свою діяльність: позбавитись негативних звичок, застосовувати різні методи,

прийоми і технології економізації перш за все дій. Тому важливим завданням педагогів є через педагогічні ситуації сприяти усвідомленню учнями потреби в управлінні тими підсистемами, від яких залежить їх креативність. Кожна з цих підсистем проектується у навчальні задачі з урахуванням вікового розвитку учнів та їх спрямованості.

На ефективність управління креативністю впливає індивідуальний стиль роботи конкретної людини, який має певні особливості для кожного. Однією з особливостей стилю життя креативної особистості є те, як вона поєднує роботу і спосіб життя. Ефективність творчої діяльності залежить від того, чи людина здійснює її відповідно до особливостей власного стилю роботи, тобто в який час здійснюється внутрішня (зосереджена на роботі) і зовнішня діяльність, як чергуються періоди накопичення та обробки нової інформації, розподіл інформації, відпочинок і релаксація. Усі вияви активності пов'язані з біоритмами, відповідно до дії яких люди поділяються на «жайворонків» і «сов», творчі сили яких активізуються у різні періоди доби. Тому розпорядок дня творчої людини повинен бути таким, щоб вона мала внутрішню і зовнішню свободу дій, могла гнучко відреагувати на будь-яку нову ситуацію, була готовою реалізувати ідею, що виникла раптово.

Успіх і ефективність діяльності творчої людини багато в чому залежить від умов, в яких народжується творіння. Серед них важливе значення має вміння креативної особистості виявляти стресовий стан і управляти його інтенсивністю. Оскільки стрес – це реакція на те, що відбувається в суспільстві, креативна особистість повинна вміти визначати індивідуальний рівень стресу і відповідно до цього будувати власне і професійне життя, за результатами якого можна робити висновок про рівень саморегуляції особистості, її вміння керувати емоціями. У творчому процесі важливо розрізнити дві стратегії досягнення бажаного результату, що відрізняються ступенем енергетичних витрат: перша – працювати напружено, тобто прикладати максимальні зусилля до створення нового виробу затребуваної якості; друга – працювати продуктивно, тобто прикладаючи мінімальні зусилля.

У творчій діяльності не можна працювати механічно, адже у такому разі фахівець втрачає відчуття перспективи, виявляє нездатність відрізнити важливе від незначного, тим самим віддаляючи себе від моменту знаходження креативної ідеї. Тому в креативному середовищі створюються умови, коли людина має шанси виявити свою ініціативу і створити продукт такої якості, яка затребувана суспільством. Самих лише створених умов є недостатньо, необхідно на кожному етапі творчої діяльності фіксувати ступінь досягнення мети відносно запланованих результатів. А це вже передбачає опанування

особистістю технологіями управління розвитком творчості та практичним їх застосуванням.

Таким чином, творчість потребує відповідних реакцій психіки, коли дії не завжди відбуваються за звичайними законами її функціонування. У цьому аспекті особливої уваги потребують дослідження емоційних, мотиваційних, середовищних умов вияву творчості. Позитивні емоційні стани або настрої підвищують кількість породжуваних ідей, отже, і творчий потенціал людини. Щодо негативних емоційних станів, то в одних умовах креативність підвищується, а в інших — знижується.

Мотивація людини до діяльності була предметом розгляду у працях багатьох філософів (А. Гелен, М. Ландман, М. Шелер), психоаналітиків (К. Юнг, В. Франкл, Е. Фромм), психологів (С. Занюк, А. Маслоу, К. Левін, Б. Скіннер), управлінців і педагогів (О. Гребенюк, П. Кутелев, М. Махмутов, І. Мішурова, А. Реан). Було встановлено, що структура мотиваційної сфери пов'язана з рівнями, які відповідають виявленню сутності людини, її формуванням, становленням і розвитком адекватно до системи різновидів індивідуальної чи колективної діяльності (К. Юнг [160], Е. Фромм [492], В. Франкл [491]).

У людини потреби з'являються ланцюговим шляхом. Серед різноманітності потреб А. Маслоу виділив 15 базових, а решту розглядав, як похідні, що виникали з різних причин (умови, ситуації, стимули до активізації тощо). У *теорії динамічної мотивації* К. Левіна потреби структуруються за принципом розгалуженої мережі, в основу якої він поклав поділ на дві групи за ступенем самостійності: *перша* група – самостійні за походженням потреби, *друга* група – похідні від першої групи потреби, тобто квазіпотреби. Важливими ознаками квазіпотреб є: багатоаспектна взаємодія зі здібностями і світоглядом людини; специфічність потреб залежно від того, кому вони належать; усвідомленість, яка є передумовою їхньої зміни. Квазіпотреба як намір, що виникає в певній ситуації, прагне реалізації [120].

Як зазначає А. Верменко, зміна змісту та ієрархії потреб у потребово-мотиваційній сфері людини «змушує особистість і суспільство розпочинати процес творчості, тобто розробляти, практично застосовувати й удосконалювати якісно нові програми діяльності», що «було й залишається головною рушійною силою прогресивного розвитку всього людства і кожного з його представників, основним пусковим механізмом процесу творчості» [68, с. 226]. Щоб цей механізм спрацював, необхідно мати критичну масу інформації щодо реальних потреб, які визначені з урахуванням «міфів» (масового виробництва, застарівання, зростання потреб, важливості сучасного дизайну, а не якості тощо).

Зміна характеру творчої діяльності окремої людини чи колективу залежить від її інформаційного забезпечення на всіх етапах: від підготовчого до практичної перевірки, тому відповідно до *теорії інформаційного забезпечення потреб* (А. Маслоу, П. Симонов) діяльність має забезпечуватись раціонально-логічним знанням для створення відповідної програми дій. Переоцінка змісту потреб відбувається за допомогою емоційного мислення, механізмами якого є позитивні та негативні емоції, що є психічними процесами у формі переживань. Відповідно до інформаційної теорії П. Симонова якість і сила емоцій людини залежить від сили потреби та оцінки можливості щодо її задоволення. Можливість задоволення потреби прямо залежить від поінформованості суб'єкта діяльності про необхідні для цього засоби і методи та її відчуття. Відчуття – це мова підсвідомості, завдяки якій людина може відрізнити продуктивний шлях діяльності від непродуктивного. В основі цього вибору лежить та частина нагромадженого протягом життя людини досвіду, яка знаходиться в підсвідомості. Будь-яке висунення гіпотез надсвідомістю контролюється внутрішнім досвідом. Чим ближчий цей досвід до діяльності, проблема якої хвилює людину, тим швидше прийде продуктивне рішення. Як зазначає П. Симонов, продуктивна творчість можлива, як результат старанного навчання. Іншою важливою умовою є домінування в мотиваційній компоненті творчої діяльності духовних потреб пізнання та альтруїзму. Домінуюча мотивація ініціює пошук необхідної для виконання завдання інформації. Ступінь новизни та рівень суб'єктивних труднощів за умови високої мотивації переміщують фокус найбільшої активності в ліву півкулю, яка відбирає мотиваційно-значущу інформацію, а також забезпечує високий рівень інтегративної діяльності та творчих можливостей мозку. В правій півкулі зосереджується набір слідів, що використовуються як матеріал для конструювання гіпотез, а також проводиться їх емоційно-інтуїтивна оцінка. В основі інтегративної творчої діяльності лежить функціональна асиметрія півкуль мозку, які взаємодіють через усвідомлені та неусвідомлені компоненти у формі діалогу «двох голосів», мета якого – відкинути непродуктивні пропозиції. Ліва півкуля висуває гіпотези, а права – дає їм емоційно-інтуїтивну оцінку [396, с. 187-189].

На думку багатьох вчених (М. Алексєєва, В. Асєєв, М. Дригус, С. Занюк, П. Екман, Т. Любарт, К. Монахов), емоції відіграють провідну роль у творчому процесі. «Як впливають емоційні стани на творчу продуктивність?» – в більшості випадків на це питання респонденти однозначної відповіді не дають, що свідчить про складність цієї проблеми.

Новий поворот в цьому питанні здійснила *модель емоційного резонансу*, яка була сформульована Т. Любартом та І. Гетцем і стосувалася тривалої дії

емоцій [233, с. 72-81]. За цією моделлю існує певний емоційний субстрат психічного життя — постійний і досить виражений *емоційний фон*, який забарвлює наше сприйняття, рішення, спогади про людей, пережитих ситуаціях і предметах, використаних у нашій діяльності. Цей фон насичений емоційними слідами, які в творчому мисленні виконують важливу роль — емоційне забарвлення минулого досвіду контролює доступ до творчих асоціацій між поняттями. Розуміння цього механізму дозволяє зацікавленим у підвищенні творчої віддачі особам по-новому підійти до проблеми емоційного фону діяльності. Цими особами є педагоги, а також менеджери тих компаній, які прагнуть підвищити креативність працівників.

Модель емоційного резонансу складається з трьох компонентів: перший — *ендоцепти*, тобто сліди конкретних емоцій, які були пережиті та пов'язані з поняттями або репрезентаціями в пам'яті; другий — *автоматичний механізм емоційного резонансу*, за допомогою якого емоційний профіль ендоцепта розповсюджується в пам'яті та активує інші ендоцепти; третій — *порог виявлення резонансу*, який визначає чи потрапить активований резонансом ендоцепт в робочу пам'ять. Взаємодія цих компонентів відбувається наступним чином. Під час активації поняття або образу в пам'яті від ендоцепта автоматично розповсюджується емоційна хвиля. Якщо поріг виявлення резонансу з іншим ендоцептом є достатнім, то в робочій пам'яті відбувається між ними резонанс, тобто встановлюються асоціації між двома поняттями чи образами. Можливість знайти резонанс між двома ендоцептами залежить, з одного боку, від чутливості індивіда до своїх власних емоцій і, з другого боку, від сили резонансу між ендоцептами. Виявлення резонансу дозволяє встановити асоціацію між двома емоційно близькими поняттями, які, проте, можуть бути достатньо далекими когнітивно. Це є важливим моментом у психології творчості, бо визначає здатність особистості встановлювати зв'язки між різнорідними предметами і явищами, в результаті чого з'являються нові оригінальні ідеї. Кожен елемент моделі є функцією індивідуальних відмінностей між людьми, оскільки минулий досвід неоднаково емоційно переживається різними людьми. Для них різнитимуться і пов'язані з поняттями ендоцепти, які служать джерелами різних асоціацій. Варіативність може породжуватися також відмінностями в переробці та інтеграції емоційного досвіду. Від цих процесів залежить енергія ендоцептів і ступінь їх насиченості та багатовимірності. Існують також відмінності в увазі людей до своїх емоцій. Ці відмінності визначають індивідуальну варіативність порогу виявлення емоційного резонансу. Сила ж резонансу залежить від ступеня схожості багатовимірних емоційних профілів ендоцепта.

Оскільки в результаті емоційного резонансу формуються асоціації між поняттям-джерелом (що активується в ході рішення задачі) та іншим поняттям, пов'язаним з ним за допомогою енцефтів, то у такому поєднанні стають можливі форми асоціацій, які часто використовуються в метафорах. Цей висновок є важливим для педагогів, адже він спрямовує їх увагу на можливості метафори як засобу розвитку творчості учнів [409]. А також на те, що патерн (зразок) активації енцефта може розповсюджуватися в пам'яті та резонувати зі схожими патернами, відповідає припущенням психологів щодо глобального розповсюдження емоційної активації в пам'яті. Основну роль у створенні стану натхнення виконує емоція радості, яка працює в формі «цікавість–збудження»: спочатку з'являється потужний за силою інтерес–збудження, далі активізується уява і насамкінець народжується натхнення. Виникненню натхнення сприяють різноманітні чинники, які залежать від індивідуальності людини: естетичні переживання, сильні позитивні та негативні емоції, відчуття небезпеки, сильні переживання, велике напруження в роботі, сам процес творчої праці, особливі умови, не випадкові «випадковості», ритміка, відповідність біологічному ритму, медитація, гіпноз. Аналіз цих чинників з позицій педагогічних можливостей дозволяє відібрати ефективні прийоми і методи підвищення здібностей учнів до рівня творчості, які б враховували психологічні умови.

Теоретичні основи обдарованості розглядалися у працях таких психологів, як В. Ананьєв [9], П. Гальперін [85], В. Дружинін [124], Г. Костюк, О. Кульчицька [210], О. Леонтьєв [220], В. Моляко [263; 265], О. Музика [210], В. Рибалка [366-368], В. Роменець [375], С. Рубінштейн [376], Б. Теплов [457], О. Ковальов, В. Мясіщев та ін. Оскільки питання творчого потенціалу людини, її обдарованості та активності завжди актуальне, то до різних аспектів цієї проблеми також звертаються педагоги, зокрема: О. Антонова, С. Батишев, О. Білик, О. Вознюк, І. Волков, С. Гончаренко, О. Дунаєва, В. Кушнір, Г. Кушнір, С. Сисоєва, Н. Федорова та ін.

Зміст реальної діяльності людини визначає розвиток її здібностей чи його відсутність, тому наявність чи відсутність здібностей надають виконанню цієї діяльності якісно інший характер. Одним із чинників успішного виконання діяльності є обдарованість. Свого часу Б. Теплов наголосив, що успішне виконання певної діяльності визначається не окремою здібністю, а іншим поняттям – обдарованістю, під якою він розумів якісне поєднання здібностей до чогось, до певної діяльності. Але обдарованість лише створює можливості досягнення успіху в конкретній діяльності. Щоб можливість перейшла в реальність, потрібно оволодіти певними навичками і вміннями [457, с. 20-39.].

Здібності розвиваються у діяльності, тому важливим є правило їхнього розвитку, яке сформулював С. Рубінштейн: «Розвиток здібностей здійснюється

по спіралі: реалізація можливості, яка є здібністю одного рівня, відкриває можливості для подальшого розвитку, для розвитку здібності вищого рівня. Обдарованість людини визначається діапазоном нових можливостей, які відкриває реалізація наявних можливостей» [376, с. 582]. Загальний розвиток людини має вплив на формування потенційних можливостей, тобто на обдарованість, яка є його продуктом і яку С. Рубінштейн назвав «загальною здібністю». Але в такому разі виникає фундаментальна проблема співвідношення загального і спеціального розвитку, на яку звернув увагу Б. Ананьєв [9]. На певному рівні сформованості здібностей до тієї чи іншої діяльності виникають і починають розвиватися творчі здібності. Саме цей момент, коли високий рівень здібностей поєднується з творчими здібностями, характеризує творчий потенціал особистості. Проте, від того, чи властива людині творча спрямованість, залежить дієвість розвивальних впливів. Якісний стрибок від розвитку здібностей до розвитку обдарованості пов'язаний зі становленням творчо обдарованої особистості, тому: «обдарованість – це, в першу чергу, творча обдарованість, а обдарована особистість – це творчо обдарована особистість. Творча спрямованість людини дозволяє підняти розвиток її здібностей на якісно новий рівень, коли видатні творчі досягнення засвідчують зрості можливості» [140, с.10]. На нашу думку, базуючись на сукупності психолого-педагогічних досліджень, можна визначити *обдарованість* як загальну здібність до однієї чи кількох діяльностей; як *інтегративне утворення різноманітних здібностей* з вираженою творчою спрямованістю; індивідуальний потенціал (когнітивний, особистісний, мотиваційний та соціальний), що дозволяє особистості досягти високих результатів в одній або кількох галузях.

За *концепцією творчої обдарованості* (А. Матюшкін) найзагальнішою характеристикою і структурним компонентом творчого потенціалу дитини є пізнавальні потреби, що становлять психологічну основу переважання пізнавальної мотивації. Ця мотивація виражається в дослідницько-пошуковій активності, виявляється у вищій чутливості до новизни стимулу, новизни ситуації, виявлення нового в звичному. Пізнавальна мотивація і дослідницька активність виражаються у високій вибірковості дитини стосовно досліджуваного нового, в її перевазі до кольорів, звуків, форм тощо. Загальна дослідницька активність у творчої дитини виявляється, як дуже широка допитливість, що характеризується широтою і спрямованістю.

Високі результати найчастіше розглядають як критерій творчої обдарованості особистості, через які реалізується творчий потенціал. Загальна структура творчого потенціалу включає такі складові: «1) задатки, нахили, що виявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, наданні переваг

чомусь перед чимось, загальній динамічності психічних процесів; 2) інтереси, їх спрямованість, частота й систематичність проявів, домінування пізнавальних інтересів; 3) допитливість, потяг до створення нового, до пошуку й розв'язання проблем; 4) швидкість у засвоєнні нової інформації, створення асоціативних масивів; 5) нахили до постійних порівнянь, зіставлень, вироблення еталонів для наступних порівнянь, відбору; 6) прояви загального інтелекту – розуміння, швидкість оцінювань і вибору шляхів розв'язку, адекватність дій; 7) емоційне забарвлення окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір, надання переваг; 8) наполегливість, систематичність у роботі, цілеспрямованість, рішучість, працелюбність, сміливе прийняття рішень; 9) творча спрямованість на пошуки аналогій, комбінування, реконструювання, змін варіантів, економність у рішеннях, використанні часу, засобів та ін.; 10) інтуїтивізм – здатність до прояву неусвідомлюваних швидких (іноді миттєвих) оцінок, прогнозів, рішень; 11) порівняно швидке та якісне оволодіння вміннями, навичками, прийомами, технікою праці, майстерністю виконання відповідних дій; 12) здібності до реалізації власних стратегій і тактик при розв'язанні різних проблем, завдань, пошуку виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій» [140, с. 15-16].

На думку Д. Богоявленської, творчий тип особистості характеризується певною психічною структурою, яка обумовлює інтелектуальну активність особистості. З позицій даної теоретичної концепції творчість розглядається як ситуативно-нестимульована активність, що виявляється в прагненні вийти за межі заданої проблеми. У рамках даної концепції був запропонований метод визначення інтелектуальної активності, в основі якого лежить принцип креативності. Подальші дослідження дозволили зробити важливий висновок, що активність на рівні творчої дії є загальною основою будь-якого виду творчої діяльності [53].

До оптимальних умов розвитку здібностей Р. Немов відносить: наявність задатків; своєчасне і повне виявлення задатків; активне включення людини у ті види діяльності, в яких формуються і розвиваються відповідні здібності; види діяльності мають бути функціонально пов'язані зі здібностями і спиратися на відповідні задатки; методична компетентність педагогів щодо розвитку здібностей; застосування сучасних засобів і методів навчання; моніторинг розвитку здібностей і стимулювання цього процесу [275, с. 236]. Оскільки обдарованість – це вроджена схильність людини до успішного освоєння деякої складної діяльності, то виявлення видів і рівнів цих схильностей, тобто задатків, в учнів допоможе розвинути їх здібності до успішного виконання відповідної діяльності. Талановитою особистістю вважається тоді, коли її

діяльність супроводжує успіх [275, с. 227]. Тому для піднесення особистості від рівня обдарованості до талановитості потрібно створювати ситуації успіху.

Якщо в загальній школі визначення і розвиток здібностей більше орієнтуються на профорієнтацію [352], інша картина спостерігається в професійному освітньому закладі, адже виконання професійних видів діяльності може потребувати високого рівня розвитку спеціальних здібностей. Специфічне поєднання здібностей, потрібних у професії, разом з інтересом до неї, дозволяє виконувати роботу на якісно новому рівні, вищому за умовний середній рівень, що дає підстави говорити про обдарованість. В. Рибалка слушно загострює увагу на тому, що науковці в своєму прагненні дати вичерпну характеристику обдарованості, відображають: «ідеальний, абстрактний опис психічних властивостей обдарованої особистості, тоді як у повсякденному житті панує реальний і значно змістовніший рівень реалізації психологічного потенціалу людини. Фактично цей змістовний, але важко уявлюваний опис і характеризує значною мірою природу обдарованості» [367, с. 194].

З урахуванням принципу потрійності В. Тименком було встановлено, що загальна обдарованість особистості становить ієрархічну структуру суміжних здібностей за профілями, в якій є нижчий, середній і верхній рівні: «... в академічному профілі особистісної обдарованості високим рівнем абстрактності визначається музична здатність, а низьким – лінгвістична. В естетичному профілі обдарованості високим рівнем абстрактності відзначається надособистісна (духовна) здатність, а низьким – внутрішньо-особистісна. У практичному профілі обдарованості такою парою здібностей є натуралістична (вища) і тілесно-кінестетична (нижча). Відповідно логіко-математична, міжособистісна і просторова здібності засвідчують середній рівень обдарованості у межах профілів» [461, с. 87].

Практична обдарованість об'єднує суміжні здібності, які відносяться до натуралістичного, візуально-просторового і тілесно-кінестатичного інтелектів. Для успішного формування професійної системи знань і вмінь і включення у професійно орієнтовану творчу діяльність майбутнім робітникам потрібно мати розвинені здібності, що відповідають хоча б середньому рівню. Візуально-просторовий інтелект спрямований на опанування «мов», які спираються на образне мислення і як провідний метод використовується візуалізація. До них відносять мови образів, узорів, символів, кольорів, форм, текстури, дизайну. Недостатній рівень розвитку цього інтелекту відображається на багатьох професійно орієнтованих дисциплінах, зокрема, кресленні, рисунку, ліпці тощо. Саме в професійно орієнтованій художньо-технічній творчості завдяки візуально-просторовому інтелекту майбутній робітник має можливість через

задоволення естетичної потреби почати своє сходження до рівня самоактуалізації, задіявши для цього власні ресурси (потенціали).

У роботі І. Періг запропоновано застосовувати до вивчення і розвитку творчої обдарованості студентів закладу вищої технічної освіти *особистісно орієнтований визначально-актуалізуючий підхід*, який базується на цілісному психологічному уявленні про творчу особистість студента як систему певних психологічних властивостей, що визначаються, розвиваються і актуалізуються у професійній підготовці та діяльності. Особлива увага надається визнанню суб'єктивного досвіду студентів як основи професійної підготовки і діяльності, який допомагає актуалізуватися і самоактуалізуватися особистості, перейти з потенційного в реальний стан [305, с. 7-8]. Конкретизація психологічного уявлення про творчу особистість студента відбувалась у три етапи за допомогою *структурно-функціональної моделі творчої обдарованості*, що дозволило виділити загальні та спеціальні здібності майбутнього інженера у сконцентрованому виді, тобто на рівні обдарованості: перший – науково-технічна та гуманітарна, другий – дослідницько-проектна, інноваційно-технологічна, соціально-психологічна та духовна обдарованості, третій – компоненти розподіляються на наступні дев'ять обдарованостей. За даними проведеного І. Періг дослідження було встановлено наступний розподіл обдарованостей студентів: дослідницька – 6%; проектно-конструкторська – 9%; інноваційна – 6,5%; технологічна – 7%; комунікативна – 8%; організаційна – 5%; світоглядна – 11%; естетична – 5%; етична – 12%. У результаті дослідження за допомогою об'єктивних методик було встановлено, що: «25,8% студентів належать до числа монообдарованих, 8,2% – двообдарованих, 3,7% – триобдарованих, що в сумі дає 37,7% студентів, які можуть бути віднесені до числа обдарованих. А 62,3% студентів за прийнятими оцінками не можуть відноситися до їх числа» [305, с. 10-12]. Отже, отримані результати дозволяють стверджувати, що творчий потенціал будь-якого студента може проявитися, якщо для цього будуть створені відповідні психолого-педагогічні умови. Але для розвитку усіх виділених обдарованостей особистості в освітньому процесі закладу потрібно правильно підібрати відповідні до його обдарованості форми, методи і засоби реалізації творчого потенціалу.

Вибір випускником закладу загальної середньої освіти робітничої професії може бути здійснений з різних причин. Усвідомлений вибір професії пов'язаний з мотивацією, яка вже сформована у внутрішньому плані. Часто поштовхом для переходу мотивації із зовнішнього у внутрішній план є усвідомлення учнем власної практичної обдарованості. Це орієнтує педагогів створювати умови і сприяти розвитку тих здібностей, які формують практичну обдарованість.

Незважаючи на прискіпливу увагу до проблеми обдарованості, і надалі відбуваються пошуки критеріїв для її діагностування. Н. Бельська запропонувала поділяти критерії залежно від того, на які ознаки вони спрямовані: зовнішні (основні) чи внутрішні (додаткові). До основних критеріїв вона віднесла: наявність особливих досягнень, що виходять за межі середнього рівня успішності діяльності, про що є посилання і згадки інших; висока оцінка з боку експертів у галузі; висока здатність до навчання або легкість вивчення матеріалу чи освоєння навичок; наявність стійкої самоцінної схильності; наявність вираженої здатності до самостійно обраної діяльності; переважання багатоцільової мотивації. Внутрішні критерії, які вона назвала додатковими, пов'язані з неспецифічними особливостями мотиваційної сфери (яскраво виражена цікавість, бажання вийти за межі відомого, перфекціонізм) і когнітивного стилю. Зокрема, на нашу думку, заслуговує на увагу педагогів виділення особливостей когнітивного стилю обдарованих дітей: схильність і здібність задавати непрості запитання стосовно «очевидних речей»; опір пропонованим підказкам, алгоритму, логіці, стилю рішення; надання переваги складним, проблемним завданням у разі вибору; намагання і готовність до побудови альтернативних систем і моделей; схильність до сумнівів, висуненню множини гіпотез, розпізнавання нечітких стимулів; тяжіння до складних несиметричних форм; наявність високоефективної мимовільної пам'яті у певній предметній галузі; функціонування пам'яті за інтравертним типом [33, с. 27-28].

У *концепції виховання творчої особистості* В. Моляко запропонував системно формувати особистість вихованців за допомогою різних завдань в естетично збагаченому середовищі, де чинниками реалізації виховання є творчий, естетичний і громадський. Концепція здійснюється у таких формах: в освітньому процесі під час і після уроків за допомогою систематичного розв'язання творчих завдань; через максимальну естетизацію усіх форм життєдіяльності учнів (тими засобами, які є в розпорядженні педагогів освітніх закладів – естетичний потенціал дисциплін, освоєння художніх надбань людства, різні види і жанри мистецтва, вітчизняна і світова культура і т.д.); участь у колективній діяльності в межах і поза межами освітнього закладу [363, с. 49-51; 368, с. 330].

Ще одну спробу на шляху створення *єдиної концепції цілісної особистості* зроблено В. Рибалкою, який розробив класифікацію властивостей і здібностей творчої особистості і конкретизував на прикладі природничо-наукової діяльності: у 29 групах виділено 145 властивостей. Ця структура є моделлю творчої особистості, яку можна подібним чином конкретизувати і для інших профілів, що дасть можливість: «сформувати наявну індивідуальну модель творчої особистості, співвіднести її з сукупною ідеальною моделлю та

визначити мету й завдання навчально-виховної та самонавчально-самовиховної роботи з розвитку творчого потенціалу в учня» [368, с. 500-505]. Вчений дійшов висновку про те, що формування творчої особистості учнів в освітньому процесі реально відбудеться тоді, коли будуть впроваджені принципи розвитку психологічної культури майбутнього фахівця: аксіологізації; рефлексивності; креативності; наступності; психолого-педагогічного моделювання вершинних ціннісно-рефлексивно-креативних ситуацій в умовах загальноосвітньої та професійної підготовки і діяльності; трудового, патріотичного, естетичного, етичного, почуттєвого піднесення та емоційного закріплення культуротворчих процесів і результатів під час загальноосвітньої та професійної підготовки молоді [368, с. 518]. У програмі «Особистість XXI століття» В. Рибалка визначає стратегічну мету, відповідно до якої особистість буде розглядатись, як системне, соціально-психолого-індивідуальне, культурно-історичне, діяльнісне утворення, в якому: «концентруються, зберігаються, примножуються, використовуються, через які передаються і трансформуються при переході від покоління до покоління особистостей постійно зростаючі цінності цивілізації» [368, с. 558]. Однією з цих провідних цінностей є творчість.

Розглянуті вище психологічні концепції формування і розвитку творчої особистості конкретизуються у педагогічних системах.

Таким чином, у пошуку психологами шляхів створення єдиної концепції цілісної особистості було встановлено, що творча особистість є системою зі складними зв'язками, активованість яких залежить від виду діяльності, в якій вони виявляються, і потребі в цій діяльності. Прагнення особистості реалізувати потреби пов'язане багатоаспектною взаємодією зі здібностями і світоглядом, у процесі якої активізується емоційне мислення. Оскільки емоційне забарвлення минулого досвіду контролює доступ до творчих асоціацій між поняттями, велике значення має набір емоційних слідів, що локалізуються в правій півкулі і застосовуються як матеріал для конструювання гіпотез, які фільтруються емоційно-інтуїтивною оцінкою. Сильні естетичні переживання мають здатність піднести людину на вищий рівень усвідомлення її ролі в суспільному житті та мобілізувати її потенціали. Тому естетичний чинник розглядається як важливий інструмент впливу на розкриття і розвиток творчих здібностей особистості, внаслідок чого створюються цінності, які мають здатність трансформуватися в факти культури. У цьому контексті перспективною тенденцією сучасної освіти, зокрема й професійної, є застосування культурологічного підходу до формування особистості фахівця. Аналіз наукових джерел із проблеми психології та педагогіки творчої діяльності дозволяє розглядати художньо-творчі здібності як специфічні, оскільки вони пов'язані з властивостями окремих психічних функціональних

систем, які визначають продуктивність окремих видів активності особистості. Для розвитку цих здібностей особистість має пройти шлях, на якому завжди актуальним є завдання творити за законами гармонії та краси, використовуючи для цього можливість мислення та естетично спрямовану інформацію.

2.2 Естетично спрямована інформація як чинник впливу на розвиток творчості особистості

Проблемі застосування впливу естетично спрямованої інформації на розвиток творчих здібностей учнів приділялась значна увага в працях психологів (Л. Виготський, Р. Грановська, В. Моляко, Я. Пономарьов, В. Рибалка), філософів і культурологів (Є. Волкова, І. Зязюн, М. Каган, О. Лосєв), педагогів (С. Вдович, О. Половінкін, В. Сидоренко, О. Отич, М. Яковлев). Проте вплив естетичної інформації на розвиток художньо-технічної творчості учнів, які здобувають технічні професії в закладах професійної (професійно-технічної) освіти ще недостатньо вивчений.

На основі досліджень із філософії, культурології та мистецтва сформувалась думка про те, що шлях до розуміння сучасної естетики проклали велетні філософської думки – О. Баумгартен, І. Кант, Ф. Шиллер, Ф. Ніцше, Г.-Г. Гадамер, Н. Гудмен та інші. Основні ідеї їхніх праць знайшли своє втілення у багатьох психолого-педагогічних дослідженнях, зокрема тих, що стосуються виявлення здатності особистості займатись творчою діяльністю і необхідних для цього передумов. У цьому контексті у дослідженнях, що стосуються професійної освіти та навчання, недостатньо уваги приділено художньо-естетичному аспекту діяльності майбутніх кваліфікованих робітників і ролі естетичної спрямованості для актуалізації їх особистісних потенціалів.

Краса як явище завжди хвилювала людей. Реакція на неї вважалась суб'єктивною, тому й виникла проблема знайти їй місце в житті суспільства поряд із такими засадами, як мораль, етика, велич, вчинок тощо. Відомо, що І. Кант свою наукову діяльність ділив на два періоди – докритичний і критичний. В останньому періоді він написав праці, які склали сутність його оригінальної філософської концепції: *всезагальні та необхідні істини знаходяться не лише в сферах пізнання та діяльності, а також і в сфері естетичного уподобання*. Останню книгу трилогії власних фундаментальних праць періоду критики – «Критику здатності судження» – І. Кант назвав «філософією естетики», яка, за його задумом, посіла місце між гносеологією та етикою. На думку П. Гуле де Монто, такий переклад назви з німецької мови недостатньо точно відображає наміри автора. Адже естетичне судження ґрунтується не на холодному аналізі, а «на здатності людини робити загальні

висновки з конкретного естетичного досвіду», коли судження приймаються за схемою «від часткового до загального» [106, с. 39].

Здібності людини до самоорганізації та співпраці, як вважає І. Кант, є результатом нашої здатності виходити за межі власного Его. А силою, що мобілізує та організовує ці процеси, є краса. Заслугою І. Канта є те, що він дав визначення Краси, використавши для цього дефініції «прекрасного»: *перша* – «Смак – це здібність судити про предмет або спосіб його представлення, ґрунтуючись на задоволенні або незадоволенні, вільного від будь-якого інтересу». Предмет такого задоволення називають прекрасним [157, с. 211]; *друга* – «Прекрасне – це те, що подобається усім без допомоги поняття» [157, с. 221]; *третья* – «Краса – це форма доцільності предмету, оскільки вона сприймається в ньому без уявлення про мету» [157, с. 239]; *четверта* – «Прекрасне – це те, що пізнається без допомоги поняття як предмет необхідного задоволення» [157, с. 244]. На основі цих визначень можна вивести філософське узагальнене розуміння Краси, коли під нею розуміють те, що «подобається не завдяки відчуттям і не завдяки почуттям, а тим, що подобається з суб'єктивною необхідністю, всезагальним, безпосереднім і повністю безкорисним способом» [453, с. 226]. У площині естетики під Красою розуміють характеристику об'єкта, суб'єкта чи ідеї, при спогляданні яких виникає задоволення і насолода, що спричинені узгодженістю їхніх відповідних якостей, тобто гармонією.

У 1793 р. Ф. Шиллер опублікував есе «Про грацію і гідність», в якому розвинув думку про те, що шанувальники мистецтва чинять морально, наслідуючи ідеї краси. У цьому разі естетика об'єднується з етикою, наслідком чого має бути порядок і моральність суспільства [513]. Важливою є думка про те, що від досвіду в повсякденному житті (навчання в освітньому закладі, робота на підприємстві, відвідування бібліотеки, театру тощо) людина має можливість піднятися на рівень універсального, оскільки для цього вона має відповідні ресурси. Зацікавлені особи, насамперед педагоги, по-перше, повинні звертати увагу на те, як особистість виносить судження про інших і, по-друге, розуміти естетичний процес, у результаті якого виносяться естетичні судження.

Життєві колізії змусили Ф. Шиллера поглиблено вивчити нову філософію І. Канта, яку він у спрощеному вигляді виклав у «Листах про естетичне виховання людини». Останній лист циклу розпочинається з розгляду ідеї необхідності пошуку гармонійного балансу між природою і культурою, а сам процес пошуку Ф. Шиллер називає естетичною грою: «... Від цієї гри вільного плину ідей, яка ще цілком матеріальна і піддається поясненню, виходячи з природи, уява через спробу вільної форми робить, нарешті, стрибок до естетичної гри» [512, с. 351]. Він підкреслює, що незалежність фантазії від

зовнішніх вражень негативно впливає на творчі здібності, а вільний плин образів не є ознакою обдарованості. У цьому контексті треба розуміти, що зовнішні естетичні враження сприяють розвитку творчих здібностей, а обдарованість буде формуватися разом із наближенням творчої сили до ідеалу. «Творча сила досягає ідеалу тільки тим, що відривається від дійсності, і уява має звільнитися від чужого закону в своїй відтворюючій діяльності, перш ніж розпочати творчу діяльність за власними законами» [512, с.352]. Естетичний творчий намір породжує третю силу – гру, в якій він знімає всі перешкоди і звільняє людину від фізичного і морального примусу. У цьому листі Ф. Шиллер вказав на провідну ідею І. Канта: між двома напрямками є ще третя альтернатива – бажання грати, яке немовби запускає рух «маятника» між двома полюсами, які виникають унаслідок розщеплення об'єкту розгляду протилежними силами – добро і зло, красиве і потворне, реальне і можливе, природне і штучне тощо. Як уважає Ф. Шиллер, рух маятника між двома протилежними силами є естетичною грою, що відбувається в енергетичному полі, сила якого пов'язана з потужністю естетичного судження. Важливим висновком з цього міркування є теза про те, що людина, яка здатна осмислити свої емоції та почуття, може досягнути рівня універсальної людяності.

До пошуку констант естетики доклався і Ф. Шеллінг. У його філософії черпали натхнення не лише філософи, але й митці, оскільки він уважав, що у всьому можна побачити красу, але вона виявляється і розгортає свою сутність по-різному. Основу або зовнішню сторону краси формує форма, в якій відчувається або проглядається її характерність (особливість). Завдяки міцному зв'язку і кінцевому злиттю різноманітних форм у витворі можна досягнути граничної краси, наповненої глибоким змістом [510, с. 62-64]. Енергія естетичного маятника ніби узгоджує форму (зовнішнє) зі змістом (внутрішнім), наближуючись тим самим до гармонії.

Процес задоволення потреби людини в гармонізації довкілля розпочинається із сприйняття форми, яка несе певну емоцію. Через мову форм і врахування інших естетичних чинників (кольору, фактури і т.д.) творець наближується до кінцевого композиційного рішення. Форма вважається базовим аспектом емоційного сприйняття речі в цілому [96, с. 95].

Як зазначає Г. Локарева, естетична інформація розглядається як «властивість матерії, що несе відомості про красу, прекрасне в об'єктах і явищах навколишньої дійсності, які віддзеркалюють «закони краси» та викликають естетичні почуття й емоції», а в освітньому процесі як формі соціального життя має місце відображення, що виражається в художній формі через художні образи. Це відображення наповнене художньо-естетичною

інформацією, яка може бути важливою в професійній діяльності для знаходження гармонійного рішення [229, с. 16].

У контексті професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників виникає слушне запитання про доцільність запуску «естетичного» маятника, на яке можна відповісти, звернувшись до сучасних теорій особистості.

За стрижневим видом діяльності як ознакою художньо-технічна творчість вважається практичною діяльністю, спрямованою на виготовлення нового об'єкту, яка ґрунтується на виборі технологічних технік з урахуванням художньо-естетичних критеріїв. Для неї характерне поєднання особливостей художньої та технічної діяльності на основі образного, візуального мислення. Наприклад, знаючи характерні особливості металу, тобто властивості, можна створити об'єкт, що має таку за складністю форму, яку дозволяє технологія. Баланс між властивостями і формою (внутрішньою і зовнішньою красою) досягається балансом між поняттями красиве і потворне. У результаті такої гри буде підібрана оптимальна технологія обробки, яка забезпечить гармонію між художнім і технічним аспектами об'єкту творчості.

Відповідно до філософсько-естетичного розуміння прекрасного роль естетичного маятника між технічною і художньою сторонами об'єкта професійної творчості виконує естетична спрямованість, рівень і потужність якої залежить від створення умов для використання естетичного потенціалу не лише дисциплін, що вивчаються, зокрема «Художньої культури», але й особистості (потенціал естетичної обдарованості). Для цього потрібно залучати учнів до такого явища, як «естетична гра», під час якої відбувається пошук гармонійного поєднання різних ознак і властивостей об'єктів різних видів творчості, а з часом у них виробиться звичка естетичного судження на основі наявного рівня художньо-естетичної культури. У разі створення об'єкта художньо-технічної творчості ця культура взаємодіє з техніко-технологічною, утворюючи два полюси естетичного маятника, розхитування якого допоможе наблизити об'єкт до деякого визнаного культурного взірця.

У світлі гуманістичної теорії особистості А. Маслоу в ієрархії потреб естетична потреба займає високе місце, а її реалізація сприяє самоактуалізації людини. Це означає, що протягом життя людина повинна мати можливість зустрічатись із прекрасним, що впливатиме на формування її бажань, інтересів, схильностей, ідеалів і ціннісних переконань. Самоактуалізована особистість є самостійною у мисленні, моральною, реалістичною, адекватною, доброзичливою, чемною, незалежною від чужих думок, спрямованою на духовний розвиток і самовдосконалення [274, с. 244].

Духовний світ особистості є унікальним і самобутнім, адже під впливом однакових зовнішніх чинників соціального оточення, у людей формується

різний досвід, в тому числі й художньо-естетичний [408]. У невербальному діалозі між різними культурами за рахунок художньо-образної мови художньо-естетичний досвід людини наповнюється смисловою інформацією, від змісту якої залежить ціннісне ставлення особистості до дійсності.

Як зазначає В. Титаренко, структура естетичної культури суспільства включає *творчо-авторську, духовно-споглядальну і науково-теоретичну* сторони, з яких перші дві сторони підлягають компетенції *естетичного виховання*, а третя – *естетичної освіти*. На її думку, фундамент естетичного виховання інтегрує національну художню спадщину, звичаї, обряди, декоративно-прикладну творчість, українські народні промисли, родинні та загальнонародні трудові традиції [466, с. 13]. З точки зору відродження національної культури з цим можна погодитися, проте в умовах формування духовності на засадах полікультурності, світових цінностей та з урахуванням тих труднощів, які переживають народні художні промисли в умовах ринкової конкуренції, необхідно приділити також належну увагу світовій художній спадщині та місцю в ній здобутків національної культури.

Проблеми естетичного виховання та його зв'язку з формуванням життєвого досвіду особистості, у якому провідну роль виконує освітня система, розглядалися в працях філософів (І. Зязюн, М. Каган, І. Кант, В. Разумний, Ф. Шиллер), фахівців творчих професій і мистецтвознавців (Л. Волошин, О. Дацко, Є. Лазарєв, Н. Сбітнева, Р. Шмагало), психологів (Г. Балл, В. Рибалка, В. Роменець), педагогів (Т. Андрущенко, І. Бех, М. Лещенко, О. Отич, О. Рудницька, Б. Тимків), фахівців технічного профілю (О. Магницький, В. Пірайнен, О. Половінкін). Сьогодні все більше фахівців різних професій схильні вважати естетичні враження, емоції та почуття ефективним інструментом розкриття творчих потенцій, що спонукає їх до підвищення уваги до естетичної освіти і виховання.

Відповідно до «Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах» основними завданнями є: *розширення і збагачення* емоційно-естетичного і художньо-естетичного досвіду, формування культури почуттів, універсальних якостей творчої особистості; *розвиток* загальних і художніх здібностей, художньо-образного мислення; *виховання* в учнів естетичного ставлення до дійсності, мистецтва, природного і предметного середовища, сучасної техніки, засобів масової інформації; *виховання* художніх інтересів, смаків, морально-естетичних ідеалів; *формування* системи знань та уявлень про сутність, види і жанри мистецтва, особливості художньо-образної мови різних видів мистецтв; *опанування* художніми вміннями та навичками, навичками художньої самоосвіти і самовиховання; *формування* потреб у художньо-творчій самореалізації та духовно-естетичному самовдосконаленні

відповідно до індивідуальних можливостей та вікових етапів розвитку; *готовності* використовувати отриманий досвід у самостійній діяльності згідно з універсальними загальнолюдськими естетичними цінностями і власними духовно-світоглядними позиціями; формування художньої компетентності [336]. Ці завдання не менш актуальні і для професійної (професійно-технічної) освіти, зокрема для учнів, які навчаються технічних професій.

Концепція художньо-естетичного виховання учнів реалізується в системі художньо-естетичної освіти та виховання, яка має таку структуру: *базовий освітньо-виховний компонент*, що передбачає навчання, виховання й розвиток учнів під час вивчення предметів і курсів освітньої галузі «Мистецтво – Естетична культура» і складається з інваріантної та варіативної частин; *позаурочний компонент*, що передбачає організацію діяльності учнів поза межами класу та освітнього закладу в різноманітних колективних і групових формах; *позашкільний освітньо-виховний компонент*, що передбачає участь учнів у роботі різних типів закладів позашкільної освіти; компонент *художньо-естетичної самоосвіти та самовиховання* [336]. Особливістю впровадження цієї Концепції в роботу ЗП(ПТ)О є те, що перший компонент у запропонованому вигляді не передбачений у сучасних навчальних планах і може бути реалізований лише через естетичний потенціал дисциплін гуманітарного, природничо-математичного і професійного блоків. Інші компоненти більшою або меншою мірою реалізуються у закладах професійної (професійно-технічної) освіти різних профілів підготовки, але більше можливостей для цього виявляється для професій художнього профілю. Усунення свого часу дисципліни «Естетика» з навчального плану в закладах професійної (професійно-технічної) освіти негативно вплинуло на наступність художньо-естетичного виховання майбутніх робітників.

Концептуальні засади формування змісту художньо-естетичної освіти та виховання в закладах ЗП(ПТ)О визначаються її метою з урахуванням професійної діяльності: опанування цінностей вітчизняної та зарубіжної художньої культури як складових єдиної духовної спадщини людства; профільна диференціація змісту художньо-естетичної освіти, спрямована на вивчення кращих зразків виробів, які мають відношення до професії; розвиток образного мислення як необхідної складової творчого мислення; вивільнення різних видів обдарованостей учнів, що у подальшому дозволить розширити основи для їх адаптації в професійній діяльності.

Як зазначає В. Разумний, естетична освіта здійснюється через регульовану, багатопланову, але цілісну сукупність дій (інтелектуальних, ігрових, предметно-творчих, художньо-образних), у результаті яких реалізується педагогічний процес за універсальною формулою «потреба –

переживання – дія». У цьому процесі домінантою є художньо-образні дії, які в широкому значенні розуміють як мистецтво, що може бути присутнім і в трудових вміннях і навичках, і в будь-яких видах праці (наприклад, спорті) [363, с. 12-13]. Учений називає педагогіку естетичної освіти художньою педагогікою, зазначаючи, що вона вирішує два завдання: «збереження великих і плідних традицій художньої педагогіки як зафіксованих, так і цілком фольклорних, а також збагачення їх новим, унікальним і невідомим раніше естетичним досвідом інформаційної цивілізації, що означає лавиноподібне залучення все нових і нових мільярдів представників роду людського до емоційного аспекту духовної культури та одночасне колосальне зростання практичного значення цього аспекту, неспіврозмірне зі всім тим, що людство знало раніше» [363, с. 13]. У надрах цієї педагогіки ще на зорі історії людства зародилась і викристалізувалась бінарна художня педагогіка, яка будувалася на відношенні «майстер – підмайстер (учень)», коли передавався емоційний досвід від людини до людини. Її розквіт припав на період цехової організації різних ремесел, але ця традиція триває і дотепер, тільки вже називається по-іншому: майстер-клас, стажування у майстра, навчання в школі майстра тощо.

Зв'язок людини з реальністю є складним процесом і визначається через акти усвідомлення тих моментів, які є актуальними для неї. Складність полягає в тому, що одночасно в свідомості перебігають два процеси, які відрізняються спрямованістю назовні та всередину, більшою чи меншою абстрактністю, раціональністю, жорсткістю і контрольованістю, тобто одночасно здійснюються абстрагування та естетичне сприйняття, але за різними стратегіями. У результаті виникає фрагментарність сприйняття реальності, на що звертає увагу А. Маслоу: «Кінцевим продуктом абстрагування служить математичне рівняння, хімічна формула, карта, діаграма, ескіз, карикатура, поняття, модель, теоретична система — все це відходить все далі і далі від початкової дійсності («карта не є територія»). Кінцевим продуктом естетичного, неабстрагуючого сприйняття є цілісний образ, де все в рівній мірі цінується і розмитий розподіл на менш і більш важливе. Перевага віддається багатству образу перед спрощенням і схематизацією» [244, с. 34]. Якісні зміни в цілісному образі особистість може виявити за допомогою рефлексії, заглибившись в образ як продукт естетичного сприйняття.

Сьогодні художня педагогіка набуває нового статусу в зв'язку з тим, що всі галузі суспільного виробництва потребують працівників будь-якої професії чи виду праці, які б володіли навичками художньої діяльності. Оскільки в умовах сучасного ринку лавиноподібно зросла потреба в художніх послугах, а підготовлених у спеціалізованих освітніх закладах фахівців є недостатньо, вільні робочі місця займають працівники без спеціальної освіти (дилетанти),

але які досягнули необхідних умінь і навичок самоосвітою. Актуальною є потреба вивчення в освітніх закладах різних типів блоку художньо-творчих дисциплін або, принаймні, спецкурсів, які готують молодих людей до естетичного аспекту майбутньої професії.

Художня педагогіка через свій зміст, систему і структуру дозволяє включитися учням у професійно орієнтовану діяльність не на рівні цікавих розповідей, а активної участі, яка формує ціннісно-емоційне ставлення до неї. А це вже передбачає створення певних умов для такої практичної діяльності в освітньому закладі (залежно від профілю професійної підготовки таку діяльність можна організовувати під час і після уроків).

У технічному виробництві задіяні не лише інтелектуальні, винахідницькі здібності людини, але й естетичні, коли *естетична компонента* вноситься в професійну діяльність для задоволення естетичних інтересів, створюючи передумови для промислової естетики. Теорією естетичного процесу в сфері виробництва та естетизації технічних виробів та обладнання є *технічна естетика*. Наступною (третьою) сферою прояву естетичного у виробництві є *дизайн*, який стосується перш за все форм виробів і предметів людського оточення. Тому потреба в естетичній культурі є актуальною і в виробничо-технічній діяльності, яка є важливою сферою життя суспільства і зберігає свою соціальну функцію незалежно від змін в науці та техніці.

Технізація професійної діяльності ґрунтується на застосуванні новітньої техніки і технологій, які розширюють можливості, а з часом її змінюють, але вже на принципово іншій основі. Особливістю цього моменту є те, що: «Техніцизм як спосіб творчого мислення, стан самосвідомості побудований на самопідкоренні техніці, виявляється у спробі підмінити художні прийоми прийомами техніки, а процес художньої творчості технологічними прийомами електронно-комп'ютерної апаратури. Техніцизм не передбачає певного смислового і емоційно-особистісного аспекту» [309, с. 177]. Проте в умовах єдиного культурного процесу людина як фахівець не може визначати пріоритетними лише технологічно-утилітарні питання, бо саме в інженерно-технічній творчості, у виробничо-технічній діяльності орієнтирами мають бути також етичні та естетичні чинники життя.

Естетична діяльність оперує образами, активність утворення яких залежить від уміння особистості розрізняти в об'єкті такі властивості як «образність» і «предметність», «цілісність» і «частковість». Якщо в образах наголошують на їх компонентах чи характеристиках, то мають на увазі спеціалізовані образи, які по суті є трансформованими образами сприйняття. В естетичному сприйнятті переважає «образність» [309, с. 41].

У творчому процесі під впливом різних вражень у підсвідомості народжується багатоманітність образів, мислительних зв'язків між явищами, що дає можливість знайти значну кількість варіантів вирішення проблеми. Саме завдяки естетичному відчуттю, відчуттю гармонії та краси із знайдених варіантів відбираються кращі образи і рішення [59, с. 143]. Ця засада при організації творчої діяльності учнів орієнтує педагога на знаходження різних методів і прийомів виявлення в предметі розгляду такої властивості, як образність, і формування в учнів цього вміння. Сучасне виховання та освіта людини має спрямовуватись на відновлення рівноваги між «образністю» і «предметністю», на підвищення значення феноменологічного сприйняття, естетичного, неабстрагуючого, яке охоплює все багатство дійсності, та інтеграцію емоційного та інтелектуального. При організації творчої діяльності учнів ця засада орієнтує педагога на знаходження різних методів і прийомів виявлення в предметі розгляду такої властивості, як образність, і формування в учнів цього вміння. Водночас потрібно дбати про розвиток в учнів естетичної культури та розуміння ними її рівнів. Розрізняють два рівні естетичної культури: *репродуктивний*, на якому особистість здатна осмислювати і засвоювати усталені погляди на зразки художньо-естетичного досвіду суспільства, та *творчий*, коли її естетичний розвиток відбувається на основі діалогу між нею та об'єктом розгляду, має для неї самоцінність, а естетичне сприйняття переважає над мистецькою інформацією.

Сутність естетичної функції мистецтва полягає в формуванні естетичних смаків, здібностей і потреб людини, ціннісної орієнтації в світі, пробудженні духу творчості, бажання і вміння творити за законами краси, вивільнення творчого потенціалу. У результаті реалізації цієї функції реальність розглядається крізь призму образності [59, с. 106]. Важливість цієї функції полягає в тому, що в людині (фахівцю) пробуджується художник, який під час виготовлення виробу намагається виявити його внутрішню міру, тобто зробити його за законами краси, дбаючи одночасно і про користь, і про зручність. Як наголошує Ю.Борєв, хоча «універсальною формою естетичної діяльності є творчість за законами краси» [59, с.16], необхідно розрізняти естетичну діяльність в художній і позахудожній сферах, оскільки діяльність за законами краси в індустріальній та технічній сферах передбачає в першу чергу художнє проектування, а якщо повністю охоплюється процес промислового виробництва, то має місце вже дизайн. Отже, будь-яка форма діяльності людини, в тому числі й технічна, здійснюється за її законами та законами естетики. Тому в душі кожного фахівця на певному рівні розвитку присутнє естетичне начало,

яке формує здатність сприймати і творити красу, ґрунтуючись на закономірностях роботи уяви та образного мислення.

У контексті міждисциплінарного синтезу уява поєднує в собі раціонально-логічне та художньо-естетичне бачення світу, які відображають різні способи пізнання. Уява розглядається як здатність людини реалізувати власну сутність, тобто здатність до трансцендентності (вихід за межі можливого досвіду), потягу до краси, що підсилюється чуттєвими враженнями. У ній пріоритет мають візуальні форми, які з допомогою ліній, пропорцій і кольорів реалізуються в зображеннях. Якщо смисл поняття передати через символ (відповідно і його зображення), то задачею художньої уяви є розкодування символу. Естетична здібність уявляти є умовою для самореалізації особистості, оскільки вона допомагає людині вибудувати цілісну і співрозмірну до людини картину світу. В освітньому контексті важливо знати, який тип уяви домінує в учня, як створити умови для культурологічного типу освітнього процесу. Уяву розглядають також як інструмент практики творчості: репродуктивна (відтворювальна) і творча (продуктивна, конструювальна). Для розвитку уяви велике значення має створення таких умов в освітньому закладі, щоб розвивався той тип уяви, що відповідає віку учнів і завданням закладу [26, с. 20-22]. Різною є роль уяви на ремісничому(репродуктивному) і творчому рівнях творчості, що знаходить своє відображення в освітньому процесі.

Естетичний досвід особистості формується на основі її властивостей та певних аспектів життєвого досвіду, а саме: «настановлення на естетичне сприйняття та емоційно-відчуттєва чутливість до прекрасного; досвід діалогічного спілкування з творами мистецтва; знання в галузі мистецтвознавства; здатність усвідомити, сформулювати та обґрунтувати свою індивідуальну оцінку предмета з точки зору краси; вміння втілювати свої думки та відчуття в естетично значущих творах мистецтва» [127, с. 115]. Цей перелік можна доповнити, для ситуації майбутнього кваліфікованого робітника можна додати: ознайомлення зі змінами виробу, які відбувалися з ним протягом тривалого часу від появи на ринку і дотепер (культурна спадщина професійного характеру), основами дизайну професійного характеру, виготовлення виробів технічної, художньо-технічної та художньої творчості з застосуванням дизайнерського підходу.

Значну роль у розвитку творчого мислення відіграє метафора, в якій закодований образний зміст високого порядку узагальнення: «Метафора вбирає в себе, стискаючи до неймовірної щільності, величезний обсяг духовних рухів, об'єднуючи світорозуміння з світовідчуттям» [111, с. 138]. За рахунок високого ступеня щільності відновлюється єдність смислового поля, зникають межі між різними групами смислів, кожна з яких об'єднує певну групу понять. На думку

В. Петренка, процес створення метафор є мисленням по аналогії, коли: «характеристика одного більш менш відомого об'єкта (події, процесу, стану) переноситься на другий об'єкт, що схожий з першим за перцептивним образом, функціональним значенням або емоційним тоном (конотацією), і перший є моделлю другого, дозволяючи з цієї аналогії добути додаткову інформацію. З допомогою метафори людство освоює нові, недосліджені галузі пізнання, кинувши в хиткий невідомий ґрунт уявлення та поняття освоєного світу» [306, с. 6]. Метафоричне мислення допомагає виявляти прихований зміст не тільки тексту, але й будь-якої форми матеріалізації думки. Розкриваючи зміст метафор, учні вчаться встановлювати зв'язки між поняттями, що створює передумови для розвитку здібності критичної рефлексії, дозволяє забезпечити цілісність контекстів культурної комунікації, яка має місце в життєдіяльності суспільства.

Як уважає Є. Жердєв, оскільки метафори можуть розглядатися як знаки, що є довкола нас, вони входять в технології (інструментальні, ціннісні та культурно-мовленнєві) для вирішення проектно-художніх задач, а саме для формування художньої образності в різних видах дизайну. З цього приводу існують розбіжності у поглядах вчених: «Теоретики композиції в техніці в основному заперечують метафоричну образність, вважаючи, що вона властива мистецтву» [130, с. 73]. Але в той же час через метафоричні знаки (колір, пропорція, співвідношення світла й тіні, рівновага, симетричність, динамічність, геометричні форми, вид матеріалу, спосіб і якість виготовлення тощо) виробник (творець) формує розуміння місця і призначення речі у повсякденному житті чи культурі. Метафора слугує засобом вираження смислу в знаковій формі, що потребує вміння її інтерпретувати, тобто розкодування. А для цього її потрібно впізнавати.

У процесі створення будь-якої речі спочатку відбувається пошук номінативної виразності, яка відповідає зовнішній побудові форми відповідно до змісту. Наступний рівень пов'язаний з встановленням художньої цілісності, яка доповнює номінативну виразність пластичними рішеннями, наближуючи її до естетичних канонів. Художня інформативність об'єкта залежить від образності метафори, що в результаті вдалого композиційного рішення може надати виробу естетичної значущості [130, с. 73-82].

У галузі художньо-естетичної думки робота з кольором стосується проблеми символічної, підтекстової природи кольору, семантики і символіки кольору в різних культурах, ролі кольору в досягненні гармонії та краси, впливу на фізіологічний та емоційний стани. У контексті мистецтвознавчих аспектів звертається увага на вивчення закономірностей кольорової гами і поєднання її елементів, а саме на колорит, кольорову гармонію та контраст.

Щоб зрозуміти механізми адаптації художньої творчості до реалій життя, необхідно в'яснити традиції розуміння феномену кольору в житті людини. З точки зору феноменологічного смислу виділяють дві традиції розгляду феномену «колір»: когнітивістська і нонкогнітивістська, які відрізняються механізмом пізнання кольору. В когнітивістському трактуванні феномен кольору розглядається як суб'єктивний знак об'єктивно існуючого явища, який не має власного смислу. Це означає, що явище кольору набуває ознак вторинності, через яку воно не здатне відобразити істинну сутність кольору і передбачає пошук цієї сутності. На противагу цьому в нонкогнітивістській традиції феномен кольору розглядається як символ прихованого в ньому смислу, який розкривається під час зустрічі з сутністю кольору через переживання. Фактично ці традиції відрізняються світоглядними позиціями суб'єкта [150, с. 62-71.]. Тому в кольоровому вирішенні продукту творчості можна побачити, яку світоглядну позицію передає автор через зміст.

Результатом внутрішньої духовної діяльності людини щодо осягнення естетичного в навколишній реальності є формування *естетичної свідомості*, яка складається з почуттів, уявлень, поглядів та ідей. Аналіз механізмів цих компонентів дозволив виділити дві групи рівнів естетичної свідомості: *за ступенем загальності* – масовий і спеціалізований, *за особливостями відображення дійсності* – чуттєво-емпіричний, раціональний і теоретичний. Під впливом історичного поділу праці, який призвів до поділу трудової діяльності, орієнтованої на споживчі та духовні потреби, естетична свідомість роз'єдналася на два типи – споживчу і творчу. Як показує практика, протягом усього часу існує тяжіння до діалогу цих двох свідомостей, що виражається в спробі надати різноманітними способами виробничій діяльності художньо-естетичного забарвлення. Наприклад, від спроб прикрашання засобів виробництва і знарядь праці до впровадження мистецьких інсталяцій в простір промислового підприємства. О. Невоїса, аналізуючи світ мистецьких відкриттів професора Берлінського університету, датсько-ісландського художника Олафура Еліассона на дніпровському заводі сталевих продукції, зазначає, що: «непередбачуване мистецтво з його сміливими рішеннями знаходить гармонію у заводському просторі, де порядок і передбачуваність відіграють вирішальну роль. Саме мистецтво надає нам нові поштовхи для думки, аналізу, пошуку себе, тому навіть на високоцифрованому виробництві людина не може перетворитися на гвинтик, адже її творча природа постійно шукатиме нових відкриттів та емоційних вражень» [272, с. 6]. Вже враження від інсталяції «Матеріал – це рух» у

виробничому цеху змінює світоглядну орієнтацію сучасного робітника: «Активність цієї інсталяції полягає у трансформації ідеально круглої форми до видовжених еліпсів, створюючи двомірність та ілюзію обертання диска в просторі. Ця змінність, з одного боку, нагадує сонячний рух, з іншого – ніби символізує трансформацію краплини сталі під час виробничого процесу» [272, с. 7]. Інтерактивний діалог робітника з естетично забарвленим професійним змістом інсталяцією пробуджує його творчий потенціал, насичує його професійну діяльність духовністю, спонукає до самореалізації та вдосконалення.

Сьогодні для створення, відкриття або формулювання чогось незвичного і нового часто вживають такий інтелектуальний інструмент як «евристика», що надає новому знанню чи методам евристичного значення. Під евристичними засобами розуміють як конкретні, особливі та специфічні прийоми і правила, так і інструкції, що застосовуються в будь-якій діяльності. Евристика як наука досліджує особливості творчого мислення, спрямованого на різні аспекти та вияви теоретичного чи практичного пізнання, під час якого в процесі вирішення завдання, конструювання чи творення в людини актуалізується потреба вивчити ті засоби, які дозволяють зрозуміти механізми творчого процесу та використати їх для підвищення власної креативності. У цьому контексті евристики можна розглядати як інструменти, що дозволяють шукати креативні ідеї, закодовані в традиціях будь-якого характеру.

Поняття «традиція» має глибокий зміст, тому неможливо в одному визначенні охопити всі його нюанси. У контексті теми дослідження традиція розглядається як особливий соціальний зв'язок індивідів і груп різних поколінь в суспільстві. Специфічний зміст зв'язку полягає в відтворенні з покоління в покоління певних змістовних формалізмів дії та уявлення, які фіксують накопичений соціальний досвід і є регулятивними принципами освоєння нових умов і завдань діяльності [73, с. 36]. Традиція не може бути всеосяжною, одночасно завжди існує і контртрадиція, яка прагне розхитати, розмити стереотипи, що склалися. Завдяки наявності хиткої ситуації традиція здатна до оновлення [23, с. 147], напрям якого можна знайти в самій традиції. Саморозвиток, акумуляція, модернізація та передача художнього досвіду в суспільстві відбувається через художні етнотрадиції в рамках народного мистецтва. За М. Станкевичем, етнотрадиція в мистецтві функціонує відповідно до багатовимірної моделі, що унормовує стадії розвитку і функціональні механізми взаємодії на різних рівнях (від загального до локального). Модель має наступну структуру: актуальна частина досвіду попередніх поколінь, яка є консервативним елементом

спадщини; частина сучасного художнього досвіду, що складається зі знань, умінь, художніх ідей і стереотипів, придбаних одним поколінням; новітні інноваційні елементи, що діють в режимі експерименту. Вона наочно демонструє одночасну дію трьох процесів традиції: розсіювання, що спрямоване на її руйнування; трансляцію, яка орієнтована на збереження; доповнення, що її модернізують. З позиції цієї моделі можна зрозуміти причини невдач, пов'язаних зі спробами відродити в певних центрах той чи інший народний художній промысел чи виробництво [437].

На думку багатьох вчених (В. Банніков, В. Власова [73], Е. Маркарян, М. Станкевич [437], Л. Чомаєва), в етнотрадиціях простежуються первинні і вторинні форми, які виражають різну залежність від часу: первинні форми розвиваються повільно, більш стійкі до деструктивних дій, а вторинні форми швидше розвиваються і досить легко зникають. У первинних формах функціонують архаїчні стереотипи, які в більшій мірі характеризують стан локальної або жанрової традиції.

Історичною основою художньої культури народу є його народне мистецтво. Раціоналізація діяльності виробників стала поштовхом для професійної творчості та вироблення певних традицій. Науковий підхід до розуміння того, як виникають і розвиваються традиції, безпосередньо пов'язаний з тією культурою, яка допомогла їм сформуватися. У структурі кожної культури простежуються загальні компоненти, що відображають інтелектуальний та культурний клімат на всіх етапах її розвитку, на основі яких формується естетична культура народу. Дуже часто ці компоненти виражаються специфічною «мовою», яка використовує в якості засобів світоглядні концепції, етичні або релігійні уподобання, цінності, ті чи інші культивовані види образів. Оскільки протягом століть завдяки зусиллям вчених (філософів, культурологів, фольклористів і т.п.), художників і народних майстрів образи розглядаються з позицій метафоричного, символічного, евристичного і життєво побутового мислення, то з часом вони перетворюються в код, який вказує на формування своєї національної «картини світу».

З точки зору художньо-композиційного аналізу можна виявити способи втілення світоглядних ідей в твори і знаково-символічні зображення в різних жанрах мистецтва. Протягом життя народу відбувається накопичення архетипу досвіду, який періодично переробляється і трансформується в архетипи—образи. У подальшому символи допомагають культурі постійно відтворювати минуле і підтримувати зв'язок зі своїми джерелами. Найбільш повно ця спадкоємність відбивається в етнотрадиціях. Відповідно до теорії виникнення образів національне світовідчуття є природною передумовою, що забезпечує виникнення Поля Духа, в якому існують неповторні ідеї, образи, об'ємно-

просторові твори, знаки, символи, способи проживання Часу (звичаї, обряди, традиції) і формують національний Архетип взаємодії Слова, Середовища і Дії, тобто національну Культуру [498, с. 32-33].

Відповідь на запитання, чому саме первісні традиції триваліший час затримуються в пам'яті народу, дав В. Гюго. Збільшення кількості символів і їх ускладнення призводять до того, що вони себе переростають, а пам'ятники різного роду зберігають тільки первісні традиції, тому що вони такі ж прості та близькі до землі, як і символи [112, с. 95]. Саме завдяки усталеним символам і знакам народної художньої культури можна зрозуміти ці традиції.

Як зазначає Е. Серпіонова, етнотрадиції відображають спосіб вирішення проблем, при виборі якого враховують панівний світогляд, морально-етичні норми, естетичні уподобання, інтуїтивне відчуття чи усвідомлення національних особливостей кожним народом. Цей спосіб об'єктивується через духовність, етичний і естетичний ідеали, особливості національного характеру і філософію [392, с. 343]. Враховуючи, що національна художня культура постійно поповнюється кращими зразками, в першу чергу декоративно-прикладного мистецтва, її розвиток забезпечується пошуком нових систем і підходів до вирішення сучасних проблем, але з опорою на етнотрадиції.

У мистецьких етнотрадиціях функціонують технологічні, тектонічні, декоративні та сюжетно-семантичні стереотипні рішення, які є частинками художнього досвіду колективу або одного майстра, які передаються в часі. Ці стереотипи не тільки відрізняються стабільністю художніх елементів і мотивів, але і схильністю до різних варіацій.

Таким чином, на основі зазначеного вище можна дійти висновку, що джерелом творчих ідей є етнотрадиції. Уміння особистості виробляти власні евристики базується на ефективному використанні логіки та інтуїції, які допомагають черпати з етнотрадицій все найкраще. Насичення етнотрадицій новими творчими рішеннями створює нову семантичну систему народного мистецтва, яке є підґрунтям і художньо-технічної творчості.

В основі провідної естетичної ідеї, яка стала інтегратором етнонаціональної естетики і художньої культури в Україні, лежать такі культурні екзистенціали, як Дім, Поле, Храм, Небо і Земля. На думку В. Личковах, ця ідея пов'язана з світовідношенням як святовідношенням, яке полягає у виявленні «універсальної цінності *sacrum*'у в українській «культурній душі» з її глибокою релігійністю та естетизмом, а відтак софійністю, кордоцентризмом, містеріальністю» [225, с. 74]. У центрі українського кордоцентризму лежить ідея першості духу в цілісній людині-особистості (Г.Сковорода, П.Юркевич, Т.Шевченко), що в подальшому оформилась у філософський концепт. В українській філософській культурологічній школі це

явище вже розглядається ширше, бо враховує дію багатьох чинників, а саме: «український кордоцентризм – це вчення про цілісну людину-особистість і першість духу перед душею і тілом у людській реальності» [195]. Це означає, що українська художня творчість спрямована до пошуку високих ідеалів творчості, які є основою людського духу.

Українській художній творчості притаманні втаємниченість, замилювання світом, поетична чутливість, налаштованість на вищі сакральні цінності та екофільність. У ній естетична ідея об'єктивується через різні архетипи (першобрази творчості), зокрема, *сад, дивосад, птах, ніч, небо, поле, храм, квіти, дерево* тощо. Тому в кожному продукті художньої народної творчості закладено духовний метафізичний зміст, що свідчить про невмирущість естетичного простору (естетосфери) України і здатність до відтворення на новій основі.

Звернення до народних основ творчості як професійних митців, так і самоуків було викликане тим, що народне мистецтво зберегло ті риси, які так цінують сучасники: почуттєва безпосередність, простота, наївність. Завдяки цим рисам, які уособлені в творі народного мистецтва, будь-яка людина розуміє його сутність і сприймає все суще як універсум, частиною якого є і вона. Раціоналізація діяльності митця породжує дилему, розв'язок якої дає різні відповіді залежно від обраної позиції: старий вид творчості чи новий. Новий вид творчості призвів до забуття попереднього, але дозволив наблизити споживачів до продуктів творчості майстрів через тиражування. Яскравим прикладом є ситуація з фотомистецтвом і гравюрою на емалі, яка в часи розквіту фотографії виявила свою обмежену елітарність і приреченість.

У сучасній цивілізації виникають суперечності між вимірами предметного світу, який створюють люди для свого буття: екзистенційно-антропологічний та техніко-технологічний. Узгодження цих вимірів відбувається через практику спеціалізованої діяльності – дизайн. Формальною стороною дизайнерської діяльності є техніко-технологічна, яка насичується змістовними антропокультурними моментами. Між цими сторонами перебігає постійний процес взаємоузгодження, пошук гармонійного поєднання, у разі порушення якого спостерігається розрив між особистістю, суспільством і природою.

Сучасна цивілізація сформувалася в рамках культури індустріального суспільства, самоусвідомлення якої дозволяє оцінити межі та можливості як самого суспільства, так і конкретної ситуації. Під ситуацією розуміють сучасний етап становлення та еволюції промислового суспільства, яке прийшло на зміну традиційному. Сьогодні спостерігаються потужні синергічні зв'язки між прогресом у галузях знання й культури та прогресом економіки й господарських зв'язків і відносин. За певних обставин існує ймовірність того,

що питання науково-технічного прогресу та економіки займуть провідну позицію. У цьому контексті актуальною є розроблена І. Рижовою соціально-філософська концепція дизайну, яка є «теоретичним проектом розвитку та взаємоузгодження антропозберігаючої та техногенної дизайн-практик, у напрямі трансформації названої опозиції від домінування модерної техніки, в яку виродилось класичне мистецтво дизайну, до гармонізованої дизайн-культури, яка полягає у синтезі духовно-екзистенційних і креативно-діяльнісних вимірів людини» [370, с.151]. Від стратегії держави у гуманітарній сфері залежить, яким шляхом піде еволюція сучасного промислового суспільства.

Якщо дизайнерська професія – це окремий вид діяльності, виконання якої потребує від фахівця певного комплексу конкретних знань, умінь і навичок, не кожен бажаючий має достатній рівень їх сформованості. Проте в будь-якій професії є естетичне начало, яке обов'язково необхідно виявити, адже воно відіграє важливу роль у формуванні естетичного ідеалу продукту праці. У пошуках цього ідеалу особистість глибше пізнає «таємниці» професії, цінності культури, у неї формується інтерес до культурної спадщини професійного характеру. Оскільки у кожної людини є естетичний смак, проблема полягає у рівні та повноті його сформованості. Естетичний смак розглядається як здатність людини до сприйняття та оцінювання естетичних явищ на основі системи оцінок і відповідних критеріїв [86; 144; 217; 386]. Процес удосконалення систем оцінок спрямований на пошук естетичного ідеалу, критерієм якого є краса як найвищий ступінь доцільності, ступінь гармонійної відповідності та поєднання суперечливих елементів у будь-якому об'єкті. У ході цього пошуку формується естетична свідомість особистості.

У дослідженні І. Савчук було визначено шляхи формування естетичного смаку в учнів основної школи засобами декоративно-ужиткового мистецтва: перший – стихійний, що ґрунтується на власному досвіді та в основному на сімейних традиціях; другий – системне «засвоєння особистістю естетичного змісту національної спадщини в педагогічних умовах спеціально організованого навчально-виховного процесу школи» [386, с.9-10]. Тому якісний рівень сформованості естетичного смаку залежить від цілеспрямованості та системності його розвитку.

Коли естетична свідомість конкретного фахівця набуває прикладного характеру, у нього виробляється прикладний естетичний смак. Як зазначає Л. Гандзюк: «в естетичній прикладній діяльності формуються і задовольняються потреби особистості студента, якість яких зумовлюється рівнем розвитку художньо-естетичного смаку» [86, с.232]. Хоча автор має на увазі техніків-технологів швейної справи, проте, на нашу думку, потреба в розвитку

прикладного естетичного смаку є актуальною і для фахівців технічних професій. Цей смак може розвиватися художньо-технічною творчістю, передумовою якої є формування естетичного ставлення до професійної діяльності та вироблення відповідного естетичного ідеалу.

З приводу естетичного ставлення до професійної діяльності О. Половінкін зауважує, що виховання майбутніх інженерів, які зможуть творчо мислити, потребує естетичної підготовки, щоб сформувати вміння розуміти, відчувати і керуватися в роботі внутрішньою функціональною красою виробу. А вищим щаблем у розвитку їх творчості є спеціальна естетично спрямована професійна підготовка – вивчення і розуміння принципів художнього конструювання та технічної естетики. Творчий фахівець має опанувати інтегральний критерій краси і ним керуватися в професійній діяльності, особливо на початкових етапах роботи над виробом. На думку вченого, краса будь-якого виробу має дві складові: внутрішню або функціональну красу та зовнішню (додаткову) – декоративну [322, с. 142]. За певних обставин одна з цих складових переймає на себе навантаження іншої, найчастіше це внутрішня складова. У такому разі один з елементів внутрішньої краси виконує роль декоративної складової. Наприклад, зовнішні обриси і поверхня автомобіля, локомотива, літака своєю красою викликають естетичні почуття. Для технічних систем такими конструктивними властивостями можуть бути структура, форма, розміри, матеріал, обробка поверхні, через які здійснюється естетичний вплив.

При дизайнерському проектуванні металевго виробу вирішується складна задача, яка інтегрує три часткові задачі: *досягнення максимальної функціональності виробу, розробка оптимального стилю та естетичного вигляду, раціональний вибір матеріалу і технології виготовлення*. Основою для прийняття правильного рішення є дані про властивості виробу і матеріалу, проте з урахуванням естетичних критеріїв матеріалу (колір, блиск і рельєф поверхні). Їх враховують залежно від того, що саме хочуть підкреслити в металевому виробі. Відповідно до цього з'явилося багато технік роботи з металом, наприклад, оригінальними є роботи українського зварювальника Д. Кушнірука (Інститут електрозварювання ім. Є.О.Патона, м.Київ). Свій метод роботи з металом (в основному титаном) майстер називає художнім зварюванням, особливістю якого є те, що це швидше скульптура, виготовлена за допомогою зварювання. У скульптурах автору вдалося передати веселку кольорів зварних виробів, показати різні варіації з рельєфом поверхні, створити різноманітні складні форми.

На думку О. Половінкін, поділ сфер діяльності інженера і дизайнера проходить на межі функціональної та декоративної краси, яка має нечіткий характер, що сприяє виходу за рамки професійної діяльності. У цьому аспекті

важливою особливістю історичного розвитку професійної діяльності є те, що на початках ремісники значну увагу приділяли художньому аспекту виробу, а з появою машинного виробництва, масового виробництва провідною стала функціональна складова, в результаті чого відбулося відторгнення людей від створення краси, погіршилося естетичне виховання, сформувалось пасивне ставлення до мистецтва [322, с. 135-138].

Сьогодні вже сформувалася думка [314; 322; 353; 498] про те, що підсилення естетичної сторони виробів можуть здійснити не лише фахівці – дизайнери і художники–прикладники, але й інженери. І на це є вагомі причини: по-перше, не можна відривати працівника технічного профілю від можливості створювати красу; по-друге, дизайнер без техніко-технологічних знань не може створити естетично довершений виріб, адже він потребує інженерних знань; по-третє, підготувати таку кількість дизайнерів, щоб задовольнити потреби виробництва в їхніх послугах неможливо, тому правильним шляхом є формування з раннього віку молоді, яка б мала естетичну, дизайнерську свідомість. У ланцюжку неперервної дизайн-освіти особливе місце має займати художньо-технічна творчість учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, які навчаються за професіями технічного профілю, а в подальшому стануть студентами технічних ЗВО.

Аналіз особливостей сучасного ринку зайнятості фахівців технічного профілю показує, що більші можливості мають ті з них, які у разі необхідності можуть переходити в інші сфери діяльності, знаходячи застосування базовим професійним знанням і вмінням. Оскільки сьогодні відбувається свого роду «революція» в сфері виробництва, в багатьох галузях це актуалізувало пошуки естетичної привабливості їхніх об'єктів. Як зауважує Ю. Сомов, підходи до знаходження кінцевого варіанту естетичної привабливості об'єкта виробництва відрізняються в інженера і дизайнера, що має психологічну основу. Інженер ніби не довіряє красі конструкції і в більшості випадків намагається додати ще один штрих, в той час як дизайнер здатний побачити «ясність і логічність складної технічної системи», яка є оптимально естетично виразною [430, с. 6]. У фахівця технічного профілю таке відчуття може з'явитися лише як наслідок системного естетичного виховання, яке знайшло своє відображення в дизайн-освіті на всіх рівнях її розвитку: від початкової до вищої школи (незалежно від напрямку – дизайнерського чи інженерного). Тому, на нашу думку, правильне розуміння відношення в системі «людина – техніка – образ» дає можливість позбутися спрощеного погляду на актуальність присутності художньо-технічної творчості в професійній підготовці сучасного кваліфікованого робітника.

На думку В.Тименка, дизайн-сприймання ґрунтується на «золотому

правилі» дидактики, тобто учень сприймає майбутній виріб полісенсорно – і зором, і слухом, і дотиком, що вимагає реалізації принципу потрійності у відборі технологічного змісту [462, с. 398]. Причому алгоритм сприймання змінюється залежно від пріоритету розвитку конкретного мислення: від першого класу (наочно-дійове) до останнього курсу вищого освітнього закладу (дизайнерське професійно орієнтоване). Цей дизайн-підхід, як вважає вчений, має свої особливості для різних типів шкіл і профілів підготовки. Тому його впровадження у педагогічну практику потребує оновлення технологічного змісту та створення методичного забезпечення з урахуванням компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів. Відповідно до цієї тези для технологічних дисциплін, що вивчаються у закладах професійної (професійно-технічної) освіти, необхідно відбирати зміст для формування ціннісного ставлення до об'єкта праці (виявляється через уявлення і почуття), знань (орієнтованих на художньо-технічну творчість) і вмінь (орієнтованих на виконання дій). І залежно від професії (наприклад, токаря чи зварювальника, ливарника чи коваль) вивчати його більше на заняттях з гуртка чи на виробничому навчанні.

Таким чином, можна дійти висновку про те, що у контексті сучасних поглядів на природу творчих здібностей і обдарованостей залежно від створених умов людина розкриває свій внутрішній потенціал, який вона застосовує для переробки інформації, що надходить із різних джерел. Потяг до прекрасного закладений в інтелекті і виявляється в естетичній обдарованості, яка через естетичне судження інтегрує особистісне, міжособистісне і надособистісне, а естетична спрямованість виконує роль пускового механізму професійної творчості у різних видах діяльності. З урахуванням чутливості ринку праці до змін у виробництві та потреб споживачів стала очевидною необхідність будувати професійну кар'єру, використовуючи власний творчий потенціал. Є багато прикладів, коли з'являється можливість працевлаштуватись, але виконання професійних обов'язків вимагає естетичної підготовки, яка спроможна сформувати прикладний естетичний смак і професійно орієнтовану естетичну свідомість. Для майбутніх кваліфікованих робітників технічних профілів підготовки, зокрема машинобудівного, зростає важливість художньо-технічної творчості як важливого інструмента формування творчого мислення і підвищення професіоналізму. У сучасних умовах адаптація робітника в сфері зайнятості підвищується у випадку, коли він може застосувати творчі здібності і вміння, які часто стосуються певного доповнення до професійної діяльності. Для учня важливим інструментом опанування професійного досвіду в освітньому закладі є художньо-технічна творчість, яка ґрунтується на його естетичній свідо-

мости та художньо-естетичній культурі, що формуються відповідною освітою. Оскільки у базовому освітньо-виховному компоненті професійної (професійно-технічної) освіти для технічних професій відсутнє навчання художньо-естетичних основ, це актуалізує проблему пошуку шляхів вивчення художньо-естетичної компоненти професійної діяльності. У багатьох закладах П(ПТ)О робляться спроби відкривати інтегровані професії типу «людина – техніка – образ», що потребує розроблення змісту навчання і створення навчально-методичного забезпечення на засадах дизайн-освіти. Оскільки художньо-технічна творчість, з одного боку, ініційована сучасними вимогами до фахівців, а, з іншого боку, заняття нею позитивно впливають на загальнокультурний і професійний рівень майбутніх кваліфікованих робітників, актуальним завданням для професійної освіти і навчання є залучення до неї молоді.

2.3 Методологічні основи художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників

Професійна діяльність окремої людини як процес є складною системою (мікросистемою), яка розгортається у відкритому нелінійному середовищі. У ньому діють також інші подібні структури (інших особистостей) та соціальні інститути (теж системи), які впроваджують соціальні інновації, керують соціальним розвитком, допомагають долати кризи і виходити на бажані шляхи розвитку. Ці дві групи систем діють на різних рівнях – мікро- і макрорівні, і здійснюють різні за величиною та інтенсивністю впливи.

Зміни в соціумі мають свою динаміку, що спричинює потребу розробляти моделі, що кількісно описують колективні процеси у суспільстві. При цьому потрібно враховувати співвідношення між мікрорівнем індивідуальних рішень і макрорівнем динамічних колективних процесів у суспільстві, які дають стохастичний (імовірнісний) опис макродинаміки. Вивчення макропроцесів із стохастичними флуктуаціями (випадковими відхиленнями від середнього значення) дало можливість зробити висновок про те, що повільні змінні підпорядковують собі поведінку швидких (відповідно до принципу підпорядкування Г. Хакена) [172, с. 176]. Зокрема, цьому принципу відповідає підпорядковуваність середніх хвиль циклічного розвитку великим, що стосовно економічних змін полягає у підпорядкуванні фізичного оновлення засобів виробництва структурному оновленню технологічного способу виробництва. Цей фундаментальний процес не може не зачіпати і сфер професійної діяльності людини, тому й потребує розгляду впливів на освітню систему з позицій синергетичного підходу.

Синергетична парадигма дозволяє розглядати освітні процеси з позицій

різних концепцій, щоб глибоко проаналізувати проблеми і перспективи. Зокрема, це відображено в працях В. Буданова, В. Журавльова, В. Харитонові [61], О. Вознюка [77], С. Гончаренка [100], М. Кагана [154], О. Князевої [171], В. Краєвського [198], В. Кременя [202], С. Курдюмова [172], Г. Малінецького [241], Л. Ткаченко [468], А. Урсула і Т. Урсул [481] та інших.

Нелінійність є можливістю неочікуваних змін напряду перебігу процесів, через що це робить принципово ненадійними і недостатніми досить розповсюджені до цього часу прогнози–екстраполяції від наявного. Особливо це стосується різних економічних макрофеноменів, зокрема, зайнятості у ринковій системі, динаміки ринку праці, професійної підготовки тощо. Проте ця ненадійність і недостатність можуть бути зменшені, якщо в середовищі, що нас цікавить, виявити різного порядку аттрактори, що показують межі передбачення еволюційних процесів та існування ділянок середовища, у яких принципово не можна передбачити явищ.

Особистість може планувати для себе досягнення конкретної вершини професійного розвитку. Шлях до цієї визначеної вершини є довгим, оскільки його початок пов'язаний з виникненням простої структури-атрактора внаслідок резонансного збудження. Приміром, вже у дитинстві значна кількість дітей виявляє певні здібності і бажання мати у майбутньому конкретну професію. Якщо бажання є сильним, то воно резонує з відповідними просторовими конфігураціями зовнішнього впливу, і особистість потрапляє в зону дії атрактора певного порядку. Якби вона потрапила в зону атрактора вищого порядку, то час на подолання шляху до мети був би коротшим, а зусилля меншими. Дитина, яка володіє здібностями, наприклад до техніки, має багато шляхів реалізувати себе у майбутньому як фахівець. Однак, довжина цих шляхів, темп професійного розвитку на кожному з них та їх витратність є різною. Якщо в учня було бажання займатися у гуртку технічної чи художньо-прикладної творчості, навчання у якому є атрактором, то швидше за все йому у поле зору потрапив би Будинок творчості. За характером впливу на мотивацію учнів займатись творчою діяльністю його можна розглядати як атрактор вищого порядку. А далі можливе ще потужніше «притягання», джерелом якого є змагання, конкурси тощо. Стан періодичного резонування з атракторами нагадує дорогу (що асоціюється з професійним зростанням), якою просувається людина. Цю метафору якнайкраще підтверджує наступне висловлювання: «Дорога не дається людині, яка йде і пізнає, а ргіогі, вона прокладається під час пересування по ній. Не тільки той, хто пересувається, прокладає дорогу, але й дорога формує його. Проїшовши цей шлях, він перетворюється на іншу людину» [172, с. 39].

На шляху до професійної вершини може змінюватися темп розвитку, у

різних особистостей він є неоднаковим. Тому бажано знати, як його прискорити. Відповідно до синергетичного принципу холізму економічно вигідно здійснювати резонансне об'єднання простих систем (якими є особистості) у складну і стійку цілісність, яка розвивається. Утворена складна система набуває вищого темпу розвитку, ніж та проста система, яка мала найвищий темп розвитку. В освітній площині утворення таких складних структур ми бачимо на прикладі формування класів, шкіл, комплексів освітніх закладів, упровадження профільного навчання з метою створення кращих умов для загального і професійного розвитку особистості.

Біографію людини розглядають як перебіг процесу на основі об'єктивних закономірностей, як індивідуальний своєрідний життєвий шлях особистості. Значна частина цього шляху присвячена її трудовій діяльності. Упродовж цього шляху час від часу перебігають перехідні процеси, що супроводжуються хаосом, в якому зароджуються центри кристалізації нового, вищого порядку особистості як структури. Завдання педагогів полягає в тому, щоб у цьому багатомірному процесі здійснити діалектику загального та індивідуального, односпрямованого і нелінійного. Проте, не треба забувати, що з ускладненням самоорганізації особистості ці поняття мають реалізуватися в неоднакових співвідношеннях у різних освітніх закладах – школах, закладах професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, з метою виховати самодостатнього, творчого і вільного фахівця.

До речі тут згадати і міркування С. Гончаренка з приводу синергетичного підходу. На його думку, синергетика як сучасний напрям вивчення сумісної дії відображає найістотніше в них – нестабільність відкритих нелінійних систем, що провокує багатоваріантність і невизначеність шляхів їх розвитку «залежно від множинності факторів і умов, що впливають на них». Це означає, що будь-якій системі не можна нав'язувати способу існування чи розвитку, але можна обирати і стимулювати один із закладених у конкретних умовах варіантів, розраховуючи не стільки на кібернетичний (управлінський), скільки на синергетичний (саморегулювальний) процес, на незначні впливи, які, проте, збігаються з можливим варіантом розвитку (їх називають резонансними)» [99, с. 500]. Стосовно педагогічної системи ці міркування конкретизує В. Краєвський, підкреслюючи, що по суті синергетика є продовженням кібернетики і виведення конкретних педагогічних норм з неї не можуть бути успішними, оскільки: «педагогічний процес передбачає взаємодію вихователя і вихованця, і що його ефективність залежить від того, наскільки вдається забезпечити єдність дій педагога і вихованців» [198, с. 58].

Отже, професійне самовизначення, самореалізація і самовдосконалення особистості з позицій синергетичного підходу дозволяє по-новому поглянути

на проблеми професійної підготовки і діяльності людини та зробити ряд висновків:

- за однакових стартових умов професійної підготовки у кожної особистості існує свій темп освоєння професії, який залежить від швидкості самопізнання і глибини професійного самовизначення;

- у разі неефективного професійного вибору з'являються конфлікти між реальними професійними потребами і можливостями, які в гіршому випадку призводять до професійної деградації, а в кращому стимулюють до оптимізації професійного розвитку;

- з метою запобігання у майбутньому можливої професійної деградації особистості потрібно актуалізувати потребу в особистісному та професійному зростанні;

- тривалість трудової діяльності кожної особистості залежить від її індивідуальних якостей і конфігурації системи впливів на неї;

- завдання педагогів освітніх закладів полягає у тому, щоб розкрити та активізувати творчий потенціал особистості за допомогою різних прийомів і методів саморозвитку людини, допомагати нарощуванню можливостей та використанню ресурсів кожного учня чи студента під час навчання, викоринювати стереотипи, які утруднюють самореалізацію майбутнього фахівця.

Саме у ЗП(ПТ)О особистість вперше по-справжньому долучається до дорослого і професійного життя, тому важливо за час навчання сформувати в учнів стійку внутрішню професійну мотивацію, установку на постійне професійне вдосконалення у майбутньому і вміння адаптуватися до мінливих зовнішніх впливів, застосовуючи свої здібності.

У процесі розвитку суспільства формувалася його духовна культура, базисом якої є різноманітний досвід життєдіяльності. Він містить найсуттєвіші результати, здобуті впродовж становлення і розвитку суспільства і соціуму в цілому, а також багатогранні духовні цінності. Рушійною силою суспільного прогресу може бути ціннісний зміст духовної культури за умови, якщо він формується на основі загальних, універсальних цінностей, вироблених людством упродовж його існування. Внутрішній світ людини розглядається, як величезний простір, наповнений цінностями, а також ідеальними моделями в різних напрямках – духовно-моральному, етичному, естетичному, культурному тощо. Але шлях до ідеалу завжди супроводжується дестабілізуючими чинниками. У разі неспроможності їх усунення небезпека руйнування може бути тотальною, про що свідчать сучасні світові проблеми. Завдяки рефлексії виникає єдина модель, яка охоплює певні аспекти реальності, одночасно не даючи найменшим дестабілізуючим моментам полонити свідомість людини.

У вченні про регулятивні принципи практичного розуму І. Кант першим протиставив свободу необхідності та закону, які представляли відповідно сфери моральності і природи. Моральна сфера у філософії пов'язується з цінностями, що є феноменами особливої природи, які існують і функціонують у свій спосіб. Якщо І. Кант розглядав цінності як вимоги і цілі до волі, що надавало їм дещо відносного, ілюзорного характеру, то в подальшому іншими філософами для зменшення суперечності між свободою і необхідністю було запропоновано розглядати цінності, як: норми, що лежать в основі культуротворчої діяльності (Р. Лотце, В. Віндельбанд); трансцендентні сутності, закладені Богом у предмети реального світу як потенційну довершеність (М. Бердяєв, М. Еліаду, Р. Ганон); суб'єктивну оцінку довкілля, що свідчить про психологізацію поняття цінності (М. Мерло-Понті); соціально-значущі орієнтири діяльності суб'єктів (М. Хайдеггер).

Духовне життя суспільства нуртує в середовищі цінностей, які спрямовані на цілісність суспільства і виконують захисну функцію проти його руйнації. Оскільки природа цінностей впливає з характеру і структури діяльності людини, то категорія цінності характеризує ідеальний момент акту діяльності, під час якого «складається задум дії, її ідеальна мета, план реалізації, а також життєвий смисл цієї діяльності, загалом те, задля чого здійснюється ця дія» [486, с. 524]. Варто відзначити, що на всіх етапах розвитку суспільства цінності відображали антитезу того, чого бракувало людині для її існування. Відповідно, процес подолання відбувався поетапно: усвідомлення нестачі (чогось), виникнення потреби, перетворення потреби в інтерес, емоційне переживання ціннісного ставлення до дійсності, тобто процес трансформувалася від одиничного усвідомлення через тривалий інтерес до відчуття значущості та постійного почуття. Тому цінності розглядають, як комплекс, що включає потреби, інтереси, емоційні переживання і предмет, який їх викликає. Остаточний вибір цілей і засобів реалізації діяльності здійснюється на основі цінностей, які є регуляторами цієї діяльності, носять прогностичний характер, є недосяжними, нездійсненими, а ціль є технологічним елементом проективної свідомості. Через трансформацію цілей людина в своїй діяльності наближується до реалізації цінності як найвищої духовної вимоги [486, с. 524-525]. Цінності за предметом, що їх викликає, поділяються на загальнолюдські, духовні, релігійні, сімейні, професійні тощо і в кожному з цих комплексів діють відповідні регулятори.

В історичному аспекті проблема творчості виникала тоді, коли порушувалось питання важливості онтологічних питань творчості, що знайшло своє відображення у працях філософів, зокрема, класичного і неокласичного періодів. Природа творчого процесу розглядалась у працях Платона,

Аристотеля, Б. Спінози, І. Канта, Г. В. Гегеля. У некласичній філософії проблеми творчості розглядаються вченими більше у контексті міждисциплінарності, особливо з гуманітарною сферою. Серед них можна назвати таких вчених-філософів, як М. Бахтін, Г. Батіщев, М. Бердяєв, Г.-Г. Гадамер, Ж.-П. Сартр, В. Соловйов, М. Хайдеггер. На важливість впливу мистецтва на розвиток механізмів мислення (розмірковування, фантазування тощо) звернув увагу Г. Ляйбніц у праці «Нові досліді про людський розум». Його вчення про монади і види пізнання вплинуло на багатьох філософів і теоретиків мистецтва, зокрема О. Баумгартена, який заклав основи естетики як науки та актуалізував проблему вивчення художнього мислення, його роль не лише в художній, але й технічній творчості. Це можна простежити в роботах Є. Матієць [246], О. Половінкіна [322], Ю. Сомова [430], О. Хмельовського [498], М. Яковлева [527] та інших.

Проблема творчості як потужного інструменту адаптації людини змушує науковців подивитись на неї під іншим кутом. Наприклад, у працях вітчизняних і зарубіжних учених (І. Баклицький, І. Зязюн, Т. Любарт, В. Моляко, Я. Пономарьов, В. Рибалка та ін.) йдеться про те, що наділені психікою люди завдяки відтворенню вироблених засобів реагування та їх застосування до нових ситуацій реалізують видатні адаптаційні можливості. Але, на їхню думку, творчість потребує таких реакцій психіки, коли дії не завжди відбуваються за звичайними законами її функціонування. У цьому аспекті особливої уваги потребують дослідження емоційних, мотиваційних і середовищних умов вияву творчості.

Як точно передав усі вимоги до творчої діяльності І. Ільїн у квінтесенції філософії духу: «Усяка творчість людини вимагає свободи: добровільного самовкладення, споглядаючої ініціативи, особистого почину, любові й натхнення» [149, с. 507]. Іншими словами, коли ми спілкуємося один з одним, то маємо справу не лише з конкретними людьми, а й з невидимою сферою, що наповнена ідеями, уявленнями, розповідями, віршами, піснями; які чекають своєї черги, щоб з'явитися на світ. Для цього лише потрібно відкритися тим потокам, які з неї йдуть. Як це зробити, наводить Дж. Кемерон у своїх правилах «священного кола» [216, с. 262]: 1. Творчість розквітає лише в обстановці довіри і підтримки. 2. Творче зростання відбувається серед друзів і припиняється серед ворогів. 3. Всі творчі ідеї – діти, які потребують нашого захисту. 4. Будь-який творчий успіх вимагає творчих невдач. 5. Реалізувати себе творчо – наше духовне зобов'язання. 6. Заважати творити ще комусь – значить порушувати це зобов'язання. 7. Відгуки повинні підтримувати творчу дитину, а не соромити її. 8. Відгуки повинні розвивати наші сильні сторони, а не зосереджуватися на слабких. 9. Успіху легше добитися разом, а

народжується він у щедрості. 10. Чужі успіхи ніколи не можуть послужити перешкодою нашим.

Реалізація цих правил потребує встановлення позитивного емоційного фону в середовищі, в якому людина долучається до творчості. У цьому контексті є важливим знання щодо впливу емоцій на творчість. Встановлено, що короткочасні ефекти впливу емоцій на креативність особистості можуть давати різні результати. Позитивні емоційні стани або настрої підвищують кількість породжуваних ідей, отже, і творчий потенціал людини. Щодо негативних емоційних станів, то в одних умовах креативність підвищується, а в інших — знижується.

Як зазначає А. Новіков, все більше усвідомлюється істина, що: «... основою прогресивного розвитку кожної країни та всього людства в цілому є сама Людина, її моральна позиція, багатопланова природовідповідна діяльність, її культура, освіченість, професійна компетентність» [481, с. 12]. Шукаючи власного місця в житті, праці та культурі, людина вступає в контакти не лише з соціумом, але й з предметним світом, результатом яких є формування певної системи відношень. Від особистості суспільство чекає свідомого виходу на суб'єктивні позиції. У простому питанні щодо власного місця найважливішим моментом стає спрямованість позиції: одностороння, яка є надзвичайно шкідливою, чи суб'єктивно різноманітна, яка формується як синергетичний ефект [197, с.87]. Це означає, що в гуманітарному знанні мають виникати парадигми, які є «ударними гуманітарними інструментами» в «гуманітарній прохідній машині», що здатна проламати стіни Старого світу і повернути людину до здорового глузду, до реальних життєвих цінностей, близьких і зрозумілих усім, на дорогу в Новий світ. Оскільки основним інтегратором впливів є свідомість особистості, то необхідно знову і знову повертатись до її смислових кодів, контекстів і фундаментальних основ буття.

Для того, щоб в особистості сформувалося відповідальне ставлення до всього суцього, вона повинна мати суб'єктивні й об'єктивні цінності. «Відтак буття як реально існуюча дійсність перетворюється у співбуття, тобто у неіндиферентний для особистості (завдяки її активності) світ – світ її бажань чи повинності» [43, с. 4]. З позиції філософії моралі життя людини має певну рівневість, коли рівні відрізняються ступенем виразності та розвиненості внутрішнього смислового центру, який і зумовлює ціннісно-смилову систему життя людини. Найвищим репрезентом життя стає моральний відповідальний вчинок, який є усвідомленим і через нього відбувається зв'язок людини і суспільства. Залежно від особливостей внутрішнього устрою людина по-різному виявляє свою причетність до буття: на рівні емоційного реагування чи задоволення утилітарних потреб, який характеризує недостатній соціальний

розвиток особистості; на рівні вищих культурних цінностей чи устремлінь, які стають мотивами вчинкового життя людини [43, с. 8]. Очевидно, що у разі прийняття важливих рішень щодо ризиків, які виникають внаслідок професійної діяльності, людина має керуватися вищими суспільними нормами.

Р. Грановська, досліджуючи механізми пристосування людини до зовнішнього світу [102], дійшла висновку, що суб'єктивний світ людини піддається впливу не лише з об'єктивних обставин, але й суб'єктивних уявлень про цінність події, яка спричинила ситуацію. Оскільки людина упродовж життя активно накопичує досвід, у неї формується Модель Світу, наповнена тими цінностями, які важливі для кожної конкретної особистості індивідуально. У цьому виявляється вибірковість сприйняття реальної дійсності. Тому, вважає вчена, не дійсність, а індивідуальна Модель Світу визначає вчинки людей. Якщо особистість прагне гармонійно співіснувати з соціумом, вона намагається віднайти міру сумісності власної Моделі Світу з новим досвідом. За життя людина виробляє певні схеми поведінки, тому будь-які радикальні зміни, які може спричиняти ситуація, що виникла, призводять до дезорієнтації і несуть небезпеку руйнування її внутрішнього світу.

Сучасний розвиток держави визначається такими найважливішими показниками, як: науково-технічний рівень, здатність до технологічного розвитку, реалізація сутнісних сил людини. Оскільки перші два з них є інтегральними, то вони містять й людський чинник. Найважливішу роль у здійсненні економічних перетворень займають творчі, висококваліфіковані фахівці. Тому проблема підготовки таких фахівців і надалі залишається актуальною.

Розвиток освітньої системи спирається на дію основного закону навчання і виховання, який орієнтує на підготовку виробничих сил, що діятимуть у системі конкретних соціальних відносин. Вимоги суспільства можна виконати лише тоді, коли засвоєний досвід попередніх поколінь та адаптований до нових вимог. Відповідно основним законом педагогіки, який має універсальний характер, є: «закон обов'язкового привласнення молодим поколінням соціального досвіду попередників як необхідної умови входження у громадське життя, здійснення наступності між поколіннями, життєзабезпечення суспільства, окремого індивіда і розвитку сутнісних сил кожної особистості» [100, с.31]. З цим законом органічно пов'язані наступні закони, з урахуванням яких формується система освіти і професійна (професійно-технічна) зокрема: відповідність змісту, форм, методів освіти, навчання і виховання вимогам розвитку виробничих сил суспільства, його духовної, соціальної та культурної сфер; обумовленість змісту, форм, методів освіти, навчання і виховання характером виробничих відносин і відповідною їм культурною, правовою,

моральною, ідеологічною надбудовою; виникнення неминучих навчально-виховних наслідків у результаті діяльності та взаємодії дітей зі світом, в життєвих ситуаціях, подіях, конфліктах, процесах; формування суті особистості в результаті її активного внутрішнього та зовнішнього самовияву і самоутвердження в діяльності, відносинах, спілкуванні; гармонійний розвиток всіх сутнісних природних і духовних сил в єдності всіх сфер, з урахування вікових особливостей і можливостей [100, с. 31-34]. У контексті дії цих законів виділяються основні вимоги педагогіки до практики: забезпечити доступ до знань, умінь і навичок, які є необхідними для відтворення культури і забезпечення життєдіяльності (перш за все загальнотрудова підготовка); створення рівних освітніх і виховних можливостей для молоді незалежно від типу освітнього закладу; обов'язкове поєднання освіти, навчання і виховання з продуктивною працею; створення умов, щоб провідна діяльність була орієнтована на розвиток властивостей і якостей особистості та становлення психічних процесів; повноцінний розвиток особистості.

Як зазначає С. Гончаренко, сьогодні отримали визнання закони, виокремлені багаторічними дослідженнями провідних вчених у галузі педагогіки: Ю. Бабанського, В. Безпалько, Б. Гершунського, В. Загв'язінського, В. Краєвського, М. Махмутова, М. Скаткіна, А. Хуторського та інших. Зокрема, це такі закони, як: соціальної обумовленості цілей, змісту, форм і методів навчання; взаємозв'язку творчої самореалізації учня і освітнього середовища; розвивального і виховуючого впливу навчання на учнів; взаємозв'язок навчання, виховання і розвитку; обумовленості результатів навчання характером діяльності і спілкування учнів; цілісності і єдності педагогічного процесу; взаємозв'язку і єдності теорії та практики в навчанні; взаємозв'язку і взаємообумовленості індивідуальної, групової і колективної навчальної діяльності; розвитку [100, с. 48-50]. У той же час у професійній педагогіці діють специфічні закони, орієнтовані на техніко-технологічні зміни в економіці, виробництво і змісті праці. Ці закони обґрунтовані вченими, дослідження яких були пов'язані з освітніми аспектами виробництва і змістом праці робітників у різних типах виробництва (С. Батишев, А. Беляєва, М. Махмутов, В. Скакун, А. Шапоринський та інші). Щоб здійснювати професійну освіту на високому рівні, відповідно до цих законів, потрібні такі знання: типів виробництва, рівня механізації і автоматизації виробничих процесів, ступеня неперервності технологічних процесів, стану організації праці, сукупності обладнання і предметів праці, державного і регіонального компонентів у змісті професійної (професійно-технічної) освіти, основ взаємозв'язку загальної освіти і професійної підготовки майбутніх фахівців, урахування світових тенденцій [100, с.53; 351, с.72-80].

Основою для розвитку професійної освіти є врахування тенденцій, що склались у сучасних умовах (станом на 2010 р.), зокрема: інтеграція освіти, науки і виробництва; організація професійної освіти за проектно-цільовим підходом; розвиток креативного характеру професійної освіти; взаємодія ринку освітніх послуг з ринком праці; підвищення якості професійної освіти на основі сучасних педагогічних досліджень; врахування регіонального аспекту в розвитку неперервної професійної освіти. Крім того, було визначено, що інтеграція таких різних сфер, як наука, виробництво та освіта, відбувається з урахуванням педагогічних принципів, які відображають широкий спектр специфічних особливостей професійної освіти: неперервність і дискретність, стандартизація і варіативність, фундаменталізація і практична орієнтація змісту освіти, проблемно-тематична і цільова інтеграція змісту навчальних дисциплін, особистісно-рольова організація освітнього процесу, орієнтація на формування ключових компетенцій у майбутніх професіоналів. Аналіз загальних і педагогічних принципів інтеграції освіти, науки і виробництва дозволив зробити висновок, що застосування їх в єдності забезпечує орієнтацію професійної освіти на інтереси майбутнього фахівця, становлення його компетентності та розвитку творчих здібностей і загальної культури [351, с. 43-44].

Як зазначає В. Краєвський, принцип розвитку педагогічної системи обумовлюють три чинники: по-перше, відбувається зміна тенденцій в суспільстві, умов життя та ідеології, що орієнтує на нові цілі; по-друге, існує розрив між метою і результатами освітнього процесу, тобто випускники не готові до того, чого вимагають умови, які змінились; по-третє, має місце постійний розвиток педагогічної теорії, проте ще недостатньо знань, щоб відобразити властиві їй сучасні закономірності. Кожен з цих чинників виводить на певне поле проблем та орієнтує на механізм їх розв'язання. *Перший* чинник виводить на особистісно орієнтований підхід, орієнтує на всебічний розвиток тих, хто навчається, на соціальну функцію людини, зростання ролі культурологічного підходу, увагу до цінностей і відповідно до аксіологічного підходу, до досвіду творчої діяльності, емоційно-ціннісних відношень, набування соціального досвіду. *Другий* чинник пов'язаний з тим, що якість освіти залежить від збігання цілей суспільства та освітнього закладу. Оскільки педагогічна система є інертною, в ній є певні слабкі місця, які чітко виявляються саме в нових умовах. Це орієнтує на моніторинг змін вимог до освітнього результату, врахування перспективи та створення умов, щоб він був позитивний. *Третій* чинник пов'язаний з розвитком методології та теорії педагогіки як науки [198, с. 39-41]. У свою чергу суспільні вимоги до освітнього результату звертають основну увагу на зміст освіти.

Протягом тривалого часу у вітчизняній педагогіці, враховуючи радянський та український періоди, сформувались три концепції змісту освіти, які відрізнялись роллю і місцем людини в суспільстві: *перша* – зміст освіти розглядається як педагогічно адаптовані основи наук в освітній площині; *друга* – зміст освіти розглядається як сукупність знань, вмінь і навичок, які мають бути засвоєні учнями з основних галузей знань; *третья* – педагогічно адаптований досвід людської культури, який, крім засвоєння готових знань (як і в попередніх концепціях), включає також досвід творчої діяльності та емоційно-ціннісні відношення [198, с. 61-62]. З урахуванням чинників, що діють в освітній системі, та відповідно до останньої розглянутої концепції змісту освіти його модернізація для повної загальної освіти відбувається у таких напрямках: «створення передумов для всебічного розвитку особистості, індивідуалізації та диференціації навчання, переходу до особистісно орієнтованих педагогічних технологій; виховання особистісних якостей громадянина-патріота України; формування ключових і предметних компетенцій; посилення практично-діяльній та творчої складових у змісті всіх освітніх галузей; гуманітаризації та гуманізації змісту навчання; приведення обсягу і складності змісту у відповідність з віковими можливостями дітей, перспективами їх розвитку; забезпечення у старшій школі профільності навчання, генералізації та інтеграції знань на основі фундаментальних ідей, законів і теорій; наступності навчального змісту і вимог щодо його засвоєння між дошкільною і початковою школою, початковою і основною школами, основною і старшою школами, старшою школою та вимогами професійно-технічної і вищої освіти» [385, с. 323]. Відповідно це потребує урахування можливостей усіх форм організації навчання, які використовуються в освітніх закладах.

Аналіз розглянутих вище чинників розвитку педагогічних систем, концепцій змісту освіти і напрямів постійних удосконалень у контексті дослідження художньо-технічної професійно орієнтованої творчості дає можливість виділити ключові моменти, які мають бути враховані в професійній (професійно-технічній) освіті щодо її змісту і подальшого професійного вдосконалення майбутніх фахівців. Ключовими моментами є: всебічний розвиток особистості, який відбувається на основі особистісно орієнтованого навчання, що спирається на принципи індивідуалізації та диференціації; орієнтація на компетентнісний підхід, застосування якого в професійній (професійно-технічній) освіті сприяє формування не лише ключових і предметних, але й фахових і соціальних компетентностей; наступність навчального змісту і вимог щодо його засвоєння між старшою школою та вимогами професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, урахування

профільності в старшій школі та змін, які вносить ринок праці в професійну діяльність; посилення творчої складової професійної підготовки; засвоєння змісту освіти не лише з урахуванням вікових можливостей учнів, але й перспективами їхнього розвитку як особистостей та професіоналів.

Педагогічна філософія конструктивізму передбачає цілісний підхід до розгляду явищ і виводить на особистісну зорієнтованість освітнього процесу, компетентнісний прагматизм і розвиток творчого мислення. Конструктивізм виходить з того, що навчання – це активний процес, в ході якого люди активно конструюють знання на основі власного досвіду в освітній спільноті. Для цього в процесі навчання має здійснюватися постійна взаємодія індивідуалізованих навчальних конструктів суб'єктів навчання у відповідному освітньому середовищі.

Як зазначає О. Щербак, цілісний зміст професійної (професійно-технічної) освіти формується на основі системного аналізу: виробництва та перспективи його розвитку; опрацювання (відбір, вивчення, узагальнення) і використання наукової та виробничо-технологічної інформації щодо нових матеріалів і технологій для різних галузей з урахуванням на випередження відповідно до технологічної складності робіт у галузі; виділення загальнодержавного і регіонального компонентів; співвідношення гуманітарної, загально-технічної, професійної та професійно-практичної підготовки з урахуванням попередньої підготовки; мотивації до неперервної професійної освіти і навчання. Пошуки шляхів підвищення якості професійного навчання пов'язуються з наближенням майбутнього фахівця до реальних умов, тобто виробничих проблем і потреб, які в більшості випадків потребують від виконавців інтегрованих знань, умінь і навичок. Важливою умовою оновлення змісту професійної освіти має бути орієнтація на випереджувальний характер, врахування структурних змін в економіці, узгодження і взаємне пов'язування наступності навчання і виховання, спонукання майбутнього фахівця до професійного вдосконалення упродовж життя, яке потребує опанування методів творчої діяльності [519, с. 325]. У цьому контексті можна акцентувати увагу на тому, що поряд із профільними програмами загальноосвітніх дисциплін доцільно було б використовувати варіативну складову професійної підготовки для тієї частини змісту, яка випадає саме на рівні професійної (професійно-технічної освіти), а саме: вивчення досвіду творчої професійно орієнтованої діяльності та формування емоційно-ціннісного ставлення до її художнього аспекту, яке в повній загальній школі відбувається під час вивчення предмету «Технології», а у вищій школі – в художньо-проектній діяльності.

Соціальний досвід особистості спирається на її суб'єктивний досвід, здобутий протягом життя. Поняття «суб'єктивного досвіду» як основного в

особистісно орієнтованому навчанні у вжиток увела І. Якиманська. Як уважає А. Плігін, цей досвід необхідно вивчати на різних логічних рівнях: «Я-концепції, особистісної своєрідності та особливостях характеру, ціннісних структурах, цілях і мотивації, особистісних смислах, здібностях і пізнавальних перевагах, різноманітності поведінкового арсеналу» [316, с. 13], що своєю чергою орієнтує на дослідження широкого спектру аспектів особистісно орієнтованої освітньої парадигми. Відповідно до теми нашого дослідження актуальними є такі аспекти, як: визначення суб'єктивного досвіду учнів, особистісних смислів у процесі творчої діяльності; діагностика і облік особистісних пізнавальних переваг, здібностей, стратегій, пізнавальних стилів; технології організації особистісно орієнтованого навчання відповідно до конкретної галузі діяльності, зокрема, художньо-технічної творчості. Поряд із традиційними знаннями, вміннями і навичками, які в процесі навчання повинні збільшуватись і поглиблюватись, в особистісно орієнтованій парадигмі центром стає розвиток здібностей, пізнавальних стратегій (дій), ціннісних орієнтацій, особистісних смислів і Я-концепції.

У пошуку нових орієнтирів у навчанні та вихованні В. Сухомлинський створив власну концепцію виховання як розвитку творчих сил, коли розвиток відбувається в колективі на основі етико-естетичних цінностей, інтересів і потреб. Власний педагогічний досвід переконав В. Сухомлинського в тому, що максимальний освітній ефект буде досягнуто тоді, коли: «сам процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками усвідомлюється і переживається як творча праця» [450, с. 106]. Навчання має бути бажаною працею, адже лише при такій умові в процесі оволодіння відбувається розвиток власних здібностей, а успіх розцінюється як результат особистої активності та наполегливості. Передумовами досягнення успіху є усвідомлення власних інтелектуальних сил і здібностей, віра в себе. На думку видатного педагога, чим більшим є творчий елемент «в розтягнутому в часі завданні, тим краще виховується свідомість виконавців цього завдання» [450, с. 44]. Під час виконання завдання одночасно відбувається діяльність і навчання, а розтягнення в часі допомагає підтримувати творчу активність. Із розгалуженням основного завдання на дрібні учні виявляють наполегливість у досягненні кінцевої мети і зосереджують увагу на знаходженні найбільш конструктивних вирішень. Під впливом зовнішніх чинників у цьому процесі їм доводиться мобілізувати інтелектуальні та духовні сили на досягнення мети, застосувавши вольові зусилля як основу саморегуляції.

Таким чином, можна стверджувати, що у нових умовах, з урахуванням вимог до професійного виховання майбутнього фахівця, в закладі професійної (професійно-технічної) освіти в освітньому процесі необхідно створити умови

для самовизначення, самореалізації та самовдосконалення учнів в обраному напрямі професійної діяльності, орієнтуючись на *широкий* спектр їхніх здібностей та обдарованостей. Передумовою успішного навчання учнів і розвитку їхніх здібностей є врахування особливостей створення образу професійної діяльності.

В історичному контексті становить інтерес виділення типів індивідуального стилю діяльності, які пов'язуються зі структурою образу-знаку стосовно різних ситуацій. В основі саморегуляції конструктивної активності людини лежать два образа-знака – переважання словесно-логічного та сенсорного узагальнення, які, на думку авторів [8, с. 55; 308, с. 36; 316, с. 36], що стали ознакою поділу людей на «мислителів» і «художників». Враховуючи універсальність ручної праці, первісний тип людини все ж таки був «художньо орієнтований практик» [316, с. 36.]. Таке припущення свідчить про необхідність залучення тих, хто вчиться, у процесі професійної підготовки до видів діяльності, які потребували б уміння оперувати двома образами-знаками.

Різновидом творчого процесу є художня творчість, основу якої становить естетична діяльність, властива різною мірою кожній людині. Через продукти естетичної діяльності виробник заявляє про певні цінності. Якщо ці цінності залишаються актуальними впродовж тривалого часу і навіть епох, це свідчить про їх універсальний характер. Дослідження методологічних засад художньої діяльності пов'язане не лише з встановленням цих універсальних цінностей, але й визначенням її особливостей, що суттєво впливають на організацію професійної підготовки і навчання фахівців, для яких одним із компонентів діяльності є художня творчість.

Проблеми художньої творчості, її особливостей і відмінностей від інших видів творчості, особливостей підготовки фахівців для художньої індустрії були предметом розгляду багатьох вчених. У наукових працях розглядалися теоретичні положення, викладені зокрема у таких аспектах, як: методологічні основи художньої діяльності (І. Зязюн [146; 147], Л. Левчук, Б. Новіков [282], Д. Новіков та О. Новіков [280], Л. Сліпчишин [558], А. Столетов [442]), психологічні основи художньої творчості (Б. Ананьєв [9], Л. Виготський [82], В. Петрушин [312], В. Роменець [375]), педагогіки професійної художньої освіти (Н. Миропольська [258], В. Орлов [289], Л. Оршанський [290], О. Отич [295], О. Рудницька [380]), підготовки фахівців художнього профілю в закладах професійно-технічної освіти (В. Ковальчук, В. Радкевич [359; 360]), організації художньо-технічної творчості (В. Прусак [353], В. Тименко [463], О. Швець). Проте є також значна кількість технічних професій, де сфера професійної діяльності має художній компонент.

Незважаючи на значну кількість ґрунтовних досліджень із методології художньої діяльності, сьогодні принципи художньої діяльності ще остаточно не систематизовані. О. Новіков і Д. Новіков запропонували універсальний підхід до їх виділення, який, на їхню думку, можна розповсюдити на всі види творчої діяльності. Сутність цього підходу ґрунтується на твердженні, що фундаментальні принципи наукової діяльності, які склались історично (*детермінізму, відповідності та доповнювальності*) можна застосовувати і для формулювання принципів художньої діяльності, але з урахуванням її особливостей. При створенні художнього образу суб'єкт художньої творчості вільний у виборі, хоча більше піддається зовнішнім впливам, ніж науковець, який має спиратися на праці та дослідження попередників. Логіка виділення принципів художньої творчості така: *реальність – творець – художній образ*. Творець репрезентує довкілля крізь призму власного бачення, тобто він створює нову реальність, яка насправді є видуманою. У цьому контексті автори виділили такі *специфічні* принципи художньої діяльності, як: *єдність відображення і вираження; єдність відображення і перетворення*. У відображенні через особистісно-суб'єктивне ставлення з позицій духовності до об'єкта творець оцінює отриману інформацію, враховуючи власні потреби та інтереси. Відповідно завдяки індивідуально-особистісному началу результати художньої творчості є самоцінними. При накладанні перетворювальної діяльності на художню виникають різні види художньо-конструкторської активності, результати якої можуть мати утилітарно-технічний та художньо-естетичний аспекти. У деяких випадках ці аспекти є рівними. Мистецтво сприяє духовному перетворенню людини і суспільства через почуттєве, емоційне інтонування смислу результатів художньо-конструкторської діяльності [280, с. 386-387]. Тому при підготовці фахівців, у професійній діяльності яких можна виділити художній компонент, в освітньому процесі на ознайомлення з мистецько-художньою інформацією та її емоційним осмисленням має виділятися достатньо часу і застосовуватися різноманітні форми організації навчання.

Ще однією проблемою, яка має не лише наукове, фахове, але й освітнє значення, є наслідування. Культурний поступ людини визначається через її самовияв, тобто максимальний відхід від будь-якої нормативності та регулятивності. Для фахівців, що займаються високим мистецтвом, такий відхід є дуже важливим, адже для декого з них творчий пошук свого стилю стає справою професійної честі та етики і може тривати навіть упродовж усієї активної професійної діяльності. Ю. Юхимик зауважує, що полюсність понять творчості і наслідування може бути виправдана лише на кінцевих стадіях творчості, коли потенційні наслідки можуть бути серйозними. Для означення

цих наслідків вживаються конкретні поняття, приміром, у мистецтві – епігонство, в науці – плагіат, у соціальному житті – тоталітаризм і конформізм. На її думку, творчість і наслідування необхідно розглядати, як різні щаблі єдиної лінії культурного самовияву людини, для яких характерні взаємообумовленість і взаємозалежність. Що ж до наслідування, то без нього не можна реалізувати власний творчий потенціал, не можна піднятися до вершин майстерності без знання особливостей роботи визнаних митців. Наслідування в позитивному сенсі не є механічним повторенням, а допускає і навіть передбачає на розсуд виконавця більший чи менший діапазон змін. Дослідження культурно-історичної специфіки художньої практики людства виявило важливість міметичного принципу як засадничого і в класичному, і в неklasичному мистецтві. Цей принцип відкритий до різного роду змін і доповнень, які обумовлені особливостями світогляду тієї чи іншої культурно-мистецької доби. Саме у цій особливості коріниться джерело розвитку мистецтва як цілісного процесу. Завдяки міметичному принципу як універсальної естетичної сутності забезпечується культурно зумовлена логіка розвитку мистецтва, в якій відбувається чергування мистецьких фаз. Художнє наслідування завжди містить момент творчості і зосереджене на репрезентації власне естетичного аспекту зображуваного, а не достеменного відтворення реальності. У пошуках цього аспекту митець намагається передати духовно-ціннісний ракурс вираження образу, який передбачає присутність таких діалектично протилежних явищ, як прекрасне-потворне, комічне-трагічне, піднесене-пригнічене тощо. Відсутність гармонії між ними і недоречне перебільшення однієї з характеристик призводять до зменшення навіть мінімальної художньої вартості наслідувального результату. Наслідування закладає фундамент для майбутніх творчих відкриттів [523].

Сьогоднішній етап розвитку художньої творчості має низку особливостей, на які звернула увагу в своєму дослідженні О. Беспала. Першою особливістю є *вплив споживача* (глядача) на конструювання об'єкта творення всередині соціокультурної системи. Цей вплив пов'язаний з різноманітністю інтерпретацій продукту праці. Другою особливістю є *персоналізація цілей*, коли творець прагне виробити свою індивідуальну естетичну траєкторію, але для цього йому необхідно володіти специфічним власним методом для створення позачасових результатів праці. Третя особливість полягає в тому, що процеси технологізації художньої творчості, зміни внутрішньої структури художнього простору та його меж призвели до принципової *неможливості встановлення «художніх» критеріїв якості продукту праці*. Четвертою особливістю є те, що поряд з індивідуалізацією художнього процесу сьогодні активно розвивається нова структура художнього співтовариства, для якої характерною ознакою є

корпоративність. Виникнення таких об'єднань диктується часом, коли для досягнення спільної мети фахівці об'єднують свої зусилля [41]. Ці особливості відображають взаємозв'язок і взаємозумовленість художньої творчості, соціального середовища і суспільства, тому вони мають бути обов'язково враховані при організації навчання майбутніх фахівців, що забезпечить їх ефективну адаптацію до професійного середовища.

На нашу думку, до основних особливостей художньої творчості можна віднести: 1. Наявність специфічних здібностей в суб'єктів художньої діяльності, а саме: високого рівня розвитку образного мислення, емпатії, уяви, фантазії; здатності щоденного спостереження для нагромадження матеріалу, який сприяє підйому душевних сил до рівня натхнення. 2. Інтегративність художньої творчості [155], яка виявляється в тому, що на базі основних видів діяльності (пізнавальної, перетворювальної, ціннісно-орієнтаційної, комунікативної та естетичної) виникає новий тип творчої діяльності – художньої, для якої характерна цілісність і неподільність на окремі компоненти, що є виявом нової якості, яку називають «художність» (емергентність). 3. Персоніфікованість продукції художньої творчості, яка характеризує особистісний тип відображення, що інтегрує власні емоції творця, наочність і конкретність об'єкта, особистісні переваги чи симпатії автора. 4. Свобода вибору мети, тематики, технологій, засобів творчої діяльності, які можуть обмежуватися лише непередбачуваними обставинами життя, екологічною свідомістю і духовністю суб'єкта праці, рівнем домагань. 5. Залежність від розуміння і сприйняття художньої продукції тими, кому вони адресовані, що в умовах виготовлення малими серіями часто призводить до зниження їхнього художнього рівня.

Творчість є категорією, яка зв'язує в єдине ціле буття, життя і світогляд людини. Залежно від тенденцій, що панують у культурі певного часу, пересічна людина знаходиться у перманентному стані: від крайнього індивідуалізму в суспільному житті до поглинання людини як особистості суспільством. Будь-яка з цих крайнощів призводить до негативу, який виявляється у пригніченні творчої основи людини, внаслідок чого особистість втрачає можливість відгукнутися на внутрішній поклик свого ества. У повсякденному і професійному житті важливо знайти той духовний ґрунт, на якому розквітне творчість, і докласти зусиль, щоб його утримати. У цьому контексті важливе значення має організація в освітньому закладі творчого, духовно орієнтованого середовища.

Сьогодні вчені розглядають два підходи до розгляду ролі творчості в житті людини: західний та східний. За західною традицією в творчості виділяють такі істотні атрибути, як: воля до творчості, недетермінованість

первісного творчого пориву; нерозривна єдність кінцевого і нескінченного, ідеального і матеріального, потенційного і дійсного, свідомого і несвідомого; особливі суб'єкт-об'єктні відносини, основою яких є невиразність, збіг суб'єкта і об'єкта в творчому процесі; причетність до буттєвих, онтологічних основ; унікальність, неповторність результату, вихід за рамки традиції, процесу відтворення; особлива значущість творчого процесу для особистості через динамічну природу обох; взаємозв'язок творчості та світогляду. Творчий процес розглядається як процес, спрямований з небуття в буття, в результаті чого народжується принципово нове або якісно розширюється існуюче. За рахунок творчості відбувається множення форм всього суцього, які можна метафорично розглядати як виникаюче буття на зміну того, що відійшло у вічність (зруйнувалося) [442, с. 10]. У цьому процесі важливо не захоплюватися руйнуванням, адже кожен об'єкт чи явище втілює в собі певний смисл. Відрив від буденності, життя і вихід в трансцендентність можливі тоді, коли людина по-новому осмислить власне життя, мобілізує життєво важливі прагнення (перш за все самоутвердитись), коли бажання творити перемаже протилежне – руйнувати [492, с. 27-28].

У східній традиції панує концепція трансміграції, за якою має місце діалектичний процес: розвиток одиничного у множинність і множинності в одиничне. Життя людини сприймається як творчість, в якому черговий досвід розглядається як нова реальність в структурі недиференційованого цілого. Людина повинна дбати про приріст творчості незалежно від того в чому її розглядають – у житті чи власних витворах. У більшості східних концепцій (даосизм, буддизм, дзен-буддизм) творчість розглядають як самовдосконалення людини, у результаті чого відбуваються позитивні зміни в її свідомості, зростає її духовність.

Основою зростання ефективності розвитку соціуму мають бути можливості, які закладені в системі «людина–суспільство–природа». Основним критерієм перевірки відповідності раціональних схем діяльності людини її смисложиттєвим цілям є духовність. Спрощення діяльності за рахунок раціоналізації має на меті вивільнення часу не лише для виконання запланованої роботи, але й для власного самовдосконалення. Щоб уникнути негативних наслідків раціоналізаторської діяльності, необхідно завжди пам'ятати, що творчий центр особистості має духовний характер. Актуальною тематикою останнього десятиліття є взаємозв'язок творчості, особистості й духовності, які пов'язуються через світосприйняття людини.

Особливістю української культурної традиції є те, що вона формувалася на перехресті різних культурних світів і за різних умов, що суттєво відбилось на характері та стилі не лише філософського мислення, але й на підґрунті

творчої художньої діяльності. Як зазначає В. Горський, яскрава «поліфонія культурних взаємодій Сходу і Заходу є чи не найвиразнішою особливістю культури України» [101, с.28]. У культурологічному сенсі культурна «матриця» Заходу орієнтована на швидкі зміни предметного світу і соціальних зв'язків людей, в яких переважає техногенний менталітет, усвідомлення особистої відповідальності за наслідки власних ідей та дій, а Сходу – на соціальну спадщину, яка забезпечує відтворення традиційного типу розвитку, відданість певній естетичній системі, віруванню тощо. Інтегратором усіх видів життя етноспільнот стає національний образ світу, який тісно переплітає ментальне й естетичне сприйняття світу. На думку В. Личковах, універсалістична суть етнокультури полягає в тому, щоб: «бути горизонтом людського у світі, виробляти й утверджувати родові цінності соціального буття в предметних, комунікативних чи духовних іпостасях» [225, с.10]. Українській художній творчості притаманні втаємниченість, замишування світом, поетична чутливість, налаштованість на вищі сакральні цінності та екофільність. У ній естетична ідея об'єктивується через різні архетипи (першообрази творчості), зокрема, сад, дивосад, птах, ніч, небо поле, храм, квіти, дерево тощо. Тому в кожному продукті художньої зокрема й народної творчості закладено духовний метафізичний зміст, що свідчить про невмирущість естетичного простору (естетосфери) України.

На основі викладеного, можна зробити такі висновки: 1. Сучасний ринок вимагає від суб'єктів праці виявлення власної творчості, яка сьогодні розглядається як головне джерело успіху компаній. У цьому криється небезпека технізації процесу творчості, що суперечить самій її природі. Творчість не може стати масовим виробництвом, оскільки вона не може бути повністю алгоритмізована. Проте до творчості необхідно наближатись за допомогою сучасних технологій, звернених до буттєвої основи особистості. Ці технології ґрунтуються на інтеграція західного і східного розуміння творчості людини. 2. Творча поведінка людини в житті реалізується завдяки знанню технології творчості. Якщо перші досягнення можуть бути випадковими, то навчання технологій творчості дає позитивні результати. У процесі навчання творчість і наслідування необхідно розглядати, як різні шаблі єдиної лінії культурного самовияву людини. Розвиток творчого потенціалу не може відбуватися без знання особливостей роботи визнаних митців, але наслідування має передбачати більший чи менший діапазон змін і відображати власну інтерпретацію. 3. На художню творчість значний вплив має провідна естетична ідея, яка панує в національному культурному просторі. В основу провідної естетичної ідеї, яка стала інтегратором етнонаціональної естетики і художньої культури в Україні, лягли такі культурні екзистенціали як Дім, Поле, Храм,

Небо і Земля. 4. Художня творчість має специфічні особливості, які відрізняють її від інших видів діяльності. Але саме цей вид творчості найбільше піддається впливам соціального середовища і суспільства і розглядається як ефективний інструмент адаптації до професійного середовища. 5. Актуальність підготовки учнів і студентів до майбутньої творчої професійної діяльності, зокрема до її художньо-естетичного компоненту, ставить на порядок денний потребу залучення їх до художньої творчості в освітньому закладі з урахуванням принципу наступності. Щоб результати творчості стали самоцінними, необхідно в освітньому процесі формувати в учнів і студентів особистісно-суб'єктивне ставлення до об'єкта праці з духовно-етичних позицій.

Упровадження сучасних підходів в освітній процес супроводжується змінами в методиці навчання, перш за все це торкається змісту програми, а в подальшому і процесуальної частини навчання. Розглянемо сутність підходів, важливих для навчання і розвитку художньо-технічної творчості у контексті професійної діяльності.

Культурологічний підхід є теоретико-методологічною основою творчої діяльності у всіх сферах життєдіяльності людини. Проблеми культурологічного характеру досліджувались у працях багатьох учених, зокрема: філософсько-методологічні аспекти творчої діяльності (В. Андрущенко, Г. Балл, В. Біблер, І. Ісаєв, І. Зязюн, М. Каган, В. Кремень, В. Орлов, О. Отич), формування художньо-естетичного світогляду особистості (Т. Кривошея, В. Личковах, Н. Миропольська, Л. Масол, О. Рудницька, О. Шевнюк), естетичний аспект технічної освіти (В. Пірайнен, О. Половінкін, О. Хмельовський), естетизація як чинник творчого розвитку особистості учнів професійної (професійно-технічної) освіти (В. Вдович, О. Музальов, О. Отич, В. Радкевич).

У культурі виділяють цивілізаційну і діалогічно-творчу сторони, які розкриваються через складники з різними змістами. Культура розглядається як цілісність, в якій цивілізація відображає нормативно-репродуктивний аспект. Як наголошує Г. Балл, культура забезпечує різнобічну реалізацію й неперервний розвиток людській сутності через взаємне опосередкування наступності й творчості, через різноманітні зовнішні й внутрішні діалоги, через опредмечування людських здатностей у творах та їх розпредмечування в особистостях [24, с. 13-14]. Окультурення життєдіяльності суспільства, зокрема того, що пов'язане з виробництвом, означає: з одного боку, «посилення творчих, особистісних, діалогічних начал», що орієнтує на «креативність, ініціативність, відповідальність, комунікабельність та інші якості, притаманні розвиненій особистості та істотні для гуманізації суспільних відносин»; з другого боку, активніше застосування сучасних науково-технічних і технологічних досягнень у творенні і функціонуванні культури [24, с. 14]. У

цьому контексті актуалізується потреба у формуванні особистісної культури людини (учнів, студентів, фахівців) надавати перевагу діалогічній стратегії, яка може бути потужним чинником активізації творчих зусиль, але при цьому доречно пам'ятати про взаємозв'язок нормативно-репродуктивних і діалогічно-творчих компонентів культури.

Культурологічний підхід орієнтує педагогів на забезпечення загальнокультурного розвитку вихованців, на формування загальнокультурних цінностей, знайомство з артефактами різних художніх культур. При ознайомленні з різноманіттям культур в єдиній світовій спадщині особлива увага повинна приділятися національній культурі, засвоєнню національних цінностей, ознайомленню з національними символами і традиціями.

Діалогічний підхід. У контексті розуміння сучасного гуманізму його невід'ємною складовою є діалог. У кожній сфері (науки, виробництва, мистецтва і т. д.) він має свої особливості, проте ґрунтується на універсальних принципах (діалогічних універсаліях), які полегшують перенесення вдалих знахідок у різні сфери і впровадження та підтримку гуманістично зорієнтованих соціальних стосунків [25, с. 24-31]:

1 Принцип поваги до партнера, до його якостей як органічної цілості, як до суб'єкта. У педагогіці цей принцип передбачає поєднання педагогічної рефлексії та абстрагування від шкідливої інформації про дитину, метою чого є оптимальна взаємодія, спрямована на результат.

2 Принцип сприймання партнера таким, який він є, та орієнтація на його реальні та потенційні найвищі досягнення, на перспективу, що відкривається перед ним. У цьому контексті важливою вимогою до педагогів є звернення уваги на зміст самосвідомості дитини, мотивацію учіння, боротьбу з комплексами і застосовувати індивідуальний підхід для розвитку її здібностей і реалізації потенціалів.

3 Принцип поваги до себе означає не боятися знати свої найвищі можливості та прагнути їх досягти.

4 Принцип згоди або конкордатності можна трактувати залежно від сфери його застосування. Головною метою його застосування є досягнення ближчого до істини знання стосовно предметів дискусії (розгляду) з дотриманням логіко-методологічних вимог і розуміння ціннісно-сміслових компонентів діалогу. Оскільки діалог стосується різних аспектів культурних стосунків (зокрема й естетичного), то корисною метою було б отримання метазнання, яке б упорядковувало уявлення про предмет та узгоджувало позиції учасників діалогу. Це метазнання є результатом синтезу, який розглядається як один з вищих рівнів інтеграції.

5 Принцип толерантності відіграє важливу роль в організації та оцінюванні людської поведінки. Явища повинні оцінюватись не упереджено, а конкретно, у певних своїх функціях і взаємозв'язках. У діалозі можливі монологічні моменти та аспекти, якщо вони доцільні. Поступове наближення до рівня, який визнаний найкращим, але без тиску.

6 Принцип ефективної діалогічної взаємодії реалізується через якнайповніше розкриття людських здатностей, використання потенціалу культури для розгортання «великих діалогів»

Художньо-технічна творчість є інтегральним утворенням, яке виникає на ґрунті інтеграції двох видів діяльності – художньої та технічної творчості у всіх аспектах їх взаємодії. Інтеграція як методологічний принцип випливає з закону єдності протилежностей. Нова форма існування змісту художньо-технічної творчості може існувати тоді, коли розв'язані проблеми розвитку і наступності на всіх рівнях її опанування: розвиток є орієнтиром у визначенні перспектив, а наступність дає можливість використати досягнення минулого для формування нового.

Методологічні засади *інтегративного* підходу в освіті знайшли своє відображення в працях таких вчених, як М. Берулава [38], О. Вознюк [78], С. Гончаренко, Р. Гуревич [109], О. Дубасенюк [78], І. Кас'ян [162], С. Клепко [167; 168], І. Козловська [180; 182]; Ю. Козловський [182]; реалізація інтегративних зв'язків різних рівнів у різних ланках освіти – М. Курач [213], Ю. Логінова [228], В. Максимова [238], М. Махмутов, А. Шакирзянов [248], Т. Якимович [181] та інші.

Незважаючи на те, що художня і технічна творчість мають відносну самостійність і специфічні особливості, художньо-технічна творчість як система створює передумови для їх взаємного проникнення і доповнення, а також можливість переходу до нової якості (що ми спостерігаємо у різних видах дизайну). У контексті нашого дослідження принциповим є розуміння ролі наступності. «Педагогічна суть поняття наступності як системотвірного інтегративного чинника, що створює умови для реалізації цілісності процесу і результатів підготовки фахівців у ступеневій професійній освіті, полягає в тому, що вона передбачає такі співвідношення між цілями, змістом, методами, засобами, організаційними формами навчання на послідовних етапах професійної підготовки, які дають змогу будувати кожний новий етап з опертям на минулий досвід і таким чином полегшують адаптацію особистості до нових умов навчання» [182, с. 136]. Відповідно до зазначеного вище набуває актуальності психологічне і педагогічне обґрунтування змісту і способів реалізації принципу наступності.

Особистісно орієнтований підхід як методологічна орієнтація сучасної освіти почав розроблятися в останньому десятилітті ХХ століття, ґрунтуючись на ідеях щодо виховання і навчання попередників (А. Макаренко, К. Роджерс, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, Л. Толстой, К. Ушинський і т. д.). Сьогодні він є одним із найбільш розроблених підходів в освіті, адже розглядає широкий спектр проблем. Сутність особистісно орієнтованого підходу полягає в тому, що він передбачає виховання, результатом якого є формування свідомості та досвіду поведінки, становлення підструктур особистості, що втілюють особистісні якості людини (Г. Балл [25], І. Бех [43;44], Е. Бондаревська [58], С. Гончаренко, Є. Клімов [169], В. Рибалка [368], Г. Селевко [390], О. Сухомлинська, Й. Вільш [567] та ін.). Особистісно орієнтоване навчання ставить за мету створити такі умови, щоб кожен, хто навчається, самореалізувався і розвивався. Оскільки самореалізація особистості відбувається водночас з дорослішанням, набуває важливості її включення в професійну діяльність. У загальному дефініція «професійне самовизначення» інтегрує різноманітні явища, які потрібно співвіднести, щоб процес успішно перебігав. У цьому контексті, як зазначає Є. Клімов, необхідно враховувати процес розвитку (фізичного і психічного) людини протягом тривалого часу, наявність значної кількості різноманітних професій в суспільстві, можливі варіанти співвіднесення особистісних якостей людини до вимог професії, становлення людини як суб'єкта професійної праці на різних етапах [170, с. 33]

Основними засобами впливу на розвиток мотивів і процес самореалізації є зміст і методи навчання та середовище. Залежно від особливостей змісту навчання, його ролі і значущості для опанування професії він вивчається у різних формах діяльності, в тому числі й після уроків, у гуртковій роботі. Перевага гурткової роботи полягає в тому, що відсутня вимога обов'язкового досягнення високого результату творчості, яка гальмувала б розкриття творчого потенціалу гуртківців із недостатнім рівнем особистісних домагань.

Механізм взаємодії зазначених вище підходів базується на основному положенні філософії людиноцентризму в освітньому просторі, а саме: «... в процесі навчання і виховання людина набуває соціокультурні норми, що мають історичне значення для розвитку цивілізації, науки, суспільства і людини» [203, с. 19]. Початком будь-якої діяльності є творчий акт, завдяки якому творча енергія людини сприяє появі різних духовних і матеріальних цінностей. Оскільки навчання в гуртку після уроків чи позашкільна освіта спрямовані на реалізацію особистісного творчого потенціалу учня, базуючись на принципах інтересу, спільної діяльності, спільності пізнання і виховання, конкретизацію змісту гурткової роботи здійснюють, орієнтуючись на психологічну структуру особистості. Відповідно до моделі структури особистості, прийняту за базову,

за допомогою розроблених критеріїв формують зміст навчання і виховання, а також роботи гуртка. На нашу думку, для художньо-технічної творчості, орієнтованої на художній аспект технічної професії, доцільно за базову модель особистості взяти модель В. Рибалки [366, с. 82-84], структура особистості в якій включає потребнісно-мотиваційну, цілепокладальну, інформаційно-пізнавальну, операційно-результативну та емоційно-почуттєву сфери.

Аналіз змістового наповнення сфер психологічної структури особистості показує, що практично в кожній з них існує потенціал культурологічного та компетентнісного характеру. *Компетентнісний* підхід поєднує діяльнісний характер, сучасний світогляд, розвиток творчих здібностей, навичок самостійної роботи і самореалізацію особистості. Він спрямований на результативність, якість і ефективність будь-якої діяльності, в першу чергу професійної. Виникла також необхідність його застосування і в позашкільній освіті [489]. Цей підхід реалізується через цілі, завдання, зміст, форми і методи, в яких відображені компетентності особистості вихованців.

Застосування компетентнісного підходу в освіті було предметом досліджень у таких напрямках, як: теоретико-методологічні основи компетентнісного підходу (А. Андрєєв [10], В. Блінов [52], О. Вознюк [76], Е. Зеєр [141; 142], І. Зимня [143], Л. Масол [245], О. Овчарук [287], В. Ягупов [524]), формування різних видів компетентності в учнів і майбутніх фахівців (Н. Бібік [49], О. Биковська [48], О. Дубасенюк [15], В. Подоляк [319], О. Пометун [328], В. Радкевич [360], В. Харитонова [497], А. Хуторський [501]), удосконалення системи освіти на засадах компетентнісного підходу (В. Аніщенко, В. Болотов [56], Г. Селевко [389], В. Серіков [56] та інші).

Зміст програми навчання в контексті компетентнісного підходу має відповідати наступним вимогам: доступність; можливість модернізації; достатність теорії для розкриття термінології, символіки, наукових положень, досягнень; конкретність і доцільність; відповідність обсягу навчального матеріалу, норм навантаження і кількості годин; спрямованість на розвиток пізнавального інтересу і творчих здібностей; використання ІКТ, ТЗН, ілюстративного матеріалу, різного устаткування; міжпредметні зв'язки з дисциплінами, що вивчаються.

Компетентність розглядається як інтегральне утворення, що включає складові, одна з яких орієнтована на інтелект, а друга – на навички, і формується від «результату» (тобто на виході досягається стандарт). Практично її розуміють як особистісну характеристику людини, яка повноцінно реалізує себе в житті, і має для цього відповідні знання, вміння, навички, ціннісні орієнтації, досвід і культуру [48, с. 172]. Ознаками компетентності вважають багатофункціональність, надпредметність, міждисциплінарність і

багатовимірність. Конкретна компетентність інтегрує відповідні за змістом компетенції. Завдання педагога-предметника, майстра виробничого навчання чи керівника гуртка полягає в тому, щоб за допомогою запропонованих критеріїв (а можна додати свої) знайти потрібну інформацію і вдосконалити зміст навчання.

У галузі технологічної освіти компетентність пов'язана з предметно-перетворювальною діяльністю, а її удосконалення – з поглибленням і розширенням, знань, умінь і навичок, досвіду в різних видах діяльності, здатності до творчого самовияву. Для фахівців технічних професій одним з аспектів досвіду є реалізація себе в художньо-технічній творчості. З огляду на це набуває значущості необхідність формування художньо-конструкторської компетентності, орієнтованої на творче самовиявлення особистості. Стосовно вивчення основ художнього конструювання на уроках трудового навчання в школі В. Харитонова наголошує на тому, що воно не лише допомагає виявити власну індивідуальність кожному учневі, але й сприяє розумінню принципів і законів формування предметного світу, розумінню виробничих, технологічних процесів при створенні виробів [497, с. 192].

Відповідно до розглянутих вище підходів напрями оновлення змісту професійного навчання (і, природно, позашкільної освіти) визначаються змістом компетентностей вихованців, до яких Е. Биковська відносить: пізнавальну, практичну, творчу і соціальну [48, с. 174-177].

Проектна художньо-технічна діяльність (дизайн) по суті є інноваційною, бо сприяє формуванню гармонійного середовища, використовуючи можливості художньої та технічної творчості. Як зазначає В. Тименко, поєднання змісту мистецької і технологічної освітніх галузей забезпечує умови для формування конструктивних умінь майбутніх фахівців з проектною художньо-технічною діяльністю. У подальшому це сприятиме їх пристосуванню до ринку праці за різними варіантами: від зацікавлення художнім аспектом професії на рівні робітника, виконання пошукових макетів відповідно до пропозицій художника-дизайнера на рівні молодшого спеціаліста, до художника-конструктора. У результаті проведення низки локальних експериментів у різних регіонах України з метою створення оптимальних педагогічних умов для визрівання обдарованості в учнів загальноосвітніх закладів нового типу, де вивчались основи дизайн-діяльності для дошкільної, початкової, загальної і профільної дизайн-освіти, було з'ясовано, що всі грані обдарованості набули позитивної динаміки внаслідок занять проектувальною діяльністю та художньо-технічною творчістю [460].

Таким чином, на основі розглянутих вище положень можна дійти наступного висновку. Ефективність і тривалість трудової діяльності фахівця залежить від його індивідуальних якостей та конфігурації системи впливів на нього. Реакція на ці впливи залежить від ступеня його самопізнання та рівня професійних домагань. Освітній процес у закладі має забезпечити єдність дій педагогів і майбутніх фахівців, щоб активізувати творчий потенціал останніх і допомогти розвинути здібності відповідно до бажань і потреб учнів. Художньо-технічна творчість стимулює професійний розвиток особистості, якщо для цього є передумови методологічного характеру. Відповідно провідними методологічними підходами до розвитку художньо-технічної творчості у контексті професії є: системний, синергетичний, інтегративний, аксіологічний, культурологічний, діяльнісний, компетентнісний і особистісно орієнтований підходи. Реалізація цих підходів у практику роботи закладів професійно-технічної освіти, які готують майбутніх фахівців технічних професій можлива за умови розроблення концептуальних засад художньо-технічної творчості в професійній (професійно-технічній) освіті.

Висновки до другого розділу

Для суспільства творчість у будь-якій галузі становить практичний інтерес, оскільки завдяки цій діяльності відкривається простір для нових творчих задумів і стимулюється подальший розвиток і вдосконалення техніки й технологій. Спільні риси творчої діяльності у різних сферах дозволяють зрозуміти природну основу творчої діяльності, а специфічні риси пов'язані з виконанням різних завдань, що потребують особливих навичок, технік і форм творчості. Творчі сили особистості характеризуються певною динамікою, завдяки чому моменти і сторони діяльності тісно переплітаються, утворюючи єдине ціле. Динамізм полягає в тому, що творчі задуми для своєї реалізації часто потребують оволодіння новими технічними засобами, які, в свою чергу, створюють нові творчі можливості, відкривають простір для нових творчих задумів. У процесі творення відбувається зміна різних за часом періодів, коли найбільші і одночасно короткочасні напруга і підйом духовних і фізичних сил змінюються на довготривалу і часом нецікаву роботу. У реальному житті особистість виявляє різні групи потенціалів, які пояснюють взаємозв'язки і взаємозалежності між її працездатністю, спеціальними здібностями, загальною активністю, інтересами, цінностями та мотивацією. Розвиток творчих здібностей відбувається тоді, коли людина займається реальною справою, внаслідок чого з'являється реальний результат. Фундаментом, що сприяє творчій самореалізації та виходу за рамки стереотипів, є принципи

духовності, реалізація яких сприяє якісним трансформаціям людини у напрямі позитивних зрушень у ставленні до життя, розвитку власного творчого начала.

При організації творчої діяльності майбутніх кваліфікованих робітників педагоги використовують різні методи і прийоми, завдяки яким у предметі розгляду виявляється образність і функціональність. Цей процес відбувається набагато швидше і якісніше у разі, коли учні володіють достатнім рівнем художньо-естетичної та техніко-технологічної культури.

Багатоаспектна взаємодія світогляду особистості з її здібностями активізує емоційне мислення, яке через емоційне забарвлення минулого досвіду контролює доступ до творчих асоціацій між поняттями. Вони залишають емоційні сліди, що застосовуються як матеріал для конструювання гіпотез і які фільтруються емоційно-інтуїтивною оцінкою. Сильні естетичні переживання мають здатність мобілізувати потенціали, тому естетичний чинник розглядається як важливий інструмент впливу на розкриття і розвиток творчих здібностей особистості, внаслідок чого створюються цінності, які мають здатність трансформуватися в факти культури. Гармонізована дизайн-культура синтезує духовно-екзистенційні та креативно-діяльнісні виміри і допомагає особистості самореалізуватись.

Розрізняють естетичну діяльність в художній та позахудожній сферах, адже діяльність за законами краси в промисловій сфері, в першу чергу, передбачає художнє проектування, а якщо повністю охоплюється процес виробництва, то має місце дизайн. Для вирішення проектно-художніх задач, а саме для формування художньої образності в різних видах дизайну використовуються метафори, які входять у технології (інструментальні, ціннісні та культурно-мовленнєві). Через метафоричні знаки (колір, пропорція, співвідношення світла й тіні, рівновага, симетричність, динамічність, геометричні форми, вид матеріалу, спосіб і якість виготовлення тощо) виробник (творець) формує розуміння місця і призначення речі у повсякденному житті чи культурі. Метафора слугує засобом вираження смислу в знаковій формі, що потребує вміння її інтерпретувати. Інтерактивний діалог робітника з естетично забарвленим професійним змістом пробуджує творчий потенціал, насичує його професійну діяльність духовністю.

У контексті сучасних поглядів на природу творчих здібностей та обдарованостей особистість розкриває свій внутрішній потенціал за певних умов. Потяг до прекрасного закладений в інтелекті і виявляється в естетичній обдарованості, яка через естетичне судження інтегрує особистісне, міжособистісне і надособистісне, а естетична спрямованість виконує роль пускового механізму професійної творчості у різних видах діяльності. Для майбутнього кваліфікованого робітника важливим інструментом

опанування професійного досвіду в освітньому закладі є художньо-технічна творчість, що ґрунтується на його естетичній свідомості та художньо-естетичній культурі, які формуються відповідною освітою.

Нині з урахуванням вимог до професійного виховання майбутнього робітника в закладі професійної (професійно-технічної) освіти необхідно створити умови для самовизначення, самореалізації та самовдосконалення учнів в обраному напрямі професійної діяльності, орієнтуючись на широкий спектр їхніх здібностей та обдарованостей. Передумовою успішного навчання учнів і розвитку їхніх здібностей є врахування особливостей створення образу професійної діяльності.

Встановлено, що ключовими моментами вдосконалення змісту професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників є: всебічний розвиток особистості, що спирається на принципи індивідуалізації та диференціації; орієнтація на компетентнісний підхід, яка сприяє формуванню фахових і соціальних компетентностей; наступність навчального змісту і вимог щодо його засвоєння між старшою школою та вимогами професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, урахування профільності в старшій школі та змін, які вносить ринок праці в професійну діяльність; посилення творчої складової професійної підготовки; засвоєння змісту освіти не лише з урахуванням вікових можливостей учнів, але й перспективами їхнього розвитку як особистостей та професіоналів. Художньо-технічна творчість стимулює професійний розвиток особистості, бо для цього є передумови методологічного характеру. Провідними методологічними підходами до розвитку художньо-технічної творчості у контексті професії є: системний, синергетичний, інтегративний, аксіологічний, культурологічний, діяльнісний, компетентнісний і особистісно орієнтований підходи.

Для технічних професій у базовому освітньому компоненті професійної (професійно-технічної) освіти відсутнє навчання художньо-естетичних основ за окремими винятками для вищих розрядів. У багатьох закладах робляться спроби відкривати інтегровані професії типу «людина – техніка – образ», що потребує розроблення змісту навчання і створення навчально-методичного забезпечення на засадах дизайн-освіти. У більшості випадків художньо-технічна творчість реалізується у вільний від навчання час у гуртковій роботі відповідно до бажань і потреб учнів.

РОЗДІЛ 3.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО-ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ

3.1 Художньо-технічна творчість у професійній (професійно-технічній) освіті як реалізація принципу наступності неперервної дизайн-освіти

XXI століття характеризується прискореним розвитком інформаційно-технологічного світу, що спричинило появу двох тенденцій сучасності – гуманізації та технологізації. Ці процеси взаємно впливають і доповнюють один одного, що знаходить своє відображення в культурологічно-технологічній парадигмі освіти. Новий чинник впливу на поступ людства змінює засади розвитку економіки, актуалізує зміни в освіті, зокрема технологічній, створює передумови для формування техніко-технологічної культури населення. У зв'язку з цим найбільші зміни очікуються в системі освіти, орієнтованій на створення умов для неперервної освіти.

Неперервна професійна освіта створює умови для постійного вдосконалення і забезпечує творчий розвиток людини, ґрунтуючись на постійному нарощуванні знань, підкріплених практикою. Рушійною силою постійного вдосконалення фахівця є невідповідність його професійної підготовки до вимог обставин життя. Спонукою в підвищенні власної активності та конкурентоспроможності людини стає прагнення до самозбереження у мінливому зовнішньому середовищі. Відповідно до цього переорієнтовується і мета освіти: зростає актуальність профорієнтації з урахуванням здібностей людини до певних видів діяльності; заохочується практичне ставлення до здобування знань; здійснюється орієнтація на інструментальні знання; мотивується потреба в навичках творчої діяльності. Для такої трансформації мети є підстави, зокрема: різко скоротився попит на низькокваліфіковану працю робітників; скорочується число робітників-виробничників із професій, характерних для масового виробництва; зростає потреба в кадрах, що займаються технічним обслуговуванням і мають професійні навички для виконання складної роботи; стираються межі між традиційними професіями за рахунок їх орієнтації на нові потреби, знання і вміння. Остання причина яскраво ілюструється тенденціями, що склались у суспільстві та потребують реагування на них: запит на творчого працівника з високими загальною, професійною, техніко-технологічною, інформаційною культурами; появу нових професій, що потребують від виконавців спеціальних здібностей; збільшення підстав для інтеграції професій.

Провідними принципами неперервної професійної освіти є багаторівневність професійних освітніх програм і наступність. Найбільшою проблемою в її процесі є знаходження ефективних механізмів узгодження освітніх програм на різних рівнях і ступенях освіти. Розв'язок цієї проблеми лежить в площині фундаментальних засад розвитку – взаємозв'язків одиничного, особливого і загального. На практиці ці взаємозв'язки вибудовуються між системою освіти, професійною освітою та конкретною дисципліною чи підготовкою, які вивчаються чи здійснюються в освітніх закладах різних рівнів. У цьому ланцюжку принцип наступності розглядається у двох аспектах: у методологічному та загальнопедагогічному, що свідчить про його складність і багатогранність. Наступність розглядають, як: закономірність і процес; самостійний принцип; складову частину інших принципів (приміром, інтеграції, систематичності чи послідовності); умову навчання.

Перші думки стосовно розвитку різних явищ висловлювалися філософами, зокрема, наступність розглядалася Г. Гегелем як одна з рис закону подвійного заперечення. Незважаючи на те, що про причинні зв'язки в освіті замислювалися ще Ф. Дистервег, Я. А. Коменський, І. Г. Песталоцці, К. Ушинський, дослідження принципів безперервності, наступності, а також міжпредметних зв'язків продовжуються і надалі, але вже з урахуванням упровадження в освітній простір нових підходів і технологій навчання (Ю. Бабанський, А. Беляєва, І. Васильєв, С. Гончаренко, К. Делікатний, Ю. Кустов, А. Усова, О. Федорова, Ю. Шереметьєва, А. Шильнікова та ін.).

Сьогодні в освітній сфері спостерігаються перехідні педагогічні процеси, які порушують звичний ритм навчання і стереотип розумової діяльності, вироблений роками. Ці процеси, відповідно, проникли в усі рівні та складові освіти, торкнулись предметних галузей та актуалізували зміни на міждисциплінарному рівні. Тому основною умовою ефективності функціонування освітніх процесів у закладах різних рівнів освіти є узгодженість між програмами як по вертикалі (заклад повної загальної освіти – заклад професійної (професійно-технічної) освіти – заклад вищої освіти), так і по горизонталі (між тими підготовками, які виділені в навчальному плані закладу) [214].

Оскільки педагогічний процес є системою, для нього характерними є дискретність і цілісність, між якими існує діалектичний зв'язок: дискретність репрезентується окремими дисциплінами, а цілісність – інтегративними зв'язками між ними. Аналіз характеру процесу навчання підтверджує дію закону заперечення в освіті: від незнання до знання, від знання нижчого рівня до знання вищого рівня, від простого до складного, від часткового до загального, від елементарного до системного.

Принцип наступності забезпечує цілісність педагогічної системи. Його функції поділяють на *методологічні та регулятивні*. Методологічні функції стосуються теорії організації цілісного педагогічного процесу і до них відносяться: *систематизуюча*, яка полягає у здатності принципу наступності бути логічним вузлом у розвитку теорії навчання та формулювання дидактичних умов і правил; *динамічна*, яка репрезентує властивість принципу наступності відображати закономірності динаміки педагогічного процесу, а також яка полягає в тому, щоб змусити взаємоузгоджено працювати три педагогічні виміри: минуле, теперішнє і майбутнє; *інтегративна*, що забезпечує цілісність неперервного освітнього процесу та його результатів. Регулятивні функції відображають технологічні аспекти реалізації принципу наступності. До них відносять: *структурно-змістову*, що відображає спрямованість змін у структурі та змісті взаємопов'язаного навчання для забезпечення цілісності його процесу і результатів; *субординаційну*, що пов'язана з ієрархічною підпорядкованістю компонентів педагогічних систем, зміною характеру між ними і регулює перетворення взаємодій викладання та учіння; *координуючу*, яка полягає в єдності та координації дій педагогів взаємопов'язаних ланок освіти [214].

У контексті взаємодії загальноосвітньої та професійної підготовок у закладі професійної (професійно-технічної) освіти розглянемо сутність методологічних функцій принципу наступності. Загальноосвітня і професійна підготовки є підсистемами, що входять у систему педагогічного процесу закладу професійної (професійно-технічної) освіти. Ефективність процесу навчання залежить від багатьох чинників, які впливають на взаємозв'язки між складниками системи. У пошуках оптимальних зв'язків змінюються дидактичні умови і правила, проте вони завжди відображають закономірності розвитку.

Зовнішні закономірності стосуються зв'язків між соціальними та педагогічними явищами. Протягом останніх років відбулися зміни в соціальних запитах щодо підготовки фахівців для ринку праці, почали активно впроваджуватись комп'ютеризація, екологізація, валеологізація і компетентнісний підхід, що спричинило перегляд цілей, змісту освіти і засобів навчання та їх переорієнтацію на задоволення сучасних потреб. Ці орієнтації знайшли своє відображення в навчальних планах повної загальної середньої школи (профільної середньої освіти), а також загальноосвітньої та професійної підготовок у закладах професійної (професійно-технічної) освіти. У повній загальній середній освіті (старшій профільній школі) ці зміни відображені в навчальних планах на базовому рівні, а в закладах професійної (професійно-технічної) освіти вступає в дію *принцип професійної спрямованості загальноосвітніх предметів*, ступінь реалізації якого залежить від того, чи є

предмет професійно орієнтований. Отже, розгляд взаємодії загальноосвітньої та професійної підготовки має відбуватися системно у контексті наступності, що дає можливість сформулювати дидактичні правила й умови ефективності його реалізації.

Динамічність педагогічного процесу, який перебігає в закладі професійної (професійно-технічної) освіти, залежить від швидкості реакції освіти та закладу на зміну соціальних запитів щодо підготовки фахівців і використання усіх механізмів реалізації наступності. Ці механізми повинні бути гнучкими і реагувати на виявлення та усунення різних перешкод (для чого й проводиться моніторинг суспільних процесів), а також відповідати вимогам прогностичності. Тобто, якщо до організації педагогічного процесу в освітньому закладі підходити творчо, відповідально, то всі кращі здобутки минулого перетворюються у традиції, які під впливом нових актуальних ідей можуть видозмінюватися, тим самим здобуваючи шанс на майбутнє існування. Основними вимогами динамічності цього процесу є відповідність соціальним запитам, діяльність на випередження і врахування прогнозів щодо стратегічних змін у професійному середовищі [419, с. 111].

Дотримання наступності вивчення шкільних предметів і професійно орієнтованих дисциплін на вищих рівнях освіти сприяє формуванню відповідної культури та компетентності. Оскільки багато технічних і професійних дисциплін ґрунтуються на природничо-математичних знаннях, ефективність формування професійної компетентності залежить від реалізації принципу наступності та активізації усіх компонент навчання.

Із прийняттям в 2011 р. Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» почала проводитись системна узгодженість державних освітніх стандартів за рівнями професійної освіти. Метою запровадження Національної рамки було: «розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій» [337], які втілені в сучасних стандартах професійної освіти. Концептуальною основою цих стандартів є опис вимог до знань, вмінь і компетентності здобувачів професійної освіти усіх ступенів і рівнів.

Одночасно з Національною рамкою кваліфікацій розпочалось впровадження «Державної цільової програми розвитку професійно-технічної освіти на 2011–2015 роки», завдання якої полягало у створенні необхідних умов для отримання якісної освіти, модернізації матеріально-технічної бази закладів професійної (професійно-технічної) освіти, активному впровадженні в навчальний процес інформаційно-комунікаційних та інноваційних технологій навчання й виробництва, нових сучасних професій [448]. З цією метою

особлива увага надається розробці нового покоління стандартів, орієнтованих на світові тенденції в галузі підготовки робітничих кадрів.

Перехід до компетентнісного підходу, як зазначає Н. Бібік, потребує «опрацювання нового теоретичного базису, ідентифікації понятійного фонду європейської педагогічної термінології, узгодження з вітчизняною наукою, врахування необхідності запропонувати практиці ієрархію вимог до освітніх результатів, які б слугували їх об'єктивною оцінкою і були зрозумілими всім учасникам навчального процесу» [49, с. 48]. У цьому контексті теоретичний базис компетентнісного підходу ґрунтується на глобально орієнтованій освіті, результати якої визначають не за предметним принципом, а на метарівні. Ознакою унікальності глобальної освіти є те, що вона одночасно характеризується і всезагальною залежністю, і постійними перетвореннями. Це свідчить про те, що цінність знання є поняттям відносним і залежить від його актуальності. У результаті постійної переоцінки знань залишаються важливими лише знання метарівня, інтегровані з високим рівнем загальності. У цьому сенсі освіта орієнтується на зближення гуманітарних і природничих наук, формальної та неформальної освіти. Новий підхід до організації змісту освіти ставить перед педагогами важке завдання щодо способів вимірювання і оцінювання результатів такої освіти.

Представники практики і виробництва сприймають оновлення змісту освіти з прагматичних уявлень про їх цінність, вони не переймаються проблемою оновлення теоретичних уявлень, оскільки не бачать у цьому корисності. Така позиція приречена на гальмування імпульсів розвитку, що мають фундаментальне значення. Як зазначає А. Андреев, можна припустити, що стратегії компетентнісного підходу є соціальною проекцією на сферу освіти. І залежно від пристосовуваності індивідуальних чи колективних суб'єктів до тих чи інших обставин ці стратегії поділяють на адаптивні та локомотивні. Вони відрізняються ступенем самостійності у прийнятті рішень і, відповідно, впливом на обставини. Якщо локомотивні стратегії віддаляють суб'єкта від умов його діяльності, то адаптивні як практико орієнтовані більше відповідають компетентнісній моделі [10, с. 23]. На нашу думку, професійна (професійно-технічна) освіта має використовувати широкий спектр можливостей адаптації майбутніх фахівців до вимог ринку праці, звертаючи увагу на особистісні передумови цього процесу. В першу чергу це стосується розвитку творчого потенціалу.

Сьогодні вже недостатньо розробляти зміст, базуючись на прямому узгодженні змісту повної загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти, оскільки з позицій акмеологічного підходу мета (цілі) повної загальної середньої освіти має бути похідною від інтегративних уявлень про

мету (цілі) професійної освіти. Саме на цій основі доцільно підходити до розробки змісту повної загальної середньої освіти з урахуванням його функціональності та наступності в системі освіти. Досягнення випускника ЗП(ПТ)О з дисциплін різних циклів не дають можливості, в першу чергу роботодавцям, скласти уявлення про те, якою є його ступінь готовності виконувати необхідні функції на виробництві. Тому ідея компетентнісного описування функцій робітника в освітньому стандарті як предмета стандартизації дозволяє створити прозору систему оцінювання якості підготовки і перейти до модульно-компетентнісних форм організації навчального процесу в професійній (професійно-технічній) освіті. Одним із загальних принципів, на основі якого будується рамка кваліфікацій, є наступність рівнів і прозорість кваліфікацій.

Модульно-компетентнісний підхід дає можливість здійснювати зворотній зв'язок між стандартами і програмами з вимогами роботодавців до вмінь, знань та якостей працівників. У разі відсутності стандартів відповідна інформація отримується за рахунок аналізу ринку праці, потреб в уміннях і з різних тарифно-кваліфікаційних довідників. Реалізація модульно-компетентнісного підходу ґрунтується на дотриманні наступних принципів:

принцип спряження професійного та освітнього стандартів дає можливість оптимально поєднувати теоретичну і практичну складові навчання завдяки їх інтеграції, що призводить до впорядкування, систематизації знань, їх переосмислення в процесі освоєння компетентностей, підвищує мотивацію до навчання;

принцип орієнтації на результат передбачає переорієнтацію освітніх стандартів різних ступенів і рівнів професійної (професійно-технічної) освіти з вхідних чинників (обов'язковий навчальний матеріал і термін навчання) на вихідні (досягнення учнів, наявність корисних компетентностей та вмінь);

принцип роздільного функціонування освітнього стандарту та освітньої програми наголошує, що стандарт описує діяльнісні результати, в той час як освітня програма описує зміст освіти, як динамічний документ вона не може бути частиною стандарту;

принцип соціального партнерства передбачає використання при розробці стандартів колегіального стилю, коли до розробників-освітян як експерти долучаються роботодавці, представники органів управління освітою, соціальних інститутів тощо;

принцип мінімальної достатності орієнтує на такий обсяг змісту при підготовці фахівця, який дозволить йому адаптуватися під робоче місце з мінімальним додатковим навчанням;

принцип єдності задач формування загальних і професійних компетентностей фахівця відображає один із найважливіших аспектів інтеграції загальноосвітніх і професійних дисциплін у змісті професійної (професійно-технічної) та повної загальної середньої освіти, який пов'язаний зі змінами особливостей світогляду, загальнокультурного та інтелектуального розвитку, системою цінностей і потреб здобувачів освіти;

принцип функціональності визначає значущість і основну форму інтеграції теоретичної та практичної компонент навчання в закладах професійної (професійно-технічної) освіти різних рівнів і ступенів, що дозволяє відсіяти зайву теорію за рахунок ретельного відбору потрібної інформації;

принцип модульної побудови означає, що модуль освітнього стандарту розглядають, як цілісний набір умінь, знань, ставлень та досвіду (компетенцій), що описані у вигляді вимог, яким має відповідати здобувач освіти після завершення освоєння модуля.

Зазначені принципи стосуються лише тієї складової освітніх стандартів і програм, що орієнтовані на практичну частину і не стосуються загальноосвітнього блоку дисциплін, який має будуватися традиційно [52, с. 62-67].

Професійна (професійно-технічна) і передфахова професійна освіти є більш функціональні, ніж вища освіта, оскільки орієнтують більшою мірою на вирішення стандартних професійно-практичних задач, для чого потрібен досить обмежений набір стандартних функцій. Проте ускладнення виробництва вимагає фундаменталізації професійної (професійно-технічної) освіти, засвоєння фундаментальних знань і посилення їх зв'язку з практикою; моніторингу нових вимог і відповідного оновлення змісту професійної підготовки; формування тих видів культур, які диктуються новими вимогами до професійної (фахової) компетентності – технологічної, інформатичної, комунікативної тощо.

Процеси навчання загальноосвітніх і професійних дисциплін, як зазначає В. Безрукова, схожі, тому «взаємозв'язок цих процесів здійснюється покомпонентно за схожими структурними утвореннями і означає такі їх взаємовідношення, при яких максимально враховуються особливості один одного» [28, с. 301]. Це означає, що встановлення таких взаємовідношень орієнтоване на виявлення зв'язків наступності. Зокрема, ці зв'язки спрямовані на дотримання єдиних підходів до формування в учнів наукових понять, вивчення суміжних тем конкретного предмету, виявлення інтегративних (міжпредметних) зв'язків не лише в межах однієї ланки освіти, але й між етапами освітнього процесу та ланками освіти. Така багатоаспектність зв'язків наступності, з одного боку, ускладнює вивчення умов їх реалізації, а, з іншого боку, дає можливість з наукових позицій підійти до проектування змісту та

методів навчання і виховання, орієнтуючись на ті якості професійної компетентності майбутнього фахівця, які будуть затребувані в його професійній діяльності.

В основі явища наступності лежить поняття зв'язку, під яким розуміють «співвідношення між різними явищами, об'єктами і т.п., засновані на взаємозалежності та взаємообумовленості» [138]. Якщо перенести поняття зв'язку в навчальний процес, то воно стосується взаємозалежності та взаємообумовленості навчальної інформації, яка в свідомості учня перетворюється на знання. Щоб у свідомості учня сформувались ці зв'язки, необхідно розробити конструкції змістів навчальних дисциплін, між циклами дисциплін та підготовки загалом. Результатом безперервного зв'язування окремих елементів навчальної інформації в єдине ціле стають міжпредметні (або вищого рівня міждисциплінарні) зв'язки, проекція яких у свідомості учня відображає предметну організацію знань. За допомогою механізмів інтеграції предметні організації знань трансформуються у загальну організацію знань особистості на рівні повної загальної середньої школи, а згодом і в професійну організацію знань майбутнього фахівця. Навчання на модульно-компетентнісній основі дозволяє отримати оптимальну організацію знань (конструкт) професійної підготовки, в якій відсутня роз'єднаність дисциплін.

Сьогодні вже сформувалося розуміння того, що на реальний процес навчання впливає багато зовнішніх і внутрішніх чинників, без урахування яких не можна розробити ефективний процес навчання. А враховуючи те, що професійна підготовка (робітника, молодшого спеціаліста, інженера тощо) є багатогранною зі своїми особливостями, виникає проблема виявлення внутрішньопредметних, міжпредметних (міждисциплінарних) і міжциклових зв'язків, які відрізняються між собою рівнем узагальнення (від простих до комплексних і до цілісності).

Різні аспекти поняття «міжпредметні зв'язки», їх роль у вирішенні навчальних проблем були предметом розгляду у працях багатьох учених (А. Беляєва [32], Г. Варковецька [64], О.Гур'єв [110], О.Коберник [174], Ю.Логінова [228], В. Максимова [238], М. Махмутов і А.Шакирзянов [248], В. Сидоренка [393], Ю.Тюнников [476], В.Шапкин [507]). Досліджували теоретико-методологічні, загальнодидактичні та технологічні основи навчання на інтегративній основі М. Берулава [38], Р. Гуревич [109], В. Загв'язинський [133], Клепко [167], І. Козловська [180; 181], Я.Собко [427], А.Токарева [470], В. Фоменко []. Проблеми освіти на інтеграційній основі тісно пов'язані з питаннями наступності, професійної та політехнічної спрямованості навчання, їх розгляду присвячені праці Л. Ємчик, Ю.Жидецького [131], Ю. Кустова [215], А. Литвина [131], В. Є. Робака [372], В.Пострільоного [131] та ін.

Для встановлення міжпредметних і внутрішньопредметних зв'язків природничонаукових, загальнотехнічних і професійних дисциплін у дослідженні Ю. Логінової застосовувався метод головних компонент (один із методів факторного аналізу). Метою застосування цього методу було встановлення інтегративних зв'язків, що дозволили визначити рівень близькості (низький, середній чи високий) змісту дисциплін одного циклу до другого. Від рівня близькості залежить потреба у коригувальних діях: високий рівень – немає потреби вносити зміни у навчальні плани та програми; середній рівень – з метою корекції в навчальних дисциплінах виділяють професійно спрямований зміст, визначають способи і засоби реалізації встановлених інтегративних зв'язків; низький рівень – актуалізується потреба підвищення професійної спрямованості дисциплін, яка здійснюється за допомогою введення завдань і задач професійного характеру, розгляду багатьох питань самостійно [228].

Як звернув увагу М. Махмутов, міжпредметним зв'язкам можна дати об'єктивну і суб'єктивну характеристику, що свідчить про їхню двобічність. Об'єктивність відображається в самому змісті навчання і враховується під час розробки навчальних планів і програм, підручників, навчальних і методичних посібників. Вона визначає підхід до відбору та структурування навчального матеріалу взаємопов'язаних предметів у навчальних планах, програмах і підручниках таким чином, щоб знання, отримані учнями під час вивчення дисципліни чи групи дисциплін, стали базою для інших дисциплін або закріплювалися під час їхнього вивчення. З цією метою необхідно дотримуватися певних правил: однакове трактування понять в змісті взаємопов'язаних дисциплін, раціональний відбір змісту навчального матеріалу з позицій основних, але спільних для цих дисциплін, законів і теорій. Оскільки на практиці міжпредметні зв'язки застосовують викладачі і майстри виробничого навчання, то суб'єктивний бік цих зв'язків виявляється в тому, як вони їх використовують [248, с. 83]. Будь-яка зміна у змісті загальноосвітньої чи професійної підготовки актуалізує потребу в методичних посібниках, де розглядаються механізми реалізації наступності у вигляді міжпредметних зв'язків.

Відповідно до зазначеного вище міжпредметні зв'язки можуть одночасно розглядатися як окремий дидактичний принцип, або як умова реалізації принципів єдності навчання і виховання, політехнічного, наступності, професійної спрямованості. Зв'язки залежно від рівня їх розгляду (внутрішньопредметні, міжпредметні та міжциклові) реалізуються у змісті, через методи і прийоми, форми і засоби навчання [248, с. 87-88]. На практиці залежно від рівня володіння педагогом методичною культурою спостерігається

ситуація, коли роль одних принципів недооцінюється, а інших переоцінюється. Звідси і починаються деформації у формуванні картини професійної діяльності. Для уникнення такої неоднозначної ситуації необхідно визначати методичні умови реалізації кожного принципу та забезпечувати їх виконання в освітньому закладі. Принципи професійної та політехнічної спрямованості вивчення дисципліни вимагають від педагога враховувати потреби конкретної професії та споріднених з нею за профілем підготовки. На практиці це означає, що у зміст загальноосвітніх дисциплін включають професійно орієнтований матеріал і навпаки.

Принцип наступності допомагає уникнути дублювання навчального матеріалу, оскільки: «в загальноосвітніх дисциплінах знання має обумовлюватися лише об'єктивним змістом, що відповідає рівню розвитку науки, а в дисциплінах професійного циклу, окрім цього, ще й рівнем розвитку техніки та конкретного виробництва. При вивченні одних і тих же об'єктів у загальноосвітніх дисциплінах особлива увага приділяється розкриттю сутності теорії, законів, закономірностей, що лежать в основі функціонування знань, урахуванню їх використання в конкретному виробництві. Вивчення цих же об'єктів в дисциплінах професійного циклу підпорядковується інтересам майбутньої професійної діяльності» [248, с. 90-91]. Контекст виробничого процесу орієнтує на вивчення конкретних технологічних процесів, яких на одному підприємстві може бути багато. Якщо дисципліни різних циклів потрапили в групу з низьким рівнем близькості (за Ю. Логіною), то це значить, що знання в них лише орієнтують на професійну діяльність. У подальшому вже в інших дисциплінах, переважно загальнотехнічних, вони розвиваються, деталізуються до моменту набуття тих чи інших властивостей. У цьому процесі простежується діалектична єдність процесів інтеграції та диференціації, дотримання яких перетворюється в методичну умову реалізації принципів політехнізму і наступності.

Реалізація принципу наступності між загальноосвітньою і професійною підготовками буде мати місце тоді, коли виконуватимуться наступні вимоги:

«1. На кожному етапі навчання враховується логіка викладання дисципліни, вивчення дисциплін різних циклів, логіко-психологічна структура кожного уроку.

2. Введення нових форм і методів навчання здійснювати поступово від знайомих ще зі школи до нових. На першому курсі найбільші труднощі викликають ті форми організації навчання, яким властивий високий рівень самостійної роботи (семінари, захисти творчих робіт тощо). Уроки проблемно-пошукового типу можна застосовувати лише тоді, коли перехід від

репродуктивних методів до частково-пошукових не буде викликати в учнів труднощів.

3. Якщо на вивчення важливої інформації, яка не увійшла до навчальної програми, бракує часу, то використовувати можливості роботи з учнями після уроків.

4. Дотримання дидактичної і методичної структур уроку, в яких важливе місце займають рівень подачі навчального матеріалу (ознайомлення, засвоєння, глибокого засвоєння), актуалізація і закріплення знань.

5. Дотримання етапів формування поняття (мотивація, категоризація, збагачення, перенесення і згортання).

6. Уведення в процес навчання оптимальної кількості виробничих питань, задач, ситуацій проблемного характеру. Важливою умовою ефективності застосування проблемності є поступове її нарощування протягом часу, достатнього для адаптації учнів до роботи з таким матеріалом» [419, с.106].

Порушення цих вимог суперечить спрямованості навчального процесу на удосконалення та оптимізацію і призводить до негативних наслідків: зростають втрати часу на вивчення необхідного навчального матеріалу, зменшується навчальна мотивація та адаптація учнів у виробничих умовах.

Педагогічна система наступності в навчанні орієнтована на зміст, що має бути засвоєний, організацію процесу навчання та управління ним, а також на суб'єкта, система знань і вмінь якого має розвиватися. А. Батаршев розробив трикомпонентну цілісну педагогічну систему наступності в навчанні, що включає змістовий, організаційний та особистісний аспекти [27]. Змістовий аспект відображений у змісті освіти, навчальних планах і програмах, які розробляються і коригуються під впливом зовнішніх чинників (парадигм, стратегій розвитку освіти, ціннісно-сміслових орієнтацій, удосконалення педагогічної та психологічної теорії, соціально-економічних чинників тощо). Наступність безпосередньо впливає на організацію освітнього процесу, адже зміни у змісті спричиняють потребу в зміні підходів при визначенні методів, прийомів і засобів навчання, типів уроків, змістового наповнення самостійної роботи, визначенні системи завдань, навчально-методичного забезпечення роботи учнів на уроках, форм і методів визначення результатів навчання. Особистісний аспект наступності полягає в формуванні важливих для навчальної та професійної діяльності якостей: пізнавальний інтерес, активність, самостійність, відповідальність, уміння вчитися, творчі здібності.

У педагогічній системі наступності в закладі професійної (професійно-технічної) освіти системотвірним чинником є модель робітника. Відповідно до моделі робітника змінюються мета, зміст, методи навчання і педагогічна взаємодія. Щоб у майбутніх кваліфікованих робітників розвивались

індивідуальні професійні навички і зростала творча активність, необхідно звертати увагу на зміст задач і завдань не лише зі спеціальних професійних дисциплін, але й загальнотехнічних і загальноосвітніх. Взаємодія принципу наступності з такими специфічними для професійної (професійно-технічної) освіти принципами, як спряження професійного та освітнього стандартів, єдності задач формування загальних і професійних компетентностей та функціональності створює умови для цілісності та динамічності професійної підготовки майбутнього кваліфікованого робітника в освітньому закладі.

У контексті наступності проектування змісту професійної підготовки кваліфікованих робітників має здійснюватися не лише з урахуванням узгодженості навчальних планів і програм усіх взаємопов'язаних дисциплін, але й тих особистісних якостей, що затребувані суспільством. Відповідно до цієї тези виділяють наступні вимоги, які потребують обов'язкового виконання: одночасний розвиток фундаментальної, загальнокультурної, загальнотехнічної та спеціальної підготовки здобувачів освіти в закладі професійної (професійно-технічної) освіти; забезпечення тематичного і часового узгодження суміжних дисциплін і дисциплін під однією назвою; виділення міжпредметних ліній розвитку понять; оптимальний вибір та доцільне поєднання методів, форм і засобів навчання учнів; дотримання єдності педагогічних дій; поетапний розвиток суб'єктивного та усвідомленого сприйняття учнями процесу професійного становлення під час навчання в закладі; створення умов для творчого розвитку та використання засвоєних понять та їх систем під час навчальної та професійної діяльності.

Враховуючи зміст освітнього процесу в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, правила принципу наступності загальноосвітньої та професійної підготовки поділяють на дві групи: *організаційно-педагогічні* та *виховні*. Організаційно-педагогічні правила наступності (горизонтальної) передбачають: наявність єдиного скоординованого плану поетапної цілісної підготовки майбутнього робітника на основі цільової установки на формування затребуваних суспільством якостей та компетентностей; виділення етапів формування особистості майбутнього робітника, його якостей і видів діяльності; визначення межі якостей, які формуються під час навчання майбутнього робітника; виявлення суперечності між перспективами професійного становлення і реальним станом на етапі професійного становлення; вибір оптимального поєднання методів, форм і засобів навчання з урахуванням специфіки етапу, дисциплін та особливостей контингенту учнів; систематичне встановлення зв'язку між тими поняттями, що вивчаються, і попередніми знаннями та вміннями; залучення сформованих понять у навчальну роботу, формування нових понять і вирішення професійних завдань.

Професійно-особистісне становлення учнів відбувається під час освітнього процесу лише за умови, якщо вони з об'єктів педагогічного впливу перетворюються в суб'єктів педагогічного процесу. Це вимагає дотримання таких правил: виробити в учнів установку на свідоме професійне самовизначення, адже вони вже зробили свій професійний вибір перед вступом у ЗП(ПТ)О; допомогти учням скласти уявлення про перспективу розгортання процесу свого навчання (що можна зробити в стінах освітнього закладу, а що після його закінчення); сформуванню у свідомості учнів чітке уявлення про роль і місце кожної дисципліни навчального плану, кожного виду діяльності, кожної сформованої компетентності у власному розвитку і професійному становленні; бачити свої слабкі та сильні сторони, безперервно розвивати свою пізнавальну активність; вміти встановлювати зв'язки між здобутими раніше і тими, що здобуваються, знаннями, активно їх залучати в розумову і практичну діяльність; під час творчої професійно орієнтованої діяльності розвивати конструктивні, пошукові уміння, залучаючи до цього процесу арсенал здобутих раніше знань і сформованих умінь.

Цілісність освітнього процесу дає можливість на вищому рівні переосмислити його основні компоненти, ввести корективи в цілі, зміст, методи і форми навчання, спрямувати методичну роботу на пошук ліній «ущільненого» знання, яке адекватно і в той же час оптимально відображає реальність. Одночасне вивчення дисциплін різних циклів породжує проблему їх роз'єднаності (вияв такої властивості системи, як дискретність), тому це є перешкодою для формування системного, цілісного уявлення учнів про науку, виробництво та суспільство, яке втілюється у фахову компетентність майбутніх робітників. Основою цілісного уявлення є узагальненість знань, в яких міститься підвищена кількість зв'язків нового і раніше вивченого матеріалу. Оскільки за рахунок лише внутрішніх зв'язків дисципліни не можна її повноцінно вивчити, тому виникає необхідність залучати знання з інших дисциплін, що створює проблемність і дає можливість переходити до проблемного навчання. Навчання на інтегративній основі дає можливість виходити за межі внутрішньопредметної обмеженості та створювати якісно нове інтегративне знання, що сприяє підвищенню ефективності навчального процесу.

У навчанні на інтегративній основі проявляється діалектичний зв'язок дискретності й неперервності, що дозволяє визначити елементи педагогічної системи, їх функції та характер взаємозв'язку з урахуванням тенденцій соціально-економічного розвитку суспільства, створити освітній простір, всередині якого зреалізується інтегрованість освітнього процесу [215, с. 459]. Під впливом конкретних просторово-предметних, міжособистісних і

соціокультурних умов, що можуть впливати позитивно або негативно на навчання і розвиток особистості, в освітньому просторі закладу перебігають базові процеси, в яких беруть участь учні (навчання, виховання, розвиток і соціалізація). При переході учнів зі школи на навчання до ЗП(ПТ)О змінюється й освітнє середовище. Зміни обумовлюються вимогами тієї програми, за якою відбувається навчання. Одночасно змінюється і навчальна ситуація: навчання в закладі професійної (професійно-технічної) освіти поділяється на теоретичне і виробниче, з'являється виробнича практика, змінюються методи навчання і контролю.

Для ефективного освітнього середовища закладу характерно: по-перше, конструювання таких способів одержання важливих для життя і навчання нових знань, яких немає в суб'єктивному досвіді учнів; по-друге, формування усіх здібностей, що відповідають структурі інтелекту, а також усіх сфер свідомості; по-третє, розвиток потреби в неперервній освіті та самоосвіті, основу яких складають економні освітні технології, «наскрізні» для різних ступенів та етапів навчання; по-четверте, розвиток рефлексивної сфери свідомості та мислення учнів, без розвитку яких не можна уявити професійне, особистісне та соціальне самовизначення учнів в умовах змін в суспільстві. Загалом потрібна орієнтація на перехід до технологій розвивального типу, від розвивального навчання до розвивальної освіти, до економних освітніх технологій, до сумісно-розділених форм навчальної та проектно-дослідницької діяльності [297, с. 69-70]. Під економними освітніми технологіями розуміють такі технології, які дають можливість зменшувати час на навчання і не перевантажують учнів за рахунок оптимального відбору навчального матеріалу розвивального характеру для наскрізних програм.

Оновлення цілей загальноосвітньої і професійної підготовки у ЗП(ПТ)О полягає в тому, що орієнтація суспільства на визначення кваліфікації фахівців із позицій компетентнісного підходу має знайти своє відображення в професійній (професійно-технічній) освіті через забезпечення зв'язків між загальноосвітніми і професійними дисциплінами як по вертикалі (від курсу до курсу), так і по горизонталі за такою схемою: переростання окремих понять у систему знань, умінь і навичок; розгортання навчального пізнання від знань, здобутих при вивченні загальноосвітніх дисциплін, до змісту майбутньої професійної діяльності; неперервність якісних змін в особистості майбутнього робітника. Кожна ціль конкретизується настільки, щоб зберегти діагностичний характер.

Особливістю змін в цілях є те, що вони орієнтовані на зростання рівня кваліфікації фахівця, яка пов'язана зі сформованістю таких важливих показників професійної діяльності, як: відповідальність, самостійність,

цілепокладання, рефлексивність, вміння вчитися, робота з інформацією тощо. Приміром, оскільки самостійність потрапила до цих показників, то конкретні цілі стосовно зв'язків наступності можуть бути такі: актуалізація базових знань і способів діяльності; визначення реального рівня знань, умінь і навичок та усвідомлення потреби в їх поповненні; підвищення пізнавальної активності під час вивчення нового матеріалу; виявлення зв'язків наступності під час вивчення нового матеріалу; практичне застосування зв'язків наступності. Завдяки системно організованій роботі методичної служби в освітньому закладі досягається єдність і координація педагогічних дій викладачів і майстрів виробничого навчання. Одним із важливих елементів методичної роботи є виявлення інтегративних зв'язків між загальноосвітньою і професійною підготовками та створення умов для реалізації принципу наступності. Для цього вносяться необхідні корективи в зміст освітньої роботи, які перш за все мають стосуватися зв'язків наступності між компонентами підсистем (мета, зміст, форми, методи, технології).

Щоб реалізувати зв'язки наступності між підготовками в освітньому процесі закладу, перш за все необхідно надати професійної спрямованості дисциплінам загальноосвітнього циклу. З цією метою в зміст цих дисциплін вводять інформацію техніко-технологічного характеру, з філософії та історії розвитку техніки. Оскільки на таку тему відведено недостатньо часу, основну увагу викладач звертає на самостійну роботу учнів і роботу після уроків, маючи можливість вибрати різні форми проведення занять і методи навчання. На уроках літератури увага акцентується також на творах, які хоч не входять до обов'язкової програми, проте мають яскраво виражену професійну спрямованість і можуть позитивно вплинути на формування професійно важливих якостей майбутніх робітників.

Для успішної реалізації зв'язків наступності у змісті та структурі професійної підготовки необхідно виконати умови: структура навчального плану має бути такою, щоб потреба в знаннях і вміннях випереджала процес їх здобуття і стимулювала виникнення і закріплення професійної мотивації в учнів; дотримання часової і тематичної узгодженості програм професійно орієнтованих загальноосвітніх і суміжних професійних курсів, дисциплін; включення в навчання тих видів діяльності, які орієнтовані на майбутнє; оптимальний вибір і доцільне поєднання методів і засобів, спрямованих на формування знань, умінь, якостей і компетентностей учнів; створення умов для неперервного використання та розвитку засвоєних учнями понять та їх систем на професійно-теоретичному та професійно-практичному навчанні; усвідомлення педагогами потреби в перебудові власної діяльності,

орієнтуючись на опанування інноваційних технологій, координацію дій; здійснення цілісного освітнього процесу на інтегративній основі.

Вимоги принципу наступності торкаються також і функціонального компоненту педагогічної системи. Під впливом зовнішніх чинників конкретизуються зміни функціональних компонентів, зокрема гностичного, проєктивного, конструктивного, комунікативного та організаційного, кожен з яких актуалізує певні завдання.

Гностичний компонент спрямований на теоретичну підготовку педагогів закладу і практичну реалізацію ними основних положень, вимог, правил і умов принципу наступності; знання педагогами вихідного стану і верхньої межі рівня розвитку учнів; отримання оперативної інформації щодо якісних змін результатів навчання учнів, на основі якої вносяться корективи в освітній процес; вивчення ринку та змін, викликаних розвитком науки, техніки і технології, та їх впливу на вимоги до випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти; забезпечення випереджуючого характеру професійної підготовки.

Проєктивний компонент орієнтує на проєктування діяльності педагогічного колективу, спрямованої на впровадження у реальний процес змінених цілей і змісту загальноосвітньої та професійної підготовки з урахуванням тенденцій науково-технічного прогресу та соціально-економічного розвитку суспільства; перспективне планування освітнього процесу закладу з урахуванням міжпредметних зв'язків; проєктування роботи педагогів над комплексним навчально-методичним забезпеченням навчання дисциплін у контексті сучасних підходів до підготовки робітничих кадрів; проєктування навчальної діяльності учнів з метою забезпечення умов для професійного та особистісного становлення майбутніх робітників.

Конструктивний компонент спрямований на перебудову змісту навчальних планів тих дисциплін, що сприяють реалізації зв'язків наступності; залучення педагогів до методичної роботи щодо оптимального розташування форм навчання в плані освітньої роботи, оптимальної послідовності застосування методів і дидактичних прийомів навчання; творче переосмислення поточних результатів і внесення коректив у процес реалізації наступності в навчання.

Комунікативний компонент означає встановлення єдності та наступності педагогічних дій в системах «педагог – заступники – директор», «викладач конкретної дисципліни – методична комісія», «методичні комісії загальноосвітнього циклу – методичні комісії професійного циклу»; всебічна співпраця педагогів (викладачі, майстри виробничого навчання, вихователі); постійний зв'язок із випускниками, батьками, соціальними партнерами.

Організаційний компонент орієнтує на практикування спільних засідань методичних комісій з дисциплін загальноосвітньої і професійної підготовки щодо розгляду суттєвих проблем, пов'язаних із порушенням наступності; єдиний режим в освітньому закладі щодо проведення уроків професійно-теоретичного і професійно-практичного навчання, практичних і лабораторних робіт, заліків, екзаменів, самостійної роботи, проектно-конструкторської документації, організації діагностики рівня сформованості професійно важливих знань, умінь, якостей, компетентностей; розробку і впровадження положень, спрямованих на координацію і єдність дій педагогів під час проведення уроків, роботи після уроків і виробничої практики.

Реалізуючи наступність у змісті загальноосвітньої та професійної підготовки, педагоги виходять з аналізу змісту загальноосвітніх дисциплін, які вивчалися в школі. Це дозволяє уникнути дублювання інформації, а також передбачити межі розвитку наукових і технічних понять, часом побачити відсутність необхідної для професійного розвитку навчальної інформації. Наступність навчально-пізнавальної діяльності здійснюється з урахуванням попереднього рівня знань, умінь і навичок учнів. Залежно від активності учнів педагог має можливість змінювати прийоми і методи активізації пізнавальної діяльності. Особливу увагу педагоги мають звертатися на пояснення тих вузлових питань теорії і практики, які важко зрозуміти без виявлення ознак наступності. У цьому контексті проблемні питання, задачі та ситуації мають здатність активізувати розумову діяльність учнів і спрямовувати її на виявлення зв'язків наступності, які встановлюються за такою логікою: формування наукових і технічних понять, внутрішньопредметних понять, наскрізних міжпредметних понять, міжциклових понять та узагальнених комплексних понять і професійних умінь.

Ми поділяємо думку А. Литвина і С. Мамрича [223, с. 63] про те, що вже на початковому етапі ступеневої професійної (професійно-технічної) освіти, під час навчання у ЗП(ПТ)О, необхідно пропедевтично формувати елементи професійного мислення фахівців. З цією метою використовують комплексні кваліфікаційні завдання з тієї чи іншої спеціальної дисципліни. Такий підхід стимулює пізнавальну активність, розвиває творче технічне мислення, підвищує професійну зацікавленість і створює умови для творчої діяльності (технічної чи художньо-технічної). Система роботи педагогічного колективу щодо дотримання вимог і правил наступності створює сприятливі умови для творчого розвитку учнів і здобуття ними професійної (професійно-технічної) освіти на основі базової загальної середньої освіти з одночасним здобуттям профільної середньої освіти. Важливим елементом освітнього процесу є також

позашкільна освіта, яка може здійснюватись у закладі в гуртковій роботі, або за межами закладу в інших освітніх установах.

Технологічна освіта характеризується інтегративністю, яка забезпечується творчою проектною діяльністю у ролі інтегруючого чинника. У зв'язку з цим для здобувачів професійної освіти набуває актуальності проектно-технологічна підготовка. Важливою передумовою якісної технологічної освіти є дотримання принципів наступності, системності, доступності, доцільності та природовідповідності з урахуванням провідних цілей конкретного рівня освіти.

Проблеми технологічної освіти досліджувалися багатьма вченими у різних аспектах, зокрема: методологічні засади змісту технологічної освіти (О. Коберник [173], М.Корець [196], С. Ткачук [469], Л.Оршанський [290], Д. Тхоржевський [475]), зміст технологічної освіти в умовах профільної школи (В. Вдовиченко, А. Коноваленко і В. Тименко [66; 67], А. Самодрін [388], В. Сидоренко [394], А. Терещук [458], Ф. Цина [502]), наступність допрофесійної та професійної підготовки майбутніх робітників, профільне навчання на базі закладів професійно-технічної освіти (Т. Герлянд [90]), проектно-технологічна діяльність учнів повної загальної середньої школи (С. Дятченко і А. Терещук [458], Т. Мачача [249]) і закладів професійно-технічної освіти (І. Дремова [122]), дизайн-освіта і розвиток художньо-технічної творчості учнівської молоді (С. Кожуховська і Є.Ткаченко [178], О. Плуток [317], А. Руденченко [378], В. Тименко [463]; О. Фурса [494]). Проте, як показує аналіз праць у зазначених аспектах, проблемі системного залучення учнів ЗП(ПТ)О до проектно-технологічної діяльності в наукових дослідженнях приділено недостатню увагу.

Розвиток економіки в умовах інноваційного виробництва актуалізує проблему підготовки фахівців, здатних до діяльності, спрямованої на глибоке засвоєння технологічних основ виробництва. На макроекономічному рівні простежується формування двох метаіндустрій, з яких одна ґрунтується на комп'ютерних технологіях, а друга – на креативних технологіях. Диверсифікація цих метagalузей реалізується через дрібніші галузі за допомогою проектно-технологічної діяльності, що зобов'язує приділяти особливу увагу її формуванню на усіх рівнях освіти. Ефективність розвитку технологічної освіти має забезпечуватися дотриманням принципу наступності з урахуванням творчих можливостей майбутніх фахівців для галузі.

Проектність як якість мислення властива проектному компоненту образного мислення і відіграє провідну роль у взаємодії образного і логічного мислення (М. Осоріна [294]). З переходом до усвідомленої саморегуляції в людини формується вищі психічні функції, завдяки яким у неї з'являється здатність до планування і проектування. Проектування як діяльність охоплює

різні сфери життєдіяльності людини. У цьому контексті проектність вважають як: «актуальну цінність і сутнісну характеристику не лише професійної освіти, але й загальної освіти, як особливий тип та особливу культуру мислення, які мають відтворюватись у цій сфері» [178, с. 84]. Перехід шкільної освіти у нову якість пов'язується з впровадженням дизайну в систему повної загальної середньої освіти. Ініціатором впровадження цієї ідеї став Королівський коледж мистецтв (Великобританія). Дослідження, проведене коледжем, дозволило дійти важливого висновку про те, що ядром формоутворення у всіх галузях духовно-матеріальної культури є дизайн. У багатьох країнах, які є економічно високорозвинутими (Великобританія, Італія, Франція, Німеччина, Японія) або активно розвиваються (Китай, Південна Корея, Тайвань, Філіппіни), дизайн вивчається в загальній середній школі як самостійний предмет. Це дає можливість із перших років навчання дітей в школі зануритись у проектну культуру, а в наступних класах її поглиблювати залежно від схильності дитини до певних видів діяльності.

Упровадження дизайну пов'язане зі становленням освітніх дизайн-систем, орієнтованих на різні рівні освіти (дошкільну, початкову, базову середню, профільну, професійну (професійно-технічну), фахову передвищу і вищу). Як зазначає О. Фурса, сьогодні вибудувалась різнорівнева система неперервної дизайн-освіти, в якій до зазначених вище рівнів додалися післядипломна дизайнерська освіта і друга освіта (дизайн), що освоюється через курсову підготовку дизайнерів та аматорів різного віку. Дослідження О. Фурси стосується мистецького освітнього комплексу інноваційного типу, призначеного для ступеневої підготовки майбутніх дизайнерів [495].

Основною метою введення дизайну в шкільну програму є задіювання методів невербального мислення, на якому базується дизайн. Це створює умови для формування творчих особистостей, які знають і вміють раціонально використовувати матеріали, інформацію та енергію для створення естетично довершеного продукту споживання. О. Фурса робить важливий висновок, що: «Становлення системи неперервної дизайн-освіти з характерною для неї диверсифікацією в різні галузі виробництва ґрунтується на двох взаємопов'язаних тенденціях: встановлення партнерських відносин виробництва зі сферою професійної підготовки, і, навпаки, проникнення дизайн-освіти у виробничий процес» [493]. Як міждисциплінарний і транскультурний феномен дизайн-освіта «відображає цілісність та універсальність науково-пізнавального, освітнього, технічного, художнього способів діяльності, сфер, що забезпечує високий рівень компетентнісного і художньо-естетичного розвитку особистості майбутнього фахівця» [495, с.26].

Урахування тенденцій, інноваційних версій актуалізує необхідність уточнення змістових концепцій дизайн-освіти.

Слушною є думка [467] про те, що існує відмінність між цілями концепцій дизайн-освіти, спрямованої на підготовку фахівця в галузі дизайну, педагога-дизайнера, дизайнера в сфері освіти чи на збагачення досвіду проектної культури. Основні труднощі полягають у поєднанні професійної підготовки з положеннями загальної стратегії і тактики опанування саме дизайну. У випадку застосування четвертої версії дизайн-освіта вирішує широкі соціально-культурні задачі, серед яких можна виявити і ті, що вирішуються художньо-технічною творчістю майбутніх кваліфікованих робітників [400].

Контекст дизайн-освіти в Україні формується під впливом сучасних світових тенденцій і культурних запитів українського суспільства, тобто на діалектиці «глобальне-регіональне», «інтернаціональне-національне». «масове-індивідуальне (авторське)». Враховуючи, що глобалізація розмиває етнічні особливості і відповідно культурні цінності, у багатьох країнах розвивається етнодизайн, створюються національні програми його підтримки. Як зазначає А. Руденченко, хоча в Україні етнодизайн є відносно новим явищем, з'явилося багато здобутків і творчих знахідок, які свідчать про новий рівень інтерпретації культурної спадщини народу [378, с. 26].

Отже, на основі аналізу праць, в яких порушувались проблеми неперервної дизайн-освіти (С.Алексєєва [3], С.Кожуховська [177; 179], В.Прусак [353], А.Руденченко [378], О.Фурса [493], О.Хмельовський [498]), можна дійти висновку, що в основному вони стосувались мистецької освіти або підготовки фахівців художнього профілю.

Як зазначає С. Рягін, в основу методології, що традиційно застосовувалася при розгляді наступності фахової передвищої та вищої професійної освіти, була покладена опозиційна модель. Вона ґрунтувалася на їх протиставленні, виявленні слабких місць і розробці способів встановлення наступності. Ці способи відображають взаємодію і взаємовплив двох процесів удосконалення загальної середньої освіти та вищої професійної освіти, які передбачають виявлення в абітурієнтів сформованих у школі знань, умінь, навичок і компетенцій з метою зворотного впливу на загальну середню освіту [383, с.3]. Одним із шляхів удосконалення загальної середньої освіти стала профілізація старшої школи. Одночасно з цим процесом загострилась увага і до проблеми удосконалення професійного навчання в системі професійної (професійно-технічної) освіти у контексті наступності: як вертикальної, так і горизонтальної. Це означає, що зміни, які відбулися в повній загальній середній освіті по лінії змістового наповнення предмета «Технології», мають знайти своє

відображення і в змісті професійного навчання майбутніх робітників у ЗП(ПТ)О.

Аналізуючи проблеми запровадження профільного навчання на базі закладів професійної (професійно-технічної) освіти, пошуку партнерів для цього і визначення перспективи, було виявлено, що через відсутність створення належних умов для профільного технологічного напрямку в закладах повної загальної середньої освіти учні недостатньо професійно мотивовані на опанування робітничих професій [276, с. 7]. Перш за все це пояснюється відсутністю необхідного забезпечення (професійно орієнтованого матеріально-технічного, навчально-методичного і кадрового) в закладах повної загальної середньої освіти, які вибрали технологічний профіль. Також одночасно спостерігається зневажливе ставлення до навчання у ЗП(ПТ)О, причиною чого є низький рівень профорієнтаційної співпраці школи з кращими закладами системи професійної (професійно-технічної) освіти у різних формах роботи.

На увагу педагогів ЗП(ПТ)О, зокрема викладачів професійно-теоретичної підготовки і майстрів виробничого навчання, заслуговує той факт, що запровадження в зміст базової середньої освіти предмету «Технології» та в старшій школі профільного навчання змінює методологію технологічної підготовки, яка проводиться у ЗП(ПТ)О з орієнтацією на конкретну професію. Перш за все це стосується необхідності знати концептуальні положення технологічної освіти в Україні, принципів побудови Державного стандарту освітньої галузі «Технології», шкільних програм і навчальних посібників із технології, а також шляхів реалізації основних функцій (освітньої, розвивальної і виховної) цього виду освіти. Це потрібно для забезпечення наступності у вивченні змісту технологічної освіти у контексті професії, яку здобуває майбутній робітник.

Розглядаючи проблему реалізації принципу наступності в закладі професійної (професійно-технічної) освіти щодо загальноосвітнього предмета «Технології», необхідно враховувати відмінність цілей в ланцюжках «технології (трудове навчання)» – «професійно-теоретична і професійно-практична підготовки» для учнів з базовою і повною загальною середньою освітою. Це означає, що педагогічні системи ЗП(ПТ)О і ЗПЗСО мають бути узгоджені між собою, оскільки їхні цілі не збігаються: в професійній (професійно-технічній) освіті системотвірним чинником є модель робітника, а в закладі повної загальної середньої освіти, виходячи із стандарту, – модель творчого випускника, практично орієнтованого на свідомий вибір майбутньої професії з урахуванням його знань про закономірності проектної, техніко-технологічної та побутової діяльності та свої потенційні творчі можливості в різних видах діяльності [455; 350]. Тому: «зростає значущість принципу

спряження професійного та освітнього стандартів, що призводить до впорядкування, систематизації знань, їх переосмислення в процесі освоєння компетенцій, а в подальшому підвищує мотивацію учнів до навчання» [419, с. 118-119]. Оскільки в професійній (професійно-технічній) освіті з'явився новий збудуючий чинник (роль якого виконує «Технологія»), виникла необхідність адекватно змінювати методичний інструментарій – методи і прийоми активізації пізнавальної діяльності.

В основу навчання учнів базової та старшої школи предмету «Технології» за новою редакцією програм (2011–2015 рр.) покладено проектно-технологічну систему, суть якої полягає в тому, що учні закладу повної загальної середньої освіти упродовж років оволодівають засадами проектно-технологічної діяльності залежно від рівня ознайомлення з різними видами перетворювальної діяльності та виробництв. Програма навчання включає базовий модуль, спрямований на опанування, розширення і поглиблення знань про проектно-технологічну діяльність і формування універсальних вмінь для майбутньої предметно-перетворювальної чи професійної діяльності. Змістове наповнення такої діяльності реалізується через варіативні модулі [269; 350; 455]. Залежно від обраної учнями спеціалізації програми профільного технологічного навчання педагоги орієнтуються на технічне чи художнє проектування і конструювання.

Починаючи з 2018/2019 нового навчального року, в ЗП(ПТ)О в рамках загальноосвітньої програми вводиться предмет «Технології» з перших курсів навчання, оскільки випускники базової загальної середньої чи старшої профільної школи готові до участі в проектно-технологічній діяльності, яка може здійснюватись у професійно-теоретичній, професійно-практичній діяльності та в роботі після уроків.

На відміну від шкільної технологічної освіти навчання професії в закладах професійної (професійно-технічної) освіти здійснюється за іншими системами навчання, серед яких провідною є модульна система навчання. Вона створена на вимогу часу для підготовки мобільних трудових ресурсів, адже дозволяє швидко перенавчати тих робітників, які вивільняються внаслідок використання сучаснішої техніки й технологій. Її поширення у світовій практиці свідчить про те, що вона стала міжнародним стандартом підготовки робітничих кадрів на модульно-компетентнісній основі. Модульна система виробничого навчання відрізняється від традиційної системи методологією проектування професійного змісту, коли навчальний матеріал розподіляється на окремі модулі трудових навичок. Аналіз змісту модулів конкретних робітничих професій (токарь, кравець, кухар, коваль тощо) показав, що досить важко формувати творчу особистість майбутнього робітника в умовах дефіциту

потрібної інформації [118]. Цей дефіцит виникає через стандартизований підхід до опанування змісту професійної діяльності, а для виникнення творчої ідеї має бути сформоване критичне ядро необхідної інформації.

Як вважає О. Омельчук, головним пріоритетом сучасної технологічної освіти має стати особистість, яка формується завдяки участі в проектно-технологічній діяльності, оскільки таким чином вдається одночасно розвивати її природні здібності, формувати життєві потреби і професійні орієнтації [288, с. 128]. Розглядаючи сутність основних понять технологічної культури учнів ЗП(ПТ)О, І. Дремова звертає увагу на те, що сьогодні, наприклад, опанувати напрям професійної діяльності «Будівництво» не можна без належного формування технологічної культури майбутнього робітника, яке відбувається у процесі вивчення дисциплін професійно-теоретичної підготовки в освітніх закладах будівельного профілю [122]. Ця думка знаходить своє підтвердження практично для усіх напрямів професійної діяльності в професійній (професійно-технічній) освіті.

У контексті вимог сучасного ринку праці та врахування його регіональних особливостей актуальним стає розуміння того, що: «...завдяки гнучкості здібностей ядра людського капіталу – людини – та таким характеристикам, як мобільність, творчий підхід, накопичення та засвоєння все більшого обсягу інформації та ін., людський капітал підприємства може змінюватись і підлаштовуватись під нові вимоги ринку» [175, с. 195]. Це означає, що в процесі професійного навчання необхідно створювати передумови для формування зазначених вище характеристик у майбутніх робітників. До таких умов можна віднести: дотримання наступності в опануванні проектно-технологічною діяльністю у контексті професії; виявлення можливості інтеграції професій; створення умов для залучення учнів у творчу діяльність; розвиток технічної та художньо-технічної творчості; створення умов для додаткової освіти, яка через збільшення обсягу інформації, сприятиме формуванню критичного ядра відомостей для реалізації творчого потенціалу.

Аналіз державних стандартів професійної (професійно-технічної) освіти для різних професій показав, що в типовій навчальній програмі провідної професійно орієнтованої дисципліни є тема «Регіональна компонента», в якій рекомендовані певні напрями, зокрема й художній [118]. Через художній напрям можна, по-перше, формувати в майбутніх кваліфікованих робітників професійні орієнтації з урахуванням перспективи адаптації до вимог ринку (приміром, інтеграція професій, одна з яких потребує від робітника естетичного смаку і певного рівня художньої культури) і, по-друге, допомогти проявитися естетичній обдарованості учнів у професійному напрямі; по-третє, в художньо-

технічній творчості закладено значний виховний потенціал, розкриття якого пов'язується із формуванням професіоналізму [400]. З метою залучення майбутніх кваліфікованих робітників до художньо-технічної творчості професійного спрямування, на нашу думку, доцільно використати можливості роботи після уроків в гуртку «Художньо-технічна творчість у професії».

Як показує аналіз психолого-педагогічних наукових досліджень щодо професійної адаптації фахівців (Й. Вільш [566], Б. Новіков [282], В. Рибалка [366], В. Фурманек [538]), успіх, задоволення і реалізація в професії залежать від нахилів і здібностей суб'єкта. Якщо не створити умови для творчої самореалізації учнів у процесі професійного навчання, вони будуть спрямовувати творчу енергію в позапрофесійну діяльність, тобто хобі. Спостереження за кар'єрою фахівців, які відзначаються високою мобільністю в професійній діяльності, показує, що їм дуже часто допомагають здібності (обдарованості), розвинуті свого часу неформальною освітою. Оскільки характерною особливістю сучасного ринку праці є потреба в професійній діяльності поєднувати різні види культур (екологічну, економічну, ергономічну, художньо-естетичну, проектну, техніко-технологічну тощо), то змістове наповнення професії має передбачати дотримання принципів наступності, перспективності та доповнювальності, сприяти неперервності розвитку креативності та критичного мислення, мотивувати на творчість, інформаційно-пізнавальну та інноваційну діяльність. Практичне втілення цієї думки передбачає визначення ролі та місця художньо-технічної творчості в професійному навчанні кваліфікованих робітників.

Таким чином, розглянуто методологічні засади розвитку принципу наступності в освіті, виявлено його значення і роль у формуванні професіоналізму майбутніх кваліфікованих робітників; проаналізовано сучасні тенденції, викликані революційними змінами в техніці й технології та показано їх вплив на функціональну компоненту педагогічної системи. Встановлено, що необхідний рівень технологічної освіти суб'єктів виробництва забезпечується її неперервністю в усіх ланках освіти та техніко-технологічною культурою не лише фахівців, але й суспільства. Зазначено, що є певні відмінності в освоєнні проектно-технологічної діяльності, пов'язані з методологією опанування загальноосвітнього предмету «Технології» в профільній школі та в закладі професійної (професійно-технічної) освіти. Дизайн як дисципліна вивчається для професій художнього профілю або інтегрованої професії, коли першою опановується технічна професія, а другою – професія художнього профілю. В інших випадках учні залучаються до художньо-технічної творчості, яка тяжіє до технічної творчості і реалізується частково під час вивчення технічних дисциплін та предметної роботи з учнями після уроків або у гуртку. Зміст

дизайн-освіти в закладах професійної (професійно-технічної) освіти залежить від концепції її застосування: спрямованої на проникнення у виробничий процес чи на створення умов для гармонійного розвитку особистості майбутніх кваліфікованих робітників та їх самореалізації. Участь учнів ЗП(ПТ)О в роботі гуртка «Художньо-технічна творчість у професії» здатне нівелювати ці відмінності й одночасно сприяти всебічному розвитку майбутніх кваліфікованих робітників.

3.2. Концепція художньо-технічної творчості у професійній (професійно-технічній) освіті

У процесі розвитку творча діяльність людини підпорядковується провідним ідеям, які відображають, з одного боку, пізнавальні парадигми, а, з іншого боку, орієнтується на праксеологічні взірці, що визначають методологію перетворень. Оскільки парадигми мають деяку обмеженість, реальне життя вносить корективи і вимагає усунення розбіжностей через концептуалізацію об'єкта дослідження. Результатом концептуалізації є концепція, яка виконує низку функцій, серед яких важливими є *адаптивна*, *асимілятивна*, *архітектонічна* та *прогностична*. Розглянемо детальніше ці функції у контексті дослідження творчості: *адаптивна* функція допомагає подолати розбіжності між пануючими традиційними поглядами на творчу діяльність та інноваційними підходами до розвитку творчих здібностей особистості; *асимілятивна* функція полягає в тому, що концепція упорядковує великі масиви знань про нове явище і подає їх у сконцентрованому вигляді, оперуючи зрозумілими для особи поняттями і термінами; *архітектонічна* функція пов'язана з постійним збагаченням і удосконаленням структури явища при одночасному дотриманні вимог внутрішньої несуперечливості та простоти; *прогностична* функція полягає в тому, що концепція може розглядатися як засіб проектування поступу в творчості та формування культури діяльності. Концепція через функції дає можливість узгодити і реалізувати підходи, які будуть використані для характеристики розвитку явища.

Найчастіше термін «концепція» розглядають у внутрішньому і зовнішньому контекстах стосовно процесу вивчення явища. Відмінності у розгляді концепції полягають у тому, що: *зовнішній контекст* передає форму (теоретичну конструкцію дослідження з чітко вираженою логічною структурою), а *внутрішній контекст* – спрямовуючу ідею дослідження [526, с.9]. За визначенням [526, с.10] *педагогічна концепція* – це «складна, цілеспрямована система фундаментальних знань про педагогічний феномен, яка всесторонньо і повною мірою розкриває його сутність, зміст, особливості, а

також технологію оперування ним в умовах сучасної освіти». Складність як властивість концепції визначається тим, що вона будується із врахуванням ключових положень різних теорій, зокрема систем (К. Сорока [431], Ю. Сурмін [449], Н. Чорней і Р. Чорней [503]), моделювання (К. Копаниця [194], І. Кульчицький [211], І. Осадчий [291; 292]), діяльності (психологічної – О. Леонтєв [220], С. Рубінштейн [376], В. Рибалка [368]; педагогічної – І. Зязюн [145], М. Каган [154], В. Краєвський [198; 199], В. Кремень та В. Льїн [204]), управління (В. Воронкова [81], В. Шатун [509]) тощо. Проте концепція як будь-яка система не є застиглою, закінченою, вона постійно вдосконалюється, виявляючи властивість динамічності у встановленні нових зв'язків і розширення сфер застосування її змісту [526, с. 12].

Сьогодення актуалізувало зміну культурних домінант від раціонального утилітарного погляду на світ до гуманістичних принципів життєдіяльності, що ґрунтуються на духовно-ціннісних орієнтаціях особистості. Важливою складовою забезпечення життєдіяльності суспільства є виробництво, завдяки якому довкілля наповнюється предметами технічного й художнього призначення. У свою чергу духовне сприйняття та усвідомлення довкілля, наповненого функціональними речами, народжує нову якість – естетичність, мірою якої є краса.

Як зазначає І. Зязюн, людина є з'єднувальним елементом культурно-освітньої системи. У культурному контексті пізнання внутрішніх джерел, зв'язків, механізмів розвитку сутності та смислу педагогічних явищ відбувається глибше за рахунок розуміння їхніх зовнішніх виявів у взаємодії, зв'язках і взаємних обумовленостях. Історичні зв'язки між культурою та освітою втілюються в концепціях, принципах і технологіях виховання та навчання, а простежуються через соціокультурну детермінованість типу особистості та шляхів її досягнення. З позиції причинно-наслідкової закономірності аналіз цих зв'язків дозволяє констатувати пряму залежність між рівнями культури та освіти. Освіта як культурний процес допомагає реалізувати важливі соціокультурні функції: способів входження людини у світ культури; соціалізацію людини; трансляцію культурно сформованих взірців діяльності людини і культурних цінностей. Відповідно до цього цінності та смисли складають основне смислове ядро освіти, а матеріальні та духовні компоненти культури визначають зміст виховання та навчання [144, с. 7].

Наприкінці ХХ століття внаслідок змін технологій почалось прискорене основлення інформації, що значно скоротило розрив від розробки винаходу до його освоєння на виробництві та реалізації на ринку. Прискорений темп цього процесу призвів до того, що творчість почала розглядатись як «стихія» життя сучасної людини. (за Р.Флоридою). Це вплинуло на характер професійної

діяльності людини, в якій творчість стала розглядатись як конкурентна перевага. Більшість країн світу, які пережили різного роду кризи, розглядають *творчі здібності* людини як важливий *ресурс економіки*.

Сьогодні основною виробничою силою вважаються *творчі працівники*, які працюють не лише у високотехнологічних галузях, але й на середніх і дрібних підприємствах, де цінуються як інтелект, так і практичні вміння. Як уважає Р. Флорида, творча здібність у сфері праці властива усім: «Виробничі робітники і навіть працівники сфери послуг завжди демонстрували певний, по-своєму цінний рівень креативності. Крім того, в останній час підвищується креативна складова багатьох робітничих завдань, які виконують працівники робітничих та обслуговуючих професій. Наочним прикладом є програми неперервного розвитку, які діють на багатьох промислових підприємствах, у рамках яких рядові робітники вкладають у процес не лише фізичну працю, але й творчі ідеї» [487, с. 34]. Тому необхідно не вертатись до професій минулого, аби створити робочі місця, а створити умови для «пробудження в людях властивої їм від природи творчості» [487, с. 34].

На допомогу творчому самовираженню особистості прийшли сучасні технології, що перетворились у новий технічний інструментарій активізації розвитку творчих здібностей. Основне завдання цих технологій полягає у *спонуканні людини до творчості, розвитку творчих здібностей, сприянні її освіті та самоосвіті*. У творчій (або креативній) економіці творчість використовується або як *засіб* (інструмент), або як *мета* (тобто самореалізація людини). Якщо в державі культивується творчість як засіб, вона має перспективу перейти до інноваційної моделі розвитку, яка потребує сучасної системи професійної освіти. Водночас і творча самореалізація є невід'ємною складовою сучасної освітньої системи, адже вона сприяє гармонізації відносин культури і виробництва з освітою: використання нових технологій у виробництві актуалізує необхідність освоєння нових професій та спеціалізацій, що є гарантією зайнятості людини. У цьому контексті зростає значущість системи накопичення «одиниць» професійної діяльності, яка дозволяє акумулювати результати сертифікованих і несертифікованих видів навчання, формального і неформального навчання.

Іншою світовою тенденцією є *підготовка кадрів за кількома суміжними галузями*, що дозволяє швидко адаптуватись до потреб економіки і сприяє підвищенню мобільності фахівців. Інтегровані професії, з одного боку, дозволяють місцевій владі вирішувати регіональні проблеми з робітничими кадрами, а, з іншого боку, – оптимізують процес професійної підготовки за всіма її напрямками.

Освіченість і вихованість фахівця в професійній діяльності соціум визначає як *професійну культуру* (С. Батишев), яка відображає професійно-організаційний та соціально-моральний аспекти його діяльності. Результати діяльності фахівця мають суспільне значення, тому важливою є оцінка його кваліфікації у контексті діяльнісного підходу. За Г. Баллом [24] структура професійної культури об'єднує наступні елементи: професійну компетентність; творче здійснення професійної діяльності; розвиненість професійно важливих компонентів мотивації та самосвідомості; відсутність професійних «шор», відкритість до світових досягнень, прилучення до інших галузей культури і т.д.

Провідним елементом професійної культури є компетентність, а інші елементи є важливими і необхідними доповненнями, адже вони спрямовані на *формування творчого підходу* до діяльності. Творче здійснення професійної діяльності передбачає володіння стратегіями творчої діяльності, загальновідомими і неформалізованими особистісними знаннями, розвиненість професійної інтуїції. Розвиненість професійно важливих компонентів мотивації та самосвідомості майбутніх кваліфікованих робітників означає любов до своєї професії, максимальне спрямування інструментальних здібностей особистості (разом із творчими можливостями) на реалізацію притаманного професійній діяльності провідного нормативного сенсу. Оскільки творчість не може розвиватися без відходу від загальноприйнятих дій, реакцій на проблему, потрібно позбавлятися професійних «шор», бути відкритому до світових досягнень, до інших галузей культури, використовувати сучасні досягнення для підвищення ефективності праці, а також знання та уміння, які стосуються різних аспектів професійної діяльності (політичні, правові, екологічні, економічні, математичні, графічні і т.д.).

Основними ознаками компетентного фахівця є ґрунтовні знання, вміння, навички в певній галузі. При порівнянні різних профілів підготовки зміст ознак буде відрізнятися, приміром, для технологічних і нетехнологічних професій. Незважаючи на ступінь загальності вжитку термінів «професіонал» і «майстер», між ними є відмінність, що *лежить в площині творчої діяльності*: професіонал має високу кваліфікацію в певній галузі діяльності, що гарантує якість виконання роботи; майстер має не лише високу кваліфікацію в певній галузі, але й неординарні (тобто творчі) здібності. Як показує практика, фахівець із високою професійною культурою має інтегровану систему знань і вмінь, яка дозволяє йому свідомо оволодівати системою методів і засобів створення матеріальних і духовних цінностей.

Раціональна поведінка людини на ринку праці пов'язана з постійним підвищенням ефективності своєї практичної діяльності, для якої базу закладає технологічна освіта. Незалежно від обраного профілю професійної підготовки

(технологічного чи нетехнологічного) майбутній фахівець повинен мати можливість набувати і вдосконалювати вміння застосовувати знання з різних дисциплін при вирішенні життєвих і професійних проблем. Оскільки в основі кожної професії лежить технологічний зміст, творчий фахівець дбає про його постійний приріст. Проте провідними завданнями технологічної освіти є теоретичне опанування технологічних знань, формування технологічних умінь і навичок, виховання якостей особистості, важливих для майбутньої перетворювальної діяльності.

Учні в закладах професійної (професійно-технічної) освіти здобувають перш за все технологічну освіту, яка орієнтована на особливості та специфіку майбутньої професійної діяльності. Відповідно до Концепції технологічної освіти [193] для професійної (професійно-технічної) освіти ключовими завданнями є: підвищувати інтелектуальний потенціал, освітній та професійний рівень робітників, які здатні засвоїти та критично застосувати досягнення науково-технічного прогресу; сприяти формуванню творчого підходу до діяльності, в якій враховуються пізнавальні здібності та можливості учнів; виховувати учня як особистість, що здатна досягнути успіху в професійній діяльності. Виконання професійної діяльності, окрім сформованої професійної компетентності, потребує також наявності професійних здібностей, які можна згрупувати залежно від компонентів діяльності та визначити ведучі та допоміжні властивості здібностей.

Удосконалення довкілля і життєвого простору з урахуванням сучасних технологій та їх екологічних наслідків вимагає від фахівців системи сформованих знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій, яку вони можуть застосовувати в технологічній діяльності. Оскільки технологічна діяльність є багатогранною, в П(ПТ)О ця система має бути спрямована на те, *що* майбутній робітник має знати, розуміти і виконувати. У контексті проектно-технологічної діяльності він повинен *знати і розуміти*: складові сучасного виробництва, екологічні вимоги до виробництва, основні етапи проектно-технологічної діяльності (розробки проекту), джерела отримання інформації стосовно різних аспектів професійної діяльності, економічні аспекти виробництва та реалізації продуктів праці (організація виробництва, менеджмент і маркетинг); *вміти виконувати*: проектувати продукт праці, застосовувати методи вирішення творчих задач під час практичної діяльності, вибирати методи і засоби виконання проекту, виконувати технологічні операції, оцінювати економічний та естетичний аспекти виконання проекту, екстеріоризувати результат проектно-технологічної діяльності.

На шляху до формування в Україні ринкової економіки відбулись зрушення, які негативно вплинули на виробничий сектор і відповідно на професійну (професійно-технічну) освіту: відбулося скорочення великих

підприємств і зростання частки малих, що відповідно зменшує потребу у вузькопрофільній праці та орієнтує на широко- та багатопрофільну роботу. Іншим чинником негативного впливу на П(ПТ)О стало в прямому і переносному розумінні знецінення робітничої праці. Як зазначено в [349], *для підвищення престижу робітничих професій необхідно у різних контекстах показати переваги професійної освіти: можливість обрати професію відповідно до нахилів і здібностей, професійного зростання, збільшення шансів працевлаштування і т.д.* Проте, щоб заклики перетворились у переконання, необхідно широко популяризувати здобутки учнів ЗП(ПТ)О: участь у різних конкурсах, заходах, зразки професійної творчості та інше. Для підліткового віку характерною особливістю є зовнішній вплив на мотивацію: результати чужої творчої роботи спонукають до спроби перевірити свої можливості в певному напрямі, часто в такому, для якого не було видимих підстав (тобто, чітко виражених здібностей). Характерною ознакою творчості учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, яка спостерігається протягом багатьох років на виставках творчих робіт та інших відповідних заходах, є *зближення технічної та художньої творчості*. В експозиціях зросла частка макетів, виробів з високою культурою виконання і художньо-естетичним рівнем вирішення. Отже, можна дійти висновку про те, що художньо-технічна творчість є затребуваною в професійній (професійно-технічній) освіті, і вона розглядається як важливий інструмент розвитку творчих здібностей учнів та їх творчої індивідуальності.

Основи художньо-технічної творчості, які закладені дошкільною і початковою дизайн-освітою, поглиблюються на наступних ланках освіти. У цьому ланцюжку професійно-технічна освіта представлена лише художніми ЗП(ПТ)О, у яких розвиток художньої творчості традиційно розглядається як необхідна умова формування і розвитку професійної компетентності. Досвід професійної підготовки майбутніх робітників до творчої діяльності відображає не лише техніко-технологічні зміни в галузях, орієнтацію на розвиток творчості та загальної культури, але й потребу в опануванні дизайнерської думки, завдяки якій відбувається поліпшення якості продуктів професійної діяльності на всіх етапах їх виготовлення.

Вивчення стану розвитку художньо-технічної творчості учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти дало змогу виявити низку суперечностей методологічного, дидактичного і методичного характеру між: зростанням вимог ринку праці до творчої професійної діяльності та недостатнім рівнем забезпечення умов розвитку художньо-технічної творчості учнів в процесі навчання в ЗП(ПТ)О; потребою у формуванні конструктивного професійного мислення учнів та не врахуванням естетичного впливу на

розвиток їхніх проектно-конструкторських вмінь; прагненням учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти до творчої художньо-технічної діяльності професійного характеру та відсутністю методичної системи її розвитку і відповідного навчально-методичного забезпечення.

Прийняття нового закону «Про освіту» (2017) змінило ситуацію з запровадженням Концепції технологічної освіти в професійну (професійно-технічну) освіту, зокрема, її провідної ідеї щодо залучення молоді до проектно-технічної діяльності, починаючи з молодшого віку та адекватно до вікових особливостей. *Через дисципліну «Технології» та її інтеграцію з галузевими технологіями учні залучаються до проектно-технологічної діяльності, а далі через художньо-технічну творчість (дизайн) до художнього аспекту професійної творчості.*

Основні положення Концепції художньо-технічної творчості спрямовані на залучення учнів професійної (професійно-технічної) освіти до творчості в першу чергу в адекватному до майбутньої професійної діяльності контексті, що розширить можливості для розкриття їхнього творчого потенціалу та допоможе використати здібності в адаптації на ринку праці.

Багато закладів професійної (професійно-технічної) освіти мають у назві словосполучення, одним із складових якого є «дизайн» (будівництва і дизайну, технологій і дизайну, художнього моделювання і дизайну і т.д.). Проте художній аспект професійної творчості найбільше розвивається для художніх нетехнологічних професій, де вивчаються художні дисципліни та основи дизайну. У багатьох технічних закладах професійної (професійно-технічної) освіти є професії, які складають конкуренцію художнім училищам. Зокрема, це стосується професій з вираженим естетичним потенціалом: коваль ручного кування – коваль художнього кування; електрозварювальник – виробник художніх виробів з металу; столяр – столяр по виробництву художніх виробів і т.д. Освоїти художній аспект технічної професії майбутні кваліфіковані робітники можуть у різний спосіб залежно від того, як заклад вважає за потрібне запроваджувати в освітній процес Концепцію художньо-технічної творчості.

Розробка Концепції художньо-технічної творчості для професійної (професійно-технічної) освіти зумовлена необхідністю врахування основних напрямів модернізації освіти, змісту професійної підготовки, оптимізації змістового наповнення професійної (професійно-технічної) та профільної шкільної освіти, впровадженням Національної рамки кваліфікацій, забезпечення творчого розвитку особистості майбутнього кваліфікованого робітника, підвищення його мобільності на ринку праці.

Концепція розроблена з урахуванням основних положень професійної, професійно-художньої, технологічної, профільної освіти, дизайн-освіти,

позашкільної освіти, а також теорій розвитку творчої особистості, зокрема: Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року [344], Закону України «Про освіту» (2017) [345], Концепції розвитку освіти України на період 2015 – 2025 років [190], Концепції розвитку професійної освіти і навчання в Україні (2010-2020 рр.) [191], Концепції технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України [192], Концепції профільного навчання в старшій школі [189], Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексної програми художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах [336], Державної цільової програми роботи з молоддю і обдарованою зокрема [334; 335] та інших.

Як зазначено в Законі України «Про освіту» (2017), найвищою цінністю суспільства є особистість, тому метою освіти має бути її гармонійний розвиток, який передбачає якісні позитивні зміни її «талентів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей», що в загальному рахунку збагачує інтелектуальний, економічний, творчий та культурний потенціал народу, підвищує освітній рівень громадян, сприяє досягненню сталого розвитку України та її європейського вибору [345]. Відповідно до цього закону основними *принципами освітньої діяльності* у контексті розвитку художньо-технічної творчості в професійній (професійно-технічній) освіті є: людиноцентризм; різноманітність освіти; цілісність і наступність системи освіти; інтеграція з ринком праці; нерозривний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, національними традиціями; єдність навчання, виховання та розвитку; виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій. Урахування сучасних чинників впливу на освітню систему актуалізувало необхідність забезпечення умов для реалізації принципів наступності навчального змісту між ланками і ступенями освіти; забезпечення в старшій школі профільності та варіативності навчання.

Серед принципів професійної освіти, які впливають на змістове наповнення художньо-технічної творчості в професійній (професійно-технічній) освіті, можна виділити: неперервність і дискретність, стандартизацію та варіативність; орієнтацію на формування ключових, предметних, фахових і соціальних компетенцій у майбутнього фахівця; орієнтацію на засвоєння досвіду творчої діяльності і посилення творчої складової професійної підготовки. З них впливають принципи нижчого рівня, які відображають специфіку художньо-технічної творчості в професійній (професійно-технічній) освіті.

У рамках *особистісно орієнтованого підходу* людина перетворюється в особистість під впливом суспільних відносин, зберігаючи при цьому свою індивідуальність, тобто своєрідність (досліджували: *психологічний* аспект – Б. Ананьєв, Г. Балл, Г. Костюк, І. Кульчицький, О. Кульчицька, О. Леонтєв, В. Моляко; *педагогічний* аспект – І. Бех, І. Зязюн, В. Моргун, В. Сухомлинський). Зміст індивідуальних особливостей людини складають задатки, нахили і здібності, які мають для кожного різний рівень розвитку, що в освітньому процесі актуалізує необхідність дотримання *принципу врахування індивідуальних особливостей* учнів. Оскільки процес навчання є індивідуальним і потребує поділу учнів за рівнем навченості, а процес передачі досвіду, соціалізація особистості відбувається в колективі, особистісний розвиток майбутнього фахівця повинен відбуватися відповідно до *принципу поєднання індивідуальних і колективних форм роботи* під час навчання. Це передбачає дотримання наступних вимог [103, с. 49-50]: урахування індивідуальних особливостей учнів та опора на актуальний рівень розвитку всіх сфер їхньої індивідуальності; систематичний розвиток усіх сфер особистості у різних видах діяльності; здійснення управління розвитком сфер особистості учня відповідно до узгодження інтересів і потреб усіх, хто бере участь в процесі соціалізації (особа, колектив, суспільство). Творча самореалізація учня можлива в освітньому середовищі, яке забезпечує рівневий розвиток: *співпраця – співтворчість – самореалізація і самоактуалізація* [297, с. 201]. Встановлено (Л. Виготський, А. Макаренко, Є. Клімов, Я. Корчак, В. Панов), що зміщення акцентів навчання на освітні технології розвивального типу актуалізують творчий потенціал учнів, розвивають усі сфери особистості, сприяють виникненню потреби у безперервності навчання, що в свою чергу націлює на наступність у змісті і методах навчання та рефлексивність. Середовище розглядається як умова практичного розвитку усіх сфер особистості учня, що відповідає закономірності *взаємозв'язку творчої самореалізації учня і освітнього середовища*. Як уважає В. Ясвін, розвивальне середовище складається з просторово-предметного, соціального і технологічного компонентів, які в сукупності утворюють «освітнє середовище творчого типу, де забезпечується комплекс можливостей для розвитку особистісної свободи та активності учнів» [529, с. 106]. Головними поняттями такого середовища є: «можливість, потреба, взаємодоповнювальність, особистість учня» [297, с. 73]. Похідним важливим принципом є *принцип структурування часу*, сутність якого виявляється в тому, що у разі потреби особистість повинна актуалізувати власне нестандартне мислення для раціонального вирішення завдань, розподіляючи власні ресурси.

Відповідно до *аксіологічного підходу* професійні цінності є об'єктом професійного виховання, в процесі якого формується фахівець. Вони віддзеркалюють його конструктивні ціннісні орієнтації, під впливом яких формується його внутрішня структура особистості. В ієрархії ціннісних орієнтацій фахівця творчість буде займати провідне місце тоді, коли в суспільстві творчість розглядається як невід'ємна складова його професійних обов'язків. Провідним принципом *аксіосфери* майбутнього кваліфікованого робітника має бути *принцип взаємозв'язку свободи і творчості*. Свобода виявляється у поєднанні внутрішнього смислу діяльності з зовнішньою спонукую до дій, в результаті чого з'являється продукт, який є винятковим. Для художньо-технічної творчості важливим є *принцип динамізму ціннісних орієнтацій*, який пов'язаний з мобільністю та адаптацією фахівця на ринку праці, з його розумінням професійних цінностей. У свою чергу *принцип збереження всього кращого, що створене в галузі і має бути передане як професійна культурна спадщина*, забезпечує творче зростання фахівця на прикладах розвитку творчої думки в професійній діяльності відповідно до законів науково-технічного поступу.

Соціокультурна детермінованість особистості фахівця тісно пов'язана з реалізацією діалогічної сторони *культурологічного підходу*. У контексті професійно орієнтованої художньо-технічної творчості взаємодія зовнішніх і внутрішніх діалогів опредмечує здатності фахівця тоді, коли спостерігається чергування творчості та наступності. Це означає, що ознайомлення учнів з артефактами, національною та світовою спадщиною здатне активізувати творчі зусилля і спрямувати їх на творче самовираження. У зв'язку з цим актуальними стають *принцип збереження творчої індивідуальності* та *принцип взаємозв'язку традицій та новацій*.

Педагогічна характеристика *діяльнісного підходу* ґрунтується на положенні про те, що особистість формується і проявляється в діяльності (Н. Кузьміна, Т. Новацький, С. Сисоєва, В. Сластьонін, В. Сухомлинський). Своєрідність діяльнісного підходу в педагогіці полягає в тому, що педагог на науковій основі і з урахуванням індивідуальних особливостей колективу учнів підбирає діяльність, яка найкращим чином впливає на розвиток їхніх творчих здібностей. Будуючи педагогічний процес із підібраних видів діяльності, він дотримується логіки дій і компонентів діяльності. Для художньо-технічної творчості провідним принципом діяльнісного підходу є *принцип активності*, який конкретизується через *принципи мотивації* та *безперервності* діяльності. Ставлення майбутнього кваліфікованого робітника до творчості і художньо-технічної зокрема формується разом із потребою та цілями на майбутнє. У цьому аспекті виявляється єдність діяльності та мотивації, остання регулює

потреби: творчо самореалізуватися, розширити можливості працевлаштування у майбутньому, знайти свій індивідуальний стиль у професії тощо. Відповідно формується мотиваційна сфера учня, рівень сформованості якої виявляється у мотиваційній частині навчання. Безперервність процесу має місце тоді, коли забезпечується *наступність* ступенів навчання, компонентів педагогічного процесу з урахуванням вікових особливостей учнів. Оскільки навчання в закладі професійної (професійно-технічної) освіти припадає на період активного зацікавлення професією, залучення учнів до художньо-технічної творчості може бути ефективним.

Одним із провідних принципів *синергетичного підходу* є *принцип кооперації*, який відображає взаємовідносини між частинами цілого [526, с. 64]. Завдяки кооперації утворюється нова структура, більше пристосована до вирішення нових завдань, ніж частини попередньої. Якщо є необхідність збереження структурних частин системи, її оновлення підпорядковується *принципу адаптації*. У професійній (професійно-технічній) освіті художньо-технічна творчість розвивається за адаптаційним механізмом. На основі [526, с. 65] визначимо *особливості адаптаційного механізму художньо-технічної творчості* у П(ПТ)О.

1. Художньо-технічна творчість у П(ПТ)О адаптується до заданих параметрів педагогічної системи. Це означає, що вона стосується основної мети навчання майбутніх кваліфікованих робітників і, за можливістю, проникає в усі форми освітнього процесу. Вона може розвиватися лише в рамках завдань професійної (професійно-технічної) освіти, орієнтуючись на професійну діяльність.
2. Рамки художньо-технічної творчості в закладах професійної (професійно-технічної) освіти можна визначити заздалегідь, орієнтуючись на навчальні програми з професії, особистісні характеристики та бажання учнів.
3. Для розвитку художньо-технічної творчості у П(ПТ)О важливою є динаміка зовнішніх впливів і умов стійкості внутрішньої організації творчої діяльності в освітньому закладі. Будь-який заклик до розвитку творчих здібностей учнів залишиться не почутим, у разі відсутності створення умов для цього.
4. Шляхи розвитку художньо-технічної творчості можна спрогнозувати, що своєю чергою дозволяє зробити її керованим процесом.
6. Зміна умов зовнішнього середовища може позитивно або негативно вплинути на адаптаційні можливості художньо-технічної творчості. У разі позитивного впливу в системі організації творчої діяльності учнів сформуються життєздатні структури, що призведуть до її розвитку.

У контексті розгляду творчості як адаптаційного механізму набуває актуальності принцип *професійної спрямованості*. Його роль полягає в тому, що залучення учнів до художньо-естетичної інформації є найбільш ефективним

тоді, коли вона пов'язана з професією, розвитком галузі та творчих можливостей особистості.

Дослідження процесів у творчій діяльності людини показують активну взаємодію технічного і художнього аспектів при створенні нового продукту. Це свідчить про інтегративний характер творчої діяльності, де інтеграція «є єдиним процесом взаємодії елементів, де водночас забезпечується системність кінцевого результату процесу та зберігаються індивідуальні властивості елементів інтеграції» [180, с. 76]. У художньо-технічній творчості такими елементами є технічна і художня творчість. Для творчої діяльності, яка продукує нове, важливим є дотримуватися наслідків базових законів інтеграції, зокрема: елементи повинні бути достатньо однорідними для взаємодії і достатньо різнорідними, щоб уникнути їх синтезу (закон корелятивності); знання може виявляти предметний (монознання) або інтегративний (дуалізм знань) характер, що залежить від умов його розгляду (закон імперативності); наростання процесу до критичного значення викликає черговість зміни процесів і свідчить про наявність інваріантної частини (закон доповнювальності). У професійній (професійно-технічній) освіті для художньо-технічної творчості провідним принципом *інтегративного підходу є принцип доповнювальності*, реалізація якого спрямована на розширення можливостей для адаптації майбутнього кваліфікованого робітника на ринку праці. Відповідно в освітньому процесі цей принцип репрезентується через дію *принципів інтегративності та варіативності*.

Нині визнано, що для успішної самореалізації особистість має володіти сукупністю компетентностей, які стосуються найрізноманітніших сфер життєдіяльності. І на це є багато причин. Перевагою *компетентнісного підходу* є те, що він дозволяє оперативно реагувати на зміни в організації праці, де сьогодні функціональні (нетехнічні) аспекти праці є затребуваними. Бажаними є сукупності вмінь, які полегшують адаптацію в професійній діяльності. Характер відповіді про необхідність професійно орієнтованої художньо-технічної творчості в професійній (професійно-технічній) освіті залежить від розуміння її функцій в освітньому процесі. Провідним принципом художньо-технічної творчості в П(ПТ)О є *принцип доцільності*, який загострює увагу на її можливостях для творчої самореалізації майбутніх фахівців і реальності застосування. У практичній діяльності він реалізується через *принцип функціональності*, що визначає значущість і основну форму застосування, та *принцип профільної організації* змісту художньо-технічної творчості.

Таким чином, в професійній (професійно-технічній) освіті художньо-технічна творчість організовується на основі принципів: *адаптації; наступності; доцільності; професійної спрямованості; мотивації та*

безперервності; варіативності; активності; збереження творчої індивідуальності; збереження всього кращого, що створене в галузі і має бути передане як професійна культурна спадщина; динамізму ціннісних орієнтацій; поєднання індивідуальних і колективних форм роботи; структурування часу.

Загальне завдання впровадження художньо-технічної творчості в професійну (професійно-технічну) освіту полягає у переході до системного керування організацією творчої діяльності учнів в закладі професійної (професійно-технічної) освіти з метою вдосконалення компетентностей, які стосуються засвоєння досвіду творчої діяльності взагалі і в професійній сфері зокрема, а також у підтримці творчої активності майбутніх кваліфікованих робітників.

Метою концепції є на основі методологічних засад визначити теоретичні та методичні основи розвитку художньо-технічної творчості учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти під час навчання технічних дисциплін, що поглиблює контекстне розуміння розвитку професійної галузі, полегшує розуміння зв'язків між різними сферами життєдіяльності, розвиває творче мислення, сприяє підвищенню мобільності та адаптації випускників до змін на ринку праці.

Завдання авторської концепції полягає у тому, щоб показати: *необхідність інтеграції* потреб особистості, можливостей освітнього закладу і вимог суспільства до сучасного кваліфікованого робітника у контексті професійної творчості; *важливість* розширення можливостей для творчого розвитку особистості у професійній діяльності; *актуальність* у контексті сучасних тенденцій вітчизняного і міжнародного ринків праці; *доречність* із позицій економічного розвитку регіону.

Ідея концепції полягає в тому, щоб під час професійної підготовки в закладі професійної (професійно-технічної) освіти в урочній роботі та після уроків майбутній кваліфікований робітник долучився до вивчення основ проектно-технологічної та проектно-художньої діяльності, спираючись на наступність технологічної освіти між середньою загальною і професійною (професійно-технічною) освітою, але з орієнтацією на професійну сферу та навчання впродовж життя. Щоб концепція реалізувалась на практиці, необхідно усунути суперечності психолого-педагогічного характеру та створити умови для розвитку художньо-технічної творчості в закладі. Це передбачає зміни в змісті, методах і формах організації освітнього процесу, а також у мотиваційно-ціннісній сфері особистості учнів. Результативність процесу визначається за творчою активністю учнів у різних видах діяльності та заходах. Залежно від підстав для художньо-технічної творчості заняття нею перерозподіляється між навчальним процесом і роботою після уроків.

Основні положення концепції

Концепція художньо-технічної творчості учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти спрямована на посилення творчої складової професійної підготовки, враховуючи її доцільність відповідно до завдань професійної (професійно-технічної) освіти, можливостей професійної сфери діяльності, затребуваності ринком праці та попереднього досвіду, який формувався в школі. Упровадження освітньої галузі «Технології» в професійну (професійно-технічну) освіту змушує переосмислити горизонтальну наступність із професійною підготовкою і створити умови для системного ознайомлення з основами проектної діяльності.

Як показало дослідження [490], за роки відходу України від планової економіки та внаслідок економічної кризи з'явився примітивний ринок праці, на якому попит змістився на представників сфери обслуговування, де не потрібні складні та наукомісткі знання для створення нового. Пошуки сценаріїв розвитку України на майбутнє (2015-2020, 2020–2030 рр.) дали можливість передбачити головні тенденції (тренди), для яких має готуватись якісно новий людський капітал. Серед них є передова освіта, яка не лише готує до нових видів діяльності, але й якісно змінює особистість майбутнього фахівця в напрямі розкриття його творчої індивідуальності.

Починаючи з 2016 року, відповідно до рішення МОН України запроваджується на всіх рівнях STEM-освіта в закладах повної загальної середньої та позашкільної освіти, що передбачає зміни в організаційній та навчально-методичній роботі [255; 533]. Сьогодні вже існує глобальний рух освітян, які підтримують STEAM-освіту, в якій актуальними напрямками є промисловий дизайн, архітектура, індустріальна естетика тощо. У цьому контексті набуває актуальності впровадження основних засад STEAM-освіти у професійну (професійно-технічну) освіту, оскільки в ній є профілі підготовки, де потрібні такі знання і вміння. У результаті впровадження в професійну (професійно-технічну) освіту основних засад STEAM-освіти через художньо-технічну творчість будуть сформовані компетентності нового якісного рівня, в першу чергу творча, що сприятимуть розкриттю творчого потенціалу і в подальшому можуть вплинути на успішне працевлаштування.

У контексті останніх світових освітніх тенденцій варто звернути увагу на те, що багато країн перейшли до STEM-освіти [569, с. 6], яка є орієнтованим на навчання учнів напрямом освіти, що ґрунтується на вивченні науки (природничих дисциплін), техніки (інженерія, проектування, дизайн), технології та математики [255; 533; 570].

Проте, в останні роки, у першу чергу в США, було порушене питання щодо доцільності додавання до цього виду освіти сукупності творчих

мистецьких дисциплін, об'єднаних терміном ARTS. З цього приводу точились дискусії між представниками різних сфер діяльності, в результаті чого сформувалось два погляди на проблему. На думку перших, мистецькі дисципліни послаблюють STEM-освіту, що є небажаним для підготовки майбутніх фахівців для наукової та виробничої сфер; на думку других, включення мистецтва та дизайну в освітній процес збагачує навчальний досвід, що сприяє ґрунтовнішій освіті та гармонійному розвитку особистості. Як образно висловився директор з виробництва Google С. Вінтер, STEAM-освіта є «ракетним паливом для інноваційної економіки», а якщо навчати розуміти роль мистецтва у навколишньому світі та у професії зокрема, збільшиться мотивація учнів (студентів) до навчання [533]. Д. Кемерон зауважила, що: «STEAM – це парадигмальний перехід від традиційної філософії освіти, що базується на стандартизованих тестах, до сучасного ідеалу, який зосереджує увагу на оцінці навчального процесу, а також на результатах. По суті, ми відважились на те, що наші учні помиляються, випробовують безліч ідей, слухають альтернативні думки та створюють базу знань, придатну для реального життя, а не просто іспит» [561].

Сутність нової парадигми полягає в тому, що з допомогою реальних одиниць знання з різних галузей знань, збалансованих способом інтеграції як інструменту, можна глибше дослідити основний предмет. Для професійної освіти таке навчання відкриває два напрями, вибір яких залежить від особистості того, хто навчається: *перший* напрям спонукає до розвитку професійної кар'єри, а *другий* – хобі (захоплення). Залежно від того, який напрям обрано, відбувається зміна змісту та технології навчання. У разі надання переваги професійному розвитку його мета задає напрям відбору змісту, що має певні рамки, визначені освітньою програмою. В іншому випадку деякі теми можуть вивчатися окремо або в спеціально згрупованих кластерах. Сучасні технології сприяють «вирівнюванню світу», даючи можливість швидше і ширше доступитись до будь-яких видів кар'єри, яких може прагнути людина. Тому кожна країна має зробити все можливе аби створити умови для розвивального навчання, а застосування STEAM-освіти не дає відставати від світових тенденцій [570, с.1078-1079].

Художньо-технічна творчість, орієнтована на професійну діяльність, реалізується у чотирьох аспектах, у кожному з яких необхідно дотримуватися певних методологічних вимог, спрямованих на подолання відчуженості різнорідних знань і модальностей у сприйманні об'єктів професійної сфери.

Психологічний аспект. Ставлення учнів до творчої діяльності формується в процесі навчання разом із усвідомленням власних потреб і цілей. Творча активність учнів регулюється дією зовнішніх законів і внутрішніми

закономірностями навчання. До об'єктивних чинників, які впливають на ставлення особистості до творчої діяльності, відносять в першу чергу закони розвитку науки, техніки і технологій. Сьогодні технології «підштовхують» людину опанувати різні уміння, завдяки яким вона «вписується» в економічну діяльність, і бажано, щоб це була її професійна сфера.

Реалізація бажання майбутнього кваліфікованого робітника вибудувати успішну професійну кар'єру сприяє розвитку його евристичного мислення як основи творчого мислення. Цей процес пов'язаний з освітнім середовищем закладу, в якому створені відповідні умови для творчого розвитку. Розширення можливостей для розвивального навчання передбачає виявлення в тих, хто навчається, нахилів, здібностей, мотивації і моніторингу змін, щоб побачити їхній поступ. Оскільки за Г. Гарднером, здібності розвиваються у тому напрямі, в якому створені умови в освітньому середовищі, гармонійний розвиток особистості майбутнього фахівця потребує створення умов для творчості, яка пов'язана з технічною та естетичною сторонами професійної діяльності.

У контексті розвитку творчого мислення майбутнього кваліфікованого робітника, важливим є усвідомлення педагогами ролі проєктивної структури образного мислення, яка виконує (залежно від обставин) функцію координації дій логічного і образного характеру, що знаходить відображення в творчому мисленні та проєктній діяльності.

Дидактичний аспект. Художньо-технічна творчість у професійній (професійно-технічній) освіті ґрунтується на наступності у змісті загальноосвітньої та професійної підготовок, яка передбачає розроблення і поглиблення міжпредметних зв'язків між загальноосвітнім предметом «Технології» по *вертикалі* (базова середня загальна школа – професійна (професійно-технічна) освіта) з урахуванням профілю підготовки та по *горизонталі* (загальноосвітній предмет «Технології» – спеціальні дисципліни), де рівень висвітлення естетичного компонента професії визначається загальною доцільністю та вибором учнями напряму включення в творчу діяльність (на рівні інтегрованої професії, з поглибленням окремих тем дисципліни, в гуртку). Залежно від варіанту залучення учнів до художньо-технічної творчості розробляється відповідно й змістове наповнення навчальної програми.

Зміст творчої діяльності в галузі найкраще простежується і стає зрозумілішим для майбутніх кваліфікованих робітників при використанні інформації, що стосується культурної спадщини галузі та професії. Адже формування професіоналізму фахівця, яке починається в ЗП(ПТ)О з набуванням і поглибленням професійного досвіду, супроводжується також опануванням основ творчого підходу. Ці основи найкраще засвоюються тоді,

коли є можливість здійснювати ретроспекцію змін, що відбуваються з виробом, обладнанням, технологіями, та розуміти причини цих змін.

Творча думка майбутніх кваліфікованих робітників стосовно професійної сфери розвивається тоді, коли: є знання закономірностей розвитку технічних систем взагалі і в галузі зокрема; сформоване вміння аналізувати закономірності та використовувати для виявлення резервів розвитку технічних систем в професійній сфері; визначена доцільність удосконалення чи створення принципово нових технічних систем у професійній сфері; є розуміння особливостей розвитку процесів у галузі. Ця думка розвивається у двох напрямках: *перший* орієнтований на техніко-технологічні досягнення, пов'язані з технікою, технологіями, матеріалами та екологічними вимогами, а *другий* – на художньо-проектну діяльність, спрямовану на створення оригінальної, функціонально виправданої, стійкої до впливу часу форми. Другий напрям пов'язаний з вивченням базових основ дизайну, які включають знання особливостей матеріалів, формоутворення, кольорознавство, гру світла й тіні тощо.

Порівняння змісту сучасних програм загальнотехнічних дисциплін, що вивчаються в ЗП(ПТ)О, з потребою у техніко-технологічних знаннях і вміннях, необхідних для творчої діяльності, дало можливість дійти висновку про їх невідповідність. Вона стосується того, що виробництво швидше орієнтується на нові технології та їх вплив на проектну культуру промислового дизайну. Результатом проектної діяльності, якою займаються дизайнери, є естетично виразні та адекватні за витратами виробу, що потрібні у суспільстві. У цих виробках розрізняють *виробничі технології* та *технології формоутворення*, які взаємопов'язані та реагують на науково-технічні інновації та відкриття. Як зазначає О. Базилевський, до визначення природи технології застосовують три підходи: *інструменталістський*, *соціально-детерміністичний* та підхід, що розглядає *технологію як самокеровану силу* [19, с. 8]. Перший підхід, незважаючи на свою обмеженість, є базою для інших підходів, а також в його рамках здійснюється професійна (професійно-технічна) освіта: спочатку освоюються вміння працювати інструментами, потім – на машинах, і, насамкінець, набуваються вміння працювати на автоматах. На останньому етапі техніка вже не залежить від фізіологічних можливостей робітника, тому створюються умови для творчого застосування його можливостей. Використання робітником технологічного обладнання в процесі професійної діяльності передбачає те, що він знає принципи формотворення як окремих деталей, так і виробів. Для робітника перехід від ручних робіт до машинних пов'язаний з переосмисленням формотворення крізь призму рухів та операцій машини, які він виконує, а також місця операцій у виробничому процесі.

Традиційно в професійній (професійно-технічній) освіті використовуються *принцип орієнтації на конструктивну структуру виробу*, враховуючи властивості матеріалу при виборі способу одержання форми. Приміром, таким чином діє викладач матеріалознавства під час вивчення теми «Конструкційні матеріали», пояснюючи маркування і використання сталей. Інший *принцип* пов'язаний з рухом *від проекту вигляду виробу до його реальної конструкції*. В обох випадках відправною точкою є матеріал і різноманітність його властивостей, в тому числі й естетичних. Розуміння глибинного зв'язку властивостей з технологіями та естетичною виразністю (колір, фактура, можливості формоутворення) дозволяє отримувати вироби природної краси. Форма виробу розглядається як візуальна характеристика типу технології. А вміння її визначити допомагає зорієнтуватися в експлуатаційних характеристиках виробу.

Втручання у виробничий процес сучасних технологій, зокрема, нанотехнологій, змінило розуміння взаємозв'язку властивостей, матеріалу і форми. Це спостерігається на продукції багатьох галузей, проте, як зазначає О. Базилевський, формоутворення на промислових підприємствах базується на специфіці матеріалів і технологіях, які використовуються в країні [19, с. 19]. Якщо реальні підприємства мають обмеження в роботі з матеріалами і технологіями, випускники професійної (професійно-технічної) освіти як виробничий персонал для цих підприємств повинні їх знати і вміти з ними працювати. Відкриття або розроблення нових технологій змінює принципи роботи техніки і починає діяти зворотний процес, що супроводжується появою нових матеріалів і технологій. Крім того, завдяки новим технологіям, які впливають на принцип функціонування виробів, змінюється розуміння поняття «композиція» виробу.

Результатом синтезу проектних і виробничих технологій стали власні художньо осмислені засоби нового методу, який відображає сутність сучасних виробничих технологій формоутворення, – *метод «технологічного формоутворення»* (уведеного у вжиток О. Базилевським) [19, с. 25]. Відповідно до цього актуалізується важливість розвитку у майбутніх кваліфікованих робітників технологічної культури, яка включає: технологічні знання, вміння, (технологічно) важливі якості людини для ефективного виконання перетворювальної діяльності, світогляд, мислення, етику та естетику [395, с. 218; 440; 441].

Отже, творча діяльність майбутніх кваліфікованих робітників пов'язана з глибоким розумінням взаємозв'язків між матеріалами, їх властивостями і технологіями, які використовують при створенні виробів у різних галузях. Розуміння тенденцій, які склались і постійно змінюються між суспільством,

технікою і технологіями, потребує оновлення змісту професійної підготовки, перш за все загальнотехнічних дисциплін, що закладають основи професійно орієнтованої творчої діяльності.

Методичний аспект. Організація художньо-технічної творчості в закладі професійної (професійно-технічної) освіти пов'язана з формуванням у педагогів творчого ставлення до навчальної та навчально-професійної діяльності майбутніх кваліфікованих робітників, адже необхідно навчити учнів як майбутніх професіоналів творчо мислити і діяти. У цьому контексті співпраця учнів і педагогів «ґрунтується на принципах: професійно-практичної спрямованості, мотиваційного забезпечення, безконфліктної взаємодії, рефлексивності, психологічної безпеки, врахування вікових і психологічних особливостей учнів, ціннісної підтримки творчої активності учнів, спрямованості на розвиток самості учнів (самостійність, самоаналіз, саморефлексія, самостимулювання, самонавіювання)» [420, с. 215].

Для практичної реалізації художньо-технічної творчості в освітньому закладі необхідно: *впроваджувати* ефективні технології для розвитку і самореалізації кожного учня та форми навчання, що сприяють формуванню їхніх інтелектуальних можливостей; *створити* оптимальні умови творчого розвитку учнів як провідної педагогічної ідеї креативної освіти, а також для самореалізації та самоактуалізації особистості учня і педагога відповідно до їхніх здібностей, інтересів і соціального замовлення суспільства; *формувати* в учнів мотивацію стійкої позитивної навчальної діяльності як важливого чинника розвитку творчої активності. Розвиток художньо-технічної творчості у контексті професійної діяльності відбувається у всіх складових освітнього процесу закладу, а саме на професійно-теоретичному, професійно-практичному навчанні, під час виробничої практики і занять після уроків у рамках гурткової роботи в межах і за межами закладу. Кожна з цих складових має свої можливості для розвитку художньо-технічної творчості, які залежать від критеріїв доцільності її вивчення.

Можна констатувати, що до внесення загальноосвітнього предмету «Технології» до навчального плану в професійній підготовці майбутніх робітників на теорії деякі елементи художньо-технічної творчості розглядалися на технічних дисциплінах лише при виконанні завдань творчого рівня, проте все залежало від спрямованості викладача на розгляд відповідного питання. Сьогодні в методичному арсеналі викладача, в більшості випадків, проектна діяльність використовується як окрема технологія, і відсутнє системне вивчення її основ учнями.

Професійно-практична підготовка передбачає формування в майбутніх робітників протягом усього періоду навчання ознак професійної майстерності

(якість роботи, продуктивність роботи, завершеність роботи, професійна самостійність, творче ставлення, економічна доцільність), ступінь сформованості яких у різних учнів неоднаковий. Це пояснюється тим, що в часі учні по-різному переходять від першої орієнтаційної основи діяльності до другої, яка відповідає моменту, коли в свідомості учня сформувався повний і чіткий образ трудової дії спочатку в загальному вигляді, а потім поступово уточнений в деталях. Відповідно, такий стан особистісного досвіду дозволяє перейти до творчої діяльності і потребує розширення можливостей це робити.

Організаційний аспект художньо-технічної творчості пов'язаний з вибором варіанту її вивчення відповідно до моделі її розвитку в закладі професійної (професійно-технічної) освіти з урахуванням робітничої професії. Якщо здобувається робітнича професія, яка має виражений естетичний потенціал і тяжіє до інтеграції, художньо-технічна творчість з урахуванням наступності може опановуватись як дисципліна «Основи дизайну» з вираженим професійним спрямуванням (приміром, «виробник художніх виробів з металу; коваль ручного кування» в машинобудівному училищі; «столяр, реставратор виробів з дерева» для деревообробного профілю; «монтажник гіпсокартонних конструкцій; маляр (євротехнології)» для будівельного профілю). У разі здобуття професії з інтеграцією деяких тем, що відповідають іншій професії («муляр з вивченням основ малярної справи»), основи художньо-технічної творчості можна вивчати в темах і, як продовження, в предметному гуртку.

Найбільш універсальним варіантом є організація художньо-технічної творчості з залученням закладу позашкільної освіти, який функціонує в системі професійної (професійно-технічної) освіти. У цьому випадку також реалізується наступність по горизонталі та вертикалі між трьома типами закладів – повної загальної середньої, професійної (професійно-технічної) та позашкільної з урахуванням мобільності, на яку націлює новий Закон «Про освіту» та рекомендації для різних ланок освіти.

Реалізація Концепції художньо-технічної творчості в професійній (професійно-технічній) освіті забезпечується різними шляхами, які передбачають:

Дослідження тенденцій ринку праці та виявлення особливостей творчої діяльності, які можуть вплинути на успішне працевлаштування випускників. У цьому контексті необхідно пам'ятати, що попит на творчу компетентність фахівця має породжувати гнучку пропозицію з боку претендента на робоче місце, яка тісно взаємопов'язана з професійним самовдосконаленням.

Налагодження ефективної взаємодії між педагогами закладів професійної (професійно-технічної) та позашкільної освіти з приводу узгодження змістового наповнення та вибору ефективних форм, методів і технологій навчання

художньо-технічної творчості з урахуванням професій, що опановуються майбутніми робітниками.

Виявлення міжпредметних зв'язків із врахуванням механізмів встановлення наступності загальноосвітньої галузі знань «Технології» та виробничими і проектними технологіями, які застосовуються в професійній сфері.

Виявлення нахилів і бажань учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти розвиватися у напрямі освоєння естетичного аспекту професії, розвитку творчих здібностей, самореалізації та самовдосконалення, підвищення художньо-естетичної культури.

Готовності педагогів закладів професійної (професійно-технічної) освіти до організації творчої діяльності майбутніх кваліфікованих робітників на основі наукової методології, а також наступності технологічної освіти між різними ланками освіти.

Таким чином, з метою впровадження Концепції художньо-технічної творчості у практику професійної (професійно-технічної) освіти необхідно виявити суперечності між вимогами ринку праці до творчої професійної діяльності та рівнем забезпечення умов розвитку художньо-технічної творчості учнів в процесі навчання в закладі професійної (професійно-технічної) освіти; потребою у формуванні професійного мислення майбутніх робітників і врахуванням естетичного впливу на розвиток їх проектно-конструкторських вмінь; прагненням учнів ЗП(ПТ)О до творчої художньо-технічної діяльності професійного характеру та методичною системою, навчально-методичним забезпеченням, які використовуються для її розвитку. Розв'язок суперечностей можливий у разі, якщо буде розроблена і впроваджена в освітній процес закладу модель розвитку художньо-технічної творчості у контексті професії, спрямована на підвищення адаптації випускників до вимог ринку праці та їх творчого розвитку поєднанням можливостей технічних дисциплін і варіативного змісту професійно орієнтованої художньо-технічної творчості.

Очікуваними результатами впровадження Концепції художньо-технічної творчості у професійну (професійно-технічну) освіту є:

Оптимізація наступності технологічної освіти у контексті неперервної освіти між ланками повної загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти з урахуванням профільності навчання.

Доцільне поєднання видів (формальна, неформальна, інформальна) і форм здобуття освіти та організації навчання в професійно-технічній (спеціалізованій) та позашкільній освіті.

Ефективна адаптація випускників професійної (професійно-технічної) освіти до вимог ринку праці, для якої відповідно до засад компетентнісного

підходу провідними інструментами є професійна компетентність і досвід творчої діяльності.

Формування професійних цінностей, серед яких цінність творчості розглядається як важлива передумова розвитку творчих здібностей і самореалізації компетентностей у різних сферах життєдіяльності.

Спрямування діяльності учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти на свідомий розвиток власного творчого потенціалу та збагачення досвіду творчої діяльності.

Удосконалення системи професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників завдяки створенню в закладі розвивального освітнього середовища, спрямованого на всебічний розвиток за етичним принципом «турботи про себе», який полягає в культивуванні власних сутнісних сил та осмислення свого буття в реальній перетворювальній діяльності.

3.3. Психолого-педагогічне обґрунтування художньо-технічної творчості

Мислителі різних епох, що досліджували проблеми творчості та творчого процесу (І. Кант [157], Г. В. Гегель [88], М. Бахтін, Г. Батіщев, А. Бергсон [36], М. Бердяєв [37], В. Соловйов, В. Петрушенко [309; 310], Ф. В. Шеллинг [510], Ф. Шиллер [512; 513], М. Хайдеггер [496]), звертали увагу на вплив мистецтва на розвиток механізмів мислення (розмірковування, фантазування тощо). Вчення Г. Лейбніца про монади і види пізнання, викладені в праці «Нові досліді про людський розум» [204], актуалізували проблему вивчення художнього мислення та його ролі не лише в художній, але й в технічній творчості (Є. Матієць [246], Б. Новіков [282], В. Пірайнен [314], О. Половінкін [322], О. Хмельовський [498]). Сьогодні назріла необхідність перегляду ролі художнього мислення в розвитку творчості майбутніх фахівців технічного профілю, які навчаються в закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Дослідження творчого мислення в психологічному та педагогічному аспектах показують, що в підлітковому віці предметні дії часто ініціюються художніми враженнями. Зокрема, комплексні дослідження, проведені під керівництвом Е. Голубевої, встановили існування залежності якісних особливостей загальної розумової та рухової активності від рівня та своєрідності активності індивіда в різних умовах життя, що дає можливість зрозуміти шляхи впливу на особистість майбутнього фахівця: «Професійні нахили, що орієнтуються на бажану сферу діяльності, нерозривно пов'язані зі змістовими гранями особистості, її мотивами та установками» [433, с. 153]. Це

означає, що ефективність навчання і входження в професійну діяльність залежить від багатьох передумов внутрішнього і зовнішнього характеру, а саме: *внутрішніх* – вивчення мотиваційно-ціннісної сфери учня, його нахилів і здібностей, особливостей мислення, вольової сфери, прагнення самореалізації; *зовнішніх* – педагогічна підтримка особистісного розвитку кожного учня, створення умов для виявлення індивідуальності кожного з них, формування професійного інтересу та бажання професійної самореалізації. Одним із механізмів розвитку творчої компетентності є художнє сприйняття, яке через емоційність та образність, розгляд предмету з різних сторін, у різних відношеннях і зв'язках допомагає побачити його основний «зміст». У цьому контексті художнє сприйняття є вторинне по відношенню до тих творчих здібностей, які воно розвиває. Це означає, що в учня ЗП(ПТ)О має виникнути стимул до того, щоб шукати художні враження в навчальному матеріалі незалежно від того, який у ньому зміст – гуманітарний чи технічний.

Під мотивацією розуміють «сукупність спонукальних чинників, які визначають активність особистості; це всі мотиви, потреби, стимули, ситуативні чинники, які спонукають поведінку людини» [136, с. 7]. Оскільки учіння в житті має бути самостійною діяльністю, необхідно звернутись до *внутрішніх рушійних сил особистості*, які складають психологічну групову *структуру мотивації*: джерела активності (перша група); спрямованість активності (друга група); емоції, почуття, переживання, установки (третья група) [301, с. 528].

Потужними чинниками впливу на успішну діяльність вважають здібності, знання та мотивацію. Оскільки діяльнісна активність людини залежить від рівня і мотивації та кількості мотивів, то чим вищий рівень мотивації і більша кількість мотивів, тим більше зусиль схильна докладати людина для досягнення успіху. Однак у прийнятті остаточного рішення стосовно дій мотиви тісно переплетені з цілями, і ціль (мета), як правило, визначається кількома мотивами. Тому для кожної особистості актуальною проблемою є знаходження крім основних ще й додаткових мотивів, які підсилюють спонукальний вплив мети, в тому числі й такої, що передбачає творчу діяльність [405]. У контексті спонуки майбутніх кваліфікованих робітників займатися художньо-технічною творчістю, додатковим мотивом є можливість її застосувати у майбутній професії або завдяки їй здобути таку професію, яка буде найкращим чином відповідати їхнім обдарованостям.

Як вважає Д. Богоявленська, інтелектуальна активність залежить від психічної структури типу особистості. Відповідно до цієї концепції творчість розглядається як ситуативно-нестимульована активність, що виявляється в прагненні вийти за межі заданої проблеми. На рівні творчої дії активність є

загальною основою будь-якого виду творчої діяльності, а в основі методу визначення інтелектуальної активності лежить *принцип креативності* [53]. Відповідно до цього в професійній освіті та навчанні важливим завданням є так організувати педагогічну підтримку, щоб мотивація творчої діяльності мала внутрішню природу.

Залежно від того, в чому людина вбачає сенс діяльності (здійснити її чи отримати результат), розрізняють два компоненти мотивації – *процесуальний* і *результативний* [136, с. 8]. Продукт, який є результатом творчої діяльності, теж характеризується двома аспектами розгляду: як офіційно визнаний суспільством продукт, або як такий, що має значення лише для його автора. У контексті мотивації важливо взагалі спонукати підлітка до творчості, тому слід не забувати, що: «досить часто людина творить не заради суспільного визнання, а щоб випробувати «муку творчості», тобто той стан підйому, який дозволяє йому відчувати себе людиною» [250, с. 25]. Тобто, тут йдеться про провідну роль процесуального компонента мотивації, коли сенс діяльності за її процесуально-змістовою мотивованістю полягає в самій діяльності. Інша справа, що педагогам потрібно постійно звертатись до вольової сфери учня і орієнтувати його на завершення процесу результатом, який через емоції від успіху вплине на його ставлення до необхідності самореалізації.

Відповідно до *концепції творчої обдарованості* О. Матюшкіна найзагальнішою характеристикою і структурним компонентом творчого потенціалу дитини є пізнавальні потреби, що становлять психологічну основу переважання пізнавальної мотивації. Ця мотивація виражається в дослідницько-пошуковій активності, у вищій чутливості до новизни стимулу, новизни ситуації чи виявлення нового в звичному. Пізнавальна мотивація і дослідницька активність виражаються у високій вибірковості дитини стосовно досліджуваного нового, в її перевазі до кольорів, звуків, форм тощо. Загальна дослідницька активність у творчої дитини виявляється як дуже широка допитливість, що характеризується широтою і спрямованістю. У психологічному аспекті разом із дозріванням змінюється змістове наповнення обдарованості: у дитинстві з обдарованістю пов'язують більше потенційні можливості, ніж рівень творчого виконання; в підлітковому віці все більша увага звертається на рівень творчих здібностей і рівень творчих досягнень; в юнацькому віці для визначення обдарованості визначальними є видатні досягнення [247].

Щоб пізнавальна мотивація спонукала до дослідницької активності в різних напрямках, треба спробувати знайти баланс між внутрішньою структурою обдарованості кожного учня і структурою зовнішніх впливів на неї. В професійній (професійно-технічній) освіті навчаються учні підліткової та

юнацької категорії, в освітньому закладі необхідно створити умови для розвитку творчих здібностей в широкому діапазоні, сприяти досягненню вищих рівнів результатів творчості, але обережно, щоб орієнтація на найвищі досягнення не була найголовнішою. Це означає, що в майбутнього кваліфікованого робітника як фахівця необхідно сформувати стійкі компоненти творчого стилю мислення, за допомогою яких він має можливість одержати моральне задоволення від вирішення задач у професійній діяльності.

Оскільки рушійною силою в освітньому процесі є наявність суперечностей, для художньо-технічної творчості майбутнього кваліфікованого робітника технічної професії має виникнути ситуація, коли він гостро відчуває потребу у вивільненні художньо-естетичних вражень або йому не вистачає відповідних знань і вмій. На тлі професійної діяльності така суперечність викликає позитивну мотивацію і знаходиться в зоні ближнього розвитку. А її розв'язок пов'язується з переходом на вищий рівень розвитку. У цьому контексті бар'єром особистісного зростання може бути відсутність або низький рівень відповідних здібностей.

Усвідомлення провідної ролі мотивації в успішній діяльності призвело до формулювання загальнодидактичного *принципу мотиваційного забезпечення процесу*. Його інтерпретація в сучасних умовах вимагає орієнтації на оновлену мету і цілі освіти загалом і кожної її ланки зокрема. Необхідність цілеспрямованого формування в учнів мотивації навчально-трудої діяльності підтверджена дослідженнями багатьох педагогів [103, с. 45-48; 262, с. 256-257; 365, с. 66].

У професійній педагогіці додатково діють специфічні принципи професійного навчання, розвиток яких сьогодні пов'язаний з новими завданнями освіти (навчання протягом життя, визнання неформального освіти, необхідність мобільності фахівців, увага до творчого ставлення до професійної праці і т.д.), що допомагає їй якісно змінюватись. Сучасним принципом професійної (професійно-технічної) освіти є *принцип професійної мобільності*, який орієнтує на випередження в професійному розвитку, на опанування нових компетентностей відповідно до бажання і потреби, а також на «бачення і розуміння перспектив розвитку виробництва» [351, с. 118]. Щоб цей принцип реалізувався, педагоги повинні забезпечувати виникнення мотивів, орієнтованих на усвідомлене, глибоке і міцне засвоєння знань і способів діяльності.

Для багатьох майбутніх кваліфікованих робітників заохочення до художньо-технічної творчості пов'язане із вивільненням у них компенсаторного механізму, тобто підвищення інтересу до професійної діяльності, який при сприятливих умовах має шанс перерости у стійку мотивацію професійно вдосконалюватись. У самій сфері професійної мотивації найважливішу роль виконує позитивне ставлення до професії, оскільки цей мотив пов'язаний з кінцевою

метою навчання. Позитивне ставлення до професії в поєднанні з компетентним уявленням про неї визначає також формування більш особистісних мотивів, приміром, в майбутньому піднятися на вищий рівень професійної кваліфікації, освоїти специфічну компетентність тощо. Важливим висновком, який мають враховувати педагоги, є той факт, що у разі недостатньо високих спеціальних здібностей або недостатнього запасу в учня необхідних знань, умінь і навичок позитивна мотивація актуалізує творчу активність. У той час, як високий рівень здібностей не може компенсувати низьку навчальну мотивацію або її відсутність і, таким чином, не може призвести до високої успішності навчальної діяльності.

Мотивація об'єднує важливі процеси, які відповідають за самостійність особистості, за відповідальність щодо власних дій, за успішність пристосування до зовнішніх умов.

Таким чином, оскільки кожен випускник ЗП(ПТ)О в умовах високої конкуренції має швидко й адекватно пристосовуватися до нових ситуацій на ринку праці, а також демонструвати результативність і творчий підхід до своєї діяльності, в нього на високому рівні має бути розвинена професійна мотивація. Враховуючи, що розвиток мотивації відбувається під впливом як зовнішніх, так і внутрішніх чинників, педагогам необхідно знати їх природу і коректно застосовувати відповідні впливи у практичній діяльності. Продумана система підготовки учнів до творчості в професійній сфері забезпечує й формування у них підвищеної мобільності, самостійності, ініціативності, здатності до швидкої зміни виду професійної праці, а також підвищеного рівня мотивації до постійного вдосконалення професійної майстерності.

За законами творчості якщо людина контактує з предметним (професійним) середовищем, має якості та властивості, потенційно закладені в генетичному коді, в неї можна розвинути спеціальну професійну обдарованість відповідно до профілю професії, оскільки занурення в творчу діяльність має незворотний характер [424, с.12-15].

Є кілька вагомих причин, які спонукають педагогів активно використовувати художні враження учнів для ефективнішого опанування предметною галуззю: по-перше, художньо-образне мислення сприяє кращому засвоєнню складної інформації; по-друге, вміння оперувати образами сприяє ефективному вирішенню проблем; по-третє, відсутність умов для узгодженої роботи обох півкуль негативно впливає на психічний стан підлітків, негативні емоції пригнічують розумову діяльність і сприяють виникненню стресу. Якщо випускник школи свідомо вибирає в ЗП(ПТ)О художню професію, це означає, що в більшості випадків спостерігається відповідність вираженості його нахилів характеру процесу навчання і можливість застосувати попередній естетичний досвід. У разі вибору технічної професії виникає питання, за

рахунок якого механізму можна надати учням можливість реалізувати потребу в набуванні художньо-естетичного досвіду [399]. Залежно від відчуття різнобарвності світу людина надає перевагу технічному чи художньому аспекту розгляду об'єкта діяльності, що виражається, з одного боку, в технічному (інженерному) рішенні ідеї, а з другого боку, розкривається через дизайнерське рішення. Щоб вловлювати гру думки, фахівець повинен вміти оперувати спеціалізованими образами на різних рівнях знання.

Особистість через різні типологічні структури знання формує образ речі, який, залежно від актуалізованої в даний момент смислової константи, змінюється. У разі перебігу повного циклу зміни образів, як зазначає В. Петрушенко, відбувається змістове та якісне завершення знання. Щоб зрозуміти відмінності між раціональним і художнім мисленням, він запропонував розглядати знання як синтез чуттєвого, конструктивно-функціонального і сенсоутворювального компонентів. Останній компонент може формуватися в свідомості на різному ґрунті та матеріалах, які за характером тяжіють до образного чи логічного мислення. У контексті творчості це допомагає розумінню спрямування пізнавальної активності людини. Оскільки пізнавальний процес у своєму розвитку проходить певні рівні, людині при переході на вищий рівень необхідно розв'язати внутрішні суперечності, які виникли. На кожній із сходинок виявляється пізнавальна активність певного спрямування: на рівні *чуттєвого сприйняття* – переважають зовнішні впливи на свідомість; на рівні *раціонального мислення* – відбувається узгодження форм думки між собою; на рівні *людського самоствердження* – має місце засвоєння дійсності та координація всієї внутрішньої діяльності свідомості [310, с. 206-207]. Сходження по рівнях пізнання супроводжується інтенсивним розмірковуванням, у ході якого залежно від інтенцій актуалізується предметність, образність, цілісність чи структурність, ті чи інші види мислення. Упродовж процесу пізнання в особистості формується образ світу, який від рівня до рівня конкретизується, а на останньому рівні в свідомості виникає найповніша модель речі.

Протягом ХХ ст. педагоги шукали дорогу, яка б: «спиралась на розвиток і всю повноту можливостей кожної дитини з повагою до її індивідуальності, однак одночасно з наданням кожній шансу використовувати здобутки національної та загальної культури, компетенції самостійного, критичного вибору серед великої кількості пропозицій способів і якості життя, здібності до самостійних взаємин з іншими в найближчій і широкій сфері контактів, експресії та гармонійних дій, що узгоджують власні інтереси з творенням приязного світу довкола себе» [544]. Такою дорогою став конструктивізм. Те, що майже кожен напрям реформування педагогіки у ХХ ст. різною мірою

застосовував елементи конструктивізму («Будинок вільної дитини» М. Монтесорі, «Йена-план-школа» П. Петерсона, «Школа успіху і радості» С. Френе, «Школа для життя, через життя» Ж. О. Декролі тощо) свідчить про його ресурс інноваційності. Засновниками сучасної конструктивістської педагогіки вважають Ж. Піаже, Дж. Дьюї та Л. Виготського. Науковими дослідженнями проблем конструктивістської педагогіки займаються Є. Руденський [377], М. Чошанов (методологічні основи конструктивістської педагогіки) [504], З. Кв'єціньський [544], Б. Сліверський, О. Теплицький [456], А. Хуторський (теоретичні і методичні основи конструктивістської педагогіки) [501], С. Титенко (створення інтелектуальних систем навчання, моделювання компетенцій), А. Новак-Лоевська (пошук способів конструювання знань, конструктивістська педагогіка в освіті дітей) [547] тощо. Дослідженнями психологічних механізмів репрезентації змін, які відбуваються в тих, хто навчається, займались Дж. Брунер, Ф. Клікс, Дж. Ройс, К. Оутлі, М. Холодна та інші.

На думку Б. Оельшляйгер-Костурек, ознакою хорошої сучасної освіти є можливість учнів вивчати свої можливості і здібності, бачити перспективу їх застосування. Для цього мають бути дотримані такі умови: усвідомлення бажань і власних можливостей та шляхів їх реалізації; сформоване вміння здійснювати обґрунтований вибір; самостійність власного освітнього процесу [548, с. 9-11].

Як вважає Є. Руденський, дисбаланс між теорією і практикою в освіті виник тому, що відбулось розбалансування її функцій, коли теоретично декларуються одні цінності та орієнтири, а насправді в житті підтримуються інші. Досліджуючи теорію та методологію конструктивістської педагогіки у двох напрямках – освіти компетентної особистості та професійної освіти, учений робить важливий висновок про те, що ключем до розв'язання проблеми дефіциту якості освіти є зміна схем мислення тих, хто навчає [377].

Основним положенням конструктивістської педагогіки є теза про те, що основні характеристики особистості (знання, цінності, інтелект, мислення, самостійність) мають бути сконструйовані самою особистістю під час взаємодії з іншими членами групи. Це положення підкріплюється дослідженнями в галузі психології. З позиції психології ментальні структури розглядаються як деякі психічні механізми, у яких згорнуті всі наявні інтелектуальні ресурси суб'єкта, що під дією зовнішніх впливів мають здатність розгортатись у ментальний простір. Цей простір визначає галузь породження та об'єднання інформації. Як показує педагогічна практика, у дітей, які мають схильність до утворення художніх образів, цей простір є більшим, швидше відбувається процес породження та інтеграції інформації. Вони мають кращі репрезентативні

здібності. У зв'язку з цим висновком постає завдання для педагогів: враховувати різні здібності учнів до здійснення умовисновків і зовнішніми впливами так подіяти на їхні ментальні структури, щоб за рахунок механізмів перегруповування набутих знань вони усвідомили новий зміст. Провідну роль у цьому механізмі відіграє вміння оперувати образами.

Як констатує О. Теплицький, якщо в навчальному процесі задіяні всі модальності особистості, має місце орієнтація на їх взаємодію, звернення до її власного досвіду, з'являється спонукання до пошуку, дослідження, самоорієнтації. Це означає, що створено середовище для гармонійного розвитку особистості [456]. З позицій конструктивістської педагогіки прогрес у розвитку особистості піднімає на вищий щабель важливість її власного досвіду. За Ж. Піаже взаємодія особистості з матеріальним і соціокультурним середовищем відбувається за допомогою двох процесів – *асиміляції* та *акомодациї*. Під час акомодациї через пристосування виникає новий досвід, що сприяє розвитку особистості, тоді як під час асиміляції має місце поступове знеособлювання і типізація досвіду, що гальмує розвиток.

У рамках конструктивістської педагогіки спостерігається два вектори уваги: з одного боку, ця педагогіка центрується на учневі, надаючи йому можливість конструювати своє знання на основі розробленого навчального матеріалу; з другого боку, високі вимоги ставляться до педагога, який повинен створити умови для того, щоб учень міг самостійно конструювати свою систему знань і вмінь, формувався як творча особистість. На практиці державні освітні програми відстають від вимог сучасного суспільства, тому й виникає потреба пошуку нових шляхів активізації творчого мислення.

Процес творчості відбувається за механізмами, які пов'язані з особливостями мислення людини. Під час розмірковування в учнів активно працює уява (фантазія), яка може мати відтворювальний або творчий характер. Відтворювальна уява працює з різноманітною інформацією (розповідною, зі знаками, кресленнями, символами, схемами), в результаті чого з'являються образи, які наближено дають уявлення про предмет творення. У той час як творча уява припускає виникнення образів або речей, що не мають аналогів. Роль уяви в творчості полягає в тому, що за допомогою відповідних механізмів відбувається неодноразовий синтез уявлень в образи. На основі наявних образів виникають нові, переважно в нових, незвичних зв'язках і сполученнях. До форм синтезу уявлень відносять: *аглотинацію*, яка полягає в поєднанні якостей, властивостей, частин предметів, що реально не поєднуються; *гіперболізацію*, яку розуміють як акцентування, збільшення чи зменшення предмета, зміну якості його частин; *загострення*, яке розуміють як підкреслення якихось ознак; *схематизацію*, яка полягає у згладжуванні відмінностей між предметами і

виявлення подібності між ними; *типізацію*, що означає виділення істотного, повторюваного в однорідних явищах, і втілення його в конкретному образі [482].

Виробництву будь-якого виробу передуює розробка проекту на основі попередньо сформованої ідеї. У пошуку нових ідей особистість актуалізує абстрактно-понятійне та дискурсивне мислення, властиві більшою мірою науковій і технічній творчості, які дозволяють на основі розмірковувань дійти певного висновку. Художньо-естетичний характер діяльності потребує актуалізації у фахівця тих видів мислення, що пов'язані з емоційно-почуттєвим началом людського буття – дивергентного, інтуїтивного та візуального, які є визначальними в художньому мисленні. У ставленні до самостійності художнього мислення можна виділити два підходи: *перший* – характер і механізми розгортання творчого мислення в різних сферах діяльності є однакові (Д. Богоявленська, Дж. Гілфорд), *другий* – художнє мислення є самостійним видом мисленнєвого процесу людини (Ю. Борєв, М. Ігнатенко, О. Потебня, В. Розін, О. Рудницька). Зважаючи на те, яке мислення лежить в основі професійної діяльності майбутніх кваліфікованих робітників, у випадку художньо-технічної творчості педагогам потрібно докласти зусиль для розвитку в учнів протилежного мислення.

Художнє мислення з іншими видами мислення пов'язує наявність естетичного компонента, роль якого в мисленнєвих процесах полягає в досягненні стрункості, цілісності, досконалості й гармонії. Перехід від однієї цілі до іншої пов'язують з підйомом на вищий рівень аж до входження в сферу високого рівня узагальнення відображень дійсності. Для того, щоб усвідомити сутність інформації, яка закладена в узагальненні, людині необхідно розуміти мову передачі знання. Тому разом з видами художньої творчості з'явилися й особливі художні мови, яким властива багатозначність.

Як зазначає В. Шадріков, під впливом вимог діяльності «операційні механізми психічних властивостей людини перебудовуються» і трансформуються в оперативні, що і складає сутність переходу до важливих професійних або навчальних якостей і властивостей [447, с. 56]. У своїй теорії розвитку здібностей вчений розробляв низку положень, в тому числі й стосовно розвитку інтелекту (здібностей): «розвиток інтелекту здійснюється через освоєння інтелектуальних операцій, формування ментальних навичок, накопичення ментального досвіду, включення в інтелектуальну діяльність людини всього внутрішнього світу» [447, с. 57]. А шляхи розвитку здібностей в діяльності можна знайти через інтеграцію окремих здібностей в діяльності та їх пристосування до предметного світу та вимог діяльності.

У контексті теми дослідження інтерпретуємо це положення для інтегрованої технічної професії «робітник з комплексного обслуговування й ремонту будинків (штукатур, маляр, електрик, сантехнік, будівельний столяр, гіпсо-картонні конструкції)». Для цієї професії провідним видом мислення є технічне і, відповідно, необхідними є здібності, які об'єднуються практичним інтелектом (кінестатичні, натуралістичні та візуально-просторові). Оскільки ця професія є багатoproфільною з точки зору техніко-технологічних особливостей процесів і операцій, то залежно від виконання операцій, особливо малярних і гіпсо-картонних робіт, змінюються вимоги до сенсомоторного сприйняття. Під час загострення сенсомоторного сприйняття зорові уявлення комбінуються з попередніми емоціями, образами, знаннями, досвідом, у результаті чого виникає нове бачення. Учні з розвиненим візуальним інтелектом чутливі до сприймання кольорів, ліній, форм, легше встановлюють між ними зв'язки. Щоб цей інтелект розвивався, на допомогу приходить художнього мислення, яке розвивається в рамках інтеграції груп здібностей, пов'язаних із чутливістю до розуміння свого внутрішнього світу, міжособистісних стосунків і екзистенціальних вимірів. На чуттєвому рівні пізнання мислення може вийти за межі видимого світу в сферу сутнісного відображення дійсності, використовуючи для цього інтуїцію та особливі художні мови, притаманні художньому мисленню.

На думку О. Поліщук, характерними рисами художнього мислення є: чуттєва природа, матеріально-практична обумовленість, асоціативність, метафоричність та образність відображення [321, с. 152]. В основі художнього мислення лежить художнє сприйняття, яке розглядається як: «узагальнений вид духовно-практичної діяльності, що вимагає не тільки логічного осмислення одержаної інформації, але й потреби усвідомити та інтерпретувати результати суб'єктивного емоційного осягнення образно-символічного змісту твору» [380, с. 101]. Критеріальними ознаками художнього сприйняття є адекватність та індивідуальна неповторність, які відображають різне співвідношення в ньому об'єктивного та суб'єктивного. Орієнтація на певний вид художнього сприймання закладена в кожному предметі творчості, а авторський задум досягається через адекватність. Для сприйняття продукту художньої творчості необхідно вміти не лише образно відтворювати художню інформацію, але й мислити асоціативно, залучаючи власний художній досвід і використовуючи психофізіологічні особливості (реакцію на зовнішні впливи, здатність до кодування, декодування й переробки інформації, особливості роботи аналізаторів, планування і регулювання поведінки, аналітико-синтетичну діяльність мозку тощо).

Стосовно діяльності в широкому діапазоні мислення, (приміром, від потреби задіювати технічне і художнє мислення), Д. Богоявленська звернула увагу на неоднозначність її результату. З одного боку, вона сприяє генеруванню нових, оригінальних ідей та фантазуванню, проте, з іншого боку, через розкид думок про предмет по різних сферах, часто не пов'язаних між собою, ця здатність сповільнює процес мислення і навіть зменшує його творчий потенціал. За критерієм самостійно відкритих особистістю закономірностей в завданні вчена виділяє такі типи творчості: *стимульно-продуктивний*, *евристичний* і *креативний*. Перший тип творчості характеризується зовнішнім стимулюванням діяльності, другий тип – використанням алгоритму вирішення завдання, третій тип – самостійним знаходженням у завданні імпліцитних закономірностей [54, с. 75]. Перешкодою на шляху до творчості є досягнення мети, яка є престижною, а, отже, мотивується зовні. Для творчості потрібно входити в глибинні пласти пізнання дійсності, що пов'язано з ризиком і відмовою від бажання швидко досягнути ефективного результату [54, с. 272]. У більшості учнів ЗП(ПТ)О для цього процесу не вистачає волі, тому вони при перших труднощах втрачають інтерес до творчої діяльності. У контексті професійної діяльності це означає, що лише ті з учнів, які зуміють опанувати другий і третій тип творчості, мають шанс у майбутньому швидше адаптуватися в професійній сфері. Проте і вони потребують стимулів, але вже внутрішнього характеру.

Естетично особистісному смислу діяльності специфічності надає чуттєвий компонент творчого акту. У вищих творчих фазах емотивно-почуттєвий компонент активізує уяву і фантазію особистості, тому, на думку О. Поліщук, він може ґрунтуватися на її естетичному досвіді, формувати в неї естетичні настанови і спонукати виникнення естетичного мотиву в творчості шляхом залучення у різні види діяльності (художньо-творчу, естетико-рецептивну та художньо-рецептивну). Вона робить висновок про те, що художнє мислення ґрунтується на наявності в особистості естетичного мотиву в творчості, рефлексивності, символізації дійсності, емотивно-почуттєвому вираженні характеру перебігу мисленнєвих процесів, спирає на естетичну інформацію при вирішенні проблеми, дії естетичних настанов [321, с. 150-152]. Залучення учнів до художньо-творчої та художньо-рецептивної діяльності розвиває в них навички художнього сприйняття, актуалізує духовну діяльність і формує необхідні в майбутній професійній діяльності естетичні смаки та ідеали, закладає основи професійної майстерності.

У технічній творчості думка відштовхується від образу «ідеального виробу», в якій через низку перетворень образів відбувається вирішення технічних суперечностей, і робота думки зосереджена на функціональному

аспекті. У той час, як в художній творчості думка за допомогою метафори лине до образу, в якому концентрується смисл продукту творчості.

Метафора відіграє важливу роль у різних сферах життєдіяльності людини, тому не дивно що проблема метафори, метафоричного мислення та його розвитку становили інтерес для багатьох філософів, психологів, педагогів, літераторів і митців (В. Горський [101], С. Гусєв [111], Є. Жердев [130], Е. Кассіер [163], В. Личковах [225], О. Невојса [272], Т. Новацький [279], В. Петренко [306], В. Петрушин [312], А. Семенович [391], О. Хмельовський [498], Л. Шрагіна [516] та ін.

Наприкінці ХХ ст. метафора почала розглядатись як інструмент мислення у двох аспектах: *перший* – метафора як номінативний прийом, техніка, що дає можливість досягнути семантичної місткості понять; *другий* – метафора як ключ до розуміння основ мислення, завдяки якій формується подвійне уявлення про різні класи об'єктів. Останнє можна зрозуміти наступним чином: «Створюючи образ та апелюючи до уяви, метафора породжує смисл, який сприймає розум» [18, с. 10], а закарбовується цей смисл в продуктах творчості.

Творчий характер інтелектуальної роботи людини пов'язаний з розв'язком проблемно-когнітивної ситуації, коли вона відчуває недостатність знань, вмінь і пояснень для створення образів і смислів. У такому випадку мислення звертається до механізму метафори, яка по суті є образною лаконічною аналогією (порівнянням). Проте її відмінність від порівняння полягає в тому, що вона виявляє приховані зв'язки через оригінальні асоціації.

Здібність продукувати метафори виражається на різних рівнях: «вміння самостійно створювати чи конструювати метафори; інтерпретація складних метафор; застосування існуючих метафоричних висловів ... залежно від контексту ситуацій» [516, с. 127]. Чим більше виражені ознаки сприйнятливості, уяви та асоціативності, тим краще розвинені метафоричні здібності та здібності до продукування оригінальних асоціацій. Для художньо-технічної творчості це означає здатність розширювати поле асоціацій, що сприяє подоланню стереотипів. У професійної діяльності внаслідок стереотипного мислення виникають бар'єри для розвитку творчості, а перехід від репродуктивного рівня до творчого (за В. Роменцем) відбувається завдяки переборюванню стереотипів.

Потужним інструментом розвитку творчості є керована уява. Її сила полягає в тому, що через переоцінку цінностей можна отримати неочікуваний результат. У контексті художньо-технічної творчості цей прийом дозволяє другорядну, приховану властивість – художню образність виробу – зробити головною цінністю. Це дуже добре видно в дизайнерській діяльності, яка чутливо реагує на модні тренди. Використовуючи прийом фантазування

«універсалізація – спеціалізація», можна дійти висновку, що творчість у всіх видах діяльності є універсальною, а спеціалізація починається з поділу її на технічну і художню. Проте художньо-технічна творчість має універсальний характер, а спеціалізація відбувається вже в конкретній професійній діяльності (ливарник – технічне чи художнє литво; коваль – технічне чи художнє кування; зварювальник – зварювання на виробництві чи при виготовленні художніх виробів).

Важлива роль в успішній адаптації фахівця до сучасних вимог професійної діяльності належить компетенціям. Уміння рефлексувати допомагає йому визначити необхідність освоєння і розвитку тих чи інших компетентностей. Розгляд результатів професійно орієнтованої творчої діяльності з позицій рефлексії дозволяє дійти висновку, що вона є важливим механізмом формування конструктивних умінь майбутніх фахівців.

Серед наукових праць, присвячених проблемі рефлексії, більша частина з них стосуються філософських і культурологічних проблем відображення, пізнання і освоєння світу (Г. Гегель, Р. Декарт, Г. Лейбніц, Дж. Локк, Д. Юм, Г. Васянович, М. Каган, Л. Петрушенко, Г. Щедровицький), а також таких психологічних рефлексивних процесів, як саморозуміння і розуміння іншого, самооцінювання, самоконтроль, самоінтерпретація та їх ролі в житті людини (С. Рубінштейн, І. Семенов, С. Степанов, Т. Титаренко). Значна увага присвячена рефлексії в працях, що стосуються механізмів творчого вирішення задач і взагалі творчої діяльності (М. Меєрович, О. Моляко, О. Музика, В. Рибалка).

Оскільки рефлексивні процеси лежать в основі феноменів психіки, пов'язаних з людською діяльністю (мислення, творчість і продуктивність) та адаптацією до середовища, проблема рефлексивності є фундаментальною. Як зазначає А. Карпов, рефлексія відіграє роль основної домінанти соціалізації людини, тому її розглядають в інтелектуальному, особистісному, комунікативному і кооперативному напрямках [161, с. 4-5]. Між свідомістю і рефлексією встановлюються генетичні, структурні та функціональні відношення і зв'язки. У формуванні знання, різних умінь, в тому числі й конструктивних умінь особистості як основи творчої діяльності, функціональні відношення і зв'язки відіграють важливу роль.

Процес навчання завжди має супроводжуватися рефлексивною діяльністю того, хто навчається, бо будь-яке знання можливе лише тоді, коли воно пов'язане з рефлексією. Завдяки рефлексії особистість засвоює норми, нормативні процедури і стратегії, важливі в різних видах діяльності. Складність рефлексування пов'язана з тим, що, з одного боку, рефлексія є вершиною суб'єктності, тобто залежить від суб'єкта, його волі, допускає певне відхилення

від об'єктивності, перебігає в полі суб'єктивних закономірностей особистості, а з іншого боку, в суб'єктивному світі діють об'єктивні закони, на знання яких і має спиратися педагог, здійснюючи управління навчальним процесом.

Компонентна структура процесуальної сторони діяльності включає: потреби, мотиви, проектування, результат, оцінку та, залежно від того, хто є суб'єктом діяльності – окремий індивід чи колектив – саморегуляцію чи управління (Є. Клімов, О. Новіков, В. Шадріков). Останні компоненти – саморегуляція та управління – в структурі з діяльності займають особливе місце, оскільки дозволяють встановлювати ступінь досягнення результату та причини невдач. Кожен компонент структури діяльності пов'язаний з саморегуляцією. Це означає, що через саморегуляцію можна впливати на активність будь-якої діяльності. Вона характеризує специфіку відображення і моделювання діяльності, а також і рефлексії суб'єкта.

Як вважають автори [280, с. 44], будь-яка продуктивна діяльність проходить наступні фази: проектування, технологічну та рефлексивну. Незалежно від того, що рефлексивна фаза остання, оцінка і рефлексія супроводжують увесь процес діяльності людини. Адже оцінювання проміжних і кінцевих результатів, застосування технологій, способів, методів та всіх питань стосуються результативності діяльності.

Здійснюючи перетворювальну діяльність, людина змінює світ: спочатку проектує, а потім реалізує заплановані зміни. Перетворювальний потенціал людини залежить від комплексу одержаних і набутих самостійно умінь (проектувальних, конструктивних, технологічних тощо) і рівнем розвитку творчих здібностей. Проектувальна діяльність проходить кілька стадій, кожна з яких вносить свій внесок у загальний результат роботи (концептуальна, моделювання, конструювання, підготовча технологічна). Конструктивна діяльність полягає у визначенні конкретних способів і засобів реалізації заданої моделі в рамках існуючих умов, тобто: «На основі створеної концептуальної моделі проекту починається конструювання конкретних вузлів і механізмів майбутньої машини, які пов'язані, узгоджені між собою і в своїй сукупності дозволяють надалі реалізувати «в металі» концептуальну модель» [280, с. 307]. Стадія конструювання включає такі етапи, як декомпозиція, агрегування, дослідження умов і побудова програми (проекту).

Конструктивні вміння фахівця похідні від етапів процесу конструювання та стадій виготовлення виробу, адже змінюються умови та вимоги до компетентностей. На нашу думку, до них можна віднести: *на етапі декомпозиції* – вміння в обмежених реальних умовах виділити в меті підцілі, які задають напрями роботи, тобто розділити модель на окремі пакети детальних робіт (під час такої роботи можна поміркувати над важливими питаннями

стосовно раціональної організації праці, способу чи виду контролю, моніторингу витрат різних ресурсів, необхідного рівня кваліфікації для виконання роботи тощо); уміння побачити «зверху», як кожен етап вписується в загальний хід роботи над виготовленням моделі; уміння побачити по горизонталі забезпечення ресурсами, часові витрати, можливості обладнання, необхідне обладнання та інструменти, потрібну кваліфікацію робітників; уміння критично оцінювати наявну інформацію і при потребі відшукати додаткову; *на етапі агрегування* (характерний для практичної діяльності) – уміння узгоджувати окремі задачі реалізації задуму між собою; уміння визначити конфігурацію залежно від мети і завдання (як з'єднуються деталі чи частини, зовнішній вигляд деталей і вузлів); уміння класифікувати, тобто встановлювати відношення між тими елементами (деталлями, вузлами), що з'єднуються; уміння визначати рівнозначні елементи, однотипні та різнотипні елементи (за розташуванням у просторі, по часу виготовлення чи функціонування, за функціями); уміння стиснути інформацію великого обсягу і передати її коротко і зрозуміло; *на етапі дослідження умов реалізації моделі* – уміння критично оцінити необхідний досвід і кваліфікацію для виконання роботи; уміння навчатись в обраній сфері діяльності доступними засобами; уміння визначати необхідні ресурси для виконання моделі; *на етапі побудови програми* – уміння скласти план дій для реалізації моделі в конкретних умовах і в усталені терміни; уміння визначити ключові етапи робіт, які впливають на загальний час виконання роботи; уміння раціонально використовувати наявні ресурси [423, с. 455-456].

У рамках діалектичного методу Г. Гегеля основним механізмом утворення нового з відомого є рефлексія. З одного боку, рефлексія збігається з самоусвідомленням власної діяльності, а з іншого, завдяки рефлексії відбувається саморозвиток особистості, пов'язаний зі здобуванням знання і формуванням на його основі певних дій. З точки зору екзистенціального розуміння рефлексія як особливий вид діяльності впливає на предмет творчості, змінює, конструє і творить його.

У ставленні учня до рефлексивної діяльності виділяють два рівні, що відрізняються ступенем самостійності: *перший* – учень прагне допомоги педагога на всіх етапах здійснення власних дій; *другий* – він намагається усвідомлювати ті процеси, які перебігають в його свідомості, і пов'язувати їх з кінцевою ефективністю власної діяльності. Найважчим, але найактуальнішим завданням для педагогів є перевести учнів на другий рівень, використовуючи психологічні механізми (пам'ять і рефлексивне мислення на метарівні).

Роль рефлексії у творчій діяльності зростає, адже вона допомагає усвідомити засоби, способи і основи творчої діяльності, регулювати діяльність

мислення, відслідковувати хибні міркування. Рефлексія в діяльності як особистісна форма мислення виконує контрольну, конструктивну, мобілізуючу і раціоналізуючу функції. Залежно від функцій в різних ситуаціях розрізняють такі види рефлексії, як: *ситуативну*, *ретроспективну* і *перспективну*. *Ситуативна* рефлексія забезпечує включення людини в ситуацію та її аналіз і осмислення поелементно, що дає можливість адекватно на неї реагувати залежно від умов, що змінюються; *ретроспективна* рефлексія не лише дозволяє проаналізувати всі елементи діяльності (мотиви, передумови, умови, етапи і результати), але й допомагає знаходити помилки; *перспективна* рефлексія дає можливість розглянути поелементно майбутню діяльність і зробити прогноз результатів [161, с.11].

У контексті творчої діяльності, спираючись на розуміння рефлексії як переосмислення особистістю в проблемній ситуації змісту своєї свідомості (М. Марусинець [243], М. Моляко [265], В. Рибалка [367], Г.Щедровицький [517]), у рефлексивній діяльності виділяють такі етапи: відтворення стереотипів, перші відчуття правильності напряму пошуку і зменшення переживань з приводу проблеми, виникнення стану максимального натхнення, зростання самосвідомості, продукування інновації. Генерування інформації, упорядкування знання, його розвиток і функціонування в свідомості особистості перебігають за рахунок рефлексії, яка є механізмом і формою вимушеного контролю над ними. У цих процесах рефлексія виконує дві взаємопов'язані функції важливі в творчій діяльності: по-перше, усвідомлення інформації дає можливість зрозуміти обмеження у виборі дій і способів діяльності, а по-друге, усвідомлення інформації є знаряддям упорядкування знань і уявлень суб'єкта за допомогою відповідних способів, методів і засобів користування нею. Тому в творчому процесі важливим моментом є аналіз і контроль за власними виконавчими діями, що дає можливість програвати в розумі різні варіанти вирішення проблеми, висувати гіпотези, конструювати ланцюжок необхідних дій для виконання діяльності, рефлексувати над встановленням їхньої правильності.

У разі художньо-технічної творчості вартою уваги є висновок В. Тименка про те, що: «оволодіння учнями конструктивними вміннями зумовлюється цілісним психолого-дидактичним і мотиваційно-процесуальним забезпеченням, а саме: включенням у навчально-виховний процес змісту інтегрованих предметів мистецького і технологічного профілів, комплексною розробкою навчального предметного середовища, зорієнтованого на особистісно значущий світ професій, взаємодоповнюваністю технічного мислення й образної уяви в процесі ігрового проектування, організацією активних та інтерактивних способів взаємодії учителя й учнів у процесі початкової дизайн-освіти» [459,

с. 57]. Хоча дослідження вченого стосувалося молодших школярів, проте, на нашу думку, ця теза є актуальною і для учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, оскільки розвинене асоціативне мислення, багате суб'єктивне світосприймання і світовідчуття також потрібні і майбутньому фахівцю. З цією метою педагоги використовують потенціал міжпредметних зв'язків, гуманітарних дисциплін, роботи учнів після уроків як в межах, так і за межами освітнього закладу.

Оскільки основою успіху в професійній діяльності майбутнього кваліфікованого робітника є перш за все конструктивні вміння, тому в процесі професійного навчання необхідно особливу увагу звертати на одночасний розвиток ще й рефлексивних умінь учнів. Крім того, завданням педагогів є підвести учнів до думки про те, що рефлексивна діяльність має стати взагалі звичною діяльністю людини. Результатом реалізації такого підходу буде зростання професійної компетентності майбутнього робітника.

Отже, у педагогіці рефлексію розглядають як інструментальний засіб організації навчальної діяльності, здатний значно підвищити її результати. Цей підхід стосується й залучення учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти до творчої майбутньої професійної діяльності, яке починається на уроках професійно-теоретичної, професійно-практичної підготовки і продовжується в гуртках технічної, художньо-прикладної (художньо-технічної) чи художньої творчості.

Враховуючи теорію множинного інтелекту Г. Гарднера та висновок В. Тименка щодо рівнів розвитку інтелектів у контексті принципу потрібності (дивись параграф 2.1.), важливим є визначити і порівняти груповий профіль учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, що вибрали технічний і художній профілі професій. Щоб визначити груповий профіль здібностей учнів ЗП(ПТ)О, які здобувають технічні і художні професії, нами був проведений пілотний експеримент. У ході експерименту було обстежено 200 осіб, і за даними анкетування побудовано два групових профілі. Перевірка на однорідність груп учнів, що навчаються технічних професій і художніх професій, показала, що різниця між ними несуттєва і вони однорідні. У контексті зазначеного вище це підтверджує тезу Г. Гарднера про те, що *за бажанням* людина може використати кілька видів інтелектів з естетичною метою. І їй для цього потрібно створити відповідні умови. Отриманий результат дає підставу стверджувати, що для розвитку творчих здібностей учнів технічних професій доцільно створити умови для розвитку художньо-технічної творчості і розумно було б її орієнтувати на професійну діяльність.

Таким чином, у ході дослідження психолого-педагогічних підстав розвитку художньо-технічної творчості учнів технічних професій в закладах професійної (професійно-технічної) освіти було встановлено:

Художнє сприйняття є важливим механізмом розвитку творчої компетентності. Оскільки воно є вторинним стосовно творчих здібностей, необхідно створювати стимули до пошуку художніх вражень, які з часом могли б перейти в стійку мотивацію.

Для майбутніх фахівців технічних професій художні враження потрібні тому, що вони стимулюють роботу правої півкулі, розвивають вміння оперувати образами, в тому числі й спеціалізованими, сприяють швидшому знаходженню оптимального вирішення для втілення ідеї.

В основі художнього сприйняття лежить чуттєве пізнання, яке пов'язане з різними видами мислення. Зокрема тими видами, в яких використовують керовану уяву – метафоричне та рефлексивне мислення.

Уміння рефлексувати сприяє формуванню конструктивних умінь особистості. Чим краще фахівець вміє рефлексувати, тим більша ймовірність того, що його діяльність є продуктивною, самостійною, а якість виконаних робіт вищою.

Художньо-технічна творчість має універсальний характер, який проявляється в тому, що за потреби в діяльності можна виріб розглядати у двох аспектах – образності та функціональності. Це відбувається тому, що має місце взаємодоповнюваність технічного мислення й образної уяви. Легкість переходу від технічного мислення до образної уяви є однією з передумов адаптації особистості до вимог професії.

Наведені вище положення можуть бути реалізовані у разі створення відповідних організаційно-педагогічних умов в освітньому закладі.

3.4. Моделювання розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників у системі професійної (професійно-технічної) освіти

За законами діалектики системність розвитку цілісності обумовлюється єдністю і протилежністю законів, між якими існує внутрішній зв'язок: *закон єдності і боротьби протилежностей* визнає внутрішнє джерело руху і розвитку в природі, суспільстві та пізнанні; *закон взаємного переходу кількісних змін в якісні* пояснює, як відбувається розвиток; *закон заперечення заперечення* виявляє напрям і загальну тенденцію розвитку, розкриває спадкоємний зв'язок між старим і новим та різними стадіями розвитку. Відповідно до останнього закону в змісті будь-якого уявлення, явища чи предмета одночасно існують два

функціональні моменти: *збереження і подолання*. Зберігається і розвивається позитивний зміст, у той час, як все, що несе негатив, має долатись. Подолання негативного змісту забезпечує розвиток і створює між його етапами послідовний зв'язок [486, 226–241].

Вивчення категорії «система» було започатковане ще Аристотелем і продовжується дотепер. Аспекти системного світогляду, системного мислення, теорії систем досліджувались у різних наукових галузях, знайшовши відображення у працях І. Канта, Г. В. Гегеля, Л. Берталанфі, І. Блауберга, В. Вернадського, Л. Гліненко [94], В. Глушкова, І. Дудника [125], Л. Калмана, А. Колмогорова, М. Лесечка [222], І. Макдермотта, Дж. О'Конора [286], Ю. Сурміна [449], О. Сухоносова [94], Н. Чорнея, Р. Чорнея [503] та ін. Моделювання у загальнонауковому розумінні означає відтворення характеристик деякого об'єкта на спеціально створеному іншому об'єкті, який називається моделлю.

Застосування системної методології в дослідженні дозволяє *визначити* сутність і специфіку досліджуваного об'єкта, його склад, підпорядкованість, *виявити* механізми функціонування, закономірності та тенденції розвитку і *дослідити* комунікацію із зовнішніми чинниками. Як вважає І. Дудник, аналіз категорії «система» вчені розглядають, найчастіше виходячи з двох її особливостей: перша – система прагне до найвищого рівня узагальнення, коли властивості частин зводяться до їх суми (адитивність), частини є автономними і не зазнають якісних змін; друга – система цілеспрямована на досягнення мети, володіє інтегративними властивостями, частини є залежними і піддаються якісним змінам. Він розглядає систему, як: «цілісну відмежовану сукупність взаємозв'язаних елементів, якій притаманні нові інтегративні властивості, що є якісно вищими від суми властивостей окремих частин» [125, с.15]. Основним принципом загальної теорії є системний підхід, який у якості метода комплексного дослідження дозволяє вивчити властивості та відношення в об'єктах, що є складними для спостереження та пояснення.

Методологічними джерелами дослідження системи є її суттєві ознаки (взаємний зв'язок між складовими системи; суперечливий характер між елементами системи; наявність інтегративних якостей і властивостей; якісна відмежованість від зовнішнього середовища), які по-різному використовуються в дослідженнях (окремо чи в комбінаціях). Основними властивостями системи є *цілісність, структурність і взаємозв'язок*, які виражаються через принципи дослідження системи, а саме: *цілісності; структурності; взаємозалежності системи і середовища; ієрархічності; множинності опису*. Відповідно до останнього принципу можна дійти висновку, що повнота пізнання досліджуваної системи реалізується через виявлення архітектоніки цілого,

джерел його існування, механізмів функціонування і взаємодії з зовнішніми чинниками, що в свою чергу актуалізує застосування структурного і функціонального підходів [125, с. 18-19].

Спільними рисами педагогічних систем є те, що вони є: «штучними, соціальними і відкритими, такими, що розвиваються; вони формуються та функціонують у рамках соціального інституту; забезпечують досягнення суспільно значущих цілей; їхня будова, зміст та цільові орієнтації завжди відображають соціальні умови життя держави та визначаються нормативно-правовими положеннями; результати їх функціонування мають незворотний характер» [526, с. 54]. Основними системоутворювальними чинниками є внутрішні системні характеристики, а мета знаходиться поза педагогічною системою і визначає розвиток системи в цілому і окремих елементів системи зокрема.

Проблемами педагогічного моделювання займалися Ю. Антонов, В. Беспалько, В. Биков [45], Р. Горохова, О. Дахін [115; 116], В. Киричук [164], Л. Петренко [307], О. Солодова [429], Н. Софронова [432], Є. Яковлев і Н. Яковлева, В. Якунін та ін. Для всебічного вивчення педагогічної системи, яку важко охопити безпосереднім дослідженням, розробляють педагогічну модель, складність якої визначається поставленими задачами. Особливості педагогічного дослідження, спричинені стохастичними явищами, змушують розпочинати моделювання з виділення чинників, тобто впливів, що змінюються, на об'єкт, і відгуків (станів), які вони викликають. Далі визначається рівень змінювання чинників, який пов'язаний з вибором статистичних методів і критеріїв для визначення результатів впливів. Повну інформацію про досліджуваний об'єкт дає функція, що пов'язує певні дії зі зміною стану об'єкту. Щоб знайти зв'язок, досліджуються властивості об'єкта з різних точок зору відповідно до певних педагогічних концепцій. Це потребує побудови кількох моделей, змістово-сміслового наповнення яких дозволить отримати найповнішу інформацію про об'єкт дослідження. Кожна з моделей має своє призначення, тому через комплекс моделей можна скласти цілісне уявлення про досліджуване педагогічне явище, не зменшуючи рівня строгості висновків].

Цілісне уявлення про розвиток художньо-технічної творчості учнів ЗП(ПТ)О можна отримати в результаті комплексного моделювання, в основу якого покладено зв'язок між вивченням змісту предмету «Технології» в повній загальній середній освіті, технологічним змістом робітничої професії та ринком праці. Оскільки у теперішній час змінюються вимоги до праці робітників у зв'язку з прискореними техніко-технологічними змінами в економіці, зростає увага до розвитку аналітичних та інших здібностей, універсалізації знань і

вмінь, до розширення профілю виконання робіт, того, що закладено в стандартах професійної (професійно-технічної) освіти на компетентнісній основі. Інші підходи дозволяють виділити в змісті професійної освіти нові актуальні компоненти професійної діяльності, які підвищують адаптаційні можливості робітничої праці: досвід творчої та самостійної діяльності, емоційно-ціннісне ставлення до об'єктів праці, професійно важливі якості, соціальний аспект професії тощо. У пошуках нових інструментів адаптації до світу суперництва, в якому зникають рутинні види роботи, основним завданням освіти, що готує молодь до професійного життя, є допомогти розвинути ті навички, які «виділяють їх з-поміж інших працівників в очах роботодавця чи професійної спільноти» [63, с. 60]. Найпродуктивнішими для особистості є ті навички, що пов'язані з її захопленнями і покликаннями і затребувані в професійній сфері.

Професійна культура, відповідно до сучасного розуміння [24], включає: професійну компетентність; творче здійснення професійної діяльності; розвиненість професійно важливих компонентів мотивації та самосвідомості; відсутність професійних «шор», відкритість до світових досягнень, прилучення до інших галузей культури і т.д. Аналіз змістового наповнення цих елементів показує, що в кожному з них є складові, що утворюють зміст концепту «Художньо-технічна творчість»: галузева, професійна культурна спадщина та актуальна професійна культура; досвід проектування; зразки творчості як цінності; формальні та неформальні знання, вміння і практичний досвід, достатній для виконання професійної діяльності в нестандартних ситуаціях; стратегії та тактики творчої діяльності; творчі та інструментальні здібності, спрямовані на професійну діяльність; сучасні досягнення, що здатні підвищити ефективність праці; використання знань та умінь, які стосуються різних аспектів професійної діяльності, в тому числі й художньо-естетичних.

Для поглибленого вивчення специфічних властивостей, характеристик та особливостей художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників під час навчання технічних дисциплін нами розроблено ряд моделей.

Структурно-функціональна модель розкриває зв'язки будови досліджуваного об'єкта з функціями, які виконують його компоненти. Відповідно до авторського визначення (див. параграф 1.2.) *художньо-технічна творчість майбутніх кваліфікованих робітників* є практичною інтегрованою діяльністю, доповненою особистісним компонентом, спрямованою на виготовлення продукту робітничої праці як звичайну духовно-матеріальну цінність або розвиток і вдосконалення існуючих об'єктів, прийомів, способів, методів і засобів перетворювальної діяльності та розробку нових. Структурні

компоненти та функції, які вони виконують в художньо-технічній творчості, зображені на рис. 3.1.

Діяльність в професії	Зв'язки	Функції, які реалізуються
Технічна творчість		Створення матеріальних цінностей професійного характеру
		Пошук нової інформації стосовно вдосконалення чи створення нового виробу
		Удосконалення професійної компетентності (знань, вмінь, навичок, цінностей)
Проектна діяльність		Створення балансу між спеціалізацією та універсалізацією, диференціацією та інтеграцією, індивідуалізацією та колективним характером, між одноманітною та різноманітною працею
Художня творчість		Включення в духовно-культурну діяльність
		Реалізація прагнення естетично-художніх вражень
		Розвиток професійно орієнтованого художньо-естетичного смаку
Особистісне проектування		Самоактуалізація глибинного потенціалу
		Одержання емоційно-почуттєвого задоволення
		Прагнення до успіху в професійній діяльності
		Розвиток емоційно-вольової сфери
		Підвищення готовності до вчинкової діяльності

Рис. 3.1. Структурно-функціональна модель художньо-технічної творчості майбутніх робітників

Аналіз цієї моделі показує, що ставлення особистості до потреби в художньо-технічній творчості буде залежати від її уявлення про своє зростання як особистості і фахівця. Прагнення майбутніх кваліфікованих робітників до успіху в професійній діяльності, готовність до дій у невизначених ситуаціях, до прийняття нестандартних рішень, бажання отримувати задоволення і самореалізуватись спонукає їх шукати баланс між одноманітною та різноманітною діяльністю, індивідуальним і колективним характером праці, вивільняючи при цьому власний глибинний потенціал. Оскільки цей потенціал інтегрує різні нахили до здібностей, включення особистості в творчу діяльність їх розвиває [401]. Гармонійний розвиток здібностей має місце тоді, коли майбутній кваліфікований робітник залучений до різноманітної творчої праці і мотивований на її результативність. Якщо творча діяльність тісно пов'язана з

майбутньою професійною сферою, в результаті художньо-технічної творчості відбувається формування комплексних особистісних якостей, затребуваних сучасним життям [413].

Педагогічний процес передбачає взаємодію суб'єктів відповідно до повноважень, визначених освітніми документами, а також розподіл людей за функціями, що вони виконують. Ефективність перебігу педагогічного процесу тісно пов'язана з координаційними механізмами, які стабілізують роботу системи. *Організаційна модель* показує ієрархічне підпорядкування в об'єкті дослідження, необхідне для досягнення його цілей. Ієрархію складають структурні компоненти, для кожного з яких вказуються повноваження, функції та технології для досягнення цілей. Кожен структурний компонент має свою цільову орієнтацію, проте разом вони забезпечують продуктивну взаємодію, спрямовану на досягнення основної мети.

Внутрішній зміст *організаційно-педагогічної* моделі має педагогічний характер і демонструє практику педагогічної діяльності в організаційних одиницях з урахуванням їх специфіки і показує, які координаційні механізми вони використовують. Основними організаційними одиницями, діяльність яких впливає на творчу діяльність майбутніх кваліфікованих робітників, є освітні заклади, навчально-методичний центр П(ПТ)О, що діє в кожній області, центри творчості та заклад, в якому можна підвищити кваліфікацію педагогічних працівників системи П(ПТ)О з організації творчої діяльності учнів у закладі (під час і після уроків). Ступінь залучення учнів до творчої професійно орієнтованої діяльності регламентується вимогами державних стандартів професійно-технічної освіти, а залежить від компетентності викладачів і майстрів. У спонуканні педагогів до впровадження творчих форм і методів навчальної роботи у контексті професії провідну роль виконують методисти. Оскільки зміст художньо-технічної творчості в професійній підготовці майбутніх кваліфікованих робітників чітко не виражений, він більше виявляється в дозвіллевій діяльності учнів, яку організовують центри творчості. Основними координаційними механізмами між одиницями моделі є планування, організація різноманітних заходів і контроль результативності. У рамках координаційної роботи і визначення результативності для проведення конкурсів, виставок, звітів тощо узгоджуються дії організаційних одиниць і встановлюється відповідальність. Організаційно-педагогічна модель художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників показана у табл. 3.1.

Відповідно до наведених вище міркувань зміст художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників можна опредметити лише в освітній моделі відповідно до конкретної професії з урахуванням сфери діяльності та об'єкта праці, а також розподілу між організаційними формами.

Таблиця 3.1

Організаційно-педагогічна модель художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників

Мета	<p align="center">Суспільна мета: підвищення адаптаційних можливостей майбутніх кваліфікованих робітників у професійній сфері діяльності та їх соціалізація через творчість.</p>			
	<p align="center">ХУДОЖНЬО-ТЕХНІЧНА ТВОРЧІСТЬ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ</p>			
	<p align="center">Заклад професійної (професійно-технічної) освіти</p>	<p align="center">Навчально-методичний центр П(ПТ)О</p>	<p align="center">Заклад підвищення кваліфікації педагогів</p>	<p align="center">Центри творчості</p>
Повноваження	<p>Виявлення освітніх можливостей та забезпечення доступу до розвитку творчого потенціалу. Організація навчальної творчої діяльності учнів у рамках стандарту професії.</p>	<p>Реалізація законодавства України про освіту з питань удосконалення й оновлення змісту професійної (професійно-технічної) освіти відповідно до змін у науці, техніці, технологіях виробництва чи сфері послуг та організації праці.</p>	<p>Підвищення психологічної, професійної та методичної компетентності педагогів щодо організації проектно-технологічної та творчої діяльності майбутніх кваліфікованих робітників.</p>	<p>Виявлення обдарованостей майбутніх кваліфікованих робітників; організація розвитку вмінь і здібностей у заходах позашкільної освіти.</p>
Функції	<p>Створення умов для творчого розвитку майбутніх кваліфікованих робітників.</p>	<p>Здійснення роботи щодо вдосконалення змісту, форм і методів навчання.</p>	<p>Спонування до неперервної освіти.</p>	<p>Задоволення потреб особистості майбутніх кваліфікованих робітників у вільний від навчання час.</p>

Створення продуктивного середовища освітнього закладу.	Участь у розробці проектів Державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних робітничих професій.	Ознайомлення з результатами наукових досліджень щодо організації творчої діяльності в ЗП(ПТ)О.	Поглиблене вивчення професійної сфери діяльності у різних напрямках.
Спонування педагогів до впровадження творчих форм і методів навчальної роботи у контексті професії.	Здійснення заходів щодо вивчення та впровадження позитивного педагогічного і виробничого досвіду в навчально-виробничий та освітній процес.	Трансформація здобутих педагогом знань і вмінь в організацію творчої діяльності учнів.	Забезпечення розвитку майбутніх кваліфікованих робітників у вибраному напрямі.
Дотримання волевиявлення майбутніх кваліфікованих робітників у виборі форм участі в творчій діяльності.	Організація та проведення конференцій, семінарів, шкіл передового досвіду, обласних методичних об'єднань, педагогічних читань, виставок, конкурсів тощо.	Розвиток міжпредметної компетентності.	Створення умов для самореалізації, самовдосконалення та соціалізації учнів у творчій діяльності.
Залучення учнів до проектно-технологічної діяльності	Організація підвищення кваліфікації педагогічних працівників ЗП(ПТ)О області	Ознайомлення з методикою визначення множинного потенціалу майбутніх робітників.	Розвиток творчих здібностей в проектно-технологічній діяльності.

Організація змісту	Уроки теоретичного навчання (технічні дисципліни), Уроки виробничого навчання, Предметний гурток.	Наради, конференції, семінари, методичні об'єднання, творчі школи, педагогічні читання, конкурси і т.д.	Спецкурси.	Гуртки за напрямами.
Технології	Технології та методи продуктивного освоєння учнями майбутньої професійної сфери.	Інформаційно-комунікаційні, дистанційні технології, веб-технології тощо.	Технології розвитку професійної та міжпредметної компетентностей.	Технології розвитку творчих здібностей майбутніх робітників.
	↕	↕	↕	↕
Підрозділи координації	Методична служба закладу	Відділ науково-методичного забезпечення та моніторингу якості П(ПТ)О; відділ професійної підготовки.	Відділ підвищення кваліфікації працівників.	Методичний відділ.

У ЗП(ПТ)О основу професійно-теоретичної підготовки складають загальнотехнічні та професійні технологічні дисципліни, у змісті яких, незалежно від спрямованості на техніку чи на художній аспект, згідно зі стандартом П(ПТ)О вивчається матеріал, що поділяється на такі групи: щодо питань техніки (теоретичні основи будови та роботи обладнання; описи, будова та робота обладнання виробничого процесу; описи, будова апаратів, машин, що ремонтуються, виготовляються і т.д.) і графічний матеріал; навчальний матеріал, що розкриває питання технології виробництва (теоретичні основи технологічних процесів – технологія машинобудування, технологія ливарного виробництва, технологія обробки тиском, металургія та інші); сировина і

матеріали (матеріалознавство для різних галузей); матеріал про організацію та економіку виробництва; питання інформатизації професії, галузі.

Зміст професійно-теоретичної підготовки робітників відображає зміст роботи і структури виробничої діяльності фахівця відповідної галузі та професії. Якщо професія допускає вивчення художнього аспекту, це відображено в стандарті П(ПТ)О. Наприклад, у будівельній галузі для професії «паркетник», яка по суті є технічною, починаючи з третього розряду в змісті спостерігається уведення окремої інформації художнього характеру. Вже для п'ятого розряду в дисципліну «Технологія паркетних робіт» уведено тему про влаштування паркету з установкою художнього фризу, а в креслення – вивчення схем укладання паркету зі складними малюнками. Відповідно вивчення основної інформації художньо-технічної творчості переноситься на час після уроків і цей матеріал може бути розподілений між різними організаційними формами.

Найбільш продуктивним варіантом навчання учнів у контексті художньо-технічної творчості є інтегрована професія, яка задіює більше підстав для організації змісту. Проте універсальним варіантом опанування основ художньо-технічної творчості та її розвитку є участь майбутніх кваліфікованих робітників у предметних і спеціалізованих гуртках, які можуть функціонувати як в межах закладу, так і в закладах позашкільної освіти.

Освітня модель художньо-технічної творчості в закладі професійної (професійно-технічної) освіти (табл. 3.2) відображає три варіанти опанування майбутніми робітниками художньо-технічної творчості, які, завдяки перебігу процесів самоорганізації, сприяють також і розвитку самого освітнього закладу. Напрямок розвитку закладу у контексті професійно орієнтованої художньо-технічної творчості визначається на основі аналізу ринку праці, аналізу зайнятості, особливостей регіонального ринку, можливостей закладу, бажань і можливостей учнівського колективу.

Процесна модель педагогічного процесу має цілеспрямований, керований, поступальний і неперервний характер. Вона дає можливість відстежити перехід з одного стану в інший, дає характеристику напряму змін та їх природі, показує тенденції. Зміни в постановці та вирішенні оперативної педагогічної задачі визначають стадію розвитку процесу [526, с.135].

Метою розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників у процесі навчання технічних дисциплін є розвиток професійної творчості через формування і вдосконалення системи техніко-технологічних і художніх знань, конструктивних умінь, що підвищує рівень їхньої підготовки, розширює адаптаційні можливості на ринку праці та сприяє наступності технологічної освіти у контексті професійної діяльності. Результатом

включення особистості в творчий процес є формування техніко-технологічної культури, зміст якої відповідає напрямам технологічної освіти, компонентам культури, особливостям і специфіці професійної діяльності, а оцінювання здійснюється за сформованістю в учнів (гуртківців) відповідних компетентностей. Під час навчання технічних дисциплін на художньо-технічну творчість більше орієнтований варіативний зміст, який в невеликому обсязі можна використати на уроках, тому він розгортається в умовах гурткової роботи (предметний або спеціалізований гурток), а також в змістовому наповненні різних заходів після уроків. Відносини між педагогом і гуртківцями будуються, виходячи з основних засад дозвіллевої, неформальної та позашкільної освіти.

Таблиця 3.2

Освітня модель художньо-технічної творчості в закладі професійно-технічної освіти

За сферою діяльності та об'єктом праці	Технічна професія (людина-техніка, людина-знак, людина-природа)	Інтегрована професія (людина-техніка+образ, людина-знак+образ, людина-природа+образ, і т.д.)	Художня професія (людина-образ)
Освітня мета	Підготовка до виду діяльності в конкретній сфері, яка потребує ступеня розвитку умінь, різноманітної підготовки з метою виконання певної соціальної ролі відповідно до стандартів П(ПТ)О, а також з урахуванням спеціалізацій і можливостей особистості.		
Інваріантний зміст	Дисципліни професійно-теоретичної підготовки (технології в галузі, галузеве матеріалознавство, креслення та ін.); виробниче навчання.	Дисципліни професійно-теоретичної підготовки (технології в галузі, галузеве матеріалознавство, креслення та ін.); виробниче навчання.	Дисципліни професійно-теоретичної підготовки (технології в галузі, галузеве матеріалознавство, креслення та ін.); виробниче навчання.
Провідна дисципліна	Технології.	Основи дизайну.	Мистецтво.

Варіативний зміст	<i>Варіативний модуль «Художньо-технічна творчість у професії».</i>	<i>Варіативний модуль «Поглиблене вивчення основ художньо-технічної творчості в професії (окремі технології)».</i>	<i>Варіативний модуль «Художньо-технічна творчість у професії».</i>
Спрямова ність змісту	Посилена увага до проектно-художньої діяльності.	Посилена увага до вивчення певного виду дизайну.	Посилена увага до вивчення техніко-технологічних основ професії.
Зміст роботи після уроків	Зміст роботи предметного гуртка та інших організаційних форм.	Зміст роботи предметного гуртка та інших організаційних форм.	Зміст роботи предметного гуртка та інших організаційних форм.

У розробленій нами моделі процесу розвитку художньо-технічної творчості (рис. 3.2) відображено поетапний процес формування у гуртківців компетентностей. На кожному з етапів застосовуються прийоми, методи, методики і технології, адекватні до освітньої мети і етапу зокрема.

Діагностично-мотиваційний етап передбачає визначення мотиву вибору профілю гуртка учнем, а також збір вхідних даних для відстеження розвитку тих компетентностей, які формуватимуться гуртковою роботою.

Інформаційно-змістовий етап включає удосконалення змісту в контексті особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів та його корекцію, орієнтовану на бажання, нахили і потреби гуртківців, а також професійну сферу.

Організаційно-середовищний етап пов'язаний з виявленням і врахуванням особливостей середовища, в якому організується робота гуртка (спосіб організації передачі навчального матеріалу залежно від взаємодій педагогів та учнів; засоби, що забезпечують розвивальний ефект; переважаюча орієнтація гуртка відповідно до професії; міжособистісна взаємодія). Рівень сформованості знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій залежить від того, на яких засадах організована робота гуртка: гурток, організований за рішенням адміністрації ЗП(ПТ)О з урахуванням бажань учнів; гурток при кабінеті чи майстерні; гурток, який фінансується і контролюється провідним освітнім позашкільним закладом у системі П(ПТ)О області; гуртки, робота яких

інтегрується в малій академії (художній, дизайну), що дає можливість розширити і поглибити мету як гурткової роботи, так і участі в інших організаційних формах, якісно змінити середовище освітнього закладу.

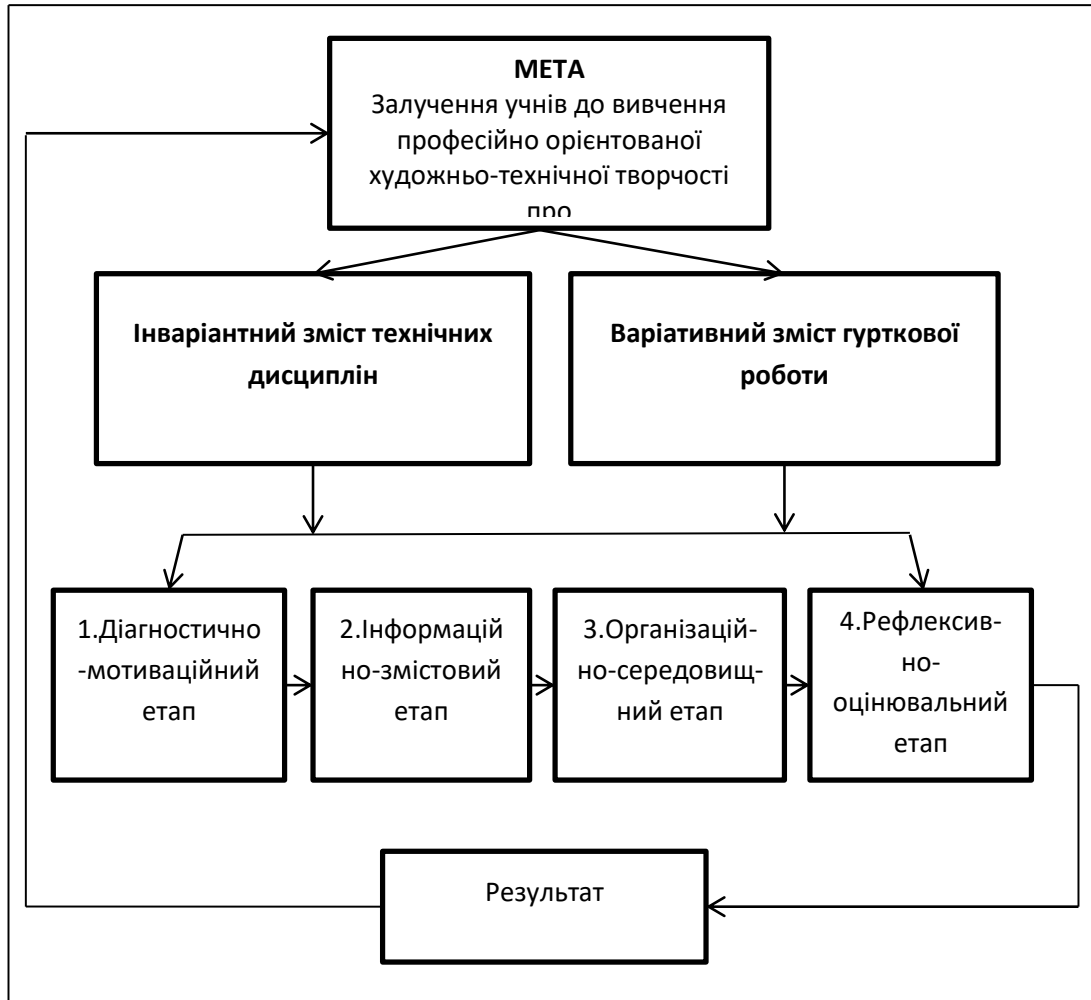

Рис. 3.2. Модель процесу розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників під час навчання технічних дисциплін в умовах гурткової роботи.

В організаційному об'єднанні гуртків на базі закладів професійної (професійно-технічної) освіти за зразком малої академії основним напрямом діяльності є: поглиблення професійної підготовки у неформальний спосіб на засадах добровільності, що передбачає залучення учнів до науково-дослідної, експериментальної, конструкторської та винахідницької роботи в галузях науки, техніки, культури і мистецтва, що орієнтовані на професію; виявлення, розвиток і підтримка обдарованих учнів, здатних продовжити навчання на вищому ступені освіти, створення умов для їх творчої реалізації, професійного

виховання; формування у гуртківців особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва; розвиток естетичної свідомості та художньо-естетичної культури, здатності до самореалізації та самовдосконалення; залучення до популяризації предметів творчості, пов'язаних із художньою культурою, традиціями, професійною спадщиною.

Рефлексивно-оцінювальний етап орієнтований на визначення рівня розвитку рефлексивного мислення, пов'язаного з організацією та результативністю навчальної діяльності учнів. На цьому етапі застосовується різний інструментарій (тести, опитувальники, анкети, аналіз творчих здобутків учнів та їхнього художньо-естетичного та технологічного рівня виконання, участь у різних заходах тощо), який дає можливість виявити стан розвитку художньо-технічної творчості, оцінити його, а також урахувати думку і позицію учнів і педагогів.

Моніторинг результатів дає можливість у разі потреби здійснити корекцію загальної мети та змісту гурткової роботи. На основі виявленої інформації можна скласти уявлення про наявність позитивних змін.

Єдність підходів до побудови освітніх моделей відображає загальний підхід до освіти в державі на сучасному етапі. Це означає, що сучасні зміни в суспільстві виводять в авангард ті якості і властивості людини, розвиток яких сприятиме майбутнім позитивним змінам. Перш за все це стосується особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів, адже людина є особистістю, яка реалізується у професійній діяльності як фахівець. На відміну від змін у зовнішньому середовищі, які є динамічними, характеристика фахівця (учня, гуртківця) відображає статичний стан явища, який можна описати через опис норм, вимог, змісту їх діяльності, поєднання різних видів діяльності і т.д. Якщо художньо-технічна творчість є складовою професійної діяльності (як у випадку інтегрованої професії, наприклад, «столяр – виробник художніх виробів з дерева»), тоді це відображено в описі результатів професійного навчання і в змісті навчальної програми. Якщо ж ця творчість учнів більше переноситься на час після уроків, то її результативність вже визначається з орієнтацією на основні підходи позашкільної освіти, тобто через компетентності гуртківців з урахуванням професійної сфери, де будуть працювати майбутні робітники. Як наслідок формується еталонне уявлення про особистість гуртківця, який займається художньо-технічною творчістю у контексті професійної діяльності, виявляючи при цьому самостійність, соціальну спрямованість, емоційно-ціннісне ставлення до вибраної професії та життя в цілому.

Компетентність – це інтегральне утворення, що включає складові, одна з яких орієнтована на інтелект, а друга – на навички, і формується від

«результату» (тобто на виході є стандарт). Практично її розуміють як особистісну характеристику людини, яка повноцінно реалізує себе в житті та має для цього відповідні знання, вміння, навички, ціннісні орієнтації, досвід і культуру [48, с. 172]. Ознаками компетентності вважають: багатofункціональність, надпредметність, міждисциплінарність і багатовимірність (Н.Бібік [49], «Біла книга» [50], В. Болотов [56], Е.Зеєр [142], І.Зимня [143], О.Локшина [230], В.Любарець [232], О.Пометун [328], І.Родигіна [374], Г.Селевко [389], А.Хуторський [501], В.Ягупов [524] та ін.). Конкретна компетентність інтегрує відповідні до її змісту компетенції. Досліджуючи сутність поняття професійної компетентності, В. Любарець дійшла висновку про те, що ускладнення світу та життя в ньому потребують від людини адекватних відповідей, основою для вироблення яких є найрізноманітніші компетентності [232, с. 174]. Для підвищення розуміння сутності професійного навчання і визначення компетентностей, які потрібно формувати у майбутніх фахівців, розробляються профілі ступеневої освітньої програми [254].

Як наголошує О. Биковська, сучасне оновлення змісту роботи гуртків відбувається у напрямі формування пізнавальної, практичної, творчої та соціальної компетентностей [48, с. 174-177]. Ця спрямованість на модернізацію змісту спостерігається у нормативних документах, якими керуються заклади позашкільної освіти [270; 271; 338; 341]. Оскільки мотивована участь учнів у гуртковій роботі завжди пов'язана з настроєм, наповненим позитивними емоціями, тому, на нашу думку, до вище зазначеного переліку доцільно додати ще мотиваційно-ціннісну та емоційну компетентності.

Модель учня, який займається на дозвіллі організованою освітньою діяльністю, відображає об'єктивні закономірності позашкільної освіти і виховання, але у разі майбутнього робітника як гуртківця, що займається в професійно орієнтованому гуртку, вона взаємодоповнюється вимогами професійної освіти і виховання. Це створює умови для поглибленого навчання у контексті професії та виховання професійно важливих якостей у різних формах творчої діяльності (гурток, конкурс професійної майстерності, фестиваль творчості учнів П(ПТ)О і т.д.), але на засадах добровільності. Серед напрямів позашкільної освіти, яка проводиться після уроків незалежно від типу освітнього закладу, найближчим до художньо-технічної творчості є дослідницько-експериментальний, який: «сприяє залученню учнів і слухачів до науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської та винахідницької роботи в різних галузях науки, техніки, культури і мистецтва, а також створення умов для творчого самовдосконалення та виявлення, розвитку і підтримки юних талантів і обдарувань» [358, с. 687].

Добровільність участі в професійно орієнтованому гуртку багато в чому залежить від ставлення майбутнього кваліфікованого робітника до творчої самореалізації в професійній сфері. Виходячи з вимог суспільства, позашкільної та професійної (професійно-технічної) освіти, майбутньої професійної сфери та вимог особистості до себе, формується зміст гурткової роботи. Провідним мотивом цього змісту є ознайомлення майбутніх кваліфікованих робітників із творчими можливостями професії, перспективами її розвитку, визначення їхнього покликання і створення умов для його переростання в захоплення, розвиток важливих навичок не лише для професії, але й для життя. У результаті формуються компетентності, які доповнюватимуть професійну компетентність, сформовану відповідно до освітньо-кваліфікаційної характеристики випускника за конкретним фахом. *Компетентнісна* модель гуртківця зображена на рис. 3.3.

У контексті професійно орієнтованого гуртка художньо-технічної творчості ці компетентності в загальному мають наступний зміст: мотиваційно-ціннісна компетентність – внутрішня вмотивованість участі в гуртку, зацікавленість у власному розвитку в обраному напрямі, спрямованість на засвоєння відповідних загальнокультурних і професійних цінностей, позитивне ставлення до професії та роботи в гуртку; пізнавальна компетентність – володіння поняттями і знаннями з художньо-технічної творчості, конструкторської та винахідницької роботи в різних галузях науки, техніки, культури і мистецтва, в тому числі й вибраної професійної сфери; операційно-діяльнісна (практична) компетентність визначається вміннями і навичками застосовувати знання на практиці, перетворювати їх у засоби формування різних компетентностей; творча компетентність включає розвиток творчих здібностей, нахилів, творчої діяльності, пошук нових способів виконання роботи і вибір з них раціональних, самостійне визначення технології виготовлення, розв'язок творчих завдань; *соціальна* компетентність характеризується сформованістю культури праці, розвитком загальної культури і здатності до співпраці, вихованням, поступом у самореалізації, формуванням власного соціального досвіду; *емоційна* компетентність включає поінформованість в емоційній сфері людини, саморегуляцію, оптимальний рівень емпатії та експресивності, навички адекватної до ситуації рефлексії [410, с. 16].

Отже, розглянуті вище моделі дають уявлення про найсуттєвіші аспекти, які можна задіяти в педагогічному процесі для розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників. Встановлені зв'язки між компонентами кожної моделі здатні в сукупності вирішити проблему для різних робітничих професій.

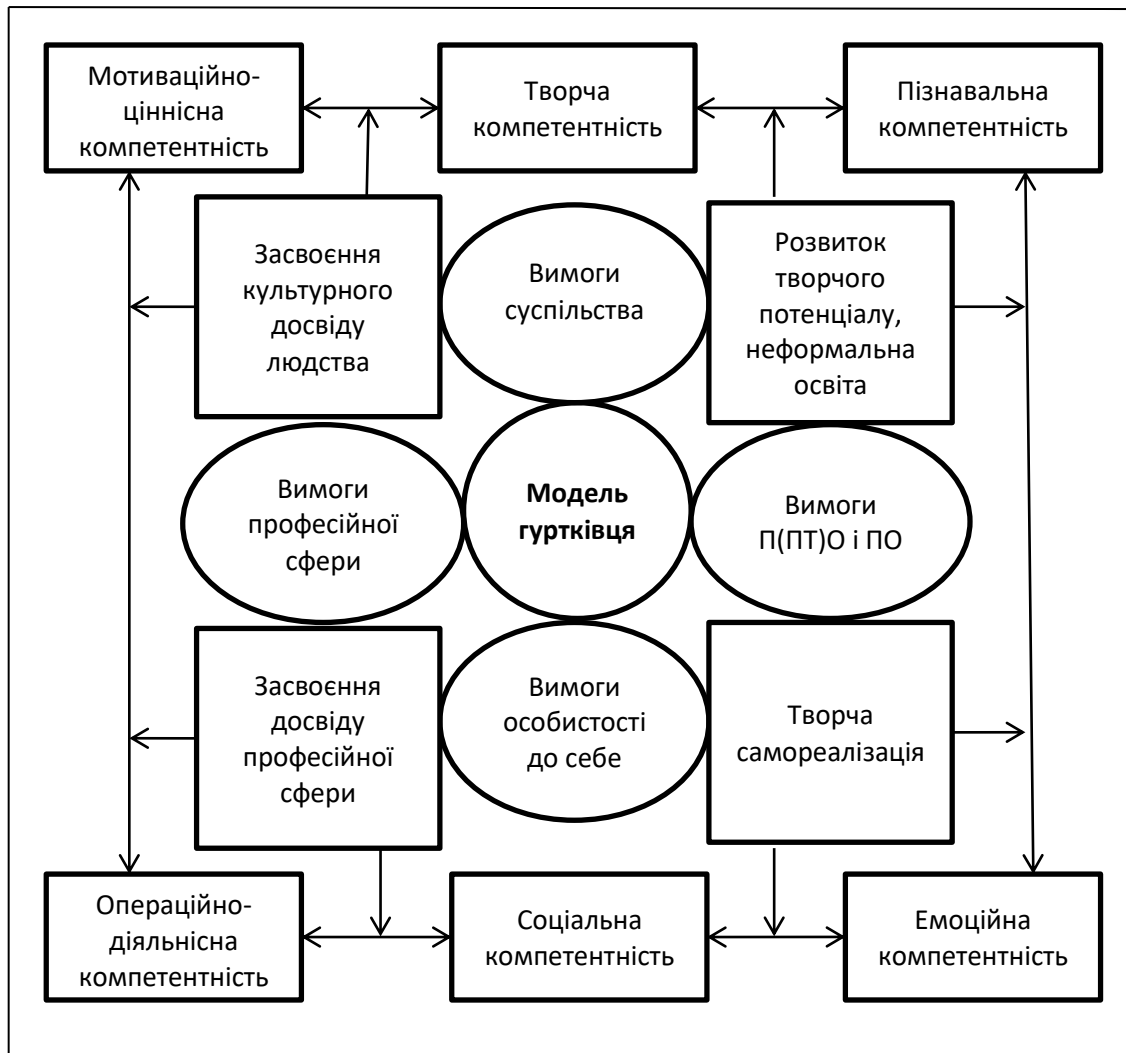

Рис. 3.3. Компетентнісна модель кваліфікованого майбутнього робітника, що займається у професійно орієнтованому гуртку.

На основі зазначеної вище тези нами створена узагальнена педагогічна модель, яка складається з концептуально-цільового, процесуально-технологічного і критеріально-результативного блоків, а також додатково включає важливі для реалізації на практиці аспекти, а саме педагогічні умови, методику розвитку, навчально-методичне забезпечення і визначення ефективності освітнього процесу. Узагальнена педагогічна модель розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників у процесі навчання технічних дисциплін в умовах професійно орієнтованого гуртка наведена на рис. 3.4.

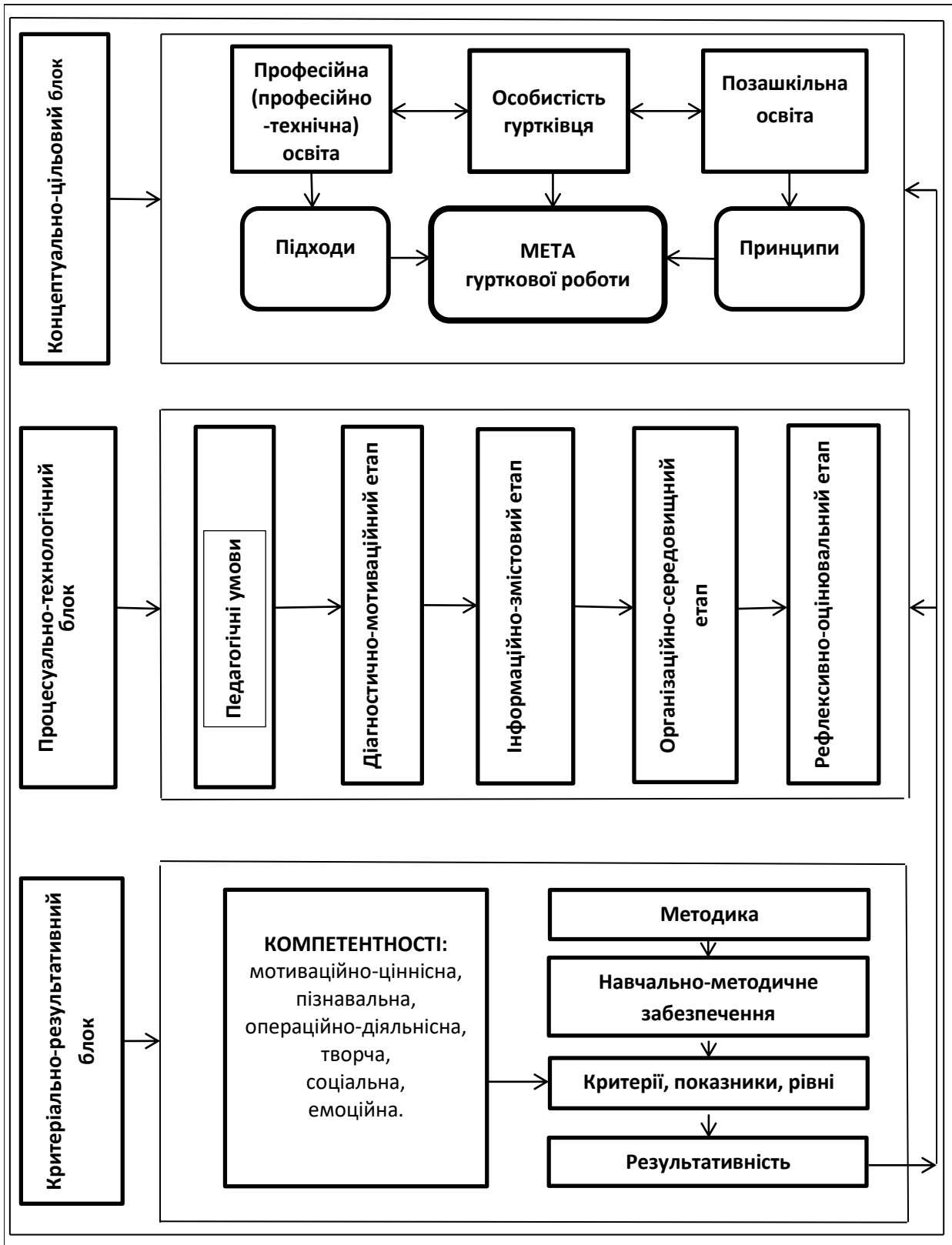

Рис.3.4. Узагальнена педагогічна модель розвитку художньо-технічної творчості майбутніх робітників в процесі навчання технічних дисциплін в умовах професійно орієнтованого гуртка.

Концептуально-цільовий блок моделі відображає ту частину процесу, в якій визначено інтегровану мету роботи після уроків і в гуртку в закладі професійної (професійно-технічної) освіти. У цій меті інтегруються бажання і потреби учнів (визначають мотив вибору гуртка), завдання П(ПТ)О (забезпечувати умови для навчання, виховання, розвитку – в тому числі творчого та соціалізації учнів) і позашкільної освіти (організація дозвілєвої діяльності на творчому рівні, створення умов для самореалізації та соціалізації гуртківців). Враховуючи різноаспектність вимог до роботи після уроків і в гуртку, вона має організовуватись, а зміст розробляється з урахуванням принципів тих діяльностей, на які орієнтовані зацікавлені сторони, і сучасних підходів до освіти (особистісно-орієнтований, компетентнісний, діяльнісний).

Процесуально-технологічний блок включає педагогічні умови та їх поетапну реалізацію у процесі залучення учнів до гурткової роботи, а саме діагностично-мотиваційний, інформаційно-змістовий, організаційно-середовищний та рефлексивно-оцінювальний етапи (рис. 3.2). На кожному етапі застосовуються прийоми, методи, методики і технології, адекватні до мети дослідження і етапу зокрема.

Критеріально-результативний блок відображає причинно-наслідковий зв'язок, який виникає через дію певної інновації (активний чинник). Такою інновацією є методика (змістова і процесуальна частини) і навчально-методичне забезпечення роботи гуртка з урахуванням сучасних підходів до неформальної освіти (навчальна програма, посібник, методичні рекомендації). Зміст гурткової роботи у контексті професійно орієнтованої художньо-технічної творчості має відображати основні напрями, визначені в компетентнісній моделі гуртківця, а також особливості організаційно-педагогічної моделі художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників і варіанту освітньої моделі художньо-технічної творчості в закладі професійної (професійно-технічної) освіти. Для його визначення розробляються критерії відбору змісту та здійснюється структурування. Процесуальна частина методики має бути орієнтована на застосування тих методів і технологій, які сприяють індивідуалізації навчання, творчій, пошуковій і рефлексивній діяльності гуртківців. Для визначення ступеню сформованості компетентностей гуртківців розробляються відповідні критерії, показники і рівні.

Таким чином, моделювання розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників у процесі навчання технічних дисциплін є одним із шляхів удосконалення професійної підготовки і наближення її до реалій ринку праці та життя. А моделі є інструментами, які допомагають науково обґрунтувати її зміст та педагогічне забезпечення в освітньому середовищі закладу. Узагальнена педагогічна модель виконує інтегральну

функцію розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників у процесі навчання технічних дисциплін в умовах професійно орієнтованого гуртка і демонструє динамічність процесу. Якщо модель є динамічною, це також спричинює певну невизначеність результатів. Вона репрезентує комплекс підмоделей, які між собою знаходяться у певних відношеннях (зв'язках), що запобігає хаотичності та довільності опису педагогічного явища. Оскільки моделювання формалізує реальні явища, то виникає необхідність зіставлення прогнозованих результатів з реальними. Реальне впровадження моделі в освітній процес потребує виявлення педагогічних умов, які б сприяли формуванню виділених компетентностей у гуртківців.

3.5. Педагогічні умови розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників

Будь-яке явище існуватиме та розвиватиметься, якщо для цього будуть визначені і взаємоузгоджені обставини, що цьому сприяють. Як зазначено у тлумачному словнику, *умова* стосовно чогось або для чого – це: «*Необхідна обставина*, що уможливує здійснення, утворення чогось або сприяє чомусь. *Обставина чи особливості* реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється щось. *Правила*, що існують чи встановлені в певній галузі життя, які забезпечують нормальну роботу, діяльність; *правила, вимоги*, виконання яких забезпечує щось [480, с. 878-879]. Щоб визначити комплекс умов для явища конкретної сфери життя, потрібно визначити і взаємоузгодити обставини, особливості, правила і вимоги, що його забезпечують. А також врахувати, що умови є чинниками, заданими зовні. Показником результативності дії умов є ефективність того, на що вони спрямовані.

Оскільки педагогічні умови визначаються переважно для предмету розгляду, який є системою, під ними розуміють: «сукупність заходів педагогічного процесу, спрямованих на підвищення його ефективності» [526, с. 158]. Ці заходи розробляються під конкретне явище, а для забезпечення їх ефективності доповнюються практичними рекомендаціями.

Різноманітність впливів на педагогічну систему актуалізує необхідність вибору умов, які є оптимальними для розвитку явища за наявних обставин. Тому, беручи до уваги можливу кількість умов, треба уникати несистемного, випадкового їх вибору. Перш за все при виділенні умов треба виходити з методології дослідження, особливостей явища і характеристики процесу його розвитку.

Розвиток людини відбувається в середовищі, через яке на її особистісний потенціал діють різні зовнішні впливи. Відповідно виділяють зовнішні й внутрішні чинники впливу: *зовнішні* – діяльність, середовище, засоби освітнього впливу, культурні впливи тощо; *внутрішні* – різноманітність особистісних потенціалів (які ґрунтуються на певних здібностях людини), спрямованість інноваційного мислення, типи характерів тощо. У практичній роботі педагогу допомагає знання психологічних типів характеру людей, яке дозволяє запобігати появі багатьох конфліктних ситуацій, розуміти джерела творчої енергії, а також позитивно впливати на саморозкриття учнів.

Основною функцією психолого-педагогічних умов є організація таких заходів педагогічної взаємодії, які впливають на особистісний аспект освітнього процесу [224, с. 42]. Це передбачає необхідність проведення моніторингу розвитку мотивів, творчих здібностей, особистісних якостей тих, хто навчається, на основі чого у подальшому в міру потреби будуть здійснюватися корекційні заходи.

Удосконалення функціонування педагогічної системи будь-якого рівня забезпечується також методичними рекомендаціями і вказівками. Відповідно до концепції загального управління якістю в будь-якій діяльності, основні положення якої сформувався на основі творчого осмислення світового досвіду, необхідно визначити складові цієї діяльності, цілеспрямоване і скоординоване застосування компонент яких забезпечить ефективне виконання.

Складовими якості навчально-методичної роботи в освітньому закладі та їх компонентами у контексті концепції загального управління якістю є: *педагоги* – інформація (якою володіють і яку поглиблюють), мотивація, компетентність, навчання, педагогічний колектив; *матеріально-технічне забезпечення* – робоче місце, комп'ютерна техніка, доступ до Інтернету; *науково-методичне забезпечення* – навчальні плани і програми, наочність, дидактичні матеріали, навчально-методична і науково-методична література, навчальна і довідкова література, нормативні матеріали; *методи (технології)* – стиль керівництва, застосування методів у контексті розвивального, особистісно орієнтованого і проблемного навчання з урахуванням особливостей складових освіти (загальна середня, професійна (професійно-технічна, позашкільна, вища); застосування технологій, спрямованих на гуманно-особистісне спрямування педагогічного процесу; *середовище* – творче середовище освітнього закладу, мікроклімат у навчальній групі, естетика приміщень. На основі аналізу особливостей складових освіти, навчально-методичної роботи в освітньому закладі визначаються організаційно-методичні умови. Забезпечити організаційно-методичні умови ефективної гурткової

роботи означає, що в освітньому закладі система методичної роботи функціонує так, щоб зміни за всіма компонентами були позитивними.

Діяльність учнів після навчальних занять є динамічною системою, адже вона схильна до безперервних змін. Ці зміни повинні постійно відслідковуватись, щоб вносити в організацію цієї роботи відповідні корективи. Будь-яке удосконалення організації системи роботи після уроків сприяє підвищенню її ефективності.

В основу гурткової роботи на засадах освітньої технології продуктивного навчання покладені певні загальносоціальні та педагогічні ідеї.

Загальносоціальні ідеї. Навчання в закладах загальної середньої та професійної (професійно-технічної) освіти здійснюється за державними стандартами, у той час, як у позашкільній освіті розвиваються ті здібності та потенційні можливості учнів, що з певних причин не були задіяні в навчальній діяльності. Здійснений самостійно вибір напрямку діяльності гуртка свідчить про достатній рівень розвитку в учнів почуття відповідальності за себе, а в подальшому вже при допомозі керівника гуртка має сформуватись вміння регулювати в процесі занять власну активність.

Метою залучення учнів до роботи в гуртку є формування задекларованих у навчальній програмі компетентностей з урахуванням їхніх здібностей і талантів, а також попередньо набутих знань і власного досвіду. Оскільки участь у гуртку є добровільною і без відбору за здібностями, керівник гуртка має володіти не лише предметними знаннями, але й психологічними знаннями про вікові особливості стадій розвитку учнів (соціальну, інтелектуальну, емоційну, фізичну). Це дозволить йому розуміти особливості роботи з різними за потребами і рівнями домагагь гуртківцями: у кого недостатньо розвинені потрібні якості і здібності, тому надає індивідуальну підтримку, вчить долати перешкоди у співтворчості з іншими; якщо є обдаровані діти, керівник гуртка організовує навчання за індивідуальною траєкторією (у разі, коли немає можливості відвідувати гурток вищого рівня).

Педагогічні ідеї. Провідною метою участі в роботі гуртка є орієнтація на власну активність вихованців, особистісна значущість мети, увага на зростання особистісної продуктивності учнів. Під час продуктивної діяльності в єдиний процес інтегруються особистісний, діяльнісний, суспільний, культурний і професійний аспекти, які збагачують систему знань і вмінь гуртківців. Обов'язковою умовою продуктивної діяльності кожного учня є його рефлексія виконаної роботи. Педагогічний процес позашкільної діяльності має орієнтуватись на пріоритет інтересів учнів та свободу вибору щодо виду гуртка, термінів і темпів навчання в них.

Найбільш поширений спосіб виявлення умов передбачає таку послідовність дій: «1) виявлення основних компонентів феномену, що вивчається, які мають відношення до досягнення цілі, їх аналіз та визначення ступеня впливу; 2) вибір заходів, які підсилюють ефективність кожного компонента; упорядкування отриманих умов (виключення зайвих, об'єднання кількох в одну і т.д.); експериментальна перевірка кожної умови і всього комплексу, незадовільні результати якої потребують продовження пошуку» [526, с. 159]. Перевага надається тим заходам, що не ускладнюють педагогічний процес і вибираються, виходячи з реальних можливостей. Ключовою вимогою поєднання умов різних аспектів педагогічного процесу є: поєднуваність об'єктів і характеристик їх опису.

Дослідження умов дослідницької діяльності старшокласників після уроків в умовах доповнювальної освіти дозволило О. Вихоревій виявити наступні *закономірності*: *атрибутивна* – залучення старшокласників у науково-дослідницькі колективи актуалізують їхні пізнавальні потреби та є умовою становлення дослідницької діяльності учнів старшого шкільного віку; *обумовленості* – варіативність науково-пізнавальних проблем, які вирішуються старшокласниками в процесі дослідницької роботи, мотивуючи їх до цієї діяльності; *ефективності* – зміна функції навчальних знань від цільових до інструментальних, що робить їх засобом переведення пізнавальної активності в її продукт, тобто в пізнавальну та особистісну самостійність, визначає успішність і якість реалізації пізнавальної діяльності [70]. Ці закономірності стосувались сутності, особливостей і шляхів ефективного розвитку явища, що дало можливість надалі вивести конкретні умови.

За своєю суттю творчість є дослідницькою пізнавальною діяльністю, адже вона спрямована на пошук, експериментування, аналіз і виділення найсуттєвішого, що дає можливість знайти підставу для створення нового. У цьому процесі взаємодіють логічні та інтуїтивні механізми пошуку. Оскільки навчання професії майбутніх кваліфікованих робітників відбувається за стандартами П(ПТ)О у визначених організаційних формах, характерних для професійно-теоретичного і професійно-практичного навчання, це означає, що першими стимулюються логічні механізми. А використання форм навчання на добровільній основі передбачає відсутність жорсткої регламентації, варіативність змісту та зростання ролі інтуїтивних механізмів.

У результаті дослідження педагогічних умов розвитку ініціативності дизайнерів у процесі навчально-творчої діяльності О. Трошкін виділив *загальні* та *специфічні* умови, цілісність яких забезпечується: спрямованістю умов на забезпечення розвитку ініціативності як системи та зв'язків між структурними компонентами цієї особистісної якості; розробку змісту та структури комплексу

значущих для здійснення майбутнім дизайнером окремих художньо-творчих дій, інтегративних і функціональних умінь фахівця як провідного засобу його ініціативної діяльності; обґрунтуванням педагогічних умов теоретичної та практичної підготовки студентів до ініціативних художньо-творчих дій у навчально-творчій діяльності студентів; визначенням принципів і методів педагогічного забезпечення розвитку ініціативності майбутніх дизайнерів [471, с. 21]. На його думку, найбільш загальними педагогічними умовами є: *цілісна організація навчально-творчої діяльності* на основі особистісно орієнтованого підходу; *проектування змісту* навчальних курсів для майбутніх дизайнерів на принципах дидактичної інтегративності та розвитку ініціативності у тих видах навчально-творчої діяльності, що цьому сприяють; *реалізація умов за рахунок включення студентів у такі види навчально-творчої діяльності*, що забезпечують розвиток ініціативності; *оптимальне поєднання групової та індивідуальної форм* організації навчально-творчої діяльності студентів при зменшенні питомої ваги фронтальної форми на заняттях; *належна компетентність викладача* у розвитку ініціативності. *А специфічні умови орієнтовані на два аспекти – на внутрішній світ особистості та методику навчання*: усвідомлення потреби у творчих досягненнях при виконанні завдань, оволодінні новими методами і засобами образотворчої діяльності; ціннісне ставлення майбутніх дизайнерів до ініціативності як системної якості митця; висока мотивація до ініціювання варіантів розв'язання творчого завдання, на якому мотиви перетворюються у смислоутворювальні; систематичність у виконанні студентами вправ і розв'язанні творчих завдань; орієнтованість змісту творчих завдань на привчання студентів до пошуку їх особливостей, доцільності та наслідків реалізації різних ідей; орієнтація на диференційований характер вправ із вибором оптимального темпу і відповідних методів; інтегрованість змісту завдань, спрямованих на формування у студентів умінь самостійної творчої діяльності [471, с. 24-26].

Формування естетичних орієнтацій школярів в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти відбувається у різних організаційних формах, вибір яких залежить від навчальної програми та виховної мети. Якщо метою є формування естетичних орієнтацій на цінності мистецтва, найкраще вона реалізується в умовах роботи після уроків. Як наголошує Н. Савченко, прикладні цінності мистецтва мають функціонально-виховне призначення, зокрема: *евристично-пізнавальне, ідейно-формувальне, світоглядно-розвивальне, контактано-комунікативне, культурно-історичне, емоційно-гедоністичне, художньо-творче тощо*. Розуміння дітьми цих цінностей залежить від умінь педагогів донести їх зміст залежно від вікової категорії школярів. Вона виділила доцільні педагогічні умови підготовки студентів до формування

естетичних орієнтацій молодших школярів на цінності народного мистецтва в роботі після уроків, зокрема: «зорієнтованість наставників на відтворення і розвиток цінностей народного мистецтва у сфері національної культури, професійне самовизначення у цьому виді педагогічної діяльності; збагачення змісту, форм і методів аудиторної, позааудиторної, практичної та самостійної студентської діяльності, яка ґрунтується на інтеграції народознавчого й фольклорного матеріалів; стимулювання навчально-пізнавальної, естетично-виховної, художньо-творчої активності студентської молоді на засадах особистісно орієнтованого навчання і виховання; систематичне залучення й творче використання у навчально-виховному процесі зразків народного мистецтва різних видів, зокрема малих жанрів «дитячого» фольклору, а також надання позакласній діяльності з учнями цілісного, діалогічного, дієво-творчого, особистісного й професійного характеру» [384, с. 17].

Якщо брати до уваги розвиток художньої творчості, то вона більше звернена до психологічних механізмів естетичного відображення дійсності. Тому до психологічних умов її розвитку можна віднести такі: світоглядну позицію, яка виявляється у виборі механізму зображення реального світу в продуктах праці (кольорових, графічних, матеріальних засобів вираження); наявність спеціальних здібностей; сукупність знань, умінь і навичок художньо-естетичного характеру; розвинутість пізнавальних процесів (сприймання, уява, почуття, емоції, воля, мислення); розвинутість тих видів мислення, які забезпечують функціонування художнього мислення.

Як зазначає В. Туляєв, відсутність зв'язку між комп'ютерними технологіями і класичним художнім навчанням старшокласників у спеціалізованих закладах загальної середньої освіти художнього профілю призводить до нерозуміння учнями фундаментальних закономірностей образотворчого мистецтва і заміни творчих елементів художньої роботи автоматизацією. У такому контексті комп'ютерні вправи не впливають позитивно на процес підготовки до професійного самовизначення і не сприяють упевненості у своїх творчих здібностях. Щоб усунути цю невідповідність, було обґрунтовано наступні організаційно-педагогічні умови: 1) розробка навчальних програм із предметів «Композиція» і «Комп'ютерна графіка», зміст яких узгоджено з предметом «Художня культура» та напрямом професійної орієнтації старшокласників; 2) проведення професійних випробувань із художніх фахів із використанням тематичних завдань предметів «Композиція», «Комп'ютерна графіка», «Художня культура»; 3) взаємодія педагогічного колективу щодо забезпечення ефективного процесу професійного самовизначення старшокласників (організація і координація взаємодії). Інтегративним чинником удосконаленого змісту предметів є композиція в

образотворчому та декоративно-ужитковому мистецтві [474, с. 9-10]. Завдяки впровадженню таких умов відбулося ознайомлення учнів зі змістом сучасних художніх фахів, зіставлення особистісних здібностей і якостей із професійними вимогами, зрушення мотивів вибору професії відповідно до усвідомлення своїх здатностей [474, с. 14].

У позашкільних закладах освіти переважно навчаються діти, що виявляють обдарованості в конкретних сферах діяльності. Досліджуючи розвиток обдарованих дітей у центрах науково-технічної творчості, А. Лякішева визначила педагогічно доцільні соціально орієнтовані умови розвитку технічної обдарованості гуртківців у різноманітних видах творчої науково-технічної діяльності з урахуванням їхніх індивідуальних інтересів і здібностей. Вона також наголосила на тому, що методична підготовленість педагогів центрів науково-технічної творчості є важливим фактором ефективної роботи з технічно обдарованими учнями. Зокрема, це відображається на виборі форм і методів роботи. До соціально-педагогічних умов вона віднесла наступні: кореляцію розвивально-перетворювального потенціалу з внутрішньою мотивацією, потребами, прагненнями учнів; застосування педагогічних форм і методів розвитку обдарованості, узгоджених з індивідуально-психологічними особливостями школяра; включення учнів у різноманітні види творчої науково-технічної діяльності з урахуванням їхнього предметно-перетворювального досвіду [234, с. 15].

На основі аналізу наукових джерел [В. Амелюк [4], Б. Ананьєв [9], Л. Виготський, І. Волков [79], О. Гребенюк і Т. Гребенюк [103], К. Дрозденко [123], І. Зязюн [145], Є. Ільїн [148], О. Кульчицька [210], О. Леонтєв [220], В. Моляко [264], О. Музика [266], Л. Музика [267], В. Петровський [308], С. Сисоєва [397] та ін.] до переліку чинників, що впливають на хід формування і реалізацію творчого потенціалу особистості «зсередини», нами віднесені такі: природні передумови (загальна обдарованість, задатки); досвід (знання, вміння, навички); характерні особливості (самостійність, ініціативність, вольові якості тощо); мотивація (цілепокладання, самопрограмування, саморегуляція), а до зовнішніх чинників: навчальне середовище; стиль педагогічного спілкування; форми, методи і технології навчання тощо.

Формування художньо-естетичної культури майбутніх робітників в освітньому закладі в процесі навчання спеціальних дисциплін є повноцінним тоді, коли така культура сформована і в педагогів. І. Андрощук виділяє педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх викладачів спеціальних дисциплін закладів професійної освіти швейного профілю, які орієнтовані на естетичні почуття, формування мотивації, розвиток художньо-образного мислення, розширення активної естетичної діяльності майбутніх

викладачів не лише завдяки вивченню курсів естетики, історії вітчизняної та світової культури, історії моди, а й залученню їх до різних видів мистецтва і форм художньо-естетичної творчості в процесі створення одягу. Процес створення одягу – це вже професійно орієнтована творчість, яка в швейному профілі ґрунтується на естетичній культурі, тому І. Андрощук виділила наступні важливі умови для її формування. *Перша необхідна умова* – засвоєння майбутніми викладачами спеціальних дисциплін теоретичних знань із проблем естетики і мистецтва в процесі вивчення дисциплін «Етика та естетика», «Історія костюма», «Конструювання, моделювання швейних виробів» тощо. Ця умова забезпечує засвоєння майбутніми педагогами художньо-естетичних критеріїв, які допоможуть орієнтуватись у професійній сфері та її тенденціях. *Друга умова* спрямована на формування емоційно-естетичного сприймання об'єкта професійної творчості через форму, кольорову гаму, композиційне вираження одягу та навчання давати йому цілісну оцінку з позицій досконалості. Залучення студентів до різних видів мистецтва і форм художньо-естетичної творчості переслідує мету цілеспрямованого накопичення художньо-естетичних вражень. *Третя умова* пов'язана з розвитком естетично-оціночних суджень про тенденції моди та вміння визначати композиційні закономірності в одязі. Завдяки реалізації цієї умови в студентів знання перетворюються в переконання і внутрішні цінності, які є важливими для формування естетичної культури та професійної компетентності для швейного профілю. *Четверта умова* спрямована на творчий підхід до формування естетичної культури у процесі професійної підготовки фахівця, який полягає в залученні студентів до різноманітних видів творчої діяльності як в процесі аудиторної, так і роботи після занять. Особлива увага звернена до організаційних форм роботи після занять, які мають яскраво виражений характер дозвіллевої діяльності, але й водночас і дидактичні можливості: театр моди, ляльковий театр, виставкова діяльність тощо [11, с. 145].

Формування художньо-естетичного досвіду майбутніх кваліфікованих робітників технічних професій позитивно впливає на розвиток творчих здібностей у всіх видах творчості [414]. Художньо-технічна творчість майбутніх робітників технічних професій має специфічні особливості, які викликані трьома об'єктами: творчою діяльністю, технічною професією та освітньо-кваліфікаційним рівнем професійної освіти. Нами виділено такі **специфічні особливості художньо-технічної творчості** майбутніх кваліфікованих робітників технічних професій: орієнтація творчості на професійну сферу і діяльність в ній, яка має виражений технічний характер; необхідність розвитку в учнів ЗП(ПТ)О мотивації до професійної творчої діяльності; використання часу для розвитку професійно орієнтованої творчої

діяльності переважно поза основним навчальним процесом (теоретичним і виробничим навчанням) на основі узгодження мети та цілей закладу (педагога) та учнів; необхідність стимулювання і підтримки інтересу до художнього аспекту професії незалежно від наявності його ознак в змісті стандарту професії; необхідність формування ціннісного ставлення до професійної діяльності та до творчої зокрема.

Ефективність розвитку творчості учнів у гуртках залежить від таких педагогічних умов: взаємозв'язок змісту теоретичної та практичної частин гурткової роботи; прогностичність змісту гурткової роботи; систематичність вивчення змісту у контексті діяльності гуртка; комплексне використання художньо-естетичного потенціалу дисциплін, а також факультативних курсів для удосконалення системи знань художньо-естетичного характеру; використання різних форм роботи після уроків (в т. ч. дозвілєвої) діяльності, які мають творчо розвивальний потенціал і сприяють формуванню досвіду художньо-естетичної діяльності; застосування педагогічних технологій, здатних сприяти творчому розвитку (особистісно орієнтованої, проектної технологій навчання); наявність сучасного наукового і навчально-методичного забезпечення.

Формування мотиваційної основи творчої діяльності особистості учня ЗП(ПТ)О потребує реалізації таких педагогічних умов: застосування особистісно орієнтованого навчання, яке спирається на якості психологічної структури особистості, що важливі для професії; творча спрямованість навчання; застосування ефективних методів, технологій для розвитку мотиваційної сфери учня; використання системи творчих професійно орієнтованих завдань; проблемність навчання, розвиток пізнавальної мотивації та дослідницької активності, творчого мислення, уяви та самостійності; формування компетентного уявлення про обрану професію і позитивного ставлення до неї. Зовнішня мотивація професійної діяльності учнів ЗП(ПТ)О виникає під впливом різних чинників (батьків, друзів, засобів масової інформації тощо), але за час навчання в освітньому закладі зусиллями педагогів ця мотивація переводиться у внутрішню. Щоб цей процес успішно відбувся, необхідно, щоб викладачі і майстри виробничого навчання розуміли і знали психологічні основи мотивації, професійної, творчої діяльності, а також були реалізовані відповідні педагогічні умови.

Кожен рівень гурткової роботи має свою мету, методичні завдання та особливості характеру змісту, тому виділені умови повинні мати спрямованість на специфіку гуртка. Приміром, художня і технічна творчість мають багато спільного в творчому аспекті, але відрізняються специфікою появи відповідних образів, яка ґрунтується на психологічній основі образного мислення. Умови

для виникнення спеціальних (художніх, наукових, технічних тощо) образів будуть дещо відрізнятися [410, с. 36].

Будь-яка діяльність людини ініціюється реальністю, що певним чином впливає на підструктури її особистості. Спрямованість як підструктуру психологи відносять до вищого рівня психічної діяльності людини. Саме цей рівень об'єднує ті якості і взаємодії особистості, які характеризують її поведінку в різних сферах життя. За теорією К. Платонова спрямованість об'єднує відношення й моральні якості особистості, які набуваються шляхом навчання на прикладі особистісного соціального досвіду. Вона характеризується такими ознаками, як рівень, інтенсивність, стійкість, широта, дієвість, які можуть динамічно змінюватись під впливом активних чинників (умов). Відповідно до структури особистості за А. Ковальовим, у результаті створення умов для реалізації спрямованості особистості з'являються можливості розвитку системи здібностей, які забезпечують успішне виконання діяльності [123, с. 373-374].

Якщо виникають суперечності між внутрішньою когнітивною структурою особистості, яка спирається на її попередній досвід, і впливом зовнішнього середовища, тоді порушується «часова когнітивна стабільність». Це означає, що під впливом різних умов у зовнішньому середовищі в людини має відбутись реорганізація системи знань і вмінь, яка, по суті, повинна здійснюватись упродовж її свідомого професійного життя. Стосовно учня конструктивістська педагогіка орієнтована на надання йому можливості конструювати своє знання і формувати вміння на основі розробленого навчального матеріалу і створених умов. Як зазначає М. Чошанов, на педагога-конструктивіста покладають такі функції: 1 – розробка цілей навчання у когнітивному формулюванні, які досягаються в ході дискусій, висловлюванні власних думок і пропозицій; 2 – розробка навчальних проблем і задач; 3 – створення умов для того, щоб учні могли проявити самостійність, змінити хід дискусії, запропонувати методи і форми навчання, а педагог реалізує себе в такій ситуації як імпровізатор; 4 – створення умов для розвитку критичного мислення; 5 – активізація природної цікавості учнів. Залежно від ситуації ці функції доповнюються різними аспектами, але основним об'єктом професійної уваги педагога-конструктивіста є система психологічних механізмів конструктивістської діяльності учня [504].

На основі наведеного вище можна дійти висновку, що реалізація ідеї конструктивістської педагогіки відбувається при урахуванні двох груп умов: *психологічних* – індивідуальний підхід, мотиваційне забезпечення навчального процесу, розвиток пізнавальної потреби, репрезентація знання в образах, опора на досвід учня тощо; *педагогічних* – створення відповідних педагогічних умов

(підготовка педагога, навчальне середовище, толерантні групові стосунки), застосування методичної системи, спрямованої на розвиток в учня активності, самостійності, рефлексії, комунікабельності, роботи з візуальними системами, творчості, ініціативності. Сконструйоване на цих засадах навчання дає шанс подолати інертність державних освітніх програм і одержати ту освіту, яка потрібна сучасному фахівцю [411, с. 262].

Перш за все людина має змінити власну установку з керованого чужою вказівкою члена суспільства на творчу особистість, яка свідомо розвивається, самостійно мислить, є ініціатором дії. В освітніх закладах установка учнів на творчість формується під час освітнього процесу, а її стійкість забезпечується наступністю педагогічних впливів. Стійка установка на творчість може стати домінантою в професійній мотивації учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

У контексті розвитку професійної мотивації зростає вагомість професійного виховання, що стимулює вирішення учнями задач, які сприяють професійній самореалізації [404; 421]. *Умовою такої трансформації є перетворення задачі виховання, поставленої педагогом, у власну задачу учня, а далі – у внутрішню мотивацію до самовиховання і саморозвитку.* Зміни будуть викликані тим, що учні почнуть усвідомлювати себе як фахівця в професії, свою роль на виробництві, в результаті чого сформується професійна і фахова компетентності. Для того, щоб обраний професійний напрям сприяв учневі самореалізуватися в діяльності, набути певного рівня компетентності, розвинути творчий потенціал, йому потрібна педагогічна підтримка, в тому числі й в творчих починаннях.

На основі вивчення та аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури та досліджень встановлено, що проблема педагогічної підтримки розглядається у різних аспектах: активної позиції людини та її прагнення до досконалості (Т. Анохіна [12], І. Зязюн [145], В. Кремень [203], Є. Кудрявцева [206]); ролі творчості у формуванні власної долі (С. Бескаравайний [39;40], М. Бердяєв [37], Є. Бондаревська [58; 209], В. Капітон [40], С. Кульневич [208;209], Т. Титаренко [465]); психолого-педагогічна допомога у реалізації потенціалів особистості (Ш. Амонашвілі [5;6], О. Газман [83], О. Галін [84], Ф. Зенасин, Т. Любарт, К. Муширу і С. Торджман [233], А. Макаренко, Н. Мойсеюк [262], Г. Рудік і Е. Рудік [379], А. Смірнова [426], В. Сухомлинський [450], В. Шаталов [508]).

Свобода, яку дозволяє людині суспільство, відкриває перед нею можливості, а права фіксують обмеження. У процесі творчості, як показали дослідження Є. Кудрявцевої, почергово ініціюється робота півкуль по створенню змістового та емоційного сюжетів продукту творчості, які по-

різному розгортаються. На ліву півкулю, яка відповідає за зміст мислення, впливає освіта і навчання (вплив яких є керованим), а в правій півкулі виникають проблеми емоційного характеру, пов'язані з самоконтролем при керуванні емоціями. Вони суттєво впливають на процес творчості, адже «збуджуюча» емоція починає творчий процес, а заспокійлива його закінчує [206, с. 36]. Це актуалізує проблему формування емоційної компетентності учня, тобто виховання його емоційної півкулі. В освітньому закладі формуванням емоційної компетентності учнів займається педагог, але в разі потреби підключається ще й психолог. Специфікою професійної (професійно-технічної) освіти є те, що цю роботу виконують викладач або майстер виробничого навчання відповідно на уроках теорії або на виробничому навчанні, здійснюючи педагогічну підтримку учнів.

Стрижневими ідеями гуманізації освіти є педагогічна підтримка тих, хто навчається, ідея формування самості особистості через самоорганізацію, саморозвиток і самореабілітацію, а також громадянське виховання молоді. Під керівництвом О. Газмана була розроблена *Концепція педагогічної підтримки*, яка поглиблювала ідеї педагогічної взаємодії в системі «вчитель–учень», висловлені свого часу А. Макаренком (підтримка педагога як «паралельна дія») та В. Сухомлинським. У процесі спільного визначення педагогом і дитиною її власних інтересів, цілей, можливостей і шляхів подолання проблем, що заважають зберегти власну гідність і самостійно досягати бажаних результатів у навчанні, самовихованні, спілкуванні, способі життя, О. Газман розумів педагогічну підтримку. На його думку, вектор педагогічної підтримки має спрямовуватися на розвиток самості, індивідуальності та унікальності особистості [83, с. 26]. Його розуміння підтримки конкретизується Т. Анохіною: педагогічна підтримка – це комплекс засобів, які допомагають дітям здійснити індивідуальний вибір у різних видах діяльності, кожна з яких має свої особливості [12, с. 64].

Одним із видів діяльності є творчість, самореалізація в якій супроводжується труднощами й емоційними переживаннями. Успіх у творчій діяльності залежить від налаштованості суб'єкта на подолання труднощів, а значить і на розвиток уміння керувати власним емоційним станом.

Під труднощами розуміють перешкоди, подолання яких вимагає значних зусиль (фізичних чи розумових) [473, с.295]. В учінні труднощі виникають через невідповідність вимог діяльності та можливостей особистості (Ш. Амонашвілі [5; 6], Є. Бондаревська [58], Н. Мойсеюк, О. Савенков, Л. Столяренко [443], В.Шаталов [508] та ін.). Як зазначає А. Смірнова, власний темп розвитку кожного студента (учня) потрібно оцінювати не лише у порівнянні з нормою, виявленою для більшості студентів, але відповідно до

його власних минулих досягнень [426, с.206]. Ускладнення, які виникають у діяльності людини через дію чинників різного характеру (об'єктивних і суб'єктивних), потребують неоднакових зусиль для їх подолання. У різних видах діяльності труднощі можуть відрізнятись, оскільки кожен вид праці висуває певні вимоги до її суб'єкта, які стосуються не лише професії, але й його особистісних якостей.

Творчість пов'язана з наявністю або суперечностей, або проблемних ситуацій, або задач, що вимагають творчого підходу до розв'язку. Людина прикладає вольові зусилля до подолання суперечностей чи розв'язку проблеми, якщо результат має для неї особистісне значення. Ефективність прикладених зусиль залежить від того, як учень вміє «загальмовувати дію одних мотивів (через визначення пріоритетних дій), підсилювати інші (пріоритетні), мобілізуватися на подолання зовнішніх перешкод, перемогу над лінощами і втомою, сформуванню потребу в емоційному задоволенні від перемоги над собою» [407, с. 17]. Необхідність педагогічної підтримки під час творчої діяльності учнів викликана потребою виробити в них стійку звичку доводити роботу до кінця, не пасувати перед труднощами, досягати поставлених цілей, здійснювати емоційну саморегуляцію. Установка на такі якості особистості є умовою формування стійкого характеру.

За інформаційною теорією емоцій В. Симонова зв'язок між емоціями і ступенем ймовірності досягнення бажаного результату характеризує стан внутрішньої гармонії, який виникає в суб'єкта творчості після завершення процесу. Досліджуючи особливості творчої поведінки людей різних вікових категорій, А. Галін виділив низку збалансованих відносин, яких потрібно добиватися в творчій роботі, оскільки вони найбільш прийнятні з психологічної точки зору: «свідома робота та увага до рухів підсвідомості; баланс цікавості до об'єкта пізнання та суб'єктивно-психологічного процесу творчості; взаємодоповнення спілкування та усамітнення; самооцінка з урахуванням думок спеціалістів; досягнення як основа подальшого руху вперед; повний і лаконічний виклад уявлень; основна лінія творчості та проби творчості в суміжних галузях» [84, с. 92]. Порушення цих станів у бік переоцінки або недооцінки чинників призводить до виникнення труднощів різного характеру.

Педагогічна підтримка розвитку творчого потенціалу майбутнього робітника нами розглядається як важливий чинник саморозвитку особистості в професійній сфері. Вона має розгортатись у різних напрямках. У ході педагогічного процесу необхідно орієнтувати учнів на сприймання себе в професії, що дозволить пробудити в них професійний інтерес та бажання спілкуватися в професійному плані. Спілкування має відбуватися не лише в освітньому закладі (теорія і виробниче навчання, робота на уроках і після них),

але й за його межами, що підвищує кількість точок контакту з сферою професійної діяльності. Необхідно збагачувати емоційно-ціннісно-мотиваційну сферу особистості учнів та розвивати в них позитивне ставлення до професійної творчості.

Аналіз наукової літератури дозволив дійти висновку, що умови, в яких перебігає педагогічний процес, групуються навколо трьох складових освітнього середовища: *процес, педагог, учень (студент)*. У цьому ланцюжку найбільш значущим компонентом є педагог, оскільки він забезпечує реалізацію педагогічних умов. Для цього він має усвідомлювати: значення сучасних вимог виховання та творчого розвитку особистості учнів не лише для суспільства, але й для їхнього життя; необхідність розвитку власних особистісних рис; удосконалення методів навчання. Г. Рудік і Є. Рудік запропонували схему модернізації педагогічного процесу, в якій основний компонент (або процес, або педагог, або учень) розглядаються на різних за глибиною рівнях (першого, другого і третього порядків) [379, с.120-121]. Це означає, що синергічний вплив можна трактувати теж на таких рівнях. Оскільки компонент педагогічного процесу «педагог» є провідним, то розглянемо, в якому напрямі має викладач (майстер) реалізувати педагогічну підтримку творчого розвитку майбутнього кваліфікованого робітника.

Основними напрямками діяльності щодо педагогічної підтримки творчого розвитку майбутнього кваліфікованого робітника є: визначення цілей, проектування та організація, які розгалужуються на рівнях ієрархічно нижчого порядку. *Визначення цілей педагогічної діяльності*: володіння базовими, професійними і соціальними компетенціями. У контексті творчого розвитку гуртківців ці компетенції мають бути орієнтовані на знання, вміння та відношення стосовно творчої діяльності людини, зокрема й професійної творчості. *Проектування*: педагог проектує власну педагогічну діяльність таким чином, щоб у результаті педагогічного впливу в учнів з'явилися необхідні якості (пізнавальний інтерес, прагнення задовольнити пізнавальну активність, потреба у самовираженні, орієнтація на успіх у навчальній і творчій діяльності, вміння спілкуватися з різними категоріями людей – однолітками, старшими, педагогами, батьками). *Організація*: визначає вміння педагога вибрати більш ефективну форму творчої роботи учнів (індивідуальну, в малих групах чи в колективі). Вибір форми залежить від орієнтації педагога на стратегічну мету: переведення учнів на самостійний рівень, коли автоматично буде здійснюватися самоорганізація, самонавчання і саморефлексія.

Ефективність педагогічної підтримки творчого розвитку особистості залежить від комплексу умов, які можна поділити на дві групи. *Об'єктивні* умови мають *всезагальне значення*, адже вони діють незалежно від людини. До

них належать: готовність педагога до організації поступового розвитку творчих здібностей майбутніх кваліфікованих робітників (протягом періоду навчання в освітньому закладі); визнання творчих здібностей провідними в навчальному процесі; варіативність форм творчої діяльності; збагачення змістової частини педагогічного процесу знаннями про творчість; дотримання наступності форм участі учнів у творчій діяльності. *Суб'єктивні умови* пов'язані з особистістю того, хто здійснює діяльність. У контексті творчого розвитку до них відносять: виявлення педагогом особливостей індивідуального творчого потенціалу кожного учня; забезпечення особистісно орієнтованого підходу до кожного учня; сприяння формуванню і розвитку мотивації до творчості й професійної зокрема; створення творчої атмосфери; підтримка впевненості учня в успішній самореалізації; формування вміння адекватної самооцінки власної діяльності; розвиток особистісної рефлексії учнів. Для набуття стійкого характеру бажання в учнів творити необхідно, з одного боку, активізувати творчі сили особистості, а з іншого – підтримувати найменшу спонуку до творчості.

В організації педагогічної підтримки виділяють такі етапи діяльності педагога: діагностичний, пошуковий, проектний, діяльнісний та рефлексивний [262, с. 478–479]. На основі запропонованих етапів, розглянемо зміст педагогічної підтримки подолання труднощів учня в творчій роботі: *діагностичний* – виявлення і фіксування факту наявності труднощів; *пошуковий* – спільний пошук причин виникнення труднощів та визначення їх наслідків, якщо вони залишаться і надалі, або після їх усунення); *проектувальний* – проектування дій педагога та учня щодо подолання труднощів; *діяльнісний* – самостійна робота учня в напрямі подолання труднощів; *рефлексивний* – спільне обговорення разом з учнем результативності попередніх дій з усунення перепон, прийняття рішення щодо продовження пошуку вирішення проблеми у вибраному напрямі, або її переформулювання. Кожен з етапів має свою мету, методи і орієнтує на певний результат. Варто звернути увагу учнів на період «відстоювання» думки.

Отже, значущість педагогічної підтримки учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти визначається тим, що професійно орієнтована творчість нерозривно пов'язана з досягненням у майбутньому високого рівня професійної майстерності. У сучасних умовах творчість розглядається як вагомий інструмент професійної адаптації, тому необхідно постійно удосконалювати методи педагогічної підтримки учнів взагалі і до подолання труднощів у творчій діяльності зокрема.

Вплив комплексу педагогічних умов на розвиток художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників у процесі навчання технічних

дисциплін визначається через сформованість виділених компетентностей (табл. 3.3.), зміст яких деталізовано в параграфі 4.3.

Таким чином, нами визначено, що творчий розвиток особистості майбутнього кваліфікованого робітника розглядається на трьох рівнях, між якими виникає синергичний зв'язок: діяльність педагога, яка залежить від об'єктивних і суб'єктивних умов і спрямована на активізацію творчих сил особистості учня та підтримку у нього найменшого прояву бажання до творчості; діяльність учня, орієнтована на самоусвідомлення і самореалізацію в професії, що пробуджує у нього інтерес до професійної творчості та бажання спілкуватися з компетентними людьми; процес розвитку творчого потенціалу майбутнього робітника в сфері професійної діяльності, зокрема в професійно орієнтованій художньо-технічній творчості, орієнтований на його соціалізацію і перехід на творчий рівень.

Таблиця 3.3

Вплив педагогічних умов на формування компетентностей, які характеризують художньо-технічну творчість майбутніх кваліфікованих робітників

Педагогічні умови	Складові проектно-творчої компетентності					
	Мотиваційно-ціннісна	Пізнавальна	Операційно-діяльнісна	Творча	Соціальна	Емоційна
Мотиваційно-цільові	+	+	+	+		
Процесуально-змістові	+	+	+	+	+	+
Організаційно-технологічні	+	+	+	+		
Суб'єктно орієнтовані	+	+		+	+	+

Із сукупності розглянутих вище умов і з урахуванням специфічних особливостей художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників технічних професій виділимо ті *педагогічні умови*, які, на нашу думку, необхідно створити для ефективної роботи гуртка професійно орієнтованої художньо-технічної творчості.

Мотиваційно-цільові – спрямованість гуртківців на підвищення мотивації досягнення під час навчання і досягнення високих результатів;

формування мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної творчості і зокрема художньо-технічної; мотивація потреби постійного удосконалення вмінь, самонавчання і саморозвитку.

Процесуально-змістові – *формування у гуртківців мотиваційно-ціннісної, пізнавальної, операційно-діяльнісної, творчої, соціальної та емоційної компетентностей на основі цілеспрямованої інтеграції знань, умінь і навичок, що передбачає розроблення змісту художньо-технічної творчості у контексті професії та методики її розвитку; активне залучення гуртківців у процес набуття досвіду в художньо-технічній творчості, включення гуртківців у процес засвоєння і використання загальнолюдських і національних цінностей.*

Організаційно-технологічні – *застосування спрямованих на розвиток творчих здібностей, уяви, важливих якостей особистості організаційних форм, методів і технологій навчання, які сприяють самореалізації (самоаналіз, самооцінка, саморефлексія, самостійність) в художньо-технічній творчості, що передбачає розробку методики формування компетентностей.*

Суб'єктно орієнтовані – *спрямованість педагогічної системи розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників у процесі навчання технічних дисциплін в умовах урочної та гурткової роботи, позашкільної освіти на забезпечення загальнокультурного, художньо-естетичного, морально-етичного, особистісного, а для гуртків професійно орієнтованої художньо-технічної творчості ще й професійного розвитку учнів; розвиток власної позиції гуртківця та його особистісного сенсу в гуртковій роботі. Реалізація цієї умови передбачає розробку навчально-методичного забезпечення для розвитку художньо-технічної творчості в умовах урочної та гурткової роботи і позашкільної освіти.*

Виокремлені педагогічні умови передбачають проектування змісту художньо-технічної творчості, орієнтованої на професійну сферу діяльності майбутніх кваліфікованих робітників, який може доцільно вивчатись на технічних дисциплінах як в умовах урочної, так і гурткової роботи, а також можливостей позашкільної освіти, яка здійснюється в системі професійної (професійно-технічної) освіти відповідним закладом.

Висновки до третього розділу

В освітній сфері відбуваються перехідні педагогічні процеси, які ламають звичний ритм навчання і стереотип розумової діяльності. Узгодженість між навчальними програмами по вертикалі (заклад повної загальної середньої освіти – заклад професійної (професійно-технічної) освіти – заклад вищої освіти), і горизонталі стала основною умовою ефективності функціонування

освітніх процесів. Динамічність освітнього процесу характеризує відповідність соціальним запитам, діяльність на випередження і врахування прогнозів щодо стратегічних змін в професійному середовищі.

Наступність рівнів і прозорість кваліфікацій стали провідним принципом Національної рамки кваліфікацій. У професійній (професійно-технічній) освіті опис функцій робітника в стандарті дозволяє створити прозору систему оцінювання якості підготовки і перейти до модульно-компетентнісних форм організації навчального процесу. Багатоаспектність зв'язків наступності, з одного боку, ускладнює вивчення умов їх реалізації, а, з іншого боку, дає можливість із наукових позицій підійти до проектування змісту та методів навчання і виховання, орієнтуючись на ті якості професійної компетентності майбутнього фахівця, які будуть затребувані в його професійній діяльності.

Розвиток у майбутніх кваліфікованих робітників індивідуальних професійних навичок і зростання творчої активності мають місце тоді, коли в освітньому закладі створені умови для цілісності та динамічності професійної підготовки, орієнтованої на формування тих особистісних якостей, що затребувані суспільством. Відсутність умов для творчої самореалізації учнів у процесі професійного навчання спрямовує їхню творчу енергію в дозвілєву діяльність, тобто хобі.

Характерною особливістю сучасного ринку праці є необхідність поєднання різних видів культур (екологічної, економічної, ергономічної, художньо-естетичної, проектної, техніко-технологічної тощо), що впливає на змістове наповнення професій. Формування змісту підготовки має передбачати дотримання принципів наступності, перспективності та доповнювальності, сприяти неперервності розвитку творчості та критичного мислення, мотивувати особистість на творчість, інформаційно-пізнавальну та інноваційну діяльність. Більшість країн світу, які пережили різного роду кризи, розглядають творчі здібності людини як важливий ресурс економіки.

Встановлено, що є певні відмінності в освоєнні проектно-технологічної діяльності в профільній школі та в закладі професійної (професійно-технічної) освіти, пов'язані з методологією опанування загальноосвітнього предмету «Технології». Запровадження в професійне навчання основ професійної художньо-технічної творчості здатне нівелювати ці відмінності й водночас сприяти всебічному розвитку майбутніх кваліфікованих робітників.

Сьогодні основною виробничою силою вважаються творчі працівники, які працюють не лише у високотехнологічних галузях, але й на середніх і дрібних підприємствах, де цінуються і інтелект, і практичні вміння. Сучасні технології перетворились у новий інструментарій активізації розвитку творчих здібностей, що допомагає творчому самовираженню особистості.

Встановлено, що в суспільстві творчість використовується у двох якостях: як засіб або мета. Держава має перспективу перейти до інноваційної моделі розвитку тоді, коли творчість застосовується як засіб. Водночас важливою метою є творча самореалізація, адже вона сприяє гармонізації відносин культури і виробництва з освітою: використання нових технологій у виробництві актуалізує необхідність освоєння нових професій та спеціалізацій, що є гарантією зайнятості людини. У цьому контексті зростає значущість системи накопичення «одиниць» професійної діяльності, яка дозволяє акумулювати результати сертифікованих і несертифікованих, формального і неформального навчання.

Зазначено, що підготовка кадрів за кількома суміжними профілями дозволяє швидко адаптуватись до потреб економіки і сприяє підвищенню мобільності фахівців. Інтегровані професії, з одного боку, дозволяють місцевій владі вирішувати регіональні проблеми з робітничими кадрами, а з іншого боку, оптимізують процес професійної підготовки за всіма її напрямками.

Характерною ознакою творчості учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, яка спостерігається протягом багатьох років на виставках творчих робіт та інших відповідних заходах, є зближення технічної та художньої творчості. Це свідчить про те, що художньо-технічна творчість є затребуваною в П(ПТ)О, і розглядається як важливий інструмент розвитку творчих здібностей учнів та їх творчої індивідуальності.

Розробка Концепції художньо-технічної творчості для професійної (професійно-технічної) освіти зумовлена необхідністю врахування основних напрямів модернізації освіти, змісту професійної підготовки, оптимізації змістового наповнення професійної (професійно-технічної) та профільної шкільної освіти, впровадженям Національної рамки кваліфікацій, забезпечення творчого розвитку особистості майбутнього кваліфікованого робітника, підвищення його мобільності на ринку праці. Її провідним завданням є перехід до системного керування організацією творчої діяльності учнів в закладах професійної (професійно-технічної) освіти з метою удосконалення компетентностей, які стосуються засвоєння досвіду творчої діяльності взагалі і в професійній сфері зокрема, а також у підтримка творчої активності майбутніх кваліфікованих робітників.

Художньо-технічна творчість, орієнтована на професійну діяльність, реалізується в психологічному, дидактичному, методичному та організаційному аспектах, у кожному з яких необхідно дотримуватись певних методологічних вимог, спрямованих на подолання відчуженості різнорідних знань і модальностей у сприйманні об'єктів професійної сфери. На прикладі інтегрованих професій за типом «людина-техніка-образ» показано, що

художньо-технічна творчість має універсальний характер, а спеціалізація починається з її розділу на технічну і художню.

Розроблена і впроваджена в освітній процес закладу модель розвитку художньо-технічної творчості у контексті професії спрямована на підвищення адаптації випускників до вимог ринку праці та їх творчого розвитку на основі поєднання можливостей технічних дисциплін і варіативного змісту професійно орієнтованої художньо-технічної творчості. Зміст художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників опредмечується відповідно до конкретної професії з урахуванням сфери діяльності та об'єкту праці, а також розподілу між організаційними формами.

Встановлено, що в умовах високої конкуренції розвинена професійна мотивація і творчий підхід випускника ЗП(ПТ)О забезпечують його підвищену мобільність, самостійність, ініціативність, здатність до швидкої зміни виду професійної праці, спонукають до постійного вдосконалення професійної майстерності.

Обґрунтовано, що найбільш продуктивним варіантом навчання учнів у контексті художньо-технічної творчості є інтегрована професія, яка задіює більше підстав для організації змісту. Проте універсальним варіантом опанування основ художньо-технічної творчості та їх розвитку є участь майбутніх кваліфікованих робітників у предметних і спеціалізованих гуртках, які можуть функціонувати як в межах закладу, так і в закладах позашкільної освіти. Напрямок розвитку закладу у контексті професійно орієнтованої художньо-технічної творчості визначається на основі аналізу ринку праці, аналізу зайнятості, особливостей регіонального ринку, можливостей закладу, бажань і можливостей учнівського колективу.

Виокремлені педагогічні умови передбачають проектування змісту художньо-технічної творчості, орієнтованої на професійну сферу діяльності майбутніх кваліфікованих робітників, який може доцільно вивчатись на технічних дисциплінах як в умовах урочної, так і гурткової роботи, а також можливостей позашкільної освіти, яка здійснюється в системі професійної освіти відповідним закладом.

РОЗДІЛ 4. НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ХУДОЖНЬО- ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ

4.1. Теоретичні підходи до конструювання інтегрованого змісту для розвитку художньо-технічної творчості учнів у контексті професійної діяльності

Техніко-технологічні досягнення порушують стабільність професійного життя, зменшуючи можливості переймати і використовувати уміння і навички попередніх поколінь, деякі з яких стають непотрібними. Тому сьогодні першочерговим завданням є навчити кожного, хто вчиться (учень, студент, фахівець), жити і працювати в умовах невизначеності, ставити нові життєві цілі, бути відповідальним і мобільним.

Професійно орієнтована художньо-технічна творчість у закладі професійної (професійно-технічної) освіти – це побудований на інтегративній основі конструкт, який дозволяє майбутнім кваліфікованим робітникам вийти на новий рівень професійного мислення. Це означає, що конструювання змісту для розвитку художньо-технічної творчості учнів у контексті професійної діяльності має здійснюватись з урахуванням сучасних засад інтегративної освіти та створення стандартів професійної (професійно-технічної) освіти нового покоління. Для художньо-технічної творчості, перш за все, це стосується оптимального відбору змісту з різних дисциплін, які забезпечили б конструктивну роботу лівої та правої півкуль, адже професійна підготовка схильна до односторонньої спрямованості, що негативно впливає на взаємодію півкуль мозку. Тому конструювання змісту навчання художньо-технічної творчості в професійній діяльності здійснюється з урахуванням обґрунтованих методологічних підходів, міжпредметних зв'язків, метанавчання і принципів відбору змісту. Метанавчання передбачає формування знань і вмінь, що виходять за межі фаху. Оскільки сучасність є багатогранною, в людей поєднуються дві освіти: пряма, закарбована в освітніх програмах через освітні результати, та прихована, яка є вторинною і підвищується за допомогою особистісного досвіду.

У контексті компетентнісного підходу досвід стає метою, змістом і результатом. Тому для цілісності в змісті художньо-технічної творчості

потрібно передбачити такі необхідні елементи: знання, досвід здійснення способів діяльності, досвід творчої діяльності і, зокрема, художньо-технічної, досвід емоційно-почуттєвого ставлення до професійної діяльності. Саме навчання відбувається через професійно-орієнтовані проблеми (ситуації) та досвід їхнього вирішення, який є інтегративною сукупністю різних видів досвіду.

Основними принципами відбору змісту є: відповідність змісту рівню науки, виробництва і вимог суспільства (В. Краєвський); єдність змістової та процесуальної частин, орієнтованих на те, щоб показати взаємодію усіх видів діяльності (В. Краєвський), дотичних до професійної сфери і задіяних у даному випадку; структурна єдність змісту на різних рівнях з урахуванням особистісного розвитку (В. Краєвський); необхідність відображення в змісті усіх провідних елементів національної та світової культури, які мають потенціал особистісного розвитку (В. Загв'язінський). Провідні принципи методологічних підходів, обґрунтованих для розвитку професійно орієнтованої художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників, вже орієнтують на відбір основних знань, цінностей і досвіду, які мають відобразитись в навчальній програмі та компетентностях, що формуються.

Сьогодні в освітньому процесі все більша увага звертається на інтеграцію різних сфер освіти і створення навчальних модулів, здатних породжувати нове знання і вміння в пограничних зонах з орієнтацією на смислову реальність, яка може бути не лише складною, але й багатовимірною. З позиції *смыслеидиактики* (І. Абакумова [1], А. Беляєва [31], А. Данилюк і А. Факторович [114], Н. Журба та В. Ісаєв [151], В. Максимова [238], В. Фоменко [488]) важливо створити ситуацію, коли суб'єкт діяльності порушить проблему зіставлення різних варіантів осмислення дійсності, що характеризуються різним ступенем суперечливості, повноти і розробленості. У разі зіткнення з іншим смисловим світом відбувається взаємодія двох світів, яка «або збагачує смисловий світ суб'єкта», або трансформує його в новий смисл з руйнуванням старого.

Як діяльність утворення смислу є процесом опредмечування актуальних потреб, у результаті чого предмет діяльності стає її мотивом і набуває відповідного смислу. Система регуляції смислу діяльності забезпечує реалізацію мотиву і усвідомлюється як особистісний смисл [1, с. 366-367]. Соціальні та культурні процеси в суспільстві впливають на освіту, яка в результаті цього потребує зведення цих ефектів і

моделювання сучасної смислосфери. «Смисли, відкриті людиною, залишаються з нею назавжди, активно застосовуються для вирішення різноманітних задач, є основою для особистісного розвитку та творчості», а класична дидактика ґрунтується на фундаментальних педагогічних категоріях знання та вміння. Це означає, що існує суперечність в тому, що смисл діяльності є вищою метою освіти, але не є фундаментальною категорією, яку обов'язково потрібно використовувати в дидактиці [114]. У контексті смислодидактики бажання і потреба майбутніх кваліфікованих робітників самореалізуватися в професії стає мотивом займатися творчою діяльністю, а усвідомлення того, що творчість є інструментом адаптації на ринку праці та стимулює утворення смислу займатися художньо-технічною творчістю.

Як вважає Л. Пивоварова, інтегративне навчання створює особливе середовище, в якому важливим є соціокультурний аспект, який знаходить своє відображення в програмі навчання, що традиційно містить опис змісту, методи, організаційні форми і засоби [313, с. 81].

Розглядаючи проблему формування біологічної грамотності старшокласників, яка ґрунтується на осмисленні традиційних і сучасних біологічних та екологічних теорій, Л. Пивоварова загострила увагу на необхідності створення сучасної дидактичної системи навчання на інтегративній основі, яка б включала внутрішньодисциплінарні, міждисциплінарні, міжсистемні знання, соціокультурний контекст і систему методів та організаційних форм навчання, які враховують знання про основний об'єкт розгляду. Вона ввела новий критерій інтеграції – «ступінь узагальненості та рівень взаємного проникнення понять, положень і наукових теорій, які об'єднані в рамках інтегративного курсу на смисловій основі як цілісне знання, що має певну особистісну цінність» [313, с. 19]. Проте, така інтеграція може мати місце лише тоді, коли вона орієнтована на проникнення смислів галузей, які задіяні в процесі інтеграції. Для проектування змісту потрібно з'єднати проблеми різного рівня в єдине ціле, коли предметно орієнтований зміст має бути доповнений загальними проблемами та інтенціями самих учнів. Особливий інтерес викликає проблема інтеграції дуже віддалених наукових галузей, оскільки таке знання виводить на рівень «подвійної реальності», дозволяє в докільці побачити моральні проблеми і цінності. У багатовимірному навчальному контексті неперервної освіти інтеграція розглядається як спосіб

ущільнення знань, що дає можливість підтримувати рівень готовності людини до виконання професійних і соціальних функцій [313, с. 19-20].

На відміну від технологічної освіти в загальній середній школі підготовка учнів ЗП(ПТ)О до майбутньої професійної діяльності є технологічною освітою з чітко визначеними межами, які задаються навчальною програмою та освітньо-кваліфікаційною характеристикою. Останні зміни до професійної підготовки в ЗП(ПТ)О (2017 р.) ініційовані нормативними і розпорядчими документами, які модернізують її відповідно до НРК і засад нової української школи [337; 339; 340; 342]. Оновлення професійної (професійно-технічної) освіти відбувається через упровадження державних стандартів робітничих професій на модульно-компетентнісній основі. Сутність навчання на модульно-компетентнісній основі полягає в чіткому структуруванні навчального матеріалу, необхідного для набуття професійних і ключових компетентностей відповідно до потрібної кваліфікації. Окремою логічно завершеною одиницею професійного стандарту є навчальний модуль. В професійних стандартах на компетентнісній основі відсутні типові навчальні плани і типові навчальні програми з навчальних дисциплін і виробничого навчання, перелік навчальних дисциплін визначає освітній заклад разом із роботодавцями, навчальний матеріал поділений на модулі.

Стандарти попередніх поколінь (до 2017 р.) розроблялися за предметною побудовою, тому в типових навчальних планах підготовки кваліфікованих робітників були визначені конкретні навчальні дисципліни загальнопрофесійної та професійно-теоретичної підготовки, встановлено кількість годин на їх вивчення, наведено тематичні плани та короткий зміст навчальної програми для кожної дисципліни. У цих стандартах передбачений і варіативний компонент змісту професійної (професійно-технічної) освіти, основне призначення якого є сприяти систематичному оновленню державних стандартів змісту відповідно до змін у техніці, технологіях та організації праці. Рішення про те, що саме вводити у варіативний компонент, приймається самостійно тими організаційними утвореннями, які здійснюють професійну підготовку робітників (заклад професійної (професійно-технічної) освіти, підприємство, установа, організація). Доповнення до освітньо-кваліфікаційної характеристики випускника ЗП(ПТ)О вносяться у разі зміни потреб ринку праці та вимог сучасного виробництва. Для деяких професій у цих стандартах пропонувалося доповнення художньо-технічного характеру, якщо це обумовлювалось регіональними

особливостями, робочим місцем чи замовленням роботодавців (приміром, для професії «коваль ручного кування» у дисципліні «Технологія та обладнання ковальських робіт» пропонуються такі напрями регіональної компоненти: Художнє кування. Ремонтні роботи. Кування коней. Машинне кування).

Починаючи з 2018/2019 н.р., у загальноосвітній компонент професійної підготовки в закладах професійної (професійно-технічної) освіти вводиться вибірково-обов'язковий один предмет (мистецтво, інформатика або технології). Для технічних професій як профільний предмет для ЗП(ПТ)О вибирається переважно «Технології» (420 год; рівень стандарту – 105 год.). Наведемо порівняльну таблицю змісту шкільного предмету «Технології» та технологічного змісту професійної підготовки в ЗП(ПТ)О (табл. 4.1).

Індикатором суспільного життя у всіх його вимірах є культура, яка інтегрує багатство культурних феноменів у цілісну систему. Кожен культурний феномен має граничні основи, характеризується самостійністю і динамічністю, представлений світоглядними універсаліями. Завдяки взаємодії та взаємозумовленості цих універсалій формується «цілісний узагальнений образ людського світу і місця культури в ньому» [147, с. 439]. Оскільки культура впливає на всі сфери життєдіяльності, пронизуючи усі напрями – від матеріального до духовного рівня, у широкому сенсі важливо знати, що саме впливає на темп і зміст діяльності людини, на стан продуктивних сил і трудові навички працівників.

Таблиця 4.1

Порівняльна таблиця змісту шкільного предмету «Технології» та технологічного змісту професійної підготовки в ЗП(ПТ)О

Параметри	Технології (школа)	Навчальна програма ПО (ПТО) Дисципліни робочого навчального плану ЗП(ПТ)О
Система навчання	Модульна проектно-технологічна	Модульно-компетентнісна
Структура модуля	Очікувані результати, алгоритм проектної діяльності, орієнтовний перелік творчих проектів	Перелік компетентностей та їх зміст.
Об'єкти проектно-	Навчальні та творчі проекти, що виконуються за	Об'єкти професійної діяльності.

технологічної діяльності	допомогою будь-якої технології з представлених у змісті програми.	
Зміст	Зміст формується на основі об'єктів проектної діяльності, а не технологій. Формуються: здатність учнів до самостійного конструювання необхідних знань і способів діяльності через призму їхніх особистісних якостей, життєвих і професійно зорієнтованих намірів, самостійного набуття ними досвіду у вирішенні практичних завдань.	<i>Типова програма підготовки для кожної професійної кваліфікації, включає:</i> загально професійний блок, куди з технічних дисциплін переважно входять матеріалознавство, креслення, допуски і технічні вимірювання, електротехніка та спецдисципліни (спецмалюнок, технології виробів, обладнання виробництва тощо). Зміст формується відповідно до необхідних загальнопрофесійних, ключових і професійних компетентностей
Технології	Конкретні технології для кожного класу, які доповнюються іншими технологіями чи техніками. Перелік процесів обробки матеріалів.	Галузеві технології відповідно до профілю навчання. Перелік навчальних модулів, професійних компетентностей.
Види діяльності	Творча, навчально-пізнавальна, інтерактивна, навчально-дослідна, пошукова та інші	<i>Основна:</i> Виконання робіт залежно від розряду на обладнанні різного рівня складності. <i>Доповнювальні:</i> навчально-пізнавальна, творча, інтерактивна, навчально-дослідна, пошукова.
Характеристика об'єкту	Ускладнення проектів як протягом року, так і по роках	Ускладнення робіт при переході до наступних модулів, що супроводжу-

праці		ється підвищенням профес. кваліфікації, удосконаленням профес. майстерності.
Вимоги до вибору об'єкта проекту	Особистісна цінність, суспільна корисність, соціальна зорієнтованість, підприємницький потенціал	Професійна орієнтація на виріб чи роботу.
Види технологічних профілів	Автосправа. Агровиробництво. Деревообробка. Елементи імідж-дизайну. Комп'ютерна інженерія. Кондитерська справа. Кулінарія. Металообробка. Обробка інформації та програмне забезпечення ПК. Основи дизайну. Основи лісового господарства. Підприємництво. Технічне проектування. Туристична справа. Українська народна вишивка. Швейна справа.	Професії відповідного профілю, ліцензовані закладом професійної (професійно-технічної) освіти.
Професійна підготовка	Група 1 (480; 6/тиж.+10): продавець (з лотка, на ринку); водій автотранспортних засобів категорії «В»; водій автотранспортних засобів категорії «С»; манікюрниця; штукатур. Група 2(520; 6/тиж.+20) : вишивальниця; агент з організації туризму; оператор комп'ютерного	Ліцензована первинна професійна підготовка відповідно до професійної кваліфікації, що визначається робочим навчальним планом і терміном навчання.

	набору; різьбяр по дереву та бересту; інтегрована професія «Швачка. Кравець». 3 група (680; 6/тиж.+20) : секретар керівника (організації, підприємства, установи); касир (на підприємстві, в установі, організації); перукар (перукар-модельєр); молодша медична сестра з догляду за хворими; офіціант; секретар-друкарка; слюсар з ремонту автомобілів; столяр будівельний.	
--	---	--

У сфері матеріальної культури провідне місце займає культура праці, яка інтегрує культуру виробничих умов, культуру трудового процесу та культурно-технічний рівень фахівця. Культура праці передбачає вироблення під впливом суспільства механізмів і відповідно вмій їх актуалізувати, які впливають на стимулювання, координацію, програмування і реалізацію діяльності суб'єкта праці. Вона розвивається завдяки взаємодії зовнішніх і внутрішніх регулятивних механізмів, які допомагають людині розкрити свій потенціал. У професійній діяльності внутрішні регулятивні механізми дозволяють шукати резерви підвищення культури праці і пов'язаних з нею культури праці і культури виробництва. Особистісним аспектом культури праці є професійна культура, яка реалізується у виробництві [428].

Культура виробництва як комплексне поняття включає дві сторони, перша з яких відображає технічну й інструментальну оснащеність діяльності, а друга – рівень майстерності виконавців і стійкість функціонування технологічного процесу. У перетворювальній діяльності беруть участь об'єкти (техніка, яка працює за певним принципом) і суб'єкти (працівник, робітник, учень), тому в ній виділяють інструментальний і технологічний компоненти. *Інструментальний компонент* об'єднує матеріальні засоби, які

виконують роль знаряддя праці в конкретній діяльності, а *технологічний компонент* – навички, вміння, прийоми застосування знарядь, які має опанувати суб'єкт. Під час виконання діяльності працівник виявляє свою *техніко-технологічну культуру*, від рівня оволодіння якою залежатиме як перебіг процесу діяльності, так і якість вихідного продукту праці. У зв'язку з цим з'явилась необхідність постійного вдосконалення техніко-технологічної культури фахівців, яке має відбуватися у напрямі змістових ліній сучасної технологічної освіти. [410, с. 29].

Для розвитку технічної творчості та технічної культури велике значення має знайомство учнів з технічними відкриттями, їх роллю у розвитку суспільства і зокрема в професії [250; 322; 534].

Формування і розвиток технологічної культури відбуваються в перетворювальній діяльності, для виконання якої людина застосовує знання і вміння, використовує здатність до мислення і виявляє творчі здібності. У цьому контексті проглядаються два виміри технологічної культури, які актуалізують потребу її розвитку: *соціальний*, який визначається рівнем розвитку суспільства в результаті доцільної та ефективної перетворювальної діяльності та сукупністю технологій, що досягнуті на сучасному етапі розвитку техніки й технології в матеріальному і духовному виробництві; *особистісний*, який відображає рівень володіння людиною сучасними способами пізнання, перетворення світу і себе [395, с. 68].

Технологія є універсальним способом, що формує алгоритм діяльності, пов'язуючи техніку і спосіб виробництва з творчим мисленням і творчою перетворювальною діяльністю людини. Цей алгоритм складається з двох компонентів: *основного*, який включає процеси проектування і виробництва, та *допоміжного*, який відображає етапи перетворювальної діяльності і за суттю є варіативним. Допоміжний компонент включає етапи, які відповідають логіці ефективного виконання діяльності, де кожен крок є обумовлений і при потребі прорахований: виявлення потреби, формулювання завдання, дослідження умов і ресурсів виконання завдання, складання переліку необхідних складових (специфікації), планування, виготовлення, економічне обґрунтування, естетичне оформлення тощо.

Кожен вид діяльності та професія мають технологічну основу. З особливостями та специфікою діяльності тісно пов'язана технологічна культура, її зміст визначається тими функціональними обов'язками і завданнями, які стоять перед виконавцем, а рівень опанування

характеризує його майстерність. Розвиток виконавця в діяльності (в професії) пов'язується з приростом її технологічної основи, що буде виявлятися у динаміці зростання рівня майстерності.

Приріст технологічної основи діяльності має відбуватися відповідно до основних змістових ліній, які необхідно забезпечити в технологічній освіті: 1) людина в технічному середовищі; 2) технологічна діяльність людини; 3) соціально-професійне орієнтування людини на ринку праці; 4) графічна культура людини; 5) людина й інформаційна діяльність; 6) проектна діяльність людини у сфері матеріальної культури [440, с. 218]. У цьому контексті треба зазначити, що залежно від напрямку роботи гуртка і тривалості його відвідування ці лінії по-різному виявляються і реалізуються. В однорічному гуртку або на першому році навчання гуртківець спирається на базові технологічні знання і вміння, які здобув у школі і вже набуває в ЗП(ПТ)О. Кожен варіант навчання в гуртку дозволяє піднятися у розвитку діяльності і її технологічної основи до його можливостей. Водночас із здійсненням творчої предметно-перетворювальної діяльності у гуртківця продовжує формуватися технологічна культура, виховується внутрішня потреба самореалізуватись в обраному напрямі гуртка.

В узагальненому вигляді *технологічна культура* має таку структуру (за В. Симоненком): технологічні знання, вміння та особистісні якості людини; технологічний світогляд; технологічне мислення; технологічна етика; технологічна естетика. Кожен елемент структури, відповідно до [395, с. 67–74], має таке змістове наповнення: 1) ТЗУЯ: *технологічні знання* – знання з галузі техносфери, способів перетворювальної діяльності і сучасних перспективних технологій виробництва та життєдіяльності людини; *технологічні вміння* – вміння робити свідомий і творчий вибір оптимальних способів перетворювальної діяльності, швидко освоювати сучасні технології та відповідно опановувати нові види праці чи професії, проектувати свою діяльність і передбачати її результати, проводити дизайн-аналіз, користуватися ІКТ, здійснювати проектну діяльність, виконувати графічні побудови і т. д.; *(технологічно) важливі якості людини для ефективного виконання перетворювальної діяльності* — самовизначення в діяльності або професії, працелюбність, різноманітність пізнавальних інтересів, гнучкість мислення, самостійність і компетентність, мобільність у діяльності, дисциплінованість, підприємливість, потреба в самовдосконаленні; 2) ТС: *технологічний світогляд* – система технологічних поглядів на

природу, суспільство, виробництво, людину та її мислення; 3) ТМ: *технологічне мислення* – мислительна здібність людини до створення матеріальних і духовних цінностей, спрямована на пошук оптимальних засобів перетворення речовини, енергії та інформації в потрібний продукт; 4) ТЕ: *технологічна етика* – сукупність норм і принципів, дотримання яких забезпечує партнерське співіснування людини і техносфери (техносистем); 5) Тес: *технологічна естетика* – естетичне ставлення людини до засобів, процесів і результатів перетворювальної діяльності, що виявляється в дизайнерських знаннях, уміннях і здібностях, які людина виявляє в перетворенні технологічного середовища за законами краси.

Теоретичне осмислення інтеграції (А. Данилюк [113], Л. Гриценко [104], С. Клепко [167], І. Козловська [180-182], Л. Пивоварова [313], Я. Собко [427], Т.Якимович [181; 525]) у контексті художньо-технічної творчості дозволяє виділити її змістові компоненти відповідно до її різних видів: *горизонтальну*, яка залучає зміст кількох дисциплін (споріднених чи різнохарактерних), що доповнені знаннями з інших галузей відповідно до конкретної тематики; *вертикальну*, яка організовує зміст залежно від рівня розуміння художньо-технічної творчості (від фрагментарного і дискретного рівня малої художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників технічних професій до цілісного рівня дизайну як виду проектної діяльності); *діагональну*, яка пов'язує наукові досягнення з ціннісно-смысловими установками, які виходять із самого життя (використання сучасних галузевих технологій, що мають великий естетичний потенціал, приміром в будівництві, точному литві, обробці тиском тощо).

Виходячи із зазначеного вище, змістове наповнення технологічної культури гуртківця (на прикладі гуртка «Художньо-технічна творчість у професії», де провідною діяльністю є виготовлення різних об'єктів професійної діяльності) включає:

ТЗУЯ: 1 – знати види інструментів для роботи, вміти користуватися інструментами, приладами; 2 – послідовність виконання прийомів, дій, робіт; використання різних технік; 3 – знати, які вироби і чому популярні; 4 – виконувати ескізи, рисунки, схеми, креслення виробів; 5 – вміти шукати інформацію в різних джерелах, проводити економічний аналіз роботи; 6 – проектувати виріб і процес його виготовлення.

ТС: 1 – розуміти взаємодію людини з природою, технікою (провідна роль людини чи техніки); 2 – розуміти роль технологій в

людській діяльності; 3 – розуміти необхідність освоєння сучасної техніки і технологій; 4 – розуміти потребу створення досконалих схем, рисунків, креслень з використанням ІКТ; 5 – знати програмне забезпечення для виконання роботи; 6 – вміти переносити ідею в проект.

ТМ: 1 – вміти здійснювати пошук необхідних інструментів, приладів, матеріалів для виконання роботи; 2 – вміти скласти доцільну послідовність операцій відповідно до умов; 3 – розмірковувати про соціальну роль професії, свою участь у роботі гуртка; 4 – вміти аналізувати, порівнювати, компонувати при виконанні графічних робіт, розвинутість образного мислення; 5 – розуміти структуру інформаційної сфери та знати способи отримання інформації; 6 – розвинутість проєктивного компонента образного мислення.

ТЕ: 1 – знати про шкідливий вплив роботи техніки і способи його уникнення; 2 – знати про можливі негативні наслідки технологій та способи їх уникнення; 3 – вибирати для роботи ті види діяльності, які не шкодять людству і суспільству; 4 – чітко та акуратне виконання графічних робіт; 5 – використовувати коректну інформацію та перевіряти її достовірність; 6 – дбати про відсутність негативних наслідків при розробці проекту.

ТЕс: 1 – знати ергономічні вимоги до інструментів, приладів, виробів; 2 – знати і вміти вибирати викінчувальні та оздоблювальні види робіт; 3 – знати естетичні можливості різних матеріалів, способів формоутворення і технік та вміти їх використовувати; 4 – знати стилі, основи композиції і рисунку, вміти проводити дизайн-аналіз; 5 – вміти шукати і користуватися інформацією естетичного характеру; 6 – мати дизайнерські знання і вміти їх використовувати.

Технічна культура гуртківця визначається рівнем володіння знаряддями праці, які застосовуються в діяльності з наряду гуртка. Проте механізми застосування знарядь залежать від рівня виконання діяльності: репродуктивного чи творчого. У разі репродуктивного рівня вибір знарядь праці та операцій залежить від мети і завдання, що також дозволяє проконтролювати хід і якість роботи. На творчому ж рівні діяльності знаряддя і операції невідомі, а завдання творця в тому, щоб виявити дії (не операції), які допоможуть виявити зовні закон, що в даній предметній діяльності визначить невідомі знаряддя та операції (І. Калошина). У цьому контексті знаряддя можуть бути: теоретичними (від конкретного предмета діяльності, для якого відомо, як ним користуватись, до фундаментальних знань і теорій, знань метарівня); фізичними (відомі в кожній галузі знаряддя, які відрізняються залежно

від того, в якому типі виробництва вони використовуються). Відповідно до фізичних знарядь у гуртковій діяльності можна віднести машини різного призначення (верстати, комп'ютери, професійна техніка тощо), контрольно-вимірювальні інструменти (лінійка, штангенциркуль, мікромір, нутромір); а до теоретичних – закони, положення і правила, які діють у діяльності напряму гуртка, а також методологічні, фундаментальні знання, які можна застосовувати в різних видах діяльності для розроблення методів вирішення завдань (наприклад, математичні розрахунки).

Таким чином, *техніко-технологічна культура* гуртківця розглядається як його здатність ефективно здійснювати перетворювальну діяльність з напряму роботи гуртка, застосовуючи для цього знання знарядь праці, сучасні технології, вміння їх використовувати у звичайних обставинах, а також переносити в нові умови. [410, с. 29-34].

Ще одним напрямом формування змістового компонента є соціальний досвід у напрямі діяльності гуртка, під яким розуміють «сукупність знань про сутнісні характеристики різних об'єктів, а також дії та операції їх перетворення відповідно до поставлених завдань (практичних чи теоретичних)» [410, с. 59]. У гурток приходять учні, які вже можуть мати певний соціальний досвід, тому завдання керівника гуртка його поглиблювати в процесі учіння.

Зміст художньо-технічної творчості в ЗП(ПТ)О визначається її метою з урахуванням професійної діяльності: опанування цінностей вітчизняної та зарубіжної художньої культури як складових єдиної духовної спадщини людства; профільна диференціація змісту художньо-естетичної освіти, спрямована на вивчення кращих зразків виробів, які мають відношення до професії; розвиток образного мислення як необхідної складової творчого мислення; вивільнення різних видів обдарованостей учнів, що у подальшому дозволить розширити основи для їх адаптації в професійній діяльності [410, с. 23-24; 415; 416]. Для майбутніх професіоналів набуває актуальності ознайомлення з історичними змінами, які відбувалися з об'єктами професійної діяльності, оскільки це дає можливість простежити розвиток творчої думки, виявити закономірності розвитку техніки, технологій, виробів, зміни вимог до виконавців, що позитивно впливає на поглиблення професійної картини. Відповідно у змісті художньо-технічної творчості потрібно передбачити ознайомлення з культурною спадщиною професійного характеру, основами промислового дизайну, виготовлення виробів технічної, художньо-технічної та художньої

творчості з застосуванням дизайнерського підходу. Отже, *художньо-естетична культура* гуртківця – майбутнього кваліфікованого робітника – розглядається як здатність повноцінно сприймати, правильно розуміти і прагнути створювати власні результати професійної діяльності у контексті прекрасного, з урахуванням художньо-естетичних цінностей і за законами краси.

Відповідно до інформаційної моделі об'єкти творчості вдосконалюються від стандартного рішення до інноваційного, набуваючи певної художньої якості. Цей процес буде мати місце тоді, коли одночасно вдосконалюються і методи творчості. У контексті цієї думки можна стверджувати, що зміст гурткової роботи має включати різноманітну інформацію щодо науки, техніки, технологій, культури, психології, дотичну до предметної діяльності та з урахуванням психологічної структури особистості. Змістове наповнення гурткової роботи має бути таким, щоб: на рівні наукових знань учні засвоювали стандартні рішення; у процесі вивчення технологій удосконалювали технічні здібності; знали на таку якість особистості, як кмітливність, що допомогла фахівцям знаходити раціональні рішення; вивчали явища культури і мистецтва, що сприяє формуванню естетичного смаку і надихає на створення художніх образів; набували психологічних знань для розуміння відмінностей між людьми за типом мислення і межами здібностей і на основі цього вміли визначити своє місце в групі інноватиків чи адаптерів.

Позашкільна освіта є відкритою соціальною системою, яка реагує на вплив соціокультурних чинників та освітніх потреб людини, що орієнтує її на підходи, відповідні до мети особистості та суспільства.

Робота гуртка повинна організовуватися з урахуванням провідних принципів дозвілєвої діяльності (інтересу, єдності відпочинку і пізнання, спільності діяльності) та наступності. Реалізація принципу наступності передбачає таку організацію роботи гуртка, коли творчий потенціал гуртківця розкривається при переході від одного рівня навчання до іншого, відповідаючи вимогам щодо рівня творчості його результату.

Аналіз нормативно-правового забезпечення організації позашкільної освіти дозволяє виділити три рівні навчання, які реалізуються відповідно до [153; 338; 341]: початковий, основний і вищий, які відрізняються метою, методичними завданнями, недоліками та обмеженнями. Оскільки ці рівня пов'язані з термінами навчання, в гуртківців з'являються різні перспективи: якщо заняття приносять

задоволення, відбувається розвиток творчих якостей, зовні видно поступ у творчих роботах, такий гуртківець швидше за все буде мати бажання займатись у гуртку вищого рівня.

Гурток початкового рівня функціонує переважно 1–2 роки. Мета гуртка: загальний розвиток вихованців; виявлення їх здібностей та обдарувань, прищеплення інтересу до творчої діяльності. Похідними від мети є методичні завдання: загальнокультурний розвиток гуртківця; впровадження інформаційно-пізнавальних організаційних форм і методів навчання теоретичних і практичних основ творчої діяльності; створення умов для творчого розвитку; адаптація до позашкільної життєдіяльності. Гурток початкового рівня не ставить складних завдань, оскільки його робота орієнтована на посереднього керівника і учнів із середнім і вищим рівнем знань. Недоліками переважно є: споживацьке ставлення гуртківців через відсутність високих домагань у діяльності, обмеженість розвитку через недостатність часу. У професійній (професійно-технічній) освіті мета навчання в гуртку розширюється, адже додаються інтерес до професійної сфери діяльності та можливість виготовити виріб для власного задоволення. Поява професійного аспекту в меті позитивно впливає на рівень домагань, адже участь у професійно орієнтованому гуртку дозволяє розраховувати на вищу оцінку з професійно-теоретичної чи професійно-практичної підготовки, краще підготуватись до складання кваліфікаційних робіт.

Програма гуртка основного рівня розрахована на навчання протягом 1–4-х років. Мета гуртка: розвиток інтересів, формування знання, практичних умінь і навичок, задоволення потреби в опануванні вибраного напрямку проведення вільного часу, який з великою ймовірністю може стати хобі або створить ґрунт для нової професійної діяльності. Методичні завдання: формування стійких інтересів до творчої діяльності; розширення і поглиблення інтересів, вмінь і навичок, поглиблення теоретичних знань в обраному напрямі; глибока теоретична і практична підготовка; створення умов для розвитку творчої особистості та її соціальної адаптації у суспільстві. Сучасні технології навчання дозволяють гуртківцям піднятися від рівня активного споживання до рівня розробника і творця, який в достатній мірі володіє методами і прийомами творчої праці, щоб створити власний проект продукту. Організація творчої діяльності гуртківців спрямована на інтеграцію її двох аспектів: репродуктивного рівня, де гуртківці вивчають правила конкретної роботи і вчать як її виконувати; творчого рівня, на якому гуртківці інтегрують стандартні та творчі

рішення, а також виходять за межі стандартних рішень, досягаючи рівня творення. На шляху до рівня творення необхідно підвищувати культурний рівень гуртківців: прищеплювати загальнокультурні цінності, виховувати естетичний смак (в тому числі й прикладний), формувати художньо-естетичну культуру. Якщо гурток функціонує як творча майстерня, то в цьому випадку особистість гуртківця виховується на оригінальних, естетично привабливих творчих роботах.

Гурток, що працює за програмою вищого рівня, орієнтований на: задоволення інтересів і потреб здібних, обдарованих і талановитих вихованців у творчій, пошуковій, науково-дослідницькій роботі, професійній підготовці. Завдяки участі в місцевих, всеукраїнських і міжнародних конкурсах, виставках, олімпіадах, змаганнях, турнірах гуртківці набувають відповідного досвіду, який поглиблюється з участю у кожному новому заході.

Зміст художньо-технічної творчості, який опановується в гуртку, визначається виходячи зі змісту компетентностей, які формуються і розвиваються в ньому. «У процесі їх розробки відбирають ті знання і вміння, які мають бути в структурі даної компетенції, потім – навчальні дисципліни (або їх частини), в змісті яких є ці уміння і знання. Здійснюючи переводи в розвиненій системі міжпредметних зв'язків, той, хто навчається, формує смислову модель дійсності, в якій він буде діяти. Він отримує можливість застосовувати здобуті знання, поєднувати в практичній діяльності смисли явища, що вивчається, із смислами власного буття у світі» [114]. Відповідно до засад смислодидактики і компетентнісного підходу розглянемо, як формується у гуртківців готовність використовувати набуті знання і вміння в дії.

Художньо-технічна творчість у професії опановується через модулі, які є сучасною дидактичною формою. Модуль включає знання з різних галузей, які мають бути методично згруповані в навчальні блоки доцільно до мети його вивчення. Художньо-технічна творчість і зміст компетентностей, які формуються в процесі її розвитку наведено у таблиці 4.2.

Конкретизація змісту професійно орієнтованої художньо-технічної творчості здійснюється відповідно до психологічної структури особистості, запропонованою В. Рибалкою [355, с. 82-84], яка інтегрує якості та функції особистості людини в трьох вимірах.

Художньо-технічна творчість і зміст компетентностей, які формуються в процесі її розвитку

Позначення	Компетентність	Зміст компетентностей
МЦК	Мотиваційно-ціннісна	<p>Знати: цілі, вимоги, норми, оцінки, настанови, цінності, які панують у сучасному українському суспільстві щодо результатів людської діяльності, її культурних аспектів, професійної творчості.</p> <p>Уміти: розуміти сутність і соціальне значення художньо-технічної творчості в професійній сфері, а також професійної культурної спадщини.</p>
ПК	Пізнавальна	<p>Знати: елементарні положення теорії образотворчого, народного і декоративно-прикладного мистецтва та технічної творчості; художньо-естетичні норми; основи художньо-конструкторської і художньо-проектної діяльності; технічні, технологічні, естетичні та художні поняття, які стосуються художньо-естетичної, техніко-технологічної та професійної культури; види дизайну та їх особливості; об'єкти професійної спадщини та актуального професійного досвіду (техніка, технології); історичний аспект розвитку галузі.</p> <p>Уміти: використовувати здобуті знання в процесі роботи над завданнями чи проектом.</p>
ОДК	Операційно-діяльнісна	<p>Знати: програмне забезпечення, сучасні технології в галузі, інформаційно-комунікаційні технології.</p> <p>Уміти: використовувати матеріали з урахуванням їхніх формоутворювальних властивостей; виготовляти зразки</p>

		об'єктів художньо-технічної творчості в матеріалі (макет, модель); розробляти конструкцію виробу і техпроцес його виготовлення, виконувати креслення; використовувати сучасні інформаційні технології; орієнтуватися в зміні технологій в галузі; розвивати вміння і навички роботи з різними матеріалами; творчо використовувати засоби виразності в процесі пошуку композиційного рішення; розвивати навички та вміння художнього конструювання, художньо-проектної діяльності; уміння і навички.
ТК	Творча	Знати: власні нахили і рівень творчих здібностей, характер і стиль творчої діяльності; рівні творчості; стратегії і тактики творчої діяльності; особливості перебігу творчого процесу. Уміти: шукати нові способи виконання роботи і вибирати з них раціональні; самостійно визначати технології виготовлення; розв'язувати творчі завдання, користуючись творчими методами і техніками.
СК	Соціальна	Знати: загальнокультурні знання і культури праці (вимоги до робочого місця, використання інструментів і матеріалів); шляхи набуття соціального досвіду (участь у проектах, виставках, конкурсах тощо). Уміти: працювати в команді; організовувати власну діяльність; самостійно визначати цілі професійного і особистісного розвитку; брати участь у спільних проектах, виставках, конкурсах та інших способах оприлюднення результату творчості.

ЕК	Емоційна	<p>Знати: про внутрішній план особистості (почуття, бажання, спрямованість, мотиви), саморегуляцію, емпатію, експресивність..</p> <p>Уміти: мати навички здійснювати адекватну до ситуації рефлексивну діяльність.</p>
----	----------	--

Виміри психологічної структури особистості: соціально–психолого–індивідуальний, діяльнісний і віковий. Вона складається з п'яти сфер – потребнісно-мотиваційної, інформаційно-пізнавальної, цільовизначальної, операційно-результативної та емоційно-почуттєвої, кожній з яких у змісті гурткової роботи має відповідати певна інформація.

Особистісно орієнтований підхід у гуртковій роботі характеризується тим, що відбувається перекриття майже всіх вимірів і складових психологічної структури особистості гуртківця. На ступінь перекриття впливає профіль гуртка, психологічна готовність учня до творчої діяльності, підготовка керівника. Це накладає свої вимоги до відбору та структурування змісту гурткової роботи на засадах принципу доцільності, тобто має бути відповідність відібраного змісту меті та методичним завданням рівня організації гуртка.

Отже, враховуючи зазначені вище положення, зміст гурткової роботи у контексті особистісно орієнтованого підходу буде визначатися за критеріями, що відповідають сферам психологічної структури особистості: у *цільовизначальній* сфері – погляди і суспільні норми стосовно створюваних гуртківцями об'єктів з позицій людини, професіонала, громадянина чи суспільства; у *потребнісно-мотиваційній* сфері – результати діяльності гуртківців, що відповідають різним рівням творчості, їх значення для творчого розвитку учнів, майбутньої професійної діяльності, адаптації в житті; відомості про корисні види діяльності для себе, бажання спробувати свої сили в них; мотиви вибору напряму роботи гуртка; в *інформаційно-пізнавальній* сфері – інформація щодо різноманітних об'єктів, які вважаються продуктами в обраному напрямі гурткової роботи; знання про шляхи отримання відомостей в даному напрямі роботи; базові знання і відомості культурологічного характеру і з технічної творчості; в *операційно-результативній* сфері – взірці учнівської творчості, виготовленні за власними розробками чи в результаті творчого наслідування культурно-історичних аналогів

об'єктів професійно орієнтованої творчості; виявлення здібностей учнів, необхідних для виконання роботи в обраному напрямі; відомості про різні види діяльностей (пізнавальну, перетворювальну, метадіяльність, із самоорганізації) та методи, які вони використовують; в *емоційно-почуттєвій* сфері – засоби впливу на емоційний стан гуртківця; зразки різних жанрів мистецтва, професійної спадщини, що можуть вплинути на емоції і почуття, пов'язані з виконанням роботи [410, с. 17-18].

Розглянемо, як формується і вдосконалюється зміст гурткової роботи в контексті підходів, та його корекцію, орієнтовану на бажання, нахили і потреби гуртківців. Зміст професійно орієнтованої художньо-технічної творчості визначається поступово за різними критеріями в такій послідовності: *критерії компетентнісного підходу* – зміст компетентностей, що формуються в гуртку; *критерії особистісно орієнтованого підходу* – зміст сфер структури особистості; *критерії професійної підготовки* – зміст навчальної інформації з технічних дисциплін, який має художньо-естетичний потенціал (матеріалознавство, технології в галузі, технології, профільні дисципліни); *критерії культурологічного підходу* – зміст понять художньо-естетичної культури, дизайну і його видів, культурної і професійної зокрема спадщини; *критерії аксіологічного підходу* – професійні і суспільні цінності.

Наведемо приклад внесення змін у навчальну програму роботи гуртка «Художньо-технічна творчість в професії» для конкретного заняття у контексті в особистісно орієнтованого, компетентнісного та аксіологічного підходів [410, с. 61-63].

Тема 1. Вступне заняття (2 год.).

Компетентнісний та аксіологічний підходи:

МЦК: Художньо-технічна творчість (дизайн) та національні цінності, традиції, звичаї. Естетичний смак.

ПК: Професійна спадщина та її зв'язок з розвитком галузі, професійної сфери. Цінність виробів в економічному та духовному вимірах. Багатство стилів і композицій. Збереження об'єктів народних промислів і ремесел, промислового виробництва.

ТК: Особливості професійної та регіональної творчості. Творчі майстерні. Музеї.

СК: Культура праці, художньо-естетична якість виконання виробів. Вироби ручної роботи, авторські вироби. Шляхи презентації виробів. Індивідуальна і колективна творчість.

ЕК: Саморегуляція настрою, розвиток саморефлексії, вміння працювати в колективі.

Особистісно орієнтований та аксіологічний підходи:

ПМС: Значущість результатів діяльності для власного розвитку, адаптації в житті; мотиви вибору гуртка.

ПС: Базові знання і відомості з техніки безпеки та охорони здоров'я.

ЦС: Моральні та професійні цінності та їх роль у роботі гуртка.

ОРС: Виявлення здібностей, необхідних для виконання роботи в обраному напрямі; відомості про пізнавальну, перетворювальну, творчу діяльності, самоорганізацію.

ЕПС: Засоби впливу на емоційно-почуттєвий стан гуртківців.

Програма «Художньо-технічна творчість в професії» складається з вступу і 5 модулів, кожен з яких має теоретичну та практичну частини (фрагмент програми див. у дод. Е). Теоретична частина орієнтована на вивчення та засвоєння комплексу технічних, технологічних, гуманітарних, художніх знань в їхній міждисциплінарній взаємодії з акцентом на контекст, що впливає на формування особистісного смислу творчої діяльності. У практичній частині накопичується досвід застосування здобутих знань і способів діяльності, який дозволяє в подальшому подолати відсутність спільності різнорідних знань і створити новий продукт. Програма складена таким чином, що на першому році вивчається два модулі: «Творчість як специфічна форма пізнання світу» і «Проектування в професійній діяльності», які мають орієнтацію на професійну творчість, а на другому році – «Художньо-технічні закономірності розвитку галузевих об'єктів», «Образотворення та засоби виразності», що орієнтовані на художній аспект професії. Підсумковий модуль «Проект» має на меті продемонструвати сформованість компетентностей гуртківців і втілення проектів у матеріалі.

Таким чином, на основі викладеного вище можна дійти висновку:

Професійно орієнтована художньо-технічна творчість є побудованим на інтегративній основі конструктом, який дозволяє вийти на новий рівень професійного мислення майбутніх робітників. Відповідно до вимог компетентнісного підходу художньо-технічна творчість у професії є інструментом, який використовує інтегративну сукупність різних видів досвіду, освоєння яких розширює можливості фахівця на ринку праці і робить його мобільним. Обмеження, які встановлює навчальна програма з технічних дисциплін, що вивчаються під час професійної підготовки, долаються після уроків гуртковою роботою. Гуртки можуть бути предметними, міжпредметними або тематичними. Зміст професійно орієнтованої творчості, яка може мати

місце в професійно-теоретичній і професійно-практичній підготовках доцільно розподіляється між уроками та роботою після уроків. Під час навчання технічних дисциплін опановування змісту професійно орієнтованої художньо-технічної творчості переноситься в гурткову роботу. Він розробляється із урахуванням загальнодидактичних принципів відбору змісту та конкретизується провідними принципами обґрунтованих методологічних підходів, змістами професії та компетентностей, які мають бути сформовані в гуртку. Ефективність розвитку художньо-технічної творчості в закладі професійної (професійно-технічної) освіти розглядається як важливий аспект професійного виховання, який потребує розробки методики на рівні закладу, дисципліни і гуртка.

4.2. Організація художньо-технічної творчості в системі професійної (професійно-технічної) освіти

Відповідно до організаційно-педагогічної моделі, розглянутої в параграфі 3.3., у навчально-розвивальному середовищі художньо-технічної творчості майбутніх робітників задіяні суб'єкти, що згідно з нормативними документами мають повноваження виконувати конкретні функції та використовувати технології для досягнення провідної мети – розвитку творчих здібностей майбутніх робітників у контексті професійної діяльності (рис.4.1). Цими суб'єктами є професійно-технічні навчальні заклади і заклад позашкільної освіти, що функціонують в системі професійно-технічної освіти області, а також організаційні структури нових форм – малі академії, студії, творчі об'єднання. Кожна структурна одиниця має свою цільову орієнтацію, проте разом вони забезпечують продуктивну взаємодію, спрямовану на досягнення основної мети – результати творчості майбутніх робітників (в тому числі й художньо-технічної). Основними координаційними механізмами між одиницями є планування, організація різноманітних заходів і контроль результативності.

Організація ХТТ в закладі професійної (професійно-технічної) освіти підпорядкована стратегії залучення майбутніх робітників до творчої діяльності з урахуванням державного стандарту професійної (професійно-технічної) освіти – ДС П(ПТ)О [339]. Він сприяє створенню єдиного освітнього простору в державі, в якому проводиться єдина державна політика у сфері підготовки робітничих кадрів, зокрема, через освітньо-кваліфікаційну характеристику випускника ЗП(ПТ)О визначається сфера його використання з урахуванням

вимог до професійних ЗУН «у межах інтегрованої (згурпованої) професії та окремих її спеціальностей (спеціалізацій), якими повинен володіти випускник для творчого та якісного виконання робіт у визначеній сфері професійної діяльності» [333]. Це означає, що в стандарті закладені передумови для професійної мобільності з орієнтацією на творчу діяльність. Професійна мобільність є чутливою до регіональних особливостей ринку праці, які й визначають оптимальні для інтеграції професій та їх спеціалізацій.

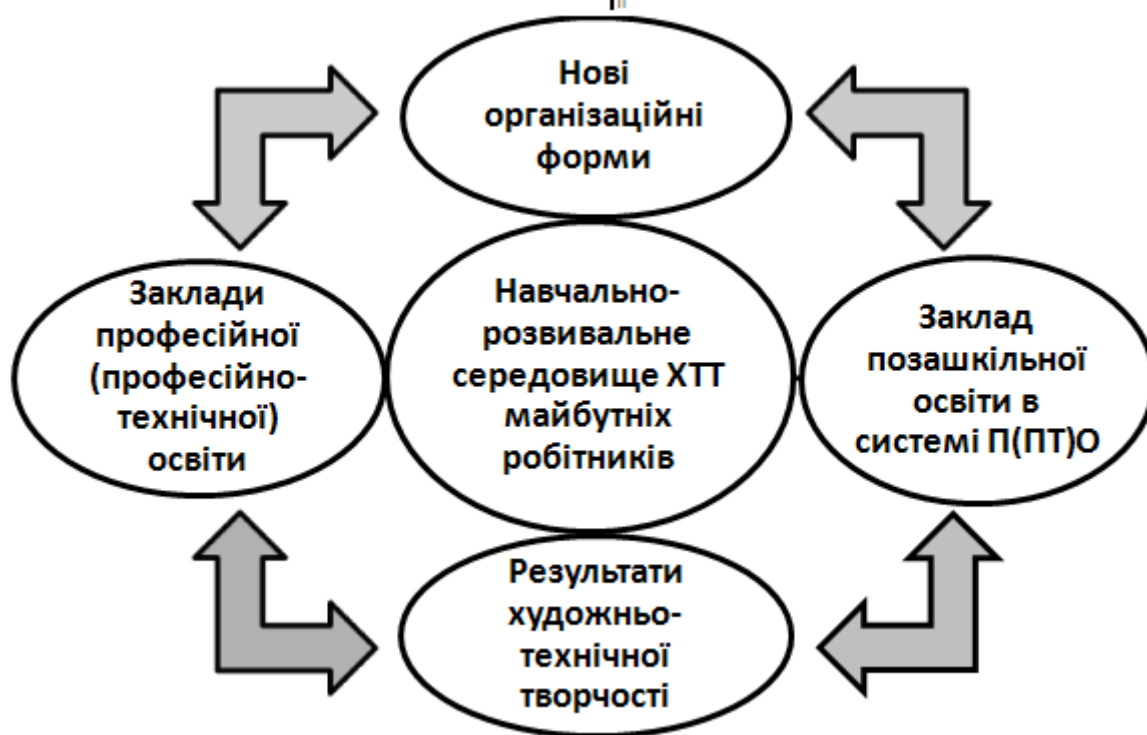

Рис. 4.1. Організація художньо-технічної творчості в системі професійної (професійно-технічної) освіти.

Оскільки для роботодавців важливо мати робітничі кадри, які не просто виконують роботу, але й поділяють стратегію керівництва щодо збереження підприємства на ринку, заклад професійної (професійно-технічної) освіти ініціює вибір професій для інтеграції, розробляє варіативний компонент змісту П(ПТ)О, користуючись відповідними документами [325] та потребами замовників кадрів. У межах гранично допустимого навчального навантаження, з урахуванням інтересів і потреб учнів, кадрового і навчально-методичного забезпечення освітній заклад визначає дисципліни за вибором, орієнтуючись, в першу чергу, на можливості інтегрованих професій та успішність працевлаштування випускників. Джерелом для визначення змісту художньо-технічної творчості в закладі професійної (професійно-технічної) освіти є технічні дисципліни, базові для загальнотехнічної і професійної підготовки.

До 1989 навчального року у ПТУ вивчався предмет «Естетичне виховання» або «Основи естетики», а з 2010 року в загальноосвітню підготовку увели предмет «Художня культура». Станом на 2010 рік у базисній структурі навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників на другому і третьому ступенях навчання (з отриманням повної загальної середньої освіти) технічні дисципліни входять до професійно-теоретичної підготовки [339]. Основна увага з розвитку творчості зосереджувалась в роботі учнів після уроків: гурткова робота, підготовка до конкурсів і виставок. У такій організаційно-методичній схемі було важко організувати формування основ художньо-проектної діяльності і розвивати художньо-технічну творчість майбутніх робітників технічних професій, оскільки крім навчально-методичного забезпечення потрібен ще був компетентний керівник гуртка. Він мав мати широкий кругозір, який би не обмежувався технічною сферою, обізнаність в художній освіті та знати основні засади організації творчої діяльності та її особливостей в професійній (професійно-технічній) освіті.

Організацію навчального процесу і методика навчання для конкретної професії визначає зміст технічних дисциплін, відбір якого здійснюється за наступною логікою: вимоги ОКХ згідно з ДС П(ПТ)О професії, Національна рамка кваліфікацій (орієнтована на компетентності), принципи дидактики, урахування логіки дисципліни, потреби і технології виробництва. Спільними ознаками навчання загальнотехнічних і професійних дисциплін є використання загальних принципів організації навчального процесу, відповідних методів і прийомів їх навчання. Серед дидактичних особливостей змісту технічних дисциплін (загальнотехнічних і професійних), які торкаються важливих питань якості його засвоєння, є актуальні для розвитку технічної та художньо-технічної творчості, а саме: комплексне використання різних методів і прийомів навчання, серед яких можна виокремити використання натурної та схематичної наочності, тренажерів та ІКТ; наявність «природної» проблемності й естетики матеріалу і форм, які опредмечуються у результатах технічної та художньо-технічної творчості; відносна нестабільність змісту, яка може оперативно змінюватися під впливом техніко-технологічних змін і тенденцій ринку праці; тісний зв'язок із професійно-практичною підготовкою і виробничим навчанням.

На основі високої структуризації змісту проводиться одна з головних дидактичних процедур – діагностування необхідності, можливості та доцільності засвоєння матеріалу конкретною групою учнів ще на рівні діагностичного цілепокладання та можливої стандартизації навчання, згодом на рівні контролю результатів навчання, визначення відповідності планованих цілей та фактичних результатів. Така процедура повинна бути здійснена у разі,

коли приймається рішення про введення в професійний зміст художнього аспекту.

Структурування відібраного змісту навчання на макрорівні здійснюється за допомогою блочно-модульного підходу. Таким чином можна виділити конкретного «носія» змісту навчання, за допомогою якого забезпечується гнучкість системи професійного навчання, налаштування її на адаптивність до змінних соціально-економічних умов. Проте, за діючими програмами технічних дисциплін учні не мали можливості достатньою мірою опанувати основи проектної діяльності в урочний час. Від співпраці викладачів із майстрами виробничого навчання залежало змістове наповнення професійно орієнтованих гуртків, яке переважно орієнтувалось на виготовлення об'єктів технічної творчості – макетів і діючих моделей, стендів, без особливої уваги на художній аспект.

Аналіз успішності функціонування деяких ЗП(ПТ)О в системі П(ПТ)О показав переваги інтеграції професій технічного і художнього профілів, в якій «носії» художнього змісту підвищує гнучкість професійного навчання і відповідно адаптивність випускників на ринку праці (ВПУ № 21 машинобудівного профілю м. Івано-Франківська, ВПУ № 22 м. Сарни Рівненської обл., ДНЗ «Художнє професійно-технічне училище імені Й.П.Станька» смт Івано-Франкове Львівської обл. та ін.). Деякі з ЗП(ПТ)О починали з технічного профілю, а згодом завдяки орієнтації на потреби ринку і зокрема регіонального поступово ввели навчання з художніх професій. Для більшої мобільності випускників у цих закладах застосовували механізм інтеграції професій, розширюючи тим самим профілі підготовки (ДНЗ «Львівське вище професійне художнє училище», ВПУ № 22 м. Сарни Рівненської обл. і т. д). Як зазначено в [302, с. 1], професійна підготовка за моделлю інтегрованого навчального плану сприяє: підвищенню мобільності та конкурентоспроможності робітничих кадрів, реалізації принципу наступності ДС ПТО, збереженню профільності підготовки фахівців, оптимізації термінів навчання, фінансів і ресурсної складової.

У разі підготовки фахівців за інтегрованою професією технічного і художнього профілів за новими стандартами, але не на компетентнісній основі, заклади професійної (професійно-технічної) освіти художнього і технічного профілів однаково вирішували проблеми методичного характеру, наприклад, яка з двох професій буде провідною і здобуватиметься першою. Відмінність визначалась тим, чи проводився попередній відбір учнів, які мають хист до малювання; чи визначався рівень художньо-естетичної освіти.

У контексті інтеграції професій зміст художньо-технічної творчості, закладений в змісті професійної підготовки, може вивчатися по-різному.

Із 2018/2019 н.р. у частині профільної середньої освіти набрав чинності Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти, затверджений постановою КМУ у 2011 р. [332; 340], відповідно до якого обов'язковим стає вивчення двох із вибірково-обов'язкових загальноосвітніх предметів – «Технології», «Інформатика» і «Мистецтво». Формування закладом П(ПТ)О профілю навчання здійснюється відповідно до спеціальності з орієнтацією на відображення його специфіки. Зміст профілю визначається системою дисциплін і курсів за видами: базові та вибірково-обов'язкові дисципліни; профільні дисципліни; спеціальні курси (обов'язкові і за вибором).

Відповідно до зазначених вище вимог, наприклад, у ДНЗ «Художнє професійно-технічне училище імені Й. П. Станька» для інтегрованої професії «столяр – виробник художніх виробів» як вибірково-обов'язкові загальноосвітні предмети вибрані «Технології» та «Інформатика», а як профільний предмет за вибором – «Конструювання меблів». Найбільший ефект від добору предметів у контексті художньо-технічної творчості буде тоді, коли для «Технологій» буде обрано варіант «Основи дизайну». Вже для інтегрованої професії «столяр-верстатник» опанування художнього змісту переноситься на роботу після уроків в гурткову і самостійну роботу. У такому варіанті дидактичне навантаження лягає на зміст гурткової роботи.

Робота гуртка і заходи, в яких він бере участь, фіксуються у річному плані виховної роботи закладу. Результати художньо-технічної творчості, як і інших видів творчості, мають велику мотиваційну силу і часто виконані на високому рівні. У закладі, який дбає за творчий розвиток учнів, це спонукає до збереження і систематичного поповнення кращих зразків творчості.

Музей в закладі професійної (професійно-технічної) освіти має особливість, яка відрізняє його від перших музеїв, що виникли у ХІХ столітті: зберегти професійну спадщину перш за все для того, щоб майбутні фахівці могли наочно побачити поступ в галузі і відстежити, чим він забезпечувався. Тому музейні експонати є важливим засобом для розвитку професійної творчості, які можна застосовувати з різною метою. Методичну допомогу музеям у ЗП(ПТ)О надають методисти науково-методичного відділу музею, що здійснює відповідну роботу в області. Серед різних профілів музеїв, які функціонують в ЗП(ПТ)О, найменшу частку становлять музеї професійного спрямування, хоча цей структурний підрозділ відіграє важливу роль у вихованні майбутніх фахівців галузі. Мета музею професійного спрямування в ЗП(ПТ)О – збереження і трансляція матеріальних свідочств досвіду творчої діяльності педагогічних працівників та учнів, а також залучення кожного учня до професії та знаходження в ній власного місця. Розвиток професійної компетентності учнів реалізується через використання специфічних

можливостей та виховного потенціалу відповідної музейної експозиції [425, с. 104-105].

У музеї в процесі спілкування з об'єктами професійної культури реалізується освітня мета і до них формується ціннісне ставлення учнів. Почуттєвий досвід, який отримує учень від спілкування з експонатами, свідчить про його музейну культуру і рівень підготовленості до сприйняття предметної інформації, що виражається в уміннях: спілкуватися з тим, хто проводить екскурсію чи урок (заняття); працювати з експонатом відповідно до задалегідь визначеної мети; виділяти потрібну і корисну інформацію; усвідомлювати цінність представлених експонатів. Найбільш популярною формою спілкування з музейними експонатами є ознайомлювальна лекція, яку переважно проводять для першокурсників на початку року. Проте, якщо метою є розвиток творчості майбутніх робітників, тоді робота з об'єктами професійної культури здійснюється ще й в інших формах. Приміром, під час занять у гуртку на макетах (моделях) розглядають технічні й технологічні рішення, обговорюють розвиток творчої думки, шукають вирішення проблеми.

Особливістю сучасності є широке застосування можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, які дозволяють віртуально знайомитися з експонатами багатьох музеїв світу. Разом із мультимедіа це розширює можливості педагога у розвитку творчого мислення майбутніх робітників. Зокрема, заняття в музейному середовищі дозволяють: навчити учнів бачити професійні об'єкти в історичному розвитку галузі й професії; наочно побачити розвиток технічної думки в об'єктах творчості; розвивати естетичну компетентність на фоні споглядання, співпереживання і насолодження; формувати ціннісне ставлення в процесі емоційного спілкування з об'єктами професійної культури; розвивати потребу в творчому професійному самовираженні [424, с. 27].

Залежно від того, хто є ініціатором функціонування гуртка (заклад професійно-технічної чи заклад позашкільної освіти), зміст гурткової роботи може мати неоднакове професійне спрямування, і контролюється різними відповідальними особами (у ЗП(ПТ)О – заступником з виховної роботи, в закладі позашкільної освіти – методистами відповідних підрозділів).

Другим суб'єктом, який бере участь у розвитку творчих здібностей майбутніх робітників є заклад позашкільної освіти, що діє в системі П(ПТ)О області. Він може мати різну назву (Будинок творчості, Будинок техніки і т.д.), але виконує такі функції: формує вміння і навички за інтересами, компетентності гуртківців, сприяє творчій самореалізації і розвитку майбутніх робітників у різних видах творчості, координує зусилля ЗП(ПТ)О в залученні учнів до позашкільної освіти. За рахунок останньої функції цьому закладу

вдається залучати до творчої діяльності набагато більше учнів ЗП(ПТ)О. Головними завданнями закладу позашкільної освіти в системі П(ПТ)О в контексті творчої діяльності є: виявлення, розвиток і підтримка обдарованостей майбутніх робітників; стимулювання творчого самовдосконалення; залучення до науково-технічної та дослідно-експериментальної діяльності; просвітницька діяльність; методична допомога закладам професійної (професійно-технічної) освіти в упровадженні сучасних форм, методів і технологій в роботі після уроків. Базовими орієнтаціями позашкільної освіти в П(ПТ)О є створення умов для здобування учнями ЗП(ПТ)О знань, розвитку їхніх здібностей і формування культурних цінностей, які, по суті, формують додаткову освіту. Оскільки основною умовою залучення учня в позашкільну освіту є добровільність, то все ж від нього залежить, який характер вона буде мати: поглиблення професійної компетентності чи освоєння нової сфери діяльності.

Усталеними напрямками роботи з учнями є технічна, художньо-прикладна та інтелектуальна творчість. Порівняльний аналіз творчих робіт учнів ЗП(ПТ)О в рамках фестивалів, свят і звітів-оглядів (фестиваль технічної творчості, свято «Великодні дзвони», різноманітні виставки) показав, що серед експонатів є багато виробів, виконаних за допомогою дизайнерського мислення, які відповідають художньо-естетичним критеріям. За критеріями, розробленими у закладі позашкільної освіти, ці роботи відбираються експертною групою, до складу якої входять фахівці з різних видів творчості, і пропонуються для участі в постійно діючій виставці учнівських робіт з технічної та художньо-прикладної творчості. Зокрема так організовує роботу найбільший в Україні заклад позашкільної освіти системи П(ПТ)О на Львівщині, який щороку залучає до гурткової роботи понад 900 учнів. У ньому станом на 2018/2019 н.р. працює 34 гуртка технічної та художньо-прикладної творчості у співвідношенні, яке з роками хоч і змінюється, проте відображає тенденцію – 7/28. Це означає, що основне навантаження з розвитку художньо-технічної творчості в обласному масштабі лягає на ЗП(ПТ)О, в яких готують фахівців за професіями, що мають естетичний потенціал.

У межах області спільну роботу обласного закладу позашкільної освіти в системі П(ПТ)О разом із ЗП(ПТ)О координує обласний навчально-методичний центр, а його роботу в межах України – Український державний центр позашкільної освіти.

Система роботи з організації творчої роботи майбутніх робітників в освітньому закладі відображає взаємозв'язки між елементами педагогічного процесу, від яких залежить результативність творчої діяльності учнів.

Сучасне виробництво розвивається в першу чергу за рахунок технічної творчості, яка підвищує його продуктивність і покращує умови праці. Часто на

рівні робітничої праці спостерігаються вузькі місця, що заважають продуктивно працювати. Якщо робітник має базову підготовку з технічної творчості, навички творчого мислення, він здатний запропонувати ефективний спосіб їх усунення за допомогою раціоналізаторських пропозицій. Проведений нами моніторинг адаптації випускників у професії показав, що учні, залучені в гуртки професійно орієнтованої технічної творчості, активно генерують ідеї та пропозиції на підприємствах, частіше освоюють суміжні та інтегровані професії. Вони мають навички проектування і конструювання, висунення гіпотез щодо розв'язку професійних проблем, уміють користуватися додатковою літературою, оскільки краще орієнтуються в пошуках необхідної інформації.

На організацію творчої професійно орієнтованої роботи учнів в закладі професійної (професійно-технічної) освіти впливає низка чинників різного характеру, які потребують свого узгодження. Розглянемо організацію творчої діяльності майбутніх робітників на прикладі Львівського міжрегіонального ВПУ залізничного транспорту.

Заклад має виражений технічний профіль, але в творчому доробку його учнів і працівників спостерігається художньо-технічний аспект, що підтверджено експонатами музею закладу, які є популярними і користуються увагою на різноманітних виставках. Основними зовнішніми чинниками, що впливають на зміст технічної творчості, є: нормативні документи щодо розвитку науково-технічної творчості молоді [153; 188; 190; 191; 192; 255; 270; 335], розвиток галузевої техніки і технологій [152; 319; 381], соціальні партнери, ринок праці [159]. Соціальним партнером закладу є Укрзалізниця, що відкриває широкі можливості до освоєння сучасної залізничної техніки та галузевих технологій.

Вплив внутрішніх чинників на організацію професійно орієнтованої творчої діяльності майбутніх робітників розглядаємо на таких рівнях: *організаційного* рівня – позитивне ставлення педагогічного колективу до професійно орієнтованої творчості та залучення до неї учнів, що здобувають фах технічного профілю; участь учнів у творчій діяльності в усіх ланках освітнього процесу (на теоретичному і виробничому навчанні, у гуртковій роботі, участь у проектах, виставках і т.д.); удосконалення методичної компетентності педагогів з організації творчості учнів через курси підвищення кваліфікації та самоосвіту; організація заходів після уроків, метою яких є популяризація науково-технічної творчості, а також екстеріоризація творчих здобутків педагогів та учнів; *методичного* рівня – розподіл змісту навчальної інформації з дисциплін професійного циклу між теорією, практичною підготовкою та роботою після уроків; організація творчої діяльності на уроках

теоретичного і виробничого навчання, в роботі після уроків (заходах в межах ЗП(ПТ)О та закладу позашкільної освіти); формування каталогу професійно-виробничих, раціоналізаторських і винахідницьких задач, розроблених і втілених у матеріал проектів; залучення майбутніх робітників до самостійної творчої роботи з метою формування в них професійного досвіду; *психологічного* рівня – виявлення нахилів, обдарувань і здібностей учнів; готовність педагогів займатися творчістю на науковій основі. На кожному рівні розробляються перспективні та поточні плани заходів, спрямовані на залучення учнів до творчої діяльності, моніторинг розвитку їхніх здібностей і в професійній зокрема, накопичення результатів творчої діяльності в закладі.

Організація творчої діяльності в освітньому закладі є відкритою системою і розвивається завдяки активним зв'язкам із зовнішнім середовищем. Для кожного ЗП(ПТ)О у цій системі змінюються лише соціальні партнери, які забезпечують виробничу практику, та установи, які беруть участь в науково-технічному прогресі (галузеві науково-дослідні інститути, підприємства з сучасними технологіями, центри науково-технічної інформації, профільні університети тощо). Співпраця між ними сприяє організації творчої діяльності учнів на науковій основі з урахуванням результатів психолого-педагогічних досліджень та удосконаленню професійної компетентності майбутніх робітників.

Розглянемо систему організації професійно орієнтованої творчої діяльності майбутніх робітників, яка сьогодні має місце в більшості ЗП(ПТ)О технічного профілю.

Етап 1. *Створення в освітньому закладі координаційного центру з розвитку професійно орієнтованої творчої роботи учнів*, до складу якого входять внутрішні та зовнішні суб'єкти, що виконують різні функції:

внутрішні суб'єкти – заступник з навчально-виробничої роботи, який здійснює загальне управління професійно орієнтованою творчою роботою учнів у закладі, впливає на формування її змісту і результат; старший майстер, що допомагає наблизити можливі результати до реальних потреб професійного навчання; викладачі технічних дисциплін і майстри виробничого навчання, які реально впливають на проектно-конструкторську і проектно-технологічну роботу учнів у контексті професії, оскільки більшість з них є ще додатково керівниками гуртків;

зовнішні суб'єкти – методист закладу позашкільної освіти, який надає методичну допомогу з організації творчої діяльності учнів, спостерігає за творчими здобутками учнів і закладу, проводить освітню діяльність із керівниками гуртків, залучає до різних форм позашкільної освіти; представник обласного об'єднання організацій роботодавців, який сприяє обізнаності

педагогічних працівників з останніми тенденціями в технологічному оновленні галузей і на ринку праці, співпраці з обласним об'єднанням раціоналізаторів і винахідників; представники найбільших соціальних партнерів, що зацікавлені в поповненні свого колективу перспективною молоддю, яка вже має базові знання з творчої діяльності.

Етап 2. *Планування заходів, спрямованих на розвиток творчої діяльності учнів закладу та популяризацію науково-технічної творчості.*

Професійно орієнтована творча діяльність учнів закладу починається на уроках з технічних дисциплін і продовжується на виробничому навчанні та в гуртковій роботі. Учні займаються конструюванням і виготовленням у матеріалі таблиць, пристроїв, макетів, моделей, які, в більшості випадків, є актуальними для процесу навчання. Саме у гуртковій роботі є можливість звернутись до тематики, яка недостатньо висвітлюється в навчальному процесі через часові і програмні обмеження: *в предметному гуртку з технічної дисципліни* (спеціальні дисципліни) – поглиблюють професійну компетентність, знайомлячись з історичним розвитком галузі та професії, досліджуючи розвиток творчої думки в удосконаленні галузевої техніки і технологій, оволодівають досвідом раціоналізаторів і новаторів виробництва, вчать ся шукати сучасну науково-технічну інформацію і виділяти з неї необхідні відомості; *в гуртках загальнотехнічних дисциплін* увага звертається на засвоєння інформації, яка є джерелом розвитку пізнавального інтересу щодо нових досягнень у галузі сучасних технологій, матеріалознавства, стандартизації, екології тощо. Робота організовується у двох напрямках; пізнавального і діяльнісного спрямування. У ЗП(ПТ)О особлива увага звертається на діяльнісний характер гурткової роботи, відповідно до якого з'являються об'єкти професійної творчості, які поповнюють дидактичне забезпечення кабінетів, майстерень і професій, а також є гідними за ідеєю та виконанням для представлення на різних виставках, конкурсах, оглядах – проекти, макети, моделі, окремі вироби.

Популяризація науково-технічної творчості серед учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти має свої особливості, пов'язані з їхнім освітнім рівнем, типовою структурою навчальних планів нових стандартів П(ПТ)О з професій, усвідомленістю вибору професії та баченню перспектив власного професійного розвитку. Вона здійснюється у різних формах, але наближено до інтересів учнів.

На основі власного педагогічного досвіду можна констатувати, що ознайомлення з розвитком галузі, еволюцією її техніки й технологій викликає жваве зацікавлення, коли інформація подається з урахуванням основних засад внутрішньої гуманітаризації: особливості навчання професій у різні часи,

історії життєвих успіхів чи невдач людей, причетних до професійної сфери, передумови появи нових об'єктів в професії, розв'язок комплексних проблем, найбільші творчі здобутки в галузі та її перспективи.

Вартим уваги є досвід співпраці виробничників, науковців, педагогів і соціальних партнерів з популяризації науково-технічної творчості, яку систематично здійснює Львівський державний будинок техніки. Протягом багатьох років сформувалась група, до якої входять представники Фізико–механічного інституту Національної академії наук України ім. Г. В. Карпенка, Львівський навчально-науковий центр професійної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова, Українська академія друкарства, Львівський автомобільно-дорожній коледж НУ «Львівська політехніка», обласного об'єднання організацій роботодавців, обласного об'єднання раціоналізаторів і винахідників, найкращі раціоналізатори закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Ця група є мобільною, що дає можливість оперативно формувати зміст зустрічі з учнями конкретних груп у ЗП(ПТ)О відповідно до плану закладу. Оскільки в ЗП(ПТ)О навчаються учні за різними профілями, за багаторічну діяльність з популяризації сформувалась достатня кількість цікавого матеріалу галузевого спрямування (презентації, відеофільми, альбоми, фотомонтажі, плакати, описи досвіду керівників гуртків тощо).

Етап 3. Планування заходів закладу з розвитку творчості.

Заходи з розвитку творчості майбутніх кваліфікованих робітників плануються на рівні урочної роботи та роботи після уроків із дисциплін професійно-теоретичної підготовки та доповнюються заходами з виробничого навчання. Таким чином формуються плани кабінетів, груп, гуртків, які зводяться в річному плані з орієнтацією на здатності навчальної групи, потреби закладу та орієнтацією на щорічні заходи позашкільної освіти. Вже на цьому етапі з учнями в гуртку обговорюється можливість виготовлення об'єкта творчості, який буде виставлений на виставці-огляді творчих здобутків учнів закладу.

Вже багато років поспіль весною проводяться регіональні фестивалі технічної творчості, щоб мати можливість відібрати кращі експонати на «Всеукраїнський звіт-огляд переможців регіональних фестивалів технічної творчості учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти», який проводиться в Києві. Уперше такий огляд було проведено в 2013 році, який на державному рівні був оголошений Роком дитячої творчості. Як показує аналіз таких заходів, хоча задекларована основна ознака – технічна творчість, насправді виставляються різноманітні роботи, в яких є елемент художньої думки. Це можуть бути вироби, які стосуються виражених художніх професій, але вони не могли б з'явитися без оригінального технічного чи технологічного

рішення. Приміром, сюди можна віднести виготовлення різьблених шкатулок, художніх меблів, світильників, пастижерних виробів і т.д. З іншого боку, в об'єктах професійної сфери технічних професій є багато експонатів, в яких досить ефективно узгоджені техніко-технологічний і художньо-естетичний аспекти. Можна навести приклад численних експонатів, виготовлених гуртками технічної творчості у Львівському міжрегіональному ВПУ залізничного транспорту: «Паровоз братів Черепанових», «Штучний супутник Землі», «Модель реактивного монорейкового поїзду на повітряній подушці», «Перший паровоз у м. Львові», макет закладу, фрагмент залізниці з мостами і т.д, які виконані з урахуванням художньо-естетичних критеріїв.

На основі зазначеного вище можна дійти висновку про те, що в організації творчої діяльності в закладах професійної (професійно-технічної) освіти, де готують майбутніх кваліфікованих робітників за технічними професіями, вузьким місцем є відсутність механізму здобування знань і формування вмінь, властивих художньо-технічній творчості. Цю проблему вирішує організація роботи гуртка «Художньо-технічна творчість у професії».

Цікавими і перспективними для гармонійного творчого розвитку майбутніх кваліфікованих робітників є нові форми, які довели свою ефективність, – мала академія, творче об'єднання, клуб за інтересами тощо.

Сьогодні в Україні найбільш відомою є Мала академія наук, яка тепер є Національним центром, що через унікальну освітню систему залучає талановитих учнів до науково-дослідницької роботи, створюючи умови для виявлення, розвитку і підтримки здібних до науки, обдарованих учнів. Як зазначено аналітиками роботи МАН станом на 2018 рік, здебільшого її учасники залучені до досліджень «у галузях філології та мистецтвознавства (25%), хімії та біології, екології та аграрних наук (23%), історії та географії (20%)» [239]. За сучасні підходи до роботи з талановитою молоддю у жовтні 2017 р. «у Парижі на засіданні Виконавчої Ради Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури прийнято рішення про створення на базі МАН Центру ЮНЕСКО 2-ї категорії» [239].

Основною метою МАН України є формування молодшої генерації наукової та науково-технічної еліти держави, у той час як Мала академія для робітничої молоді має на меті створити умови для творчого розвитку в професії. Структура Малої робітничої академії в освітньому закладі, який має різні за типом гуртки творчості, зображена на рис. 4.2.

Концептуальні засади функціонування малої робітничої академії на базі закладу професійної (професійно-технічної) освіти визначаються метою професійної підготовки, соціальним замовленням суспільства та особистісним характером процесу праці. Орієнтація на професійну творчість майбутніх

фахівців актуалізує потребу створення на базі освітнього закладу, де учні здобувають професію, організаційного об'єднання за зразком Малої академії, але в якому основним напрямом діяльності є поглиблення професійної підготовки у неформальний спосіб на засадах добровільності, що передбачає залучення учнів до науково-дослідницької, експериментальної, конструкторської та винахідницької роботи в галузях науки, техніки, культури і мистецтва, що орієнтовані на професію, а також виявлення, розвиток і підтримку обдарованих учнів, здатних продовжити навчання на вищому ступені освіти, створення умов для їх творчої реалізації, професійного виховання.

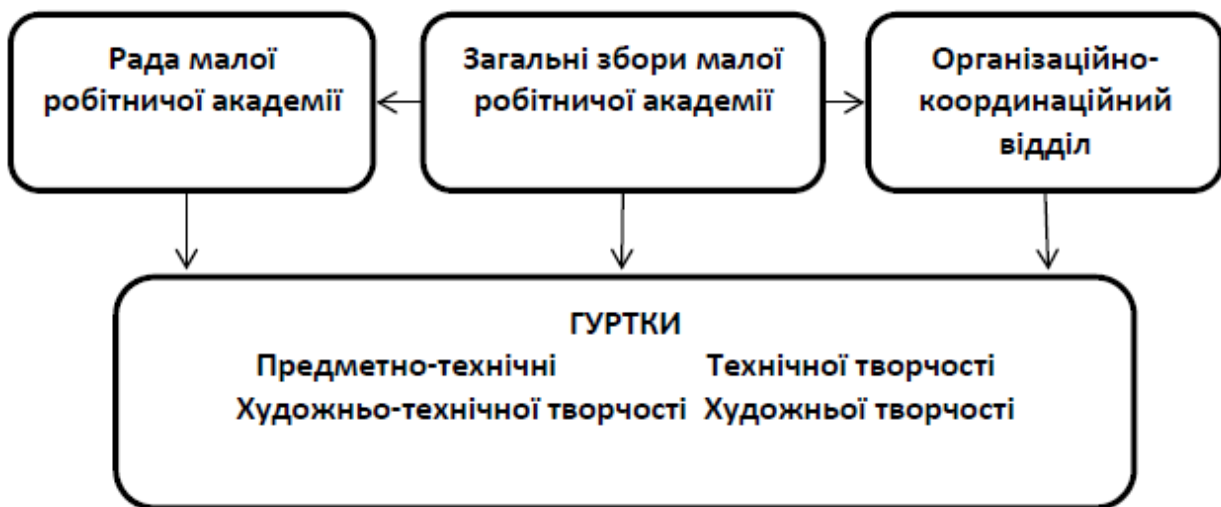

Рис. 4.2. Структура Малої робітничої академії, що функціонує в закладі професійної (професійно-технічної) освіти.

Мета функціонування малої академії наук на базі закладу професійно-технічної освіти полягає в тому, щоб створити передумови для динамічнішого підвищення рівня професійної компетентності і переходу в майбутньому до широко- і багатопрофільної діяльності, спираючись на зацікавлення, обдарованість, професійну мотивацію і творчий потенціал майбутніх кваліфікованих робітників, а також підвищення загальної культури і формування світогляду. Високий рівень професійно орієнтованої пізнавальної активності в учнів дає можливість в умовах гурткової роботи освоювати складніші професійні завдання і виходити за межі професійного поля.

Схема організації творчої діяльності учнів в освітньому закладі відображає такі аспекти: *організаційний* – створення оптимальних умов для залучення талановитих, технічно і художньо обдарованих учнів закладу професійної (професійно-технічної) освіти до творчої роботи професійного спрямування; надання можливості вже в освітньому закладі почати освоювати

роботи вищого рівня складності; *соціальний* – набуття навичок творчого мислення та формування власного підходу до творчості, що підвищує конкурентоспроможність майбутнього кваліфікованого робітника; *виховний* – здійснення професійного виховання учнів, спрямованого на підвищення інтересу і мотивації на самовдосконалення та самореалізацію в професії.

Залежно від технічної та технологічної підготовленості учнів заняття в Малій робітничій академії можна проводити окремо по курсах, працюючи на випередження. Особливість такої форми організації гурткової роботи полягає у тому, що учні опановують роботи вищого розряду, одночасно навчаючись застосовувати методи і способи пошуку творчих рішень для завдань виробничого характеру. Результатом участі учнів у роботі академії є формування професійних компетенцій і продуктивного технічного мислення, закріплення (стабілізація) професійної спрямованості.

До складу Малої робітничої академії входять слухачі, кандидати в члени і дійсні члени. *Слухачі*: учні першого, другого, третього і четвертого курсів, що виявляють зацікавленість до поглиблення технічної, художньої та дизайнерської освіти, бажають одержати додаткові знання в окремих дисциплінах професійного циклу, підвищити художньо-естетичну культуру, займатись науковою діяльністю, вперше беруть участь у роботі гуртків або працюють кілька років, але не завершили своє дослідження чи не виконали проект. *Кандидати у члени* малої академії: гуртківці, що виявляють здібності при поглибленому вивченні дисциплін професійного циклу поза навчальною програмою, схильні до проведення наукових досліджень, художньої і художньо-технічної, технологічної творчості; беруть участь у конференціях, виставках, є призерами олімпіад і конкурсів. Вони працюють над темою чи проектом не менше одного року. Кандидатів у члени академії затверджують на засіданні ради за поданням керівників гуртків. *Дійсний член* малої академії: кандидат, що має самостійні праці, проекти, роботи, які визнані на обласному рівні і бере участь в гуртку не менше 2-х років.

З урахуванням орієнтації освітнього закладу на вид творчості академія може бути також технічною, художньою або дизайну (художньо-технічна творчість). Приміром, заклад професійної (професійно-технічної) освіти був створений для підготовки фахівців технічних професій, проте з часом у ньому з'явилися професії, в яких на вищих курсах у навчальних програмах із професійних дисциплін є інформація художнього аспекту, а також професії з потенціалом до інтеграції за основою «людина-техніка-образ». У цьому випадку Мала академія дизайну здатна створити умови для розкриття творчого потенціалу і розвитку творчих здібностей та обдарованостей майбутніх фахівців художнього і нехудожнього профілів, формувати особистісно-ціннісне

ставлення до мистецтва, дизайну, розвивати естетичну свідомість і художньо-естетичну культуру майбутніх кваліфікованих робітників, здатність до самореалізації та самовдосконалення, забезпечити можливість займатися проектною і пошуковою діяльністю, популяризувати предмети творчості, пов'язані з художньою і дизайнерською культурою, народними традиціями від найдавніших часів і до сьогодення.

Головними завданнями Малої робітничої академії, що діє на базі ЗП(ПТ)О, є: виявлення здібних та обдарованих учнів і створення умов для їх творчого розвитку і самореалізації; надання додаткової освіти з навчальних дисциплін; поглиблення художньої, технічної та дизайнерської освіти; підвищення художньо-естетичної, техніко-технологічної, професійної та загальної культури; виховання культурних форм оцінювання різних явищ; підвищення професійної компетентності.

Відповідно у Малій робітничій академії проводиться наступна робота: освітня робота серед учнів закладу; участь у районних, обласних, всеукраїнських заходах художнього, художньо-технічного, художньо-естетичного і соціального характеру; збирання, зберігання та оприлюднення матеріалів, що ілюструють культурні явища, культурні стилі, культуру і побут у цілому і зокрема регіону; співпраця з раціоналізаторами і винахідниками, професійними митцями, дизайнерами, освітніми професійними закладами, музеями регіону; створення та поновлення експозицій та виставок професійного, художньо-естетичного, художньо-технічного характеру; залучення учнів до пошукової та науково-дослідницької роботи; популяризації досягнень учнівського і педагогічного колективів в області, Україні та за її межами; просвітницька діяльність, ознайомлення учнівської молоді закладів загальної середньої освіти, закладів професійної (професійно-технічної освіти) із результатами науково-дослідницького пошуку, пов'язаного з технічною, художньою і дизайнерською культурою, народними традиціями.

Освітній процес у Малій робітничій академії здійснюється з використанням різних організаційних форм роботи: гурткова робота, клубна робота, урок, лекція, індивідуальні заняття, конференція, семінар, вікторина, змагання, олімпіади, конкурси, огляди, виставки, екскурсії, практична робота в майстернях тощо. Особливістю роботи гуртків, що входять до малої академії, є менша кількість учасників (як правило, 10-15 осіб), що дозволяє приділити належну увагу кожному з них, застосувати індивідуальний підхід.

Робота організаційних форм (гурток, клуб і т.д.) у Малій академії здійснюється на трьох рівнях: початковому, основному і вищому.

На початковому рівні учні отримують загальні знання з мистецтвознавства, дизайну, культурології, естетики, набувають

навички з пошукової, дослідницької, експериментальної роботи, беруть участь у написанні творчих рефератів, визначають тему своєї проектної, пошукової, експериментально-дослідницької роботи. На основному рівні учні отримують знання, практичні уміння і навички для самостійного оволодіння науковими, художніми, технічними і технологічними знаннями понад обсяги навчальних програм професійного циклу дисциплін; розвивають свої інтереси і нахили до наукових досліджень, творчої роботи за певною тематикою; поглиблюють знання з базових дисциплін; задовольняють потреби в професійній самореалізації; беруть активну участь в експедиціях, олімпіадах, виставках, конкурсах, зустрічах із митцями і науковими працівниками, винахідниками, діячами літератури; захищають творчі практичні та наукові роботи. На вищому рівні учні здійснюють проектну діяльність, проводять дослідницьку, пошукову та експериментальну роботу з різних проблем науки, техніки, мистецтва; беруть участь у всеукраїнських і міжнародних наукових програмах і проектах, у масових заходах (конкурсах, турнірах, конференціях), опубліковують свої роботи у різних друкованих органах. У додатку Ж наведено зразок Статуту малої робітничої академії дизайну (художньо-технічної творчості).

Таким чином, організація художньо-технічної творчості в системі професійної (професійно-технічної) освіти передбачає створення навчально-розвивального середовища, яке формують суб'єкти освітнього процесу творчої діяльності. Кожен із суб'єктів має свою цільову спрямованість, орієнтовану на формальний або неформальний характер участі майбутніх кваліфікованих робітників. Сьогодні на рівні науково-методичних основ створені сприятливі умови для залучення учнів ЗП(ПТ)О до розвитку творчих здібностей у різних видах творчості. Під впливом ринку праці змінюється ставлення до формування професій за типом праці, все більш затребуваними є інтегровані професії, актуалізується потреба розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників. Основною структурною одиницею в ЗП(ПТ)О для розвитку творчих здібностей і вдосконалення компетентностей майбутніх кваліфікованих робітників є навчальна робота на уроках, однак, залежно від орієнтації на вид творчості актуалізується потреба в оптимальному та ефективному використанні часу після уроків, який може розглядатися як продовження навчання, або як дозвілля.

4.3. Методика розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників в освітньому процесі

Методика розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників у ЗП(ПТ)О здійснюється залежно від організаційної форми залучення учнів, тобто через навчальний процес під час навчання технічної дисципліни та через роботу після уроків.

На рівні навчального процесу з дисципліни викладачем аналізується зміст кожної теми з метою виділення інформації, яка може поглибити уявлення про творчий процес у професії, а також тієї частини змісту, яка має художньо-естетичний потенціал і наповнена ціннісними смислами. Цей зміст можна подати у варіанті тематичного плану, що проілюструємо на прикладі професії «Коваль ручного кування», 2 розряд ДС ПТО 2015 р. [435] (табл.4.3).

Таблиця 4.3

Інформація художньо-естетичного потенціалу технічних дисциплін для професії «Коваль ручного кування»

Дисципліна	Тема	Об'єкт	Технічні відомості	Художньо-естетичні відомості
Технологія та обладнання ковальських робіт.	Основи обробки металів тиском.	Ковані вироби.	Види обробки металів тиском, їх технологічні особливості.	Якість поверхні, види форм, зв'язок форми з властивостями матеріалу, фактура поверхні.
	Вихідні матеріали для кування. Обладнання для розділення металу на заготовки.	Ковані вироби з різних металів, сплавів.	Основні властивості металів і сплавів. Основні марки сталей і сплавів, що обробляються в ковальському виробництві.	Особливості роботи з міддю, латунню, бронзою, маловуглецевими сталями, алюмінієм.
	Технологія ручного кування.	Декоратив на деталь кованого виробу (шишка та	Операції ручного кування, прийоми їх виконання;	Гнуття; скручування; вибивання або пробивання пазів, отворів;

		ін.).	Викінчувальні та завершальні операції виготовлення поковок. Ковальське зварювання.	прошивання; розсікання; зварювання.
	Регіональна компонент-та.	Вироби залежно від регіональної особливості	Художнє кування. Ремонтні роботи. Кування коней. Машинне кування.	Ковані речі: Ручки до дверей, свічники, підставки для книг. Використання відходів (алюмінієвих бляшанок).
Матеріалознавство.	Метали та сплави.	Декоративні вироби з металу.	Властивості металів. Термообробка та її види.	Естетичні властивості металів, декоративні властивості. Декоративна обробка металу (шліфування, полірування) та відповідні матеріали.
Технічне креслення.	Прямокутні проєкції.	Зразки рисунків і композицій.	Призначення ескізів. Послідовність виконання ескізів.	Ескізи рисунків, орнаментальних композицій, які треба переводити на матеріал.
	Перерізи та розрізи.	Натурні зразки.	Правила виконання простих повних розрізів.	Розгортки виробів для просіченого металу.
	Читання зображень деталей.	Креслення деталей, в тому числі	Основні вигляди вироб. креслень. Додаткові і	Художня виразність рисунків, художня

		поковок.	місцеві вигляди. Виносні елементи:	виразність інкрустації.
--	--	----------	--	----------------------------

Щоб займатись художньо-технічною творчістю, ковалю потрібно знати інформацію, орієнтовний зміст якої наведено нижче.

Специдисципліна «Технологія та обладнання ковальських робіт». Під час засвоєння тем вивчаються технологічні прийоми обробки тиском, в яких завдяки розвиненому образному мисленню можна побачити внутрішню естетику, що матеріалізується у виробах. Оскільки в кожній людині є естетичний світогляд і своє розуміння прекрасного, універсальним напрямом розширення і збагачення художньо-естетичного досвіду особистості майбутнього кваліфікованого робітника, опанування професійних цінностей є введення художнього кування в регіональну компоненту навчального плану. Залежно від економічної доцільності з урахуванням особливостей регіону (сільська чи гірська місцевість, наявність різних за типом виробництва підприємств, замовників робітничих кадрів), бажань і здібностей учнів освітньому закладу надається можливість у регіональній компоненті вибрати вид діяльності з різним потенціалом художньо-технічної творчості: художнє кування, ремонтні роботи, кування коней або машинне кування.

Загальнотехнічна дисципліна «Матеріалознавство». Для обробки тиском метали мають важливу технологічну властивість – пластичність, яка дає можливість визначити допустимі технологічні операції для отримання різних за складністю форм. Наступним кроком є визначення декоративного потенціалу металу – колір, здатність до відбивання світла, можливості застосування різних видів декоративної обробки. Залежно від художніх задач майстер підкреслює природну естетику металу чи використовує складне поєднання технік (покриття лаком, нанесення патини, колір після термообробки), враховує характер зображення (теплий відтінок в міді, латуні, бронзі чи холодний відтінок в алюмінію та сталі). За відмінністю кольорів металів можна вибирати різні техніки – за принципом інкрустації, аплікації та наведення, а з урахуванням пластичності – виколотку, чеканку, скань, басму, інкрустацію тощо.

Аналогічним чином проводиться аналіз змісту технічних дисциплін і для інших професій, зокрема професії «Тесляр», 2-3 розряди ДС ПТО 2015 р. [434] (табл.4.4).

Порівняльний аналіз потенціалу художньо-технічної творчості в змісті технічних дисциплін для ковалів і теслярів показав, що такої інформації є достатньо, щоб використати і на уроках, і в роботі після уроків. Оскільки ця інформація є неосновною, її призначення – стимулювати пізнавальний інтерес

та творчу активність учнів, які виявляються в індивідуальних і групових формах навчання (самостійна робота, підготовка рефератів і доповідей, дослідження і проекти, тематичні конференції, вечори). Завдяки сучасним ІКТ, які розширюють доступ до джерел інформації, учні пишуть реферати, готують проекти і презентації, які захищають на уроках. Виконання творчих проектів у матеріалі відбувається в після уроків у предметному гуртку, заняття якого проходить в навчальній майстерні.

Табл. 4.4

**Інформація художньо-естетичного потенціалу технічних дисциплін
для професії «Тесляр»**

Предмет	Тема	Об'єкт	Технічні відомості	Художньо-естетичні відомості
Технологія теслярських робіт.	Осн. елементи дерев. частин будівель, конструкцій. Дерев. будівництво.	Макети, моделі різних архітект. конструкцій.	Конструктивне рішення будівництва дерев'яних конструкцій малої архітектури (альтанки, бесідки, садові сходи тощо).	Композиційне і кольорове рішення.
	Конструкції простих теслярно-будів. виробів.	Теслярські та тесляр.-будів. вироби.	Основні конструктивні особливості теслярських і теслярно-будів. виробів.	Форма, з'єднання, прийоми художніх робіт, техніки декорування.
Матеріалознавство.	Лісоматеріали, їх види і характеристика.	Зразки виробів з різних порід дерев.	Осн. породи: сосна, ялина, модрина, дуб, ялиця, кедр, тис, бук, ясен тощо. Листяні породи (клен, береза, вільха, осика, липа, горіх).	Здатність до обробки, якість обробленої поверхні, природна краса деревини.
	Круглі та пиляні лісо	Кругляки, бруски,	Технологічні властивості	Художньо-естетичні

	матері-али.	дошки.	деревини. Особливості вибору пиломатеріалів для виробництва різних тесл. виробів.	особливості тесаних виробів.
Будівельне креслення.	Графічний склад зображень.	Натурні зразки і креслення.	Спряження різних ліній (під кутом, паралельних, дуг, кіл, прямої з колом тощо). Лекальні криві. Уклон, конусність.	Художньо- естетичні особливості спряжених ліній і кривих.
	Побудова та читання виглядів.	Натурні зразки.	Аналіз форми предмета за кресленням. Розгортки поверхонь геом. тіл, правила їх виконання.	Розгортки виробів.
	Перерізи і розрізи. Технічне рисування.	Технічні рисунки.	Поняття про технічне рисування. Відмінність його від креслення. Техн. рисунок простих і об'ємних фігур.	Естетика технічного рисунок. Елементи виразності.
	Креслення фасадів, планів, розрізів будівель	Приміщен ня, будинок.	Креслення головного фасаду будинку; типового плану поверху будинку.	Композиційне вирішення.
	Креслення вузлів та деталей	Колоди.	Обтесування колод; вузлів опалубки	Художня обробка колоди, підбір матеріалу по

	теслярс. виробів		на фундаменти, цоколь, стіни середньої складності.	кольору.
--	---------------------	--	---	----------

Аналіз змісту дисциплін професійно-теоретичного блоку і робіт з професій за розрядами у Державних стандартах ПТО, затверджених у 2006-2007 рр., показав відсутність можливості систематичного вивчення досвіду творчої діяльності в професійній сфері. Уся робота з розвитку технічної творчості переносилась у гурткову роботу. Учні брали участь у творчій роботі гуртка без опанування основних засад творчої діяльності та її досвіду в професійній сфері. Ключова роль у залученні майбутніх кваліфікованих робітників до творчої діяльності належить викладачу спецдисциплін і майстру групи.

Стандарти професійної (професійно-технічної) освіти, уведені в дію в 2017 році (на прикладі стандарту для професії «Верстатник деревообробних верстатів»[436]), розроблені на компетентнісній основі і навчання проводиться за модулями. У загальнопрофесійному блоці визначені загальнопрофесійні компетентності, прив'язані до основних загальнопрофесійних технічних дисциплін – матеріалознавства, галузевих технологій і креслення. У змісті відповідних компетентностей викладач виокремлює інформацію, що має потенціал художньо-технічної творчості. У цьому контексті також ретельно аналізуються приклади робіт, запропоновані для виконання для кожного розряду, та зміст професійних компетентностей. Виділена інформація розбивається по роках навчання в гуртку, а також одночасно розробляються задачі та завдання для її опредмечування.

Отже, на основі викладеного вище можна дійти висновку, що в закладі професійної (професійно-технічної) освіти доцільною є організація гуртка «Художньо-технічна творчість у професії», цільове призначення якого надати можливість майбутнім кваліфікованим робітникам опанувати основи творчої діяльності у контексті професії відповідно до особистих уподобань і вільного волевиявлення, а також гармонійного розвитку творчих здібностей.

Професійно орієнтований зміст художньо-технічної творчості, який не вивчається на уроках теорії, переноситься на додаткові заходи з технічних дисциплін: конференції, предметні і тематичні вечори, інтелектуальні ігри. Досить цікавою є форма вікторини, яка дозволяє учням показати свою ерудованість не лише стосовно інформації технічного чи художнього спрямування, але й володіння сучасними ІКТ. Матеріальна форма об'єкта технічної чи художньо-технічної творчості є ознакою роботи кабінету,

викладача, учнів груп і гуртків, тому щороку в закладі ЗП(ПТ)О влаштовують виставки-конкурси або виставки-звіти творчих робіт.

Відповідно до основних засад методичної науки (А. Алексюк, Ю. Бабанський, В. Бондар, С. Гончаренко, І. Лернер, М. Махмутов, В. Онищук, М. Скаткін) і педагогічної психології (Б. Айсмонтас, О. Власова, М. Забродський, І. Зимняя, Г. Костюк, Н. Тализіна) *методика навчання* включає два аспекти, в яких педагог удосконалює свою діяльність: удосконалює зміст конструкту і його структурування, а також постійно працює над пошуком та апробацією доцільних і ефективних методів, технологій, засобів навчання, щоб досягнути поставленої мети. Робота над процесуальним аспектом є складнішою, оскільки потребує розгляду діяльності педагога і процесу учіння учнів із позиції педагогічної психології. Саме методика учіння потребує від педагога психологічних знань щодо механізмів наочності й учіння та їх практичної реалізації.

Метод навчання є первинним і входить у форму як елемент структури. Навчальна мета реалізується за допомогою прийому, який є складовою методу. Залежно від задач навчального процесу в деяких ситуаціях форма може переходити у метод, прийом у метод і навпаки. Існує багато визначень методу, але найбільш концентрованим визначенням, у якому відображені його основні ознаки, є: *метод навчання* – «це спосіб, за допомогою якого впорядковується взаємопов'язана діяльність викладача й учнів, спрямована на розв'язання навчально-виховних завдань» [57. с. 79]. Ознаки методу вказують на способи одержання інформації, спільної діяльності суб'єктів педагогічного процесу, керівництва навчально-пізнавальною діяльністю учнів, організації змісту навчального матеріалу за різними видами логіки його розгортання, а також його розглядають, як сукупність упорядкованих прийомів, необхідних для результативної спільної діяльності викладача і учнів. Розрізняють методи викладання і методи учіння, а прийоми – дидактичні (навчання розумової діяльності) і методичні (навчання учнів вчитися).

Вибираючи методи для навчання художньо-технічної творчості на технічних дисциплінах, необхідно виходити з двох позицій: *перша* – технічні дисципліни мають особливості змісту, що спонукає викладача ретельно добирати методичні прийоми; *друга* – необхідність використання таких методів, щоб розкрити «внутрішню естетику» об'єкту. До першої групи відносимо поєднання дедуктивного та індуктивного способів пояснення, чергування яких залежить від індивідуальних можливостей учнів і рівня їхньої попередньої естетичної освіти; поєднання слова з демонстрацією різноманітної наочності (технічної, художньої); пояснення техніко-технологічних явищ із позицій законів естетики та естетичної свідомості; використання

міжпредметних зв'язків. На нашу думку, у процесі розкриття «внутрішньої естетики» доцільно скористатися *моделлю методу навчання основ теорії систем на основі формування системного мислення*: «вибір поняття системи змісту для його формування; вибір виду навчально-пізнавальної діяльності (сенсорно-предметна, перцептивно-предметна, предметно-інтелектуальна, абстрактно-інтелектуальна) та його реалізація; аналіз, порівняння, абстрагування та визначення істотних ознак об'єкту; узагальнення (синтез) істотних ознак об'єкта і формування узагальненого поняття для обраного виду діяльності; обмеження (конкретизація) поняття і отримання низки об'єктів; класифікація об'єктів; перехід на наступний вид діяльності» [218]. Поетапність реалізації цього методу дозволяє залучати всі модальності учнів до розкриття художньо-естетичного змісту і системного формування понять відповідно до їх складності і підпорядкування. Значний естетичний потенціал закладено в формоутворенні виробів: інструменти – фрези, свердло-зенкер-розвертка, довб'яки, штампи; деталі – з фасонними і складними поверхнями; вироби – різнотипне обладнання, машини, техніка і т. д.

Індивідуальний стиль діяльності людини виражається в навчанні і залежить від сформованості її компонентів: *мотиваційного, орієнтовного, виконавського, рефлексивно-оціночного і змістовного* [74, с. 184]. Методична робота з розвитку компонентів навчальної діяльності учнів починається з правильно поставлених цілей навчання, виховання і розвитку. Наступним етапом є визначення педагогічних задач, засобів і способів для їх вирішення. Приміром, у гуртковій роботі за допомогою спеціальних засобів послідовними і впорядкованими діями педагог організовує практичну і пізнавальну діяльність учнів із засвоєння соціального досвіду, закарбованого в його змісті. Оскільки художньо-технічна творчість є орієнтованою на практику та опановується в гуртковій роботі, діяльність учнів у гуртку теж розглядається відповідно до виділених компонентів.

Мотиваційний компонент. Формується внутрішня мотивація навчальної діяльності у вигляді пізнавальних інтересів гуртківців. Прагнення учня усвідомити загальний спосіб одержання бажаного результату є проявом пізнавального інтересу в конкретній ситуації навчання. Педагог створює ситуації активізації пізнавального інтересу та умови для переходу простої цікавості в інтерес. Позитивні емоції, що виникають унаслідок різноманітних дій, змушують гуртківців мислити, висувати і перевіряти припущення, що сприяє розвитку в них пізнавального інтересу. У цьому контексті практично всі методи, віднесені Ю. Бабанським до групи методів мотивації та стимулювання навчальної діяльності, здійснюють мотиваційний вплив. У зв'язку з цим необхідно розрізняти, яким чином методи впливають на мотиви учіння. Ця

інформація дає можливість педагогу краще зрозуміти гуртківця і застосувати ті дії, що позитивно впливають на його мотивацію. До внутрішніх мотивів відноситься пізнавальний інтерес до творчої діяльності та зокрема до художньо-технічної. Позитивним мотивом можна вважати бажання спробувати себе у творчій діяльності та досягти кращого результату. Стимулювання мотивації участі майбутнього кваліфікованого робітника в творчій діяльності відбувається, з одного боку, через стимулювання пізнавального інтересу до художньо-технічної творчості і зокрема в професійній діяльності, а, з другого боку, через формування почуття обов'язку та відповідальності у навчанні, що тісно переплітається з творчою волею особистості.

Художньо-технічна творчість пов'язана з емоційно-моральними переживаннями (радості, задоволення, здивування тощо), зі зверненням до художньо-естетичного і життєвого досвіду, тому в навчанні для стимулювання мотивації широко застосовуються методи обговорення, дискусії, включення учнів у ситуацію особистого переживання успіху в навчанні. А методи позитивного прикладу, переконання, створення сприятливих умов для спілкування, заохочення і пошуку є важливими не лише для стимулювання обов'язку і відповідальності, але й мобілізують їхні вольові якості та допомагають долати різного характеру труднощі в роботі. У цьому процесі важливим завданням є ламати стереотипи і рухатися далі.

У творчій діяльності важливо, щоб педагог підтримував учня, намагався знайти все краще, що є в його особистості, спонукав його розкритися, працювати у власному темпі, завжди рухатись вперед, не пасувати перед невдачами, перешкодами, труднощами, відповідати за вирішення поставленого завдання і результати роботи. У цьому контексті набуває значущості застосування коучингу.

Уперше коучинг як технологія покращення праці розглядалась у працях американських дослідників Т. Гелві, Т. Дж. Леонарда і Д. Уйтмора [478]. Сьогодні коучинг активно використовується у менеджменті (Р. Бала [22]; І. Головнюова [98];), особистісному розвитку (М. Еріксон, М. Аткинсон) та в освіті (І. Голіяд і Т. Чернова [97]; І. Головнюова [98]; В. Гульчевська і Н. Гульчевська [107]; Є. Степанов [439] та ін.).

Як уважає Є. Степанов, найбільш вдале визначення коучингу зроблене Міжнародною федерацією коучингу. Вона розглядає коучинг, як: «процес, побудований на принципах партнерства, який стимулює мислення і творчість клієнтів та надихає їх на максимальне розкриття свого особистісного і професійного потенціалу» [542]. Коучинг також розглядають як засіб керування емоційними проявами учасників комунікаційного процесу, тобто він використовується як метод фасилітації, де педагог є фасилітатором (ведучим,

головуючим). Він формує вміння регулювати свої емоції, впливати на емоційний стан учнів і свій, що необхідно для розвитку емоційної компетентності. Коучинг у навчальній і творчій діяльності сприяє підвищенню мотивації, усвідомленості, цілеспрямованості та самоорганізації учнів, впливає на творчий стиль мислення.

До основних методів коучингу, спрямованого на професійну діяльність, відносять (Р. Бала, М. Нагара, Е. Парслоу, М. Рей): метод конкретних ситуацій, метод емоційного стимулювання, метод створення ситуації пізнавальної дискусії, метод «мозаїка» і метод проектів. Сутність методу конкретних ситуацій полягає у тому, що через розгляд, вивчення та обговорення конкретних проблемних ситуацій вдосконалюються власні знання та уміння. Метод емоційного стимулювання ґрунтується на принципі формування пізнавального інтересу шляхом створення позитивних емоцій до запропонованого виду діяльності, підвищення зацікавленості та мотивації до навчального процесу. Метод створення ситуації пізнавальної дискусії активізує навчання завдяки підвищеній зацікавленості темою. На розвиток самостійності і відповідальності ефективно впливає метод «Мозаїки», в якому розподіл обов'язків при виконанні роботи здійснюють самі учні. Метод проектів виводить діяльність учнів на навчально-пошуковий рівень, бо кожен з них здійснює великий обсяг самостійної роботи, навчається самоконтролю, що сприяє самоосвіті.

На заняттях гуртка доцільно використовувати такі прийоми і методи коучингу: шкалювання, який забезпечує усвідомлене визначення власних можливостей і домагань; мозговий штурм; «лінію часу»; «колесо балансу», а також ефективним і цікавим для гуртківців є метод (або стратегія, техніка) «Уолта Діснея». У техніці «Уолта Діснея» учень вчиться поетапно вставати на позицію усіх суб'єктів творчого процесу – Мрійника, Спостерігача, Реаліста і Критика, інтеграція міркувань яких виведе на оптимальне творче рішення.

Керівник гуртка має знати: для чого і куди він веде гуртківців; забезпечувати неперервний процес розкриття потенціалу та його розвитку в учнів; індивідуально підтримувати учнів з метою спонукати їх до особистісного зростання і підвищення персональної ефективності. Він має навчити вчитися, отримувати, знаходити, вишукувати необхідні знання, запустивши в кожному учневі через механізми особистісної мотивації процеси самості (самостійність, самореалізація, саморефлексія тощо). Учень має усвідомлювати: з якою метою він відвідує заняття, що конкретно він хоче отримати від кожного заняття, якого результату хоче досягти. Для цього педагог ставить запитання: *Чого ти чекаєш від цього заняття? Що б було для тебе найкориснішим на цьому занятті?* Основним критерієм результативності коучингу є те, що учень змінюється саме в тому напрямі, який є для нього важливим, а його потенційні можливості переходять в актуальні.

Як метод коучинг реалізується поетапно: встановлення партнерських стосунків між учнем і педагогом; визначення конкретної мети і спільних завдань для її вирішення; аналіз ситуації або проблеми; виявлення перешкод на шляху до результату; аналіз перешкод і вироблення стратегії і тактики їх подолання; вибір раціонального (ефективного) варіанту; встановлення термінів, виконавців, відповідальних; кожне наступне заняття починати з огляду того, що зроблено, що вдалося, що можна було б зробити краще.

Таким чином, педагогічний коучинг побудований на мотивуючій взаємодії, умови для якої створює педагог. Базується він на розвитку креативності учня та надихаючій діяльності педагога. Коучинг запускає процеси, які дозволяють учням глибоко усвідомити свої життєві цілі та використовувати спільну діяльність як засіб для їхнього досягнення.

Орієнтовний компонент виконує центральну роль в опануванні конкретною діяльністю, оскільки будь-яка дія починається з уявлення про ситуацію: що є предметом дії; яким способом можна виконати дію; якими засобами здійснюється дія; які зовнішні умови потрібні для виконання дії; що буде отримано по завершенню дії; які вимоги ставляться до виконавця. Кінцевим результатом орієнтовної частини дії є актуальна готовність виконати дію вже вибраним способом. Завдання педагога полягає в тому, щоб методично правильно застосувати типи орієнтовних основ дій відповідно до готовності учнів її виконувати.

Перший тип орієнтовної основи дії – показується неповна, конкретна і в готовому вигляді дія. Учень недостатньо розуміє зміст дії, але опановує її шляхом спроб і помилок, що потребує значного часу. *Другий тип* орієнтовної основи дії – подається повна, конкретна і в готовому вигляді дія, в якій містяться всі вказівки для її правильного виконання з новим матеріалом. У цьому разі при виконанні роботи учні майже не роблять помилок. Проте орієнтування за першим і другим типом є поодинокими, експериментальними. *Третій тип* орієнтовної основи дії – в навчальній ситуації подається повна узагальнена інформація, яка об'єктивується тоді, коли учень здійснить аналіз нових завдань з позиції застосування загального принципу їх правильного виконання, запропонованого педагогом. При застосуванні цього типу основи дії педагог спочатку пояснює загальний принцип аналізу таких завдань, щоб можна було його виконати, а потім створює умови для самостійної реалізації цього принципу, але вже для нового завдання.

Методи, які застосовуються для розвитку орієнтовного компоненту: інструктаж, аналіз, показ, спостереження, ілюстрування, демонстрація. Перехід від ілюстрування до демонстрування актуалізує наочно-чуттєве ознайомлення учнів з об'єктами, процесами та явищами. У розвитку художньо-технічної

творчості метод демонстрування є важливим, адже завдяки його використанню визначаються цілі та завдання, відтворюються і коректуються опорні знання; відбувається мотивація учіння, ставиться проблема чи пізнавальне завдання; показуються явища, аналізуються факти, встановлюються зв'язки і відношення, робляться висновки.

Оскільки художньо-технічна творчість майбутніх кваліфікованих робітників є практико-орієнтованою, під час виготовлення її об'єктів доводиться спостерігати, фіксувати зміни, виявляти внутрішні зв'язки і залежності. Основними функціями спостереження є демонстраційно-ілюстративна і дослідницька. Реалізація цих функцій закріплює раніше засвоєні знання, уміння і навички, які в процесі нарощування досліду стають засобом здобуття нових знань, умінь і навичок.

Щоб ефективно виявляти внутрішні зв'язки і залежності, використовують аналітичний метод, який базується на аналізі як механізмі мислення. З допомогою аналітичного методу виділяється окрема частина з цілого. Відповідно до компонентів методу процес аналізу відбувається у такій послідовності: осмислене сприйняття інформації, виділення суттєвих ознак і відношень, поділ на елементи і знаходження вихідної структурної одиниці; осмислення зв'язків, їх синтез. Цей метод є актуальним у визначенні взаємозв'язку між дизайнерським і конструкторським рішеннями та технологією виконання. Наприклад, у завданні на виготовлення стола спочатку конкретизуються вимоги функціональні, ергономічні та естетичні, а далі конструктивне рішення узгоджується з можливостями технологічного виконання. Будь-яке ускладнення вимог до стола (якість, матеріал тощо) додатково розтягує підготовку проекту і виготовлення виробу.

Виконавський компонент навчальної роботи відображає зовнішній або внутрішній прояв дій (репродуктивна, стандартна, пошукова, творча), кожна з яких має свою мету [74, с. 143-144]: предметно-практичні (зовнішні практичні дії з предметами); предметно-розумові (внутрішні пізнавальні дії, спрямовані на певний предмет дійсності або уявлення про нього); знаково-практичні дії (слідування за інструкцією, створення креслення); знаково-розумові (розмірковування в поняттях). Оскільки ці дії відрізняються дидактичним потенціалом, то їх поділяють на загальні (для засвоєння будь-якого навчального матеріалу), особливі (характерні для конкретної дисципліни) та окремі (специфічні дії, що застосовуються в окремих випадках). Якщо є недоліки у відтворенні способів виконання завдань, це означає, що в свій час учні не навчилися певним діям. У випадку занять професійно орієнтованою творчою діяльністю ці недоліки пов'язані з незнанням будови, функцій, конструктивних особливостей чи вузлів обладнання і пристосувань, способів технологічної

обробки і т.д., що закладено в змісті технічних дисциплін. А для художньо-технічної творчості ці дії пов'язані з минулим досвідом художньо-естетичної діяльності, який в ЗП(ПТ)О для технічних професій практично не розвивається. Ситуація виправляється тоді, коли цих дій навчають у гуртку.

З метою розвитку виконавського компонента в гуртку «Художньо-технічна творчість у професії» використовують різноманітні методи навчання, орієнтовані на практичну чи інтелектуальну діяльність учнів: пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, проблемного викладу, частково-пошуковий і дослідницький. Особлива увага звертається на проблемний метод, який є перехідним від виконавської до творчої діяльності. Він застосовується переважно для розвитку навичок творчої навчально-пізнавальної діяльності, осмисленого і самостійного оволодіння знаннями: в процесі проблемної розповіді, проблемно-пошукової бесіди, лекції, під час використання наочних методів проблемно-пошукового типу і проблемно-пошукових вправ. Проте необхідно звернути увагу на те, що перехід до засвоєння гуртківцями принципово нових тем, коли відсутня можливість застосувати принцип опори на попередній досвід (аперцепції), важливим є пояснення педагога. У цьому контексті для майбутніх кваліфікованих робітників технічних професій такими є теми, пов'язані з художніми аспектами професійної діяльності та музейною роботою.

Для розвитку пізнавальної самостійності й активності важливим є частково-пошуковий метод, для якого характерними є евристична бесіда, коментована вправа з формулюванням висновків, творча вправа, практична і самостійна робота. Для самостійної роботи учнів з художньо-технічної творчості складено перелік тем (дод. Е), які застосовуються в гуртках, орієнтованих на машинобудівний, деревообробний, залізничний, будівельний, автомобільний профілі з певною корекцією тем. Теми можуть варіюватись залежно від уподобань учнів.

Дослідницький метод навчання у художньо-технічній творчості майбутніх кваліфікованих робітників застосовується переважно під час практичної роботи, коли досліджується розвиток об'єктів. Оперативне управління процесом розв'язання проблемних завдань характеризується високою інтенсивністю, підвищеним інтересом, а знання – глибиною, міцністю і дієвістю. Як результат застосування дослідницького методу, в гуртку виготовляють об'єкт професійної діяльності з ознаками творчого рішення. Для прикладу можна навести перелік найбільш важливих діючих моделей і макетів, виготовлених в гуртку технічної творчості Львівського МВПУ залізничного транспорту, протягом 1950-2018 рр., які відзначаються високим рівнем виконання, творчими рішеннями і художньо-естетичними якостями (дод. Б).

Оскільки для майбутніх кваліфікованих робітників технічних професій опанування основами художньо-технічної творчості має більше добровільний ніж обов'язковий характер, важливою є робота з інформаційними джерелами, яка забезпечує учневі можливість багаторазово опрацьовувати навчальну інформацію в доступному для нього темпі й в зручний час. Під час роботи з інформаційними джерелами здійснюються: поділ навчального матеріалу на логічні частини, виконуються дії щодо запам'ятовування, розуміння, порівняння і класифікації. Ефективність цієї роботи залежить від: уміння швидко, раціонально читати і розуміти прочитане; уміння виділяти головне в інформації, що опрацьовується; уміння створювати опорні записи і конспекти; уміння знаходити інформацію з питання, що вивчається.

У гуртковій роботі при пошуку творчого рішення або розв'язку проблеми практикується дискусія, яка полягає в обміні поглядами з конкретної проблеми, набутті нових знань, зміцненні власної думки, формуванні вміння її відстоювати. Основною функцією дискусії є стимулювання пізнавального інтересу, а допоміжними – навчальна, розвивальна, виховна і контрольнокорекційна. Завдяки участі в дискусії гуртківці розвивають уміння висловлювати свої думки і позицію, формулювати запитання і відповіді.

Провідними для розвитку виконавчого компоненту професійно орієнтованої художньо-технічної творчості є практичні методи, оскільки вони спрямовані на формування навичок та умінь застосовувати знання в стандартних чи нових умовах. У цих методах використовують наступні прийоми: постановка завдання, планування його виконання, управління процесом виконання, оперативне стимулювання, регулювання, аналіз результатів і виявлення причин неправильних дій. Для актуалізації опорних знань, умінь і навичок і засвоєння нового матеріалу широко використовуються різні за характером вправи: за характером навчальної діяльності – усні, письмові, графічні, технічні; за характером дидактичних цілей – вступні, пробні, тренувальні, контрольні і творчі. Особлива увага звертається на творчі вправи, які передбачають застосування знань, умінь і навичок у нових (змінених) ситуаціях. Усе, що стосується навчальних і творчих вправ, фіксується у зошитах для роботи в гуртку.

Розвиток творчого потенціалу стимулює ознайомлення гуртківців із культурними цінностями та орієнтує на «трансляцію та закріплення тих знань, які дають особистості змогу долати типові проблеми у різних сферах її життєдіяльності» [483, с. 398]. У контексті ХТТ пошукова діяльність учнів є потужним чинником передачі соціокультурного досвіду, що закладає основу техніко-технологічної та художньо-естетичної культури. Корисно знайомити учнів із важливою для цього процесу інформацією, яку вони знаходять у таких

джерелах, як: журнал «Ковальська майстерня», «Енциклопедія художнього металу» (автор Р.Шмагало), сайт «Pinterest» тощо.

Процес залучення учнів до пошукової роботи починається вже з перших занять, коли викладач знайомить гуртківців із можливими темами для творчих робіт і вимогами до них, наголошує на ролі додатків у вигляді креслень, фотографій, натурних зразків, які можуть поповнити дидактичний матеріал гуртка або кабінету. Під час обговорення керівник гуртка звертає увагу на культуру і стиль оформлення творчих робіт, що в жодному разі не обмежує творчу індивідуальність учнів.

Рефлексивно-оціночний компонент навчальної діяльності пов'язаний з контрольними та оцінними діями, що функціонують у формі самоконтролю і самооцінки власної діяльності. Гуртківець практично не допускає в роботі помилок, якщо в нього сформовано орієнтовний компонент діяльності. На практиці учні допускають помилки, тому щоразу при переході від однієї дії до іншої необхідно здійснювати самоконтроль, а при потребі й повторний контроль. Основними загальними операціями контролю є зіставлення (тобто порівняння) виконавської дії зі зразком, оцінювання збігу чи розходження, внесення у разі потреби корекції. Системний самоконтроль і навичка здійснювати рефлексію своєї діяльності, замислюватись над причинами незадовільного результату дозволяють запобігати невдачам. Потужний вплив на формування в учнів вміння рефлексувати має звернення до глибинного змісту метафор, приказок або народної мудрості: «Бери в роботі розумом, а не горбом», «Сім разів вимірйай, один раз відріж», «Тричі подумай, потім зроби і в результаті дії з'явиться плід», «За дурною головою і ногам нема спокою». Надзвичайно важливим для особистості є вміння адекватної самооцінки, яке впливає на ставлення до помилок і невдач і почуття впевненості.

Змістовий компонент пов'язаний із засвоєнням в процесі учіння соціального досвіду художньо-технічної творчості, під яким розуміють сукупність знань про сутнісні характеристики різних об'єктів з позицій техніки, мистецтва, дизайну, а також дії та операції їх перетворення відповідно до поставлених завдань (практичних чи теоретичних). Формування змістового компоненту діяльності відбувається ефективно тоді, коли процес засвоєння проходить без порушень психологічної структури занять: первинне ознайомлення з матеріалом (сприйняття матеріалу), осмислення (включення в смислові зв'язки з попереднім матеріалом), закріплення (перевірка усвідомлення, самоконтроль, виявлення того матеріалу, якому відповідає низький рівень усвідомлення), використання матеріалу на практиці. Для формування і розвитку змістового компонента художньо-технічної творчості

використовують методи спостереження, демонстрації, порівняння, абстрагування, узагальнення.

Залежно від модальності учнів, які беруть участь в гуртку, формування в них навичок можна здійснювати, керуючись переважанням концепції навчання навичкам [74, с. 172-173]: згідно з синтетичною концепцією усвідомлення учнем мети роботи, активний пошук правильних дій і спроба їх застосувати усуває недоліки в роботі завдяки постійному аналізу результатів і задіюванню чуттєвих орієнтирів; згідно з аналітичною концепцією відбувається поступове опанування окремих елементів правильної дії та їх комплексне об'єднання у подальшому, основою чого є рухливі акти.

Універсальним способом набування навичок є метод вправ. Його ефективність обумовлюється: створенням в гуртківця образу результату діяльності; мотивацією на результат роботи (бажаною є установка на успіх); правильний розподіл вправ у часі таким чином, щоб кожна була виконана гуртківцем із урахуванням його можливостей; обов'язкове ознайомлення гуртківців із цілісною системою дій та її компануванням з окремих частин; постійне нагадування про перенесення вже вироблених навичок.

У гуртковій роботі основною організаційною формою є заняття, яке має структуру практичного уроку, основна увага приділяється практичній і самостійній роботі. Залежно від навчальної мети заняття може проходити у різних місцях – в закладі, в музеї, на підприємстві.

Важливою ознакою занять у гуртку є психологічна основа, за якою організовується навчальна діяльність – когнітивного, креативного, оргдіяльнісного чи комунікативного типів. Типи занять гурткової роботи за психологічною основою навчальної діяльності: *когнітивного типу* – спостереження, експеримент, дослідження об'єкта, пошукове, роботи з професійною літературою і довідниками, конструювання; *креативного типу* – складання і вирішення задач, евристична бесіда і дискусія, винахідництва, технічної, художньої та прикладної творчості, захист творчих робіт, творчого узагальнення; *оргдіяльнісного типу* – групової діяльності, захист індивідуальних освітніх продуктів, проект, рефлексія; *комунікативного типу* – конференція, змагання, творчий звіт.

До організаційних форм заходів, які проводяться після уроків, де гуртківці з задоволенням беруть активну участь, відносяться: виставка-звіт творчих робіт гуртка і виставка-продаж.

Оскільки кожен заклад має дбати про майбутній набір, важливо брати участь у заходах за межами освітнього закладу – виставки-звіти творчих досягнень різних рівнів, фестивалі технічної і художньо-технічної творчості, на професійних виставках за профілем.

Методика формування компетентностей гуртківців

Упровадження в гурткову роботу особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів відбувається відповідно до педагогічної моделі формування компетентностей гуртківців, яка складається з концептуально-цільового, процесуально-технологічного і критеріально-результативного блоків.

Концептуально-цільовий блок. На цьому етапі освітнього процесу визначається інтегрована мета художньо-технічної творчості в закладі професійної (професійно-технічної) освіти: бажання і потреби учнів (мотив вибору гуртка), завдання П(ПТ)О (забезпечувати умови для навчання, виховання, розвитку – в тому числі творчого, соціалізації учнів) і позашкільної освіти (організація дозвіллевої діяльності на творчому рівні, створення умов для самореалізації та соціалізації гуртківців). Урахування різних аспектів мети в самій гуртковій роботі потребує її орієнтації на принципи тих діяльностей (навчання, творчість, дозвілля), які мають бути нею забезпечені.

Процесуально-технологічний блок відображає поетапний процес формування компетентностей у гуртківців, який починається з визначення педагогічних умов, які необхідно створити та реалізувати в освітньому процесі гурткової роботи з професійно орієнтованої художньо-технічної творчості (дивись параграф 3.5.).

Діагностично-мотиваційний етап передбачає визначення: мотиву вибору профілю гуртка учнями, наявність в них досвіду творчої роботи, базової інформація щодо художньо-естетичних, техніко-технологічних знань і уподобань гуртківців; бажань, нахилів і потреб гуртківців; вхідних даних для відстеження розвитку компетентностей, які формуватимуться гуртковою роботою.

На цьому етапі було проведене анкетування учнів щодо мотиву вибору напряму гуртка, виявлення спрямованості професійного мислення і типів мислення, визначення рівня домагань і типу інноваційного мислення, множинного інтелекту, мотивації та емоційної компетентності. Отримана інформація дозволила скласти уявлення про необхідний рівень якостей і властивостей, знань і умінь учнів у контексті художнього аспекту професійної діяльності. Наприклад, серед опитаних учнів першого курсу, що здобувають професію технічного профілю отримані такі дані: 67,7 % не знають, у чому полягає проектно-технологічна діяльність; 60 % брали участь принаймні в одному проекті; 32,4 % бажають брати участь на етапі конструювання; 36,7% бажають брати участь на етапі виготовлення; у 50 % виникають естетичні почуття до об'єктів професійної діяльності; 67,6 % отримують найбільші

естетичні враження від форми; 47% зуміли пояснити, що вони розуміють під естетичним виглядом речі.

Інформаційно-змістовий етап передбачає вдосконалення змісту та його корекцію відповідно до бажань, нахилів і потреб гуртківців з урахуванням тем програми і компетентностей, що формуються. У параграфі 4.1. наведено зміст компетентностей, а також критерії, що відповідають сферам психологічної структури особистості, за якими необхідно визначати зміст змін до програми гуртка. Для реального удосконалення змісту програми необхідно по черзі розглянути кожен тему в контексті зазначених підходів, а виявлений зміст інтегрувати в загальний навчальний матеріал.

Відповідно до програми гуртка в учнів формуються типові вміння технічної творчості і доповнюються вміннями художньо-технічної у контексті професійної діяльності. Перевірка та оцінювання знань і умінь учнів здійснюються після вивчення кожної теми.

Організаційно-середовищний етап передбачає виявлення і врахування особливостей середовища, в якому організовується робота гуртка (спосіб організації передачі навчального матеріалу залежно від взаємодій педагогів та учнів; засоби, що забезпечують розвивальний ефект; переважаюча орієнтація гуртка відповідно до мети закладу; міжособистісна взаємодія тощо). Рівень сформованості знань, умінь, навичок і ціннісних орієнтацій учнів стосовно художньо-технічної творчості залежить від того, на яких засадах організована робота гуртка: організований в закладі з урахуванням бажань учнів; предметний гурток при кабінеті чи майстерні; загально училищний чи груповий гурток; гурток, який фінансується і контролюється провідним освітнім позашкільним закладом у системі П(ПТ)О області; гуртки, робота яких інтегрується в малій академії (художній, дизайну), що дає можливість розширити і поглибити мету роботи гуртка і збагатити змістом роботу після уроків і на дозвіллі, якісно змінити середовище освітнього закладу.

У багатьох освітніх закладах об'єкти художньо-технічної творчості прикрашають навчальні кабінети і майстерні, є елементами інтер'єру та ландшафту.

Рефлексивно-оцінювальний етап включає визначення рівня розвитку рефлексивного мислення, пов'язаного з організацією і результативністю художньо-технічної творчості учнів. Оцінка розвитку рефлексивного мислення здійснюється паралельно учнями і керівником, що дає можливість виявити адекватність самооцінки і напрям зусиль гуртківців стосовно розвитку тих чи інших власних якостей.

Критеріально-результативний блок відображає вплив змін на сформованість компетентностей гуртківців. Змістова частина методики

орієнтує на удосконалений зміст, а процесуальна частина – на застосування тих методів і технологій, які сприяють індивідуалізації навчання, творчій, пошуковій і рефлексивній діяльності гуртківців. Зміни в компетентностях гуртківців визначають за відповідними критеріями, показниками і рівнями на початку і в кінці року.

У параграфі 1.2. нами обґрунтовано, що художньо-технічна творчість включає мотиваційно-ціннісний, інформаційно-діяльнісний і рефлексивний компоненти, сформованість яких ми визначаємо за орієнтованими на компетентності гуртківців критеріями (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Компонентна структура художньо-технічної творчості та визначення її сформованості

Компонент	Критерій	Компетентності	Показники
Мотиваційно-ціннісний.	Мотиваційний.	Мотиваційно-ціннісна.	Мотиви і смисл творчої діяльності; мотиваційна спрямованість на ХТТ; рівень домагань; ціннісна орієнтація на красу та культурні аспекти; ініціативність.
Інформаційно-діяльнісний.	Когнітивно-діяльнісний.	Пізнавальна.	Навчальні досягнення при виконанні завдань різного рівня складності.
		Операційно-діяльнісна.	Досвід технічної та художньо-прикладної творчості у напрямі гурткової роботи; ХЕК і смак, ТТК, уміння і навички з ХТТ.
		Творча.	Наявність і рівень творчих здібностей та нахилів, характер і стиль творчої діяльності; вміння шукати нові способи виконання роботи і вибір з них раціональних; самостійне визначення технології

			виготовлення; розв'язок творчих завдань.
Рефлексивний.	Рефлексивно-оцінний.	Соціальна.	Культура загальна, культура праці; вихованість, здатність до співпраці, самореалізація; власний соціальний досвід.
		Емоційна.	Здібність узгоджувати власні дії з внутрішнім планом почуттів і бажань; поінформованість в емоц. сфері, (саморегуляцію, емпатію, експресивність); навички адекватної до ситуації рефлексії.

Мотиваційно-ціннісна компетентність. Мотиви виконання діяльності учнем пов'язані зі смыслом, значущістю і цінністю діяльності для нього. Спрямованість учня на творчий вид діяльності говорить про вибірковість його мотивів. У цьому аспекті важливо знати, на які цінності він орієнтований: на корисність або безглуздість, красу або потворність; на які панівні в сучасному українському суспільстві цілі, вимоги, норми, оцінки, настанови щодо результатів людської діяльності та її культурних аспектів. Структура мотиваційної сфери визначається за допомогою опитувальника В. Горбачовського за такими компонентами: мотив внутрішній, мотив пізнавальний, мотив уникнення, мотив змагання, мотив зміни діяльності, мотив самоповаги, а також значущість результатів, складність завдання, вольове зусилля, оцінка рівня досягнутих результатів, очікуваний рівень мобілізації результатів, оцінка власного потенціалу, намічений рівень мобілізації зусиль, закономірність результатів, ініціативність. Отримана інформація є цінною для керівника гуртка тим, що дає уявлення про рушійні сили розвитку діяльності, рівень домагань і спрямованість гуртківців на виконання складних завдань, сформованість в них інструментальних компонентів, які дають гуртківцям зрозуміти взаємозв'язок між власними можливостями і результатом та можливістю впливати на цей процес. Таким чином формуються передумови для адекватної самооцінки і рефлексивних умінь.

Вивчення мотивації здійснюється в три етапи, кожен з яких має свою мету: на першому етапі визначається початковий стан мотиваційних компонентів та їхній рівень, а також провідні компоненти (п'ять компонентів із найвищими значеннями); на другому етапі учні працюють над розвитком тих компонентів, які мають найнижчі значення; на третьому етапі повторно проводиться опитування і визначаються зміни, які відбулись в кількісному вираженні компонентів структури мотиваційної сфери. Отримана інформація дозволяє створити цілісну картину про мотиваційну сферу кожного гуртківця, його провідні мотиви та інтереси, виявити слабкі сторони і допомогти учневі знайти методи роботи над їх удосконаленням.

Сформованість мотиваційно-ціннісної компетентності визначається на початку і в кінці року за змінами в мотиваційній сфері учнів за трьома рівнями.

Пізнавальна компетентність з професійно орієнтованої художньо-технічної творчості майбутніх робітників технічних професій визначається за навчальними досягненнями гуртківців при виконанні завдань чотирьох рівнів складності на початку і в кінці року. Вона пов'язана зі сформованістю в учнів навчально-пізнавального інтересу до видів діяльності з технічної та художньо-технічної творчості. Застосування педагогічного впливу на відповідні компоненти мотиваційної сфери суттєво змінює навчальні досягнення учнів. Для оцінювання якості виконання кожної групи завдань що відстежується рівень складності змісту і завдань, посильний для даного рівня гуртка (початковий основний, поглиблений). Зміст завдань спрямований на виявлення обізнаності гуртківців у професійній сфері, художній і техніко-технологічній інформації, а також із народного мистецтва.

Сформованість пізнавальної компетентності визначається на початку і в кінці року за навчальними досягненнями за чотирма рівнями.

Операційно-діяльнісна компетентність інтегрує досвід у даній сфері гурткової роботи, художньо-естетичну культуру і смак, техніко-технологічну культуру, уміння і навички з відповідної діяльності. У разі впровадження сучасних підходів у роботу гуртків художньо-технічного або технічного профілів теж актуальними є питання художньо-естетичної та техніко-технологічної культур.

Програма гуртка визначає уміння і навички гуртківців з технічного і художнього напрямів роботи. У подальшому вони формуються за допомогою практико-орієнтованих технологій і вдосконалюються самостійною роботою. Якість виконання визначається за поетапними результатами роботи (потемне і підсумкове оцінювання), а темп засвоєння – програмою гуртка. Треба зазначити обов'язковість оцінювання участі в підготовці до конкурсів, виставок і у самих заходах.

Сформованість умінь і навичок визначається на початок і кінець навчального року за чотирма рівнями.

Кількість виготовлених в практико-орієнтованих гуртках продуктів (виробів, досліджень, проектів) визначає досвід роботи, проте актуальним залишається питання узгодження продуктивності гуртківця з якістю виконання і рівнем художньо-естетичного виконання виробів. Виконання останньої вимоги забезпечує систематична робота з розвитку техніко-технологічної, художньо-естетичної культури і смаку учнів в гуртку.

Зміни у розвитку художньо-естетичної культури визначаються за такими показниками: естетична свідомість, естетичний світогляд, художньо-естетичний смак, художня освіченість, художньо-естетичні цінності і здібності. Критерії інтегрують показники за напрямками: в *естетичній свідомості* – почуття прекрасного, задоволення від сприймання художньо-естетичних явищ, наявність позитивних емоцій під час виконання роботи, естетичне ставлення до результатів роботи, заспокоєння від задоволення потреби в естетичних враженнях; в *естетичному світогляді* – розуміння прекрасного, потреба в естетичному пізнанні та художній творчості, зростання якості фантазій, наявність художньо-естетичних ідей, інтересів, мети, переконань, ідеалів; у *художньо-естетичному смаку* – емоційно-почуттєве переживання сприйняття об'єкта з позицій мистецтва, естетичне судження та оцінка; у *художній освіченості* – обізнаність у видах естетичної діяльності, видах і жанрах мистецтва, художніх стилях і напрямках у мистецтві; у *художньо-естетичних цінностях* – дотримання ціннісного ставлення до професійної діяльності й в повсякденному житті; у *художньо-естетичних здібностях* – розвиненість образного і художнього мислення, володіння художньо-естетичними нормами, уміння спостерігати, порівнювати, зіставляти, давати художньо-естетичну оцінку, вирізняти рівень власних здобутків [410, с. 67-68].

Динаміка змін в художньо-естетичній культурі визначається за трьома рівнями: *низький* – відсутність ідеалу, низька потреба в естетичній насолоді та художній освіченості, низький прояв або відсутність самостійності у судженнях, аналізі, оцінці явищ; байдужість; *середній* – наявність художньо-естетичного ідеалу, знань видів і жанрів мистецтва, особливостей народного мистецтва, естетичних і художніх понять, самостійність в аналізі, оцінці та судженнях щодо відповідності виконаної роботи встановленим нормам, усвідомлення власного і чужого художньо-естетичного досвіду; *високий* – розвинутість образного і художнього мислення, самостійність в аналізі, оцінці та судженнях щодо відповідності виконаної роботи встановленим нормам, наявність художньо-естетичного ідеалу, естетичних і художніх знань, видів і

жанрів мистецтва, особливостей народного мистецтва, усвідомлення власного і чужого художньо-естетичного досвіду, високі вольові якості та витримка.

Зміни у розвитку ТТК визначаються за показниками, які відповідають структурі технологічної культури, доповненій елементами технічної культури (див. параграф 4.1), за трьома рівнями (низький, середній і високий).

Найбільшу вагу серед чотирьох складових операційно-діяльнісної компетентності мають уміння і навички. Вони доповнюються особистісним досвідом у провідній діяльності, який зростає протягом навчального періоду (оцінюється кількістю завершених робіт), а також рівнем художньо-естетичної культури, художньо-естетичним смаком, які проявляються у виробках, і техніко-технологічною культурою, що визначає досягнутий рівень майстерності. Рівень операційно-діяльнісної компетентності визначається за допомогою факторно-критеріальної моделі формування за чотирма рівнями (високий, середній, низький, дуже низький) тільки на кінцевому етапі.

Творча компетентність гуртківця визначаються за такими параметрами: наявність і рівень творчих здібностей та нахилів, вміння шукати нові способи виконання роботи і вибір з них раціональних; характер і стиль творчої діяльності; самостійне визначення технології виготовлення; розв'язок творчих завдань. За допомогою опитувальника Е. Джонса, індикатора М. Кіртона визначають рівень творчого самовираження, тип інноваційного мислення, легкість і продуктивність розв'язку творчих завдань. На основі отриманої інформації педагог визначає напрями роботи з кожним учнем стосовно врівноваження самооцінки, спонукає до відстеження змін у творчих здібностях гуртківців.

За допомогою індикатора М. Кіртона на початку і в кінці навчального року в учнів визначається тип інноваційного мислення, тобто стиль, якому особа віддає перевагу в творчій діяльності. Багаторічні спостереження показали, що в гуртку є один-два суперінноватора чи інноватора, довкола яких групуються невиражені інноватори та адаптери. Перш за все треба домогтися розуміння гуртківцями, що важливими в творчій роботі є обидві групи, оскільки їм властиві відповідні стилі мислення. Для кожного гуртківця важливо знати свій стиль мислення і в чому потрібно розвиватись.

Розуміння учнями технологічної основи діяльності приходить разом з освоєнням основних понять професійної діяльності: прийом, операція, суміщення операцій, концентрація і диференціація професій. Ці відомості поглиблюються поняттями «удосконалення», «новаторство», «раціоналізація», «винайдення», які орієнтовані на технічну творчість. Педагог звертає особливу увагу на розвиток у майбутніх кваліфікованих робітників уміння раціонально вибирати способи виконання роботи і шукати нові, самостійно визначати

технології виготовлення. Закріплення цих умінь відбувається під час розв'язування професійно орієнтованих творчих завдань.

Сформованість і розвиток *соціальної* компетентності гуртківців визначається параметрами відповідно до напрямів: *культурний* – культура загальна, культура праці; *виховний* – вихованість, здатність до співпраці, самореалізація; *соціальний* – власний соціальний досвід.

Індикатором соціального розвитку людини є культура праці, оскільки вона відображає інтегративний зв'язок між соціальною, діяльнісною і творчою сферами. Показниками культури праці є: у *соціальній* сфері – оприлюднення результату творчості на виставках і конкурсах різного рівня, зростання власного соціального досвіду завдяки участі у різних заходах і проектах; у *творчій* діяльності – перехід творчості «для себе» на вищі рівні, тобто «для себе та оточення» і «для себе та усіх»; у *гуртковій* роботі – чистота і раціональне використання робочого місця, матеріалів, інструменту, завершеність виконання роботи, охайність, якість.

Емоційна компетентність тісно пов'язана з мотиваційною сферою особистості, яка готує для неї ґрунт. Під емоційною компетентністю гуртківця розуміють: «здібність узгоджувати власні дії з внутрішнім планом почуттів і бажань, що спирається на його поінформованість в емоційній сфері, саморегуляцію, емпатію, експресивність, навички адекватної до ситуації рефлексії» [410, с.71]. Рівень сформованості емоційної компетентності гуртківців визначається за допомогою методики Д. Люсіна, опитування за якою проводиться на початку і в кінці навчального року. Методика діагностує стан емоційного інтелекту особистості за компонентами його структури: МП – розуміння чужих емоцій, МУ – управління чужими емоціями, ВУ – управління своїми емоціями, ВЕ – контроль експресії, ВП – розуміння своїх емоцій, ПЕ – розуміння емоцій, УЕ – управління емоціями, ОЕІ – інтегральний показник емоційного інтелекту. Отримана інформація дозволяє виявити вузькі місця в розумінні і управлінні власними і чужими емоціями, що часто буває перешкодою в творчій діяльності. Якісне спрямування змін (позитивне чи негативне) діагностується поетапно, що дає можливість побачити реальну картину змін в емоційній сфері.

У ході експериментального дослідження відповідно до завдань було перевірено: модель розвитку художньо-технічної творчості учнів ЗП(ПТ)О в умовах гурткової роботи; педагогічні умови формування і розвитку художньо-технічної творчості учнів ЗП(ПТ)О, що здобувають технічні професії; методику розвитку художньо-технічної творчості учнів ЗП(ПТ)О в процесі навчання технічних дисциплін в умовах гуртка; навчально-методичне забезпечення для розвитку художньо-технічної творчості учнів ЗП(ПТ)О з урахуванням профілю

підготовки. Ключовим моментом методики розвитку художньо-технічної творчості учнів ЗП(ПТ)О в гуртковій роботі є формування компетентностей з орієнтацією на професійну сферу. Отримані результати дають підставу визнати правильність концептуальних положень, втілених у загальній гіпотезі та можливість їх застосування в ширшому аспекті, тобто для професій за іншими типами професійної діяльності.

Отже, рівень сформованості розглянутих вище компетентностей у майбутніх кваліфікованих робітників, які відвідували гурток «Художньо-технічна творчість у професії», дає підстави стверджувати, що запропонована педагогічна модель розвитку художньо-технічної творчості в гуртковій роботі є дієвою і позитивно впливає на реалізацію функцій структурних компонентів художньо-технічної творчості.

За темою дисертаційного дослідження розроблено і апробовано науково-і навчально-методичне забезпечення розвитку художньо-технічної творчості учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти: посібники «Методичні засади впровадження сучасних підходів у роботу гуртків» [410], «Організація творчої діяльності учнів ПТНЗ» [420], «Творчість як засіб розвитку професійної компетентності майбутнього робітника» [424]; програму гуртка «Художньо-технічна творчість у професії» для учнів, що навчаються за технічними професіями [417], програму курсу «Основи організації творчої діяльності учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти» для викладачів і майстрів виробничого навчання; видання про досвід роботи керівника гуртка «Гурток як творча майстерня», презентації за тематикою – про творчість, музеї, роботу гуртків, а також монографії «Науково-методичне забезпечення позаурочної діяльності учнів ПТНЗ в гуртках художньо-прикладної творчості» [418], «Організаційно-педагогічні аспекти реалізації принципу наступності у професійній підготовці робітників» [419], «Яворівська художня школа: освітньо-мистецький аспект» [425].

Висновки до четвертого розділу

Конструювання змісту для розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників у контексті професійної діяльності здійснюється з урахуванням сучасних засад інтегративної освіти та створення стандартів професійної (професійно-технічної) освіти нового покоління. Професійно орієнтована художньо-технічна творчість у закладі професійної (професійно-технічної) освіти – це побудований на інтегративній основі конструкт, який дозволяє вийти на новий рівень професійного мислення майбутніх кваліфікованих робітників, коли подолано односторонню

спрямованість професійної підготовки, а здобуті знання дозволяють виходити за межі фаху. Інтеграція дуже віддалених наукових галузей, з одного боку, виводить на рівень «подвійної реальності», коли дозволяє в довіллі побачити моральні проблеми і цінності, а, з другого боку, є способом ущільнення знань, що дає можливість підтримувати рівень готовності робітників до виконання професійних і соціальних функцій. На тлі цих інтеграційних процесів відбувається також поєднання прямої освіти, закарбованої в освітніх програмах через освітні результати та вторинної, яка підвищується за рахунок особистісного досвіду.

У художньо-технічній творчості виділяють змістові компоненти відповідно до різних видів інтеграції: *горизонтальну*, яка залучає зміст кількох дисциплін (споріднених чи різнохарактерних), доповнених знаннями з інших галузей відповідно до конкретної тематики; *вертикальну*, яка організовує зміст залежно від рівня розуміння художньо-технічної творчості (від фрагментарного і дискретного рівня малої художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників технічних професій до цілісного рівня дизайну як виду проектної діяльності); *діагональну*, яка пов'язує наукові досягнення з ціннісно-смысловими установками, які виходять із самого життя.

Ознайомлення з конструктивними і функціональними змінами, які відбувалися з об'єктами професійної діяльності, дає можливість простежити розвиток творчої думки, виявити закономірності розвитку техніки й технологій, виробів, зміни вимог до виконавців, що позитивно впливає на поглиблення професійного досвіду майбутніх кваліфікованих робітників. Водночас відбувається ознайомлення з художньо-естетичним характером культурної спадщини професійного характеру, розуміння якого пов'язане з загальнокультурним рівнем учнів.

Якість вихідного продукту праці залежить від техніко-технологічної культури виконавців, вдосконалення якої відбувається у напрямі змістових ліній сучасної технологічної освіти. Техніко-технологічну культуру майбутнього кваліфікованого робітника (гуртківця) розглядають як його здатність ефективно здійснювати перетворювальну діяльність із напряму професії (роботи гуртка), застосовуючи для цього знання знарядь праці, сучасні технології, вміння їх використовувати у звичайних обставинах, а також переносити в нові умови. У свою чергу здатність повноцінно сприймати, правильно розуміти і прагнути створювати власні результати професійної діяльності у контексті прекрасного з урахуванням художньо-естетичних цінностей, розглядають як художньо-естетичну культуру майбутнього робітника (гуртківця).

У професійній (професійно-технічній) освіті зміст художньо-технічної творчості визначається з урахуванням професійної діяльності: опанування цінностей вітчизняної та зарубіжної художньої культури як складових єдиної духовної спадщини людства; профільної диференціації змісту художньо-естетичної освіти, спрямованої на вивчення кращих зразків виробів, що мають відношення до професії; розвитку образного мислення як необхідної складової творчого мислення; вивільнення різних видів обдарованостей учнів, що дозволяє розширити основи для їхньої адаптації в професійній діяльності. Детальніше він коригується змістом компетентностей, які формуються і розвиваються відповідно до вибраного варіанту засвоєння змісту художньо-технічної творчості (через інтеграцію професій, гурток, окремі теми в технічних дисциплінах).

Відповідно до вимог компетентнісного підходу художньо-технічна творчість в професії є інструментом, який використовує інтегративну сукупність різних видів досвіду, освоєння яких розширює можливості фахівця на ринку праці і робить його мобільним. Обмеження, які встановлює навчальна програма з технічних дисциплін, що вивчаються під час професійної підготовки, долаються після уроків гуртковою роботою. Зміст професійно орієнтованої творчості, яка може мати місце в професійно-теоретичній і професійно-практичній підготовках, доцільно розподіляється між уроками та роботою після уроків. Він розробляється із урахуванням загальнодидактичних принципів відбору змісту та конкретизується провідними принципами обґрунтованих методологічних підходів, змістами професії та компетентностей, які мають бути сформовані в гуртку. Зміст професійно орієнтованої художньо-технічної творчості визначається поступово за різними критеріями в такій послідовності: критерії компетентнісного підходу – зміст компетентностей, що формуються в гуртку; критерії особистісно орієнтованого підходу – зміст сфер структури особистості; критерії професійної підготовки – зміст навчальної інформації з технічних дисциплін, який має художньо-естетичний потенціал (матеріалознавство, технології в галузі, технології, профільні дисципліни); критерії культурологічного підходу – зміст понять художньо-естетичної культури, дизайну і його видів, культурної і професійної зокрема спадщини.

Організацію навчального процесу і методику навчання для конкретної професії визначає зміст технічних дисциплін, відбір якого здійснюється за наступною логікою: вимоги ОКХ згідно з ДС П(ПТ)О професії, Національна рамка кваліфікацій (орієнтована на компетентності), принципи дидактики, урахування логіки дисципліни, потреби і технології виробництва.

Структурування відібраного змісту навчання на макрорівні дозволяє

виділити конкретного «носія» змісту навчання, за допомогою якого забезпечується гнучкість системи професійного навчання, налаштування її на адаптивність до змінних соціально-економічних умов. Аналіз успішності функціонування деяких ЗП(ПТ)О показав переваги інтеграції професій технічного і художнього профілів, в якій «носієм» художнього змісту підвищує гнучкість професійного навчання і відповідно адаптивність випускників на ринку праці. Деякі з них починали з технічного профілю, а поступово завдяки орієнтації на потреби ринку і зокрема регіонального ввели навчання з художніх професій, застосовують механізм інтеграції професій, розширюючи тим самим профілі підготовки. Такий підхід до професійної підготовки сприяє підвищенню мобільності та конкурентоспроможності робітничих кадрів, реалізації принципу наступності ДС П(ПТ)О, збереженню профільності підготовки фахівців, оптимізації термінів навчання, фінансів і ресурсної складової.

Організація художньо-технічної творчості в системі професійної (професійно-технічної) освіти передбачає створення навчально-розвивального середовища, яке формують суб'єкти освітнього процесу творчої діяльності. Кожен із суб'єктів має свою цільову спрямованість, орієнтовану на формальний або неформальний характер участі майбутніх кваліфікованих робітників.

Методика розвитку художньо-технічної творчості майбутніх робітників у закладі професійної (професійно-технічної) освіти здійснюється залежно від організаційної форми залучення учнів, тобто через навчальний процес під час навчання технічної дисципліни та через роботу після уроків. Ключовим моментом методики розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників у гуртковій роботі є формування компетентностей з орієнтацією на професійну сферу.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Нині в професійній освіті водночас перебігають процеси, кожен з яких має свою мету: *технологізація*, яка пов'язана з новітніми технологіями, що спонукають фахівців до творчості, розвитку творчих здібностей, сприяють їх освіті та самоосвіті; *гуманітаризація*, яка змінює технологічну освіту в напрямі культуровідповідності, орієнтуючи на гуманістичні цінності як провідний критерій перетворювальної діяльності людини. Розвиток професійної творчості фахівця обумовлюється інформаційним обміном між двома процесами, з яких перебіг першого визначається зв'язком теорії професії з дійсністю, а другого – активністю обмінів між фахами в професії та між різними професіями. Потреба в розвитку творчості спричинена станом суспільства, який формується і коригується загальними закономірностями його розвитку і внутрішніми закономірностями цього процесу в професії. Творчі здібності людини розглядаються як важливий ресурс економіки, який затребуваний не лише у високотехнологічних галузях, але й на середніх і дрібних підприємствах, де цінуються і інтелект, і практичні вміння.

Сучасними світовими тенденціями, що торкаються виробництва і, відповідно, професійної освіти є: активізація розвитку творчих здібностей за допомогою різних освітніх технологій; освоєння нових професій та спеціалізацій, що долає вузькопрофільність праці та є гарантією зайнятості людини; накопичення «одиниць» професійної діяльності, яка дозволяє акумулювати результати різних видів навчання; підготовка кадрів за кількома суміжними галузями, що дозволяє швидко адаптуватися до потреб економіки і сприяє підвищенню мобільності фахівців.

Актуальною проблемою професійної підготовки є організація умов для отримання додаткових знань і набуття вмінь, орієнтованих на самореалізацію в творчій діяльності, починаючи з перших кроків у професії. Інтегрований освітній процес на різних рівнях освіти передбачає раннє виявлення і розвиток індивідуальних здібностей особистості. Творчий розвиток особистості в освітньому закладі відбувається тоді, коли є контакт з предметним середовищем, яке спонукає вирішувати проблеми перетворювальної діяльності (удосконалити, розробити, створити).

Технологічна культура стала важливою особистісною якістю сучасного фахівця незалежно від того, в якій галузі він працює. Питання її розвитку тісно пов'язане із зацікавленістю молоді в технологічній освіті, а для учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти ця зацікавленість перетворюється в мотивацію оволодіти не просто фахом, а такою діяльністю, яка допоможе адаптувати його до потреб ринку. Інтегруючим чинником у технологічній освіті

є творча проектна діяльність, тому в освітньому процесі закладів професійної (професійно-технічної) освіти увага має звертатися на проектно-технологічну підготовку тих, хто навчається і здобуває фах, а також на тенденції, що визначилися на ринку праці щодо механізмів професійної адаптації та засад інтеграції професій. Як показує досвід європейських країн, а також деяких освітніх закладів в Україні, в технічних професіях набуває актуальності художньо-естетичний аспект, який в професії реалізується через художньо-технічну творчість.

Результати аналізу вітчизняного і зарубіжного досвіду розвитку художньо-технічної творчості показали, що вона є невід'ємною складовою професійної підготовки фахівців технічних і художніх профілів. На виробництві вона є одним із засобів підвищення естетичної цінності виробу, а в закладах професійної (професійно-технічної) освіти тісно пов'язана з технічною творчістю. Залучення майбутніх кваліфікованих робітників до творчості завжди було актуальним, адже участь у творчому процесі розвиває допитливість, зароджує любов до професії та сприяє розвитку професіоналізму. Оцінка творчих успіхів учнів є важливим стимулом для розвитку професійної майстерності, яка лежить в основі професійної компетентності. Оскільки зміст навчальної програми визначений державним стандартом, основна робота з розвитку художньо-технічної творчості проводиться після уроків. Провідною формою організації творчої роботи учнів після уроків є гурток.

2. У системі професійної (професійно-технічної) освіти дизайн-освіта здійснюється тоді, коли дизайн вивчається як дисципліна. Це має місце тоді, коли в освітньому закладі готують майбутніх кваліфікованих робітників-дизайнерів, а також з професій художнього профілю або за інтегрованою професією, коли першою опановується технічна професія, а другою – художнього профілю. В інших випадках учні залучаються до художньо-технічної творчості, яка тяжіє до технічної творчості та реалізується частково під час вивчення технічних дисциплін та роботи з учнями після уроків або у гуртку. Зміст дизайн-освіти в закладах професійної (професійно-технічної) освіти буде залежати від концепції її застосування: спрямованої на проникнення у виробничий процес чи на створення умов для гармонійного розвитку особистості майбутніх кваліфікованих робітників та їх самореалізації.

Художньо-технічна творчість розглядається як практична інтегрована діяльність, спрямована на виготовлення нового об'єкту, в якому доцільно поєднуються художній та технічний аспекти на основі інтеграції образного, візуального та раціонального мислення, ґрунтовних знань із різних сфер та розуміння механізмів їхньої взаємодії, враховуються художньо-естетичні критерії під час вибору

технологічних технік для його виготовлення. Якість виконання роботи визначається розвинутим конструктивним творчим мисленням і сформованістю художньо-естетичної та техніко-технологічної культур виконавця. Ця діяльність є малою творчістю, яка створює продукт робітничої праці як звичайну духовно-матеріальну цінність, або розвиває і вдосконалює існуючі об'єкти, розробляє нові прийоми, способи, методи і засоби перетворювальної діяльності. Основою компетентності є конструктивні вміння, які, залежно від орієнтації на вид творчості, спрямовані на роботу з відповідною інформацією, внаслідок чого отримуються різні результати: в технічній творчості отримуються техніко-технологічні знання і формується предметний образ, а в художній творчості вміння спрямовані на роботу з естетичною, художньою інформацією і на основі отриманих художніх знань формується художній образ. Техніко-конструктивні вміння пов'язуються з умінням поділити виріб на функціональні вузли, конструктивні елементи, деталі та складати у новому поєднанні, а художньо-конструктивні вміння – це вміння працювати з матеріалом, формою, кольором, лінією, світлом. Спільними уміннями для технічної та художньої творчості є вміння проектувати, конструювати., практично виготовляти, шукати найкраще рішення. Базовими для художньо-технічної творчості є інтегративні художньо-технічні конструктивні вміння, які полягають у тому, щоб уміти складати вузли і деталі у новому поєднанні з урахуванням художньо-естетичного і ергономічного аспектів.

3. Художньо-технічна творчість стимулює професійний розвиток особистості, оскільки для цього є передумови методологічного характеру. Провідними методологічними підходами до розвитку художньо-технічної творчості у контексті професії є: системний, синергетичний, інтегративний, аксіологічний, культурологічний, діяльнісний, компетентнісний та особистісно орієнтований підходи. Реалізація цих підходів у практику роботи закладів професійної (професійно-технічної) освіти, які готують майбутніх фахівців технічних професій, можлива за умови розроблення концептуальних засад художньо-технічної творчості у професійній (професійно-технічній) освіті.

Теоретичними положеннями, на основі яких організовується в професійній (професійно-технічній) освіті художньо-технічна творчість є такі принципи: адаптації; наступності; доцільності; професійної спрямованості; мотивації та безперервності; варіативності; активності; збереження творчої індивідуальності; збереження всього кращого, що створене в галузі і має бути передане як професійна культурна спадщина; динамізму ціннісних орієнтацій; поєднання індивідуальних і колективних форм роботи; принцип

структурування часу. Провідним принципом художньо-технічної творчості в професійній (професійно-технічній) освіті є принцип доцільності, який загострює увагу на її можливостях для творчої самореалізації майбутніх фахівців і реальності застосування. Він реалізується через принцип функціональності, що визначає значущість і основну форму застосування, та принцип профільної організації змісту художньо-технічної творчості.

Завданням *Концепції художньо-технічної творчості в професійній (професійно-технічній) освіті* є показати: *необхідність* інтеграції потреб особистості, можливостей освітнього закладу і вимог суспільства до сучасного кваліфікованого робітника у контексті професійної творчості; *важливість* розширення можливостей для творчого розвитку особистості у професійній діяльності; *актуальність* у контексті сучасних тенденцій вітчизняного і міжнародного ринків праці; *доречність* з позицій економічного розвитку регіону. Сутність Концепції полягає в тому, щоб залучити майбутнього кваліфікованого робітника до вивчення основ проектно-технологічної та проектно-художньо діяльності, спираючись на наступність технологічної освіти між середньою загальною і професійною (професійно-технічною) освітою, але з орієнтацією на професійну сферу та навчання впродовж життя. Реалізація Концепції на практиці передбачає створення умов для розвитку художньо-технічної творчості в закладі, зміни в змісті, методах і формах організації освітнього процесу, а також у мотиваційно-ціннісній сфері особистості учнів. Результативність процесу визначається за творчою активністю учнів у різних видах діяльності та заходах.

Художньо-технічна творчість, орієнтована на професійну діяльність, реалізується у чотирьох аспектах (психологічному, дидактичному, методичному та організаційному), в кожному з яких необхідно дотримуватись певних методологічних вимог, спрямованих на подолання відчуженості різнорідних знань і модальностей у сприйманні об'єктів професійної сфери.

Характерною ознакою творчості учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, яка спостерігається протягом багатьох років на виставках творчих робіт та інших відповідних заходах, є *зближення технічної та художньої творчості*. Художньо-технічна творчість розглядається як важливий інструмент розвитку творчих здібностей учнів та їх творчої індивідуальності. Основи художньо-технічної творчості, які закладені дошкільною і початковою дизайн-освітою, поглиблюються на наступних ланках освіти. Досвід професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників до творчої діяльності відображає не лише техніко-технологічні зміни в галузях, орієнтацію на розвиток творчості та загальної культури, але й потребу в опануванні

дизайнерської думки, завдяки якій відбувається поліпшення якості продуктів професійної діяльності на всіх етапах їх виготовлення.

У професійній (професійно-технічній) освіті художньо-технічна творчість розвивається за адаптаційним механізмом. Особливостями адаптаційного механізму художньо-технічної творчості у П(ПТ)О є: 1. Художньо-технічна творчість у П(ПТ)О адаптується до заданих параметрів педагогічної системи, тобто стосується основної мети навчання майбутніх кваліфікованих робітників, проникає у всі форми освітнього процесу, розвивається, орієнтуючись на професійну діяльність. 2. Рамки художньо-технічної творчості в закладах професійно-технічної освіти можна визначити заздалегідь, орієнтуючись на навчальні програми з професії, особистісні характеристики та бажання учнів. 3. Для розвитку художньо-технічної творчості у професійній (професійно-технічній) освіті важливою є динаміка зовнішніх впливів і умов стійкості внутрішньої організації творчої діяльності в освітньому закладі. 4. Шляхи розвитку художньо-технічної творчості можна спрогнозувати, що дозволяє зробити її керованим процесом. 5. Зміна умов зовнішнього середовища може позитивно або негативно вплинути на адаптаційні можливості художньо-технічної творчості.

4. Моделювання, в основу якого покладено зв'язок між вивченням змісту предмету «Технології» в загальній середній освіті, технологічним змістом робітничої професії та ринком праці, дає цілісне уявлення про розвиток художньо-технічної творчості учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Воно передбачає розробку підмоделей, що знаходяться у певних відношеннях між собою (структурно-функціональну, організаційну, освітню, процесну і компетентнісну). Узагальнена педагогічна модель виконує інтегральну функцію розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників у процесі навчання технічних дисциплін в умовах професійно орієнтованого гуртка і демонструє динамічність процесу. Вона складається з концептуально-цільового, процесуально-технологічного і критеріально-результативного блоків.

Концептуально-цільовий блок моделі відображає ту частину процесу, в якій визначено інтегровану мету роботи учнів з технічних дисциплін після уроків і гурткової роботи в закладі. У цій меті інтегруються бажання і потреби учнів (визначають мотив вибору гуртка), завдання професійної (професійно-технічної) освіти (забезпечувати умови для навчання, виховання, творчого розвитку, соціалізації) та позашкільної освіти (організація дозвілєвої діяльності на творчому рівні, створення умов для самореалізації та соціалізації гуртківців). Враховуючи різноаспектність вимог до цих видів діяльності, робота має організовуватись, а зміст розробляти з урахуванням принципів тих

діяльностей, на які орієнтовані зацікавлені сторони, і сучасних підходів до освіти (особистісно-орієнтований, компетентнісний, діяльнісний, культурологічний).

Процесуально-технологічний блок включає педагогічні умови та етапи їх реалізації у процесі залучення учнів до гурткової роботи: діагностично-мотиваційний, інформаційно-змістовий, організаційно-середовищний та рефлексивно-оцінювальний. На кожному з них застосовуються прийоми, методи, методики і технології, адекватні до мети дослідження і етапу зокрема.

Критеріально-результативний блок відображає причинно-наслідковий зв'язок, який виникає через дію інтегрованого змісту, методики і навчально-методичного забезпечення роботи гуртка з урахуванням сучасних підходів до неформальної освіти (навчальна програма, посібник, методичні рекомендації).

Зміст гурткової роботи у контексті професійно орієнтованої художньо-технічної творчості відображає основні напрями, визначені в компетентнісній моделі гуртківця, а також особливості організаційно-педагогічної моделі художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників і варіанту освітньої моделі художньо-технічної творчості в закладі професійної (професійно-технічної) освіти. Для його визначення були розроблені критерії відбору змісту та проведене відповідне структурування, що відображено в програмі роботи гуртка. Провідним мотивом змісту гурткової роботи є ознайомлення майбутніх кваліфікованих робітників із творчими можливостями професії, перспектив її розвитку, визначення їхнього покликання і створення умов для переростання його в захоплення, розвиток важливих навичок не лише для професії, але й для життя. У результаті формуються компетентності, які доповнюють професійну компетентність, сформовану відповідно до освітньо-кваліфікаційної характеристики випускника за конкретним фахом. Зокрема, це такі компетентності, як: мотиваційно-ціннісна, пізнавальна, операційно-діяльнісна, творча, соціальна та емоційна. Процесуальна частина методики орієнтована на застосування тих методів і технологій, які сприяють індивідуалізації навчання, творчій, пошуковій і рефлексивній діяльності гуртківців. Ступінь сформованості компетентностей гуртківців перевірявся за розробленими критеріями, показниками і рівнями.

Позитивні результати педагогічного експерименту дають підстави стверджувати, що впровадження педагогічної моделі розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників в процесі навчання технічних дисциплін в умовах професійно орієнтованого гуртка є доцільною.

5. Творчий розвиток особистості майбутнього робітника розглядається на трьох рівнях, між якими виникає синергічний зв'язок: діяльність педагога, яка залежить від об'єктивних і суб'єктивних умов і спрямована на активізацію

творчих сил особистості учня та підтримку у нього найменшого прояву бажання до творчості; діяльність учня, орієнтована на самоусвідомлення в професії, що пробуджує інтерес до професійної творчості та бажання спілкуватися з компетентними людьми; процес розвитку творчого потенціалу майбутнього робітника в сфері професійної діяльності, зокрема, в професійно орієнтованій художньо-технічній творчості. Специфічними особливостями художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників технічних професій є: орієнтація творчості на професійну сферу і діяльність в ній, яка має виражений технічний характер; необхідність розвитку в майбутніх кваліфікованих робітників мотивації до професійної творчої діяльності; використання часу для розвитку професійно орієнтованої творчої діяльності переважно поза основним навчальним процесом (теоретичним і виробничим навчанням) на основі узгодження мети та цілей закладу (педагога) та учнів; необхідність стимулювання і підтримки інтересу до художнього аспекту професії незалежно від наявності його ознак в змісті стандарту професії; необхідність формування ціннісного ставлення до професійної діяльності та до творчої зокрема.

Педагогічними умовами розвитку художньо-технічної творчості учнів ЗП(ПТ)О в гуртку є комплекс чинників, спрямованих на цілі рівнів розгляду творчого розвитку учнів, що здобувають технічну професію.

Мотиваційно-цільові умови: 1. *Спрямованість* гуртківців на підвищення мотивації досягнення під час навчання і досягнення високих результатів. 2. *Формування мотиваційно-ціннісного ставлення* до професійної творчості та зокрема художньо-технічної. 3. *Мотивація* потреби постійного удосконалення вмінь, самонавчання і саморозвитку.

Процесуально-змістові умови: 1. *Формування* у гуртківців мотиваційно-ціннісної, пізнавальної, операційно-діяльнісної, творчої, соціальної та емоційної *компетентностей* на основі цілеспрямованої інтеграції знань, умінь і навичок, що передбачає розроблення змісту художньо-технічної творчості у контексті професії та методики її розвитку. 2. *Активне залучення* гуртківців у процес набуття досвіду в художньо-технічній творчості. 3. *Включення* гуртківців у процес засвоєння і використання загальнолюдських і національних цінностей.

Організаційно-технологічні умови: *Застосування* спрямованих на розвиток творчих здібностей, уяви, важливих якостей особистості *організаційних форм, методів і навчання технологій*, які сприяють самореалізації (самоаналіз, самооцінка, саморефлексія, самостійність) в художньо-технічній творчості, що передбачає розробку методики формування компетентностей.

Суб'єктно орієнтовані умови: 1. *Спрямованість* педагогічної системи розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників у процесі навчання технічних дисциплін в умовах урочної та гурткової роботи, позашкільної освіти *на забезпечення* загальнокультурного, художньо-естетичного, морально-етичного, особистісного, а також професійного розвитку учнів. 2. *Розвиток* власної позиції гуртківця та його особистісного сенсу в гуртковій роботі. Реалізація цих умов передбачає розробку навчально-методичного забезпечення для розвитку художньо-технічної творчості в умовах урочної та гурткової роботи і позашкільної освіти.

Виокремлені педагогічні умови передбачають проектування змісту художньо-технічної творчості, орієнтованої на професійну сферу діяльності майбутніх кваліфікованих робітників, який може доцільно вивчатись на технічних дисциплінах як в умовах урочної, так і гурткової роботи, а також можливостей позашкільної освіти, яка здійснюється в системі професійної освіти відповідним закладом. Ефективність дії виділених умов визначається за змінами в компетентностях учнів.

6. Методика розвитку художньо-технічної творчості майбутніх робітників в закладі професійно-технічної освіти здійснюється залежно від організаційної форми залучення учнів, тобто через навчальний процес під час навчання технічної дисципліни та через роботу після уроків. Ключовим моментом методики розвитку художньо-технічної майбутніх кваліфікованих робітників у гуртковій роботі є формування компетентностей з орієнтацією на професійну сферу.

Формування компетентностей у гуртківців відбувається поетапно. На кожному з етапів застосовуються прийоми, методи, методики і технології, адекватні до освітньої мети і етапу зокрема.

Діагностично-мотиваційний етап передбачає визначення мотиву вибору профілю гуртка учнем, а також вхідних даних для відстеження розвитку тих компетентностей, які формуватимуться гуртковою роботою.

Інформаційно-змістовий етап включає удосконалення змісту в контексті особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів та його корекцію, орієнтовану на бажання, нахили і потреби гуртківців, а також професійну сферу.

Організаційно-середовищний етап пов'язаний з виявленням і врахуванням особливостей середовища, в якому організовується робота гуртка (спосіб організації передачі навчального матеріалу залежно від взаємодій педагогів та учнів; засоби, що забезпечують розвивальний ефект; переважаюча орієнтація гуртка відповідно до професії; міжособистісна взаємодія). На цьому етапі основними напрямками діяльності є: поглиблення професійної підготовки у

неформальний спосіб на засадах добровільності, що передбачає залучення учнів до науково-дослідної, експериментальної, конструкторської та винахідницької роботи в галузях науки, техніки, культури і мистецтва, що орієнтовані на професію; виявлення, розвиток і підтримка обдарованих учнів, здатних продовжити навчання на вищому ступені освіти, створення умов для їхньої творчої реалізації, професійного виховання; формування у гуртківців особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва; розвиток естетичної свідомості та художньо-естетичної культури, здатності до самореалізації та самовдосконалення; залучення до популяризації предметів творчості, пов'язаних із художньою культурою і традиціями.

Рефлексивно-оцінювальний етап орієнтований на визначення рівня розвитку рефлексивного мислення, пов'язаного з організацією і результативністю навчальної діяльності учнів. На цьому етапі застосовується різний інструментарій (тести, опитувальники, анкети), який дає можливість виявити стан розвитку художньо-технічної творчості, оцінити його, а також урахувати думку і позицію учнів і педагогів.

Відстеження результату дає можливість у разі потреби здійснити корекцію загальної мети та змісту гурткової роботи.

Компетентності, за якими визначають розвиток художньо-технічної творчості в професійно орієнтованому гуртку, мають наступний зміст:

Мотиваційно-ціннісна компетентність: внутрішня вмотивованість участі в гуртку, зацікавленість у власному розвитку в обраному напрямі, спрямованість на засвоєння відповідних загальнокультурних і професійних цінностей, позитивне ставлення до професії та роботи в гуртку.

Методика вивчення мотивації реалізується в три етапи: на першому етапі визначається початковий стан мотиваційних компонентів та їхній рівень, а також провідні компоненти (п'ять компонентів із найвищими значеннями); на другому етапі учні працюють над розвитком тих компонентів, які мають найнижчі значення; на третьому етапі повторно проводиться опитування і визначаються зміни, які відбулись в кількісному вираженні компонентів структури мотиваційної сфери. Отримана інформація дає можливість створити цілісну картину про мотиваційну сферу кожного гуртківця, його провідні мотиви та інтереси, виявити слабкі сторони, щоб допомогти йому знайти методи роботи над їх удосконаленням. Сформованість мотиваційно-ціннісної компетентності визначається на початку і в кінці року.

Пізнавальна компетентність: володіння поняттями і знаннями з художньо-технічної творчості, конструкторської та винахідницької роботи в різних галузях науки, техніки, культури і мистецтва, в тому числі й вибраної професійної сфери. Оцінювання якості виконання проводиться для кожної

групи завдань, що дає можливість відстежити рівень складності змісту і завдань, посильний для даного рівня гуртка (початковий, основний, поглиблений). Зміст завдань спрямований на виявлення обізнаності гуртківців у сфері діяльності гуртка, художніх і техніко-технологічних знань, а також знань із народного мистецтва. Сформованість пізнавальної компетентності визначається на початку і в кінці року за навчальними досягненнями.

Операційно-діяльнісна (практична) компетентність інтегрує досвід у даній сфері гурткової роботи, художньо-естетичну культуру і смак, техніко-технологічну культуру, уміння і навички з відповідної діяльності. Серед чотирьох складових операційно-діялісної компетентності найбільшу вагу мають уміння і навички, які кількісно вимірюються. Уміння і навички гуртківців формуються за допомогою практико-орієнтованих технологій під час занять гуртка і вдосконалюються самостійною роботою. Сформованість умінь і навичок визначається на початок і кінець навчального року. Вони доповнюються особистісним досвідом у провідній діяльності, який зростає протягом навчального періоду (оцінюється кількістю завершених робіт), а також рівнем художньо-естетичної культури, художньо-естетичним смаком, які проявляються у виробках, та техніко-технологічною культурою, яка визначає досягнутий рівень майстерності. Визначення рівня операційно-діялісної компетентності здійснюється за допомогою факторно-критеріальної моделі формування по чотирьох рівнях (високий, середній, низький, дуже низький) тільки на кінцевому етапі.

Творча компетентність включає розвиток творчих здібностей, нахилів, творчої діяльності, пошук нових способів виконання роботи і вибір з них раціональних, самостійне визначення технології виготовлення, розв'язок творчих завдань. На початку і в кінці навчального року в учнів визначаються характеристики творчих здібностей, тип інноваційного мислення, якому особа віддає перевагу в творчій діяльності, легкість і продуктивність розв'язку творчих завдань..

Соціальна компетентність характеризується сформованістю загальної культури виховання, культури праці і власного соціального досвіду. Критеріями і параметрами, за якими простежується її сформованість і розвиток є: культурний – культура загальна, культура праці; виховний – вихованість, здатність до співпраці, самореалізація; соціальний – власний соціальний досвід. Показники культури праці: *у гуртковій роботі* – охайність, якість, завершеність виконання роботи; чистота і раціональне використання робочого місця, інструменту, матеріалів; *у творчій діяльності* – творчість з рівня «для себе» перейшла на вищі, тобто «для себе та оточення» і «для себе та усіх»; *у соціальній сфері* – зростання власного соціального досвіду завдяки участі в

спільних проектах, виставках, конкурсах, через оприлюднення результату творчості в гуртку.

Емоційна компетентність включає поінформованість в емоційній сфері людини, саморегуляцію, оптимальний рівень емпатії та експресивності, навички адекватної до ситуації рефлексії. Методика розвитку емоційної компетентності полягає в тому, що поетапно діагностують стан емоційного інтелекту за компонентами його структури, щоб визначити напрям особистісних змін. Діагностика змін емоційного інтелекту проводиться для того, щоб визначити їх якісне спрямування (позитивне чи негативне), що важливо для підтримки творчої активності гуртківців.

7. Експериментально доведено ефективність розвитку художньо-технічної творчості майбутніх кваліфікованих робітників з урахуванням її особливостей під час навчання технічних дисциплін в умовах гурткової роботи. Теоретично обґрунтовано та експериментально доведено, що творча діяльність учнів ЗП(ПТ)О розвивається у тому напрямі, для якого створені педагогічні умови розвитку творчої особистості. У гуртку «Художньо-технічна творчість у професії» здійснювалось формування компетентностей учнів за розробленою методикою. Спостереження за змінами складових мотиваційної сфери показало, що відбулись позитивні зміни в мотиваційній компетентності гуртківців: в оцінних процесах, які є рушійними силами розвитку творчості, зросла вираженість самоповаги і відповідно рівень домагань; у прогностичних процесах зросли особистісна значущість результатів творчої діяльності, рівень творчої волі, спрямованість виконувати складні завдання, адекватність оцінювання власного творчого потенціалу і відповідно прогнозованого рівня домагань; в рефлексивних процесах зросла адекватність розуміння взаємозв'язку між власними можливостями і кінцевим результатом та роллю в ньому особистої самостійності. За рахунок підвищення рівня пізнавальної мотивації зросла обізнаність учнів щодо проектно-технологічної, творчої діяльності, художнього аспекту професії, з дизайну і народного мистецтва. На основі факторно-критеріальної моделі було виявлено рівні сформованості операційно-діяльнісної компетентності гуртківців. Встановлено, що і в експериментальній, і в контрольній групах найбільше учнів мають середній рівень, в той час, як для високого рівня більшою є частка в експериментальній групі, а дуже низького рівня – в контрольній групі. Визначення рівня творчої компетентності гуртківців показало, що на кінцевому етапі формувального експерименту в експериментальній групі порівняно з контрольною групою зріс загальний рівень творчих здібностей, а також рівень рефлексивних умінь учнів щодо самооцінки власної творчості. В експериментальній та контрольній групах відбувся перерозподіл учнів за стилями творчої діяльності, які

відображають тип інноваційного мислення учнів. Якщо спочатку в гуртку було виявлено одного або двох суперінноваторів чи інноваторів, довкола яких групуються невиражені інноватори та адаптери, то в кінці формувального етапу в результаті розвитку мотиваційної спрямованості на художньо-технічну творчість відбувся перерозподіл учнів: в експериментальній групі зросла кількість інноваторів і невиражених інноваторів більше, ніж у контрольній групі. У загальному це відобразилось на кількості індивідуальних і колективних проєктів, участі в заходах, що дають можливість продемонструвати результати творчості. Позитивні зміни в соціальній компетентності виявились у таких діяльностях: *гуртковій* (виробничій сфері) – охайність, якість, завершеність виконання роботи; чистота і раціональне використання робочого місця, інструменту, матеріалів; *творчій* – творчість з рівня «для себе» перейшла на вищі, тобто «для себе та оточення» і «для себе та усіх»; *соціальної* – зростання власного соціального досвіду завдяки участі у спільних проєктах, виставках, конкурсах, через оприлюднення результату творчості в гуртку. Зрушення відбулись в емоційному інтелекті учнів, що разом із спостереженнями за ними під час занять і публічних виступів дає підставу зробити висновок про те, що емоційна компетентність учнів також змінилась у позитивному напрямі.

Оскільки розвиток компетентностей гуртківців відбувався на матеріалі художнього аспекту технічних професій, прослідковувався за результатами творчої діяльності, нами зроблено висновок, що впровадження в практику роботи закладів професійної (професійно-технічної) освіти художньо-технічної творчості професійного характеру сприяє особистісному творчому розвитку майбутнього кваліфікованого робітника з урахуванням його потенціалів, його проєктно-конструкторських вмінь і мислення як основи професійної майстерності, дозволяє швидше адаптуватись до вимог ринку праці.

За темою дисертаційного дослідження розроблено та експериментально перевірено науково- і навчально-методичне забезпечення розвитку художньо-технічної творчості учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти:

Програма гуртка «Художньо-технічна творчість у професії» для учнів, що навчаються за технічними професіями, яка розроблена з метою поглиблення знань і розвитку умінь майбутніх робітників у професійній діяльності та ознайомлення з основами творчої та проєктної діяльності, художньо-технічними закономірностями розвитку галузевих об'єктів, з художнім аспектом обраного фаху.

Програма курсу «Основи організації творчої діяльності учнів закладів професійно-технічної освіти» для викладачів і майстрів виробничого навчання, яка призначена для вивчення основ організації творчої діяльності учнів в

освітньому процесі закладу професійної (професійно-технічної) освіти та основ галузевої творчості.

Посібник «Методичні засади впровадження сучасних підходів у роботу гуртків», що розглядає методичні засади модернізації змісту гурткової роботи у контексті сучасних підходів до позашкільної освіти та особливості його реалізації в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. У ньому наведено методику розвитку компетентностей учнів в гуртку, яка спочатку була перевірена у гуртках художньо-прикладної творчості на невеликій вибірці [418], а згодом у гуртках художньо-технічної творчості на більшій вибірці.

Посібник «Творчість як засіб розвитку професійної компетентності майбутнього робітника», у якому розглянуто багаторічний досвід роботи з організації технічної та художньо-технічної творчості учнів в закладі професійної (професійно-технічної) освіти технічного профілю.

Методичні рекомендації «Гурток як творча майстерня» присвячені опису досвіду роботи керівника гуртка художньо-прикладної творчості з впровадження особистісно орієнтованого і компетентнісного підходів у практику позашкільної освіти.

Науково-методичне обґрунтування організації творчої діяльності учнів і професійно орієнтованої художньо-технічної творчості здійснено у посібнику «Теоретичні та методичні засади реалізації нововведень управління ПТО регіону» («Організація творчої діяльності учнів ПТНЗ») та монографіях «Сучасні виклики професійної освіти» («Науково-методичне забезпечення позаурочної діяльності учнів ПТНЗ в гуртках художньо-прикладної творчості»), «Теоретико-методичні засади організації підготовки робітничих кадрів з професій, що користуються попитом на ринку праці» («Організаційно-педагогічні аспекти реалізації принципу наступності у професійній підготовці робітників») та «Яворівська художня школа: освітньо-мистецький аспект».

Оскільки проведене дослідження не вичерпує увесь спектр вирішення проблем художньо-технічної творчості учнів в професійній (професійно-технічній) освіті, вважаємо доцільним у подальшому методологічно і теоретично обґрунтувати впровадження в професійну підготовку майбутніх кваліфікованих робітників STEAM-освіти і розробити її теоретико-методичні основи.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А1.

Класифікація видів творчості
(на основі праць [80; 148; 280; 303; 369; 486])

Ознака	Вид творчості	Характерні особливості діяльностей
Стрижневий вид діяльності	Повсякденно побутова	діяльність, яка опредмечується в продуктах праці.
	Наукова	напружена мисленнева діяльність, спрямована на створення теоретичного базису культурного процесу і соціального буття людини за допомогою нових теорій, концепцій, підходів та ідей.
	Технічна	практична діяльність, орієнтована на зміни матеріального середовища з метою задоволення людських потреб; характеризується єдністю мисленневої та предметної діяльностей, що виражається у формах пристосування, раціоналізації та винахідництва.
	Науково-технічна	діяльність, в якій зовнішні наукові ідеї та теорії перетворюються в практичні результати, що підвищують продуктивність і ефективність усіх сфер життєдіяльності людини.
	Художня	чуттєва діяльність, яка за допомогою засобів впливу на емоційно-образну сферу людини, створює естетичні цінності, що інтегрують людські ідеали, цінності, моральні норми.
	Художньо-технічна	діяльність, спрямована на виготовлення нового об'єкту; практична діяльність, яка ґрунтується на виборі технологічних технік з урахуванням художньо-естетичних критеріїв; характеризується

		поєднанням особливостей художньої та технічної діяльностей на основі образного, візуального мислення (авт.).
	Виробнича	діяльність, викликана виробничою потребою і спрямована на забезпечення безперебійного перебігу виробничого процесу, під час якого має місце взаємоузгоджена діяльність усіх структурних підрозділів, що призводить до якісного підвищення виробничих показників.
	Дозвіллєва	любительська діяльність, спрямована на самовизначення і самовираження учнів у дозвіллєвих формах: індивідуальних – створення продуктів власної творчості, виконання завдань за бажанням або проектів, проведення спостережень, дослідів; групових – гурток, студія, об'єднання, випуск стіннівок, виставка робіт; масових – олімпіада, конкурс, творчий звіт, огляд.
Об'єднання сфер творчої діяльності	У межах однієї сфери	творча діяльність за окремими професіями (кравців, перукарів, вишивальниць тощо) та видами праці (в сфері художнього виробництва: кіно- і фотомистецтво, театр, література, художньо-прикладне мистецтво і т.д).
	У рамках діяльності в певній галузі	творчість художня, наукова, культурно-дозвіллєва, педагогічна, спортивна тощо.
	Інтегрування діяльностей, притаманних різним сферам	діяльність, яка потребує ґрунтовних знань із різних сфер і розуміння механізмів їх взаємодії: дизайнерська діяльність, творчість в сфері біокібернетики (М.Амосов), психо-фізики тощо.
Методи	Раціоналістична (феноменологічна)	творчість, що ґрунтується на розсудливо-раціональному мисленні, орієнтована на виконання практико-емпіричної та науково-теоретичної діяльностей.

	Інтуїтивна (позасвідома)	творчість, що є наслідком значної підготовчої роботи, напруженого розмірковування над задумом, ідеєю, проблемою.
	Духовно-космологічна	діяльність, яка відповідає східній концепції творчості, суть якої полягає в тому, що людина виконує дії, спрямовані на її самовдосконалення. У результаті цих дій народжуються символічні форми, що репрезентують вищі цінності людини.
	Раціонально-інтуїтивна	творчість, яка інтегрує раціоналістичну та інтуїтивну творчість.
	Догматична	творчість, що відображає форми суспільного життя, соціальної практики та світоглядних парадигм, які вже віджили і гальмують розвиток творчості.
Предмети	Залежно від того, на який конкретний об'єкт спрямована творчість.	
	Предметно-практична	предметно-практична творчість, орієнтована на забезпечення людини життєвими благами, а виробництво – засобами виробництва і споживання.
	Філософська	діяльність, спрямована на знаходження підстав для вибудови людського значення та смислу явищ і подій, що дозволяє не лише розуміти все суще, але й втілювати це розуміння в художній образ, моральну дію, вчинок, професійний продукт тощо.
	Наукова	діяльність, спрямована на отримання результату у вигляді нового наукового знання, яке вдалося виділити на основі рефлексії дослідника.
	Соціальна	діяльність, яка інтегрує здібності, зусилля, ініціативу, творчий потенціал особистості (або колективу) на розв'язання базисних соціальних завдань (участь в суспільно корисних справах,

		самоврядуванні, громадських організаціях тощо); включає виробничо-трудова, духовна і суспільно-політична творчості.
	Релігійна	емоційно-афективно забарвлена духовна діяльність людини, що ґрунтується на міфологічному мисленні і спрямована на вибудовування своєрідних засобів протистояння надсилам (уявлення, думки, міфи, обряди, звичаї, ритуали, традиції).
Результат	Масштабність результату	
	Мала (перший рівень)	творчість, яка створює продукт робітничої праці як звичайну духовно-матеріальну цінність. Її призначення: створення нових предметів реальності; розвиток і вдосконалення існуючих об'єктів; вироблення нових прийомів, способів, методів і засобів перетворювальної діяльності.
	Велика (другий рівень)	творчість репрезентує неперехідні вищі цінності через раціоналіза-торство, винахідництво і відкриття. Для неї характерним є високий рівень активності, високі вольові зусилля і вимогливість виконавців.
Суб'єкти	Індивідуальна	формується індивідуальність творця, збереження його творчого Я.
	Колективна	діяльність, інтегруючим чинником якої є спільна ідея та творчий задум, що доповнюються спрямованістю кожного члена колективу на кінцевий результат. Характерна для тих галузей і видів діяльності, де впоратись із завданням спроможний лише колектив.
	Змішана	основною особливістю цього виду творчості є те, що в колективній діяльності не пригнічується

		індивідуальність окремих виконавців, а використовується в спільних цілях.
Структура (етапи) творчого процесу	Перший етап	діяльність має комунікативний характер і зводиться до передачі конкретної інформації за призначенням.
	Другий етап	діяльність має комунікативний характер і зводиться до передачі інформації, з якої довільно чи усвідомлено відбирається її прямий зміст, а також додатковий чи побічний, якщо це допомагає розв'язати завдання.
	Третій етап	комунікативно-творча діяльність, при якій інформація використовується як за прямим призначенням, так і для підказки. Допускається нечіткість інформації.
	Четвертий етап	спеціально організована творчо-комунікативна діяльність, при якій передача інформації має другорядний характер, оскільки важливим моментом є висування нових ідей на основі нової та відомої інформації.

Узагальнена таблиця класифікації видів творчості складена на основі праць науковців.¹

¹ [80] Воловик А., Воловик В. Педагогіка дозвілля. Харків : ХДАК, 1999. 332 с.

[148] Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одарённости. СПб.: Питер, 2009. 434 с.

[283] Новиков А.М., Новиков Д.А. Методология. М.: [СИНТЕГ], 2007. 663 с.

[306] Пашов Р.І. Роль соціальної творчості в подоланні феномену бюрократії. *Вісник НТУУ КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка.* 2011. Випуск 2. С.114–118.

[376] Рижова І. С. Дизайн як фактор гармонізації відносин суспільства і особистості: методологічні засади: автореф. дис. ... докт. філос. наук: 09.00.03 / Інститут вищої освіти АПН України. Запоріжжя, 2008. 35с.

[491] Філософія: навч. посіб. / [І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко, І. В. Бонченко, В. П. Розумний та ін.; за ред. І. Ф. Надольного]. К. : Вікар, 1997. 584 с.

Додаток Б

**Перелік експонатів, виготовлених у гуртку технічної творчості
Львівського міжрегіонального ВПУ залізничного транспорту
протягом 1950–2018 рр.**

(склав ст. майстер Маханьков В. М. ,
доповнив викладач/керівник гуртка Родзін П. П.)

№	Назва моделі	Автор, керівник гуртка, виконавці	Де експонувалася модель	Відзнака
1	Паророзприділення парової машини паровоза	Сагаль В.О.	Всесоюзн. та республ. виставки технічної творчості	Диплом I ступ.
2	Електрошпалопідбійник	Волков І.І	Всесоюзн. та республ. виставки технічної творчості	Диплом II ступ.
3	Інжектор паровоза (розріз)	Павленко Е.Ф.	Обласна виставка технічної творчості	
4	Суцільнометалевий вагон	Чайка А.Г.	Республік. виставка технічної творчості	Диплом II ступ
5	Електровоз ВЛ-23	Лазурак І.Ф.	Республік. виставка технічної творчості	Диплом II ступ.
6	Теплопромивка паровоза	Лазурак І.Ф.	Обласна виставка технічної творчості	
7	Підйомо-поворотний верстак майстра виробничого навчоння	Маханьков В.М.	Обласна виставка технічної творчості	Диплом I ступ.
8	Саморозвантажувальна платформа	Чібриков В.В.	Всесоюзна виставка технічної творчості, Міжнародні виставки в Китаї і ЧССР	Диплом I ступ.
9	Паровоз братів Черепанових	Маханьков В.М.	ВДНГ СРСР, Республік. виставки технічної творчості училищ, Всесоюзна виставка технічної творчості учасників ВДНГ у Манежі (Москва)	Диплом I ступ.

10	Роторний снігоочищувач перший	Волков І.І	Республік. виставка технічної творчості	Диплом І ступ.
11	Штучний супутник Землі	Вербіло В.С	Обласна виставка технічної творчості	Диплом ІІІ ступ.
12	Автоблокування (5 блок-ділянок, паровоз, 2 ваго- ни, 1 станція, 2 мости, тунель)	Маханьков В.М.	Обласна виставка технічної творчості	Диплом І ступ.
13	Штампувальний верстат-автомат	Саницький В.Л.	Обласна виставка технічної творчості	Диплом ІІ ступ.
14	Тепловоз ТЭ-3	Лазурак І.Ф	Обласна виставка технічної творчості	Диплом ІІ ступ.
15	Літаючий вагон (літак ЯК-24)	Волков І.І	Обласна виставка технічної творчості	Диплом ІІ ступ.
16	Шпаловитягу- вач	Поліщук В.Д.	Обласна виставка технічної творчості	
17	Вагоноопроки- дувач	Палюх В.Т	Республік. виставка технічної творчості	Диплом ІІ ступ.
18	Однорейковий електровоз	Маханьков В.М.	Республік. виставка технічної творчості	Диплом І ступ.
19	Шляхоукладач	Волков І.І	Обласна виставка технічної творчості	Диплом ІІ ступ.
20	Вібраційний бункер для конвеєра	Саницький В.Л.	Обласна виставка технічної творчості	Диплом ІІ ступ.
21	Верстат для притирання	Волков І.І	Обласна виставка технічної творчості	Диплом ІІІ ступ.
22	Підвісний електровоз	Дерев'янку Р.М.	Республік. виставка технічної творчості	Диплом ІІ ступ.
23	Гіпсомодельний верстат	Юдін В.Ф.	Училищ. виставка технічної творчості	
24	Тепловоз ЧМЭ- 2	Березінський Г.І	Республік. виставка технічної творчості	Диплом І ступ.
25	Верстат для очищення рейок	Хомін Я.Т	Училищ. виставка технічної творчості	
26	Електровоз ВЛ- 60	Літвінюк М.І	Обласна виставка технічної творчості	
27	Верстат для виготовлення ручок до молот- ків для роботи по копіру	Канарський К.Є.	Училищ. виставка технічної творчості	

28	Механічна ступка	Фолюш О.І.	Обласна виставка технічної творчості	
29	Дрезина ТД-5	Хомін Я.Т.	Училищ. виставка технічної творчості	
30	Квантовий генератор (лазер)	Сагаль В.О.	Республік. виставка технічної творчості	Диплом II ступ.
31	Екзаменатор для програмованого навчання	Маханьков В.М., Волков І.І, Сліпченко В.П.	Училищ. виставка технічної творчості	
32	Електромобіль	Воронін О.В.	Училищ. виставка технічної творчості	
33	Аеровсюдихід	Палюх В.Т.	Обласна виставка технічної творчості	
34	Паровоз 293	Березінський Г.І	Республік. виставка технічної творчості	Диплом I ступ.
35	Модель реактивного монорейкового поїзду на повітряній подушці	Попович І.І	Обласна виставка технічної творчості	Диплом I ступ.
36	Пневматичний поїзд	Березінський Г.І Тепляков А.К. Волочасв М.О.	Обласна виставка технічної творчості	Диплом I ступ.
37	«Місяцехід-1»	Тепляков А.К.	Республік. виставка технічної творчості	Диплом II ступ.
38	Електроіскровий верстат	Гаврилов О.М.	Республік. виставка технічної творчості, Міжнародна виставка в США «Освіта в США»	Диплом I ступ.
39	Вібраційний локомотив – транспортер ВЛТ-16	Саницький В.Л.	Республік. виставка технічної творчості, Міжнародна виставка в США «Освіта в США»	Диплом I ступ.
40	Реактивний снігоочищувач «Вихор»	Попович І.І	Всесоюзн. виставка технічної творчості ВДНГ в Москві, Міжнародна виставка в США «Освіта в США», Міжнародна	Диплом I ступ.

			промислова виставка в Осаці (Японія)	
41	Верстат-автомат для виготовлення меблевих скобок	Шайнога В.О.	Обласна виставка технічної творчості	Диплом I ступ.
42	Ультразвуковий паяльник для алюмінію	Сагаль В.О. Учні: Корсак Ю.І. Полтавський Р.М.	Обласна виставка технічної творчості	Диплом II ступ.
43	Годинниковий автомат для дзвінків	Вознюк М.П.	Обласна виставка технічної творчості	
44	Піввагон 60т.	Лазурак І.Ф.	Обласна виставка технічної творчості	Диплом II ступ.
45	Електровоз ВЛ -10	Саницький В.Л.	Каб.23 СПТУ-52	
46	Вагон 80 т. з дахом, що розкривається	Лазурак І.Ф.	Обласна виставка технічної творчості	Диплом II ступ.
47	Електровоз ВЛ-10, з радіоуправлінням	Гой П.І.	Всесоюзна виставка технічної творчості	Диплом I ступ.
48	Цистерна 60 т.	Лазурак І.Ф.	Оснащення майстерні	
49	Тепловоз	Бумаценко М.Г.	Оснащення майстерні	
50	Вагон 60 т. вантажний	Лазурак І.Ф.	Оснащення майстерні	
51	Розріз дизеля 2Д-100	Сліпченко В.П.	Оснащення кабінету	
52	Тепловоз ТЭП75	Лазурак І.Ф. Маханьков В.М.	Республік. виставка технічної творчості	Диплом II ступ.
53	Тепловоз М-62	Сліпченко В.П.	Республік. виставка технічної творчості (ВДНГ УРСР)	Диплом II ступ, Срібна медаль
54	Тепловоз для БАМу	Лазурак І.Ф.	Обласна виставка технічної творчості	Диплом II ступ.
55	Есмінець «Хоробрий»	Сагаль В.О	Оснащення кабінету	
56	Електровоз «Ювілейний – 80»	Лазурак І.Ф.	Обласна виставка технічної творчості	Диплом I ступ.
57	Стенд-схема	Березінський Г.І	Оснащення кабінету	

	роботи дизеля тепловоза			
58	Тепловоз-електоровоз «ТУ-52»	Лазурак І.Ф.	Обласна виставка технічної творчості	Диплом І ступ.
59	Перший паровоз у м. Львові	Лазурак І.Ф. Маханьков В.М. Караульнов В.М	Обласна виставка технічної творчості	Диплом І ступ.
60	Перший вагон	Кравчук І.М.	Обласна виставка технічної творчості	
61	Крейсер «Аврора»	Лазурак І.Ф.	Музей Прик ВО	
62	Локомотив на магнітній подушці та тязі	Ковальов Я.М.	Обласна виставка технічної творчості	
63	Перший паровоз на Миколаївській залізниці в Росії (Москва – Петербург)	Березінський Г.І	Обласна виставка технічної творчості	
64	Самоз'ємна дрезина	Попович І.І. Маханьков В.М. Цижман І.	ВДНХ УРСР (двічі)	ВДНГ УРСР, 9 медалей (1зол., 2 бронз., 6 для учнів)
65	Тепловоз ТЭ114–001	Сліпченко В.П. Морозов В.К.	Обласна виставка технічної творчості	Диплом І ступ.
66	Автоблокування (з трьома станціями в каб.№13)	Хомін Я.Т Шайнога В.О. Петрович М.М. Блозва Р.В.	Оснащення кабінету	
67	Макет училищного комплексу (1:40), 2016.	Кер. гуртка П.П.Родзін. Учні: В.Вихопень, М.Вихопень, М.Гатала, В.Гайдамака	Обласний фестиваль технічної творчості, обласна виставка творчості учнів З П(ПТ)О	ІІ місце на обласному фестивалі технічної творчості
68	Макети штучних споруд: мости з їздою на трьох рівнях (знизу,	Кер. гуртка П.П.Родзін. Учні групи.	Обласний фестиваль технічної творчості, обласна виставка творчості учнів З П(ПТ)О	

	посередині та зверху), 2016.			
69	Макет дрезини АС-01, 2017.	Кер. гуртка П.П.Родзін. А.Андрухів, М.Кушнірук, Б.Романко.	Всеукраїнська виставка технічної творчості учнів освітніх закладів.	
70	Модель швидкісного пневмопоїзда, 2017.	Кер. гуртка П.П.Родзін. М.Вихопень, В.Андрухів.	Обласний фестиваль технічної творчості, обласна виставка творчості учнів З П(ПТ)О	
71	Вібростіл для виготовлення тротуарної плитки, 2018.	Кер. гуртка П.П.Родзін. М.Ніколайчук, М.Кушнірук, Л.Ожиговецький	Обласний фестиваль технічної творчості, обласна виставка творчості учнів З П(ПТ)О	
72	Макет «Замки: золоте кільце Львівщини», 2018.	Кер. гуртка П.П.Родзін. Учні групи.		

Рис. Б.1. Макет училищного комплексу (1:40), 2016 р.

Додаток В

**Структура учнівського колективу
Яворівської школи та Івано-Франкового ХІТУ ім. Й. П. Станька
за роками (1896–2017 рр.)**

Таблиця В.1

**Структура учнівського колективу Яворівської школи
в австро-угорський та польський періоди (1896 – 1938 рр.)**

Шкільний рік	Класи	Кількість	Римського сповідання	Греко-католицького сповідання	Інша віра
1896/1897		21=12звич+ 9надзв			
1897/1898		34=21звич+ 13надзв			
1898/1899		36=24звич+ 12надзв			
1899/1900	Підготовчий, 1 і 2	23	6	17	-
1900/1901	1,2,3	34	7	27	-
1901/1902	Немає даних				
1902/1903	Підготовчий, 1, 2, 3	41	8	33	-
1903/1904	1, 2, 3	33	5	28	-
1904/1905	1, 2	59	10	49	-
1905/1906	1, 2	48	6	42	-
1906/1907	1, 2, 3	47	11	36	-
1907/1908	1, 2, 3	36	11	25	-
1908/1909	1, 2, 3	41	16	25	-
1909/1910	1, 2, 3, 4	41	9	31	1
1910/1911	1, 2, 3	46	9	36	1
1911/1912	1, 2, 3	45	15	30	-
1912/1913	1, 2, 3	33	14	19	-
1913/1914	Школа не працювала				
1914/1915	Школа не працювала				
1915/1916	1	11	6	5	-
1916/1917	1, 2	13	9	4	-
1917/1918	1, 2, 3	17	12	5	-
1918/1919	Школа не працювала				
1919/1920	1, 2, 3, 4	8	3	5	-
Курс	1	11	5	6	-

забавкарський					
1920/1921	1, 2, 3, 4	12	5	7	-
Курс забавкарський	1, 2	15	6	9	-
1921/1922	1, 2, 3	17	13	4	-
1922/1923	1, 2, 3, 4	18	14	4	-
1923/1924	1, 2, 3	21	13	8	-
1924/1925	1, 2, 3, 4	38	22	16	-
1925/1926	1, 2, 3, 4	38	20	18	-
1926/1927	Підготовчий, 1, 2, 3	51	24	27	-
1927/1928	1, 2, 3	45	21	24	-
1928/1929	1, 2, 3	48	28	20	-
1929/1930	1, 2, 3	45	27	18	-
1930/1931	Підготовчий, 1, 2, 3	46	25	21	-
1931/1932	1, 2, 3	41	25	16	-
1932/1933	1, 2, 3	35	13	21	1
1933/1934	1, 2, 3	32	18	12	2
1934/1935	1, 2, 3	32	18	13	1
1935/1936	1, 2, 3	37	25	12	1
1936/1937	1, 2, 3	48	29	19	-
1937/1938	1, 2, 3	59	31	28	-
1939/1940	Немає даних				

Таблиця В.2

Структура учнівського колективу Яворівської школи та Івано-Франківського ХПТУ ім. Й.П.Станька в радянський та український періоди (1946–2017 рр.)

Роки	Кількість	1 курс	2 курс	3 курс	4 курс	Професія
1946/1947	49	49	-	-		Майстер художньої різьби по дереву.
1947/1948	67	33	34			Майстер художньої різьби по дереву.
1948/1949	114	38	36	40		Майстер художньої різьби по дереву.
1949/1950	98	34	32	32		Столяр-червонодеревник-різьбяр
1950/1951	89	31	33	25		Столяр-червонодеревник-різьбяр
1951/1952	100	37	35	28		Столяр-червонодеревник-різьбяр
1952/1953	106	42	33	31		Столяр-червонодеревник-різьбяр
1953/1954	124	31	60	33		Столяр-червонодеревник-різьбяр
1954/1955	121	41	26	54		Столяр-червонодеревник-різьбяр
1955/1956	120	59	35	26		Столяр-червонодеревник-різьбяр

1956/1957	179	66	83	30	Столяр-червонодеревник після 2 р. навчання, столяр-червонодеревник-різьбяр після 3 р
1957/1958	90	34	27	29	Столяр-червонодеревник після 2-х років навчання Столяр-червонодеревник-різьбяр після 3 р.
1958/1959	119	65	28	26	Столяр-червонодеревник-різьбяр після 3 р.
1959/1960	160	61	65	34	Столяр-червонодеревник-різьбяр після 3 р
1960/1961	188	62	61	65	Столяр-червонодеревник-різьбяр після 3 р
1961/1962	213	90	62	61	Столяр-червонодеревник-різьбяр після 3 р.
1962/1963	212	60	90	62	Столяр-червонодеревник-різьбяр після 3 р.
1963/1964	213	63	60	90	Столяр-червонодеревник-різьбяр після 3 р.
1964/1965	215	92	63	60	Столяр-червонодеревник-різьбяр після 3 р.
1965/1966	265	110	92	63	Столяр-червонодеревник-різьбяр після 3 р.
1966/1967	269	119	110	92	Столяр-червонодеревець – різьбяр по дереву після 3 р., штукатур після 2 р., каменяр після 1 р.
1967/1968	342	192,	89	110	Різьбяр художньої різьби по дереву, столяр-червоно-деревець після 3 р., теслярі, штукатури після 2 р.
1968/1969	483	188	192	61	Столяр-червонодеревець, різьбяр по дереву після 3 р., столяр-тесля, штукатур після 2 р.
1969/1970	444	119	188	103	Столяр-червонодеревець, різьбяр по дереву після 3 р., столяр-плотник, штукатур після 2-х
1971/1972	466	144	119	137	Столяр по виробництву художніх меблів, різьбяр по дереву після 3-х р.
1972/1973	450	187	144	119	Столяр по виробництву художніх меблів після 3-х, різьбяр худ. різьби по дереву після 4-х, маляр-штукатур після 2-х років.
1973/1974	522	191	187	144	Столяр по виробництву художніх стильних меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х,

1974/1975	570	214	191	165		Столяр по виробництву художніх стильних меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, маляр-штукатур після 2-х р.
1975/1976	534	129	214	191	67	Столяр по виробництву художніх стильних меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, столяр будів. після 2-х років.
1976/1977	588	181	129	182	96	Столяр по виробництву художніх стильних меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, столяр будів., маляр після 2-х р.
1977/1978	602	184	181	168	69	Столяр по виробництву художніх стильних меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, маляр після 2-х р.
1978/1979	549	205	184	160	-	Столяр по виробництву художніх стильних меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, маляр після 2-х
1979/1980	586	161	205	184	36	Столяр по виробництву художніх меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, маляр після 2-х років
1980/1981	660	247	161	186	66	Столяр по виробництву художніх меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, маляр після 2-х років
1981/1982	683	205	247	161	70	Столяр по виробництву художніх меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, маляр після 2-х років.
1982/1983	711	244	205	223	39	Столяр по виробництву художніх меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, маляр після 2-х років.
1983/1984	723	216	244	205	58	Столяр по виробництву художніх меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, маляр після 2-х років
1984/1985	722	248	216	220	38	Столяр по виробництву художніх меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, маляр, різьбяр по дереву після 2-х років.

1985/1986	763	227	248	216	72	Столяр по виробництву художніх меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, наладник деревообробного обладнання після 2-х р.
1986/1987	782	312	205	199	66	Столяр по виробництву художніх меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, маляр, різьбяр по дереву, наладчик деревообробного обладнання після 2-х
1987/1988	765	208	287	205	65	Столяр по виробництву художніх меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, різьбяр по дереву, наладник деревообробного обладнання після 2-х р.
1988/1989	716	244	208	230	34	Столяр по виробництву художніх меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, різьбяр по дереву, художник-оформлювач після 2-х років.
1989/1990	656	227	244	185	-	Столяр по виробництву художніх меблів після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, різьбяр по дереву, оператор після 2-х р.
1990/1991	655	228	212	182	33	Столяр, виробник художніх виробів з дерева після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву після 4-х, різьбяр по дереву після 2-х
1991/1992	687	226	228	197	36	Столяр, виробник художніх виробів з дерева після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву, майстер меблевого виробництва після 4-х, різьбяр по дереву після 2-х р.
1992/1993	663	227	205	197	34	Столяр, виробник художніх виробів з дерева, майстер лісового господарства після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву, майстер меблевого виробництва, після 4-х, оформлювач після 2-х років
1993/1994	682	196	227	205	54	Столяр, виробник художніх виробів з дерева, майстер лісового господарства після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву, майстер меблевого виробництва, після 4-х, оформлювач після 2-х років

1994/1995	644	184	196	195	69	Столяр, виробник художніх виробів з дерева, столяр-різьбяр художньої різьби по дереву, майстер меблевого виробництва, після 4-х,
1995/1996	655	211	184	196	64	Столяр (виробництво художніх меблів), майстер лісового господарства після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву-столяр після 4-х, різьбяр по дереву після 2-х років.
1996/1997	631	170	211	184	66	Столяр (виробництво художніх меблів), майстер лісового господарства після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву-столяр після 4-х, різьбяр по дереву після 2-х років.
1997/1998	584	167	170	188	59	Столяр (виробництво художніх меблів) після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву – столяр після 4-х, різьбяр по дереву після 2-х,
1998/1999	575	176	167	170	62	Столяр (виробництво художніх меблів) після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву-столяр після 4-х, різьбяр по дереву після 2-х років.
1999/2000	545	171	176	146	52	Столяр (виробництво художніх меблів) після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву-столяр після 4-х, різьбяр по дереву після 2-х років.
2000/2001	568	165	171	176	56	Столяр (виробництво художніх меблів) після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву-столяр після 4-х р.
2001/2002	615	219	165	171	60	Столяр (виробництво художніх меблів) після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву-столяр після 4-х р.
2002/2003	614	173	219	165	57	Столяр (виробництво художніх меблів) після 3-х, різьбяр художньої різьби по дереву-столяр після 4-х р.
2003/2004	546	154	173	219	-	Столяр, виробник художніх виробів з дерева після 3-х, різальник по дереву та бересті після 4-х, столяр, реставратор виробів з дерева після 2-х років.
2004/2005	522	130	154	173	65	Столяр, виробник художніх виробів з дерева після 3-х, різальник по дереву та бересті після 4-х, різальник по

						дереву та бересті, інкрустатор, столяр, реставратор виробів з дерева після 2-х років.
2005/2006	412	125	130	123	34	Столяр, верстатник деревообробних верстатів після 2-х, столяр, виробник художніх виробів з дерева після 3-х, різальник по дереву та бересті, столяр після 4-х років.
2006/2007	348	111	125	82	30	Столяр, верстатник деревообробних верстатів після 2-х, Столяр, виробник художніх виробів з дерева після 3-х, різальник по дереву та бересті, столяр після 4-х,
2007/2008	300	90	111	73	26	Столяр, верстатник деревообробних верстатів після 2-х, столяр, виробник художніх виробів з дерева після 3-х, різьбяр по дереву та бересті, столяр після 4-х років.
2008/2009	297	112	90	73	22	Живописець, художник розмалювання по дереву, столяр, виробник художніх виробів з дерева після 3-х, різьбяр по дереву та бересті, столяр після 4-х, столяр, верстатник деревообробних верстатів після 2-х років.
2009/2010	309	111	112	65	21	Живописець, художник розмалювання по дереву, столяр, виробник художніх виробів з дерева після 3-х, різьбяр по дереву та бересті, столяр після 4-х, столяр, верстатник деревообробних верстатів після 2-х років.
2010/2011	328	107	111	86	24	Живописець, художник розмалювання по дереву, столяр, виробник художніх виробів з дерева після 3-х, різьбяр по дереву та бересті, виробник художніх виробів з дерева після 4-х, столяр, верстатник деревообробних верстатів, різьбяр по дереву та бересті після 2-х років.
2011/2012	306	104	107	70	25	Живописець, художник розмалювання по дереву, столяр, виробник художніх виробів з дерева після 3-х, різьбяр по дереву та бересті, виробник художніх виробів з

						дерева після 4-х, столяр, верстатник деревообробних верстатів, різьбяр по дереву та бересті після 2-х років.
2012/2013	289	88	104	79	18	Живописець, художник розмалювання по дереву, столяр, виробник художніх виробів з дерева після 3-х, різьбяр по дереву та бересті, виробник художніх виробів з дерева після 4-х, столяр, верстатник деревообробних верстатів, різьбяр по дереву та бересті після 2-х років.
2013/2014	284	105	88	60	31	Живописець, художник розмалювання по дереву, столяр, виробник художніх виробів з дерева після 3-х, різьбяр по дереву та бересті, виробник художніх виробів з дерева після 4-х, столяр, верстатник деревообробних верстатів, різьбяр по дереву та бересті після 2-х років.
2014/2015	243	83	105	55	16	Живописець, художник розмалювання по дереву, столяр, виробник художніх виробів з дерева після 3-х, різьбяр по дереву та бересті, виробник художніх виробів з дерева після 4-х, столяр, верстатник деревообробних верстатів, різьбяр по дереву та бересті після 2-х років.
2015/2016	245	93	74	60	18	Живописець, художник розмалювання по дереву, столяр, виробник художніх виробів з дерева після 3-х, різьбяр по дереву та бересті, виробник художніх виробів з дерева після 4-х, столяр, верстатник деревообробних верстатів, різьбяр по дереву та бересті після 2-х років.
2016/2017	228	78	83	51	16	Живописець, художник розмалювання по дереву, столяр, виробник художніх виробів з дерева після 3-х, різьбяр по дереву та бересті, виробник художніх виробів з дерева після 4-х, столяр, верстатник деревообробних верстатів, різьбяр по дереву та бересті після 2-х років.

Додаток Д

Класифікація державних, крайових і приватних шкіл, яка діяла станом на 1917 рік в Східній Галичині²

А. Школи державні:

1. *Школа промислова в Кракові*, до складу якої входять: а) Вища промислова школа, що відповідає V–VIII класам звичайних середніх шкіл, і має відділення будівництва, машинобудування і технічної хімії; б) Школа художньої промисловості з відділеннями декоративного мистецтва і скульптури; в) Школа фахова доповнювальна для учнів будівельного профілю (мулярі, теслярі, каменярі), металістів (ковалі, слюсарі, механіки, бляхарі), декоративно-художнього профілю (художники, літографісти, гравери, фотографи), художнього профілю; г) Курси спеціальні: 4-місячні – для обслуговування двигунів; 3-місячні – для обслуговування машин; 5-місячні – для художників-декораторів. Для ферментаційної промисловості: 6-тижневі – для виробників горілчаних виробів; 2-тижневі – для переробників плодів; 6-денні – для власників майна; курси промислово торговельні для вчителів шкіл доповнювальних; д) 2-річні курси майстрів механіків і електротехніків; е) дослідна станція гуральництва. Проводиться велика робота щодо відкриття школи будівельних ремесел.

2. *Школа промислова у Львові*: а) Школа будівельних ремесел (малярство, теслярство, камінь); б) Школа фахова: столярства, будівельні і фабричні слюсарні роботи, художні слюсарні роботи; в) Школа художньо-промислова: декоративне мистецтво, скульптура, меблеве столярництво, виготовлення мережив, вишивання, рисунки; г) Школа майстрів – столярів; д) Школа майстрів – механіків (2-річна); е) 5-місячний курс монтерів, машиністів, обслуговувачів обладнання; є) Курс для кочегарів; ж) Курс для машиністів локомотивів. 3. Школа деревообробна фахова в Коломиї. 4. Школа деревообробна фахова в Закопаному. 5. Школа фахова металістів (ковальство, слюсарні роботи) в Сулковичах. 6. Школа фахова слюсарів у Сьвйонтніках. 7. Школа фахова обслуговування і ремонту сільськогосподарських машин, а також виготовлення підков у Тернополі. 8. Школа будівельних ремесел і курс для копачів криниць в Ярославі. 9. Школа будівельних ремесел у Бучачі. 10. Школа теслярська в Делятині. 11. Школа гірнична (видобуток солі) у Велічці.

² [541] Hauswald E. Wykształcenie przemysłowe w Galicyi. Pamiętnik II Galicyjskiego zjazdu przemysłowego odbytego w Krakowie w dniach 28–30 września 1917 / pod redakcją d-ra Aleksandra Szczepańskiego. Kraków: Drukarnia narodowa w Krakowie, 1919. S. 71–96.

Крайові фахові школи:

1. Школа столярна, різьбярства і токарства в Станіславові. 2. Школа столярства ручного і машинного в Кальварії. 3. Школа ткацтва (42 верстата) в Кросно. 4. Навчальні ткацькі майстерні (Naukowe warsztaty tkackie) в Глинянах, Косові, Ланьцуті, а також кілька майстерень на дотаціях. 5. Школа суконна в Ракшаві. 6. Майстерні колодійські в Грибові, Гжималуві, Кам'янці Струміловій, Тлумачі (підкування коней). 7. Школа виробництва іграшок в Яворові і Куликах (прим. авт. – в присілку Золочева). 8. Школа виготовлення кошиків у Львові, Ядовніках (Бжеско), Бжостку, Лежайську, а також кілька приватних шкільних майстерень. 9. Школа виготовлення горшків і кахлів у Коломиї. 10. Школа керамічного промислу в Кракові (Подгуже). 11. Школа виготовлення мережив у Кракові, Закопаному і Львові. 12. Школа вишивки в Кракові та Львові. 13. Школа шевська в Коломиї та Кракові. 14. Зразкова шевська майстерня в Старому Сончі. 15. Навчальна шевська майстерня у Віткові новому. 16. Крайова реміснична школа в Дроговиж-Закладі. 17. Приватні майстерні, які підтримує крайова влада, оскільки вони беруть учнів на навчання. 18. Крайові курси підвищення кваліфікації, мета яких ознайомлювати майстрів із розвитком професійної техніки. 19. Багато шкіл доповнювальних, метою яких є поповнювати знання фахівців загальними і професійними відомостями. Крім того, при сприянні Уряду було створено два Технологічні інститути (Краків і Львів), які мали виконувати такі завдання: ознайомлення працівників ручної праці з двигунами, машинами та обладнанням; підтримувати створення товариств за професіями; поширення відомостей про нові методи виробництва; підтримка розвитку різних промислів; порадицтво, консультивання, дослідження; посередництво між виробниками, постачальниками і споживачами; пошук визначних робіт у професійних галузях і сприяння отриманню відзнак; сприяння розвитку музеїв.

Додаток Е

Фрагмент навчальної програми гуртка «Художньо-технічна творчість у професії»

для учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти

Новизна програми полягає в тому, що зміст роботи гуртка спрямований на ознайомлення з матеріалом, який не вивчається за навчальним планом із професії, але є важливим у формуванні творчого стилю професійної діяльності. Зокрема, це стосується вивчення основ творчої та проектно-технологічної діяльності, професійно орієнтованої художньо-технічної творчості (дизайну), розвитку професійної галузі.

Основною **метою** професійно орієнтованого художньо-технічного гуртка є ознайомлення майбутніх кваліфікованих робітників із художнім аспектом обраного фаху. Необхідність вивчення художнього аспекту професійної діяльності викликана різними причинами:

особистісного характеру – особистість як система інтегрує значну кількість потенціалів, які є базою для розвитку здібностей та обдарованостей і впливають на її інтелектуальний профіль; якщо створюються умови для активізації множинності потенціалів, розумним педагогічним рішенням є використання видів інтелектів з естетичною метою, тобто створення умов для розвитку естетичної обдарованості;

економічного характеру – в професійній освіті художній аспект технічних професій може бути використаний для вторинної професіоналізації; у разі наявності здібностей та обдарованості до художнього аспекту професії в майбутньому це допоможе в професійній адаптації;

загальнокультурного характеру – ознайомлення з художнім аспектом професії пов'язане з формуванням художньо-естетичної культури майбутніх кваліфікованих робітників та культурними цінностями, проявом яких є культурна спадщина та сучасна професійна культура.

Якісна підготовка учнів до майбутньої професії передбачає опанування професійними техніко-технологічними та організаційно-технічними вміннями, творчим стилем роботи, культурою праці. Оскільки ці вміння учні опановують на виробничому навчанні, то завдання гуртка закріпити і поглибити їх відповідно до програми роботи.

Програма гуртка передбачає вирішення таких головних **завдань**:

- набуття гуртківцями досвіду власної творчої професійно орієнтованої діяльності;
- поглиблення професійних знань, умінь і навичок із важливих тем

дисциплін професійного циклу і виробничого навчання на випередження;

- засвоєння знань, умінь і навичок художньо-естетичного характеру, спрямованих на розвиток художньо-технічної творчості;
- засвоєння змісту і етапів навчального проектування, сутності та етапів художнього проектування;
- розвиток творчих здібностей, здатності проявляти творчу ініціативу та вміння засвоювати отримані професійно орієнтовані знання на практиці;
- формування позитивних якостей емоційно-вольової сфери, таких як: самостійність, наполегливість, здатність доводити роботи до завершення;
- залучення гуртківців до участі в конкурсах, виставках, проектах.

Особливості вивчення навчального матеріалу

Ознайомлення з професійно-орієнтованою художньо-технічною творчістю починається з ознайомлення з основами творчої професійної діяльності. На першому році навчання гуртківці ознайомлюються з понятійною базою творчості як виду діяльності, її структурою та результатами, циклами творчого процесу, стратегіями та тактиками творчої діяльності, методами підвищення творчої активності людини. Оскільки провідною метою навчання в гуртку є формування типових умінь технічної і доповнення вміннями художньо-технічної творчості у контексті професійної діяльності, педагог приділяє значну увагу ознайомленню з творчими задачами професійного характеру, творчому саморозвитку особистості та інформаційному забезпеченню творчої діяльності.

На другому році навчання вивчаються художньо-технічні закономірності розвитку галузевих об'єктів, образотворення та засоби виразності, у результаті чого в учнів розвиваються творчі художньо-конструкторські здібності, просторове мислення, естетичний смак. Виконання наочних зображень на етапах проектування і конструювання розкривають конструктивні форми виробів, що дає можливість вибирати найбільш естетично довершені та конструктивно раціональні варіанти.

Важливим завданням гуртка є ознайомлення гуртківців з художнім аспектом об'єктів професійної сфери (як обладнання та інструментів, так і виробів). Культурна галузева спадщина (дизайн в галузі) вивчається на основі засад музейної педагогіки. Гуртківці знайомляться з технічним і технологічним розвитком галузі, а також основами промислового дизайну. Це допомагає їм вибирати об'єкти для проектів.

Перевірка та оцінювання знань і умінь учнів здійснюються після вивчення кожної теми, а також за участь у різноманітних виставках і змаганнях. Узагальнююче оцінювання відбувається на підсумковому занятті за рік.

Підсумковим результатом навчання учнів ЗП(ПТ)О в гуртку є виготовлення індивідуального, групового або колективного проекту та участь у виставці творчих робіт у закладі. Вищим рівнем оприлюднення творчих здобутків є участь в обласних і загальнодержавних заходах.

Прогнозований результат

Учні ЗП(ПТ)О, що займаються в гуртку «Художньо-технічна творчість у професії», повинні:

знати:

- основи творчої діяльності у контексті діяльнісного підходу;
- основні засади розвитку творчої особистості та роль мотивації у цьому процесі;
- особливості предметної діяльності людини;
- структуру діяльності та творчої зокрема;
- сутність творчої активності людини;
- стратегії, тактики і методи творчої діяльності;
- методи вирішення технічних, творчо-конструкторських і конструкторсько-технологічних задач;
- закони та закономірності розвитку технічних систем;
- основні види творчості;
- спільне і відмінне технічної, художньо-технічної творчості та дизайну;
- історичний розвиток галузі;
- композиційні прийоми, елементарні закони і засоби перспективного зображення;
- інформаційне забезпечення творчої діяльності;
- способи захисту інтелектуальної власності;

уміти:

- володіти навичками роботи з різними інструментами (різальними, вимірювальними і т.д.);
- самостійно вирішувати професійно орієнтовані технічні та творчо-конструкторські задачі;
- самостійно проектувати і виготовляти обраний об'єкт творчості;
- виконувати проекти, використовуючи композиційні прийоми та елементарні закони перспективного зображення;
- користуватися різними способами пошуку необхідної інформації наукового, науково-технічного, довідкового характеру;
- користуватися необхідним програмним забезпеченням та ІКТ;

набути досвід:

- технічної характеристики об'єкта професійної діяльності;

художньо-естетичної характеристики об'єкта професійної діяльності;
 колективної співпраці в роботі над проектом;
 участі в презентації власних творчих здобутків на різних заходах
 навчальної роботи та роботи після уроків, в межах закладу, в заходах
 позашкільної освіти.

Тематичний план
 гуртка
«Художньо-технічна творчість у професії»

№ п/п		Назва	Години		
			теорія	практичні роботи	всього
		1-й рік			
		ВСТУП			
1		Вступне заняття	2		2
2		Безпека праці та пожежна безпека в майстернях.	2		2
		Модуль 1. Творчість як специфічна форма пізнання світу			
3	1	Творча діяльність та її результати.	2	4	6
4	2	Стратегії та тактики творчої діяльності.	2	4	6
5	3	Методи підвищення творчої активності людини.	2	4	6
6	4	Навчання творчості та творчому саморозвитку особистості.	2	4	6
7	5	Творчі задачі професійного спрямування.	2	4	6
8	6	Інформаційне забезпечення творчої діяльності	2	4	6
		Захист практичної роботи.	2	4	6
		Екскурсія.		4	4
		Практична робота Реферат. Розв'язування задач професійного характеру. Виготовлення нескладного об'єкта			

		професійної діяльності.			
			14	32	42
		Модуль 2. Проектування в професійній діяльності			
9	1	Основи проектування.	2	4	6
10	2	Удосконалення виробів та послуг.	2	4	6
11	3	Створення банку ідей продуктів праці.	2	4	6
12	4	Джерела інформації для виконання проектів.	2	4	6
13	5	Техніко-технологічна культура фахівця.	2	4	6
14	6	Художньо-графічна культура в проектній діяльності.	2	4	6
15	7	Художньо-проектна культура фахівця.	2	4	6
16	8	Інтелектуальна власність та її захист.	2	4	6
		Захист практичної роботи.	2	4	6
		Екскурсія.		4	4
		Практична робота Реферат. Розв'язування задач професійного характеру. Проект виготовлення нескладного об'єкта професійної діяльності.			
			18	40	54
		Всього за рік.	32	72	104
		2-й рік			
17		Вступне заняття.	2		
18		Безпека праці та пожежна безпека в майстернях.	2		
		Модуль 3. Художньо-технічні закономірності розвитку галузевих об'єктів			
19	1	Види дизайну і професії.	2	4	6
20	2	Розвиток галузі.	2	4	6
21	3	Художній аспект культурної	2	4	6

		галузевої спадщини (дизайн в галузі).			
22	4	Музеї та їх експонати.	2	4	6
23	5	Відомі промислові та галузеві музеї світу та України.	2	4	6
		Захист практичної роботи.	2	4	6
		Екскурсія.		4	4
		Практична робота Реферат. Проект виготовлення об'єкта професійної діяльності.			
			12	28	40
		Модуль 4. Образотворення та засоби виразності			
24	1	Основи формотворення.	2	4	6
25	2	Архітектоніка технічних виробів.	2	4	6
26	3	Закономірності створення ансамблів.	2	4	6
27	4	Основи композиції.	2	4	6
28	5	Кольорознавство.	2	4	6
29	6	Поняття про ергономіку.	2	4	6
		Захист практичної роботи.	2	4	6
		Екскурсія.		4	4
			14	28	42
30		Модуль 5. Проект		18	
		Презентація проекту.		4	
		Всього за рік.	30	78	108
		Всього за два роки.	62	150	212

Теми для рефератів

1. Творчість за законами краси.
2. Художньо-естетичні аспекти виробництва.
3. Дизайн на виробництві.
4. Художньо–промислова освіта.
5. Естетичні та технічні ідеали в розвитку суспільства.
6. Художнє конструювання і проектування в промисловості.
7. Дизайн виробів (за галузями).
8. Ергодизайн та чинники його розвитку.

9. Предметний дизайн і ринок.
10. Авторський і серійний дизайн.
11. Види форм у дизайні.
12. Джерело ідей художньо-технічної творчості.
13. Естетичні властивості різних матеріалів.
14. Стилеві особливості промислових виробів.
15. Виробнича графіка.
16. Роль музею у розвитку художньо-технічної творчості.
17. Художній метал в архітектурі міста.
18. Секрети ювелірного мистецтва.
19. Ковальство у сучасному світі.
20. Традиція ковальських фестивалів.
21. Естетика в робітничій професії.
22. Втілення ідей в камені.
23. Кам'яне диво.
24. Мистецтво у розвитку технічної думки.
25. Скіфська піктораль.
26. Естетика техносфери.
27. Формоутворення різального інструменту.
28. Дума про дзвін (поема Й. Ф. Шіллера).

Теми пошукової роботи гуртківців з художньо-технічної та професійної творчості

1. Загальна будова основних частин машини.
2. Основні прийоми управління машиною. Поняття про ергономіку (відповідно до галузі).
3. Дизайн машини (приладів).
4. Економічні основи створення конкурентної техніки.
5. Екологічний аспект виготовлення техніки.
6. Техніка і технології нового покоління (відповідно до галузі).
7. Творчість в галузі.
8. Як стати винахідником?
9. Винаходи, що змінили галузь.
10. Як виникла галузь та її місце в розвитку економіки.
11. Практична цінність винаходу.
12. Інтеграція професій та її роль у професійній творчості.
13. Нові способи формотворення.
14. Феномен Ніколо Тесла в науці та техніці.
15. Роль раціоналізаторства в удосконаленні професійної творчості.

16. Творче мислення в професії.
17. Симетрія в природі.
18. Закони краси в техніці.
19. Техніка майбутнього.
20. Чи має місце випадок у творчості?

Орієнтовні теми проектів

1. Внесок Леонардо да Вінчі в розвиток техніки.
2. Культурна спадщина галузі.
3. Регіональний аспект розвитку етнодизайну.
4. Українські винахідники в галузі.
5. Відкриття, які дали поштовх розвитку галузі.
6. Як комп'ютерна революція змінила галузь.
7. Розвиток технічних систем галузі.
8. Українські дизайнери (на прикладі галузей)

Додаток Ж

С т а т у т малої робітничої академії дизайну на базі закладу професійної (професійно-технічної) освіти

1. Загальні положення

1.1. Провідними завданнями додаткової (позашкільної, неформальної) освіти є створення умов для творчої самореалізації, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку учнівської молоді; пошук, розвиток і підтримка здібних, обдарованих і талановитих вихованців, учнів, слухачів. Мала робітнича академія дизайну є об'єднанням учнівської молоді зі спільними інтересами, основною метою функціонування якої є вплив на розвиток сфер світогляду майбутніх фахівців.

Мала робітнича академія дизайну на базі ЗП(ПТ)О є самостійним формуванням, яке об'єднує його учнів, що прагнуть творчо розвиватися, здобути додаткову професійно орієнтовану освіту, поглибити художню й дизайнерську освіту, підвищити інтелектуальний та культурний рівні, удосконалити художньо-естетичну культуру.

1.2. Безпосереднє керівництво малою робітничою академією дизайну здійснює заступник директора з виховної роботи освітнього закладу. Її робота координується методичним відділом обласного Центра творчості.

У своїй діяльності мала академія дизайну керується Законами України «Про професійно-технічну освіту», «Про позашкільну освіту», Указами Президента України «Про додаткові заходи із забезпечення гарантій реалізації прав та законних інтересів дітей» (від 01.06.2013 № 312); «Про схвалення Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» (від 25 червня 2013 року № 344), Комплексною програмою художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладах (2004), Програмою спільної діяльності МОНУ та НАПНУ, іншими нормативно-правовими актами Президента України і Кабінету Міністрів України, рекомендаціями НАПН України і цим Статутом.

1.3. Повне найменування: українською мовою – **Мала робітнича академія дизайну**; англійською мовою – **The Small Work Academy of Disign**; скорочена назва – **МРАД**.

1.4. Місцезнаходження МРАД:

тел.

2. Мета, основні завдання та напрями діяльності

2.1. Мета діяльності МРАД полягає в залученні учнівської молоді закладу професійної (професійно-технічної) освіти до поглибленого вивчення світової та національної художньої та технічної спадщини, основ художньої і технічної діяльності професійного характеру, вивчення та збереження історико-культурної спадщини нашого народу.

Малу робітничу академію дизайну створено для розкриття творчого потенціалу і розвитку творчих здібностей та обдарованостей майбутніх фахівців художнього і нехудожнього профілів, формування особистісно-ціннісного ставлення до мистецтва, дизайну, розвитку естетичної свідомості та художньо-естетичної та техніко-технологічної культури, здатності до самореалізації та самовдосконалення, забезпечення проектної та пошукової діяльності, популяризації об'єктів творчості, пов'язаних з художньою і дизайнерською культурою і народними традиціями міста (регіону) від найдавніших часів і до сьогодення.

2.2. Головними завданнями малої робітничої академії дизайну є:

- виявлення здібних і обдарованих учнів і створення умов для їхнього творчого розвитку і самореалізації;
- надання додаткової освіти з навчальних дисциплін;
- поглиблення художньої, техніко-технологічної, дизайнерської освіти;
- підвищення художньо-естетичної культури;
- виховання культурних форм оцінювання різних явищ;
- підвищення професійної та загальної культури;
- підвищення професійної компетентності.

2.3. У малій робітничій академії дизайну проводиться така робота:

- освітньо-виховна робота серед учнів освітнього закладу, участь у районних, обласних, всеукраїнських заходах художнього, художньо-технічного, художньо-естетичного і соціального характеру;
- збирання, зберігання та оприлюднення матеріалів, що ілюструють культурні явища, культурні стилі, культуру і побут в цілому і зокрема регіону;
- співпраця з професійними митцями, дизайнерами, раціоналізаторами і винахідниками, освітніми професійними закладами, музеями Львівщини;
- створення та поновлення експозицій та виставок професійного, художньо-естетичного, художньо-технічного характеру;
- залучення учнів до пошукової та науково-дослідницької роботи.

2.2.3. Організація і проведення науково-практичних конференцій, семінарів, майстер-класів з різних напрямів підготовки майбутніх фахівців,

популяризації досягнень учнівського і педагогічного колективів у області, Україні та за її межами.

2.2.4. Просвітницька діяльність, ознайомлення учнівської молоді закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної) освіти і коледжів із результатами науково-дослідницького пошуку, пов'язаного з художньою і дизайнерською культурою і традиціями міста та України.

2.2.5. Представлення здобутків учнівського і педагогічного колективів на міжнародному рівні.

3. Структура малої робітничої академії дизайну

3.1. Структура МРАД затверджується директором освітнього закладу за поданням заступника директора з виховної роботи.

3.2. Організаційна структура МРАД складається з загальних зборів членів, ради, гуртків і організаційно-координаційного відділу.

Збори членів МРАД є вищим органом, на якому ухвалюють статут і положення про МРАД, затверджують план роботи, ухвалюють емблему і девіз.

У роботі ради беруть участь учні і педагоги, а очолює її заступник директора з виховної роботи.

Організаційно-координаційний відділ виконує такі функції: допомагає створити науково-навчально-методичне забезпечення роботи учнів після уроків у МРАД; координує роботу МРАД і обласного Центру творчості; організовує пошукову, проектну і дослідницьку діяльність учнів; організовує і бере участь в спільній організації різних заходів; здійснює зв'язок з громадськістю, ЗМІ, випускниками, спонсорами; співпрацює з бібліотекою освітнього закладу стосовно інформаційного забезпечення роботи МРАД.

4. Управління малою академією дизайну

4.1. Управління МРАД здійснює керівник (переважно заступник директора з виховної роботи), який діє на засадах єдиноначальності.

4.2. Керівник призначається на посаду наказом директора освітнього закладу терміном від 1 до 3 років.

4.3. Керівник МРАД:

- вирішує питання діяльності МРАД відповідно до статутних завдань;
- представляє МРАД у разі потреби в органах державної влади і місцевого самоврядування, підприємствах, установах, організаціях усіх форм власності;
- відповідає за результати діяльності МРАД перед освітнім закладом;
- призначає частину складу ради МРАД;
- щорічно звітує перед педагогічним колективом освітнього закладу про свою діяльність.

4.4. Заступник керівника призначається з числа керівників гуртків і одночасно дублюється з числа активних учнів з метою впровадження елементів самоврядування.

4.5. Керівники гуртків призначаються на посаду за такою схемою: директором освітнього закладу в установленому порядку, а також обласним Центром творчості.

4.6. Розглядом питань перспективного розвитку та інших питань діяльності МРАД займається рада, одна частина якої обирається, а інша призначається терміном на три роки.

Рада проводить свої засідання не рідше одного разу на місяць.

4.7. Рада:

- обговорює найважливіші проблеми, що стосуються основної діяльності МАД, розглядає питання її розвитку;
- визначає актуальні напрями освітньої та просвітницької діяльності;
- розглядає і затверджує поточні плани і звіти про роботу гуртків;
- затверджує теми проектної, пошукової і дослідної роботи; призначає керівників (консультантів);
- оговорює питання вдосконалення функцій і структури МРАД, створення нових підрозділів, інших заходів з її розвитку;
- обговорює і схвалює проведення конференцій, семінарів, майстер-класів, виставок та інших заходів;
- рекомендує до опублікування науково-методичні та навчальні праці, розроблені педагогами;
- у встановленому порядку висуває роботи і кандидатури членів МРАД на відзначення преміями та іншими видами морального та матеріального заохочення.

Рішення ради вважається прийнятим, якщо за нього проголосувала проста більшість членів ради, які брали участь у засіданні.

5. Фінансування

5.1. МРАД є неприбутковою організацією.

5.2. Фінансування малої робітничої академії дизайну здійснюється за змішаною системою: частина гуртків оплачується з фонду заробітної плати освітнього закладу, а інша частина – фінансує обласний Центр творчості. Керівництво МРАД здійснюється на громадських засадах.

5.3. Витрати, пов'язані з діяльністю малої робітничої академії дизайну, придбання інвентарю, обладнання, технічних засобів проводяться за рахунок коштів освітнього закладу і благодійних внесків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абакумова И. В. Смыслодидактика : учебн. для магистров педагогики и психологии. М. : Изд-во «КРЕДО», 2008. 386 с.
2. Агацци Э. Моральное измерение науки и техники /пер. с англ. Москва : МФФ, 1998. 344 с.
3. Алексеева С. В. Дослідницька діяльність з дизайну учнів професійних навчальних закладів художнього профілю. *Професійно-художня освіта України* : зб. наук. праць. Київ ;Черкаси, 2005. Вип. III. С. 118–130.
4. Амелькін В. І. Психолого-педагогічні аспекти формування і розвитку творчих здібностей учнів. *Теорія та практика навчання математичних та технологічних дисциплін* : збірник. Бердянськ: БДПУ, 2012. № 1. С. 5–13.
5. Амонашвили Ш. А. В Чаше ребёнка сияет зародыш культуры. *Лаборатория гуманной педагогики*. Артёмовск, 2008. URL: < <https://nsportal.ru/node/21540/2011/05/amonashvili-sha-v-chashe-rebyonka-siyaet-zarodysh-zerna-kultury-artemovsk-2008> (дата звернення: 25.01.2017).
6. Амонашвили Ш.А. Рука водящая. *Лаборатория гуманной педагогики*. Артёмовск, 2008. URL: < <https://nsportal.ru/node/21540/2011/05/amonashvili-sha-ruka-vodyashchaya-artemovsk-2009> (дата звернення: 25.01.2017).
7. Ананьев Б. Г. Личность, субъект деятельности, индивидуальность. Структура субъекта деятельности. *Избранные психологические труды. Том I*. URL: < <http://freziya.ru/?cat=31> (дата звернення: 25.02.2015).
8. Ананьев Б. Г. О проблемах современного человекознания. 2-е издание. Санкт-Петербург : Питер, 2001. 272 с.
9. Ананьев Б. Г. О соотношении способностей и одаренности. *Проблемы способностей*. Москва : Изд-во АПН РСФСР, 1962. С. 15–32.
10. Андреев А. Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа. *Педагогика*. 2005. № 4. С. 19–27.
11. Андросук І. Педагогічні умови формування естетичної культури майбутніх викладачів спеціальних дисциплін професійних навчальних закладів швейного профілю. *Професійно-художня освіта України*: зб. наук. праць Черкаси : Вид-во «Черкаський ЦНТЕІ», 2007. Вип. IV. С. 141–148.
12. Анохина Т. В. Педагогическая поддержка как реальность современного образования. *Классный руководитель*. 2000. № 3. С. 63–81.
13. Антонова О. Є. Обдарованість: досвід історичного та порівняльного аналізу : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. 456 с.
14. Антонова О. Є. Сутність поняття креативності: проблеми та пошуки. *Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі* : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. С. 14–41.

15. Антонова О. Є., Дубасенюк О. А., Ковальчук В. А., Осадчий М. М. Особистісно орієнтована система внутрішньої діагностики навчальної діяльності студентів Житомирського державного університету імені Івана Франка. *Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід* : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 386–403.

16. Артур У. Б. Теория сложности в экономической науке: иные основы экономического мышления. *Terra economicus*. 2015. Том 13. № 2. С. 15–37.

17. Артур Б. Вторая Экономика. URL: <<http://vkurse.obs.ru/node/579>> (дата звернення: 25.02.2015).

18. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс. *Теория метафоры* : сборник / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой. Москва : Прогресс, 1990. С. 5–32.

19. Базилевский А. А. Технология и формообразование в проектной культуре дизайна (Влияние технологии на морфологию промышленных изделий): автореф. ...канд. искусствоведения: 17.00.06 / Московский государственный художественно-промышленный ун-т им. С. Г. Строганова. Москва, 2006. 26 с.

20. Байсара Л. І. Множинність проявів видів інтелекту : конспект лекцій. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2010. 96 с.

21. Баклицький І. О. Психологія праці : підр. К. : Знання, 2008. 655 с.

22. Бала Р. Д. Функціональне та змістове значення коучингу на підприємстві. *Наук. вісник Нац. Лісотехн. Ун-ту*: зб. наук.-тех. праць. Львів : РВВ НЛТУ України. 2010. Вип. 20.14. С. 158–161.

23. Балакина Н. А. Понятие традиции в работах философов-традиционалистов XX века. *Вест. Новосиб. гос. ун-та. Серия: Философия*. 2013. Т.11, вып. 4. С. 146–151.

24. Балл Г. Категория «культура личности» в анализе гуманизации общей та професійної культури. *Педагогіка і психологія професійної освіти: результати досліджень і перспективи*: зб. наук. праць / за ред. І. А. Зязюна і Н. Г. Ничкало. Київ, 2003. С. 51–61.

25. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній психологічній сферах). Вид. друге. доповн. Житомир : ПП «Рута»; Вид-во «Волинь», 2008. 232 с.

26. Басова А. А. Воображение как эстетическая способность: автореф. ...канд. философ. наук : 09.00.04 / Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. Санкт-Петербург, 2003. 23 с.

27. Батаршев А. В. Педагогическая система преемственности обучения в общеобразовательной и профессиональной школе. Санкт-Петербург : РАО, 1996. 90 с.

28. Безрукова В. С. Педагогика. Проективная педагогика. Екатеринбург : Деловая книга, 1996. 344 с.
29. Бейтсон Г. Разум и природа: неизбежное единство. Москва : КомКнига, 2007. 248 с.
30. Белюсева Л. Наглядная история швейной машины. *Наука и жизнь*. 2003. №8. URL: < <https://www.nkj.ru/archive/articles/3264/> (дата звернення: 25.02.2016).
31. Беляева А. П. Тенденции развития профессионального образования. *Педагогика*. 2003. № 6. С. 21–26.
32. Беляева А. П. Интегративная теория и практика многоуровневого непрерывного профессионального образования : монография. Санкт-Петербург : Ин-т профтехобразования, 2002. 238 с.
33. Бельская Н. А. К вопросу о критериях одаренности. *Матеріали науково-практичної конференції «Педагогічне проектування та його місце в системі навчально-виховного процесу загальноосвітнього закладу»*. 23-24 лютого 2010 року в м. Харкові. Харків: ІОД ; Інфосистем, 2010. С. 36–41.
34. Бенеш Г. Психологія: dtv-Atlas: Довідник / пер. з нім.; наук. ред. пер. В. О. Васютинський. Київ : Знання-Прес, 2007. 510 с.
35. Бенин В. Л., Василина Д. С. Развитие творческих способностей учащихся на уроках мировой художественной культуры : [монография]. Уфа : Изд-во БГПУ, 2010. 148 с.
36. Бергсон А. Творча еволюція / пер. з фр. Р. Осадчука. Київ : Вид-во Жупанського, 2010. 302 с.
37. Бердяев Н. Философия свободы: Смысл творчества. Москва : Правда, 1989. 607 с.
38. Борулава М. Н. Интеграция содержания образования. Москва : Совершенство, 1998. 174 с.
39. Бескаравайный С. С. Два идеала технологического развития и проблема их противоречия. *Філософія. Культура. Життя*: міжвуз. зб. наук. праць. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. фін. академія, 2012. Вип. 37. С. 128–146.
40. Бескаравайный С. С., Капитон В. П. К вопросу определения понятия «техника». *Філософія. Культура. Життя*: міжвуз. зб. наук. пр. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. фін. академія, 2010. Вип. 34. С. 5–13.
41. Беспалая О. П. Художественное творчество как социальное явление: история и современное состояние: автореф. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / Поморский гос. ун-т им. М. В. Ломоносова. Архангельск, 2005. 17 с.
42. Бех І. Акценти мистецької творчості та виховання особистості. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2012. Вип. 3. С. 38–43.

43. Бех І. Д. Життя особистості у вимірі духовності. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Кам'янець-Подільський : Вид. Зволейко Д.Г., 2009. Вип. 13. Кн. 1. С. 3–16.

44. Бех І. Д. Принципи виховання. *Енциклопедія освіти* / АПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 712–713.

45. Биков В. Ю. Теоретико-методологічні засади моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем. *Інформаційні технології і засоби навчання*: зб. наук. праць / за ред. В. Ю. Бикова, Ю. О. Жука. Київ : Атіка, 2005. С. 5–15.

46. Биков В. Ю. Проблеми та перспективи інформатизації системи освіти в Україні. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2012. 13 (20). С. 3–18.

47. Биковська О. В. Сучасна стратегія розвитку позашкільної освіти. *Наукові записки [Національного педагогічного університету ім. МП Драгоманова]. Сер.: Педагогічні та історичні науки*. 2012. Вип. 102. С. 3–6.

48. Биковська О. В. Теоретико-методичні основи позашкільної освіти в Україні : монографія. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2006. 356 с.

49. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* : Бібліотека з освітньої політики / [за заг. ред. О. В. Овчарук]. Київ : [К.І.С.], 2004. С. 45–56.

50. Біла книга національної освіти України / за заг. ред. акад. В. Г. Кременя. Київ : Інформ. системи, 2010. 342 с.

51. Білодід Ю. М., Поліщук О. П. Основи дизайну : навч. посібник. Київ : ПАРАПАН, 2004. 240 с.

52. Блинов В. И. Компетентностный подход на разных уровнях профессионального образования. Вып. 7. Москва : ФИРО, 2009. 72 с.

53. Богоявленская Д. Б. Интеллектуальная активность как проблема творчества. Ростов н/Дону, 1983. 234 с.

54. Богоявленская Д. Б. Психология творческих способностей. Москва : ИЦ «Академия», 2002. 320 с.

55. Бодрийяр Ж. Система вещей / пер. с фр. С. Зенкина. Москва : Рудомино, 1995, 2001. Центр гуманитарных технологий. URL: <<https://gtmarket.ru/laboratory/basis/349> (дата звернення: 25.02.2016).

56. Болотов В. А., Сериков В. В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе. *Педагогика*. 2003. №10. С. 9–14.

57. Бондар В. І. Дидактика: підручник. Київ : Либідь, 2005. 264 с.

58. Бондаревская Е. В. Теория и практика личностно-ориентированного образования. Ростов-на-Дону : Булат, 2000. 351 с.

59.Борев Ю. Б. Эстетика. 4-е изд., доп. Москва : Политиздат, 1988. 399 с.

60.Брунер Дж. Процесс обучения. Москва : Мир, 1971. 162 с.

61.Буданов В. Г., Журавлев В. Л., Харитонова В. А. Управление образовательным процессом в современных условиях: инновации и проблемы моделирования. *Синергетическая парадигма. Синергетика образования*: [кол. монография]. Москва : Прогресс–Традиция, 2007. С. 450–468.

62.Буйлова Л. Н., Кленова Н. В. Дополнительное образование в современной школе. Москва : «Сентябрь», 2005. 192 с.

63.Вагнер Т., Дінтерсміт Т. Мистецтво навчати: Як підготувати дитину до реального життя / пер. з англ.. Н. Борис. Київ : Наш формат, 2017. 312 с.

64.Варковецкая Г. И. Методика осуществления межпредметных связей в профтехучилищах. Москва, 1989. 257 с.

65.Васькович Г. Українська педагогіка: Серія: Скрипти / Український вільний університет. Мюнхен, 1970. Ч.36. 172 с. (на правах рукопису.)

66.Вдовченко В., Коноваленко А., Тименко В. Програма профільного навчання для загальноосвітніх навчальних закладів з трудового навчання у 10-11-х класах «Дизайн середовища: художня обробка деревини (маркетрі)». *Освіта і управління*. 2004. Т. 7, чис. 3/4. С. 169–184.

67.Вдовченко В., Сімонік А., Тименко В. Промисловий дизайн : прогр. для 10-11-х кл. *Сіл. школа України*. 2004. № 31. С. 10–20.

68.Верменко А. Ю. Мотиваційні основи творчості та теорія інформаційного забезпечення потреб. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури* : зб. наук. праць. Київ : [Міленіум], 2009. Випуск ХХІІ. С. 223–232.

69.Виставка досягнень народного господарства УРСР (Національний виставковий центр України). URL: < <http://pamyatky.kiev.ua/streets/glushkova-akademika-prospekt/vistavka-dosyagnen-narodnogo-gospodarstva-ursr-natsionalniy-vistavkoviy-tsentr-ukrayini> (дата звернення: 15.12.2016).

70.Вихорева О. А. Закономерности реализации исследовательской деятельности старшеклассников в условиях дополнительного образования детей. *Современная высшая школа: инновационный аспект*. 2009. № 4. С. 9–14.

71.Вікторов В. Г. Регулювання якості освіти як філософсько-освітня проблема: автореф. дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.10 / Ін-т вищої освіти АПН України. Київ. 2006. 30 с.

72.Власов В. Г. Теоретико-методологические концепции искусства и терминология дизайна: автореф. дис. ... докт. искусствоведения : 17.00.06 / С.-Петербур. гос. ун-т технологии и дизайна. Санкт-Петербург. 2009. 50 с.

73.Власова В. Б. Традиция как социально-философская категория. *Философские науки*. 1980. № 4. С. 30–39.

74.Власова О. І. Педагогічна психологія : навч. посіб. Київ : Либідь, 2005. 400 с.

75.Вознюк О. В. Дослідження категоріально-поняттєвого поля креативної освіти. *Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі* : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2012. С. 42–71.

76.Вознюк О. В. Компетентність фахівця у світлі системно-фрактального підходу. *Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід* : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. С. 371–385.

77.Вознюк О. В. Синергетична парадигма креативної педагогіки. *Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи* : монографія / за ред. Н. В. Гузій. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. С. 3–22.

78.Вознюк О. В., Дубасенюк О. А. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід : [монографія]. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 684 с.

79.Волков И. П. Приобщение школьников к творчеству. Из опыта работы. Москва : Просвещение, 1982. 144 с.

80.Воловик А., Воловик В. Педагогіка дозвілля. Харків : ХДАК, 1999. 332 с.

81.Воронкова В. Г. Синергетически-рефлексивная модель управления как единого социального организма. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії* : зб. наук. пр. Запоріжжя : ЗДІА. 2006. Вип. 21. С. 12–29.

82.Выготский Л. С. Психология подростка. *Собр. сочинений*. Москва : Педагогика, 1984. Т.4. С. 5–242.

83.Газман О. С. Педагогіка свободы: путь в гуманистическую цивилизацию XXI века. *Классный руководитель*. 2000. № 3. С. 6–33.

84.Галин А. Л. Психологические особенности творческого поведения. Новосибирск : Новосиб. гос. ун-т, 2001. 232 с.

85.Гальперин П. Я. Введение в психологию. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1976. 158 с.

86.Гандзюк Л. А. Педагогічне забезпечення процесу формування прикладних естетичних смаків майбутніх спеціалістів швейної справи. *Актуальні проблеми педагогічного забезпечення навчального процесу в системі середньої та вищої освіти*. Херсон : ХНТУ, 2011. № 2 (5). С. 230–235.

87.Гарднер Г. Структура Разума: теория множественного интеллекта /пер. с англ. Москва : ООО «И. Д. Вильямс», 2007. 512 с.

88. Гегель Г. В. Ф. Феноменологія духу. Київ : Основи, 2004. 548 с.

89. Генеза ринкової економіки: Терміни. Поняття. Персоналії: навч. економ. словник-довідник / [уклад: Іфтемчук В. С., Григор'єв В. А., Маниліч М. І., Шутак Г. Д.]. Київ : Магнолія плюс, 2004. 688 с.

90. Герлянд Т. Дослідницькі проектні технології: сутність та особливості використання у навчальному процесі закладів професійної (професійно-технічної) освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : ТОВ «Планер», 2018. Вип. 50. С. 135–139.

91. Гессе Г. Гра в бісер / пер. з нім. Є. Попович. Київ : Вища школа, 1983. 350 с.

92. Гириловська І. Моніторинг професійно-технічної освіти в сучасних умовах. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти*. 2015. № 10. С. 59–64. URL: < www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe? (дата звернення: 25.07.2017).

93. Гіптерс З. Роль виставок в економічній освіті дітей і дорослих на західноукраїнських землях ХІХ – першої половини ХХ століть. *Історико-педагогічний альманах*. 2013. № 2. С. 30–45.

94. Гліненко Л. К., Сухонос О. Г. Основи моделювання технічних систем : навч. посібник. Львів : Вид-во «Бескид Біт», 2003. 176 с.

95. Гнатюк В. И. Философские основания техноценологического похода : монографія. Калининград : Изд-во КИЦ «Техноценоз», 2014. 284 с.

96. Гнатюк Л. Р., Осадча К. М. Теорія естетичного формоутворення промислових виробів. *Теорія і практика дизайну*. 2012. Вип. 2. С. 92–97.

97. Голянд І. С., Чернова Т. Ю. Філософія педагогічного коучингу. *Молодь і ринок*. 2016. № 3. С. 106–112.

98. Головнєва І. В. Актуальні напрями застосування нового підходу в менеджменті в освітній сфері. *Педагогіка і психологія*. Київ, 2002. №3. С. 53–58.

99. Гончаренко С. У. Методологія. *Енциклопедія освіти* / АПН України ; гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 498–500.

100. Гончаренко С. У. Педагогічні закони, закономірності, принципи. Сучасне тлумачення. Рівне: Волинські обереги, 2012. 192 с.

101. Горський В. Філософія в українській культурі (методологія та історія). Київ: Центр практичної філософії, 2001. 235 с.

102. Грановская Р. М. Функции модели мира. *Психологическая защита*. Санкт-Петербург, 2007. URL: < <http://www.metodolog.ru/01375/01375.html>. (дата звернення: 25.02.2015).

103. Гребенюк О. С., Гребенюк Т. Б. Теория обучения : учебник. Москва : Изд-во ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. 384 с.

104. Гриценко Л. И. Теория и практика обучения: интегративный подход : учеб. пособие. Москва : Изд. центр «Академия», 2008. 240 с.
105. Гріфпен Л. О., Константинов В. О. Український технічний музей. Ніжин : Вид-во «Аспект-Поліграф», 2008. 170 с.
106. Гуле де Молло П. Арт-фирма: Эстетический менеджмент и метафизический маркетинг / [пер. с англ.]. Киев : Companion Group, 2013. 416 с.
107. Гульчевская В. Г. Коучинг – эффективная технология педагогического сопровождения и поддержки индивидуально-личностного развития обучающихся. Всерос. научно-метод. конференция «Педагогическая технология и мастерство учителя», 10 ноября 2013 – 30 января 2014. *Наукоград*. URL: < http://nauka-it.ru/attachments/article/1331/gulchevskaya_vg_rostov_konf13.pdf (дата звернення: 25.02.2017).
108. Гуревич Р. С. Сучасна парадигма технологічної освіти в школі. *Трудова підготовка в рідній школі*. 2015. № 6. С. 2–5.
109. Гуревич Р. С. Теорія і практика навчання в професійно-технічних закладах : монографія. Вінниця : ДОВ «Вінниця», 2008. 420 с.
110. Гурьев А. И. Межпредметные связи в системе современного образования : монография. Барнаул : Изд-во Алт. гос. ун-та, 2002. 213 с.
111. Гусев С. С. Наука и метафора. Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1984. 152 с.
112. Гюго В. Мистецтво і народ: збірник. Київ : Мистецтво, 1985. 356 с.
113. Данилюк А. Я. Теория интеграции образования. Ростов н/Д : Изд-во РГПУ, 2000. 440 с.
114. Данилюк А. Я, Факторович А. А. Смысл как педагогическая категория. *International Dialogues on Education: past and present IDE – Online Journal*. URL: < <https://www.ide-journal.org/article/2017-volume-4-number-2-%d1%81%d0%bc%d1%8b%d1%81%d0%bb-%d0%ba%d0%b0%d0%ba> (дата звернення: 15.06.2018).
115. Дахин А. Н. Моделирование в педагогике. *Идеи и идеалы*. 2010. № 1(3). Т.2. С. 11–20.
116. Дахин А. Н. Моделирование как педагогическая задача. *Народное образование*. 2008. № 9. С. 180–188.
117. Державний комітет УРСР по професійно-технічній освіті, м. Київ. *ЦДАВО України*. Ф.4609. Оп. 1. Спр. 9. С. 1.
118. Державні стандарти професійно-технічної освіти. URL: < <http://mon.gov.ua/activity/education/profesijno-texnichna/standarty.html> (дата звернення 29.09.2017).
119. Дизайн. Сучасний словник іншомовних слів. Київ : Вид-во «Довіра». 2006. С. 221–222.

120. Динамічна теорія мотивації Курта Левіна. URL: < https://studopedia.su/16_141671_dinamichna-teoriya-motivatsii-kurta-levina.html (дата звернення 29.09.2017).
121. Дональд А. Норман. Дизайн привычных вещей = The Design of Everyday Things. Москва : «Вильямс», 2006. С. 384.
122. Дремова І. Метод проектів у формуванні технологічної культури майбутніх кваліфікованих робітників. *Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка*. Київ, 2012. Т.6, ч.1. С. 35–65.
123. Дрозденко К. С. Загальна психологія у практичному вимірі : підручник. Київ : ВД «Професіонал», 2007. 608 с.
124. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. Санкт-Петербург : Изд-во «Питер», 1999. 368 с.
125. Дудник І. М. Вступ до загальної теорії систем: посібник. Полтава : 2010. 129 с. URL: < http://www.dut.edu.ua/uploads/1_1142_42884991.pdf (дата звернення 21.09.2017).
126. Дяків М. В. Центри виробництва професійних художніх меблів. *Вісник ХДАДМ*. 2009. № 11. С. 41–50.
127. Етика і естетика : навч. посібник / В.Л. Петрушенко та ін. ; за ред. В.Л.Петрушенко. Львів: Вид-во «Львівська політехніка», 2000. 180 с.
128. Ємчик Л. Ф. Професійно спрямоване вивчення фізики у процесі підготовки робітників сфери обслуговування : навч.-метод. посібник. Київ : Педагогічна думка, 2013. 144 с.
129. Єсіна О. Г. Критерії оцінки якості підготовки сучасних фахівців. *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі* : зб. наук. праць. Кривий Ріг : НМетАУ, 2012. Вип. VII. С. 84–90.
130. Жердев Е. В. Особенности взаимодействия композиции и метафорической образности в контексте семиотики дизайна. *Вестник ОГУ*. 2005. № 1. С. 73–82.
131. Жидецький Ю. Ц., Пострільоний В. М., Литвин А. В. Концептуальні засади наступності при викладанні професійно-орієнтованих і спеціальних дисциплін у ступеневій освіті. Львів : Піраміда, 2001. 36 с.
132. Загальна крайова виставка 1894 року в місті Львові. URL: < http://www.lvivcenter.org/uk/umd/posts/post/?ci_themeid=41 29.11.2011 (дата звернення 29.09.2017).
133. Загвязинский В. И. Теория обучения. Современная интерпретация : учеб. пособие. 2-е изд. Москва : Akademia, 2004. 187 с.
134. Загнітко А. П., Данилюк І. Г. Великий сучасний англо-український і українсько-англійський словник. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 1008 с.

135. Закиров Р. Ш. Обучение, ориентированное на потребность в знаниях. *Современная высшая школа: инновационный аспект*. 2009. № 1. С. 7–11.
136. Занюк С. С. Психологія мотивації: навч. посібник. Київ : Либідь, 2002. 304 с.
137. Заславская Т. И. Человеческий потенциал в современном трансформационном процессе. *Общественные науки и современность*. 2005. № 3. С. 5–16.
138. Зв'язок. *Новий тлумачний словник української мови* : у 3-х тт. Т 1 /укладачі: В. Яременко, О. Сліпущко. Вид. друге, випр. Київ : Аконт, 2008. С. 750.
139. Здібність. *Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів*. Харків : Прапор, 2009. 672 с.
140. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результат досліджень / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : ПП Рута, 2007. 320 с.
141. Зеер Э., Сыманюк Э. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования. *Высшее образование в России*. 2005. №4. С. 23–29.
142. Зеер Э. Ф. Обновление базового профессионального образования на основе компетентностного подхода. *Профессиональное образование*. 2007. № 4. С. 9–10.
143. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата современного образования. *Интернет-журнал «Эйдос»*. 5 мая 2006. URL: <<http://www.eidos.ru/journal/2006/0505.htm> (дата звернення: 15.05.2016)
144. Зязюн І. Інтегративна функція культури в інформаційному суспільстві. *Професійно-художня освіта України* : зб. наук. праць. Київ ; Черкаси: Вид-во «Черкаський ЦНТЕІ», 2007. Вип.ІV. С. 3–11.
145. Зязюн І. Педагогічна психологія чи психологічна педагогіка? *Естетика і етика педагогічної дії* : зб. наук. праць. Київ ; Полтава. 2012. Вип. 3. С. 20–37.
146. Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особистості. *Мистецтво у розвитку особистості* : монографія / за ред., передмова і післямова Н. Г. Ничкало. Чернівці : Зелена Буковина, 2006. С. 14–36.
147. Зязюн І. А. Культура. *Енциклопедія освіти* / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 439–441.
148. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одарённости. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 434 с.

149. Ильин И. А. Путь к очевидности : сборник. Москва : Республика, 1993. 431 с.
150. Исаев А. А. О ценности цвета в искусстве живописи. *Ценности интеллигентного мира* : сб. статей Всерос. науч. конф. : в 2 т. / под ред. А. М. Арзамасцева. Магнитогорск : МГТУ, 2006. Вып. 3. Т.2. С. 62–71.
151. Исаев В. Д., Журба Н. А. Эстетическая целесообразность как инобытие целесообразности экономической. *Філософські дослідження* : зб. наук. праць. Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2007. № 8. С. 141–146.
152. История инженерной деятельности : учеб. пособ. /С. В. Подлесный, Ю. А. Ерфорт, В.М. Искрицкий, Д. Г. Сущенко, А. Н. Стадник. Краматорск : ДГМА, 2010. 188 с.
153. Інформаційні матеріали і методичні рекомендації з питань розвитку позашкільної освіти та організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах в 2012-2013 навчальному році: Додаток до листа МОНМС від 28.08.2012 № 1/9-604. URL: < http://osvita.ua/legislation/pozashk_osv/30874 / (дата звернення 29.09.2014).
154. Каган М. С. Системно-синергетический подход к построению современной педагогической теории. *Синергетическая парадигма. Синергетика образования* : [кол. монография]. Москва: Прогресс-Традиция, 2007. С. 212–245.
155. Каган М. С. Человеческая деятельность. (Опыт системного анализа) Москва : Политиздат, 1974. 328 с.
156. Калошина И. П. Психология творческой деятельности : учебн. пособие. 3-е изд., доп. Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2008. 655 с.
157. Кант Э. Критика способности суждения. *Сочинения в шести томах. Том пятый*: [Сочинения по эстетике] / ответст. ред.: А.В.Гулыга. Москва : Мысль, 1966. С. 160–526.
158. Капра Ф. Наука Леонардо: Мир глазами великого гения /пер. с англ. Москва : ООО Изд-во «София», 2009. 384 с.
159. Капченко Р. Фактори формування робітничих кадрів. *Праця і зарплата*. 2010. № 47(723). 15 грудня. С.6–7.
160. Карл Юнг про термінологію. *Словник аналітичної психології*. URL: < <https://7promeniv.com.ua/slovnyk-analitychnoi-psykholohii.html> (дата звернення: 20.01.2016).
161. Карпов А. В. Психология рефлексивных механизмов деятельности. Москва : Изд-во «Институт психологии РАН», 2004. 424 с.
162. Кас'ян І. Обґрунтування механізму інтеграції при розробці інтегрованих навчальних курсів. *Технологічна освіта: досвід, перспективи, проблеми*. Переяслав-Хмельницький, 2009. № 3–4. С. 38–43.

163. Кассирер Э. Сила метафоры. *Теория метафоры* : сборник / вступ. ст. Н. Д. Арутюновой; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. Москва : Прогресс, 1990. С. 33–43.
164. Киричук В. О. Управління розвитком особистості учня засобами педагогічного проектування : моногр. К. : [Інформаційні системи], 2009. 164 с.
165. Класифікатор професій ДК 003:2010. URL: <<https://www.jobs.ua/ukr/classifier/> (дата звернення: 15.09.2015).
166. Класифікатор професій ДК 003:2010. Доповнення А. URL: <<https://www.jobs.ua/ukr/classifier/dopolnenie-A/> (дата звернення: 15.09.2015).
167. Клепко С. Ф. Інтегративна освіта і поліморфізм знання. Полтава ; Харків : ПОШОПП, 1998. 360 с.
168. Клепко С. Ф. Філософія освіти в європейському контексті. Полтава : ПОШПО, 2006. 328 с.
169. Климов Е. А. Профессиональное самоопределение личности. *Интеллект и творчество* : сб. науч.тр. / отв. ред. А. Н. Воронин; ИП РАН. 1999. С. 236–254.
170. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения : учебн. пособие. Москва : ИЦ «Академия», 2004. 304 с.
171. Князева Е. Н. Пробуждающееся образование. *Синергетическая парадигма. Синергетика образования* : [кол. монография]. Москва : Прогресс–Традиция, 2007. С. 369–387.
172. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Основания синергетики. *Человек, конструирующий себя и своё будущее*. М. : КомКнига, 2006. 232 с.
173. Коберник О. М. Проектно-технологічна система трудового навчання. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2003. № 4. С. 8–12.
174. Коберник О. М. Інтеграція знань учнів у процесі проектно-технологічної діяльності. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи* : наук. збірник. Київ, 2005. Вип. 12. С. 57–64.
175. Коваленко Н. В., Должикова А. П. Аналіз людського капіталу підприємства як ключової компетенції. *Економічний простір*. 2013. № 75. С. 191–199.
176. Ковбасенко Л. І. Формування ціннісних орієнтацій старшокласників у процесі дослідницької діяльності засобами позашкільної освіти. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Київ ; [Кам'янець-Подільський] : [Видавець Зволейко Д.Г.], 2009. Вип. 13. Кн. І. С. 441–450.
177. Кожуховская С. М. Дизайн-образование в системе НПО. *Профессиональное образование*. 2005. № 8. С. 24.

178. Кожуховская С. М., Ткаченко Е. В. Дизайн-образование: принципы формирования содержания образования дополнительной квалификации. *Вестник Учебно-методического объединения по профессионально-педагогическому образованию. Дизайн-образование* : специализир. вып. Екатеринбург, 2007. Вып. 2 (41). С. 84–90.

179. Кожуховская С. М., Кожуховская И. Е. Проблемы гуманизации образовательной среды в рамках дизайн-образования. *Приложение к журналу «Профессиональное образование. Столица»*. 2009. № 12. 44 с.

180. Козловська І. М. Дидактична інтегродогія: теорія та практичне застосування у професійно-технічній школі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : [ТОВ «Планер»], 2011. № 27. С. 557–564.

181. Козловська І. М., Якимович Т. Д. Особливості інтеграції у професійній підготовці майбутніх фахівців народних художніх промислів. *Нові технології навчання*. 2014. Вип. 81. С. 31–35.

182. Козловський Ю. М., Козловська І. М. Едукаційна інтегродогія : монографія. Львів : Сполом, 2015. 360 с.

183. Колесник Н. Розвиток творчого потенціалу майбутніх учителів початкової школи в умовах університетської педагогічної освіти. *Навчання і виховання обдарованої дитини*. 2013. Вип. 1. С. 138–145.

184. Колесник Н. Є. Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до організації художньо-технічної творчості учнів: автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2007. 22 с.

185. Конкурентоспроможність територій : практ. посіб. /А. Ткачук, В. Толкванов, С. Марковський, [та ін.]. К. : Легальний статус, 2011. 252. с.

186. Концепція Державного стандарту професійно-технічної освіти України. *Професійно-технічна освіта*. 1998. №2. С. 2–6.

187. Концепція К. Роджерса. URL: < <http://mojaosvita.com.ua/psihologija/-konserciya-k-rodzhersa/> (дата звернення: 25.12.2017).

188. Концепція професійної освіти України: Постанова №7/152/59 від 24 липня 1991 р. Міністерства народної освіти України. К, 1991. 23 с.

189. Концепція профільного навчання в старшій школі. *Інформаційний збірник Міністерства освітні науки України*. 2011. №24. С. 3–15.

190. Концепція розвитку освіти України на період 2015–2025 років. URL: < <http://www.prof.univ.kiev.ua/prof/home/2010-12-22-00-05-45/2-events/571-2015-2025-.html> (дата звернення: 25.12.2017)

191. Концепція розвитку професійної освіти і навчання в Україні (2010–2020 pp.) URL: < http://tnkk.at.ua/proekt2010_2020.doc (дата звернення: 12.01.2018)
192. Концепція технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2010. № 6. С. 3–11.
193. Концепція технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України (схвалена Всеукраїнською асоціацією наукових та практичних працівників технологічної освіти) / О. М. Коберник, М. С. Корець, В. М. Мадзігон і ін. Київ : Науковий світ, 2014. – 19 с.
194. Копаниця К. Технологічний підхід до моделювання дидактичних ситуацій. *Вісник Львів. ун-ту. Серія педаг.* 2009. Вип. 25. Ч. 2. С. 170–177.
195. Кордоцентризм. URL <: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D1%80%D0%B4%D0%BE%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC> (дата звернення: 12.01.2018)
196. Корець М. С. Науково-технічна підготовка вчителів для освітньої галузі «Технології» : монографія К. : НПУ ім.М. П. Драгоманова., 2002. 258 с.
197. Кочетов Э. Г. Диалог. Диалогистика как наука о судьбах человека и мира в контексте глобальных перемен : научная монография. М. : [Экономика], 2011. 733 с.
198. Краевский В. В. Методология педагогики : пособие для педагогов-исследователей. Чебоксары : Изд-во Чуваш, ун-та, 2001. 244 с.
199. Краевский В. В. Общие основы педагогики : учебник. Москва : Изд. центр «Академия», 2003. 256 с.
200. Креативная лаборатория: диалог творческих практик : монография / ред.-сост. О. А. Карлова. Москва : Академический проект, 2009. 476 с.
201. Кремень В. Г. Інноваційні аспекти освітньої діяльності. *Теорія і практика управління соціальними системами*: наук.-практ. журнал. Харків : НТУ «ХП», 2013. № 1. С. 7–13.
202. Кремень В. Сучасна філософія освіти і педагогічна наука. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2002. № 4. С. 19.
203. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. К. : Т-во «Знання» України, 2011. 520 с.
204. Кремень В. Г., Ільїн В. В. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : підручник. Київ : Книга, 2005. 528 с. URL: < <http://studentbooks.com.ua/content/view/1369/53/1/3/#18939> (дата звернення: 20.01.2016).
205. Круглова Е. А. Учет индивидуальных особенностей структуры образного мышления учащихся в преподавании истории. *Психологическая наука и образование*. 2001. № 3. С. 51–56.

206. Кудрявцева Э. С. Творчество и общество. *Инженер. Технолог. Рабочий*. 2006. № 7 (67). С. 36–38.

207. Кудряшова О. Є. Культуротворчий потенціал і відчуження людини у соціокультурному просторі. *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури* : зб. наук. праць. К. : Міленіум, 2009. Випуск XXII. С.185–191.

208. Кульневич С. В. Методологические особенности гуманистической философии образования. *Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания*. URL: < <http://hpsy.ru/public/x1017.htm> (дата звернення: 23.06.2016).

209. Кульневич С. В., Бондаревская Є. В. Гуманистические стратегии преодоления кризиса. *Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания*. URL: < <http://hpsy.ru/public/x928.htm> (дата звернення: 23.06.2016).

210. Кульчицька О. І., Музика О. О. Зовнішні та внутрішні чинники мотивації творчої активності обдарованої особистості. *Духовність як основа консолідації суспільства* : міжвідомчий наук. збірник. К. : Інститут «Проблеми людини», 1999. Т.16. С. 342–348.

211. Кульчицький І. М. Концептуалізація понять «модель» та «моделювання» у наукових дослідженнях. 2015. URL: < <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/31460/1/20-273-284.pdf> (дата звернення: 20.01.2016).

212. Куприянов А., Пенчева Т. Проектирование структуры и содержания учебников для подготовки рабочих широкого профиля. *Научные основы структуры и содержания профессионально-технической подготовки рабочих по группам профессий и профессиям широкого профиля* : сб. науч. тр. Л. : ВНИИ ПТО, 1982. С. 76–90.

213. Курач М. С. Педагогічні умови реалізації між предметних зв'язків у художньо-трудо́вій підготовці майбутніх учителів трудового навчання: автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2008. 20 с.

214. Кустов Ю. А. Переходные процессы в системе непрерывного педагогического образования. Полиаспектная подготовка современного педагога / Ахметжанова Г. В. [и др.] ; Изд-во «Академия Естествознания». 2011. URL: < <http://www.rae.ru/monographs/113-3792> (дата звернення: 23.03.2015).

215. Кустов Ю. А., Пудовкина Н. В. Опора на диалектическую связь дискретности и целостности в процессе формирования социально-

професійної установки студентів. *Вектор науки ТГУ*. 2011. № 4 (18). С. 457–459.

216. Кэмерон Дж. Путь художника. Москва : Лайвбук, 2012. 272 с.

217. Лазарев Е. Н. Дизайн как технико-эстетическая система: автореф дис. ... докт. искусствоведения : 17.00.06 / Ленинградское высшее художественно-промышленное училище им. В. И. Мухомовой. М., 1984. 32 с.

218. Лазарев М. І., Алілуйко С. М. Метод навчання основ теорії технічних систем майбутніх інженерів-педагогів на основі формування системного мислення. 2012. URL: < <http://repo.uipa.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2717/1/12lmidst.pdf> (дата звернення: 13.03.2015).

219. Латиш Н. Активізація конструктивного мислення учнів молодших класів. *Навчання і виховання обдарованої дитини*. 2013. Вип. 1. С. 249–255. URL: < http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivoo_2013_1_33 (дата звернення: 23.03.2015).

220. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. Москва : Политиздат, 1975. 304 с.

221. Лернер И. Я. Проблема принципов обучения. *Советская педагогика*. 1980, № 12. С. 59–68.

222. Лесечко М. Д. Основи системного підходу: теорія, методологія, практика : навч. посіб. Львів : ЛРІДУ УАДУ, 2002. 300с.

223. Литвин А. В., Мамрич С. М. Удосконалення методики навчання спеціальних предметів у ступеневій професійній підготовці фахівців. *Вісник Житомирського педагогічного університету*. 2003. Вип. 13. С. 61–65.

224. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : на допомогу здобувачам наукового ступеня. Львів : СПОЛОМ, 2014. 76 с.

225. Личкова В. А. Філософія етнокультури. Теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2011. 196 с.

226. Лікарчук І. Л. Нижча професійна освіта (1888–1920 рр.). *Профтехосвіта України: ХХ століття* : енцикл. видання /за ред. Ничкало Н.Г. К. : Вид-во «АртЕк», 2004. С. 12–24.

227. Лікарчук І. Л. Система державних трудових резервів (1940–1959 рр.). *Профтехосвіта України: ХХ століття*: енцикл. видання /за ред. Ничкало Н.Г. – К. : Вид-во «АртЕк», 2004. С. 61–75.

228. Логинова Ю. В. Установление межпредметных связей физики с общетехническими и профессиональными дисциплинами методом главных компонент при обучении будущих биотехнологов в технологическом ВУЗе. *Наука и школа*. 2010. № 2. С. 88–91.

229. Локарева Г. В. Теоретичні та методичні засади застосування художньо-естетичної інформації у підготовці соціального педагога до

професійного спілкування: автореф. ...д-ра пед. наук : 13.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2005. 45 с.

230. Локшина О. І. Моніторинг рівнів досягнень компетентностей: інноваційні підходи. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи* : Бібліотека з освітньої політики / [за заг. ред. О. В. Овчарук]. К. : [К.І.С.], 2004. С.25–32.

231. ЛоПорто Г. Метод да Винчи. Открой в себе гения /пер. с англ. М. : ООО Изд-во «София», 2007. 256 с.

232. Любарець В. В. Аналіз сутності поняття професійної компетентності. *Педагогічний альманах*. 2011. Вип. 9. С.169–174.

233. Любарт Т., Муширу К., Торджман С., Зенасин Ф. Психология креативности : учеб. пособие / пер. с фр. [Д. В. Люсин]. М. : Когито-Центр, 2009. 215 с.

234. Лякішева А. В. Соціально-педагогічні умови розвитку обдарованих дітей у центрах науково-технічної творчості: автореф. ...канд. пед. наук : 13.00.05 / Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2007. 20 с.

235. Мадзігон В. В., Макарчук В. В. Продуктивна праця в українській школі: історія, перспективи розвитку : монографія. К. : Генеза, 2005. 169 с.

236. Максименко О. А. Дизайнерська освіта – педагогічна культура – діти. *Мистецтво і освіта*. 2000. № 3. С. 15–17.

237. Максименко О. А. Дизайн и дети : учеб.-метод. пособие. Николаев : Евро-Пресс, 2000. 158 с.

238. Максимова В. Н. Межпредметные связи и совершенствование процесса обучения: книга для учителя. М. : Просвещение, 2014. 143 с.

239. Мала академія наук України. URL: < <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilna-osvita/derzhavni-centri-pozashkilnoyi-osviti/mala-akademiya-nauk-ukrayini> (дата звернення: 25.06.2018).

240. Малинецкий Г. Г. Кадровый вызов. Заметки для президента. URL: < <http://spkurdyumov.ru/education/kadrovuj-vyzov-zametki-dlya-prezidenta/> (дата звернення: 25.03.2015).

241. Малинецкий Г. Г. Математическое моделирование образовательных систем. *Синергетическая парадигма. Синергетика образования*. Москва : Прогресс–Традиция, 2007. С. 328–345.

242. Маринець В. Ю. Інноваційний проект «Відродження народних художніх ремесел, звичаїв і традицій, старовинної верховинської кухні в умовах інтенсивного розвитку туристсько-рекреаційного комплексу Міжгірщини». *Професійно-технічна освіта*. 2013. № 1. С. 39–40.

243. Марусинець М. М. Рефлексивна парадигма в координатах модернізації підготовки психологів. *Наука і освіта*. 2016. № 10. С. 82–87.

244. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / пер. с англ. Москва : Смысл, 1999. 425 с. URL: <<http://www.pseudology.org/NovyeRubejiindex.htm> (дата звернення: 15.02.2015).

245. Масол Л. М. Компетентність як інтегральний критерій оцінки результатів освіти : загальні характеристики і мистецька специфіка. *Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: Матеріали методологічного семінару*. К. : Педагогічна думка, 2009. 360 с.

246. Матієць Є. Є. Естетичний компонент інженерного мислення. *Філософська і соціологічна думка*. 1989. № 4. С. 98.

247. Матюшкин А. М. Мышление, обучение, творчество. М., 2003. 720 с.

248. Махмутов М. И., Шакирзянов А. З. Учебный процесс с использованием межпредметных связей в средних профтехучилищах. Москва : Высш. шк., 1985. 207 с.

249. Мачача Т.С. Обґрунтування компетентнісного підходу до відбору і реалізації змісту технологічної освіти Трудова підготовка в сучасній школі 2013. №№ 7-8. С. 32–36

250. Меерович М. Й., Шрагина Л. И. Технология творческого мышления : практ. пособие. Мн. : Харвест ; М. : Аст, 2000. 432 с.

251. Мельник В. П. Науково-технічна раціональність та цивілізаційний процес. *Журнал фізичних досліджень*. 2007. № 1. Т. 11. С. 1–5.

252. Мельник В. П. Філософські проблеми технікознавства (гносеологічні та предметно-перетворювальні аспекти). Львів: Світ, 1994. 180 с.

253. Мельник І. Львівські вулиці і кам'яниці, мури, закамарки, передмістя та інші особливості Королівського столичного міста Галичини. Львів : Центр Європи, 2008. 384 с.

254. Методичні рекомендації для розроблення профілів ступеневих програм, включаючи програмні компетентності та програмні результати навчання / пер. з англ. нац. експерта з реформування вищої освіти Програми Еразмус+ Ю. М. Рашкевича. Київ : ТОВ «Поліграф плюс», 2016. 80 с.

255. Методичні рекомендації щодо впровадження STEM-освіти у загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах України на 2017/2018 навчальний рік. URL: < <http://vwww.mizo.gov.ua>. (дата звернення: 05.12.2017).

256. Мехедова Т. М. Людський капітал: концепція, напрямки розвитку. URL: < http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=11380 (дата звернення: 05.12.2016).

257. Микуляк О. П. Структура змісту і цілей дидактичних елементів модульної технології професійного навчання. *Вісник післядипломної освіти*. 2011. Вип. 4. С. 93-102. URL: <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpo_2011_4_14 (дата звернення: 10.02.2015).

258. Миропольська Н. Є. Технологія формування художньої культури учнів професійно-технічних закладів (спеціальність «агент по туризму»). *Творчий розвиток особистості засобами мистецтва*: навч.-метод. посібник / за ред. і передмова Н.Г.Ничкало. Чернівці : Зелена Буковина, 2011. С. 126–140.

259. Мікула Н. А., Дацко О. І. Методологічні підходи до кластеризації осередків народних текстильних промислів. *Державно-приватне партнерство: інвестиції та регіональний розвиток*: матеріали II міжнар. науково-практичного семінару. Запоріжжя : ЗІЕІТ. С. 97–105.

260. Мінжулін О. «Металевий убір» із скарбів Стародавньої Русі початку XIII ст. (У контексті реконструкції тогочасного одягу). *Українська академія мистецтва*. 2011. Вип. 18. С. 203–208.

261. Модульно-компетентностное професіональне образование: метод. рекомендації. *Приложение к журналу «Професіональне образование»*. М., 2003. № 11. 34 с.

262. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навч. посібник. 4-е вид., доп. Київ, 2003. 615 с.

263. Моляко В. О. Концепція виховання творчої особистості. *Радянська школа*. 1991. №5. С. 47–51.

264. Моляко В. О. Стратегії творчої діяльності. Тактики творчої діяльності. *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результат досліджень* / за ред. В.О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : [ПП Рута], 2007. С.24–29.

265. Моляко В. О. Творческая конструкторология (пролегомены). К. : Освіта України, 2007. 388 с.

266. Музика О. Л. Суб'єктно-ціннісний аналіз розвитку творчої особистості. *Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результат досліджень* / за ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир : [ПП Рута], 2007. С. 42–49.

267. Музика О. О. Мотивація творчої активності у становленні технічно обдарованої особистості. *Українська еліта та її роль у державотворенні: Наукові записки Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України*. К., 2000. Вип. 1. С. 276–280.

268. Мунипов В. М., Зинченко В. П. Эргономика: человекоориентированное проектирование техники, программных средств и среды : учебник. Москва : Логос, 2001. 356 с.

269. Навчальні програми для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти) URL: < <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/navchalni-programy.html> (дата звернення: 11.06.2016)

270. Навчальні програми з позашкільної освіти науково-технічного напрямку / за ред. Биковського Т. В., Шкури Г. А. К. : УДЦПО, 2014. Т. 1. 263 с.
271. Навчальні програми з позашкільної освіти науково-технічного напрямку / за ред. Биковського Т. В., Шкури Г. А. К. : УДЦПО, 2014. Т. 2. 207 с.
272. Невойса О. Світ відкриттів Олафура Еліассона. *Ковальська майстерня*. 2012. №4 (30). С. 6–9.
273. Негус К., Пикеринг М. Креативность. Коммуникация и культурные ценности / пер. с англ. Харьков : Гуманитарный центр, 2011. 300 с.
274. Немов Р. С. Психология : словарь-справочник. В 2 ч. М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. Ч.1. 304 с.
275. Немов Р. С. Психология : словарь-справочник. В 2 ч. М. : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. Ч.2. 352 с.
276. Нестерова Л., Герлянд Т., Чеснокова Л. Партнери у вирішенні проблем впровадження профільного навчання старшокласників на базі ПТНЗ *Профільне навчання та професійна підготовка учнів на базі ПТНЗ: досвід, проблеми та перспективи*: наук.-метод. посібник. Київ : ІПТО НАПН України, 2012. 113 с.
277. Ничкало Н. Г. Розвиток професійної освіти і навчання в контексті європейської інтеграції. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 1. С. 57–69.
278. Ничкало Н. Г. Трансформація професійно-технічної освіти України : монографія. К. : Педагогічна думка, 2008. 200 с.
279. Новацький Т. В. Світ мрій. [пер. з польськ. І. А. Аскерової; наук. ред. Н. Г. Ничкало; передмова В. П. Андрущенко, післямова Н. Г. Ничкало]. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 120 с.
280. Новиков А. М., Новиков Д. А. Методология. Москва : [СИНТЕГ], 2007. 663 с.
281. Новиков А. М. Постиндустриальное образование : монографія. Москва : Изд-во «Эгвес», 2008. 136 с.
282. Новіков Б. В. До питання про співвідношення продуктивного та репродуктивного в творчості. *Творчість та освіта у вимірах XXI століття* : Матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф-ї, 12–13 травня 2005 р., м. Київ. К. : ІВЦ «Видавництво «Екмо», 2005. С. 8–14.
283. Носенко С. Империя Сан-Галли. *Мир металла*. 2009. № 6 (45). URL: < <https://chulga.livejournal.com/175343.html> 2016-04 (дата звернення: 25.12.2017).
284. ОВДНХ. URL: <<http://vdnh.ru/about/>> (дата звернення: 18.06.2016).
285. О перечне профессий рабочих высших разрядов, которым по уровню квалификации требуется среднее специальное образование: Постановление Государственного комитета Совета Министров СССР по труду

и социальным вопросам от 2 сентября 1977 г. № 288. URL: < http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_9414.htm (дата обращения 25.10.2016).

286. О'Конор Дж., Макдермотт І. Системне мислення. Пошук неординарних творчих рішень/ пер. з англ. Н. Сисюк. Київ : Наш формат, 2018. 240 с.

287. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*: Бібліотека з освітньої політики /за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : «КІС», 2004. С. 5–14.

288. Омельчук О. В. Профільна технологічна підготовка як чинник розвитку творчої особистості школяра. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2013. Випуск 29. С. 125–128.

289. Орлов В. Ф. Мистецтво і педагогічні технології. *Мистецтво та освіта*. 2001. № 1. С. 11–12.

290. Оршанський Л. До проблеми технологічної підготовки школярів у сучасних умовах. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2011. № 3. С. 6–9.

291. Осадчий І. Г. Педагогічне моделювання: що важливо знати педагогу? *Народна освіта*: електронне фахове видання. 2016. Випуск № 1(28). URL: < https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=3969 (дата звернення: 25.10.2017)

292. Осадчий І.Г. Спрямований розвиток освітніх систем : теорія, технологія, практика : монографія. К.: Інформавтодор, 2013. 436 с.

293. Основные направления реформы общеобразовательной и профессиональной школы : материалы первой сессии Верховного Совета СССР одиннадцатого созыва. Москва : Политиздат, 1984. 78 с.

294. Осорина М. В. Экспериментальное исследование образных структур на разных уровнях мыслительной деятельности: автореф. дис. ... канд. псих. наук : 19.00.01 / Ленингр. гос. ун-т. Л. : Лен. ун-т, 1976. 19 с.

295. Отич О. Мистецтво у розвитку індивідуальності педагога: історичний і методологічний аспекти : монографія / за наук. ред. І. А. Зязюна. Чернівці : Зелена Буковина, 2008. 440 с.

296. Падун Н. О. Підготовка робітничих кадрів (1929–1940 рр.). *Профтехосвіта України: ХХ століття*: енцикл. видання /за ред. Ничкало Н.Г. К. : Вид-во «АртЕк», 2004. С.38–61.

297. Панов В. И. Психодидактика образовательных систем: теория и практика. СПб. : Питер, 2007. 352 с.

298. Панфілов В. О., Савченко О. О. Якість професійної освіти: спроба філософського осмислення проблеми. *Вісник Національної юридичної академії*

України імені Ярослава Мудрого. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2013. № 3. С. 17–24.

299. Панфілов В. О. Філософія гуманітарних наук як прояв духовної творчості. *Вісник дніпропетровського університету. Історія і філософія науки і техніки*. Дніпропетровськ. 2008. Вип.15. С. 3–11.

300. Папанек В. Дизайн для реального мира. М. : Д.Аронов, 2004. 416 с.

301. Папуча М. В. Мотивація учіння. *Енциклопедія освіти* / гол. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. С. 528.

302. Пачебула Т. Методичні рекомендації щодо розробки робочих навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників в ПТНЗ з врахуванням змісту Державних стандартів ПТО. URL: < <https://ru.calameo.com/read/004576825f158f172d9bd> (дата звернення: 25.04.2018).

303. Пашов Р. І. Роль соціальної творчості в подоланні феномену бюрократії. *Вісник НТУУ КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2011. Випуск 2. С. 114–118.

304. Педагогічні технології: наука – практиці : навч.-метод. щорічник / О. І. Кульчицька, С. О. Сисоєва, Я. В. Цехмістер; за ред. С. О. Сисоєвої. Київ : ВПОЛ, 2002. Вип. 1. 281 с.

305. Періг І. М. Психологічні умови розвитку творчої обдарованості студентів вищого технічного навчального закладу: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Ін-т педагогіки і психології професійної освіти АПН України. Київ, 2006. 25 с.

306. Петренко В. Ф. Базовые метафоры психологических теорий. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. Психология*. 2013. № 1. С. 4–23.

307. Петренко Л. М. Инвариантное моделирование педагогических объектов. URL: < http://lib.iitta.gov.ua/3042/1/Petrenko_L_%D0%9A%-D0%B8%D1%97%D0%B2_-_simpozim_2012_Cору.pdf (дата звернення: 25.12.2016).

308. Петровский В. А. Личность. Деятельность. Коллектив. Москва : Педагогика, 1984. 438 с.

309. Петрушенко В. Л. Епістемологія як філософська теорія знання : монографія. Львів : Вид-во держ. ун-ту «Львівська політехніка», 2000. 296 с.

310. Петрушенко В. Л. Філософія знання: онтологія, епістемологія, аксіологія : монографія. Львів : Ахілл, 2005. 320 с.

311. Петрушенко В. Л. Філософія: Курс лекцій : навч. посібник. 2-е вид., випр. і доповн. К. : «Каравела»; Львів : «Новий світ-2000», 2002. 544 с.

312. Петрушин В. И. Психология и педагогика художественного творчества : учебн. пособие. 2-е изд. Москва : Академ. проект; Гаудеамус, 2008. 490 с.

313. Пивоварова Л. В. Интегративная биология: проблемы формирования биологической грамотности. М. : Изд-во «КРЕДО», 2008. 252 с.

314. Пирайнен В. Ю. Материаловедческие и технологические основы дизайна художественных и технических изделий: автореф дис. ... докт. тех. наук : спец. 17.00.06 / Северо-западный гос. заоч. технический ун-т. Москва, 2005. 44 с.

315. Підгрушний Г. П., Пекар В. О., Денисенко О. О. Виставкова діяльність та її значення як інструменту регіонального розвитку. *Український географічний журнал*. 2009. № 1. С. 41–49.

316. Плигин А. А. Личностно-ориентированное образование: история и практика : монография. Москва : «КСП+», 2003. 432 с.

317. Плуток О. В. Особливості проектно-художньої творчості учнів основної школи. *Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. (Серія Педагогічні науки)* : збірник. Чернігів : ЧДПУ, 2008. Вип. 53. С. 132–135.

318. Плуток О. В. Підготовка майбутнього вчителя трудового навчання до проектно-художньої творчості учнів основної школи: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка. Чернігів, 2010. 20 с.

319. Подоляк В. О. Формування в учнів системи наукових компетентностей в галузі сучасного виробництва : монографія /за ред. В. М. Мадзігона. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Вінниця : «Книга-Вега», 2002. 462 с.

320. Политехнический музей. URL: < https://polymus.ru/ru/museum/about/history/sci-tech_museum/ (дата звернення: 25.12.2017).

321. Поліщук О. П. Художнє мислення: естетико-культурологічний дискурс : монографія. Київ : Вид. ПАРАПАН, 2007. 208 с.

322. Половинкин А. И. Основы инженерного творчества : учебн. пос. Москва : Машиностроение, 1988. 368 с.

323. Положення про вище професійне училище та центр професійно-технічної освіти: Наказ МОН України №225 від 20.06 2000. *Освіта України: Нормативно-правові документи*. К. : Міленіум, 2001. С. 344–371.

324. Положення про професійно-технічний навчальний заклад: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.98. *Освіта України: Нормативно-правові документи*. К. : Міленіум, 2001. С. 293–303.

325. Положення про ступеневу професійно-технічну освіту: Постанова Кабміну України від 03.06.99. *Інформаційний збірник Міністерства освіти України*. 2000. № 1. С. 14–19.

326. Полунєєв Ю. В. Лісабонська стратегія та стратегія розвитку України. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011. Вип. 97(1). С.73–75.

327. Полунєєв Ю. Конкурентоспроможність: національна ідея, соціальна згуртованість, економічний прорив. *Всеукраїнська експертна мережа. Всеукраїнська громадська наукова організація «Експерти України»*. URL: < http://experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=11350 (дата звернення: 25.12.2017).

328. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн. *Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи*: Бібліотека з освітньої політики / під заг. ред. О. В. Овчарук. К. : «К.І.С.», 2004. С. 15–24.

329. Пономарьов Я. А. Перспективы развития психологии творчества. *Психология творчества: школа Я. А. Пономарьова* / под ред. Д. В. Ушакова. М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2006. С. 145–276.

330. Попов П. В. Творчество и креативность как элементы инновационного процесса. Теория креакратии. URL: < www/kreakratia.ru

331. Приступа О. В. Сучасні напрямки розвитку дизайну: проектні розробки: конспект лекцій для студ. напряму підготовки 6.020207 «Дизайн» ден. та заоч. форм навчання/ уклад. О. В. Приступа. Луцьк : Луцький НТУ, 2015. 100 с.

332. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: Постанова КМУ від 23 листопада 2011 р. № 1392 URL: < <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF> (дата звернення: 10.02.2015).

333. Про затвердження Державного стандарту професійно-технічної освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 серпня 2002 р. № 1135. URL: < <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-2002-%D0%BF> (дата звернення: 15.02.2015).

334. Про затвердження Державної цільової програми роботи з обдарованою молоддю на 2007-2010 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 серпня 2007 р. № 1016. URL: < <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1016-2007-п>. (дата звернення: 15.02.2015).

335. Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України 18.02.2016: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 № 148. URL: < <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/22685> (дата звернення: 15.02.2017).

336. Про затвердження Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах та Комплексної програми художньо-естетичного виховання у загальноосвітніх та позашкільних

навчальних закладах: Наказ МОН України та АПН України 25.02.2004 № 151/11. URL: < <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1038.609.0>

337. Про затвердження Національної рамки кваліфікацій: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11. 2011 р. № 1341 URL: < http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP111341.html.

338. Про затвердження Типових навчальних планів для організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України. Наказ МОН України № 676 від 22.07.2008 р. URL: < <https://mon.gov.ua/storage/app/media/.../-nmon834270820102905201465711.doc> (дата звернення: 10.08.2014).

339. Про затвердження Типової базисної структури навчальних планів для підготовки кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: Наказ МОН України від 13.10.2010 р. №947 URL: < http://nmc-pto.zp.ua/old/data/0010/ThuNov121514092009/09_32.doc (дата звернення: 10.02.2015).

340. Про затвердження типової освітньої програми профільної середньої освіти закладів освіти, що здійснюють підготовку молодших спеціалістів на основі базової загальної середньої освіти: Наказ МОН України 01.06.18 №570. URL: < <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-tipovoyi-osvitnoyi-programi-profilnoyi-serednoyi-osviti-zakladiv-osviti-sho-zdijsnyuyut-pidgotovku-molodshih-specialistiv-na-osnovi-bazovoyi-zagalnoyi-serednoyi-osviti> (дата звернення: 15.08.2018).

341. Про методичні рекомендації щодо змісту та оформлення навчальних програм з позашкільної освіти: Лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти 05.06.2013 р. № 14.1/10-1685. URL: < <http://vvman.lutsk.ua/file/10-1685.pdf> (дата звернення: 5.08.2016).

342. Про навчальні плани і програми підготовки молодших спеціалістів у 2018/2019 н.р.: Лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» МОН України від 05.07.2018 № 22.1/10-2240. URL: < https://imzo.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/Lyst_IMZO_22.1.10-2240_05072018.pdf (дата звернення: 15.08.2018).

343. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України № 347/2002 від 17 квітня 2002 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: < <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/347/2002> (дата звернення: 21.02.2015).

344. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України № 344/2013 від 25 червня 2013 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <

<http://pon.org.ua/novyny/2446-nacionalna-strategiya-rozvitku-osviti-v-ukrayini.html> (дата звернення: 21.02.2015).

345. Про освіту: Закон України № 2145-VIII від 05.09.2017. URL: <: <http://osvita.ua/legislation/law/2231/> (дата звернення: 21.10.2017).

346. Про підсумки проведення огляду музеїв при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних і професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України: Наказ МОН України № 406 від 08.04.2016. URL: < <http://old.mon.gov.ua/files/normative/2016-05-06/5506/nmo-406.pdf> (дата звернення: 20.01.2017).

347. Про позашкільну освіту: Закон України № 2120-III від 07.12.2000 згідно із Законом № 2145-VIII від 05.09.2017. URL: <: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1841-14> (дата звернення: 21.02.2018).

348. Про професійно-технічну освіту: Закон України. *Законодавчі акти України з питань освіти* / Верховна Рада України, Комітет з питань науки і освіти. Офіц. вид. К. : Парламентське вид-во, 2004. С. 129–157.

349. Про рекомендації парламентських слухань на тему: «Професійна освіта як складова забезпечення кваліфікованого кадрового потенціалу України: проблеми та шляхи вирішення»: Постанова Верховної Ради України від 7.09. 2016 р. № 1493-VIII. URL: <: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2087986-postanova-verhovnoi-radi-ukraini.html (дата звернення: 21.02.2017).

350. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Технології. 10-12 класи. Рівень стандарту. URL: http://www.mon.gov.ua/education/average/prog12/tr_st.doc. (дата звернення: 11.06.2016)

351. Професійна педагогіка : учебник / под ред. С. Я. Батышева, А. М. Новикова. Изд. 3-е, перераб. М. : Изд-во «Эгвес», 2009. 456 с.

352. Профорієнтаційна робота зі школярами у умовах профільного навчання : наук.-метод. посіб. для вчителів / [автори: О. В. Мельник, І. Л. Уличний ; за ред. О. В. Мельника]. К. : Педагогічна думка, 2008. 128 с.

353. Прусак В. Ф. Розвиток неперервної екологічної освіти дизайнерів в Україні наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. *Педагогічний альманах*. 2015. Вип. 27. С. 286–292.

354. Прушківська Е. В., Переверзева А. В. Людський капітал: проблеми та перспективи. *Економічний вісник НГУ*. 2007. №3 (19). С. 17–24.

355. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді : наук.-метод. посібник / за ред. В. В. Рибалки. Київ ; Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. 388 с.

356. Пузанов В. И. Взаимодействие интеллекта и мастерства как проблема культурных формаций в дизайне: автореф. дис. ... докт.

искусствоведения : 17.00.06 / Всероссийский научно-исследовательский институт технической эстетики. Москва, 1992. 33 с.

357. Пустовіт Г. П. Концептуальні засади сучасної позашкільної освіти і виховання учнів : наук.-метод. посібник. К. : Грамота, 2005. 208с.

358. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта і виховання. *Енциклопедія освіти* / гол. ред. В. Г. Кремень. К. : Юрінком Інтер, 2008. С. 685–688.

359. Радкевич В. Ступенева професійно-художня освіта в Україні як педагогічна система. URL: < <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/metodser/111/16> (дата звернення: 25.02.2017).

360. Радкевич В. Теоретичні і методичні засади професійного навчання у закладах профтехосвіти художнього профілю : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. К. : УкрІНТЕІ, 2010. 424 с.

361. Радкевич В. О. Принципи модернізації професійно-технічної освіти. *Модернізація професійної освіти і навчання: перспективи, проблеми, пошуки*. 2011. № 1. С. 5–17.

362. Радкевич В. О. Якість професійної освіти і навчання в умовах розвитку національної економіки: інтердисциплінарний підхід. *Interdyscyplinarność pedagogiki i jej subdyscypliny* / pod redakcją Zofii Szatory i Franciszka Szloska. 2013.1 (1). С. 316–322.

363. Разумный В. А. Художественная педагогика URL: < http://www.koob.ru/razumnii_vladimir_aleksandrovich/hud_ped (дата звернення: 25.02.2017).

364. Райли Н. Элементы дизайна: развитие дизайна и элементов стиля от Ренессанса до Постмодернизма / пер. с англ. М. : ООО «Магма», 2004. 544 с.

365. Реан А. А., Коломинский Я. Л. Социальная педагогическая психология. Санкт-Петербург : Изд-во «Питер», 1999. 416 с.

366. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчо обдарованої особистості : наук.-метод. посібник / НАПН України, ІПООД, ІОД. К., 2010. 442 с.

367. Рибалка В. В. Словник із психології та педагогіки обдарованості і таланту особистості : термінологічний словник. Київ ; Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, 2016. 424 с.

368. Рибалка В. В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці : навч. посібник. Одеса : Букаєв В.Н., 2009. 575 с.

369. Риждова І. С. Дизайн як фактор гармонізації відносин суспільства і особистості: методологічні засади: автореф. дис. ... докт. філос. наук : 09.00.03 / Інститут вищої освіти АПН України. Запоріжжя, 2008. 35с.

370. Риждова І. С. Взаємозв'язок дизайну, мистецтва і техніки: методологічні засади. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії* :зб. наук. праць. Запоріжжя : ЗДІА, 2004. Вип. 17. С. 145–153.

371. Риждова І. С. Теоретико-методологічні засади індустріального дизайну. *Культурологічний вісник: наук.–теор. щорічник* Нижньої Наддніпряниці. Запоріжжя : Прем'єр, 2005. Вип. 15. С. 144–152.

372. Робак В. Профілізація змісту біологічної підготовки у закладах професійно-технічної освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2005. № 6. С. 69–76.

373. Роджерс К. Взгляд на психотерапию. Становление человека / пер. с англ. Москва : Прогресс, 1994. 233 с.

374. Родигіна І. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання - генезис проблеми критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів. *Управління освітою*. 2009. № 2. С. 18–20.

375. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посібник. 2-ге вид., доп. Київ : Либідь, 2001. 288 с.

376. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. СПб.: Изд-во «Питер», 2000. 720 с.

377. Руденский Е. В. Критический конструктивизм виктимологии образования как методология рефлексии актуальных проблем педагогики профессионального образования. URL: < [http:// portalus.ru](http://portalus.ru) (с) (дата звернення: 25.02.2011).

378. Руденченко А. Етнодизайн як міждисциплінарний феномен створення творчого освітнього простору. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2014. № 10 (3). С. 140–146.

379. Рудик Г. А., Рудик Э. И. Дискурс о модернизации современного образования. *Садыковские чтения: проблемы и пути внедрения инновационных технологий в образовательное пространство: материалы междунар. науч.–практ. конференции* (26–28 сентября 2013 г.). Алматы : КазНПУ им.Абая, 2013. С. 120–121.

380. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посібник. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, [2005]. 360 с.

381. Рунге В. Ф. История дизайна, науки и техники : учеб. пособие. В двух книгах. Книга 1. Москва : Архитектура-С, 2006. 368 с.

382. Рыбалка В. В. Общая и специальная одарённость личности: характеристика, типология, взаимосвязь. *Сучасний погляд на обдарованість та розвиток талантів* : матеріали II міжнар. науково-практ. семінару, 22-23 серпня 2011 р., м. Київ / НАПН України, ІОД, МАН. К., 2011. С. 189–199.

383. Рягин С. Н. Преимущество среднего общего и высшего профессионального образования в условиях их системных изменений: автореф. ... докт. пед. наук : 13.00.01 / ГОУ ВПО «Омский государственный педагогический университет». Москва, 2010. 42 с.

384. Савченко Н. С. Підготовка вчителя до формування естетичних орієнтацій молодших школярів на цінності народного мистецтва (в умовах позакласної діяльності): автореф. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Луганський державний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2001. 21 с.
385. Савченко О. Я. Зміст загальної середньої освіти. *Енциклопедія освіти* / гол. ред.. В. Г. Кремень. Київ :Юрінком Інтер, 2008. С. 322–324.
386. Савчук І. В. Формування естетичних смаків учнів 5–9 класів на уроках трудового навчання засобами декоративно-ужиткового мистецтва: автореф. ...канд. пед. наук : 13.00.02 / Чернігівський державний педагогічний університет імені Т.Г. Шевченка. Чернігів, 2008. 22 с.
387. Саламатов Ю. П. Как стать изобретателем : книга для учителя. Москва : Просвещение, 1990. 240 с.
388. Самодрин А. П. Профільне навчання в середній школі : монографія. Кременчук : ВЦ СГЕІ; 2004. 384 с
389. Селевко Г. Компетентности и их классификация. *Народное образование*. 2004. № 4. С. 136–144.
390. Селевко Г. К. Энциклопедия образовательных технологий. Том 1. [В 2-х т.]. М. : НИИ школьных технологий, 2008. С. 16–43.
391. Семенович А. В. В лабиринтах развивающегося мозга. Шифры и коды нейропсихологии. Москва : Генезис, 2010. 432 с.
392. Серпіонова Е. Н. Креативна особистість та етнотрадиція. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології* : зб. наук. праць / Херсонський нац. техн. університет. 2011. №2. С. 341–345.
393. Сидоренко В. К. Інтеграція навчальних предметів як педагогічна категорія. *Проблеми наступності інтеграції змісту навчання у системі «школа – ПТУ– ВНЗ»*. Вінниця : ВДПУ, 1996. С. 96–98.
394. Сидоренко В. К. Перспективи галузі «Технологія» в загально-освітніх навчальних закладах України. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2003. №4. С.4–7.
395. Симоненко В. Д. Технологическая культура и образование. Брянск : Изд-во БГПУ, 2001. 214 с.
396. Симонов П. В. Мотивированный мозг. Москва : Наука, 1987. 270 с..
397. Сисоєва С. Основи педагогічної творчості : підручник. К. : [Міленіум], 2006. 346 с.
398. Сисоєва С. О. Творчий розвиток фахівців в умовах магістратури : монографія. К. :ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС», 2014. 404 с.
399. Слипчишин Л. В. К вопросу развития художественно-технического творчества учащихся профессионально-технических учебных заведений.

Теоретические и методологические основы дизайна и искусства интерьера : сб. докладов, Вторая междунар. заочная научно-практическая internet-конференция. Тула : Изд-во ТулГУ, 2013. Вып.2. С. 32–36.

400. Слипчишин Л. В. Обоснование концептуальной основы дизайн-образования специалистов технического профиля. *Материалы Международной научно-практической конференции «Садыковские чтения: Проблемы и пути внедрения инновационных технологий в образовательное пространство»*. 26-28 сентября, 2013. Алматы : КазНПУ им. Абая, 2013. С. 132–134.

401. Слипчишин Л. В. Условия внедрения инновационных подходов к организации творческой деятельности учеников профессионально-технического учебного заведения *Вестник семипалатинского гос. педагогического университета*. Семей, 2012. № 3 (27). С. 85–88.

402. Слипчишин Л. В. Взаємодія професійно-технічних і позашкільних навчальних закладів із розвитку творчого потенціалу учнів. *Молодь і ринок*. 2010. № 10 (69). С. 33–37.

403. Слипчишин Л. В. Деякі аспекти проблеми підготовки робітників за інтегрованими професіями. *Молодь і ринок*. 2009. № 7 (54). С. 31–36.

404. Слипчишин Л. В. До проблеми професійного самовизначення майбутніх випускників ПТНЗ. *Нові технології навчання* : зб. наук. праць. / Інститут інноваційних технологій змісту освіти МОН України, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Київ ; Вінниця, 2009. Спецвипуск № 58. Ч.2. С. 204–211.

405. Слипчишин Л. В. Мотиваційна основа творчої діяльності учнів ПТНЗ. *Педагогічна взаємодія середніх загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладів* : зб. матеріалів наук.-практ. конференції (7 червня 2010 р.; Львівський НПЦ ПТО НАПН України, Вузьлівський природничо-економічний ліцей). Львів : [ФОП Корпан Б.І.], 2010. С. 158–165.

406. Слипчишин Л. Взаємодія ПТНЗ і позашкільного закладу як система спільної діяльності з формування творчого мислення майбутніх робітників. *Молодь і ринок*. 2011. № 8 (79). С. 42–46.

407. Слипчишин Л. Виховання творчої волі учнів ПТНЗ у процесі професійної підготовки. *Розвиток професійно-технічної освіти на регіональному рівні: проблеми, рішення, перспективи* : тези X пед. читань пам'яті В.П.Жука (29 листопада 2011 р., м. Львів). Львів : [ФОП Корпан Б.І.], 2011. С. 17–18.

408. Слипчишин Л. Естетична інформація як засіб розвитку художньо-технічної творчості учнів ПТНЗ. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Педагогіка*. 2014. Вип. 51. С. 180–184.

409. Сліпчишин Л. Метафоричне мислення як засіб смислового наповнення результату творчості. *Освітній простір України*. 2015. №5. С. 178–182.
410. Сліпчишин Л. Методичні засади впровадження сучасних підходів у роботу гуртків : посібник. Львів : СПОЛОМ, 2015. 116 с.
411. Сліпчишин Л. Психолого-педагогічні засади впровадження ідей конструктивістської педагогіки у навчання. *Розвиток педагогічних наук в Україні і Польщі на початку XXI століття*: зб. наук. праць. Черкаси ; Київ : [Видавець Чабаненко Ю.А.], 2011. С. 258–262.
412. Сліпчишин Л. Творчість особистості як предмет педагогічного дослідження. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. 2013. Вип. 4. С. 90–98.
413. Сліпчишин Л. В. Актуальність упровадження дизайн-освіти у професійну підготовку робітників технічного профілю. *Актуальные политико-правовые и социально-психологические исследования в традициях ведущих научных школ: достижения, тенденции, перспективы* : междунар. монографія. В 2-х т. Т 1. Макеевка: МЭГИ – Institution Is Certified by International Education Society, London, Great Britain; Донецк : Донбасс, 2013. – С. 386–407.
414. Сліпчишин Л. В. До питання формування художньо-естетичного досвіду майбутніх робітників технічних професій. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. Київ ; Вінниця : [ТОВ «Планер»], 2014. Вип. 37. С. 289–293.
415. Сліпчишин Л. В. Духовний вимір взаємодії людини з техносферою. *Нові технології навчання* : наук.-метод. зб. / Інститут інноваційних технологій змісту освіти МОН України. Київ, 2014. Вип. 81. С. 182–186.
416. Сліпчишин Л. В. Духовні виміри творчої діяльності учнів ПТНЗ та їх забезпечення. *Нові технології навчання* : наук.-метод. зб. У 2-х ч. Київ : ФОП Корзун Д.Ю., 2012. Вип. 73. Ч.2. С. 238–244.
417. Сліпчишин Л. В. Навчальна програма гуртка «Художньо-технічна творчість у професії» : для учнів закладів професійно-технічної освіти. Львів : ВЦ НМЦ ПТО у Львівській області, 2015. 24 с.
418. Сліпчишин Л. В. Науково-методичне забезпечення позаурочної діяльності учнів ПТНЗ в гуртках художньо-прикладної творчості. *Сучасні виклики професійної освіти* : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2018. С. 351–374.
419. Сліпчишин Л. В. Організаційно-педагогічні аспекти реалізації принципу наступності у професійній підготовці робітників. *Теоретико-методичні засади організації підготовки робітничих кадрів з професій, що користуються попитом на ринку праці* : монографія. К. : Педагогічна преса, 2013. С. 95–120.

420. Сліпчишин Л. В. Організація творчої діяльності учнів ПТНЗ. *Теоретичні та методичні засади реалізації нововведень управління ПТО регіону* : навч.-метод. посібник. К. : Педагогічна преса, 2013. С.215–239.

421. Сліпчишин Л. В. Професійне виховання учнів професійної школи. *Pedagogika katolicka / Katolicki Uniwersytet Lubelski w Stalowej Woli*. 2012. № 11 (2). S. 148–155.

422. Сліпчишин Л. В. Психолого-педагогічні засади виховання волі в учнів ПТНЗ в процесі творчої діяльності. *Креативна педагогіка*. 2012. №5. С. 54–58.

423. Сліпчишин Л. В. Рефлексія як механізм формування конструктивних умінь особистості. *Концептуальні засади професійного розвитку особистості в умовах євроінтеграційних процесів* : зб. наук. статей. Київ : НТУ, 2015. С. 453–459.

424. Сліпчишин Л. В. Творчість як засіб розвитку професійної компетентності майбутнього робітника : посібник. Львів : СПОЛОМ, 2014. 87 с.

425. Сліпчишин Л. В. Яворівська художня школа: освітньо-мистецький аспект : монографія. Льві : Вид-во «Срібне слово», 2017. 240 с.

426. Смирнова А. С. «Трудности в учении» и «педагогическая поддержка» как категории педагогики высшей школы. *Вестник Томского государственного университета*. 2007. Вып. 302. С.205–207.

427. Собко Я. М. Теоретичні та методичні основи інтегративних курсів у професійно-технічній освіті : монографія / за ред. С.У.Гончаренка. Львів : Споллом, 2006. 332 с.

428. Соколова Г. Н. Культура труда. *Энциклопедия социологии*. URL: <https://sociology_encyclopedia.academic.ru/524/%D0%9A%D0%A3%D0%9B%D0%AC%D0%A2%D0%A3%D0%A0%D0%90_%D0%A2%D0%A0%D0%A3%D0%94%D0%90 (дата звернення: 18.05.2018).

429. Солодова Е. А., Антонов Ю. П. Математическое моделирование педагогических систем. *Математика. Компьютер. Образование* : сб. трудов XII междунар. конференции. Ижевск : Научно-изд. центр «Регулярная и хаотическая динамика», 2005. Том 1. С. 113–121.

430. Сомов Ю. С. Композиция в технике. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Машиностроение, 1987. 288 с.

431. Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу : навч. посібник. Х. : ХНАМГ, 2004. 291 с.

432. Софронова Н. В., Горохова Р. И. Моделирование педагогических систем : монография / под ред. Н. В. Софроновой. Saarbrücken : LAP LAMBERT Academic Publishing, 2012. 261 с.

433. Способности и склонности: Комплексные исследования / под ред. Э. А. Голубевой. Москва : Педагогика, 1989. 200 с.
434. Стандарт професійної (професійно-технічної) освіти 7124.С.16.23 - 2015: Професія: тесляр. Видання офіційне / МОН України, МСП України. Київ, 2015. 110 с.
435. Стандарт професійної (професійно-технічної) освіти 7221.С.25.50-2015: Професія: коваль ручного кування. Видання офіційне / МОН України, МСП України. Київ, 2015. 116 с.
436. Стандарт професійної (професійно-технічної) освіти 7423.С.16.10 - 2017: Професія: верстатник деревообробних верстатів. Видання офіційне / МОН України, МСП України. Київ, 2017. 36 с.
437. Станкевич М. Є. Мистецтвознавчі аспекти теорії традиції. *Народознавчі зошити*. 1997. №2. С. 91–99.
438. Стебельський В. Школа деревного промислу в Яворові і дещо з історії деревних промислів Яворівщини. *Яворівщина і Краковеччина*. Т. XXXVII: регіон. історико-мемуарний зб. / Наукове товариство ім. Шевченка. Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1984. С. 470–484.
439. Степанов Є. Н. Педагогическая целесообразность использования коучинга в персонифицированном воспитании школьников. URL: <<https://coachingineducation.ru/pedagogicheskaya-celesoobraznost-ispolzovaniya-kouchinga-v-personificirovannom-vospitanii-shkolnikov/>> (дата звернення: 20.05.2018).
440. Стешенко В. В. Основні підходи до визначення змісту і структури технологічної освіти в Україні (щодо проекту Концепції технологічної освіти учнів загальноосвітніх навчальних закладів України). *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер : Педагогічні науки*. Бердянськ : БДПУ, 2014. № 1. С. 216–222.
441. Стешенко В.В. Формування технологічної культури учнів загальноосвітніх шкіл у процесі трудового навчання в наукових поглядах В. К. Сидоренка. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2015. Вип.52. С. 221–225.
442. Столетов А. И. Онтология художественного творчества: автореф. ... докт. философ. наук : 09.00.01 / Башкирский государственный университет. Уфа, 2009. 32 с.
443. Столяренко Л. Д. Педагогическая психология : учебник. Изд. 4-е. Ростов н/Дону : Фенікс, 2006. 542 с.
444. Столяров Б. А. Музейная педагогика. История, теория, практика : учеб. пособие. Москва: Высш. шк., 2004. 216 с.

445. Стратегія та механізми зміцнення просторово-структурної конкурентоспроможності регіону : монографія / за ред. А. І. Мокія, Т. Г. Васнльціва. Львів : Ліга Прес, 2010. 488 с.

446. Субтельна Г. В., Жук В. П., Клим Б. І., Камінецький Я. Г., Сорока М. Я. Львівська область. *Профтехосвіта України: ХХ століття*: енцикл. видання / за ред. Ничкало Н. Г. К.: Вид-во «АртЕк», 2004. С. 277–294.

447. Суворова Г. А. Научное творчество В. Д. Шадрикова: системогенез деятельности и способностей человека. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. № 8. С. 3–58.

448. Супрун В. Профтехосвіта модернізується. *Освіта України*. 2012. № 38. 17.09. С.1.

449. Сурмин Ю. П. Теория систем и системный анализ : учеб. пособие. Киев : МАУП, 2003. 368 с.

450. Сухомлинський В. О. Формування комуністичних переконань молодого покоління. *Сухомлинський В.О. Вибрані твори у п'яти томах. Том другий*. К. : Радянська школа, 1976. С. 7–146.

451. Сущенко Т. І. Концептуальні основи парадигми виховуючої ролі освіти в умовах децентралізації управління нею. *Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки*: зб. наук. праць. Київ ; Запоріжжя, 2004. Вип. 32. С. 3–10.

452. Сущенко Т. І. Позашкільна педагогіка і становлення особистості. *Позашкільна освіта та виховання*. 2007. № 1. С. 14–18.

453. Татаркевич В. Історія філософії. Т2: Філософія Нового Часу до 1830 року. / [пер. з польс. Я. Саноцький, О. Гірний]. Львів : Свічадо, 1999. 352 с.

454. Теоретичні і прикладні аспекти розвитку креативної освіти у вищій школі : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 284 с.

455. Теорія і методика навчання технології : Програма для педагогічних навчальних закладів. К. : Науковий світ, 2011. 19 с.

456. Теплицький О. І. Теоретичні засади конструктивістського підходу до процесу навчання. URL: < <http://conf.fizmat.tnpu.edu.ua/?p=542> (дата звернення: 20.02.2015).

457. Теплов Б. М. Способности и одаренность. Проблемы индивидуальных различий. Москва : Изд. АН РСФСР, 1961. С. 9–20. URL: < https://www.liveinternet.ru/users/redhead_queen/post97323012/ (дата звернення: 20.09.2015).

458. Терещук А. І., Дятченко С. М. Методика організації проектної діяльності старшокласників з технологій. Київ : Літера ЛТД, 2010. 128 с.

459. Тименко В. П. Концептуальні засади формування конструктивних умінь в учнів початкової школи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 32. С. 53–57.

460. Тименко В. П. Методологічні основи проектної освіти у загальноосвітній школі. URL: < archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Psp/-2011_11/1_02.pdf (дата звернення: 25.02.2015).

461. Тименко В. П. Обдарованість дошкільників за теорією Говарда Гарднера. *Освіта та розвиток особистості*. 2014. № 8. № 8 (27). С. 84–89.

462. Тименко В. П. Педагогічна технологія «дизайн-освіта» у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. Умань : ПП Жовтий О. О., 2012. Ч. 2. С. 292–299.

463. Тименко В. П. Початкова дизайн-освіта: теорія і практика формування конструктивних умінь особистості : монографія. К. : Педагогічна думка, 2010. 380 с.

464. Типова освітня програма закладів загальної середньої освіти III ступеня: Наказ МОН України від 20.04.2018 № 408. URL: < <https://piskivschool.e-schools.info/pages/tipova-osvtnja-programa-zakladv-zagalno-seredno-osvti-stupenja-10-11-klasi> (дата звернення: 15.06.2018).

465. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. К.: Либідь, 2003. 376 с.

466. Титаренко В. П. Теорія і практика формування естетичної культури майбутніх учителів трудового навчання засобами українських народних промислів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Ін-т педагогіки АПН України. К., 2009. 39 с.

467. Ткаченко Е. П., Климов В. П. Дизайн-образование: концептуальные версти. *Вестник Учебно-методического объединения по профессионально-педагогическому образованию*. Екатеринбург : Рос. гос. проф.-пед. ун-т, 2007. Вып. 2 (41). Дизайн-образование: спецвыпуск. С. 50–58. URL: < <http://elar.rsvpu.ru/handle/123456789/1973> (дата звернення: 5.12.2015).

468. Ткаченко Л. І. Синергетичний підхід у педагогіці: нова парадигма. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2013. № 10 (17). С.18-21.

469. Ткачук С. І., Коберник О. М. Основи теорії технологічної освіти : навч. посіб. Умань: Видавничо-поліграфічний центр «Візаві», 2014. 304 с.

470. Токарева А. В. Интегративне навчання як один з перспективних напрямів розвитку сучасної вищої освіти. *Вісник дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2014. № 2 (8). С. 184–187.

471. Трошкін О. В. Педагогічні умови розвитку ініціативності дизайнерів у процесі навчально-творчої діяльності: автореф. ...канд. пед. наук : 13.00.04 / Луганський нац. пед. ун-т імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2004. 30 с.

472. Троянская С. Л. Музейная педагогика и ее образовательные возможности в развитии общекультурной компетентности : учеб. пособие. Ижевск : [Ассоциация «Научная книга»], 2007. 139 с.

473. Трудність. *Словник української мови. Том десятий.* [В 11 тт.]. К. : Наукова думка, 1979. С. 294.

474. Туляев В. В. Організаційно-педагогічні умови підготовки старшокласників до професійного самовизначення у спеціалізованих загальноосвітніх навчальних закладах художнього профілю : автореф. ...канд. пед. наук : 13.00.04 / Інститут проблем виховання АПН України. Луганськ, 2008. 18 с.

475. Тхоржевський Д. О. До стандарту змісту освітньої галузі «Технологія». *Трудова підготовка в закладах освіти.* 1996. № 2. С. 2.

476. Тюников Ю. С. Политехнические основы подготовки рабочих широкого профиля. Москва : Высш. школа, 1991. 192 с.

477. Тягур В. М. Викладання дизайну в педагогічних навчальних закладах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка.* 2007. № 31. С. 89–92.

478. Уитмор Дж. Coaching - новый стиль менеджмента и управления персоналом : практ. пособие / пер. с англ. М. : Изд-во «Финансы и статистика», 2005. 160 с.

479. Український Центральний Комітет. *Енциклопедія українознавства.* Т.9. / НТШ у Львові, Фонд дух. відродження ім. Митрополита Андрея Шептицького ; перевидання в Україні. Львів, 2000. С. 3441–3446.

480. Умова. *Сучасний тлумачний словник української мови* / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «ШКОЛА», 2006. С. 878–879.

481. Урсул А. Д., Урсул Т. А. Синергетическая модель «устойчивой» эволюции: перспективы науки и образования. *Синергетическая парадигма. Синергетика образования* : [кол. монография] / РАН, Институт философии. Москва : Прогресс–Традиция, 2007. С. 433–449.

482. Уява. *Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів* / під кер. В. Б. Шапаря. Харків : Прапор, 2009. С. 586–587.

483. Федоренко С. В. Роль педагогічного дискурсу як змістової детермінанти формування гуманітарної культури студентів. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал* : матеріали звіт. наук.-практ.

конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік. Івано-Франківськ : НАІР, 2014. Вип. 4. С. 397–400.

484. Фёдоров Н. Ф. Музей, его смысл и назначение. *Сочинения*. Москва : Мысль, 1982. С. 575–606.

485. Філософія освіти : навч. посібн. / за заг. ред. В. Андрущенко, І. Передборської. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 329 с.

486. Філософія : навч. посіб. / [І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.; за ред. І. Ф. Надольного]. К. : Вікар, 1997. 584 с.

487. Флорида Р. Креативный класс. Люди, которые меняют будущее. Изд-во: Манн, Иванов и Фербер. 2016. 384 с. URL: < <https://kniga.biz.ua/pdf/5247-kreativnyj-klass.pdf> (дата звернення: 15.03.2018).

488. Фоменко В. Т. Построение процесса обучения на интегрированной основе. *Современный образовательный процесс: содержание, технологии, организационные формы*. Ростов-на-Дону, 1996. 130 с.

489. Формування у вихованців позашкільних навчальних закладів базових компетентностей : монографія / В. В. Вербицький та інші ; за ред. В. В. Мачуського. Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. 330 с.

490. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський ; Міжнародна рада з науки (ІСЗП); Комітет із системного аналізу при Президії НАН України; НТУ України «Київський політехнічний інститут»; Інститут прикладного системного аналізу НАН України і МОН України; Світовий центр даних з гео-інформатики та сталого розвитку. Київ : НТУУ «КПІ», 2015. 136 с.

491. Франкл В. Воля к смыслу. Москва : Апрель-пресс; Эксмо-пресс, 2000. 368 с.

492. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. Москва : АСТ, 2004. 635 с.

493. Фурса О. Непрерывное образование в сфере дизайна: мировая практика и современные тенденции. *International Scientific analytical project*. URL: < <http://gisap.eu/ru/node/18988> (дата звернення 09.07.2017)

494. Фурса О. О. Комплексний розвиток дизайну і дизайн-освіти як наріжна освітня тенденція. *Молодий вчений*. 2014. № 2(05). С. 131–136.

495. Фурса О. О. Тенденції розвитку дизайн-освіти в Україні (друга половина ХХ - початок ХХІ століття): автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2014. 40 с.

496. Хайдеггер М. Искусство и пространство. URL: < <http://filosof.historic.ru> (дата звернення: 20.02.2015).

497. Харитоновна В. Формування художньо-конструкторської компетентності учнів у процесі технологічної освіти. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2017. Випуск 56. С.189–197.
498. Хмельовський О. Теорія образотворення. Луцьк : ЛДТУ, 2000. 512 с.
499. Хобзей П. Професійно-технічна освіта в системі освіти України. *Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики*. К. : «К.І.С.», 2003. С.111–123.
500. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. СПб. : Питер, 2002. 272 с.
501. Хуторской А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций. Эйдос : интернет-журнал. 2005. 12 декабря. URL: < <http://www/eidos.ru/journal/2005/1212.htm> (дата звернення 4.05.2016)
502. Цина А. Ю. Організація технологічної освіти б умовах профільної школи. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2010. № 3. С. 17–20.
503. Чорней Н. Б., Чорней Р. К. Теорія систем і системний аналіз. Київ : МАУП. 2005. 256с.
504. Чошанов М. Процесс непрерывного конструирования и реорганизации. URL: < <http://testolog.narod.ru/Other13.html> (дата звернення: 20.02.2015).
505. Чужиков В. І. Креативний регіон у креативній моделі регіонального розвитку. URL: < <http://www.chtei-knteu.cv.ua/zmi.php>. (дата звернення: 20.02.2015).
506. Шадриков В. Д. Психология деятельности и способности человека : учеб. пособие. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Изд. корпорация «Логос», 1996. 320 с.
507. Шапкин В. В. Общетехническая подготовка квалифицированных рабочих в условиях научно-технической революции. Москва : Высш. шк., 1985. 159 с.
508. Шаталов В. Ф. Куда и как исчезли тройки. Из опыта работы школ Донецка / предисл. В. В. Давыдова. Москва : Педагогика, 1980. 134 с.
509. Шатун В. Т. Основи менеджменту : навч. посібник. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. 376 с.
510. Шеллинг Ф. В. Й. Об отношении изобразительных искусств к природе. *Сочинения в 2-х т. Т.2* / [пер. с нем. ; отв, ред. А. В. Гулыга]. М. : Мысль, 1989. С.52– 85.
511. Шеннон Клод. URL: < <https://vikent.ru/enc/669/> (дата звернення: 25.02.2018).

512. Шиллер Ф. Письма об эстетическом воспитании человека. *Собрание сочинений. Том шестой: Статьи по эстетике*. М. : Гос. изд-во худ. литературы, 1957. С.251–358.
513. Шиллер Ф. О грации и достоинстве. *Собрание сочинений. Том шестой: Статьи по эстетике*. М. : Гос. изд-во худ. литературы, 1957. С.115–170.
514. Шингельський М. Чому потрібен музей історії техніки. *Галицька брама*. 2003. № 7–9. С.5.
515. Шлепакова Т. Л. Переформатування системи управління в галузі культури та європейський досвід інноваційного розвитку (оглядова довідка за матеріалами преси, Інтернету та неопублікованими документами за 2015-2016 рр.). *ДЗК*. 2016. Випуск 2/5. URL: < http://www.nplu.org/storage/files/Infocentr/Tematch_ogliadi/2016/dos.pdf (дата звернення: 25.02.2017).
516. Шрагина Л. Логика воображения: учеб. пособие М. : Народное образование, 2001. 192 с.
517. Щедровицкий Г. П. Мышление. Понимание. Рефлексия. М. : Наследие ММК, 2005. 800 с.
518. Щербак О.І. Професійно-технічна освіта на шляху до соціального партнерства. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2008. № 1. С.148–156.
519. Щербак О. І.Зміст професійно-технічної освіти. *Енциклопедія освіти* / гол. ред.. В. Г. Кремень. Київ :Юрінком Інтер, 2008. С.324–326.
520. Эко У. Открытое произведение. СПб. : Академический проект, 2004. с. 169–170.
521. Эшби У. Р. Введение в кибернетику. 2-е изд. М. : КомКнига, 2006. 432с.
522. Юнг К. Психология бессознательно / пер. с англ. Изд. 2-е. М. : «Когито-Центр», 2010. 352 с.
523. Юхимик Ю. В. До питання співвідношення творчості та наслідування *Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури* : зб. наук. праць / Держ. Академія керівних кадрів культури і мистецтв. К. : [Міленіум], 2010. Вип.24. URL: < http://esteticamente.ru/-portal/Soc_Gum/Ari/2010_24/25.pdf. (дата звернення 29.09.2016).
524. Ягупов В. В. Методологічні основи розуміння та обґрунтування понять «компетентність» і «компетенція» щодо професійної підготовки майбутніх фахівців. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб.* / Інститут інноваційних технологій змісту освіти, Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки. Київ ; Вінниця, 2011. Вип. 69. Ч.1. С.23–29.
525. Якимович Т. Д. Дослідження формуючої моделі інтеграції теоретичного і виробничого навчання *Сучасні інформаційні технології та*

інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць. Київ ; Вінниця : ДОВ Вінниця, 2006. Вип.11. С. 150–155.

526. Яковлев Е. В., Яковлева Н. О. Педагогическая концепция: методологические аспекты построения. М. : Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2006. 239 с.

527. Яковлев М. Стилізація і абстрагування – основа моделювання образної виразності. *Українська академія мистецтва: наук. зб.* 2011. Вип.18. С.188–197.

528. Яременко Л. Позашкільна освіта як поле професійного самовизначення і трудового виховання особистості. Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди». Педагогіка. Психологія. Філософія. 2015. Вип. 36. С. 209-216. URL: < http://nbuv.gov.ua/UJRN/gvdpdu_2015_36_27 (дата звернення 29.09.2016).

529. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. 2-е изд., исправл., дополн. М. :Смысл, 2001. 365 с.

530. Ясінчук Л. Азбука нації: Рідна школа та її вага. Львів : Накладом «Рідної школи», 1931. 32 с.

531. About the National Center for Technological Literacy. URL: <<http://legacy.mos.org/nctl/about.php> (дата звернення: 25.09.2017).

532. Adamczak S. Szkoła Akademiczno-Górnicza w Kielcach. *Kwartalnik urzędu patentowego RP*. 2016. Nr 1. S.18–21.

533. Camera Katie. STEAM talk explores relationship between art, science in education. The daily free press: the independent student newspaper at Boston university. 2/3/2017. URL: < <http://dailyfreepress.com/2017/02/02/steam-talk-explores-relationship-between-art-science-in-education/> (дата звернення 19.09.2016).

534. Czygier S. Twórczość techniczna uczniów szkół zawodowych. Wydawnictwo: Instytut technologii eksploatacji, Radom. 2008. 159 s.

535. Dziennik Urzędowy dla Okręgu Szkolnego Lwowskiego: wydawany przez Kuratorjum O.S.L. we Lwowie. URL: < <http://www.jbc.bj.uj.edu.pl/-dlibra/docmetadata?id=265685>; (дата звернення 29.09.2017).

536. Dziennik Urzędowy Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego. URL: < <http://www.pbc.rzeszow.pl/dlibra/docmetadata?id=10825&from=publication>] (дата звернення 29.09.2017).

537. Dziennik Urzędowy Rady Szkolnej krajowej we Lwowie. URL: < <http://www.jbc.bj.uj.edu.pl/publication/270311> (дата звернення 29.09.2017).

538. Furmanek W. Problemy rozwoju teorii edukacji zawodowej. *Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia* / pod red. T. Lewowickiego, I. Wilsz, I. Ziaziuna, N. Nyczkało. Częstochowa; Kijów: [Wyd-wo Wyższej Szkoły Pedagogicznej]. 2003. № 4. S. 29–52.

539. Hapanowicz P. Adrian Baraniecki – precursor of polish industrial museology. *Muzealnictwo: rocznik*. 2016 (57). S.16–25.

540. Hapanowicz P. Działalność Muzeum Techniczno-Przemysłowego w Krakowie i jego likwidacja w latach 1949–1950. *Zarządzanie w Kulturze*. 2007. Tom 8. S. 43–62.

541. Hauswald E. Wykształcenie przemysłowe w Galicyi. *Pamiętnik II Galicyjskiego zjazdu przemysłowego odbytego w Krakowie w dniach 28-30 września 1917* / pod redakcją d-ra Aleksandra Szczepańskiego. Kraków: Drukarnia narodowa w Krakowie, 1919. S.71–96.

542. ICF (Международная Федерация Коучинга). URL: < <https://erickson.ru/coaching/icf.php> (дата звернення 29.09.2017).

543. Kruk D.-P. Instytucjonalne formy wspierania rozwoju przemysłu Galicji w dobie autonomii. *Zesz. Nauk*. Krakow: Uniwersytet Ekonomiczny. 2015. 6 (942). S.93–105.

544. Kwieciński Z. Przedmowa. W: *Pedagogika*. T. 1. Pod red. Z. Kwiecińskiego i B. Śliwerskiego. Warszawa 2009. URL: < <http://anexy.pwn.pl/pedagogika/index.php?id=5>. (дата звернення 22.10.2011).

545. Miąso J. Szkoły zawodowe w Polsce w latach 1918-1939. Ich rozwój, organizacja i funkcje społeczne / Zakład Naukowy imienia Ossolińskich. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1988. S. 110-113.

546. Muzeum przemysłowe we Lwowie. *Kurjer Lwowski*. 1890. 22.06.

547. Nowak-Łojewska A. Między obiektywizmem i konstruktywizmem w edukacji dzieci. Rozwijanie zdolności uczenia się. *Wybrane konteksty i problemy*. Pod redakcją Ewy Filipiak Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego. Bydgoszcz 2008. S.108-122. URL: < https://www.academia.edu/24746632/-Wsp%C3%B3lc5%82dzia%C5%82anie_jako_forma_wsp%C3%B3lnego_uczenia_si%C4%99 (дата звернення 19.08.2017).

548. Oelszlaeger-Kosturek B. Studia o aktywnym uczeniu się dzieci. *Wybrane problemy edukacji wczesnoszkolnej*. Materiały dla studentów i nauczycieli. Wyd. UŚ, Katowice. 2013. 152 s.

549. Powszechna Wystawa Krajowa. URL: < https://pl.wikipedia.org/wiki/Powszechna_Wystawa_Krajowa (дата звернення 22.10.2017).

550. Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w roku 1929 / dzieło zbiorowe pod kierownictwem dr. Stanisława Wachowiaka prezesa zarządu P. Tom IV. Poznań: Nakładem Powszechnej Wystawy Krajowej, 1930. S.35–36.

551. Powszechna Wystawa Krajowa w Poznaniu w roku 1929. T.4. URL: < <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra/publication?id=241196> (дата звернення 22.10.2017).

552. Powszechna Wystawa Krajowa. Kwatery dla nauczycielstwa. Odezwa Kuratorium O. S. Poznańskiego z dnia 22 marca 1929 r. Nr. 0–5724/29. *Dziennik Urzędowy Kuratorjum Okręgu Szkolnego Lwowskiego*. Lwów, 1929. № 5, dnia 10 maja. S.195.

553. Report EQAVET Annual Forum. URL: < https://www.eqavet.eu/-Eqavet2017/-media/Documents/Secretariat_Report_EQAVET_Annual_Forum-2014_FINAL.pdf (дата звернення 13.08.2018).

554. Report EQAVET Forum 21 november 2017. URL: < <https://www.eqavet.eu/Equavet2017/media/Forum-2017/FINAL-PROGRAMME-EQAVET-FORUM-2017.pdf> (дата звернення 13.08.2018).

555. Report on the 2016 EQAVET Forum supporting skills development Introduction. URL: < <https://www.eqavet.eu/Equavet2017/media/Documents/Final-report-of-EQAVET-Forum.pdf> (дата звернення 13.08.2018).

556. Sadowska J. Jędrzejewiczowska reforma oświaty w latach 1932-1933 : doktorat; Uniwersytet w Białymstoku, Instytut Historii. URL: < <http://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/3123/1/doktorat.pdf> (дата звернення 23.10.2016).

557. Skrzywan S. Nowy ustrój szkolnictwa zawodowego. *Oświata i Wychowanie*. 1933. Nr 8–10. S.716–717.

558. Slipchyshyn L. Methodological principles of art work of future specialists in the context of professional activity. *British Journal of Science, Education and Culture*. 2014. No.1. (5) (January-June). Volume V. «London University Press». London, 2014. P.218–222.

559. Spis szkół zawodowych Rzeczypospolitej Polskiej 1931. Warszawa: Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, 1931. 78 s.

560. Sprawozdanie z działalności «Ligi pomocy przemysłowej» za czas od 15 sierpnia 1908, do 31 grudnia 1909. t. j. za szósty rok istnienia / Liga pomocy przemysłowej. Lwów: Drukarnia udziałowa, Kopernika 20, 1910. 414 s.

561. STEAM education. URL: < <https://steamedu.com/> (дата звернення 23.04.2018).

562. Świeboda J. Problemy narodowościowe w szkolnictwie galicyjskim (1772–1918). *Analecta : studia i materialy z dziejow nauki*. 1995. Tom 4. N 2(8). S. 97–144.

563. Szałach S. Edukacja a kształtowanie kompetencji, [w:] Majchrzak N., Starik N., Zduniak A. (red.) *Podmiotowość w edukacji*, WSB, Poznań. 2012. S. 509–517. URL: < http://www.konferencja.21.edu.pl/uploads/6/3/9/9/-6399009/-2.4.9._szaach.pdf (дата звернення 21.11.2017).

564. Thurow Lester C. *The Future of Capitalism: How Today's Economic Forces Shape Tomorrow's World*. William Morrow, New York. 1996. 385 p.

565. Vollach M. A., Kogan N. A new look of the creativity – intelligence distinction. *Journal of Personality*. 1965.V. 33. № 3. P.348–369.

566. Wilsz J. Relacje między procesem przystosowania zawodowego a strukturą osobowości osoby przystosowującej się. *Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia* / pod red. T. Lewowickiego, I. Wilsz, I. Ziaziuna, N. Nyczkało. Częstochowa; Kijów: [Wyd-wo Wyższej Szkoły Pedagogicznej]. 2003. № 4. S. 53–74.

567. Wilsz J. Rozwój i aktywność człowieka w kontekście wartości jego stałych indywidualnych cech osobowości. *Проблеми освіти у Польщі та в Україні в контексті процесів глобалізації та євроінтеграції* : зб. мат-в Міжн. наук.-практ. конф-ї (22–24 квітня 2009 р., Київ – Житомир) / за ред. В. Кременя, Т. Левовицького, С. Сисоєвої. К. : КІМ, 2009. С. 344–355.

568. Wiszniewska K. Muzeum przemysłowo–techniczne w Krakowie. *Biblioteka Warszawska*. 1874. t. 2. S. 183.

569. Yakman G. STEAM Education: an overview of creating a model of integrative education. pp. 335–358. URL: < <https://www.iteea.org/File.aspx?id=86752&v=75ab076a> (дата звернення: 25.01.2018).

570. Yakman·Lee G., Hyonyong. Exploring the Exemplary STEAM Education in the U.S. as a Practical Educational Framework for Korea. *Korea Journal Science*. Vol. 32. No. 6. pp. 1072-1086. (2012, 8). URL: < https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/34308427/KoreaJournalScience2012Lee.pdf?AWSAccessKeyId=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A&Expires=1532171793&Signature=Kh8%2B4bq%2BQBTKwjyKw2EEbi1pMbg%3D&response-content-disposition=inline%3B%20filename%3DExploring_the_Exemplary_STEAM_Education.pdf (дата звернення: 25.01.2018).

ПРО АВТОРА

Сліпчишин Лідія Василівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент Відокремленого структурного підрозділу Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти».

Закінчила Львівський політехнічний інститут. Працювала у Фізико-механічному інституті Академії наук України (м. Львів) на посаді інженера і молодшого наукового співробітника. Педагогічну діяльність розпочала в ВПУ № 63 м. Львова як викладач загальнотехнічних дисциплін. У 2006 році захистила кандидатську дисертацію «Інтегративний підхід до вивчення матеріалознавства та гуманітарних дисциплін у вищих професійних училищах машинобудівного профілю». У 2008-2013 рр. – науковий співробітник, вчений секретар, старший науковий співробітник Львівського науково практичного центру ПТО НАПН України; 2014–2015 рр. – старший науковий співробітник Львівського науково практичного центру ПТО НАПН України. З 2016 р. – доцент ВСП Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти».

Напрями наукових інтересів: теоретичні та методичні основи впровадження інтегративного підходу в професійну підготовку майбутніх фахівців; психолого-педагогічні підходи до розвитку творчої індивідуальності майбутніх фахівців; організаційно-методичні засади розвитку технічної та художньо-технічної творчості майбутніх фахівців технічних професій; культурологічні проблеми виховання майбутніх фахівців.

Сліпчишин Л.В.

С47 Теоретичні та методичні основи розвитку художньо-технічної творчості учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти у процесі навчання технічних дисциплін : монографія / Л. В. Сліпчишин. – Львів : СПОЛОМ, 2018. – 420 с.

ISBN 978-966-919-442-8

У монографії розглянуто теоретичні та методичні основи розвитку художньо-технічної творчості учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти, спрямованої на особистісне та професійне зростання та підвищення їхньої техніко-технологічної та загальної культури.

Монографія є науковою працею теоретичного і практичного характеру, в якій здійснено аналіз сучасного стану підготовки майбутніх робітників до творчої професійної діяльності. У ній висвітлено вітчизняний і зарубіжний досвід розвитку художньо-технічної творчості, що дозволяє усвідомити її роль як інструменту адаптації випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти на ринку праці. Обґрунтовано методологічні основи художньо-технічної творчості майбутніх робітників і висвітлено вплив естетично спрямованої інформації на розвиток їх особистості. Запропоновано авторську концепцію художньо-технічної творчості в професійній (професійно-технічній) освіті, відповідно до якої цей вид творчості розвивається за адаптаційним механізмом з урахуванням професійної спрямованості, доповнювальності та наступності, використовуючи естетичний потенціал технічних дисциплін, професій і дидактичного навантаження організаційних форм навчання. Висвітлені науково-методичні основи розвитку художньо-технічної творчості майбутніх робітників в умовах урочної роботи та після уроків. Наведено актуальну інформацію про заклади професійної (професійно-технічної) освіти, які мають напрацювання з розвитку професійно орієнтованої творчості.

Для керівників освіти і закладів професійної (професійно-технічної) освіти, педагогів професійної (професійно-технічної) та позашкільної освіти, методистів, керівників гуртків, студентів педагогічних закладів вищої освіти і дослідників проблеми творчого розвитку майбутніх робітників в освітньому процесі.

УДК 37.015.31[-057.87:377]:62:37.016

Наукове видання

Сліпчишин Лідія Василівна

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ
ХУДОЖНЬО-ТЕХНІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ
ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ
У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ТЕХНІЧНИХ ДИСЦИПЛІН**

Монографія

Наукове редагування В. П. Тиценка
Редагування і коректура А. І. Лозинського
Технічне редагування і комп'ютерне верстання Т. В. Нероди
Дизайнер обкладинки С. Я. Павлишина

Підписано до друку 26.10.2018 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman
Наклад 350. Ум. друк. арк. 24,4. Зам. № 134/13-11.

Видавництво “СПОЛОМ”. 79008 Україна,
м. Львів, вул. Краківська, 9. Тел.: (380-32) 297-55-47.
E-mail: spolom_lviv@ukr.net. Свідоцтво суб'єкта видавничої діяльності:
серія ДК, № 2038 від 02.02.2005 р.

Друк ФОП Гуменецький М. В. 81630 Львівська обл.,
Миколаївський р-н, с. Гонятичі, вул. Польова, 10.
Свідоцтво фізичної особи підприємця: №083613 від 18.08.2008 р.